

VOLKS ^{T/B 3867} ONTWIKKELING

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :**

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Volkstoneel en dilettantisme

door H. A. BENES.

Dilettantisme! Huivert er U geen rilling langs de rug? Zó vaak en zó nadrukkelijk werd ons voorgehouden dat dit onbekwaam was tot enig goed en geneigd tot alle kwaad, dat de moeite van een onderzoek a priori als nutteloos en nodeloos moest worden beschouwd. „Dilettantisme” was een verzamelnaam voor alle denkbare gruweldaden aan kultuur en kunst bedreven; daarmee was voor de meesten de kwestie afgedaan.

Zelden zijn generaliseringen juist, en ook hier mag worden betwijfeld of bovenbedoelde inlichtingen wel voldoende zijn om een betrouwbaar oordeel te vormen. Niet alle dilettantisme is gelijksoortig of zelfs maar gelijkwaardig; maar bovenal, het gaat in dezen niet om de vraag wat het is, maar wat het zou kunnen zijn. Voor een ogenblik wil ik zelfs alle verwijten die ge voor het veel gesmade dilettantisme, van U zelf en van anderen ter beschikking hebt, erkennen; het is oppervlakkig, stuntelig, ijdel, mist alle begrip van techniek, is laks en gemakzuchtig, heeft geen idealen, is niet offervaardig, en zo ge nog meer hebt erken ik ook deze — voorlopig.

Laat ons echter tegelijkertijd goed begrijpen dat een volkstoneel slechts bereikbaar is via het dilettantisme, slechts met daadwerkelijke hulp en medewerking van dit dilettantisme in stand is te houden, dat volkstoneel en dilettantisme synoniemen zijn, die, zo ze elkaar dan al niet geheel dekken, toch een opmerkelijk grote kern gemeen hebben. Indien het mocht blijken dat alle verwijten ten volle verdiend zijn, indien m.a.w. erkend móet worden dat het dilettantisme inderdaad onbekwaam is tot enig goed, nú en in de toekomst, dan is ook elke poging om te komen tot een volkstoneel misplaatste en nutteloze energie, een ziekelijke fantasterij.

* * *

Een volkstoneel, in de eigenlijke zin van het woord, d.w.z. een toneel uit, dóór en vóór de gemeenschap hebben we niet. Misschien hebben we het eens gehad, vóór omstreeks 1600. in de tijd dat het toneel nog niet was geworden tot een zakelijke instelling en voordat de Renaissance, brenger van het individualisme, de volksgemeenschap ontbond tot bandloze enkelingen, Kerk en Schouwburg, beide plaatsen waar de gemeenschap kon worden beleeden, beginnen van dat

tijdstip af gestadig aan invloed te verliezen en eerst drie eeuwen later begint de evolutielijn van het individu weer om te buigen en het gemis van een gemeenschapsgevoel ons schrijnend bewust te worden.

En toch klonk en klinkt het panem et circenses niet minder luid dan in het oude Rome. Er moge dan geen gemeenschap zijn, er is: de massa; en zo het brood in onze dagen al moeilijk te verschaffen is, met de spelen is het niet anders. Er is een „massa“ maar geen gemeenschap; er zijn spelen, maar geen gewijde feestelijke handelingen die deze massa weer tot een gemeenschap zouden kunnen vormen. Voetbalveld en bioscoop vervullen, zij het dan op hún wijze, heden de taak die slechts een volkstoneel naar behoren vervullen kan. Spanning, sensatie, strijd, de held, dit alles kunnen zij de massa geven, maar ook niet meer dan dat.

Men heeft hieruit willen concluderen dat het Nederlandse Volk geen dramatische geëerdheid bezat; wel zeer ten onrechte!

Wie ook maar iets nader bekend is met de geschiedenis van het dilettantisme in ons land, die weet dat dit dilettantisme in rechte lijn, zij het dan met veelvuldige onderbrekingen in perioden van vreemde overheersing, de voortzetting is van dit zeer oude volkstoneel; helaas verkommerd en ontaard.

Het is wel zeer oppervlakkig uit deze verkommering de conclusie van gebrek aan dramatische geëerdheid te willen trekken. Integendeel; een toneelliefde die zich door de eeuwen heen, onder de denkbaarst ongunstige omstandigheden, heeft kunnen handhaven, wijst op een zin voor dramatische vreugden die hecht met het eigen wezen verknocht is; op een genegenheid, sterker dan alle andere tijdelijke voorkeuren, hoe hoog deze dan soms ook mochten stijgen; op een natuur sterker dan de leer.

Een agressief Calvinisme en een laks-onverschillige regering hebben het niet kunnen uitroeien; nóg bedraagt het aantal dilettantenopvoeringen in ons land 1000 (zegge duizend) per week. Wie durft dan spreken van gebrek aan dramatische geëerdheid? Toegegeven; het peil van deze voorstellingen is allesbehalve hoog; maar kan dit anders?

* * *

Terwijl de sport alle hulp en steun ontving van overheid, pers en particulieren, had men voor het toneeldilettantisme nauwelijks een woord, nauwelijks een blik over. Dit éne woord was er een van minachting, deze ene blik een van spot.

Bij de sport was amateurisme van het lichaam eervoller dan beoefening; toneelamateurisme was iets ridicuuls. De sport-

amateur kon bewijzen — en er werd hem waarlijk geen gelegenheid en geen hulpmiddel daartoe onthouden — dat amateursprestaties tenminste volkomen gelijkwaardig konden zijn aan die van beroeps-beoefenaren; de toneelamateur... was een meelijwekkend verschijnsel. Toch heeft ook het sportamateurisme zijn aarzelend, kommervol en stuntelig begin gehad.

Hier zag men dieper, zag de kern, begreep wat het zou kunnen worden, welke waarde het mettertijd zou hebben en steunde, help, leidde. In plaats van zich af te vragen welke mogelijkheden er in het verwaarloosde en dus verkommerde dilettantisme staken, tot welk een hoogte het te ontwikkelen zou zijn geweest, welk een eminente factor het zou kunnen worden in de strijd voor levensgeluk en levensbevrediging van heel een volk, welk een onvervangbare geestelijke macht het kon zijn bij de vorming van gemeenschap en gemeenschapszin, liet men het aan zijn verkommering ten prooi: help zelfs graag nog een beetje en spotte de zieke in 't graf.

Slecht hebben verenigingen met culturele doelstellingen hun taak in deze begrepen, slechter nog de overheid, het slechtst van allen de pers.

Terwijl door de beide eersten schijnbare onmacht nog als een excuus kon worden voorgewend, bleef zelfs dit de pers niet. Ze had kunnen voorlichten, welwillende belangstelling kunnen tonen en wekken, zonder enige opoffering. Kolommen en kolommen, hele pagina's voor sport, voor de sport terzake-kundige redacteuren. Is het wonder dat zo de belangstelling en het begrip bij de grote massa moest worden gewekt? Voor de zoveel belangrijker geestesport van het dilettantisme geen ruimte en geen terzake bevoegden. Wel is haar schuld aan de Nederlandse volksgemeenschap zeer groot!

Zelfs ons onderwijs ruimde voor de sport enige plaats in: tot het aankweken en wekken van liefde en begrip van dramatische vreugden voelde het zich niet geroepen: het brengt „parate kennis“ bij, waarvan, na korte tijd, een zeer groot deel al niet paraat meer is.

Het dilettantisme heeft geen bevoegde leiders — uitzonderingen waar dit wel het geval is — het heeft geen hulpmiddelen, het heeft geen repertoire, het heeft geen bruikbare speelgelegenheden, het mist, vrijwel geheel, alles wat de sport in ruime mate werd en wordt geboden. Hoe kan men onder deze omstandigheden iets anders dan verkommering verwachten. Verbaasd en verwonderd moeten we zijn dat ondanks deze wanhopige toestand nog resultaten worden bereikt die het aanschouwen waard zijn.

Wat de sport betekent voor de fysieke gesteldheid van ons volk, dat, en niet minder, zou het dilettantisme kunnen betekenen voor de

geestelijke gesteldheid daarvan. Maar dan is nodig dat daaraan dezelfde liefde en dezelfde zorgen worden gewijd.

Een beroepstoneel kan in deze taak niet voorzien. Het is in de eerste plaats een zakelijke instelling en als elke zakelijke instelling afhankelijk van het maken van winst. Niet de vragen van de tijd, niet de oerdriften van de mens, niet de gemeenschap interesseren het, slechts dat wat de abonnees en de bezoekers die de entrées kunnen betalen interesseert, is maatgevend. De voorkeur heeft het stuk dat kans biedt op een goede recette en — dat aan een buitenlands theater reeds heeft bewezen. Het is haar eerste plicht, op straffe van zelfvernietiging, vóór alles te zorgen dat ze aan haar zakelijke verplichtingen kan voldoen.

Zij die in het dilettantisme de mogelijkheid zien van een gemeenschapstoneel, zullen zich er rekenschap van moeten geven dat het dilettantisme zelf daarover anders denkt; ze zullen moeten begrijpen dat eeuwen van verkommering het hebben gemaakt tot een straatarme van geest. Natuurlijk zijn er uitzonderingen onder de talrijke verenigingen, groepen die een ideaal belijden, zich daarvoor opofferingen willen getroosten en ernstig streven. Het zijn juist deze die de verwachting van peilverhoging van het algemeen weltigen. Als geheel zal een nadere kennismaking met „het” dilettantisme zeker tegenvallen.

Op het platte land is de beoefening van dramatische kunst in de liefhebberijverenigingen dikwijls niet meer dan een bijkomstigheid ter opleuring van een sociëteitsavond van jongeren. Men kan toch niet aldoor om de kachel zitten!

Angstvallig wordt er voor gewaakt dat deze beoefening niet om zijn zelfs wil wordt beleden, dat het zou worden tot een eigen macht, concurrente van gezelligheid. De beoefening van dramatische kunst is middel tot doel, meer niet en dit doel is onderling contact en sociëteitspreet. De jaarlijkse uitvoering is een corvée waartoe men wel is verplicht om donateurs en gemeenschap.

Een zucht van verlichting gaat als het gordijn sluit na het laatste woord van de laatste acte: Weer een heel jaar vrij! Het is niet te verwonderen dat het zo is; het moest wel haast zo worden. De oorzaak van deze verarming van geest is de absolute onmogelijkheid tot ontwikkeling er van: geen repertoire, geen hulpmiddelen, geen — ook maar enigszins bruikbare — speelgelegenheid, geen bevoegde leiding. Waar deze laatste aanwezig is, zijn reeds dadelijk de resultaten ver-rassend beter.

Een groot aantal verenigingen is Gode-zij-dank ontgroeid aan de voordrachtenwinkel, maar noodgedwongen nu wel aangewezen op het beroepsrepertoire.

In de steden is de toestand weinig beter. Uiteraard is de sociëteits-behoefte minder groot. Er is immers gelegenheid tot verstrooiing te over. De omstandigheden zijn vaak gunstiger, de speelgelegenheden — een enkele maal! — beter, het doorsneepeil der leden individueel misschien iets hoger. Toch staan, dooreengenomen, de prestaties niet hoger dan die der plattelandsverenigingen. Men speelt wat het beroepstoneel speelt, bij voorkeur glansrollen van een bekend acteur of actrice, of richt zich geheel naar de kring van kennissen en doet concessies aan hun smaak tot volle 100 % toe. Zo mogelijk wordt niet zelden de bioscoop in banaliteit en huisbakkenheid nog overtroffen. Hier zo min als daar, een ideaal dat omhoogstuwt. Men mene niet dat het dilettantisme als zuster Anna verlangend naar de horizon zit te staren en vurig onze komst verwacht. De beoefening van de dramatische kunst is een divertissement, zonder ideaal en zonder innerlijke noodzaak; men kan ook heel goed anders! En weer: vanwaar moest dan dat begrip en die liefdevolle toewijding komen?

Eén gebied is er waar het dilettantisme meer wáár is, meer zichzelf: het dialecttoneel. Maar ook hiervan is het repertoire beperkt, oppervlakkig, de hulpmiddelen even onvoldoende. Voor gemeenschapsbeleving in engere zin kan in de toekomst het dialecttoneel zeer goede diensten bewijzen; voor één op hoger plan is ze door haar streekgebondenheid ten enenmale ongeschikt. De bron van de toewijding is echter ook hier niet onberispelijk helder. Dialect wordt bij voorkeur gespeeld als men uit het oude vertrouwde milieu is vertrokken en het begint te missen. „Dat wat je niet hebt”. Zij die bleven, „zitten er alle dagen in”, en ze zijn blij er eens uit te zijn. Op het platte land speelt men dan ook meestal dialect als de mogelijkheid van een Nederlandse vertoning, om een of andere reden, niet bestaat.

Politiek en religieus getinte opvoeringen hebben meestal plaats in een serieuzere sfeer en wekken vaak de indruk van grotere toewijding. Toch meen ik dat het toneel niet in de eerste plaats daarvoor is aangewezen, en zeker niet het gemeenschapstoneel. Het l'art pour l'art moge dan tegenwoordig in discredit zijn, de historie heeft al zo vaak doen zien voor welke leuzen en propaganda het toneel al niet kon worden misbruikt, dat men huiverig moet zijn deze weg in te slaan.

De balans is nogal ongunstig en het schijnt welhaast een onbegonnen werk het dilettenantoneel te willen ontwikkelen tot een gemeenschaps-toneel. Zo is het ook inderdaad; welhaast onbegonnen. Zij, die zich dit tot taak stellen, dienen te beseffen welk een moeilijk en langdurig werk ze aanvangen en van te voren geprepareerd te zijn op talrijke teleurstellingen en mislukkingen. Een moeilijk, kostbaar en voorlopig ondankbaar werk. Realiseert men zich echter tegelijkertijd welke grote levensbelangen voor volk en individu, hoeveel zuivere levensvreugd en levensblijheid hiermee zijn verbonden, dan zal de menslievende humanitaire geest geen ogenblik aarzelen dit werk te ondernemen, al zou het nog ondankbaarder, nog kostbaarder, nog moeilijker zijn dan het nu al is. Eén ding is noodzakelijk: de poging daartoe dient grondig te zijn, systematisch, na rijp overwogen voorbereiding. Een slappe incidentele ingreep brengt niet alleen geen baat, maar zou een moordaanslag zijn op de povere resten die ons van het oude gemeenschapstoneel nog over zijn gebleven.

* * *

Vragen van zeer uiteenlopende aard dringen zich hierbij op. Moet dit gemeenschapstoneel ook een artistieke waarde hebben of is het al voldoende wanneer het alleen maar middel tot doel is: gemeenschapsbeleving?

Het wordt zo uit den treure herhaald dat diletstantisme nooit kunst kan zijn — en de geestigen die het weten spreken dan van de grote en de kleine K. — dat men tenslotte werkelijk zou gaan geloven dat de broodbakker arbiter artis is. Er behoort een beetje moed toe het tegendeel te beweren. Toch waag ik het.

Beroep is geen waarborg voor kunst, diletstantisme geen waarborg er tegen. Wie een reeks beroepsuitvoeringen in zijn herinnering terugroept, zal er niet vele bij vinden die onder „kunst” te rangschikken zijn. Kunstvaardiger dan het merendeel der dilettenantenitvoeringen zullen de meesten stellig wél zijn. De vraag wordt nu of het gemeenschapstoneel aan zekere eisen van kunstvaardigheid zal moeten voldoen, of men moet streven naar een dergelijke trap van ontwikkeling en perfectie dat het op kan voeren en over kan leiden tot kunstbegrip en kunstwaardering. Het is daarvoor stellig niet voldoende alleen maar de overgaaf aan het spel zonder meer te eisen, de wil voor de daad. Men mag en moet zekere eisen van ontwikkeling en perfectie stellen en deze overweging zal vanzelf voeren tot de norm van „het hoogst bereikbare”.

Men vrage zich af welk een suggestie een sportspel van inferieure

kwaliteit zou uitoefenen op een menigte, wanneer alleen maar de wil om te spelen de norm zou zijn. De massa is meedogenloos kritisch zodra het gebodene beneden zijn eisen en verwachtingen blijft en het peil van deze eisen en verwachtingen is afhankelijk van zijn ontwikkeling. Het „verwende publiek“ stelt hogere eisen dan een eenvoudiger en het eenvoudige publiek zal na enige jaren van toezien beter hebben leren onderscheiden en op zijn beurt eisen stellen. Van het gemeenschapstoneel mag worden geëist dat het peil er van tenminste moet stijgen met het waarderingsvermogen van de toeschouwers. Doet het dit niet, dan zal het van te voren ten dode gedoemd zijn. Overgaaf van de spelers zonder meer is niet voldoende. Goede leiding, die de prestaties vermag op te voeren, is een eerste vereiste indien men de belangstelling van de gemeenschap blijvend wil behouden. Kunt U zich een orkest voorstellen zonder leider, een koor zonder dirigent, een sportbetoging zonder aanvoering die blijvende belangstelling kunnen waken? De leiding is het eerste probleem dat zal moeten worden opgelost en dit eerste probleem is er al een van buitengewone zwaarte.

* * *

Zij die willen aanknopen bij de middeleeuwen, de tijd toen er nog een gemeenschapstoneel was, zien juist; tot daár moeten we teruggaan om te begrijpen wát een gemeenschap was en wat het verlangt, maar het zou zo foutief mogelijk zijn als men de gebroken draad zonder meer wilde verder spinnen. Folkloristische wetenswaardigheden zijn interessant en ze kunnen ons misschien het bijna-verloren-gegane heden verklaren, maar zijn onbruikbaar als basement voor voortzetting en wederopbouw. Antiquiteiten kunnen interessant zijn als beeld van hun tijd, ze kunnen schoonheid zijn in zich zelve, maar we verlichten onze kamers niet meer met kienspanen en snotneusjes, we reizen niet meer met een trekschuit, katapulten en stormrammen hebben hun tijd gehad. Tussen toen en nu liggen vijf eeuwen, vijfhonderd jaren van ontwikkeling en wijzigingen op alle gebied, van wetenschapsvermeerdering, van wonderbaarlijke technische vondsten, die ons samenzijn en onze wereld een geheel ander aanzien hebben gegeven. Stellig is de massa niet meer zo naïef, minder bijgelovig, leeft ook de massa in een geheel ander tempo.

Onze wereld is kleiner, veel kleiner geworden; oude gewoonten en gebruiken slijten voortdurend af, hoeveel moet er in de loop van de eeuwen dan wel niet zijn gewijzigd. Veel wat de menigte toen heftig geïnteresseerd zal hebben, heeft zijn belangwekkendheid verloren. Wie zou willen trachten nú de massa de boeien met abstracte Sinnekes

en ellenlange theologische bespiegelingen, zou bedrogen uitkomen! We leven sneller, veel sneller, en zo we nog geïnteresseerd zijn bij dingen van toen, dan zal toch de vorm waarin deze ons worden voorgezet, beslissend zijn voor onze belangstelling.

De menigte denkt en voelt simplistisch, het heeft geen behagen aan driehoekpuzzles en psychoanalyses. Het wil zijn eigen verlangens zien verpersoonlijkt, zijn eigen dromen gestalte zien worden, zijn eigen noden, angsten en vrezen zien opgelost: het wil in het schouwspel zichzelf terugvinden. Een Elckerlijc opvoering is daarom ook nu nog instaat grote ontroering en gemeenschapsbeleving te wekken onder een zeer talrijk gehoor, zoals me bleek uit een openluchtuitvoering met dilettanten. Kan het belangstellen in het societypertoire van ons beroeps . . . en dilettantoneel?

Dit laatste is aangewezen voor zijn repertoire op voordrachtenwinkel — o arme! — of op het repertoire van beroepsaflegertjes. Voor een gemeenschapstoneel zal nòch bij het een nòch bij het ander veel zijn te vinden dat bruikbaar is.

Er zijn inderdaad in ons land enkele uitgevers die speciaal werken voor het dilettantoneel. Met dankbaarheid zij erkend dat de laatste jaren de uitgaven beschaafder zijn geworden. Het dilettantoneel heeft veel aan hen te danken. Het gemeenschapstoneel zal ook daar geen baat vinden: nòg niet. Ook uitgeverijen zijn geen filantropische instellingen: hun aanbod is een gevolg van de vraag: een zakelijke kwestie.

Het is dan ook geen wonder dat teruggegrepen wordt naar de weinige voortbrengselen van de middeleeuwen die tot ons gekomen zijn: er is een nijpend gebrek aan bruikbare stukken. Zorg voor het repertoire is de tweede eis waaraan de apostel van het gemeenschapstoneel zal moeten voldoen; een omvangrijk werk, maar waarbij toch, zonder al te grote opofferingen, directe resultaten zijn te bereiken.

Aangenomen nog dat men literatuur van het eigen land kan overzien, wie overziet ook die van andere landen? Dit laatste is nodig. Het eigen land levert veel en veel te weinig om in de zeer gevarieerde behoefte te voorzien. We zullen wel altijd over de grenzen moeten gaan zoeken naar aanvulling.

Hoe tijdrovend, hoe ontmoedigend en hoe kostbaar dit is, kunnen alleen zij beseffen die wel eens noodgedwongen een bescheiden poging in die richting waagden. Indien men onze dilettantenverenigingen een uitgebreide lijst kon aanbieden van werken in binnen- en buitenland, die goed genoeg waren en geschikt voor een gemeenschapstoneel, dan zou hun daarmee een zegentrijke dienst zijn bewezen. De opgaaf dient

aan te geven: korte inhoud, bezetting en toneeleisen, zodat het zoeken systematisch kan geschieden. Men behoeft niet al te bang te zijn hiervoor over de grenzen te gaan: „de mens" hier en ginder zal voldoende punten gemeen hebben. Het zal voorkomen dat toestanden daar geheel anders zijn dan hier: zulke stukken zullen voor ons doel niet bruikbaar zijn.

Een gelijktijdig toe te passen hulp zou zijn de uitschrijving van een periodieke prijsvraag in eigen land en geschikte inzendingen tegen matig auteursrecht voor de verenigingen ter beschikking te stellen.

Als de nood dan zó nijpend is, heeft dan het dilettantoneel nooit zelf een poging tot verbetering ondernomen? Inderdaad heeft het dit. In het Noorden van ons land bestaat een coöperatieve bibliotheek, de Centrale Rederijkers Studie Bibliotheek, waarbij een goede zestig verenigingen zijn aangesloten. Juist een dezer dagen verwierf de vereniging de Koninklijke goedkeuring op haar statuten. De boekenschat bedraagt op heden ruim 3000 diverse stukken: er wordt een druk gebruik van deze instelling gemaakt. Om werkelijk bevredigend te functioneren zou het aantal stukken zeker tienmaal zo groot moeten zijn en zou ze meer gemeenschapswerk moeten bevatten. Uitbouw van dit instituut zou overweging verdienen. Het is zelfs voor elke buitenstaander duidelijk dat het dilettantoneel tot dergelijke grote financiële opofferingen niet in staat is. Verreweg het grootste deel der dilettanten betaalt uit jonge mensen en de toneelbeoefening is een dure. Kosten van voorbereiding, aanzuivering van het te kort, — ik mag veronderstellen dat elkeen weet dat bijna alle dilettantenuitvoeringen sluiten met een soms vrijgevoelig financieel nadeel — vragen reeds grote opofferingen, die zeker in deze tijd niet altijd even gemakkelijk kunnen worden gebracht.

Hier ligt een taak voor b.v. de Mij. tot 't nut van 't algemeen, bij uitstek voor haar geschikt, en een die ze stellig tot een goed einde zou brengen. Het zal mogelijk blijken de gebrachte offers voor een groot deel terug te vinden in de opbrengst van — vooral matige! — auteursrechten. De nood van het repertoire is een zeer klemmende en stellig zou het dilettantisme reeds veel meer gemeenschapstoneel zijn geworden indien haar slechts een goed repertoire ten dienste stond. Na de leiding eist onmiddellijk het repertoire toegewijde aandacht.

Op de speelgelegenheden wees ik al terloops. De toestand is meer dan bedroevend; ze is ontmoedigend.

Waar vindt men op het platteland tonelen die voldoende ruimte bieden, behoorlijk verlicht zijn, en daarbij niet in handen van een kastelein? O, er zijn onder deze laatsten die het zeer goed menen met hun plaatselijke vereniging en haar op velerlei wijze tegemoet komen: maar zo zijn ze niet allen!

Het toneel is van veel minder belang dan het aantal plaatsen in de zaal; de pauzes moeten niet al te kort zijn en men moet nu juist niet zo precies op tijd willen beginnen. De zaak is de zaak nietwaar?

Het gebrek aan ruimte en goede belichting is snuikend: maar zelden is het mogelijk de geloofwaardigheid van het onderstelde milieu te benaderen. Over décors en requisieten is het beter te zwijgen: gordijnen, die tenminste een neutrale achtergrond zouden kunnen vormen, zijn onbekend.

Men mene niet dat dit alleen zo is in de oude inrichtingen: bij nieuwbouw is het maar weinig beter. Waarom bevatten onze scholen — die er toch duur genoeg voor zijn — geen aula's, geen zalen met een behoorlijk podium? Waarom zijn onze dorpshuizen in dit opzicht zo teleurstellend?

Hierin kan verandering worden gebracht, zij het dan langzaam en zeer geleidelijk. Indien een instituut van gezag adviezen verschaftte bij nieuwbouw, zonedig ongevraagd, op instigatie van een plaatselijke vereniging, zou reeds veel kunnen worden bereikt. Meesttijds is het toneel een bespotting van wat het wezen moest en zelfs kon zijn. Ook in de grotere plaatsen, zelfs in de provinciale hoofdsteden, is er in dezen een angstwekkende ongelooflijke achterstand; en waar nog een enkele maal van een behoorlijke schouwburg gebruik gemaakt zou kunnen worden, daar vraagt een schouwburgbestuur uit enghartig zelfbelang fancyprijsen. In de plaats van mijn inwoning, vroeger berucht om het aantal dilettanten-gezelschappen — waaronder soms zeer goede — bestaat geen groep van betekenis meer. Voor een zeer groot deel is dit te wijten aan een schouwburgbestuur, dat het door zijn bizarre eisen de verenigingen onmogelijk maakt van de enige ter plaatse goede gelegenheid gebruik te maken. Zo kweekt men belangstelling voor het toneel! In een dergelijk keurslijf is elke groei onmogelijk. Hoeveel gelukkiger is in dit opzicht de sport, waarvoor de overheid tenminste behoorlijk geëufilleerde oefenzalen bouwt!

Nooit zal men er in slagen van het dilettantentoneel gemeenschaps-toneel te maken als men het niet de beschikking weet te verschaffen over toereikende uitvoeringsgelegenheden waar spelers en gemeenschap de illusie van het spel kunnen doorleven. Dit is een zaak, die evenzeer uitvoerenden als toeschouwers aangaat.

Dit alles zou minder erg zijn als ons klimaat standvastiger was en openluchtuitvoeringen minder weersrisico in zich bergden. We zijn met onze feesten absoluut afhankelijk van de beschikbare zaalgelegenheid en zó nog ergens een openluchtbijeenkomst wordt belegd, dan tracht men toch bij voorkeur een zaal achter de hand te hebben. Leiding, repertoire en speelgelegenheid, ziedaar de eerste drie van een reeks problemen: of het de lichtsten zijn weet ik niet: zwaar genoeg zijn ze zeker.

Vanwaar moet in ons land de belangstelling komen voor dramatische vreugden? Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Maar wat doet men dan om hiervoor deze jeugd te winnen? Immers niets. De school? Ach, laten we niet railleren, de zaak is er te ernstig voor. Ons literatuuronderwijs is ook al gebaseerd op parate kennis! Ook in deze: geboorte en sterfdata, zelfs een lijst van titels kan er, in de weinige tijd voor het literatuuronderwijs beschikbaar, op onze Gymnasia en H. B. S. worden ingepompt, maar belangstelling?

Naast me liggen een paar Engelse éénacters, gebundeld voor schoolgebruik. Deze éénacters worden ook inderdaad gespeeld op de colleges; soms zonder enig ander hulpmiddel dan een podium. Wie noemt ons een gelijksoortige Nederlandse uitgaaf? Wij lezen Hooft en Vondel en maken een les in Philologie er van en weten zo alle belangstelling in de kiem te smoren. Men moet erkennen, zo er iets in het onderwijs is gelukt, dan is het dit. Voortreffelijker kan het niet: de belangstelling is tot levenslange vijandigheid verkeerd.

Met de weinige uren voor „Nederlands“ beschikbaar is niets te bereiken en zeker niet als van dit schamele beetje grammatica en historielessen nog moeten worden afgenomen. De schoolvereningen zijn voor dit gemis maar een mager ersatz. Indien de school niet de belangstelling, het begrip en de liefde bijbrengt, vanwaar zal dan deze belangstelling, die liefde en dat begrip komen? Er is geen enkele reden de lagere school hier uit te sluiten. Het kind speelt graag en het jonge kind improviseert met liefde en gemak. Met een geëigend repertoire zou hier al het begin kunnen worden gelegd van een systematische ontwikkeling.

De school voor volwassenen is tegenwoordig de pers en het is al gezegd dat ze in dit opzicht een grote schuld heeft te voldoen aan het Nederlandse volk.

Voor amateurisme van het lichaam ruimte in overvloed en krachten: voor het amateurisme van de geest geen man en geen regel. Is dit

amateurisme van de geest er niet belangrijk genoeg voor? Is het van meer belang te lezen welke hondjes of tiigertjes vandaag bij de film-diva's in de mode zijn? Wat de Star's morgens aan zijn ontbijt nuttigt. Welke sigaretten de voorkeur hebben; dat Mr So and So idolaat is van roeisport en oude boerderijen en Mr. X bij voorkeur Z-huid-creme gebruikt? Is de sport populair geworden dóór of ondanks de pers? Kon ze in de aanvang al op zulk een belangstelling wijzen of heeft ze die kunnen verwerven mede door het enthousiasme dat de pers voor haar wist te wekken? Wat mag dan toch wel de oorzaak zijn geweest dat het amateurisme van de geest zo geheel anders werd behandeld? Is dan werkelijk een bokswedstrijd van meer belang dan een behoorlijk geleide en goed verzorgde dilettantenuitvoering? Alweer: welwillenden, machtiger dan dit verkommerde dilettantisme, kunnen hierin verandering brengen: als zij gaan confereren met de pers zal er zeker iets worden bereikt. Onderwijs, publieke belangstelling en financiën vormen het tweede drietal problemen waarvau de oplossing urgent is. Hoe staat het met de laatste van deze drie?

* * *

Men zal niet tot een gemeenschapstoneel kunnen komen dan via het dilettantisme in zijn verschillende vormen. De vraag kan dan ook voorlopig worden beperkt tot een eenvoudiger informatie: Hoe maken we het mogelijk dat dilettantenverenigingen hun rekening kunnen sluiten met een evenwicht, of, nog liever, een kleine bate? Dit is minder moeilijk dan het misschien op het eerste gezicht lijkt.

Het zwakke punt in de financiële opzet bij dilettantenuitvoeringen is de enkelvoudigheid: bijna geen voorstelling kan worden herhaald. Alle kosten van voorbereiding, van décor, van regie, van reclame, van aankleding, drukken op één enkele voorstelling. De entrées zijn laag, zeer laag zelfs in verhouding tot de kosten. Verhoging daarvan zou zijn, het paard achter de wagen spannen. Een gemeenschaps-toneel kan slechts een entree vragen die een zeer bescheiden draagkracht niet te boven gaat. Hier komt nog bij, dat voor deze lage entree doorgaans twee feestelijkheden worden aangeboden: uitvoering en bal.

Zonder enig voorbehoud moet worden erkend dat een uitvoering om zijn zelfswil belangrijk genoeg dient te zijn; maar zo is de toestand helaas niet. Van de bescheiden entrées moeten ook de balkosten worden bestreden en — ook de fiscus eist onverbiddeijk zijn aandeel. Verlies of geen verlies; toch de fiscus. Welke koopman, welke zaak betaalt van zijn verlies? Men kome nu niet met het praatje dat toch de bezoeker betaalt. Voor wie het nog niet wist: dit-is-niet-zo.

Indien men er in kon slagen herhalingen mogelijk te maken, zou een belangrijke kostengroep — alle voorbereiding tot de uitvoering — minder zwaar drukken.

In de plaats van inwoning kan dit meestal niet: de kring belangstellenden is te klein. De grote steden bieden nog wel eens de gelegenheid, maar het risico en de kosten zijn er naar rato hoger.

Een oplossing zou zijn: uitvoeringen die aan een bepaalde norm voldoen, te herhalen in naburige plaatsen, zoodat met steun en op uitnodiging van het betreffende nutsdepartement. Een ruilsysteem dus. De mogelijkheid hiertoe bestaat zeker. Het is een kwestie van standpunt en organisatie.

De financiële moeilijkheden voor de in aanmerking komende opvoeringen zouden voor een belangrijk deel op deze wijze kunnen worden ondervangen zonder opofferingen van anderen te vragen. Integendeel: ook de nutsdepartementen zouden er mee gebaat zijn indien ze voor redelijke prijs hun leden een behoorlijke gesanctioneerde uitvoering zouden kunnen aanbieden. Voor schade aan het beroepstoneel behoeft geen vrees te bestaan. De vergoedingen zijn uitteraard zo gering dat een beroepsgezelschap hiervoor niet zal kunnen en willen spelen. En voor het overige bedenke men dat het hier gaat om opvoeringen van een zeer bepaald karakter: gemeenschapstoneel en geen amusementsuitvoeringen. Of een uitvoering deze steun verdient of niet is wellicht niet zo gemakkelijk uit te maken. Onmogelijk lijkt me dit niet.

Het openluchtstoneel is meer dan iets anders geschikt tot beleving van het gemeenschapsgevoel. Hier vallen veel van de hinderlijke factoren bij zaalvoering weg. Er is ruimte, meestal een behoorlijke verlichting die immers speciaal moet worden aangebracht, de financiële draagkracht is groter, want meestal is een machtiger V. v. V. of een Nutsdepartement de initiatiefnemer, er is geen kastelein met wiens wensen men rekening dient te houden; kortom, men is baas in eigen huis. Bovenal: driehoekspuzzles, raisonneur- en societystukken leggen het smadelijk af in de openlucht. Een buitenuitvoering is nog drama in de eigenlijke zin van het woord: handeling, beweging. Een openluchtspel is noodwendig een schouwspel. Tegenover al deze voordelen staat de onbetrouwbaarheid van ons klimaat. Het blijft uit hoofde daarvan altijd een zeer riskante onderneming, waarmee grote bedragen gemeoid zijn. Ze zullen altijd blijven een schaars evenement, een gebeurtenis, waarop geen plan is te bouwen.

De belangstelling voor dramatische kunst kan zonder twijfel worden gewekt, maar ze kan niet worden gemaakt alsof het een ding ware. Het is goed en het is noodzakelijk de behulpzame hand te bieden, maar men hoede zich voor al te dwingende voorschriften en bureaucratische doorvoering.

Men mag, gelukkig, nog wel zoveel vertrouwen hebben in onze goede dilettantenverenigingen, om te verwachten dat ze van heler harte aan deze taak zullen medewerken indien men slechts de weg helpt banen en de hand reikt bij de vele moeilijkheden. De idealistischgezinden zullen voorgaan en de rest zal volgen: zelfs moeten volgen. Het toneel — en een gemeenschapstoneel wel zeer in 't bijzonder — behoeft vrijheid voor zijn ontwikkeling: vrijheid en zelfbeschikkingsrecht.

Het voorgaande is de weg welke m.i. gegaan moét worden. Er is naar mijn overtuiging geen betere en geen die nauwer aansluit bij het bestaande.

Bij de, gelukkig stijgende, belangstelling die in de laatste jaren duidelijk wordt, bestaat het grote gevaar, dat men het dilettanttoneel te veel gaat zien als een folkloristisch oefenobject, maar vergeet dat dit toneel nóg leeft en dat het heden, en vooral de toekomst, toch nog van iets meer belang zijn dan het verleden. De vraag waar het op aan komt is of het bestaande dilettantisme inderdaad sterk genoeg is om als fundament te dienen voor de gewichtige en belangrijke nieuwe bouw. Hoe het met de liefhebberijbeoefening staat in de diverse streken van ons land, is, voor het oogenblik, van meer belang dan folkloristische resten en bijzonderheden.

(Slot volgt).

Het onderwijs in het jaar 1933

door A. H. GERHARD.

In de vorige jaargang is op bl. 191 e.v. een overzicht opgenomen van het „Verslag van den Staat van het Onderwijs in het Koninkrijk der Nederlanden” over het jaar 1930. Het was de eerste maal dat dit jaarlijkse verslag in een geheel nieuwe vorm werd uitgegeven, waarbij de uitvoerige statistische gegevens over alle takken van onderwijs in afzonderlijke geschriften verschenen en verder verschijnen zullen. Tevens werden de nodige maatregelen getroffen, dat in het vervolg veel spoediger kennis kon worden genomen van alle

verzamelinlichtingen over het onderwijs na afsluiting van het tijdvak, waarop ze betrekking hebben.

In bedoeld overzicht is de gehele indeling en methode van samenstelling van het Verslag uitvoerig aangeduid, zodat we daarnaar kunnen verwijzen, wjl in alle volgende uitgaven de indeling zo goed als onveranderd is gevolgd.

Er is aanleiding weer eens de aandacht te vestigen op dit verslag, nu over het jaar 1933, daar dit in bijzondere mate interessant is als een crisisjaar. We zullen er nu ook wat meer uit aanhalen, om ons reeds eerder uitgesproken oordeel, dat het boek een onmisbare bron is voor ieder, die ons onderwijs wil bestuderen, te staven.

Allereerst lezen we daarin: „Aan het einde van het verslagjaar werd besloten tot het uitgeven van een, voorloopig, tweemaandelijks blad: Mededeelingen van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Hiermede werd beoogd, een ieder, die daarin belang stelt, voor een gering bedrag de gelegenheid te geven op de hoogte te blijven van alle wetten, Koninklijke besluiten, ministeriële beschikkingen, administratief rechterlijke uitspraken, enz., betreffende het gehele terrein van werkzaamheden van het Departement. Als gevolg hiervan zal de vermelding van een en ander in volgende verslagen kunnen worden beperkt en zal het mogelijk zijn deze verslagen nog tijdiger te doen verschijnen dan met dit verslag (over 1933) reeds het geval is” (bl. 10).

Met deze trits: jaarlijks verslag, statistieken en mededeelingen, is een mooi geheel verkregen.

Deel I, het algemeen gedeelte, bevat de voornaamste gebeurtenissen en handelingen van algemeen belang uit 1933 en zal vaak dienst kunnen doen als naslag-werk.

We doen er grepen uit.

De aanvang van de voorlopig laatste acte der spellingtragedie (bl. 9).

De voor Nederland ongewone bepaling van beperking der toelating van buitenlandse studenten tot ons openbaar hoger onderwijs (12, 40, 58). De motivering ligt hoofdzakelijk in deze zin: „Daar kwam nog bij, dat door de toeneming van studenten van buitenlandsche nationaliteit de Nederlandsche studenten ten gevolge der overvulling van collegezalen en laboratoria daarvan reeds terstond de nadeelen zouden ondervinden, terwijl voor de toekomst te verwachten was, dat, indien niet tijdig werd ingegrepen, Nederlanders als studenten geweerd zouden moeten worden, omdat een groot deel der beschikbare plaatsen in de laboratoria en de ziekenhuizen als anderszins door buitenlanders zouden zijn ingenomen. Trouwens ook met het oog

op de reeds zoo overvolle arbeidsmarkt der academische beroepen werd ingrijpen noodig geacht" (12).

In verband met laatstgenoemd punt van zorg vindt men op bl. 14 de omschrijving der in het leven geroepen „*Stichting tot verruiming van werkgelegenheid voor academisch gevormden.*”

De moeilijkheid voor „geslaagden” bij enige opleiding ook passende arbeid te vinden, komt in 't verslag herhaaldelijk tot uiting. De ongewone aanwas van leerlingen bij het middelbaar en gymasiaal onderwijs leidt tot deze opmerking op bl. 15: „Dit verschijnsel hangt kennelijk samen met de ongunstige economische omstandigheden. Men kan er o.m. een symptoom in zien van het afnemende vertrouwen in de mogelijkheid van opneming in het bedrijfsleven. De gedachte, dat ook voor hem, die niet in het bezit is van een gymasiaal of middelbaar diploma, de mogelijkheid openstaat zich een behoorlijke positie te veroveren, wordt helaas dikwijls door de feiten gelogenstraft. Voor den oud-leerling der scholen voor voortgezet onderwijs staan, naar men meent, ruimer gelegenheden open. En, waar immers toch niet dadelijk een broodwinning valt te vinden, tracht men zich door het volgen van voorbereidend hooger- en middelbaar onderwijs beter te wapenen voor den strijd om het bestaan.”

Leraren, heet het elders, trachten hospitanten te worden omervaring op te doen. „Dit hospiteeren kan geacht worden waarde te hebben voor de voorbereiding tot het leeraarschap, dat echter voor velen, naar te vreezen valt, onbereikbaar zal blijken” (115).

En in 't opstel over de Kweekschool-opleiding komt de Inspecteur tot deze ontboezeming:

„Voorals in dezen tijd moet aan de praktische vorming in de opleidingsperiode geen overdreven waarde worden toegekend. Het is — helaas! — een feit, dat de jongelui, die met het einddiploma de Kweekschool verlaten, als regel geen plaats vinden” (397). Natuurlijk is 't verstandig, als zij zich paraat willen houden voor mogelijke kansen.

In genoemd algemeen gedeelte is opgenomen de zeer belangrijke enquête naar de wenselijkheid om de toelatingsleeftijd voor de Nijverheidsscholen te verhogen (23), reeds van officiële bezoeken uit het buitenland en allerlei crisismaatregelen, waaronder grote opruiming van scholen en diverse wettelijke regelingen.

Het ontslaan van vele boventallige en vak-onderwijzers, wat leidde tot verzwaring van de taak der gewone klasse-onderwijzers, geeft den steller van 't verslag aanleiding tot een leuke ironie:

„Tegenover een en ander staat, dat in toenemende mate *Kweek-*

lingen met acte in de scholen worden te werk gesteld. Jonge gediplomeerden, die nog geen plaats als onderwijzer vonden, ontvangen zoodoende gelegenheid tot het opdoen van ervaring in de klasse. Soms bleven ook wegens opheffing hunner betrekking ontslagen onderwijzers als kweekeling in de school werkzaam. Zoodoende werden in tal van gevallen moeilijkheden weggenomen of althans verzacht."

Deel II, de bijlagen, is ook ditmaal zeer belangrijk, inzonderheid door de Verslagen der Inspecteurs, die uiteraard alle in mineur staan onder de invloed der tijdsomstandigheden. Misschien echter juist daardoor zijn ze te belangwekkender. Immers, de omstandigheden dwongen tot vele beperkingen op onderwijsgebied en tot inkrumping van veel wat men als feitelijk onmisbaar had beschouwd. Dit noopte wel tot overweging of de gevreesde schadelijke gevolgen niet zo goed mogelijk nog waren te ondervangen, waarom bijzondere aandacht is gewijd aan de vraag, of ons onderwijs efficiënt genoeg is, of de resultaten bevredigend zijn, of de selectie naar de hogere vormen van onderwijs doeltreffend is. Uiteraard krijgt het lager onderwijs in dit alles het leeuwenaandeel als de grondslag van alle verdere ontwikkeling. Nog altijd zijn we van mening dat 't een goed ding zou zijn, als er een samenvattende beschouwing werd gegeven, doch er zit eigenlijk ook veel goeds in de talrijke verspreide mededelingen, die een sterker persoonlijk karakter behouden. Dank zij het gelijklopende schema voor de indeling der verslagen van de verschillende Hoofdinspecteurs bij het Lager Onderwijs en een goed verzorgd register achter in het Verslag is de bestudering zeer vergemakkelijkt.

Grepen ook uit dit bijzondere deel mogen aansporen tot nadere kennismaking.

„Niet iedere bezuiniging op gebouwen en leermiddelen brengt schade voor het Onderwijs mee. Leer- en hulpmiddelen in alle scholen ruimschoots voldoende. Er is eerder een teveel, dan een tekort. Boeken zijn er zeker veel te veel, met het gevolg, dat het boek de lessen leidt en de onderwijzer er nog bij behoort. In plaats van het bezielend woord van den onderwijzer, die zich thuis degelijk voor een onderwerp heeft geprepareerd, een dood boek, dat op een dreuntoon wordt doorgelezen en daarna weer in de kast gezet. Alle geestdrift is dan weg. Alleen schrijvers en drukkers hebben er profijt van gehad; de school niets dan schade. Laat men niet meenen, dat het boek gebruikt wordt na de mondelinge behandeling. Het treedt helaas in de plaats hiervan. Het zoo smakelijk uitzienende boekje heeft het onderwijzen, het intens lesgeven uitgeschakeld en den onderwijzer a.h.w. aange-

spoord, toch maar geen moeite te doen, om te probeeren, het beter te kunnen. Er is veel geld uitgegeven voor al die boeken tot schade van het onderwijs" (229). Dit is zeker niet vrij van overdrijving, maar de kern is juist. Op een andere plaats vinden we dit:

„Nu aarzel ik niet om een gezonde mate van ontevredenheid met eigen werk en eigen resultaat, als waarvan de geciteerde verslagen (van verschillende schoolopziensers. A. H. G.) blijk geven, een gunstig verschijnsel te noemen. Daaruit blijkt een voortdurend streven naar beter, dat behoedt voor verstarring en slechts aan het onderwijs ten goede kan komen. De laatstaangehaalde opmerking doet echter de vraag rijzen, of de algemeene methodiek voor sommige vakken zich niet in verkeerde richting heeft ontwikkeld. De nieuwere methoden schrijven den onderwijzer alles voor wat hij te doen heeft en hoe hij het te doen heeft. Soms bestaan zij slechts uit boekjes met oefeningen voor de leerlingen zonder handleiding voor den onderwijzer, wien zij aldus de moeite besparen van opsporing en bestudeering van de leidende gedachten. De leerkracht loopt aldus gevaar zich te verlagen tot een machine, die iederen dag of iedere weck een blaadje omslaat en de volgende taaloefening of de volgende sommen laat maken. Deze vermechaniseering van het onderwijs wordt in de deskundige kringen ook wel gevoeld.”

„We hoorden eenigen tijd geleden van iemand, die het weten kan, dat hij meende te hebben kunnen constateeren, dat er zoo weinig *echte lessen* worden gegeven, waarbij leerkracht en leerling inderdaad samenwerken.

Ongetwijfeld ligt hierin veel waars. Men heeft de „praatschool” weggepraat en door de „doeschool” vervangen. Het komt nog wel eens voor, dat de slinger te ver is doorgeslagen, en dat men een halven slag terug zal moeten om tot een praat- en doeschool te komen, waar ook „een mooie les” af en toe op haar plaats is” (416).

Ook hier weer wat overdrijving en toch goed ter overdenking. Het ligt voor de hand, dat de kwestie der resultaten een belangrijke plaats zal innemen in het Verslag, in verband met de eeuwige vraag of de onvoldoende inrichting daarvan, of aan de ondeugdelijke leerkrachten, of aan een verkeerde doelstelling of aan wat ook. Hierbij aansluitend mag men ook verwachten, dat de nodige aandacht is besteed aan het bedenkelijke verschijnsel van het reusachtig aantal „zitten-blijvers” als aan de verschillende „proefnemingen” om door verandering van arbeidsmethoden in de school aan de genoemde euvelen een einde te maken.

Tamelijk uitvoerige medeelingen worden er gedaan omtrent de ervaringen door de inspectie opgedaan in de talloze scholen in de drie voornaamste vakken, lezen, schrijven en rekenen. Buitengewoon opgetogen is men over 't algemeen over die ervaringen niet en o.i. terecht. De fout ligt geenszins in hoofdzaak bij de leerkrachten, aan ijver en toewijding mangelt het bij de grote meerderheid allerminst, maar de goede wegen om goed en graag lezen bij de oudere kinderen te bevorderen schijnt men nog niet overal te kunnen vinden, misschien ook, dat men door 'n teveel op de lagere school te weinig gelegenheid heeft om zich op die bevordering met kracht en — kennis toe te leggen.

In niet mindere mate geldt dit van taal en rekenen, waaromtrent het eveneens de moeite loont kennis te nemen van de rapporten. Veel aandacht wordt er voorts besteed aan het leerplan. Een opmerkelijke aanhaling neem ik hier op. Nadat de betreffende inspecteur verschillende ondervonden bezwaren heeft opgesomd, vervolgt hij:

„Noodig is, dat er een voor alle scholen verplicht programma wordt vastgesteld, waarin staat, wat er in iedere klas, als minimum, moet worden onderwezen, zoodat een leerling van de eene gemeente naar een andere overgaande, een centrale hoeveelheid leerstof heeft verwerkt. Thans kost een overgang naar een andere school of gemeente heel dikwijls een achteruitzetting met een jaar. De middelbare scholen kunnen dan op het vastgestelde program van de lagere school voortbouwen, waardoor de aansluiting, die nu meestal zoek is, tusschen lager en voortgezet onderwijs wordt verbeterd. Iedere school moet zich dan op het voorgeschreven program instellen en de inspecteur kan onderzoeken, of inderdaad aan het program is voldaan. Wat moet de inspecteur thans onderzoeken van een vak als b.v. Natuurkunde(kennis) als er staat in het leerplan: 4e leerjaar: Eenige planten en dieren. 5e leerjaar: De meest voorkomende natuurkundige verschijnselen: eenige planten en dieren. 6e leerjaar: Voortzetting. 7e leerjaar: Voortzetting. Wat hebben de leerlingen nu geleerd?

Vraag ik naar een of ander onderdeel en de kinderen kennen het niet, dan hebben ze toevallig(!) altijd iets anders gehad. Zoo gaat het ook met andere vakken. Overal andere boeken en andere methoden. Geen spoor van eenheid in doel of eenheid van werkwijze. De vrijheid heeft de resultaten zeer benadeeld. Contrôle is moeilijk, terwijl bespreking met de schoolhoofden gezamenlijk als boven gezegd, van veel nut zou kunnen zijn en groote verbeteringen zou brengen.

De vaststelling van de leerplannen heeft geen moeilijkheden opgeleverd, kan dat ook niet, omdat er geen norm is aangegeven in de

wet en ieder derhalve geheel vrij is. Als de inspecteur zou trachten zulk een norm in te voeren, om wat eenheid te krijgen, zou de Onderwijsraad zich daartegen stellig verzetten. Een wettelijk voorschrift is het eenige middel, om nauwkeurig het einddoel van de lagere school te bepalen. Het ontbreken van zulk een voorschrift heeft m.i. jaren lang den bloei van ons lager onderwijs belemmerd." (238).

Er zijn op deze beschouwing heel wat kanttekeningen te maken; dit zij geredelijk toegegeven, doch zij geven wel vele praktische bezwaren weer, die bestaande regelingen opleveren.

Of de bepleite oplossing aanbeveling verdient is overigens te betwijfelen, omdat nog geenszins vaststaat, of de wijze, waarop men nagaat of de resultaten bevredigend zijn, wel juist is. Ook daarover vindt men in het Verslag waardevolle opmerkingen o.a. op blz. 251—258 en blz. 315.

We zijn wat ruim ingegaan op deze punten, omdat 't enerzijds treffen moet hoe vele vraagpunten zich in de praktijk voordoen op didactisch, methodologisch en organisatorisch gebied, die in tamelijk chaotische orde hier en daar oplossingen vinden naar de methode ongeveer van: God zegene de greep, terwijl anderzijds nog niet het gemis wordt gevoeld van een Centrale instantie, die leiding kan geven aan onderzoekingen op de breedst mogelijke schaal naar wat ons onderwijs behoeft, zowel ten behoeve van 't kind als van de maatschappij, waarvan dat kind eenmaal een verantwoordelijk lid zal moeten uitmaken.

Wanneer men het uitvoerig verslag leest van de „Werkzaamheden van den Onderwijsraad" dan krijgt men eerst recht duidelijk de indruk, hoe volkomen nog elk begrip schijnt te ontbreken van de noodzakelijkheid van een Centraal pædagogisch Instituut, waar het gehele Verslag eigenlijk om roept.

De belangstellende lezer kan nog vele andere onderwerpen ontmoeten, die bespreking verdienen. We noemen in bonte orde bijv. ouderavonden, huiswerk, toelatingsleeftijd tot de lagere school, leiding door het hoofd der school, invloed van de crisis op de belangstelling enz.

Als curiosum sluiten we dit overzicht met een aanhaling uit het verslag van den Hoofdinspecteur uit Noord-Brabant, Limburg en Gelderland.

„Ecnige inspecteurs wijzen er op, dat de beweging, die de Lager-Onderwijswet 1920 aan de ontwikkeling van openbaar tot bijzonder onderwijs heeft gegeven, haar eindpunt vrijwel bereikt heeft. Doordat bovendien in den laatsten tijd tot opheffing van verschillende kleine

openbare scholen is overgegaan, wordt het voor de verspreid wonende niet-Katholieken in een groot deel mijner hoofdinspectie steeds moeilijker om voor hun kinderen een geschikte school te vinden. In vele gemeenten bestaat geen openbare school meer; zoogenaamde streekscholen moeten soms voor een wijde omgeving dienst doen. Het bijzonder onderwijs heeft thans op vele plaatsen een monopolie-positie gekregen.¹⁾

In het laatste jaarverslag, dat van mijn hand verschenen is, wees ik er uitvoerig op, dat daarvan nieuwe, vroeger niet gekende moeilijkheden het gevolg zijn.

Ik ga thans op dit punt niet verder in, maar volsta met te vermelden, dat mij ook in dit jaar wederom gebleken is, dat deze toestand tot voorzichtigheid maant". (234).

¹⁾ Deze gulle erkenning van de merkwaardige uitwerking der „gelijkstelling" verdient de aandacht van de voorstanders der openbare school.

Statistieken

Onderwijzersopleiding 1933—1934¹⁾

door A. H. GERHARD.

Het vraagstuk der opleiding van onderwijzers is er een van groot gewicht en ook wel door menigen als buitengewoon belangrijk gevoeld, omdat het als „een waarheid als een koe" behoort te worden erkend, dat de toekomst van een volk in hoge mate afhangt van wat zijn jeugd aan onderwijs en opvoeding ontvangt en dit toch stellig geheel beheerst wordt door 't intellectuele en morele gehalte van de onderwijzersstand.

Toch is 't met de algemene erkenning dezer waarheid feitelijk nog maar matigjes gesteld en groeit ze bedroevend langzaam. In onze Maatschappij en bijgevolg in haar tijdschrift is daarentegen de betekenis van een onderwijzersstand, in alle opzichten voor zijn taak goed voorbereid en berekend, steeds zeer hoog aangeslagen. Helaas is, in spijt van alle krachtige aandring door de jaren heen tot het opvoeren

¹⁾ We brengen hier in herinnering dat de volgende eerste statistieken over de verschillende takken van onderwijs met historische overzichten in ons tijdschrift zijn besproken:

- Jaargang XII: Vervolgonderwijs (285 e.v.)
- „ XIII: Voorbereidend onderwijs (313 e.v.)
- „ XIII: B. L. Ond. (92 e.v.)
- „ XIII: G. en U. L. O. (177 e.v.)
- „ XV: Nijverheidsonderwijs (173 e.v.)

terwijl in de XV jaarg. ook een bespreking voorkomt van het 2e verslag over G. en U. L. O.

van het peil dezer opleiding, dit altijd ver gebleven beneden datgene, wat als nodig door alle deskundigen was befoegd en als het scheen, dat de wetgeving de weg baande voor betere regelingen, dan viel alles weer terug, zodra de tijdsomstandigheden ongunstiger werden en de opleiding gerekend werd te behoren tot de meest gerede slachtoffers.

Leerzaam is daarvoor het lot van de Wet-de Visser op dit punt geweest. Men leze daarover het artikel in de 13e jaargang over het wetsontwerp-Terpstra. Daarop volgde de wonderlijke geschiedenis van het Ontwerp-Kweekschoolwet 1934 (Zie jg. XV bl. 262 e.v.).

Nu verkeert deze zaak in een staat, die de chaos nadert en vooral een staat van onzekerheid ten aanzien der toekomstige positie der kweekscholen, terwijl men voort moet gaan met naleving der regelingen, die dreigen naderhand vervangen te worden door geheel andere.

In dit verband verdient de lezing van het eerste rapport van den nieuw opgetreden Inspecteur der kweekschool-opleiding in het elders besproken verslag: „Het onderwijs in 1933” alle aanbeveling. Het is zeer te hopen, dat er spoedig(?) een vaste, duurzame ontwikkelingslijn moge gevonden worden.

In deze tijd van ongewisheid verschijnt de eerste door het Centraal Bureau verzorgde statistiek over de onderwijzers-opleiding, een lijvige brochure van 60 pagina's, bevattende een historische inleiding, 24 staten, 23 tabellen en 3 grafieken benevens toelichtende bespreking. Voor een beeld van de algemeene gang sedert 1900 is onderstaande staat 1 afgeleid uit de staten 1 en 2 uit 't geschrift.

STAAT I.

Toestand bij de aanvang van de cursus	Kweekscholen		Normalessen		Totaal leerlingen ¹⁾	Waarvan	
	Aantal	Leerlingen ¹⁾	Aantal	Leerlingen		jongens	meisjes
1900/'01	10 ²⁾	1224 ²⁾	256	7174	8398	5224 ³⁾	3947 ³⁾
1905/'06	10 ²⁾	1117 ²⁾	219	4859	5976	2025 ³⁾	2834 ³⁾
1910/'11	65	4358	229	7232	11590	4622 ⁴⁾	6335 ⁴⁾
1915/'16	70	5058	227	8277	13336	5663	7672
1920/'21	81	4232	209	3610	7842	2806	5036
1925/'26	99	10355	91	2451	12806	5252	7553
1930/'31	103	9352	22	661	10003	4152	5851
1931/'32	106	10887	19	871	11758	5350	6408
1932/'33	106	11326	21	945	12271	5705	6566
1933/'34	108	11508	24	908	12416	5867	6549

1) Zonder de leerlingen voor de Afd. B — die voor de hoofdacte.

2) Zonder de bijzondere Kweekscholen.

3) Alleen van de Normalscholen; voor de Kweekscholen n.l. geen verdeling vermeld.

4) Zonder de verdeling van 633 leerlingen der Rijkskweekscholen.

In de toelichting wordt o.a. het volgende opgemerkt:

„Wij vragen in het bijzonder de aandacht voor de veranderingen die zich na den cursus 1920/21 blijken te hebben voltrokken. Deze zijn een gevolg van de hervorming van de onderwijzersopleiding, welke in het jaar 1923 heeft plaats gevonden. In dit jaar werden bij Koninklijke besluiten van 11 Sept. 1923 (Stb. 439, 440) nieuwe regelen voor de Rijkskweekscholen en subsidie bepalingen voor de gemeentelijke en bijzondere kweekscholen vastgesteld. De financiële toestand des lands eischte besparing op de kosten der opleiding en deze bezuiniging meende de Minister het best te kunnen bereiken door concentratie der opleiding in kweekscholen, gepaard gaande met een inkringing van het getal normalessen.

In het jaar werd een groot aantal Rijksnormalessen opgeheven en de subsidiëring der bijzondere normalessen — en daardoor ook de omvang der opleiding aan deze instellingen — werd belangrijk beperkt door verlaging van de premie voor behaalde akten.” (bl. 11).

De gevolgen van deze maatregelen tekenen zich duidelijk in vorenstaande staat I af. Uit deze staat trekt reeds dadelijk de aandacht de grote ongelijkheid in de aanvangstotalen en in al de gevallen het overwegend aantal meisjes. Het eerste feit zal wel samenhangen met de algemene sociale toestanden in het betreffende jaar, wijzigingen in de wetgeving of ups en downs in de verwachtingen omtrent de levenskansen in 't onderwijzersberoep. Voor 1920/21 bijv. acht ik niet uitgesloten dat men toen over 't algemeen grotere kansen verbond aan diploma's van handelsschool of H.B.-scholen.

Het tweede feit wordt voor 'n deel hieruit verklaard dat al deze jaren door voor meisjes de kweekschool of normaalschool de enig bereikbare en ook de minst kostbare opleiding was van verder voortgezet onderwijs.

Bij een vergelijking in staat II (bl. 23) tussen 't percentage meisjesleerlingen op de kweekscholen en dat der onderwijzeressen op de lagere scholen, succ. 53,6 en 46,3 maakt de steller van de statistiek de opmerking: „Het relatief aantal vrouwelijke kweekelingen is dus bij alle richtingen belangrijk sterker dan het aantal onderwijzeressen bij de lagere scholen. Dit verschijnsel kan samenhangen met de omstandigheid, dat een aantal vrouwelijke kweekelingen wegens huwelijk of andere redenen nimmer in de school komt, zoodat er steeds een grooter aantal meisjes wordt opgeleid dan er onderwijzeressen in de scholen worden geplaatst. Daarnaevens dient men bij de beoordeeling van het hier besproken verschijnsel rekening te houden met de voortdurende toename van het vrouwelijk element bij het lager onderwijs en het schijnt niet misplaatst op grond van deze cijfers de verwachting uit te spreken, dat, tenzij in de natuurlijke ontwikkelingsgang wordt ingegrepen, dit proces zich zal voortzetten.”

Inderdaad, de sociale tendenz is het zeker wel, de versterking van het vrouwelijk element in de school, al doet men wel in de laatste tijd gewelddadige pogingen om in „de natuurlijke ontwikkelingsgang” in te grijpen. De volgende statistiek zal 't leren.

Intussen voor een goed oordeel over 't gehele feit zal men moeten wachten tot men ook een nauwkeurige overzicht heeft van de „sligtage.”

Uit de staten 5 en 6 heb ik de volgende staat II afgeleid.

STATSEKAMENS VOOR ONDERWIJZER.

STAAT II.

Jaren van waar- neming	Kweekscholen		Normalessen		Ander- e opleiding		Geëxamineerd	Geslaagd	Eindtotaal		
	Aantal Geëxa- mineer- den	% Ge- slag- den	Aantal Geëxa- mineer- den	% Ge- slag- den	Aantal Geëxa- mineer- den	% Ge- slag- den			Geëxa- mineer- den	Ge- slag- den	%
1882—1909									58635	35295	60.2
1910—1923	14703	83.82	22328	15739	7049	6236	2465	39.52	43267	30529	70.56
1924-'28 en '33			5079	3188	6276	3511	1441	43.52	8390	4639	55.17
1929—1932									2812 ¹⁾	1556 ²⁾	55.33
	<i>School- eindexamens</i>										
1924—1933	22226	20548	92.45						22226	20548	
									Totaal		
									135330	92558	68.39

¹⁾ Geen onderscheiding opgegeven naar de aard der opleiding.

²⁾ Afkomsig van normalessen en van andere opleiding (niet Kweekschool) zonder nadere opgave van onderscheiding.

In bedoelde staten wordt voor elk jaar het aantal geëxamineerden en dat der geslaagden opgegeven. De samenstelling der eerste getallen geeft uiteraard een onjuist cijfer aan, daar verschillende personen dan 2 of meermalen zijn geteld, naar gelang zij niet bij de eerste maal examens doen zijn geslaagd. Voor de eind-opmerking maakt het echter niet veel uit. Uit de eerste rij (percent 60.2) vergeleken met de 5e rij (percent 74.66) ziet men duidelijk de grote invloed die er is uitgegaan van de veel ruimer kweekschool-opleiding. Die invloed ziet men ook duidelijk uit de 2e rij (70.56) tegenover de 3e en 4e rij (55.17 en 55.33). Ook springt in 't oog de relatief geringe uitslag die de „andere opleiding” opleverde, zeer vaak een een-mans-opleiding (39.52 en 43.52 %).

Ook verdient de aandacht het vrij belangrijke verschil in uitslag voor de kweekscholen tussen 't Staats-examen en het School-eind-examen: 83.82 en 92.45 %. Dit spreekt nog duidelijker hieruit dat 't laagst bereikte percentage in een jaar bij 't School-examen was 90.78 en bij het Staats-examen in de jaren 1910—1923 het hoogste 91. Alleen bij de Rijks-kweekscholen behaalde vrij doorlopend bij het School-examen een kleiner percentage het diploma. Bij de bijzondere kweekscholen was het zeer duidelijk omgekeerd.

Dat dit punt een rol kan spelen bij de discussie over 't wenselijke van School- dan wel eind-examen, lijkt mij zeer begrijpelijk, doch acht ik ook niet zonder bedenking. Er zitten vele kanten aan de kwestie en daarom verwijs ik juist bij deze kwestie naar 't meergemelde Jaar-verslag bl. 401—404.

De examens voor de hoofdacte van 1881—1933 vormen het onderwerp van een nieuwe staat, die ik ook getotaliseerd heb tot een totaal van 87148 geëxamineerden en 36857 geslaagden of 42.29 %, behoudens ook hier de meermalen getelden.

Ten eerste blijkt er uit, dat de opleiding of voorbereiding voor de hoofdacte zeer onvoldoende is, waarvoor de sedert 1925 georganiseerde afd. B. der Kweekscholen ten aanzien van het hele land nog een zeer onvoldoende remedie is.

Deze uitvoerige staat is vergezeld van de volgende toelichting:

„De invloed der achtereenvolgende examenprogramma's weerspiegelt zich, gelijk de lezer opmerkt, in de examenresultaten. In de jaren 1881 tot 1890 varieerde het percentage der geslaagden, behoudens enkele uitzonderingen, tusschen 30 en 40 %. Het Koninklijk besluit van 17 Dec. 1890 bracht in zoverre een verlichting van de examen-eischen, dat de wiskunde van het examenprogramma verdween. In de periode van 1892 t.m. 1923 varieerden de uitslagen, behoudens enkele uitzonderingen, tusschen 40 en 50 %. In de laatste jaren van

deze periode n.l. 1921 t.m. 1923 kwam het aantal geslaagden zelfs boven de 50 %.

Het schijnt, dat de examen-commissies in deze jaren, in verband met de moeilijke omstandigheden waaronder de kandidaten door dienstplicht of gebrek aan vuur en licht hadden moeten studeeren, een zekere toegeeflijkheid hebben betracht. Daarbij stelde de gunstige bepaling, dat eenmaal bij het examen behaalde voldoende cijfers bij een eventueel volgend examen zouden worden medegefeld, de kandidaten in staat het hoofdakke-examen in etappes te doen. Het programma, dat bij het Koninklijk besluit van 10 Sept. 1923 werd vastgesteld en waarin o.m. het vak wiskunde althans voor hen, die niet bij het onderwijzers-examen een bewijs van voldoende kennis van dit vak hadden verkregen, weer werd opgenomen, is gezien de resultaten, als een verzwaaring van het hoofdakke-examen gevoeld.

Dit blijkt vooral in de jaren 1926—1930 toen het percentage weer beneden 40 % daalde, waarna het zich weer langzaam herstelde" (blz. 19).

Een ander opmerkelijk feit is, dat bij de leerlingen der afd. B. van de Kweekscholen het percentage der vrouwen regelmatig daalt; daarop correspondeert tabel 19 (hl. 57) dat het aantal vrouwen, dat zich aanmeldt voor de hoofdakke, tusschen de 30 en 40 % bedraagt van dat der mannen. Trouwens, dit geschrift bevat een groot aantal tabellen, waaruit een indruk is te krijgen of er over 't algemeen sterke lust voor studie voor hoofd- en andere lagere akten bestaat. Vermoedelijk is die lust zelfs klein. In het reeds vaak genoemde Verslag wordt op blz. 329 van den inspecteur in den Haag het volgende aangehaald: „Op een totaal van plus minus 2500 leerkrachten, namen in 1933 182 deel aan het hoofdonderwijzersexamen, waarvan er 75 slaagden. Voor de taalakten waren deze cijfers slechts: Fransch l.o. 66, geslaagd 27; Duitsch l.o. 41, geslaagd 18; Engelsch 57, geslaagd 26. Deze cijfers, vooral die der geslaagden, geven nu niet bepaald blijk van veel intensieve studie. Vermoedelijk zal de velerlei afleiding welke hier te vinden is, daaraan niet vreemd zijn.”

Ongetwijfeld is oordeel en conclusie hier wel wat simplistisch, maar de vele tabellen, koele cijferverhoudingen, die in deze statistiek voorkomen, bieden veel stof tot overdenken en misschien kan men wel eens tot de conclusie komen, dat het onbetwistbaar gemis aan ernstige studielust, inzonderheid op het terrein van hun eigen vak, bij een groot deel van de stand terug te voeren is tot een nog absoluut onvoldoende regeling der opleiding voor allen in de beginjaren.

De 50 staten, tabellen en grafieken bevatten uiteraard een massa gegevens over de leerlingen, de leeraren, de uitslagen der examens, de gebouwen, de lokalen, de bevoegdheden enz. enz. die we nu verder laten rusten. Ze zijn kostbaar materiaal voor wie de toestand van 't heden wil kennen en... begrijpen.

We eindigen met „de samenvatting” van de toestand op 15 Sept. 1933 over te nemen.

Kweekscholen. Aantal scholen 108.

Aantal A-leerlingen:		Totaal aantal leerlingen:	
Mannelijk	5336	Mannelijk	6918
Vrouwelijk	6172	Vrouwelijk	7216
Totaal 11508		Totaal 14134	
Aantal B-leerlingen:		Onderwijzend personeel:	
Mannelijk	1582	Mannelijk	946
Vrouwelijk	1044	Vrouwelijk	411
Totaal 2626		Totaal 1356	

Normaallessen. Aantal 24.

Aantal leerlingen:	
Mannelijk	531
Vrouwelijk	377
Totaal 908	

Examens in 1933. Aantal geslaagden:

Onderwijzersexamen	Manuen	Vrouwen	Totaal
Schoolexamens	943	1249	2192
Staatsexamens	278	249	527
Totaal	1221	1498	2719
Hoofddakte-examens	900	343	1243

Feiten en Pogingen.

De sociale betekenis van de radio.

Door E. Georgij te Berlijn werd voor handelsdoeleinden een onderzoek ingesteld naar het gebruik van de radio in een aantal grotere en kleinere Duitse gemeenten, waarvan de uitkomsten voor de kennis van de plaats, welke de radio in het volksleven inneemt, van betekenis zijn. Het onderzoek werd bij personen van alle klassen der bevolking ingesteld door psychologisch geschoolde medewerkers. De uitkomsten van elk der door dezen gevoerde besprekingen werden verwerkt in een zorgvuldig voorbereide vragenlijst. Op deze wijze vermeerde men de bezwaren van de gebruikelijke vraagformulieren, welke leiden tot een meer of meer schematische invulling. Aan de andere kant werden de grenzen van, buiten 't werkelijke leven staand werk in een psychologisch laboratorium doorbroken. In totaal omvatte het onderzoek 1000 personen. Wij vertellen iets omtrent de betekenis van de radio in het leven van den arbeider, den middenstander en van den hogeren ambtenaar, dokter, advocaat, groot-koopman en fabrikant.

Duidelijk kwam aan 't licht dat de radio het meest betekent voor de arbeiders. Zij kunnen hun leven niet meer zonder de radio denken. Sommigen aanvaardden de radio reeds lang als iets vanzelfsprekends. Maar een groot-aantal beschouwt de radio bewust als een ding, dat een leegte in hun leven vult. Een van de jonge arbeidersvrouwen, met wie de enquêteurs in contact kwamen, zei: „Als ik geen radio meer had, zou ik doodgaan“. De wijze, waarop zij dit zei, bewees met welk een intensiteit de behoefte aan radio-uitzendingen ondervonden wordt. Ditzelfde bleek uit de warme toon en het enthousiasme, waarmede verscheidene arbeiders over hun radiotoestel vertelden en ook uit de in verhouding tot hun inkomen hoge uitgaven, welke zij zich voor de aanschaffing van een toestel getroosten. De radio is vaak het kostbaarste bezit in het arbeidershuishouden en zij wordt als een klein heiligdom beschouwd.

De bijzondere betekenis van de radio

voor den arbeider ligt in 't bijzonder hierin, dat zij de grenzen doorbreekt, welke economische verhoudingen opgeworpen hebben: door de radio kan ieder elken dag allerlei soort van amusement en ontwikkeling ontvangen onafhankelijk van de vraag of er van het werkloos nog wat over is! De woning verliest voor den arbeider haar beperktheid omdat hij de zenders van de gehele wereld naar zich toehalen kan. De landarbeiders zijn trouwens al gelukkig als zij een Duitse zender kunnen horen. Zij ontvangen zo reeds oneindig veel, dat het platteland hun niet bieden kan. Plattelandsbewoners tonen zich een plezier in het luisteren naar de radio-uitzendingen, dat men de radio als een belangrijk middel tegen de, in Duitsland zo zeer gevreesde, vlucht van het land beschouwt.

Voor den stadsarbeider krijgen de vrije avonden door de radio weer een betekenis, welke vrijwel verloren was gegaan. Er is weer huiselijke gezelligheid wijl men niet meer naar de kerk behoeft te gaan om de zorgen van de dag te vergeten. Veel vrouwen, die anders door overprikkeld zenuwen ontstaan, worden voorkomen, wanneer de gezinsleden gemeenschappelijk naar de radio luisteren. Dat is de betekenis van het statistisch vastgestelde feit, dat de luidspreker in 72% der gevallen het gezin om zich vereenigt.

Waarnaar luistert men?

Naast politieke uiteenzettingen en onderhoudende voordrachten wordt vooral lichte muziek gewenst. Van de ongeschoolde arbeiders hoort 43.6% bijzonder graag lichte muziek, van de geschoolde 38.7%. Dansmuziek verlangt 33.3% van de ongeschoolde en 41.4% der geschoolde arbeiders. Grammofoonplaten 15.8% van de ongeschoolden en 16% van de geschoolden, opera's 6.3% van de ongeschoolden en 11.6% van de geschoolden. Operetten, die tot de „lichte“ muziek kunnen worden gerekend, werden door 9% der arbeiders gewenst. De sopraanstem wordt wegens de te schelle klank niet gewenst.

Bij de meeste arbeiders heeft zich een

zeer bepaalde voorkeur ontwikkeld. Zoo zoekt 54,8% van de ongeschoolde en 70,2% van de geschoolde arbeiders vooraf het programma uit, waarnaar zij willen luisteren. Van de andere arbeiders luistert een deel zo maar, zonder keus, anderen proberen door het aanzetten van het toestel of het uitgezondene hun bevalt. Zij, bij wie de radio den geheelen dag aanstaat, die ook zonder meer „alle muziek“ horen, vormen slechts een kleine minderheid.

De individuele belangstelling komt meer nog dan bij de keuze der muziek tot uitdrukking in de keuze der voordrachten. Na de politieke redevoeringen en voordrachten over de vragen van de dag, spelen „vakvoordrachten“ een rol. Het meest wordt geluisterd naar technische en landbouwonderwerpen. Ook luistert men naar hoorspelen. De cijfers zijn: politieke redevoeringen 45% der arbeiders; vakvoordrachten 12,7% der ongeschoolden, 18,8% der geschoolden; landbouwonderwerpen 8,6% der ongeschoolden, 4,9% der geschoolden; hoorspelen 18,2% der ongeschoolden, 17,8% der geschoolden.

De wensen, die de arbeiders omtrent radiouitzendingen hadden, zijn: meer lichte en minder zware muziek, meer dansmuziek op een vroeger uur van de dag en minder solozang.

Omtrent de gevoelens van den *middenstand* kunnen wij korter zijn.

De radio heeft daar vele goede vrienden, maar zij neemt er niet zó'n grote plaats in als bij de arbeiders. Zo bleken de uitgaven voor de aanschaffing van radio toestellen in een kleine provincie stad bij de middenstanders gemiddeld lager te zijn dan bij de arbeiders. De radio neemt bij de middenstand ook niet in dezelfde mate de plaats in van schouwburg, concert en bioscoop. Van de ongeschoolde arbeiders beschouwt 57,1% haar als zodanig, van de geschoolde arbeiders 44,2%, van de handdrijvende middenstand 38,3% en van het kantoorpersoneel en de beambten 24,6%.

De belangstelling is bij de middenstand echter niet wezenlijk anders gericht dan bij de arbeiders. Slechts vond

men hier een groter aantal personen met waardering voor klassieke muziek (25%). Wetenschappelijke voordrachten worden door 7% van het kantoorpersoneel en slechts 1,6% van de arbeiders gehoord.

Ten slotte dan de *hogere standen*.

Zij staan onverschilliger tegenover de radio. Zij verwachten van de radio bepaalde „Anregungen“ — meest van muzikalen aard — zij wenschen hun kennis, b.v. talenkennis, te vergroten en zulks omdat de radio daartoe de eenvoudigste weg schijnt. De radio geeft hier een aanvulling van andere middelen tot ontwikkeling en amusement. Naar de dansmuziek en de grammofoonplaten luistert deze groep niet minder dan de andere, maar belangrijk groter is hier het aantal personen, dat naar klassieke concerten luistert. Van de hogere beambten en de beoefenaren der vrije beroepen bleek dit het geval bij 80,4% bij de grote handelslieden en fabrikanten bij 63,4%, der ondervraagden (tegenover 7,9% bij de ongeschoolden en 10,5% bij de geschoolde arbeiders en 25% bij de middenstand). Onder hun wenssen met betrekking tot de uitzendingen neemt goede (d.i. klassieke) muziek een voorname plaats in.

De gegevens, welke wij hiermede in 't kort hebben samengevat, doen ons iets zien van de betekenis, welke de radio voor de volksontwikkeling heeft. Vergeten wij echter niet, dat 't *Duitse* gegevens zijn. Het ware de moeite waard ook in ons land eens een wetenschappelijk gefundeerd onderzoek in te stellen naar de functie, welke de radio in ons volksleven vervuld. Er ligt hier, naar het ons voorkomt, nog een uitgestrekt arbeidsveld.

Ph. J. I. Heerling

Onze onderwijzersopleiding en die in andere landen.

Het Internationaal Onderwijsbureau te Genève heeft ter voorbereiding van de besprekingen op de internationale onderwijscnferentie, welke in Juli j.l. in de Volkenbondstad gehouden

werd, een overzicht samengesteld van de regeling der onderwijzersopleiding in een groot aantal landen.¹⁾ Door middel tener enquête werden gegevens betreffende niet minder dan 62 landen bijeen gebracht. Aan de hand daarvan kunnen de verschillende vormen van onderwijzersopleiding in twee hoofdtypen worden onderscheiden, welke elk in twee groepen zijn onder te verdelen.

Het zijn de volgende:

I. De onderwijzersopleiding staat op het peil van het middelbaar onderwijs (Kweekscholen).

a. Kweekscholen met als basis de school voor gewoon lager onderwijs, waar de leerlingen op hun 14de of 15de jaar worden toegelaten;

b. Kweekscholen met als basis de scholen voor uitgebreid lager onderwijs, de middelbare scholen of althans de lagere klassen daarvan. Deze scholen geven soms toelating tot de instellingen voor hooger onderwijs.

II. De onderwijzersopleiding staat op het peil van het hoger onderwijs (academies, instituten, paedagogische faculteiten).

a. Paedagogische leergangen, al of niet aan de universiteiten, van 2 à 3 semesters;

b. Academies, instituten en paedagogische faculteiten van 2 à 4 jaar.

De basis wordt gevormd door de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. De leerlingen worden op hun 17de en 18de jaar toegelaten.

Soms bestaan beide typen naast elkaar.

De onderwijzersopleiding in ons land moet worden gerekend tot type 1b. De minimum-toelatingsleeftijd is 15 jaar. De studieduur is 3 jaar. De studie kan dus op het 18de jaar voltooid zijn.

Hoe staat het daarmee in andere landen, die een kweekschoolopleiding bezitten?

Wij ontleen aan het Rapport de volgende gegevens, waarbij wij ons tot een aantal Europese landen beperken:

LAND	Toelatings- leeftijd	Studieduur	Leeftijd vol- tooid studie
België	15	4	19
Bulgarije	14	5	19
Frankrijk	15	3	18
Hongarije	14	5	19
Italië	10	7	17
Luxemburg	15	4	19
Noorwegen	17	4	21
Polen	16	3	19
Portugal	16	3	19
Oostenrijk	15	4-5	19-20
Roemenië	11	7	18
	14	4	18
Rusland	16	4	20
Tsjecho- Slowakije	15	4	19
Turkije	15	3	18
Zweden	16-17	4	20-21
Zwitserland			
Bern	15-16	4	19-20
Neuchâtel	15	3	18
Valais	15	4	19
Vaud	16	4	20
Zürich	15	4	19

Hiernevens stellen wij gegevens omtrent een aantal landen, behorende tot type II.

LAND	Toelatings- leeftijd	Studieduur	Leeftijd vol- tooid studie
Bulgarije	19	2	21
Denemarken	17-18	4	21-22
Duitsland	18	2	20
Engeland	17-18	2-4	21-22
Griekenland	18	2	20
Noorwegen	17	2	19
Polen	18	2	20
Spanje	16-18	4	20-22
Tsjecho- Slowakije	18	1	19
Rusland	18	2-4	20-22
Zwitserland			
Basel	18	1½	19½
Genève	18	3	21
Zürich	18	1	19

¹⁾ La Formation Professionnelle Du Personnel Enseignant Primaire, Genève 1935.

Het Rapport bevat gegevens omtrent de leerprogramma's der verschillende onderwijsopleidingen. Wij ontleenen daaraan het volgende staatje betreffende het onderwijs in de paedagogiek. Daarin zijn dan begrepen: theoretische paedagogiek, geschiedenis der paedagogiek, psychologie. Wij telden het gezamenlijke aantal wekelijkse lesuren gedurende de gehele opleiding. Daarnevens geven wij op dezelfde wijze berekend, het aantal uren praktische oefening, voorzover dienaangaande gegevens aanwezig waren. In Nederland heeft men in totaal 6 wekelijkse uren, n.l. 2 in elk studiejaar paedagogiek en plm. 80 uur praktijk per jaar.

LAND	Paedagogiek-uren	Praktijk-uren
België	7	—
Frankrijk	6	—
Bulgarije	17	—
Hongarije	13	9
Luxemburg	13	6
Noorwegen	8	13
Polen	11	12
Portugal	19	25
Tsjecho-Slowakije	9	9
Turkije	6	10
Zweden	8	8
Zwitserland	9	3
Neuchâtel	8	3
Zürich	8	5

Opmerking verdient de plaats, welke de sociale vorming in een aantal landen bij de onderwijsopleiding inneemt. Er zijn drie wijzen, waarop deze vorming zich voltrekt. Vooreerst door cursussen, voordrachten, studie der sociologie, van de economie, enz. Vervolgens door het sociale leven in de school zelf, waar men dikwijls self-government heeft ingevoerd. Eindelijk rust op de kweelingen vaak de verplichting tot het doen van huisbezoek in verschillende sociale milieus, het verrichten van philanthropisch werk, het helpen in vacante kolonies, volksbibliotheken, enz.

Een ander punt, dat speciale ver-

melding verdient, is dat men zich er in verschillende landen op toelegt de leerlingen in aanraking te brengen met nieuwere onderwijsvormen. Men doet dit niet slechts langs theoretische maar ook langs praktische weg. Immers in verschillende leerscholen heeft men de nieuwere methoden: het Dalton-stelsel, het stelsel van Decroly, het Winnetkaplan, de project-methode ingevoerd, opdat de kweelingen ze bij ervaring zullen leren kennen. Ph. J. I.

Huishoudonderwijs op de lagere school.

In de April-aflevering van „l'Enseignement ménager“, het tweemaandelijke tijdschrift der Fédération internationale de l'enseignement ménager, komt een overzicht voor van het huishoudonderwijs in Noorwegen. Uit dit overzicht blijkt, dat men er het huishoudonderwijs niet slechts aantreft als één der vormen van voortgezet onderwijs, maar dat het ook voorkomt op de programma's van vele scholen voor lager en middelbaar onderwijs. Van de gegevens over het huishoudonderwijs op de lagere school zullen wij hier het een en ander overnemen.

Steeds meer gemeentebesturen blijken het initiatief te nemen tot het invoeren van huishoudonderwijs op de lagere scholen. Van de 60 steden hebben er tot op heden 40 dit onderwijs ingevoerd en van de 630 plattelandsgemeenten 50. In vele gemeenten is het volgen verplicht; in Oslo sinds 1907.

Doel van het onderwijs is de leerlingen begrip bij te brengen van de werkzaamheden in de keuken, schoonmaken en wassen; haar te leren hoe gebruik te maken van kookgerei, fornuis, gas, electriciteit; bij haar belangstelling te wekken voor huishoudelijk werk; en bij haar zin voor orde, zindelijkheid en zuinigheid te ontwikkelen. Het programma omvat o.m. warenkennis, voedingswaarde, smaak, prijzen en het bewaren van levensmiddelen; tenslotte nog wel boekhouding.

De oudste en meest voorkomende vorm van schoolkeuken is die, waarin

4 leerlingen een kleine keuken beheren; in de laatste jaren treft men er ook met 2 leerlingen aan en z.g. laboratorium-keukens. Het onderwijs is direkt-praktisch gericht. Zoveel mogelijk gebruiken de kinderen op school dezelfde hulpmiddelen, welke zij thuis aantreffen. De nieuwste en luxueuse snuffjes zal men er dus niet aantreffen.

Het huishoudonderwijs wordt in de 6e en 7e klas gegeven. Het aantal uren en het leerplan loopt aan de verschillende scholen nogal uiteen. In Oslo b.v. ontvangt de 6e klas 2 uur per week huishoudonderwijs en de 7e klas 5 uur, waarvan 4 uur praktisch werk en 1 uur theorie. In de 6e klas worden in hoofdzaak theoretischen gegeven en wordt er „voorgewerkt“. In de 7e klas zijn de leerlingen voornamelijk op zelfwerkzaamheid aangewezen.

Wij hebben op bovenstaande gegevens de aandacht willen vestigen wijl het ons voorkomt, dat er een aanwijzing in kan liggen hoe een ook in ons land sterk gevoeld tekort te verhelpen.

Juist in de laatste tijd is wel overduidelijk gebleken, dat ons te sterk intellectueel gericht onderwijs een meer praktische inslag behoeft. Of geeft het geen blijk van een lacune in onze volksontwikkeling, indien men bij het snel dalen van de inkomens de huisvrouwen op de crisis-cursussen moet leren hoe van haar bescheiden middelen een zo economisch mogelijk gebruik te maken, hoe een goedkope en toch voldoende voeding te verkrijgen, hoe van oude, versleten kledingstukken weer iets passends te maken? Dit onderwijs behoort wel tot het allernoodzakelijkste. In de Februari-afleriving van dit tijdschrift wees Ida Heijermans nog daarop en zo ziet het ook Mr. Marchant als hij in zijn „Tot Verweer“ aangeeft als minister speciaal

aandacht te hebben besteed aan dit zo noodzakelijke onderwijs voor de plattelandsvrouwen (landbouwhuishoudonderwijs). Wij waarderen ten zeerste hetgeen Regering en onderwijzend personeel doen om het aangeduide tekort aan te vullen maar men zal wel inzien, dat er met systematisch onderwijs in de hoogste klassen der lagere school met aansluitend vervolgonderwijs in dezen meer bereikt kan worden dan met het gelegenheidsonderwijs op crisis-cursussen. Men begrijpe ons goed. Het is niet de bedoeling nijverheidsonderwijs te geven op de lagere school; neen, slechts eenvoudige huiselijke kennis bij te brengen aan die overgrote meerderheid onzer meisjes, die nu na jarenlange arbeid in fabriek, kantoor of winkel totaal onvoorbereid een huishouden te besturen krijgen. En indien ook op huishoudelijk gebied geldt: onbekend maakt onbemind, zou hier dan wellicht een oplossing gevonden kunnen worden voor ons gebrek aan huishoudpersoneel?

Men zal vragen: hoe wilt gij dit bekostigen? De kosten zullen inderdaad voorlopig een bezwaar voor invoering zijn. Overigens zijn wij van gevoelen, dat ook in ons land bij een eventuele invoering in de toekomst luxueuse installaties niet nodig, ja zelfs ongewenst zijn. Wij wijzen op de scholen voor buitengewoon lager onderwijs. Ook daar geeft men de meisjes meestal eenvoudig en praktisch huishoudonderwijs. Een of twee lokalen in het schoolgebouw worden daartoe met weinig kosten ingericht. Zó zou het kunnen in vele scholen.

Zou bovendien de invoering van huishoudonderwijs op de lagere school niet meer waardering geven voor wat deze school gaf voor het leven? Het antwoord kan o.i. niet anders dan bevestigend luiden.

v. d. M.

INHOUD VAN AFLEVERING 1.

	Bladz.
Volkstoneel en dilettantisme I, door H. A. Benes	1
Het onderwijs in het jaar 1933, door A. H. Gerhard	14
Statistieken Onderwijzersopleiding 1933-1934, door A. H. Gerhard.	21
Feiten en Pogingen.	
De sociale betekenis van de radio, door Ph. J. I.	28
Onze onderwijzersopleiding en die in andere landen, door Ph. J. I.	29
Huishoudonderwijs op de lagere school, door v. d. M.	31

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van :

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling :

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakter-
istische landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ^{T/B 3869} ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

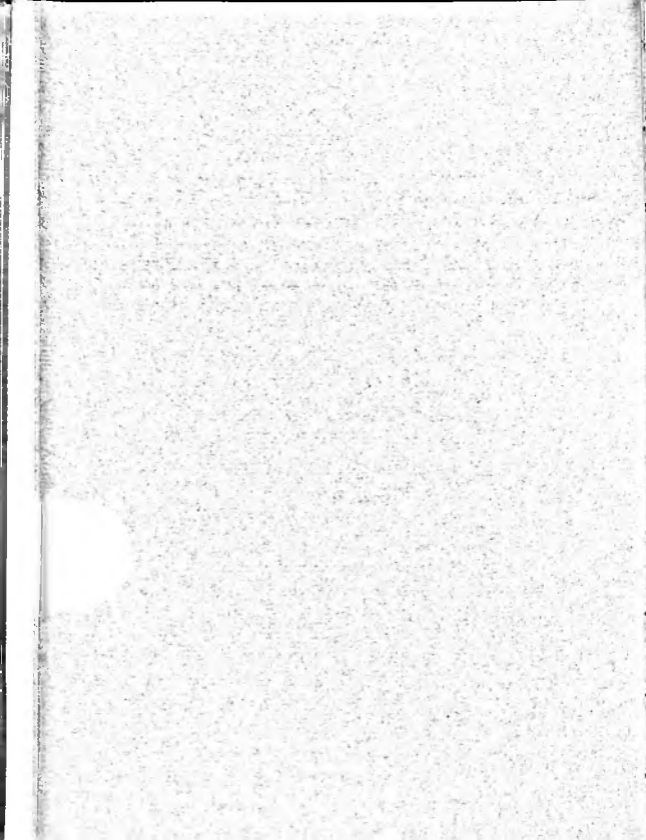

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Paedagogiek als Wetenschap ¹⁾

door Prof. PH. KOHNSTAMM.

(Mededeling No. 28 van het Nutsseminarium voor Paedagogiek).

In de intreerede, waarmede ik, nu meer dan zestien jaar geleden, voor het eerst mijn lessen in de Paedagogiek aan deze Universiteit opende, kwam ook ongeveer de volgende zinsnede voor: Liever dan thans in beschouwingen te treden over het goed recht der opvoedkunde als universitair leervak, wil ik daarmede wachten tot tijd en wijle dat het paedagogisch seminarium aan deze Universiteit dat goed recht metterdaad zal hebben bewezen.

Ik vertrouw, mij in uw ogen niet aan ongeduldige en voorbarige afwijking van dat voornemen schuldig te maken, wanneer ik thans voor Paedagogiek als Wetenschap en haar taak voor theorie en praktijk van het onderwijs in dit uur Uw aandacht vraag. Want de reeks van Mededelingen van het Nutsseminarium, waaraan sedert wij elkaar hier voor het laatst zagen, een viertal nieuwe zijn toegevoegd, geeft, meen ik, het recht te zeggen, dat de toen gestelde voorwaarde is vervuld. Ja, zij is dat in veel wijder omvang dan toen mocht worden gehooft. Want twee andere onzer Universiteiten, de Vrije Universiteit te dezer stede en de Keizer Karel Universiteit te Nijmegen, zijn sedert verrijkt met twee groots opgezette en voortreffelijk geoutilleerde Instituten voor Kinderstudie.

Toch zou deze omstandigheid op zichzelf mij nog niet aanleiding hebben gegeven, thans over dit onderwerp tot U te spreken, wanneer niet een groter autoriteit dan de mijne voor enkele weken de vraag van de betekenis der paedagogiek voor de praktijk der onderwijshervorming in ons land actueel had gemaakt. In de jongste Troonrede hebben wij de volgende passus gelezen: „Bijzondere aandacht zal worden gewijd aan de organisatorische en paedagogische vragen in zake het onderwijs, voor zover deze op het terrein van de Overheid liggen. De juiste en diepere kennis en de zuivere uitspraak van onze Nederlandsche taal zal daarbij ook verder bevorderd worden.”

Het is, bedrieg ik mij niet zeer, voor de eerste maal, dat in een Nederlandse Troonrede naast organisatorische ook paedagogische vragen worden genoemd, en de vraag ligt dus voor de hand in

¹⁾ Rede gehouden ter opening van de lessen van het Nutsseminarium in de cursus 1935/36.

hoeverre bij de oplossing dier vragen ook de stem der Paedagogiek kan en moet worden gehoord. De taak der Paedagogiek, thans niet als theoretische, maar als toegepaste wetenschap, is daarmede aan de orde gesteld. Ik hoop zo aanstonds daarover iets te zeggen, speciaal met het oog op het onderwerp, in de tweede zinsnede van de onderwijspassus der Troonrede genoemd. Maar voordat ik daartoe overga, meen ik enkele opmerkingen te moeten maken over de prealabele vraag van de structuur der paedagogische wetenschap en de voorwaarden, waaronder zij, althans in Nederland, er aanspraak op mag maken bij het vaststellen van wettelijke bepalingen te worden gehoord.

Met deze woorden duid ik op de dreiging van een staatspaedagogiek, die naar ik meen meer dan enige andere omstandigheid oorzaak is geweest, dat tot nu toe aan de paedagogiek bij de voorbereiding van onderwijshervormingen zo goed als geen plaats is gegund. Onze lange schoolstrijd heeft ons maar al te duidelijk geleerd, welk een ontzaglijk gevaar er ligt voor de souvereiniteit in eigen kring, in 't bijzonder die van de sfeer van Gezin en Kerk, wanneer de Staat zich gaat verbeelden, dat hij geroepen is een bepaald paedagogisch stelsel, welk dan ook, als het enig juiste te moeten gaan toepassen en handhaven. En in het bijzonder in deze tijd, nu in zo vele landen de leer van de totale staat wordt gehuldigd, dienen wij met dubbele aandacht ervoor te waken, dat deze al te actuele verleiding onze geestelijke vrijheid niet in on-Nederlandse zin beperke.

Dat ook de huidige bewindsman — immers met recht mag worden aangenomen, dat de genoemde onderwijsparagraaf der Troonrede overeenstemt met de bedoelingen van den Minister van Onderwijs — die gevaren kent en naar hun waarde weet te schatten, weet ieder, die in zijn geschriften thuis is; trouwens de paragraaf spreekt zelf een waarschuwing met zoveel woorden uit door de toevoeging „voor zover deze op het terrein van de Overheid liggen“.

Maar is met deze constatering niet tevens uitgesproken, dat de wetenschap der paedagogiek geen taak *kan* hebben bij onderwijshervorming in Nederland, zolang Nederland zijn verleden getrouw blijft? Moet niet elk wetenschappelijk stelsel krachtens zijn aard zichzelf voor het enig juiste houden, met uitsluiting van alle andere, zodat staatspaedagogiek in de boven verworpen zin onmiddellijk voort zou vloeien uit Overheidserkenning van de praktische betekenis der paedagogiek? Of moeten wij, met den nog niet tot het nationaal-socialisme bekeerden Kriek, in plaats van een hersenschimmige normatieve „wetenschap“ der paedagogiek een zuiver descriptieve „Erziehungswissenschaft“ plaatsen, die dan zou kunnen doen, waartoe de paedagogiek niet bij machte is?

Degenen onder U, die mijn Waarheidsprobleem en mijn Persoonlijkheid in Wording bestudeerd hebben, weten, dat ik dit dilemma verwerp. De mening, dat men wetenschappelijk over opvoedingsvragen zou kunnen spreken, zonder uit te gaan van een aantal prealabele beslissingen, die dieper gefundeerd zijn dan enige wetenschappelijke stelling ooit kan zijn, acht ik eenvoudig een staaltje van positivistisch vooroordeel uit de tijd, waarin de kennistheoretische analyse der wetenschap nog niet ver genoeg was voortgeschreden, om ieder deskundige voor zulk een derailement te behoeden.

Elk wetenschappelijk stelsel, dus ook elke paedagogiek, rust op axioma's die zelf niet weer wetenschappelijk bewijsbaar zijn. Het karakter van wetenschappelijkheid wordt dan ook niet bepaald door de *uitkomst*, waartoe zulke axioma's leiden, maar door de mate, waarin gestreefd is naar logische samenhang van alle onderdelen met die grond-axioma's. De paedagogiek en andere „normatieve" wetenschappen verschillen *in dit opzicht* niet van een zo zuiver „descriptieve" wetenschap als de wiskunde. Tegelijkertijd is daarmee gezegd, dat de beoefenaar der paedagogiek, wien het niet aan kennistheoretische bezinning ontbreekt — en eigenlijk bezig ik met die woorden een pleonasme, want zonder die bezinning is paedagogiek als wetenschap onmogelijk — zich nooit kan verbeelden, dat zijn paedagogiek de enig denkbare is. Integendeel, hoe nauwkeuriger hij in zijn denken is, hoe minder het hem, juist als beoefenaar der paedagogiek, verborgen *kan* blijven, dat er andere paedagogische stelsels, uitgaande van andere grond-axioma's, van andere geloofsbeslissingen, mogelijk moeten zijn. Juist daarin onderscheidt de paedagogiek zich van tal van andere wetenschappen, voor wie deze samenhang niet zo evident is, dat zij om haar nauw verband met de diepste levenswaarden telkens weer voor deze waarheid komt te staan. Het is dan ook slechts een uitvloeisel van deze tucht, die onze wetenschap ons oplegt, dat de beoefenaars der paedagogiek aan *alle* Universiteiten in Nederland — naar ik meen het enig voorbeeld van deze aard in ons land — in de Vereniging tot bevordering der Studie der Paedagogiek een praktische werkgemeenschap hebben kunnen opbouwen, juist omdat zij elkaars grenzen verstaan en eerbiedigen.

Natuurlijk is nu zulk een samenwerking van beoefenaars der paedagogiek van verschillende levensovertuiging zelf weer aan bepaalde grenzen gebonden, zoowel naar omvang als naar inhoud. Allereerst naar omvang. Het is duidelijk, dat de aanhanger van een levensbeschouwing, die *opvoeding* wenst en nastreeft, ook in wetenschappelijk opzicht niet zal kunnen samenwerken met den adept van een over-

tuiging, die slechts *dressuur* toelaat bij de vorming van het jonge geslacht. Ik kan over dit punt in dit uur niet uitweiden, en behoeft dat ook niet te doen omdat ik voor de nadere adstructie van de onverenigbaarheid dier twee beschouwingswijzen mag verwijzen naar mijn *Democratie, Dictatuur en Opvoeding*¹⁾. En dit ene geval is slechts een illustratie van de onmogelijkheid om verstandhouding te bereiken tussen aanhangers van wereldbeschouwingen, waarin *niets* of vrijwel niets gemeenzaam is.

Tot samenwerking kunnen alleen komen zij, wier opvoedingsdoel althans partieel overeenstemt en *voor zover dat doel overeenstemt*. Hier ligt de beperking van de *inhoud* der samenwerking, waarover ik zoeven sprak. Het zal thans duidelijk zijn geworden, dat de *doelleer* der paedagogiek zoo nauw gebonden is aan de axiomatische grondslag, dat volledige overeenstemming van die doelleer alleen mogelijk is bij identiteit van die grondslag.

Maar een gedeeltelijke overeenstemming is feitelijk overal aanwezig, waar een gezond en rijk volksbestaan zijn wortels vindt in een gedifferentieerdheid, die de eenheid in alle gedifferentieerdheid niet uit het oog verliest. En voor zover de doeleinden gemeenschappelijke momenten blijken te bevatten, zal ook de leer der middelen in overigens uiteenlopende stelsels moeten overeenkomen. Juist in die leer der middelen zullen dus aanhangers van verschillende stelsels van opvoedkunde niet alleen overeenstemmen, er zal hier aanleiding te over zijn om van elkaar te leren en elkaars werk te helpen opbouwen. En het zal wel geen nader betoog behoeven, dat die wederzijdse hulp eerder te verwachten is op meer perifere gebieden, dan waar de diepste en meest fundamentele vragen aan de orde komen. Omtrent zedelijk-godsdiensstige opvattingen en de wegen, die de opvoeder hier heeft te gaan, zal volledige overeenstemming slechts binnen nauwer grenzen te bereiken zijn dan over een technisch probleem als de inrichting van het aanvankelijk lees- of rekenonderwijs. In 't algemeen zal men kunnen zeggen, dat de didaktiek of onderwijsleer veel meer onafhankelijk is van de principieel-axiomatische grondslag, dan alles wat de karaktervorming raakt. Waarmee ik geenszins gezegd wil hebben, dat in de eerstgenoemde niet ook wel principieel overtuigingen tot uiting komen, noch dat ten opzichte van de laatstgenoemde onbevangen en echt-zakelijk feiten-onderzoek niet een veel groter rol zou spelen, dan de outsider pleegt aan te nemen. In elk geval blijkt het een feit, dat die paedagogische richtingen, die in Nederland we-

¹⁾ Wolters, Groningen, 1934.

tenschappelijk vertegenwoordigd zijn, een breed veld van gemeenschappelijke arbeid vinden.

En de grondslag van die arbeid, tegelijk de toetssteen van de te onderzoeken onderstellingen en hypothesen, is empirisch en stelselmatig voortschrijdend onderzoek. Daarmede heb ik een nieuw moment genoemd, dat voor mijn opvatting van de paedagogiek als wetenschap karakteristiek is. De paedagogiek vertoont m.i. *in dit opzicht* dezelfde structuur als de natuurwetenschap, dat ze haar object door voort te bouwen op wat voorgangers hebben verricht, steeds dieper leert kennen. Ik ben mij bewust, dat mijn beschouwing in deze beïnvloed is door mijn herkomst van de zijde der empirische natuurwetenschap, al hebben ook taalpsychologische beschouwingen over de functie van het woord en kennis theoretische over die van het begrip mijn mening ten deze mede bepaald, gelijk den lezer van het Waarheidsprobleem bekend zal zijn. Ik heb zelfs tot voor korte tijd gemeend, dat dit voortbouwen op de resultaten van de voorgaande generaties voor *alle* beoefening van wetenschap even zeer kenmerkend moest zijn als het niet-benaderende karakter, het telkens weer origineel beginnen, voor dat van de kunst. Maar vergelijking van mijn denkwijze met die van beoefenaars van andere wetenschappen heeft juist in de laatste tijd die overtuiging geschokt. Ik meen te hebben bemerkt, dat het voor den jurist volstrekt niet zo vaststaat als ik aannam, dat er op het gebied der wetenschap overal benadering moet zijn. En ik meen er iets van te hebben verstaan, waarom de rechtsfilosoof hier weifelt. Want het recht van een bepaalde maatschappelijke periode vloeit voort uit de maatschappelijke behoeften van die periode. En het staat helemaal niet vast, dat wij in de veelvuldigheid dier behoeften een beweging hebben, die naar een bepaald punt heenwijst, dat wij dus in de stadia onzer kennis omtrent het recht iets zouden bezitten dat overeenkomst vertoont met een convergente reeks ¹⁾ in de wiskunde.

In de theologie blijkt mij hoe langer hoe meer, dat de vraag die ik noemde, de meningen verdeeld houdt. Er zijn theologen, die overtuigd zijn, dat het de taak der theologie is de Waarheid, die in alle

¹⁾ Een convergente reeks is een rij van getallen, zo gebouwd dat haar som, als zij lang genoeg wordt voorigezet, minder dan een willekeurig klein gekozen bedrag van een bepaalde grens afligt. Zo is b.v. deze grens (of limiet) het getal 2 voor de convergente reeks: $1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \dots$ enz. Een divergente reeks, bijv. de reeks: $1 - 2 + 4 - 8 + \dots$ enz., bezit niet zulk een grens.

Het zal wel overbodig zijn, nog uitvoerig te betogen, dat ik geenszins beoog aan het „benaderings-“karakter der wetenschap een zo simplistische structuur toe te kennen als in het gekozen voorbeeld ener convergerende reeks.

tijden een en dezelfde is, „steeds zuiverder” te leren kennen en onder woorden te brengen, ook al beseffen zij, juist op dit geweldige terrein met diepe ootmoed, hoe ver elk pogen hier van bereiken verwijderd moet blijven. En bij hen zou ik mij willen scharen. Maar er zijn anderen, die hier groot bezwaar hebben om van „voortschrijding” te spreken, die alleen willen horen van een „actueel” uitspreken van de overtuiging, die nu, in deze tijd, in deze concrete situatie moet worden verkondigd. Ten opzichte der geschiedeniswetenschap kan men — hoewel naar mij voorkomt op minder sprekende gronden dan bij de rechtswetenschap — de mening verdedigen, dat een bepaald object, bijv. de filosofie of de maatschappelijke toestand der Middeleeuwen, niet door de op elkaar volgende generaties der historie steeds diepgaander wordt begrepen, maar dat het steeds nieuwe aspecten en actuele perspectieven zijn, die de arbeid der geschiedkundigen omtrent hetzelfde object nooit doet ophouden, zonder dat een doorlopende integratie dier wisselende meningen plaats vindt.

Het is duidelijk dat in elk dezer gevallen de aard der geestelijke werkzaamheid dan dichterbij de houding van den kunstenaar komt te staan, dan bij die van den beoefenaar van wiskunde of natuurwetenschap.

Voor de Paedagogiek heeft nu niemand minder dan Prof. Gunning in het juist verschenen Octobernummer van Paed. St. hetzelfde standpunt verdedigd. Hij zegt daar o.a.: „Tenslotte is opvoeding altijd en overal hetzelfde. Men kan er een aantal theoriën over opstellen, met 't resultaat, dat men 't over een aantal punten meer of minder, en vaak diametraal blijkt oneens te zijn, maar als men dan die punten optelt, blijkt hun aantal niet zeer groot te zijn. En als men de argumenten wat nader bekijkt, die op elk dier punten pro en contra voorgebracht worden en zijn, dan ontwaart men spoedig, dat 't altijd weer dezelfde argumenten zijn. Het eenige wat nieuw en altijd weer nieuw is, dat is de inkleding”.

Nu zou ik niet graag ontkennen, dat in 't bijzonder ten opzichte van de doelleer der opvoedkunde wat hier wordt betoogd een belangrijke kern van waarheid inhoudt, al meen ik, dat zelfs op dat gebied het benaderend karakter van voortschrijdende empirische begripsvorming zich niet geheel verloochent. Maar ten opzichte der descriptieve momenten kan ik mij toch in deze beschouwing niet vinden. Het schijnt mij niet juist, dat onze huidige kinderpsychologie bijv. ons alleen maar een nieuwe inkleding zou geven van gedachten, die toch eigenlijk reeds zonder stelselmatig empirisch onderzoek altijd aanwezig zouden zijn geweest. Ik meen bijv. dat wij thans het wezen van de

kindertekening of het kinderspel niet alleen *anders*, maar werkelijk *beter* benaderen, dan men dat in de 18e eeuw deed. En in 't bijzonder meen ik, dat dit standpunt onhoudbaar is wat betreft de middelenleer. Ik meen inderdaad, dat een bepaald doel, bijv. het beheersen van de techniek van bepaalde lichamelijke of geestelijke prestaties, thans niet alleen anders, maar veelal ook juist, immers doeltreffender en economischer dan vroeger bereikt wordt en ik meen, dat juist op dit gebied in groeiende mate de gemeenschappelijke arbeid van beoefenaren der paedagogiek, die uitgaan van verschillende axioma's van levensbeschouwing, vruchtbaar zal kunnen worden, mits men zich strikt houdt aan de voorwaarde, indertijd door Dr. A. Kuypers gesteld: eerbied voor anderer overtuiging, juist door vastheid van eigen overtuiging gewekt. Immers door die voorwaarde wordt voorkomen, dat men de mogelijke overeenstemming in de middelenleer vertroebelt of verhindert door de onmogelijke eis van overeenstemming op het *gehele* terrein der doelleer.

En nu is het juist het aldus afgebakende gebied, dat geheel valt binnen de beperking, die ik uit de Troonrede citeerde. „Paedagogische vragen inzake het onderwijs, voor zoover deze op het terrein van de Overheid liggen“, dat zullen, tenzij Nederland ophoudt Nederland te zijn, die vragen zijn, waaromtrent in de verschillende richtingen, die ik noemde, overeenstemming te verkrijgen valt.

Ook met deze beperking blijft dat gebied waarlijk ruim genoeg en van onmiddellijk practisch belang, om met de grootste ernst te streven naar gemeenschappelijke wetenschappelijke bewerking. Laat mij de tijd, die mij in dit uur nog rest, gebruiken om dit nader te verduidelijken aan het onderwerp, dat de Troonrede in dit verband betreft „de juiste en diepere kennis en de zuivere uitspraak van onze Nederlandsche taal.“ Dat ik mijn voorbeelden daarbij hoofdzakelijk kies uit ons eigen arbeidsgebied zal, na het voorgaande, naar ik hoop niet als een pretentie mijnerzijds worden opgevat; ik doe dat omdat ik uiteraard dit werk het beste ken, en er daarom in de grootste beknoptheid over kan spreken.

Er zal zeker niet licht iemand zijn, die om principiële redenen bezwaar zou maken tegen de bevordering van een zuivere uitspraak van het Nederlands door de school, van welke richting zij dan ook zij. Hoe komt het dan, dat onze gangbare taal-methoden — wederom onafhankelijk van richting — dan toch betrekkelijk zo weinig aandacht aan dit vraagstuk schenken? Ik zie daarvoor drie redenen. Vooreerst het ontbreken — tot voor korte tijd — van stelselmatige didactische onderzoekingen in Nederland. De methode van ons onder-

wijs werd en wordt nog voor het overgrootste deel bepaald door traditie, niet door opzettelijke bezinning. Zo kon het feit onopgemerkt blijven, dat in ons land het „leren spreken” — trouwens veel meer dan enkel uitspraak omvattende — in ons taalonderwijs nauwelijks aan de orde komt. Zelfs het voortreffelijke werk, dat Nieuwenhuis in dit opzicht in Nederlands-Indië heeft verricht, is aan de practijk van het moederlandse onderwijs vrijwel onopgemerkt voorbijgegaan. Maar zelfs als men een goede uitspraak — om mij nu tot deze te bepalen — bewust als desideratum aanvaard had, zou men voor twee vragen of juistere vragengroepen staan, die zonder hulp van wetenschappelijke studie-methoden onoplosbaar blijven. Wat is een goede uitspraak van het Nederlands? zo luidt de eerste vraag. En: hoe kan een daarvan afwijkende uitspraak worden gecorrigeerd met midde-len, die binnen het bereik liggen van de gewone volksschool? is de tweede.

Het is duidelijk dat de eerste een vraag is van fonetiek, de tweede een van didaktiek. In Engeland heeft men de eerste vraag trachten te beantwoorden door fonetische analyse van veel voorkomende afwijkingen en het vaststellen van een zekere breedte, waarbinnen Standard-English zich behoort te bewegen. Want het zal wel onmiddellijk duidelijk zijn, dat wat wij in ons land en elders „algemeen beschaafd” noemen toch niet uniform is, maar op tal van punten zekere ruimte laat en moet laten. Een werkgemeenschap van fonetici, die in deze geest de standaard van „algemeen beschaafd” ook voor ons land in grammofoonplaten wil trachten vast te leggen, is in deze zomer ook in ons land tot stand gekomen. Het zou voorbarig zijn hier vooruit te lopen op de vele belangrijke vraagpunten, die bij dit werk aanstonds oprijzen.

Maar bij de didaktische vraag zijn wij hier andere wegen gegaan, dan in Engeland. Daar heeft men de radio te hulp geroepen om in scholen modellen van standaard-Engels ten gehore te brengen. Men ging daarbij klaarblijkelijk uit van de gedachte, dat leren gewoontevorming is, en dat het voldoende moet zijn iemand door herhaling te wennen aan het horen van de juiste uitspraak om zijn afwijkingen te corrigeren. Een van de medewerkers van het Nutsseminarium is een andere weg gegaan. Vasthoudende aan de didaktische grondgedachten, die wij ook op andere gebieden hebben gevolgd, heeft hij gemeend zelfs bij de uitspraakverbetering enig inzicht, op fonetische analyse gebaseerd, een plaats te moeten geven. En door een gelukkige vondst heeft hij de belangstelling voor deze analyse in de klassen, waarmede hij zijn proef nam, sterk weten te activeren. Zijn uitkomst

is in vele opzichten merkwaardig; het blijkt dat zelfs bij dit motorische „leren“ van de gewone continue oefenings-curve weinig te zien valt, de fonetische analyse van de grammofoonplaten, voor en na de lessen opgenomen, toont integendeel dat reeds weinige lessen van deze aard in staat zijn zeer vaststaande gewoonten te doorbreken, althans binnen een bepaalde structuur, dus een bepaald taalgebruik. Terwijl in het eigen huiselijk milieu nog „plat“ wordt gesproken, is de uitspraak zeer aanmerkelijk gewijzigd in een gesprek dat in „algemeen beschaafd“ wordt gevoerd of bij de opdracht een stuk voor te lezen. Het spreekt vanzelf dat ik op dit oogenblik niet in kan gaan op de verschillende kanten van dit interessante onderzoek; ik moet U verwijzen naar de reeks der Didaktische Monografieën, waarin het binnenkort zal verschijnen¹⁾. En het spreekt ook van zelf, dat ik het ganse vraagstuk niet opgelost acht door dit ene onderzoek. Maar ik meen het wel te mogen beschouwen als een illustratie van deze hoofdstelling van mijn betoog, dat men de wetenschappelijke behandeling van didaktische vraagstukken niet langer mag verwaarlozen, als men streeft naar doeltreffend onderwijsbeheer.

Wanneer men bij een ander deel van ons taalonderwijs die goede regel had gevolgd, zou er in de laatste jaren veel onnodig geschrijf en gewrijf zijn vermeden; gij vermoedt reeds, dat ik de spellingstrijd op het oog heb. Deze is door de voorstanders der verandering voorname-lijk gevoerd op grond van *onderwijs*-belang. Maar merkwaardig genoeg heeft men geen enkel psychologisch geschoold didacticus — ook dit behoorde eigenlijk een pleonasme te zijn — in deze zaak geraadpleegd, en de gebruikte argumenten zijn dan ook nergens van psychologisch-didaktische aard. Anders zou men zeker niet onopgemerkt hebben laten liggen, wat Van der Velde — zelf een volgeling van Kollwijn in de spelling van oudsher — in zijn brochure Luisteren of Zien²⁾ heeft aangevoerd tot staving van zijn stelling: „Te bewijfelen valt de waarde van de regel der beschaafde uitspraak voor het spelling-*onderwijs* wel heel groot is.“ Op grond van een empirisch onderzoek toont hij aan, dat meer dan de helft van de door kinderen gebruikte onveranderlijke woorden niet „klank-getrouw“ zijn, d.w.z. om redenen van taal-samenhang en analogie *anders* worden geschreven dan zij worden uitgesproken in „algemeen beschaafd.“ Afwijking van deze uitspraak zal de discrepantie nog aanmerkelijk

¹⁾ Het bedoelde geschrift, van de hand van den heer J. J. Bollen, is ter perse en zal binnenkort als Nr. VI in de genoemde reeks bij de firma Wolters verschijnen.

²⁾ Didaktische Monografieën III, Wolters, 1934.

doen toenemen. Men ziet daaruit hoe dwaas de bewering is, dat men door toepassing van de regel: schrijf, zoals je spreekt, tot een juiste schrijfwijze van onze taal zou kunnen komen voor de *onveranderlijke* woorden. Visuele, niet auditieve vastlegging der fonemen is hier noodzakelijk. *Dat wil zeggen, dat ook na de — op zichzelf beschouwd niet onpractische, maar slechts een zeer klein deel der voorkomende punten rakende — vereenvoudiging van de spelling der onveranderlijke woorden in de z.g.m. examenspelling constante en nauwkeurige spellingsgewoonten alleen verkregen zullen kunnen worden door een grondige herziening der gebruikelijke didaktiek.*

Voor de juiste hantering der *veranderlijke* woorden daarentegen is natuurlijk het gehele begrip van „vastleggen” een faliekant verkeerde didaktische basis. Terecht zegt Van der Velde daarvan: „In deze gevallen komen we pas tot zuiver schrijven door een beroep te doen op het kinderlijk *inzicht*.” Daarmede is tevens gezegd, dat zonder enig elementair grammaticaal onderwijs, alle pogen om tot een nauwkeurig gehandhaafde schrijfwijze van het Nederlands te komen, tot mislukking gedoemd is. Dat is te ernstiger, omdat er zeer velen onder de onderwijzers en misschien zelfs onder de Neerlandici zijn, die wanen dat men, na de afschaffing van de buigings-n in de examen-spelling, wel van grammatica-onderwijs zou kunnen afzien.

Dat zou m.i. ook om andere en nog gewichtiger redenen dan die van het zuiver geschreven woord zeer te betreuren zijn, maar daarover kan ik thans niet spreken. Ik hoop dat het weinige, dat ik heb vermeld, genoeg vingerwijzing bevat om U te doen beseffen, dat dit deel van het in de Troonrede vermelde programma weer niet zal kunnen worden uitgevoerd met voorbijgaan van de uitkomsten der wetenschappelijk gefundeerde didaktiek.

Met het oog op de klok moet ik mij ervan onthouden datzelfde ook nog te betogen ten opzichte van de „diepere kennis” van onze Nederlandse taal; maar ik mag aannemen dat reeds verscheidenen Uwer kennis genomen hebben van onderzoekingen als die neergelegd in Mededeling 23, 24 en 25 van ons Nutsseminarium en in soortgelijke onderzoekingen.

Ik zou echter niet van dit deel van mijn betoog willen afstappen zonder het misverstand te voorkomen, alsof het taalonderwijs hier in een uitzonderlijke positie zou verkeren. Ons rekenonderwijs *vraagt* minstens even dringend om kritische bezinning als ons taalonderwijs. In de laatste nummers van het Paedagogische Tijdschrift voor het Christelijk Onderwijs heeft Prof. Waterink daaromtrent zeer opmerkswaardige denkbelden uitgesproken, wier aanvaarding diepgaande

wijziging van onze gangbare programma's, misschien van de gehele schoolorganisatie zou meebrengen.

Het spreekt vanzelf, dat ik mij nog geen vaststaande mening aannamig over deze nog slechts gedeeltelijk verschenen publicatie, trouwens prof. Waterink zal zelf vermoedelijk nadere toetsing begeren, voor dat zijn opvatting omtrent de „gevoelige periode“ voor het aanvankelijk rekenonderwijs als algemeen richtsnoer in het gehele onderwijs wordt aanvaard. Maar zeker acht ik het alweer, dat elke onderwijsorganisatie, die beter gefundeerd wil zijn dan op routine en sleur, aan denkbeelden en overtuigingen als de zijne niet achteloos mag blijven voorbijgaan. Alleen langs de weg van nauwkeurig empirisch onderzoek kan — maar zal dan ook zeker — overeenstemming worden bereikt op een gebied, waar thans slechts de individuele inval en willekeur of op zijn best niet aan de kritiek van anderen getoetste persoonlijke intuïtie de beslissingen leidt.

* *

Ik hoop, dat deze voorbeelden bij U zullen bereiken, wat zij beogen: de overtuiging wekken, dat de didaktiek als onderdeel der paedagogiek niet meer is een zuiver theoretische bespiegeling over vragen, die heel ver verwijderd zijn van de dagelijkse praktijk. Al denk ik er niet aan terug te nemen wat ik in mijn reeds aangehaalde Intree-rede heb gezegd: de paedagogiek zal filosofisch zijn of ze zal niet zijn, wel dichterbij dan ik toen, ja zelfs nog bij het schrijven van Persoonlijkheid in Wording vermoedde, is de mogelijkheid gebleken op grond van geduldig en exact empirisch onderzoek een nieuwe middelen-leer voor de opvoeding, en allereerst voor het onderwijs op te bouwen.

Tot mijn grote voldoening heeft collega Waterink in de zoëven reeds aangehaalde artikelenreeks dezelfde gedachte uitgesproken. In het Octobernummer van het genoemde Tijdschrift vond ik ongeveer de volgende passage, die ik U niet wil onthouden.

„Op het gebied van de methodiek past ons groote voorzichtigheid. Wij moeten ons op dit terrein onthouden van allerlei apodictische uitspraken. Wij zullen zoo voorzichtig mogelijk moeten trachten door de praktijk geleerd onze fouten te verbeteren en tevens zullen wij pogen ons zooveel mogelijk vrij te houden van theoretische apriorismen, waarmee men tenslotte niets doet en waarin het waarheidsgehalte dikwerf uiterst gering is.

Daarom moeten wij bij de bespreking van deze vraag loskomen van de kwestie, hoe de een of andere wijsgeer de wereld ziet en wij moeten evenzeer ons vrij maken van de neiging, om op theoretische

gronden, ontleend aan het paedagogische systeem, een mooi leerboek in elkaar te zetten. De vraag naar het wezen van het rekenonderwijs op school, het wezen van de rekenfunctie van het kind en het doel waarmee het onderwijs wordt gegeven, is weliswaar niet te beantwoorden zonder het noodige theoretische inzicht, maar is evenmin te beantwoorden zonder een gedegen kennis van de werkelijkheid en van de praktijk. En nu lijkt ons voor onze onderwijsmethodiek niets wenschelijker, dan dat men ophoudt met theorieën te „verwerklijken”; het is noodig, dat men rustig en kalm het door theoretische kennis verrijkte *inzicht in de praktijk* en de aard van het kind in zijn methode tot uitdrukking brengt.

Dat nu de „Gestalt“-psychologie ons ten opzichte van het rekenonderwijs ook iets heeft te zeggen, valt moeilijk te ontkennen. Dat anderzijds de onderzoekingen over het kinderlijke denken niet aan ons voorbij mogen gaan spreekt, naar wij meenen, geheel vanzelf.”

Tot zover Prof. Waterink.

Nog is dit inzicht in de noodzakelijkheid van empirisch onderzoek tot een kleine kring van insiders beperkt. Wat op het gebied van theologie, rechtswetenschap, economic, geneeskunde of ingenieurswetenschap volstrekt ondenkbaar zou zijn, is ten opzichte der beoefenaars van de Paedagogiek in ons land niet slechts denkbaar, maar nog vrijwel ongeschokte traditie.

Dat kan niet het gevolg zijn van de structuurverschillen in de wetenschap, die in het voorgaande ter sprake kwamen. Ook de rechtsfilosoof, die overtuigd is, dat men „het recht” in de 20e eeuw niet beter benadert dan in de 12e, zal niet licht toegeven, dat de rechtsbedeling geen schade zou lijden door verwaarlozing der rechtswetenschap. Zelfs in de landen, waar men de rechtspraak in strafzaken aan de beslissing van leken-rechters opdraagt, acht men voorlichting van het intuïtief oordeel door een geschoold jurist noodzakelijk. En ook de Kerk, die duidelijk beseft, dat theologie een gans andere zaak is dan Geloof en dat de zaak der Kerk onvergelykelijk veel meer gediend is met echt geloof, ook als het in theologische expressie te kort komt, dan met geschoolde theologie, die niet op echt geloof berust, pleegt niet de conclusie te trekken, dat men de theologie bij de ordening en inrichting der Kerk wel kan voorbijgaan.

Waarom laat men dan tot heden, bij de inrichting der school en de organisatie van het onderwijs, althans in Nederland, stelselmatig de Wetenschap der Opvoedkunde ter rechterzijde en ter linkerzijde liggen om alleen maar te steunen op een theorie-loze praktijk? Enkele der redenen van dit opmerkelijke feit heb ik in het voorgaande ver-

meld, andere zouden ter sprake moeten komen bij een volledige analyse, die ik hier niet wens te geven. Slechts zoveel wil ik opmerken, dat het ten deze het meest tot initiatief bevoegde lichaam, de Onderwijsraad, enkele jaren geleden een aanloop heeft genomen om te wijzen op het gebrek aan wetenschappelijke outillage in Nederland ter voorbereiding van onderwijshervorming.¹⁾ maar dat de destijds ontvouwde denkbeelden de instemming van den toenmaligen bewindsman niet konden verwerven.

Laat ons voor heden dit onderwerp besluiten met het uitspreken van de verwachting, dat de „bijzondere aandacht die zal worden gewijd aan paedagogische vragen” niet alleen of in de eerste plaats aan de beoefening der Paedagogiek als Wetenschap zal ten goede komen, maar vóór en boven alles er toe zal leiden, dat het schip onzer onderwijsorganisatie eindelijk wederom vlot rake, nadat gedurende een derde van een eeuw alle zorgen van het centrale Gezag op onderwijsgebied zich vrijwel uitsluitend hebben beperkt tot administratieve en financiële zaken.

¹⁾ Zie Volksontwikkeling van December 1931, deel XIII p. 97.

Volkstoneel en Dilettantisme

door H. A. BENES.

(Slot).

Een feit is het dat de betekenis van het dilettantisme in de elf provinciën van ons land zeer ongelijk is. Naar het me voorkomt tonen Groningen en Noord-Holland de grootste belangstelling; bijna geen plaatsje zo klein of men vindt er één, en heel dikwijls zelfs meerdere verenigingen. Een juist inzicht is evenwel moeilijk te verkrijgen; het dilettantisme is slecht georganiseerd — nog altijd niet heeft men het tot een nationale bond kunnen brengen — zodat de belangstellende onderzoeker af moet gaan op indrukken; een onbetrouwbaar materiaal, dat slechts enige waarde heeft zolang men zich beperkt tot de eigene, door en door bekende omgeving.

Wat de oorzaak is van dit verschil in belangstelling zal wel niet gemakkelijk zijn uit te maken, al zijn zeker enkele factoren uit te scheiden die van invloed geweest kunnen zijn. Zo werd de kleigrond oorzaak van de welgesteldheid van zijn bevolking, die, uitteraard, geïsoleerd woonde op de ruimverspreide hofsteden. De jongere leden hiervan waren gedwongen voor hun eigen genoegens te zorgen en

beschikken, dank zij hun betere schoolopleiding, meestal over voldoende ontwikkeling daartoe. Toch, doorslaggevend is ook dit stellig niet geweest. Indien dit zo was zouden Friesland, Zeeland en Zuid-Holland, in ongeveer gelijke omstandigheden verkerend als de beide genoemde provincies, een gelijke belangstelling moeten tonen. Terwijl Brabant en Drente dezelfde zandige bodem hebben, werd in Brabant meer gespeeld dan in Drente. Is het mogelijk dat de nabuurschap in Brabant verantwoordelijk is voor een luchtiger en blijder opvatting, of is de grotere industrie er oorzaak geweest van een andere levenshouding? Zijn godsdiensttegenstellingen verantwoordelijk voor een geringere belangstelling in Zuid-Holland, de taal in Friesland, de moeilijke communicatie tussen de eilanden onderling in Zeeland? Een nauwkeurige studie van de geschiedenis van het dilettantisme zou hierop misschien antwoord kunnen geven.

In 1850 ontstaat in ons land weer een grotere belangstelling voor het toneel; in 1870 volgt de oprichting van het toneelverbond, waarbij ook veel dilettantenverenigingen waren aangesloten.

Wie wel eens in de gelegenheid is geweest op wedstrijden de vaandels en naamschilden met oprichtingsdata van de deelnemende verenigingen te bestuderen, zal getroffen zijn door het feit dat een zeer groot aantal omstreeks 75 jaren oud is. De oprichting van het toneelverbond is dus niet de aanleiding van hun ontstaan — deze ligt immers tussen '50 en '70 — maar de oprichting van het verbond zal, omgekeerd, daarvan een direct of indirect uitvloeisel zijn geweest.

* * *

De oppervlakkige toeschouwer zal uit het voorkomen van een groot aantal verenigingen de conclusie trekken dat er een diepe belangstelling voor de dramatische kunst bij de jongeren bestaat. Niets is minder waar. Voor een aanmerkelijk deel zijn deze verenigingen traditie. De zoon en de dochter spelen in dezelfde „kamer“ waarin ook vader, moeder, soms groot- en zelfs overgrootouders speelden, en omdat ze er speelden. Indien ze nu nog moesten worden gesticht zou zeker de helft achterwege blijven. De publieke belangstelling bij uitvoeringen is eveneens voor een groot deel traditie. Men behoort nu eenmaal de dorpsuitvoering te bezoeken. Familie en kennissen vormen het grootste deel. Men wil óók wel eens zien wat de kinderen maakten van wat men zelf in zijn jonge jaren bedreef. Een werkelijke belangstelling is schaars. De prestaties zijn, dooreengenoemen, hiervoor van te gering belang.

Traditie, hoe diep geworteld ook, is tegen de tijd niet bestand; ze

sterft ten slotte af. Met de talrijke rederijderskamers is het niet anders: het afbrokkelingsproces is in volle gang. Het schijnt nog slechts een kwestie van luttele jaren, dan hebben we weer een van die diepe depressietijden bereikt, die zo kenmerkend zijn voor de geschiedenis van het dilettantoneel.

Toch, zó eenvoudig is de zaak niet. Terwijl enerzijds onweerlegbaar de belangstelling verslauwt, gaat in de steden het proces van sterven en opbloei zijn normale gang en misschien is er in de geschiedenis van het dilettantisme nog nooit zoveel gecongresseerd en geconferreed als juist in de laatste jaren.

Zijn dit misschien weer de eerste tekenen van opbloei? Hebben we alreeds het diepste punt bereikt? De geschiedenis vermag slechts hierop antwoord te geven. Zeker is wel, dat er nog altijd een kern bestaat die, ondanks de ongunst der tijden, met overgaaf de liefhebberij beoefent.

Het doel van het dilettantisme is tweeledig: eigen en anderer bevrediging; bevrediging van het speelverlangen van de beoefenaren en bevrediging van de verlangens van een publiek. Ook het publiek is een deel van de toneelbeoefening. Het spel is, zo al niet òm haar, dan toch vòór haar. Spelen zonder een publiek is zinloos; bij gesloten zalen zou het spoedig worden gestaakt. Het is dus van belang zo goed en zo volledig mogelijk te voldoen aan de werkelijke behoeften van dit publiek, opdat het in zo groot mogelijk aantal zal komen en blijven komen.

In het eerste geval is het doel-in-zichzelf en egocentrisch, in het tweede geval is het altruïstisch. Slechts door in liefde te dienen kan deze tegenstrijdigheid worden opgeheven. Dilettanten spelen echter voor hùn genoegen; van een verantwoordelijkheidsgevoel tegenover het publiek is, in dit opzicht, weinig te bespeuren. De, meestal jonge, spelers zien het leven anders dan de, meestal oudere, toeschouwers. Vandaar een disharmonie bij de uitvoeringen. Al wat aan de andere zijde van het voetlicht gebeurt is voor de laatsten al „geweest”. Ze zien het misschien aan met een welwillende toefelijheid, maar ze verlaten de voorstelling even leeg als ze zijn gekomen. Het magische contact, de gemeenschapsbeleving, bleef achterwege. Werkelijk bevredigd zijn geen van beide partijen. Hoe geheel anders zou de uitslag zijn geweest als de spelers werkelijk „in liefde dienende” zich ter beschikking hadden gesteld.

Het is volstrekt onjuist te menen dat de behoefte van het publiek

amusement voor alles zou zijn. De oerbehoefte is stellig: sensatie, die, gecultiveerd, wordt tot: bewogenheid. Eentonigheid stompt af. Ook die beroepsgezelschappen, die met pijnlijke zorg hun programma's van louter amusement kozen, hebben zich niet doorlopend, of zelfs maar lange tijd, in de gunst van het publiek kunnen verheugen. De romantische draak van weleer was zeker niet als een amusementje bedoeld en de romantische draak van heden, de bioscoop, schrikt ook voor een opeensapeling van onverteerbare triestigheden niet terug.

Concessies doen aan de smaak van het publiek is een publieke en een publieks misvatting. Deze bewogenheid kan niet worden opgeroepen door het dramatische confectiewerk, waaruit, voor het overgrote deel, onze programma's bestaan. Hiervoor is nodig het werk van een dichter-dramaturg, die ook werkelijk ons wat heeft te zeggen. Hoe sterker en zuiverder de opvoering is, des te sterker en zuiverder de bewogenheid. Dit is het verheugende in het probleem, dat de tweeledigheid van het doel geen verzwakking maar een wederzijdse aanvulling en versterking is,

Wat speelt men dan wel? Alles. Ibsen, Shaw, Strindberg, Blumentahl en Kadelburg, Fabricius, Heyermans, Arnold en Bach, v. Wermskerken, von Moser, Molière, maar het meest van al toch het gemakkelijk aansprekende oppervlakkige genre. Bij voorkeur blijspel, soms een toneelspel, maar geen drama. Het onderscheid dat het diletantisme maakt tussen toneelspel en drama is er een van graadverschil: èrg treurig dan is het een drama, minder tranen en geen doden dan is het een toneelspel.

Op het ogenblik is in trek het vertaalde Engelse en Amerikaanse werk. Blumenthal en Kadelburg hebben de alleen-leverantie moeten afstaan.

Bijna steeds zijn het situatiespelen die de voorkeur genieten; de mensuitbeelding met zijn innerlijke conflicten komt slechts in enkele gevallen in aanmerking. Te verwonderen is dit niet als men de leeftijd der spelers overweegt.

Voor de meesten begint het leven pas. Hoe zouden ze zich aangetrokken gevoelen tot dit diepere werk waarbij levenservaring voorwaarde tot begrip is?

Materiaal voor betrouwbare conclusies geven in deze de kathologi van diverse uitgevers, speciaal van die firma's die zich uitsluitend toelaggen op voorziening van het diletantenrepertoire. Verreweg het grootste deel is vertaald werk, met of zonder bronvermelding,

en in de laatste tijd neemt het Amerikaanse werk daarbij een zeer ruime plaats in. Wellicht is hierop de auteurswet van invloed geweest. Amerika was lange tijd Niemands- of liever Iedersland, maar het is duidelijk dat de markt, niet alleen daarom, bereid was deze waar op te nemen.

Hiermee zij niets gezegd tegen dit soort werk als amusement. Het goede genre is beschaafd, vaak origineel, goed gebouwd, is van deze tijd, maar verder dan amusement gaat het toch niet. Het blijft aan de buitenkant: situatiespel. Natuurlijk is het liefdesmotief een belangrijk onderdeel er in, maar vaak toch niet meer zo allesoverheersend.

De Franse blijspelen met hun driehoekspuzzles en echtscheidingen hebben, in 't algemeen gesproken, geen grote invloed op het dilettantoneel; het meeste Duitse werk is van vóór de oorlog, min of meer uit de tijd, al wordt het dan nog wel eens gespeeld; het nieuwere vormt slechts een zeer klein percentage. En het Nederlandse? Men zou het graag spelen, als het er maar was. Wat werkelijk geschikt en de moeite waard is, is meestal volledig afgespeeld. Men bedenke dat bij het dilettantisme het stuk een belangrijker factor is dan bij het beroeps. De geringere virtuositeit van de executanten is oorzaak dat men niet alleen om het spel maar wel degelijk ook om het stuk gaat. De meerdere of mindere bekendheid daarvan is geen hijkomstigheid.

De, regelmatige verschijnende, nieuwe jaaruitgiften van de „toneelfondsen” zijn meestal confectiewerk van de ergste soort.

Een prijsvraag, enkele jaren terug door een bekende uitgeverfirma uitgeschreven, heeft niet het gehoopte resultaat gehad.

Het naturalistisch-realistische werk — altijd de sterkste zijde van het Nederlandse gevoelsleven — zal in de toekomst zeker nog wel eens weer zijn kansen krijgen. Voor het oogenblik is het goede deel er van, Heyermans, Fabricius — afgespeeld.

Geef het dilettantoneel een geschikt en bruikbaar repertoire uit de wereldliteratuur, stel het onder zijn bereik, en een groot deel — zo niet het grootste — van zijn moeilijkheden zullen daarmee zijn opgelost. Het is nog mogelijk in een misrabele omgeving belangstelling te wekken met een goed stuk, het omgekeerde is ondenkbaar. Over het geschikte en bruikbare zullen misschien de meningen zeer uiteenlopen.

* *

Tot een nationale organisatie heeft het liefhebberijtoneel het nog niet kunnen brengen; wel zijn er bonden die zich „algemeen” noemen, maar dit is meer hun wens dan hun werkelijkheid. Praktisch gesproken

gaat de organisatie niet verder dan min of meer provinciale groepsverbinding en ook hierbij is deelname ver van algemeen. Het is niet alleen onze individualistische Nederlandse geaardheid die een belemmering vormt voor eendrachtig samenwerken, groter bezwaar is het ontbreken van zuivere definities en scherp omschreven doelstellingen. Aan deze voorwaarde werd tot heden niet voldaan. Het is dan ook volkomen verklaarbaar dat politiekgetinte verenigingen hun niet-politieke soortgenoten organisatorisch ver vooruit zijn.

Voor zover mij bekend gaat er van deze provinciale groepen geen grote kracht uit: gewoonlijk zijn er slechts 2 zaken waarin ze belangstellen, n.l. financiële kleine voordeeltjes die door samenwerking kunnen worden verkregen en wedstrijdbesognes.

In deze wedstrijden vinden we terug het landjuweel van weleer; maar hoe veranderd! De uitbundige zwier, de pracht en de praal, de bruisende vitaliteit zijn verdwenen: de afstand tussen beiden is evengroot als tussen het pompeuze gildekostuum en het armetierige colbertje.

Toch is ook nu nog de wedstrijd een zeer wezenlijk deel van de dilettantentoneelbeoefening en te betreuren is het dan ook dat de bonden, over het algemeen, ook in deze slechts conserveren wat een vorige generatie bereikte.

Men blijft binnen de grenzen van de eigen bond, de organisatie laat dikwijls alles te wensen over. Er is op deze avonden meer pauze dan voorstelling en ik heb het zelfs meegemaakt dat men tussen de verschillende no's in.... liet dansen! Dit feit is typerend voor de algemene houding. Men gaat de moeilijkheden niet te lijf en tracht ze te overwinnen, maar gaat ze uit de weg. Het doel is immers toch maar een feestavond en hoè dit nu feitelijk bereikt wordt, dat is bijzaak.

Het zal wel niet nodig zijn de belangrijkheid van de wedkamp als stimulans tot inspanning van lichamelijke en geestelijke krachten in den brede te betogen: voetbal-, muziek-, sport en zangtoernooien zijn mede een bewijs van hun onmisbaarheid. De wedkamp is vaak het enige motief voor het bondsbestaan. Des te vreemder is het dat niet alles wordt gedaan om deze te perfectioneren.

Men vindt ze in verschillende vorm: het staand concours dat ieder jaar wordt gehouden in dezelfde centraal gelegen plaats, het rondgaand waarvan de plaats bij foerbeurt wordt bepaald en het competitieestelsel dat feitelijk geen concours is in de eigenlijke zin van het woord. Bij deze laatste wedstrijdvorm blijven de deelnemers in de plaats van inwoning en is de jury rondgaand. Elk van deze vormen heeft zijn vóór- en nadelen.

De feestelijkste er van is zonder twijfel het rondgaande, dat eerst na verloop van jaren op dezelfde plaats weerkeert en daarom groter evenement is dan een jaarlijkse terugkeer. Westelijk Groningen b.v. kent nog deze manier in de vorm van een 2-daags concours, dat gehouden wordt in het laatst van November. De 1e avond hiervan is meestal heel matig, de 2e zeer goed bezocht. Het reciet wordt nog beoefend, voornamelijk op de 1e avond. De nadelen er van zijn: grotere moeilijkheden bij het requisiteren en de abominabele toestand van de toneeltjes.

Het oosten van de provincie kent het staand concours, dat jaarlijks wordt gehouden te Winschoten op 2 Zaterdagavonden, gescheiden door 14 dagen tussenruimte; eveneens in de maand November. De voordelen hierbij zijn dat het relatief beste toneel kan worden gekozen en de requisitering minder bezwaard wordt. Nadelen: geringere indruk op de buitenwereld, minder contact met gelijkgestemden.

Men blijft veel meer in eigen kring. Ook hier is de 1e avond matig, de 2e vrij goed bezocht. Drente kent een variant op de 1e vorm, half concours half competitie. De deelnemers worden verdeeld over een aantal centraal gelegen plaatsen en de afwerking heeft dan groepsgewijs plaats, op verschillende avonden.

In de laatste jaren wordt een voorliefde merkbaar voor een competitie-systeem. Het is minder kostbaar voor de deelnemers en ze hebben het voordeel te spelen in hun eigen omgeving. De jury is rondgaand. Hoe belangrijk het kostenvraagstuk ook is, toch moet de laatste vorm als de minst gelukkige worden beschouwd. De propagandawaarde ervan ten opzichte van het publiek is wel tot de kleinste mogelijke proporties geslonken: het eigene. Het saamborighedsgevoel wordt niet bevorderd, de vergelijkingsmaatstaf ontbreekt; men ziet de anderen niet spelen en ontvangt dus geen nieuwe prikkels. Het feestelijke en stimulerende samenzijn van gelijkgezinden is vervallen.

In de drie eerste gevallen bestaat het vertoonde uit éénacters: bij het competitie-stelsel worden meestal meerbedrijvende stukken gespeeld. Dit laatste moet als een voordeel worden beschouwd.

Vier éénacters op één avond is wel het maximum van wat wordt geboden. Rekent men deze op ongeveer een half uur speelduur per stuk, dan geniet de toeschouwer gedurende de lange avond, van 8 tot omstreeks 1, in totaal dus 2 uren toneel — ruim gerekend nog! — en 3 uren pauze. Het is spijtig te moeten erkennen dat het contact met de menigte — en vooral de ouderen — dan ook ten eenenmale zoek is, maar te verwonderen is dit zeker niet. Het publiek bestaat bijna uitsluitend uit jongeren, leden van aangesloten verenigingen en

aanhang. Ook deze wedstrijden zijn ontaard in middel-tot-doel: een feestavondje. Of daarvoor het eerlijke diletantisme eigenlijk niet te goed is? Een veeg teken is dat deelname vaak reglementair moet worden afgedwongen.

Het komt me dan ook voor dat er slechts twee toekomstmogelijkheden zijn: of verkommering en tenslotte verdwijning, of een algehele reorganisatie door het kleine ideëlere deel der verenigingen. Dat dit met aanhoudend verzet gepaard zal gaan, behoeft geen betoog.

Stellig hebben deze concoursen wel enige invloed gehad op de presaties, maar zeer zeker niet zoveel als ze hadden kunnen hebben. Als men dan toch moet deelnemen aan een concours, dan wil men ook een poging wagen een medaille te vermeesteren, en in elk geval geen figuur slaan. Vergelijkt men hierbij echter eens de invloed die sportcompetities hebben, en gehad hebben, op spelpeil en toewijding, dan wordt eerst recht de faillure duidelijk. Vanzelf dringt zich de vraag op, waaraan dit dan wel mag zijn te wijten. In de eerste plaats zeer zeker aan de stimulerende invloed van een intens meelevend publiek, in de tweede plaats aan het feit dat de sport- en muziekorganisatie, tenminste de hoofdleiding, meestal in handen is van ouderen die overzigt hebben over het geheel en werken volgens vaste, doelbewuste plannen.

Zolang besturen van diletantenkringen voor alles vorsten willen blijven in duodecimostaatjes, zolang zal er van een bezielende wedkampinvloed geen sprake kunnen zijn. Zolang men niet beseft dat het noodzakelijk en eervoller is deel uit te maken van een machtig geheel en vrijwillig eigen autoriteit gaat onderschikken, is alle hoop voorbarig. Zijn er tekenen die daarop wijzen?

* * *

De laatste jaren hebben een behoefte aan overleg en bespreking getoond, die enig vertrouwen in de toekomst wettigt. In geen tijden is het aantal congressen en conferenties zo groot geweest als juist nu. Men verwachtte daarvan niet aanstonds resultaat. De weg naar de overeenstemming moet eerst worden gezocht, gebaad zelfs, want nòch de weg nòch de overeenstemming bestaan: slechts het verlangen er naar is werkelijk. Maar dit alleen al is bemoedigend. Op het ogenblik is men nog niet verder dan de periode van zoeken, tasten en mistasten. Kenmerkend is, dat men ook hier weer niet begint bij 't begin, dat men niet eerst deugdelijke fundamenten legt om straks, in rustige zekerheid, daarop het grote gebouw op te trekken. Klare definities, scherp geformuleerde doelstellingen zijn een eerste vereiste: al het andere is voorlopig... dilettanterij.

Eerst als deze basis is gelegd zal men kunnen, en ook moeten omzien naar steun; want het is ondenkbaar dat in ons land verenigingen algemeen gehoor zouden geven aan de oproep van een zustervereniging. Deze zal nodig hebben een macht die vertrouwen en ontzag inboezemt; misschien dat het dan zal lukken de sfeer te scheppen die nodig is voor nuttige en vruchtdragende besprekingen.

Op een Zondagmiddag samenkomen in het midden van ons land om, tussen een paar treinen in, even het vraagstuk van het dilettantisme op te lossen, dat is een kinderlijk-naïeve bezigheid die voor ernstige mensen niet anders dan teleurstelling kan opleveren.

Het allereerst nodige is vaststelling van de grote lijnen, het doel, en opsporing van de machten die tot bereiking van dit doel zijn te mobiliseren. Het dilettantisme zelf zal hierbij slechts een van de velen zijn: Het is niet in staat zelfstandig zijn problemen op te lossen.

Systematische ordening van de zeer vele vraagstukken is absolute voorwaarde.

Men stelle eerst de plannen vast, de wenselijkheid en de praktische uitvoerbaarheid en richte zich eerst daarna tot het dilettantisme voor overleg en deelname. Dit lijkt onlogisch, maar elk andere weg zal voeren tot een Poolse landdag en mislukken door gebrek aan fantasie, vertrouwen in de toekomst, gebrek aan eensgezindheid en overschatting van eigen belangrijkheid.

Een van de allergewichtigste vragen zal dan zijn of men voor een réveil moet recruteren uit het bestaande dilettantisme of liever zal moeten trachten een geheel nieuw te scheppen. Het is niet onwaarschijnlijk dat men tot het inzicht zal komen dat beide wegen moeten worden gevolgd; uitgaan van de kleine welwillende kern van het bestaande, aanvulling met nieuwe, nog niet bedorven, krachten. Ik waag het te veronderstellen dat, ondanks alles, voldoende belangstelling zal bestaan voor een, van meet af aan, duidelijk geörienteerd en goed geördend liefhebberijtoneel dat zich in dienst zal willen stellen van kultuur en gemeenschap. Voor het Nut ligt hier een taak van buitengewoon grote betekenis, zowel tenopzichte van de direkte deelnemers als ten opzichte van het algemeen.

Waar onze regering in dezen haar opvoedende taak vrijwel volkomen verzaakt, dienen anderen die over te nemen en de schade, toegebracht aan de geestelijke welvaart van ons volk, zoveel mogelijk te verzachten. Het zijn slechts de groten die deze omvangrijke en verantwoordelijke opdracht ten uitvoer zouden kunnen brengen.

Men zal me misschien tegenwerpen dat het toch niet op de weg van het Nut kan liggen overal in den lande, naast de bestaande verenigingen, nog nieuwe te stichten. Ik geloof dat dit inderdaad niet de juiste weg is: niet om de onmogelijkheid er van — er zijn reeds, meen ik, nutsdepartementen waaraan een toneelvereniging is verboden — maar omdat dit niet tot werkelijke verbetering zal leiden.

Met de oprichting-alleen is geen enkele stap voorwaarts gedaan. De taak van het Nut zou een opvoedende moeten zijn. Het is niet onmogelijk dat een bescheiden direkte actie, bij wijze van voorbeeld, hierbij nodig zal blijken; maar dit is toch altijd nog iets anders dan principieel actieve deelname.

De wijze waarop het Nut wèl zou kunnen en willen arbeiden aan de vorming en instandhouding van een volkstoneel staat aan haar zelf ter beoordeling. Toch meen ik een plan voor te mogen leggen waarbij de afzonderlijke maatregelen zijn gevoegd tot een sluitend geheel. Ook hier is de weg pas uit te stippelen na duidelijke vaststelling van het einddoel.

Het hoogstbereikbare is: nationale belangstelling aan beide zijden, spelers en toeschouwers; opvoering van de prestaties en het waardeeringsvermogen bij beiden. Dit doel wordt het zuiverst gesymboliseerd in de jaarlijkse nationale wedkamp. Bij de poging de top te bereiken worden de krachten tot het uiterste ontwikkeld en de belangstelling het sterkst gespannen. De deelname hieraan moet slechts mogelijk zijn langs getrapte weg. Het heeft geen enkele zin een nationaal concours zonder meer uit te schrijven. Dit concours is slechts symbool; de strijd tot bereiking er van is alleen waardevol. Bij de getrapte methode is het mogelijk in elke phase van de tocht invloed uit te oefenen en leiding te geven. De nationale rijkseenheden zijn de provincies; het is raadzaam daar aan te vangen.

Het Nut neme het initiatief tot instelling van jaarlijkse provinciale concoursen: hetzij in eigen beheer of in elk geval onder haar auspiciën. Voor de deelname aan dit concours kan men zich o.a. richten tot de provinciale bonden, met het verzoek de prijswinnaars van de bondsconcoursen voor deelname aan te wijzen. Daarnaast dient vrije aangifte mogelijk te zijn, want de bonden omvatten slechts een klein gedeelte van de, in de provinciën bestaande, verenigingen.

Het gaat hier niet om bondsbelangen, maar om de veel grotere belangen van een serieus volkstoneel. Het is raadzaam deze wedstrijd te beperken tot één avond, en dus ten hoogste 4 deelnemers toe te laten. Is de aangifte groter, dan kunnen in de vóórwedstrijden, — b.v. te houden met medewerking van de departementen — de 4

sterkten worden uitgeschift. Reeds dadelijk ligt hier de mogelijkheid het peil van het gekozen werk te beïnvloeden. Het is mogelijk minimumeisen op te stellen, waaraan dit moet voldoen. Men stelle zich bij deze wedstrijden op het standpunt: een simpel ereteken als prijs; geen personele onderscheidingen, geen geldprizen, vergoeding aan elk der 4 deelnemers van gemaakte kosten tot een maximumbedrag. Men zorg voor een onbestreden competente jury, die gehouden zal zijn, binnen een maand, een beredeneerd kritisch verslag uit te brengen aan de deelnemers en hoofdbestuur. Op deze wedstrijden zullen ook de sancties kunnen worden verleend, die heropvoering in de nabuurplaatsen vergemakkelijken. De kosten per deelnemer kunnen bij serieuze voorbereiding worden geschat op omstreeks f 100.—.

Bij behoorlijke aanwakkering van de publieke belangstelling zullen deze voor een groot deel — zo niet geheel — kunnen worden bestreden uit de entrées. Details van de organisatie kunnen hier onbesproken blijven; het gaat nu eerst om de grote lijnen. De invloed die reeds bij deze eerste etappe is uit te oefenen is al zeer groot, en gaat ver uit boven de belangrijkheid van de wedstrijd zelf. Overleg met de pers zal beduidende resultaten kunnen afwerpen. Mistanden, gewoon bij andere concoursen, dienen van meet af aan vermeden en bestreden te worden. Uit dit concours resulteert de provinciale vertegenwoordiger.

Het is niet raadzaam zonder tussentrap reeds nu over te gaan tot een nationaal tournoi. Het aantal deelnemers is te groot. Het verdient bovendien aanbeveling om door een tussentrap opnieuw invloed uit te oefenen en belangstelling te wekken. De volgende stap zou dan moeten zijn een interprovinciaal tournoi. Gemakshalve vormen van de 3 grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag een zelfstandige 12e groep. De 12 vertegenwoordigers zijn dan te verdelen in 3 groepen van 4. Ze komen tegen elkaar uit in een concours tussen telkens 4 provincies gehouden. Het verloop is hetzelfde als bij het provinciale concours, met dien verstande dat de vergoeding veel kleiner kan zijn omdat met het zelfde werk kan worden deelgenomen en hiervoor op de provinciale samenkomst reeds een voorbereidingsvergoeding werd gegeven. Ook hier geeft een, bovenverdenking competente, jury een beredeneerd verslag. Ook hier dient de medewerking van de pers verkregen te worden. Het resultaat zal zijn 3 interprovinciale vertegenwoordigers. Deze komen ten slotte tegen elkaar uit in een nationaal treffen. Het lijkt me wenselijk nu omvangrijker werk te doen spelen b.v. 3-bedrijvige stukken en de

opvoeringen te verdelen over 3 — niet aansluitende! — avonden. Ook hier zijn weer dezelfde propaganda- en invloedsmogelijkheden. Ook voor dit werk zou men eisen kunnen stellen. Voorbereidingskosten worden nu opnieuw toegekend. De pers zal belangstellende medewerking niet weigeren.

Op deze wijze zal tevens krachtig worden bijgedragen tot versterking van het saamhorigheidsgevoel van de verenigingen.

Dit plan is zeker uitvoerbaar: de verwezenlijking zou een belangrijke stap voorwaarts beduiden.

Behalve als afgerond geheel kan het tevens worden gebruikt als uitgangspunt voor andere pogingen. Zo zou men de winnaars van de verschillende etappes kunnen verzoeken een serie propagandauitvoeringen te geven van een bijzondere voorstelling; elk in eigen provincie, en hen daartoe in staat stellen door tegemoetkoming in kosten of overname van risico.

Men kan verder aan dit plan, indien verlangd, verbinden de uitschrijving van periodieke prijsvragen voor goed Nederlands werk, te spelen op deze samenkomsten.

De achterstand is zó groot dat met deze poging alleen — ook al keert ze ieder jaar terug — het doel is niet te bereiken. Aan alles is er een te kort.

Om het even welke middelen worden aangewend en welke plannen men ook onderneemt, steeds weer zullen we stuiten op de twee maal drie eisen in het eerste deel van deze beschouwing genoemd. Het gaat er niet om „even” in deze noden te voorzien, ze zullen blijvende zorg behoeven ook al zouden, voor het ogenblik, zeer ver gaande maatregelen kunnen worden getroffen die onmiddellijke verlichting brachten. Ze zullen, tot het einde der dagen, blijven een bron van voortdurende zorg. Raadzaam is het daarom over te gaan tot de stichting van een permanente commissie, die tot enige taak heeft, bevordering van de volksbelangstelling voor dramatische kunst; de actieve zowel als passieve belangstelling. Deze commissie zij niet te groot en besta uit werkelijk deskundigen met — dit is voorwaarde — grote liefde voor het volks-c.g. dilettafontoneel. Haar arbeidersveld zal groot genoeg zijn: het ligt, nog vrijwel geheel, braak. Haar wacht een moeilijke maar prachtige taak.

Deze commissie zal niet alleen zelf met plannen, voorstellen en remedies moeten komen, maar, ook het omgekeerde moet mogelijk zijn; ook anderen moeten bij haar kunnen aankloppen om hulp en steun voor plannen en moeilijkheden.

Een dergelijke commissie heeft slechts dan zin, als ze in staat gesteld wordt haar plannen ook te verwezenlijken; het ontwerpen alleen brengt ons niet veel verder. Veel, zeer veel, kan er worden georganiseerd en verbeterd in de wereld van het dilettantisme zonder dat daarmee onmiddellijk bedragen van betekenis zijn gemoeid, maar als het gaat om de definitieve opbouw, dan zal men toch ook de bouw-gelden moeten kunnen tonen. Met de instelling stelle men haar dan ook de eerst nodige fondsen ter beschikking.

Nog is er een volksbelangstelling voor het toneel, al is het begrip er voor in de eeuwen van verkommering afgestompt. Men reike het nu eens de hand; niet uit medelijden of tijdelijke bevlieging, maar uit de diepe overtuiging van de onovertrefbare grote kulturele mogelijkheden, uit een heilig besef van medeverantwoordelijkheid voor het nul van het algemeen.

De betekenis van het wedstrijdwezen in de sport

door L. D. E. J. KRAMER.

Het is mij een genoegen hier gevolg te geven aan het verzoek van de redactie van het tijdschrift Volksontwikkeling om van voorlichting te dienen over de betekenis van het wedstrijdwezen in de sport, over de voordelen daarvan en over de nadelen die er aan zijn verbonden. Ontegenzeggelijk is inzicht in de betekenis dezer materie in ruimer kring gewenst. Niet alleen vanwege het feit, dat de sportbeweging in haar numerieke groei de aandacht tot zich trekt, doch meer nog door het feit, dat bij de waardebeoordeling der sportbeweging een verschuiving valt waar te nemen van de beoordelingsnormen. Een verschuiving der waardering van het individuele element in de sport naar het collectieve.

Het pogen om komende dingen te voorspellen, is een lichtelijk risicaant bedrijf.

Met betrekking tot de sport wil ik echter de risico van een prognose dragen. En die prognose is deze, dat in de nieuwe maatschappelijke ordening, die bezig is te ontstaan uit een schijnbare verwardheid van verschijnselen, de sport zal zijn de behoeder van de geestelijke en van de lichamelijke gezondheid der volkeren. De nieuwe maatschappij zal steunen op de machten der techniek en der miljoenen paardenkrachten van de meest volmaakte machines. In deze nieuwe structuur

zal het lichamelijke arbeidsvermogen van de mens slechts een ondergeschikte rol spelen. Een nieuwe eis zal hem daardoor worden gesteld, nml. de eis om in de vrij geworden tijd op een andere wijze zijn geestelijke verlangens te bevredigen en zijn lichamelijke functies te oefenen. Bevrediging van het zuiver geestelijke door religieuze verdieping, door contact te zoeken met hetgeen door anderen op het gebied van schoonheid in het leven werd geroepen en door het zelf worden tot arbeider van meerdere of mindere betekenis op het gebied der scheppende kunst. Het laatste houdt in het herleven van de handenarbeid in nieuwe vorm. Daarnaast zal de komende maatschappelijke structuur een derde verschijnsel te aanschouwen geven: een consequente en systematische sportbeoefening als middel om in een moderne samenleving oerinstincten af te reageren; als één der middelen daardoor ook tot het behouden van geestelijke volksgezondheid en ook als middel tot het behoud van waarden, die staan tusschen lichamelijke volvaardigheid en lichamelijke aftakeling. Waar de maatschappelijke struggle geen gelegenheid daartoe meer overlaat, zal het de sport zijn, die, voor wat het lichamelijke betreft, dient als veroorzaker en als in-stand-houder van gezondheid, uithoudingsvermogen, kracht, vlotheid van handelen en lichamelijke hardheid.

Dat de sport zulks zal kunnen doen en vanaf het moment van haar geboorte reeds doet, volgt uit haar wezen en uit haar werkmiddelen. Voor een zeer belangrijk deel ook uit hetgeen men het wedstrijdwezen der sport noemt.

Het meest karakteristieke in de sport is de behoefte aan krachtmeting, die in haar tot uiting komt. Daardoor neemt de sport ook een bijzondere plaats in op het gebied der lichamelijke opvoeding. Sport zonder de behoefte aan en de emoties van de krachtmeting is onbestaanbaar. In het laatste geval zou alleen kunnen worden gesproken van het deelnemen aan lichaams oefeningen zonder meer. Om het wezen der sport in het volle licht te plaatsen en tevens om daardoor duidelijk te maken de plaats van het wedstrijdwezen in de sport (waaruit weer de mogelijkheid volgt om de relatieve waarde te beoordeelen van voordelen en nadelen, die aan het wedstrijdwezen der sport vastzitten), doe ik hier een paar citaten volgen uit „Opvoeding door en tot de Voetbalsport“, een boekje door schrijver dezes samengesteld in opdracht van de Kon. Nederl. Voetbalbond.

„Wanneer sport niet anders was, dan een middel tot vermaak of onbewust streven om delen van het lichaam te oefenen, die in éénzijdige beroepsarbeid de nodige oefening derven, hoe is het dan te

verklaren, dat in alle tijdperken steeds een drang bestond, zich te uiten op die bijzondere wijze, die wij thans aanduiden door het woord sport? De mogelijkheden tot vermaak, evenals de mogelijkheden tot het verrichten van de meest uiteenlopende vormen van arbeid zonder meer, bieden zoveel variaties, dat a priori het bestaan van bijzondere fysieke en psychische gronden mag worden aangenomen, wanneer steeds weer in verschillende tijden en onder verschillende volken een zelfde uiting aan de dag treedt.

Sport is meer dan een vermaak, meer dan ontspanning door arbeid. In welke vorm ook, zij het balspel, zwaardvechten, ruwe krachtmeting van primitieve mensen of motorpolo bij geciviliseerde, steeds is sport de uiting van een complex zóó fundamentele geestelijke en lichamelijke behoeften, dat geen periode in het bestaan der mensheid zonder dat denkbaar is, tenzij bij vergevorderde degeneratie."

„Het deelnemen aan de sport is het wakker roepen van de mannelijke, instinctieve neiging tot strijd en krachtmeting. Dit instinct levend te houden, te leiden in de banen der lichamelijke oefening, is een opvoedingsbelang, zijnde het stellen van een barrière tegen verwekelijking en verslapping van het menselijk geslacht. Sport is opvoeding tot mannelijkheid en strijdbaarheid; zij is ook de uiting, welke de ziel bevrijden kan van allerlei spanningen, die zonder sport een andere, tot schade voerende, uitweg zoeken."

„Sport bevat toch een factor, die niet aanwezig is bij beroepsarbeid in het gemeen en, die ook niet te vinden is bij op puur hygiënische grondslagen gebouwde gymnastiek.

Wie die factor niet ziet, kan het wezen der sport niet vatten en staat zonder begrijpen en uitsluitend met misnoegen tegenover de zich vaak manifesterende uitingen van overgrote emotie, machteloos tot het treffen van maatregelen, die het geheel binnen de grenzen van beschaving kunnen houden."

Uit de voorgaande citaten uit mijn boekje verschijnt de sport als een historisch verschijnsel en wel juist daardoor, omdat het verschijnsel gebonden is aan primaire kwaliteiten van het complex lichaam-geest. Kwaliteiten, die een brug slaan tussen de mensheid uit het stenen tijdperk en de mensheid in het tijdperk van de radio.

Een nadere analyse van datgene, waaruit de sportbeoefening oorsprong heeft, toont twee primaire roerselen, nml. vechtinstant en ingeboren bewegingsdrang. In de loop der eeuwen, waarin de menschelijke beschaving haar doel zocht, openbaarden zich daarbij factoren

van secundaire geaardheid, als: persoonlijke en groepsijdelheid, geestelijk-lichamelijke reacties op maatschappelijke tekorten, zucht naar materieel voordeel, maar ook een streven naar ridderlijkheid bij spel en wedkamp, welke zelfs tot grondslag kon worden van menselijke levenshouding.

Door het strijdinstinct, dat in haar leeft, is de sport voor de mensheid een waardevol gegeven.

Het strijdinstinct maakt het mogelijk, dat de sport de eeuwen overleeft en, zoals in onze dagen, tot een dominerende factor der samenleving uitgroeit.

Het hedendaagse wedstrijdwezen met alle daaraan verbonden voordelen en nadelen vindt in dat strijdinstinct oorsprong. Op deze gebondenheid wil ik hier bijzondere nadruk leggen, om het juiste licht te doen vallen op het wezen van verschijnselen, die zich bij het twintigste-eeuwse sportbedrijf openbaren.

In feite is het wedstrijdwezen in de sport een overoud verschijnsel. Nooit evenwel is daarop een dusdanig accent gelegd, als sedert ongeveer 1880 en meer in het bijzonder nog na 1918. In dit opzicht bestaat er geen toevalligheid. De sportbeoefening toch is niet alleen een verschijnsel, dat ontspringt uit de fysisch-psychische structuur der individuen, maar tevens een verschijnsel, dat wortelt in de samenleving en afhankelijk is van cultuur en beschaving.

Reeds in de tweede helft der 19e eeuw deden zich in het maatschappelijk leven strevingen gelden naar verintellectualisering, vertech-nisering, mechanisering en organisatie. Eerst echter na 1918 openbaarden zich deze maatschappelijke tendenzen in volle kracht. Opmerkelijk is het paralellisme in deze perioden tussen hetgeen zich voltrekt op het gebied van de sport. Er is hier geen sprake van enig foetal. Evenals in de maatschappij als geheel, doen zich in de sport de invloeden gelden van toegespitste organisatie, techniek en mechanisering.

Het is door deze invloeden, dat de sport, die krachtens haar oorsprong behoort tot de sfeer van het instinctieve, naar de sfeer van het verstandelijke is getrokken en daardoor tevens voor een deel binnen het gebied van het commerciële.

Door het voorafgaande wordt in grote trekken de basis van het wedstrijdwezen en de ontwikkeling ervan bepaald.

Bij het volgende willen wij trachten te bepalen, waarin het wedstrijdwezen der sport tot uiting komt en welke gevolgen aan het bestaan ervan, zowel in gunstige, als in ongunstige zin, verbonden zijn.

Als meest typerende verschijnselen, die onder de invloed van het wedstrijdwezen zijn ontstaan, beschouw ik:

de ver doorgevoerde specialisering in de sportbeoefening en de omvangrijke, vrijwel geheel op het wedstrijdwezen ingestelde, apparatuur der sportbonden.

De overige verschijnselen, die zich in verband met en onder invloed van het wedstrijdwezen voordoen, zijn van secundaire geaardheid en vallen vanzelf binnen het raam van mijn beschouwingen, wanneer ik de genoemde hoofdverschijnselen tot uitgangspunt kies.

Door het wedstrijdwezen is de sport in steeds sterkere mate gedrongen in de richting van specialisering en vertoont daardoor een scherp contrast met het schoolonderwijs in de lichamelijke oefening. Dit contrast spreekt het scherpst door ondervolgende vergelijking:

Sport:

Schoolonderwijs in lichamelijke oefening:

doel: maximale prestatie;

doel: opvoeding van de totale mens door gepaste oefening;

middelen: specialisering;
wedstrijdtechniek;
het uitschakelen van de ongeschikte;
het vormen van collectiviteiten, wanneer zulks een belang is van het wedstrijdwezen.

middelen: veelzijdigheid der oefening;
streven naar volmaakte bewegings- en houdingsvormen met als doel mensvorming;
het schenken van bijzondere aandacht juist aan de zwakkeren;
het bewust opvoeden tot gemeenschapszin.

Deze contrasten wettigen de stelling, dat de wedstrijdsport in het verband van verenigingen en bonden nimmer de plaats kan innemen der lichamelijke opvoeding in het verband der school.

Uit een en ander volgt echter niet de veroordeling der wedstrijdsport, vooropgesteld, dat zij optreedt als aanvulling van doelbewuste, opzettelijke lichamelijke opvoeding. Het tegendeel is dan waar, aangezien door het samengaan van doelbewust opvoeden en het in volle vrijheid zich in eigen gekozen richting uitleven het opvoedingsideaal het dichtst wordt benaderd.

Met betrekking tot de wedstrijdspecialisering wil ik nog een voordeel en een nadeel noemen.

Als voordeel het feit, dat specialisering opvoedt tot soberheid en tot wilsversterking en verder, dat het gebieden opent, waar een, elders onbetekenend, individu zijn gevoel van eigenwaarde vindt.

Als nadeel, dat persoonlijk succes kan voeren tot zelfoverschatting en, wat erger is, tot verlies van gevoel van eigenwaarde, wanneer op latere leeftijd de periode aanbreekt, waarin oude roem door jongere roem wordt verdrongen en geen diepere waarden aanwezig zijn om op te steunen, dan herinnering aan sportprestaties.

Als tweede, duidelijk sprekend verschijnsel op het gebied van het wedstrijdwezen, is genoemd de omvangrijke, vrijwel geheel op het wedstrijdwezen ingestelde, apparatuur der sportbonden. Deze apparatuur draagt zowel een nationaal, als een internationaal karakter. Behalve op deze wijze, kunnen wij haar ook bezien in het aspect van een andere tegenstelling, n.l. de tegenstelling in wezen en in werken, die voortvloeit uit een ideeële instelling en uit een commercieële.

Zonder uitzondering kan gezegd worden, dat alle bestaande wedstrijdorganisaties haar ontstaan danken aan ideeële motieven. Oorspronkelijk is van alle de doelstelling het bevorderen van de gelegenheid tot het beoefenen van sport en tot het doen genieten van sportvreugde. Dat in latere jaren deze doelstelling zich wijzigde en later voor sommige organisaties voor honderd procent commercieel werd, vindt oorzaak in het wedstrijdwezen.

Het wedstrijdwezen lokt n.l. twee geheel onderscheiden categorieën: de actieve sportbeoefenaars en het aanvankelijk slechts belangstellende publiek, dat helaas in verschillende gevallen een belanghebbend publiek werd.

Al heeft ook het wedstrijdwezen het een en ander afgedaan van de ideeële doelstelling der sportorganisaties, zo heeft het toch ook weer dit voordeel met zich gebracht, dat het wedstrijdwezen in vele gevallen de contacten rijkelijk doet toevloeien en daarmee de mogelijkheid opende om, wat er aan ideeële doelstellingen aanwezig is, daadwerkelijk te dienen. Ik denk hierbij aan hetgeen verschillende sportbonden in ons land presteren ten behoeve van de sportieve vorming der jeugd: het geldelijk mogelijk maken van schoolsportwedstrijden, van het aanleggen van oefengelegenheden voor kleinere verenigingen en het vormen van sportleiders. Verder wil ik hier wijzen op vrij grote bedragen, die door het wedstrijdwezen toevloeien aan instellingen van liefdadigheid. Uit de aard der zaak kan de voetbalsport hier op belangrijke wijze steunen.

Uit de opbrengsten van wedstrijden werden in de loop der laatste jaren duizenden guldens beschikbaar gesteld ten behoeve van tuberculosebestrijding, kankerbestrijding, uitzending en verpleging van zwakke en zieke kinderen, reddingswezen, steun aan behoeftigen, bloedtransfusiedienst, bureaux voor medische sportkeuring, jeugdige werklozen, vacantiekinderfeesten, enz.

Eén der meest ideële gedachten, verbonden aan het wedstrijdwezen der sporten, wordt belichaamd in de Olympische Spelen, die tot moderne levensvorm werden gebracht door baron Pierre de Coubertin. De bedoeling der moderne Olympische Spelen is geweest om in onze tijden iets te doen herleven van klassieke schoonheid en om aan de wereld een symbool te schenken van humaniteit, broederschap der volken en streven naar schoonheid. Dat de praktijk niet steeds in alle opzichten in overeenstemming is met de bedoeling, doet niets af aan het hoge der idee. Eens wellicht zal de grootheid van gedachten, die in de Olympische Spelen leeft, in volle omvang verwerkelijkt worden. Eens, wanneer een komende generatie de woestijn van vervlakking, winstbejag en reclamezucht zal hebben verlaten!

Er zijn sportmensen, die het tot een voordeel van hun sport rekenen, dat deze sport slechts in geringe mate de belangstelling van het publiek trekt. Mijns inziens ten onrechte. Persoonlijk acht ik de waarde van publieke belangstelling voor sportevenementen zeer hoog.

Zulks ook, wanneer de algemeen propagandistische en de oeconomische zijde van die belangstelling buiten beschouwing blijven. Voor mij wordt een gedeelte der waarde van het wedstrijdwezen bepaald door het feit, dat het een aantal, soms zelfs duizenden, toeschouwers enige uren in de openlucht brengt en daarbij hun geest bindt op een wijze, die, bij goede sport, niet anders dan gezond kan worden genoemd. Dat deze waarde vervalt bij het meemaken van sportgebeurtenissen in busloten en rokerige ruimten en wanneer er een sport wordt te zien gegeven, die de kenmerken van het goede en ware mist, is voor de hand liggend.

Tengevolge van het bestaan van publieke belangstelling voor gebeurtenissen op sportgebied is het mogelijk om te spreken van het oeconomisch element in de sport. Kampioenswedstrijden, interlandwedstrijden en Olympische Spelen zijn magneten, die duizenden en nog eens duizenden tot zich trekken.

De gevolgen van dergelijke volkentrek maken zich merkbaar bij het vervoerwezen, bij het hotel- en restaurantbedrijf en in vele andere branches en, dank zij de gemakkelijheidsbelasting, niet in het minst in de schatkist van de gemeente, die het sportevenement herbergt.

Een oeconomisch gevolg van sport en wedstrijden tezamen en van voldoende belang om hier afzonderlijk te vermelden, is de bestaansmogelijkheid van sportindustriën en van een vrij uitgebreide sporthandel.

Een beschouwing over het oeconomische element in het wedstrijdwezen voert als vanzelf naar het wedstrijdwezen, dat op volkomen

zakelijke basis staat; naar de sport, die tot sensatie is gedatureerd. Op dit gebied ontmoeten wij de beroepssport en de semi-beroepssport, het wedden en het bookmakerbedrijf en de wedstrijd, die een belichaming is van industriële reclame.

Bij het bepalen van het al dan niet toelaatbare van bepaalde commerciële gestes, die verband houden met het wedstrijdwezen in de sport, behoort mijns inziens als criterium te gelden de vraag of in dit verband tekort wordt gedaan aan algemeen ethische beginselen. Dit bepaalt voor mij daardoor de houding t.a. van beroepssport en semi-beroepssport.

Als principe staat beroepssport vrij van iedere ethisch bedenking. Wel kan de vraag worden gesteld of beroepssport elementen bevat, die haar bestaan in een geordende samenleving rechtvaardigen. In het als beroep beoefenen van het kunstrijden op de schaats schuilt b.v. geen enkel onethisch element. Als bezwaar zou alleen kunnen gelden, dat een dergelijk beroep in sociaal opzicht zonder productieve waarde is.

Hetgeen geldt voor schaatsenrijden, geldt evenzeer voor andere wedstrijdporten. Ontkennend moet daarbij de vraag worden beantwoord of personen, die de sport beroepsmatig beoefenen, er als mens op achteruit gaan. De beroepssport als zodanig geeft er niet noodzakelijk aanleiding toe. Persoonlijk heb ik de ervaring opgedaan, dat een groot aantal beroepssportmensen als mens en als sportman tot voorbeeld kunnen dienen voor menig amateur.

Een gevaar in de beroepssport is echter, dat in vele gevallen daarbij opzettelijk het element sensatie wordt gecultiveerd. Dit is o.a. het geval met zesdaagse wielervedstrijden, met wedstrijden achter zware motoren, e.d. Al ben ik vol bewondering voor en vol verwondering over wilskracht en uithoudingsvermogen der deelnemers aan een wedstrijd over 100 K.M. achter motoren, zoo is het mij echter onmogelijk bij deze prestatie werkelijk sportief genieten te ondergaan. Hier gaat de gezonde wedstrijdport over in ongezonde, zenuwschokkende sensatie.

Van de zijde der ondernemers van beroepssport gezien, is deze aan gelegenheid een commerciële kwestie zonder meer. Bij deze categorie ontbreekt iedere ideële overweging. De beroepssportman is voor de ondernemer of voor den manager niets meer dan een winstobject. Het sociale gevaar, dat aan beroepssport kleeft, komt op grond daarvan niet van de zijde van den sportman, doch van de zijde van den ondernemer, voor wie de sportman alleen zolang waarde heeft, als deze op de top staat van zijn kunnen. Beroepssportmensen genieten meestal slechts een gering aantal jaren van hun bevoorrechte positie om daarna

plaats te maken voor nieuwe sterren. Wat komt er terecht van den man of van de vrouw, die na een korter of langer aantal jaren zijn of haar plaats in de beroepssport moet ruimen? Door de omstandigheden, welke aan de beroepssport vastzitten, zijn zij als regel ongeschikt voor latere productieve maatschappelijke arbeid en slechts enkele hebben het verstand en het geluk om zich in vette jaren veilig te stellen voor de later onafwendbaar komende magere jaren.

Het bevorderen van volledige beroepssport is zonder twijfel in strijd met gezonde sociale ethiek!

Een vrij lastige kwestie is die der semi-beroepssport, welke in een accout stadium is gekomen tengevolge van hoog opgevoerd wedstrijdwezen, van de enorme sportverbreiding onder de werkende klasse, van de soms enorme inkomsten en bezittingen der sportverenigingen en van de toenemende werkloosheid van verenigingsleden. Principieel schuilt er mijnsinziens geen kwaad in, wanneer spelers enig materieel voordeel genieten door hun wedstrijdspel. Een praktisch gevaar is hierbij echter de verhouding, die kan ontstaan van de sportmensen tot de vereniging en tot de verenigingsleiding. Tevens is het een feit, dat de semi-beroepssport een hellend vlak is, dat voert tot de volledige beroepssport.

Met opzet heb ik het onderwerp „de vrouw en het wedstrijdwezen”, tot het slot bewaard. Ik wil de zaak niet moeilijker maken dan zij is, en daarom de vraag achterwege laten of de vrouw in het verband van de sport-in-volle-zin thuis behoort? Voldoende moeilijkheid toch levert de vraag op of de vrouw geschikt is voor het deelnemen aan wedstrijden, anders gezegd: of het juist is om de vrouw en het opgroeiende meisje te dringen in de richting van de maximale prestatie?

Principieel moet ik ontkennend antwoorden. Praktisch dient daarnaast erkend te worden, dat bezwaren tegen het jagen naar maximale prestaties door het meisje en door de vrouw niet voor alle bewegingsvormen in dezelfde mate gelden.

Wedstrijdresultaten geven er blijk van, dat de vrouw in de sporten, die oorspronkelijk tot het domein van den man behoorden, niet tot het niveau klimt van den vertegenwoordiger van het sterke geslacht. Een en ander is verklaarbaar op grond van verschil in bouw en physiologische geschiktheid voor bepaalde bewegingsfuncties. De grootste verschillen blijken op het gebied van het uithoudingsvermogen en op het gebied der explosieve bewegingen. Dat de vrouw t.o.v. van den man beneden bepaalde sportieve resultaten blijft op deze gebieden, is echter slechts een aanwijzing, doch nog geen bewijs voor

het niet geschikt zijn voor bepaalde wedstrijdsoorten. Slechts medische onderzoeken en uitgebreide statistische gegevens zullen hier opheldering kunnen brengen.

Waarschijnlijk lijkt mij, dat, uithoofde van bouw en functie, het bij herhaling deelnemen aan maximale prestaties voor de vrouw en in het bijzonder voor het opgroeiende meisje tot schade voert.

Psychologisch en physiologisch is de vrouw niet aangewezen op topprestaties, maar wel op rustig spel en op het beoefenen van de zuivere vorm der verschillende lichaams oefeningen.

Boekaankondiging

F. Bordewijk: Bint. Roman van een Zender.

Dit wordt geen literaire kritiek, al heet het boek een roman. Die betiteling is maar schijn. Het is een propagandageschrift voor een systeem van opvoeding, beter gezegd van dressuur. Als middel daartoe dient de figuur van een leraar M.O. De Bree, die een tijdelijke aanstelling krijgt aan een H.B.S. 5-j. cursus. Aan het hoofd staat een directeur, Bint, die de personificatie is van een systeem van paedagogie, dat we hyper-hitleriaans kunnen noemen. De Bree wordt er een overtuigd aanhanger van. In die tijdelijke leeraar geeft de auteur blijkbaar een soort biografie. Niet een werkelijke, maar een, zoals hij zou wensen, dat zijn biografie in feite had mogen zijn.

In één opricht komt 't al duidelijk uit: De Bree wordt in één zinnetje getekend: „zijn denken was hoekig en norsch.“ Aan het boek zelf zou je 't ook zeggen.

Met de quintessens van het stelsel wordt de lezer in kennis gesteld aan de hand van wat er gebeurt in en met een klasse uit het vierde jaar, waar de Bree als aankomend leraar een jaar lang voor geplaatst werd. Zijn voorganger was er uit „weggepest“. Deze inlichting had de directeur hem verschafft.

Reeds de eerste dag doopte De Bree zijn klasse als „de hel“.

De schrijver wil zijn stelsel doen zien als de noodzakelijke en volkomen tegen-

pool van wat hem de heersende opvoedings-denkbelden toeschijnen.

De hoofdtekst is een uitzonderlijke vorm van tucht. Zichtbaar vreest de auteur, dat dit niet voldoende begrepen zal worden. Op ettelijke plaatsen namelijk in het kleine boek wordt op die tucht gewezen.

De directeur was het na 5 jaar ervaring eindelijk met zichzelf eens geworden en proclameerde in een leraarsvergadering: „Het oude stelsel is van nu af dood, ik heb in de vakantie nagedacht,“ zei hij. En heel in 't kort sprak hij van den eisch van een stalen tucht, van het nóg oudere als het nieuwe“ (bl. 33).

Reeds bij de eerste ontmoeting met De Bree kreeg deze de volgende waarschuwendende informatie:

„Ik eisch van ieder tucht. Ik ben hoogst modern. De tijd is voorbij van gemoedelijkheid, van verbroedering. Dit geslacht is té bandeloos“ (11).

De Bree was er spoedig met huld en haar voor gewonnen.

„Hij geloofde aan het systeem van stalen tucht, blinde gehoorzaamheid, ontdekking van den wil door knechting, ophooping van energie, ontlading van energie, later, op het groote voorbeeld der school“ (71) of anders:

„Naar het systeem telde niet het individu, opdat individuen geteeld werden uit het systeem. Zij die tucht leerden, konden tuchtigen later“ (79).

Jammer genoeg, erkent de directeur mistuudig, kan de school met deze tucht

nog niet alles bereiken, wijl de kinderen het grootste deel van elke dag in milieus werken, die niet deugen.

„Ouders en kinderen stonden op voet van gelijkheid in de gezinnen. Er was geen tucht. Het gebrek aan tucht was de zwakte der eeuw. De eeuw die het kind uitvindt, koesterde als een nieuwe uitvinding, zich vergaapte aan zijn wezen. De wereld had vroeger om de kinderziel niet gemaald en was er gekomen. De volwassene had geen fraaie houding als hij neerhurkte om ter hoogte van het kind te zijn” (111, 112).

En zo was het geenszins alleen in de gezinnen van de kleine, met zorg beladen middenstand. Zo was het in alle van hoog tot laag, van arm tot rijk.

„Nivellering, afkeer van differentiatie ondergroeven het moderne gezin. En het gezin heette het cement der maatschappij” (112).

Deze opvattingen bepalen natuurlijk ook de verhouding van leraar en leerling.

Bij de eerste kennismaking met zijn klasse hadden de leerlingen, jonge duivels van 15 tot 18 jaar, de „nieuwe” geprobeerd. De Bree reageerde daarop aldus:

„Dat jullie door elkaar zit en verkeerde namen opgeeft, beschouw ik niet als een kinderachtigheid. Jullie bent te groot voor iets kinderachtigs. Daarom, ik beschouw dit als vijandschap, twee stellige blijken van vijandschap. Jullie wilt oorlog. Het zal oorlog tusschen ons zijn, zonder ophouden, het gehele schooljaar door” (13).

In de klasse ziet hij een „wezen” en zijn leraarstaak culmineerde in zijn eigen omschrijving: „ik tem!”

Dat wezen was voor hem zoiets als een complot van wilde dieren, die eeuwig op de loer liggen: „een moment van onoplettendheid en de tucht was vertrappt, de leraar kon gaan” (127).

Een leeuwentemmer is de collega, par excellence. De Bree verslapt ook nooit. Toen er na enige weken een depulatie uit de klasse kwam om te vragen of hij vrede wou sluiten, antwoordde hij kortaf: „Nee... nee!” (46).

Sterker nog. Bij een veel latere ge-

legenheid na een redelijk geslaagde schoolreis en de klasse de indruk gaf, alsof ze zich wat vrijer gevoelde, valt de Bree uit: „Haha, jullie verbeeld je, dat het vrede is? Nee, kereltjes, we hebben een bestand gehad, maar vrede, echten vrede hebben we nooit gesloten”. — Hij grijnsde nu werkelijk infernaal. — „Hebben jullie mij ooit hooren zeggen: het is voortaan vrede tusschen ons? Nee, kereltjes, sardé de Bree, het is oorlog, het is en het blijft oorlog” (128).

Men zou het als een zwakke steen in het triomferende relaas kunnen aanmerken, dat de Bree er zich bij verschillende gelegenheden over verheugt, dat hij, hoewel klein, over grote spierkracht beschikt, wat naast een bijna onmenselijk stelsel van schoolstraffen de onmisbare voorwaarde schijnt om een klasse de baas te blijven. Zijn medeleraars aan de school, ook bewonderaars van Bint, waren niet zo goed bedeed. Maar misschien had „de hel” er behoefte aan.

Uiteraard is in zo'n stelsel voor „sentimentaliteit” geen plaats. Om dat goed te demonstrenen voert de schrijver een jongen uit de 4e klasse, van Beek, ten tonele. Deze gaat niet over, waardoor zijn toekomst vernietigd wordt in de bijzondere levensomstandigheden waarin hij verkeert. Bij de beradslagingen deelde een leraar mede, dat de jongen dan zelfmoord zou plegen. De directeur verklaarde daarop: „Er is geen reden iemand te sparen die zelfmoord aankondigt. Waar gaan we heen?”

De directeur blijkt zich dit alles volkomen bewust. Bij de verdere bespreking zegt hij o.a. nog dit:

„Het is waarschijnlijk dat de leerling van Beek zelfmoord zal beproeven, misschien zal plegen. Als van Beek sterft, krijgen wij ernstig verzet. Het verzet zal ons helpen de school te zuiveren. Het zal een laatste en grondige zuivering zijn. Driemaal, de laatste drie jaren, hebben leerlingen met slechte rapporten zich zonderling gedragen, zijn gaan zwerfen en dergelijke. De ouders in angst, de politie op de been. De school krijgt de schuld. De ouders hebben de schuld. Mijn kweek kenmerkt

zich door evenwichtigheid. De gedesequibreerden stoot de school af, omdat zij niet wilden leeren gehoorzamen. Ik maal niet om de oude psyche van een kind, dat een rottigheid is van dezen tijd" (53).

Intussen de droom van Bint was aan de resultaten te doen zien hoe met zijn systeem een geslacht te kweken is, dat zijn land nog eens zo groot zou maken als in de „gouden eeuw". Naar zijn oprechte overtuiging was dit alleen te bereiken langs de geschetste weg van opvoedings-dressuur, die hij bleef volgen, al ging het „over lijken" (66).

Onze auteur begreep dat er een begrijpelijk slot aan zijn geschrift moest komen: Bint nam ontslag.

„Bint was zwakker dan zijn systeem geweest. Hij had de ijzeren consequentie van zijn systeem niet kunnen verdragen. Hij was niet zo doorzieder als hij deed voorkomen... Het was om de dood van van Beek... Bint koos tusschen Bint en Bint zijn systeem. Bint werd oud, ging heen, het systeem was modern, bleef jong, blééf" (126).

Ongetwijfeld is dit geschrift een symptoom en de vrucht van deze tijd. Het is óf gevaarlijk óf... een mystificatie. De auteur doet misschien maar, alsof hij deze dierentemmers-filosofie bewondert. Door ze ad absurdum uit te werken, beproeft hij misschien afschuw te wekken. ¹⁾

Het hoeft echter niet. Het kan ook menens zijn. Hij toch, zegt dingen, die in vele leraren weerklank zullen vinden, zij 't ook bij de meesten niet in openlijke erkenning. Het behoeft allerminst te bevreemden, als de jeugd van nu vergeleken met de jeugd van de heel ouden van tegenwoordig de indruk wekt van tuchteloosheid, aan bandeloosheid grenzende.

Als een feit mag worden verondersteld, dat vele onderwijzers en vooral leraren bij 't voortgezet onderwijs hun klasse niet aankunnen met de middelen hun door vorige generaties overgeleverd.

De moderne leerstellingen der psychologie van het kind en der rijpende jeugd geven een gevoel van grote onzekerheid hoe te hunnen aanzien moet gehandeld worden. Er is grond voor de vrees, dat menig zich modern wanend paedagoog, doch product en erfgenaam nog van vroegere opvoedings-praktijken, vreemd staande tegenover een „nieuwe" jeugd in zijn hart instemt met het woord van Bint:

„Men moet den cirkelgang durven gaan. Er is snelle verwildering. Men moet ver teruggrijpen en snel, naar het oude systeem van macht en van vrees. Dit oude is het nieuwste, het beste, het eenige" (11).

Het ware te verklaren. Misschien is men, als reactie op vroegere opvatting, te ver doorgierend naar het andere uiterste, dat steeds spreekt van „uitleven in vrijheid" zonder er zich rekenschap van te geven, dat vrijheid zonder tucht, zonder zelfbeheersing niet denkbaar is, dat tuchteloosheid morele slavernij is.

Wee echter over ons geslacht, als het fataliteitsgeloof van Bint kon zegenvieren, dat een „individu" pas geboren wordt, als men hem met beestachtige dwang tot een slaafs deel van een massa heeft gemaakt.

Waar zulk geloof zich verhult in de schoonschijne vorm van opvoeding tot de ideale tucht, heeft het veel aantrekkelijks voor allen, die aarselend staan tegenover een onbevredigend heden op individueel- en sociaal-paedagogisch gebied beide en moed en inzicht missen om de nieuwe behoeften van een nieuwe tijd te leren verstaan.

Daarin ligt 't gevaar van 't bespreken werke.

A. H. G.

¹⁾ Nadat dit geschreven was werd mijn aandacht gevestigd op het interview met den schrijver, voorkomende in het Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs van 17 April 1935 op bl. 940. Men schijnt daaruit te moeten opmaken, dat het bloedigst ernst is van den auteur. Dat kan mij voor hem spijten.

INHOUD VAN AFLEVERING 2.

	Bladz.
Paedagogiek als Wetenschap, door Prof. Ph. Kohnstamm . . .	33
Volkstoneel en dilettantisme, door H. A. Benes (Slot) . . .	45
De betekenis van het wedatrjdwezen in de sport, door L. D. E. J. Kramer	57
Boekaankondiging.	
F. Bordewijk: Binf, Roman van een Zender, door A. H. G.	66

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

**Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeveelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.**

Nieuwe afdeling:

**Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristische landschappen, begroëting, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

17B3069

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

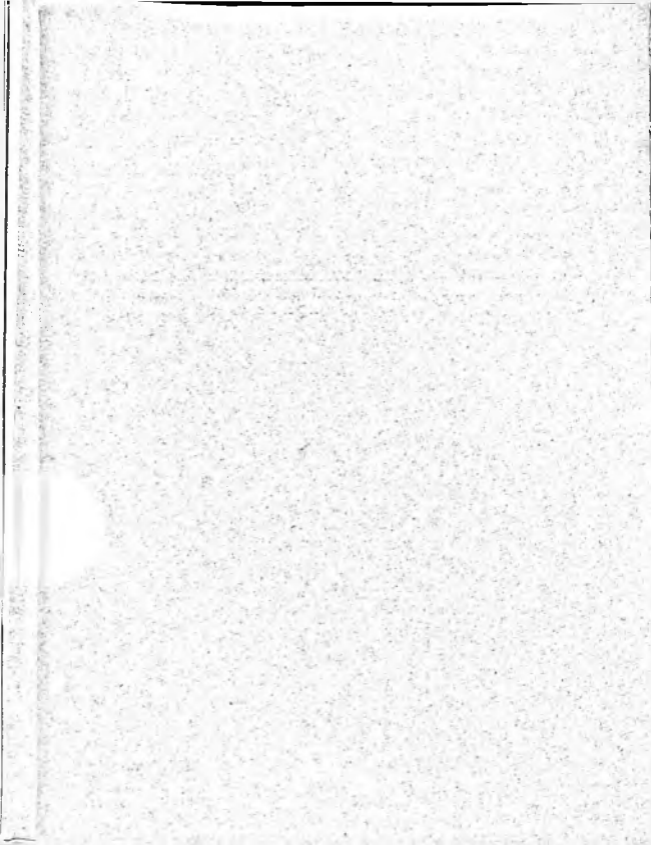

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Sociologie en paedagogiek

door J. P. KRUIJT.

Het artikel van den Heer G. van Veen: „Nederlands Geestesmerk in verband met opgaven van deze tijd” in het nummer van Juni j.l. in dit tijdschrift, geeft mij aanleiding enige plaatsruimte aan de redactie van „Volksontwikkeling” te vragen. De uitspraak van den Heer v. V., dat er een wijde kloof gaapt tussen den socioloog en den paedagoog, en de vele opmerkingen, die met deze uitspraak als achtergrond in zijn artikel gemaakt worden, zou ik niet gaarne onbeantwoord wenschen te laten. Nu doet zich hierbij echter de omstandigheid voor, dat het bewuste artikel voor een belangrijk deel is geschreven naar aanleiding van mijn boekje: „Het Nederlandse volkskarakter en het socialisme”, waarop het kritiek uitoefent. Om nu zelfs de schijn van anti-critiek te vermijden, laat ik in het hierna volgende mijn boekje buiten beschouwing¹⁾, wat niet betekent, dat ik met de kritiek van den Heer v. V. instem. Dit buiten beschouwen laten wordt mij gemakkelijk gemaakt door de overtuiging, dat verreweg de meeste opmerkingen voortvloeien uit een onjuiste kijk op de moderne sociologie, uit de onrechtmatige eisen, die aan deze wetenschap worden gesteld en uit een daarmee samenhangende verkeerde opvatting over de verhouding tussen sociologie en paedagogiek.

Klaarblijkelijk — en terecht — is de Heer v. V. gegriefd door het denigrerende oordeel van den socioloog Bongers over de paedagogiek. Ik onderschrijf dit oordeel niet. Maar juist daarom kom ik des te beslister op tegen het denigrerende oordeel, dat de paedagoog van Veen nu uitsprekt over de sociologie. Hij ziet geen andere dan de

¹⁾ Een uitzondering meen ik te mogen maken voor die opmerkingen van den Heer v. V., die voortvloeien uit slordig lezen. Hij legt mij in de mond, dat onmatigheid een typisch Nederlandse volkszonde zou zijn, ondanks mijn constatering van een onmiskenbare snelle verbetering in de laatste eeuw (bladz. 45). Hij negeert mijn uitdrukkelijke en herhaalde waarschuwing (blz. 28, 52), dat de door mij behandelde eigenschappen distributief zijn, negeert mijn beklemtoning van de grote verschillen binnen ons volk en komt heel gemodereerd weer aandragen met gevallen van individuen en groepen van individuen die wél fantasie hebben, niet werkzaam zijn, enz. Hij meent mij te moeten wijzen op onze volkshumor, terwijl ik mijzelf tegenover Asselin op de ironie van Hollandse soldaten en van de volksklassen in de grote steden beroep. (p. 39). Hij roemt een citaat van Johan Winkler over de verpuriteïnisering van het Friese volksleven als een typisch in de structuurpsychologie passende beschouwing — een soorgelijke beschouwing van mij (p. 81) blijkt hij niet te hebben opgemerkt.

positivistische sociologie, de moderne sociologie zou in elk geval een positivistische inslag hebben, de fout van de sociologie zou nog steeds zijn er naar te streven, de mensheid van de „kwelling van het absolute” te bevrijden, de sociologie zou niet wijsgerig en niet psychologisch gefundeerd zijn, de moderne sociologie zou geen leiding geven aan de maatschappelijke ontwikkeling enz. Na zulk een aanval kan ik niet nalaten, voor de sociologie de handschoen op te rapen, al zal ik proberen, mijn beschouwingen zo weinig mogelijk in een polemische vorm te geven. Voor alle duidelijkheid wil ik nog opmerken, dat ik kortheidshalve het woord sociologie gebruik, maar andere sociale wetenschappen (sociale psychologie, ethnologie, sociografie) mede op het oog heb.

Allereerst moet opgemerkt worden, hoe simplistisch de boven geuite critiek is. De sociologie in ruimere zin heeft zóveel uiteenlopende richtingen, dat er zeker enkele onder zijn, waarop deze critiek ten dele kan slaan — maar voor de kern van deze wetenschap, voor de sociologie in engere zin, geldt ze niet, d.w.z. de eigenlijke wetenschappelijke sociologie hoeft zich van de in deze critiek geuite bezwaren niets aan te trekken, omdat ze óf ongegrond zijn, óf, voorzoverre wel gegrond, de plaats die de sociologie in de rij der wetenschappen inneemt, miskennen. Laten we beginnen met een voorbeeld van het laatste.

1. De sociologie zou *niet wijsgerig gefundeerd* zijn, of op een andere plaats: de sociologie zou gebaseerd zijn op de positieve wijsbegeerte, op z'n minst een positivistische inslag hebben, dus *wijsgerig verkeerd gefundeerd* zijn. De sociologie aanvaardt deze critiek niet, maar keert ze om: juist het onafgebroken bezinnen op de wijsgerige grondslag is, zo niet een groot ongeluk, dan toch een hinderlijk beletsel geweest voor de jonge sociologie, waardoor haar ontwikkeling sterk geremd is.

En nog — speciaal in Duitsland — is dit piekeren over „Wesen” en „Sinn” niet afgelopen, en wordt het positieve onderzoek verwaarloosd door als-maar-speculatie. Het is maar gelukkig, dat de gehele sociologie niet opgaat in deze richting, die men met *Steinmetz* sociale filosofie, met *Geiger* sociosophie¹⁾ kan noemen. Let wel, het *bestaansrecht van deze speculatieve maatschappijleer wordt hier niet ontkend*, maar deze leer wordt buiten het gebied van de eigenlijke sociologie geplaatst en overgelaten aan de filosofie. Evenmin wil de sociologie i. e. z. opgaan in geschiedenisfilosofie, die berust op niet te bewijzen uitgangspunten,

¹⁾ Zie, ook voor het volgende, het instructieve artikel van *Geiger*, Soziologie, in „Handwörterbuch der Soziologie” p. 568 en vlgd., en *Steinmetz*, Inleiding tot de sociologie.

hetzij optimistisch (de vooruitgangsidee: Comte, Marx, Spencer), hetzij pessimistisch (Spengler!) Zonder andere postulaten dan die welke door ieder wetenschappelijk mens aanvaard worden (hetgeen iets anders is dan het aanvaarden van „Voraussetzungen“ van bepaalde filosofische, religieuze of ethische stelsels), houdt de eigenlijke sociologie zich bezig met de feiten van het menselijk samenleven als zodanig, bewerkt deze analytisch en poogt door classificatie, door vergelijking, door inductie regelmaat op te sporen. Deductie, speculatie versmaadt ze als methode niet, maar laat ze in geen geval overheersen, en de uitkomsten daarvan toetst ze voortdurend aan de feiten.

In de speculatieve sociosophie gebeurt dit toetsen juist niet of niet genoeg; men maakt het zich daar niet al te druk over een strenge bewijsvoering. Wanneer de Heer v. V. bijv. de hypothese opwerpt, (meer dan dat is ze tot op dit oogenblik nog niet!) dat de Calvinistische ethiek ons volkskarakter ten sterkste heeft beïnvloed, toont hij weinig besef, hoe voorzichtig men met deze, zeer zeker belangrijke hypothese moet werken, zolang een eigenlijk onderzoek — waarvan ik de noodzakelijkheid in mijn boekje heb aangetoond — nog niet geschied is. De verwijzing naar de verschillen tussen de Katholieken van Hulst en de Calvinisten van Axel en naar het afwijkend karakter van Friese Doopsgezinden vormt niet meer dan een eerste aanpak, die nog niet een gegronde conclusie waarborgt¹⁾. De socioloog Max Weber, die deze invloed van de Calvinistische ethiek grondig heeft onderzocht²⁾, is veel voorzichtiger in zijn conclusies, is diep overtuigd van de algemene wisselwerking, ziet in de religie slechts één der vele invloeden, die op de ethiek inwerken, laat die religie ook niet uit de lucht vallen, maar toont te begrijpen, hoe op zijn beurt de godsdienst weer door allerlei andere factoren wordt beïnvloed. De heer v. V. echter is zó overtuigd, dat hij — zuiver deductief — nu maar alles uit de Calvinistische structuur gaat verklaren. Zelfs voor het niet veroveren van grote delen der Zuidelijke Nederlanden wordt verband gezocht met „de arbeidsethiek van het Calvinisme, dat geen andere opgave kende dan de eigen bodem „ter ere Gods“ te organiseren en naar vreemd bezit niet hunkerde!“ Verbaasd vraagt men zich af: „En Oost-Indië, Nieuw-Nederland, West-Indië, Zuid-Afrika

¹⁾ Waarom publiceert v. V. niet — als hij daar tijd voor kan vinden — zijn door hem aangehaalde studie over het Friese doopsgezinde dorpje? Dan zou hij een belangrijke dienst bewijzen aan de Nederlandse Sociografie, al zou zo'n studie nog door vele andere soortgelijke gevolgd moeten worden, al eer men algemene conclusies kon trekken.

²⁾ Zie zijn Religionssoziologie, Teil I.

enz.?" En men denkt aan de wijze, waarop Coen, om diens eigen euphemistische woorden te gebruiken, „door de genade Gods vreedzame possessie van Banda" heeft verkregen!

Het bovenstaande zal, hoop ik, aangetoond hebben, dat het verwijt van den paedagoog ongegrond is: de sociologie is terecht *grien* filosofie, anders dan de paedagogiek, die in zekere zin toegepaste filosofie is.¹⁾ Dat de sociologie niet-metaphysisch is, wil echter nog niet zeggen, dat ze positivistisch of naturalistisch is.

2. Ten nauwste samenhangend met het voorafgaande zijn de volgende punten: de paedagogiek is *normatief* en *pragmatisch* — de sociologie is *empirisch* en *theoretisch*. Al kan men wel een descriptieve tak in de paedagogische wetenschappen onderscheiden tegenover een normatieve, de eerste is slechts materiaal-leverend, en geen wetenschap verdient die naam als ze in de beschrijving blijft steken. Daarom is de normatieve paedagogiek in deze wetenschap de kern, die zich bezig houdt met doel en methode van de opvoeding: wat het ideaal van den opvoeder is en hoe hij dit ideaal zal bereiken. Daarom hangt de paedagogiek ten nauwste samen met levens- en wereldbeschouwing van den opvoeder, daarom is er een Katholieke, een Calvinistische, een communistische, een nationaal-socialistische paedagogiek enz. Dit is anders bij de sociologie. Deze houdt zich o.a. ook met de opvoeding, in de ruimste zin van het woord (opvoeding in gezin, school, door kerk, staat, partijen enz.) bezig, omdat deze opvoeding één der het maatschappelijk leven beïnvloedende factoren is. De sociologie zal dus o.a. pogen na te gaan, hoe belangrijk deze beïnvloeding is, ook al is dit een moeilijk probleem als alle kwantitatieve analyse der determinerende factoren. Normen voor de opvoeding stelt de sociologie echter niet, nog minder propageert ze die of brengt ze die in toepassing. De paedagogiek echter is wél pragmatisch en elke paedagoog zal zich terdege bezighouden met de toepassing — door hem zelf of door anderen — van de resultaten van zijn wetenschap, een toepassing die voor hem tevens de betekenis inhoudt van een experiment. Elke paedagoog heeft iets in zich van een profeet; zijn vurig geloof in de waarheid van zijn opvoedings-ideaal en -methode geeft hem de bezieling, nodig om sleur, onwil en onverschilligheid op te heffen. Aan den socioloog echter te verwijten, gelijk de Heer v. V. doet, dat hij niet „inspireert", dat hij geen „groot geloof" heeft, dat hij geen leiding geeft aan de maatschappelijke ontwikkeling, is volkomen misplaatst. De taak van den socioloog is nuchter en kritisch te analyseren, te toetsen, te vergelijken,

¹⁾ Zie Prof. A. Fischer, *Soziologische Padagogik*, in *Handwörterbuch der Soziologie*, p. 589 en vgl.

wat even noodzakelijk is als inspireren. Om hier nu echter van een „kloof” te spreken, terwijl we met een natuurlijke arbeidsverdeling hebben te maken, getuigt van een niet-verstandige eenzijdigheid. Is het dan toch waar, dat de kracht van den profeet ligt in zijn eenzijdigheid?

Het is wel heel eigenaardig van den heer v. V., om enerzijds, zij het ten onrechte, de moderne sociologie positivisme te verwijten, en anderzijds haar toch de met dit positivisme samenhangende doelstelling op te leggen van den groten positivist Comte, dat de sociologie leiding zou moeten geven aan de maatschappelijke ontwikkeling („savoir pour prévoir et connaître pour améliorer”).

Dit leiding geven is de taak van de politiek, ook van de sociale paedagogiek, die beide daarbij de uitkomsten van de sociologie (naast die van de psychologie, economie enz.) ter harte moeten nemen. Dit leiding geven zelf is echter niet de taak van een theoretische wetenschap als de sociologie. Het kompas is nog niet de kapitein van het schip.

3. De sociologie zou *niet psychologisch gefundeerd* zijn. Een vreemd verwijt bij de bespreking van een boekje, dat zich als hoofdtak stelt, de wenselijkheid aan te geven van de psychologische bestudering van maatschappelijke verschijnselen gelijk de socialistische beweging er een is.

Het verwijt, dat de sociologie niet psychologisch zou zijn gefundeerd, treft ongetwijfeld enige richtingen in de sociologie; om er een paar te noemen: de Franse school van Durkheim, nu voortgezet door Levy-Brühl, en de buiten Amerika niet belangrijke behavioristische sociologie.

Maar de moderne sociologie wordt zeker niet door dit ontbreken van psychologische bezinning gekenmerkt. Wie de arbeid kent van een Nederlandsen socioloog als Steinmetz weet beter ¹⁾, vooraanstaande sociologen als *Tönnies Vierkandt, von Wiese* geven al evenmin aanleiding tot dit verwijt. Het is juist één der inzichten, die de moderne sociologie sterk naar voren brengt, dat de *sociale groeperingen*, de „Gebilde” zou von Wiese zeggen, slechts in de psyche van de mensen bestaan, dat alle sociale groepen terug zijn te brengen tot „zwischenmenschliche Beziehungen.”

Ziehier een uitspraak van de moderne sociologie: „Real” im Sinne der Dinghaftigkeit sind sie (d.w.z. de sociale groeperingen) nicht, wohl aber wirklich, sofern sie tatsächlich vorfindbar sind und sich als wirksam erweisen. Sie sind psychische Wirklichkeit. Als solche sind sie mögliche

¹⁾ Zie hier een uitspraak van Steinmetz: „Iedere diepe, zeker iedere diepste verklaring van sociale verschijnselen is ten slotte een psychologische.” (Inl. tot de sociologie, p. 33/34).

Gegenstände erfahrungswissenschaftlicher Untersuchung freilich nur, soweit sie *erfahrbar* in Erscheinung treten. Nach einer „höheren Wirklichkeit“ hat die Soziologie nicht zu fragen.“ (Geiger)¹⁾. Of nog anders: „Offenbar ist, dass diese sozialen Gebilde nicht sinnlich wahrnehmbar sind; es laszt sich keine Stelle im physischen Raum aufwiesien, an der sie sich befinden..... Wenn die sozialen Gebilde nicht räumlich existieren, können sie nur Erzeugnisse unseres Geistes sein und Inhalte unseres Denkens oder unserer anderen Seelenkräfte bilden. Wenn wir ihnen Realitat zusprechen, kann es nicht die Wirklichkeit des Wahrnehmbaren sein, sondern Realitat im Sinne von lebenbeeinflussender Wirksamkeit.“ (von Wiese)²⁾

Ik heb hier wat langere citaten gegeven, omdat de kwestie van groot belang is. Wat de moderne sociologie hier van sociale groeperingen zegt, geldt ook voor de meer gecompliceerde onder deze groeperingen als *kerk* of *partij*, en eveneens voor de in deze tijd zo sterk naar voren komende groepering: de *natie*. De Heer v. V. denkt daar anders over. Hij — die de sociologie gemis aan psychologische fundering verwijt — gaat in één schuitje zitten met sociologen als Dürkheim en Levy-Brühl, die voor de autonome psychologie geen taak overlaten, omdat ze de psychische verschijnselen afleiden uit de sociale, die zich dus schuldig maken aan de eenzijdigheid van het *sociologisme*. Want van Veen neemt, met bovengenoemde sociologen, en met de organische sociologen, het bestaan van een collectief hewustzijn aan. De natie zou zijn een „werkelijke persoonlijkheid“, een „makroanthropos“, een gepotentieerd individu“. Wie goed doordringt in de bovenontwikkelde gedachtengang van de moderne sociologie, voelt, dat dit alles niets dan beeldspraak is³⁾, die zeker betekenis kan hebben in bezielende toepredken (Nelson, Napoleon), of inspirerende geschriften, maar *nut* is nog niet hetzelfde als *waarheid*. Hoewel het van een pragmatisch aangelegde paedagoog te begripen is, als hij deze beide verwacht.

4. Anders wordt het verwijt van den paedagoog, wanneer hij zegt: de grief is niet, dat de sociologie niet psychologisch zou zijn gefundeerd, maar *dat ze zich baseert op een verkeerde psychologie*. Niet de oude, atomistische psychologie moet zij als grondslag nemen, maar de nieuwere structuur- of „geisteswissenschaftliche“ psychologie van *Spranger*.

¹⁾ Handw. der Soziologie p. 210.

²⁾ Handw. der Soziologie p. 69.

³⁾ Voor een uitvoerige weerlegging van de ideeën van Dürkheim resp. Levy-Brühl (waarop we hier niet nader kunnen ingaan), zie Sorokin, *Contemporary sociological theories*, p. 463 en vgl. en Fahrenfort, *Dynamisme en logies denken bij natuervolken*, 1933.

Allereerst moet dan opgemerkt worden, dat dit niets verandert aan de zo even besproken afwijzing van de collectieve ziel: ook Spranger wijst deze — terecht — af: „... man kan die gesellschaftlichen Gruppen als überindividuelle Gebilde nehmen, die im Raum und in der Zeit gleichsam als belebte Massen wirken. Aber auch dann faszt man sie wieder unter dem Erkenntnischema einer geistigen Individualität. *Wir haben gar kein anderes Erkenntnismittel für Geistesgebilde, als die individuelle Geistesstruktur. Deshalb bleibt das Ansieh gesellschaftlicher Gebilde für unser Erkennen und Verstehen transszendent.*“ En: „(die) Gruppe selbst hat keine Seele; wenigstens wäre eine solche überindividuelle Seele unserem Erkennen transszendent.“¹⁾ Als Spranger dan toch het woord „Kollektivbewusstsein“ gehruik, bedoelt hij daarmee: „diejenige Einstellung des Ich, vermöge deren es nicht nur suo nomine, sondern im Sinne und Geist einer Gruppe lebt“. Maar dat is iets anders als van Veen's macroanthropos, die doet denken aan Hegels „Volksgeist“ of Spenglers „Kulturseele“. Dit Kollektivbewusstsein verschilt niet veel van Mc. Dougall's Group-Mind of van Vierkandt's Gruppenbewusstsein, die alle bestaan in de geest van het individu. Het is dan ook verkeerd door v. V. begrepen, wanneer hij denkt, dat ik dit begrip group-mind afwijs; ik zie alleen niet in, hoe men deze „group-mind“ ooit zou kunnen abstraheren van de individuele „mind“, omdat we deze individuele „mind“ los van de groepsbeïnvloeding, die van de geboorte af werkzaam is, onmogelijk kunnen leren kennen. Daarom heb ik betoogd, dat het begrip volkskarakter iets anders is dan het begrip Group-mind, beter is misschien om te zeggen: vollediger.

Intussen is dit niet de hoofdzak. Deze bestaat hierin, dat de „geisteswissenschaftliche“ psychologie werkt met structuren, teleologisch is ingesteld, en, uitgaande van het geheel, de onderdelen uit dit geheel afleidt; om de woorden van v. V. nog eens te herhalen: „het streven van het individu wordt pas begrijpelijk van de totaliteitsstructuur uit, waarin het gevat zit en waarop het zich teleologisch instelt“. In verband daarmee wordt dan de onderscheiding genotype en phaenotype verworpen als totaal onvoldoende.

Wat dit uitgaan van de totaliteit betreft, mij dunkt, dit standpunt der „geisteswissenschaftliche“ psychologie is afdoende bestreden door Mc. Dougall²⁾. Wie — om ons nu te beperken tot de bespreking van de collectieve structuren — de individu poogt te begrijpen door uit te gaan van de kenmerken van de maatschappij en daaruit af te

¹⁾ Lebensformen 2te Aufl. 1921 p. 57, p. 93.

²⁾ Zie zijn „The Group Mind“, sec. ed. p. XV, XVI.

leiden de invloed van die maatschappij op deze individu, vergeet één ding, zo merkt Mc. Dougall op: dat de menselijke individu niet bij de geboorte een tabula rasa is, dat hij reeds bij de geboorte allerlei aangeboren prae-disposities heeft, die de uitslag van het proces der maatschappelijke beïnvloeding niet overal en niet altijd gelijk doet zijn. Waar blijft bij de structuurpsychologie plaats voor de invloed — let op dat niet gezegd wordt de *almacht* — van de erfelijkheid? — Over de *grootte* van die invloed kan men natuurlijk van mening verschillen — hierover zal nog menig onderzoek verricht, nog menig woord gesproken worden. Toegegeven kan worden, dat Sprangers „objectieve geest” — d.i. naar zijn eigen definitie: „das gesellschaftlich bedingte Milieu, die geistige, historisch gewordenene Lebensumgebung” ¹⁾ — van grote invloed is op het karakter van individu en groep. Maar welke socioloog zal dit ontkennen? Alleen: hij zal, overtuigd van de algemene wisselwerking, de invloed van dit geestelijk milieu niet overdrijven, maar pogen — hoe moeilijk de quantitative causaliteitsbepaling ook is — door een vergelijkend onderzoek de mate van belangrijkheid van deze invloed te bepalen. Leidt de structuurpsychologie echter tot het overdrijven van de betekenis van dit geestelijk milieu, tot het kritiekloos aanvaarden van de deductief afgeleide structuur — gelijk hierboven het geval was bij de Calvinistische structuur — dan is duidelijk, dat elke pluralistische sociologie deze psychologie moet afwijzen.

Hier komen we aan het hoofdbezwaar, dat de moderne sociologie heeft tegen het werken met en het uitgaan van de „objectieve geest.” Wie dit laatste doet, beschouwt de verschillende sociale verschijnselen als een functie van de „objectieve geest” — dus van religie, moraal, staats- en rechtsopvatting enz. Daar is niets op tegen, de socioloog laat dit ook niet na. Maar het omgekeerde moet ook geschieden: de religie, de moraal enz. zijn eveneens een functie van de andere sociale verschijnselen; tussen objectieve geest en sociale verschijnselen bestaat een wederzijdse wisselwerking. De objectieve geest verandert niet alleen door een eigen ontwikkeling, los van het verdere sociale leven, maar wel degelijk door een inwerken van de verschijnselen in dit sociale leven. Het is niet voldoende na te gaan de invloed van een bepaalde structuur — gelijk de „geisteswissenschaftliche Psychologie” doet — maar omgekeerd moeten ook de veranderingen in de structuur worden verklaard. Dat de paedagogiek zich hier niet mee inlaat, is van een normatieve wetenschap te begrijpen. Toch zal

¹⁾ Lebensformen, p. 17.

de paedagogiek moeten erkennen, dat niet alleen de structuur, maar zelfs haar eigen opvoedingsidealen, haar eigen normen aan ontwikkeling onderhevig zijn. Misschien is het psychologisch verklaarbaar, dat vorige strijders voor zulk een ideaal dit niet kunnen toegeven — dit blijft niettemin een eenzijdigheid. Wie zich los wil maken van deze eenzijdigheid, kome niet met verwijten over de normloosheid van de sociologie, maar aanvaarde het feit, dat ook de sociologie zich, volgens haar eigen methoden, met deze idealen bezighoudt. „Die „wahre“ Natur des Menschen, die durch Bildung zur Humanität entbunden werden soll, ist sehr verschieden bestimmt worden. Die Folge ist die Tatsache einer Vielzahl von Erziehungsidealien, die nach- und neben einander gegolten haben und, solange sie galten, sich als abschliessend-richtig empfanden. Kritik und Wertung dieser Erziehungsideale bleiben Sache der Pädagogik, aber die Erkenntnis derselben, genau gesagt, die Einsicht in die Motive, warum sie als Ideale aufgerichtet und verfolgt wurden, warum sie den Normwert von Idealien bekamen, ist eine streng empirisch wissenschaftlich lösbare Aufgabe, bei der auch die Soziologie zu Wort kommt.“¹⁾ Ziedaar een arbeidsverdeling, die duidelijk genoeg is om grensgeschillen te voorkomen.

Waarom men onder het schema genotype en phaenotype niet alle verschijnselen kan vangen is mij niet duidelijk. „De mens is een persoonlijkheid, hij heeft een ziel, waarin „waarden“ kunnen gaan werken, die plotseling in die ziel krachten uit het niet toveren, welke zich als imponderabilia op de werkelijkheid storten en omkeringen bewerken, waarmede geen enkel „logisch“ individu blijkt te rekenen“, zo luidt het antwoord. Maar hoe weet v. V., dat die krachten „getoverd worden uit het niet“? Niemand ontkenet de invloed van „waarden“, maar waar deze waarden omkeringen bewerken, daar moet een praedispositie tot die omkering aanwezig geweest zijn, door bijzondere omstandigheden nu pas tot ontplooiing gekomen. Het aannemen van een erfelijke karakteraanleg, die een begrenzing inhoudt van de karakterontwikkeling, hoeft nooit den paedagoog te remmen: nimmer kunnen wij weten, of één of andere trek niet latent aanwezig is. Zo lang als zijn krachten hem niet begeven mag, neen behoort de paedagoog te zoeken naar methoden, deze verborgen mogelijkheden te voorschijn te halen en wanneer hem dat gelukt, hebben we evenveel oprechte bewondering voor zijn toewijding en paedagogische capaciteiten als we zouden kunnen hebben voor een „tovenaar uit het niet“.

¹⁾ Aldus Prof. A. Fischer in het reeds geciteerde Handwörterbuch. p. 417.

Het is een misvatting te menen, dat het voldoende achten van het schema geno- en phaenotype betekent, dat men geen onopgeloste en misschien nooit oplosbare raadsels achter dit schema vermoedt. Het is een misvatting te menen, dat het aanvaarden van dit schema positivistische verzekerdheid insluit. Dit blijkt reeds uit het feit, dat het gebruikt wordt door onderzoekers van uiteenlopende levensbeschouwing. Nog onlangs las ik een verslag van een referaat over „Erfelijkheid en Opvoeding” van den Calvinistischen paedagoog Prof. *Waterink*, die geen bezwaar bleek te hebben om met dit schema te werken.

5. Een volgend verwijt: de door de „positivistische” sociologie gebruikte psychologie zou, met *Heymans*, aan *statische eigenschappen* geloven, aan eigenschappen, die vastliggen. Dit is onjuist. Uitdrukkelijk zegt *Heymans*: „Dat het karakter in den ruimsten zin des woords (in den zin van „tout ce qui caractérise une personne”) in den loop des levens wijzigingen en aanvullingen kan ondergaan, schijnt niet twijfelachtig; de vraag evenwel, hoe ver die wijzigingen en aanvullingen zich kunnen uitstrekken, is voorlopig nog slechts met de uiterste reserve te beantwoorden”¹⁾. Zie, dat is een voorzichtige houding, die van meer bezinning getuigt dan een exclamatie gelijk de volgende: „Als de geest vaardig wordt over de mens, pleegt hij zijn wetenschappelijke beschrijvers een lelijke kool te stoven”. Elk psychogram, zowel van een individu als van een groep, is, wanneer we niet speciaal de diepere aanleg maar het actuele karakter beschouwen, een momentopname en twee van zulke momentopnamen, genomen op twee ver uiteenliggende tijdstippen, zijn niet volkomen gelijk. De ervaring wijst echter tevens aan, dat het blijvende veel belangrijker is dan de verandering. Dit maakt principieel een zekere prognose mogelijk, al is ieder overtuigd, dat zekerheid van voorspellen nooit bereikbaar is. Ieder paedagoog maakt bij zijn beoordeling van een pupil gebruik van deze veronderstellingen: zijn werk is, evenals dat van den socioloog bij zijn bestudering van groepen, in dien zin niet meer — maar ook niet minder — dan benaderingsarbeid.

Als de heer v. Veen overtuigd was van de onmogelijkheid, om zulk een psychogram — dat min of meer de psyche van het te beschrijven object beadert — op te stellen, zou hij *niet* kunnen deelnemen aan enige paedagogische arbeid, bijv. niet aan het zoeken van een betere methode, om uit te maken of leerlingen die het L.O. hebben doorlopen, geschikt zullen zijn het M.O. te volgen, op grond van hun huidige prestaties, op grond van het psychogram door onderwijzers

¹⁾ Een geheel hoofdstuk wijdt *Heymans* aan deze veranderingen! Zie zijn *Ind. tot de speciale psychologie*, II, p. 241 en vgl.

opgesteld — want ook een schoolrapport of een beantwoorde vragenlijst is een stuk van een psychogram —, of op grond van misschien nog andere beoordelingen.

De mogelijkheid dat zulk een onderzoek — nog wel plaats vindend gedurende de praepuberteit — in of na de puberteit te schande wordt gemaakt, weerhoudt ons niet, voort te gaan met het zoeken naar een betere methode. Ik mag toch niet aannemen, dat van Veen met zijn betoog over de onvastheid in de code der menselijke gedragingen — waarmee ik het in beginsel, ontdaan van veel te sterke overdrijving, eens ben — wil bewijzen, dat al onze paedagogische arbeid of ons paedagogisch onderzoek onbegonnen werk is.

6. Eigenlijk zijn we met de bespreking ad 4 en 5 al beland bij het probleem determinisme — vrije wil. Van Veen toont zich nu eens voorstander van het zeer eenzijdige determinisme der hero-worshippers" („het uur, dat één man de gang der geschiedenis bepaalt"), dan weer van het bijna volkomen indeterminisme: „bij God is zeer veel mogelijk in de regionen van de geest" (waarom niet alles? J. P. K.). Mij dunkt dat dit probleem, dat de mensheid wel bezig zal houden zolang ze leeft, op zichzelf buiten ons onderwerp ongaat. Wat wél van belang is, is dit: of de socioloog aanneemt de mogelijkheid van voorspelling op zijn terrein. Hierop zij volmondig geantwoord: Ja. Maar ook dit houdt weer niet in, dat hij nu de toekomst klaar en duidelijk voor zich ziet liggen. Elk modern socioloog, die overtuigd is van de gecompliceerdheid van het maatschappelijk leven, van de veelvuldigheid der in aanmerking komende factoren (pluralisme) en van de algemene wisselwerking, is uiterst bescheiden met voorspellingen en rekt met de mogelijkheid, dat zelfs een zeer voorzichtig gestelde prognose niet uitkomt. Ook de weervoorspellingen komen niet alle uit, in de natuurwetenschap is reeds een volkomen zekerheid van voorspelling uitgesloten, des te meer in de sociale wetenschappen. Daarom kan ik v. Veen's uitspraak aanvaarden, dat we ons, vooral in tijden van labiele gestestoestand als waarin wij leven, op allerlei verrassingen voorbereid moeten houden.

Daarom hoeft er geen strijd te zijn tussen sociologie en sociale paedagogiek. Wanneer hij, de sociograaf meent te kunnen vaststellen, dat het Nederlandse volkskarakter waarborgen biedt voor het behoud en de uitbouw van de democratie, betekent dit helemaal niet, dat de sociale paedagoog nu maar wordt uitgenodigd zijn werk te staken. Neen, dat de sociograaf deze uitspraak durft doen, berust juist op zijn overtuiging, dat, wanneer er nog moeilijker tijden dan de huidige komen, nog groter verarming en nog dieper ontevredenheid, er toch

voldoende sociale paedagogen zullen zijn, die met grote toewijding voor de democratie blijven strijden, en dat de kern van ons volk in voldoende mate de eigenschappen bezit, om deze opvoedingsarbeid te doen slagen. De socioloog onthefte den paedagoog niet van opgaven, neen, verwacht juist dat hij deze vervult! Alleen meent de socioloog bescheiden, nuttig werk te kunnen doen, door alvast het terrein te verkennen. Dat v. V. dit niet op prijs stelt en weigert op ons kompas te varen is zijn goed recht. Alleen meen ik, dat een kleine dosis meningsverschil en een zeer grote dosis misverstand hierbij in het spel zijn. Ik hoop, dat dit artikel tot het opheffen van dit laatste zal bijdragen.

Ook hoop ik, dat niet alle paedagogen zo zullen denken over de verhouding paedagogiek-sociale wetenschappen, als mijn geachte criticus. Zijn houding toch komt hier op neer, dat hij de sociologie het recht ontzegt, haar eigen methode vast te stellen, dus een autonome wetenschap te zijn. Ik behoor tot degenen, die het toejuichen, dat de paedagogiek in Nederland haar vleugels uitslaat en o.a. zich ook ontwikkelt tot sociale paedagogiek. Het kan niet anders of de paedagoog moet zich dan bewegen op het gebied van verschillende sociale wetenschappen, waar op zich zelf niets tegen is. Wel echter zal hij dan moeten oppassen, niet de houding — al of niet bewust — aan te nemen van deze sociale wetenschappen, die voor hem hulpwetenschappen zijn, te willen annexeren, — om zo te zeggen de paedagogiek te doen uitdijen tot een gehele faculteit, en daarbinnen de verschillende sociale wetenschappen genadiglijk een plaatsje te geven met de psychologie er nog bij, alle als nederige dienstknechtjes van de in het midden tronende heerseres. Ik geloof, dat zulk een houding geen dienst bewijst aan de jeugdige wetenschap der paedagogiek.

Het Onderwijs in 1934

door A. H. GERHARD.

Met prijzenswaardige spoed bezorgt het Centraal Bureau voor de Statistiek deze uitgave, waarvoor het alle hulde toekomt. Wie zich de geregeld jaarlijkse klachten herinnert van nog maar weinige jaren geleden, dat de statistische gegevens inzake het onderwijs en het Verslag der interne bijzonderheden van de school enige jaren later verschenen dan het tijdstip waarop ze betrekking hadden, vindt deze hulde volkomen gerechtvaardigd.

Te meer nog nu deze uitgave in haar drie-ledige inrichting: Statistieken,

Verslag en Mededelingen zoveel meer overzichtelijk en leesbaar is geworden.

Met de hernieuwde mededeling, dat van het onderwerpelijk verslag de indeling en de verscheidenheid van inhoud gelijk zijn aan die van het vorige jaar, terwijl het Register wederom de studie van het lĳvige boek vergemakkelĳkt, geloven wij verder te kunnen volstaan met weer enige zeer actuele onderwerpen er uit te bespreken.

Natuurlijk behoeven wij niet meer te memoreren, dat ook in dit verslag alle overheidsbesluiten en beslissingen op onderwijsgebied zijn opgenomen, waarvan de kennisneming onmisbaar is, voor wie op enigerlei wijze in het besturen een aandeel heeft.

In deel I worden o.a. verdere mededelingen gedaan over het verloop der spellingkwestie, met zeer uitvoerige officiële uiteenzetting over de toepassing der nieuwe regelen.

In alle verslagen der Hoofdinspecteurs van het L.O. in deel II wordt nadrukkelijk, soms zeer omstandig, gerapporteerd, dat de nieuwe spelling, op geringe uitzonderingen na, met bĳkbare instemming op alle scholen is ingevoerd en dat de jeugd er zich verwonderlijk snel in gevonden heeft. Terecht wordt er dan ook op gewezen, dat 't van groot belang is, dat ze zo spoedig mogelijk overal wordt toegepast, opdat de jeugd, die de school verlaat, dan niet verplicht wordt twee spellingen te volgen.¹⁾

Wel wijst men er op, dat de spelling nog heel wat meer, andere en zwaarder moeĳkheden oplevert, maar deze voorgeschreven wijziging beschouwt de school, zo goed als unaniem, als winst. De lezer krijgt wel de indruk, dat langer verzet tegen de „nieuwe” spelling slechts nadeel kan opleveren.

Over twee duidelijke noodregelingen n.l. de Stichting tot verruiming van werkgelegenheid voor academisch gevormden en betreffende toelating van vreemdelingen tot het universitaire onderwijs zijn in deel I uitvoerige mededelingen opgenomen, voor belanghebbenden van belang.

Als een typisch teken des tijds mag gelden wat op bl. 45 te lezen is over het „dragen van insignes enz. door leerlingen en Schoolkraan.”

Deel II (Bijzonder gedeelte), zeer ter lezing aan te bevelen, bevat weer de verslagen van alle onderdelen van het onderwijs en van de officiële lichamen van Advies: Onderwijsraad, Centrale Jeugdraad en Rijkscollege voor de Lichamelijke opvoeding.

Een enigszins zonderling figuur maakt daartussen het Voorb. H. O. en M. O., zoals ook in vorige verslagen het geval was, doch waar-

¹⁾ Een voorproefje biedt dit verslag zelf.

van verandering gehoopt is mogen worden. De zeven inspecteurs brengen n.l. een gemeenschappelijk verslag uit, 5½ bladzijde beslaande en dat feitelijk slechts het minimum bevat van zuiver wettelijke wederwaardigheden.

Dit is te betreuren. Het betreft hier toch een totaal van 55 Gymnasia, 140 H.B.-scholen, 44 Lycea, 19 middelbare meisjesscholen, 44 handelscholen en 130 handelsavondscholen, tezamen 432 scholen, die de cursus 1934/1935 ingingen met 69677 leerlingen.

't Moet, dunkt me, wel de moeite waard zijn iets te vernemen uit de persoonlijke ervaringen en inzichten van de inspecteurs, hoe het staat met de inrichting en de praktijk van het zo zeer uiteenlopend onderwijs in de veelsoortigheid van scholen, met de leraren en leerlingen, met de verhouding van gezin tot school, met de resultaten, met de pogingen tot vernieuwing van school- en leermethoden.

Hopelijk vinden we in een volgend verslag eindelijk daarvan meer.

De invloed van de crisis.

Het spreekt vanzelf, dat dit onderwerp een famelijk beheersende plaats inneemt en dan in 't bijzonder ten aanzien der lagere school en wat daaraan vooraf gaat of er mede parallel loopt.

Deel I geeft op bl. 70 deze korte samenvatting van alle verslagen:

„In dit vierde crisisjaar was de invloed van den hoogst ongunstigen economischen toestand bij het lager onderwijs duidelijk merkbaar. Vooreerst werden Gemeente-Schoolbesturen door het slinken der middelen tot de uiterste versobering genoopt. De materiele uitgaven voor onderhoud der schoolgebouwen en hun inrichting en voor het bijhouden en aanvullen van de leermiddelen-voorraad werden tot een minimum beperkt. Pijnlijkster was, dat ook op de personeelsuitgaven intensief moest worden bezuinigd. En terwijl in het verslagjaar als gevolg van de doorwerking der gewijzigde leerlingenschaal de Rijksvergoeding voor een beperkter aantal onderwijzers beschikbaar was, zagen de gemeenten zich gedwongen tot het ontslaan van boventallige vakonderwijzers, een maatregel niet slechts voor de openbare, maar door het wegvallen der vergoedingen ook voor de bijzondere scholen van verstrekken de betekenis.

Daarnevens deed zich in het verslagjaar zeer duidelijk gevoelen hoe de crisis ook op de schooljeugd zelf doorwerkt. Van de zijde der inspectie wordt gemeld, dat herhaaldelijk gebreken aan schooiseel en kleding een vermindering vormen voor schoolbezoek.

Meer dan eens werden duidelijke teekenen van ondervoeding waargenomen. Volgens sommige berichten zouden ook de werklust, het concentratievermogen en de belangstelling der leerlingen lijden onder een gedrukte steer thuis. Een gebrek aan arbeidsvoldoening in de gezinnen der werklozen zal aldus zijn weerslag hebben op den geest der kinderen.

Het is onder zoo ongunstige omstandigheden verheugend, dat er ook krachten werkzaam zijn, strekkende tot bewaring van heugen in beter tijden werd verworven. Het peil van het onderwijs zou stellig gedaald zijn, indien het onder-

wijzerscorps zijn arbeid niet met toewijding was blijven verrichten. De omstandigheden zijn ook voor de onderwijzers neerdrukkend geweest. Nochtans gewagen de verslagen der inspectie van den ijver en de opgewektheid, waarmede zij hun taak hebben verricht."

Op allerlei plaatsen in deze verslagen wordt gewezen op de nadelen voor de kinderen van onvoldoende voeding en kleding en uit bijna elke inspectie komt de klacht van de fatale vermindering van belangstelling en bij de kinderen en bij de ouders, die het geregeld schoolbezoek zeer tegenwerkt. Hierbij komt dan nog dit feit, door verschillende inspecteurs medegedeeld, dat vele hoofden van scholen nalatig blijven in het opgeven van ongeoorloofde verzuimen „wijl zij terugschrikken voor maatregelen van discipline tegenover onwillige leerlingen en onverstandige ouders, uit angst, dat men leerlingen verliest, en daardoor personeel" (208).

Maastricht meldt daar, dat van de 150 scholen in zijn district 51 geen enkel ongeoorloofd verzuim opgaven, 16 één keer en 17 twee keer, terwijl over het geheel het verzuim was toegenomen!

Intussen het tegendeel is ook gebleken: in vele gevallen is de belangstelling der ouders zeer bevredigend, vooral waar goed geleide ouderavonden worden gehouden; het besef, dat men vooral in slechte tijden zijn kinderen zoveel mogelijk goed moet voorbereiden voor de komende strijd om het bestaan, is blijktbaar bij zeer velen verlevendigd.

Aan de andere kant is ook herhaaldelijk uiting gegeven aan de overtuiging, dat de nood, zij 't uiteraard onbedoeld, ook goede gevolgen heeft gehad, inzonderheid door de noodzakelijkheid en de daardoor geïnspireerde lust „to make the best of it".

„De noodzakelijkheid om zich te behelpen, kan wel eens gevoelig treffen. Toch heeft zij ook haar goede zijde. Niets is zonder betekenis in het leven. Zoo behoeven ook buitengewone tijden niet louter schade te brengen. Het is alleen de vraag, of men de gelegenheid weet aan te grijpen en de jeugd leert, zich zelf te helpen, ook onder minder gunstige omstandigheden het doel te bereiken. Hierin ligt onmiskenbaar vormende waarde van betekenis" (205).

„Evenals echter in de historie telkens weer bevestigd is, dat juist in tijden van druk de beste eigenschappen van den mens het meest naar voren zijn gekomen, zo kunnen we ons ook hier enigermate troosten met de gedachte, dat de tijdelijke inkrimping, die men zich moet laten welgevallen, waarschijnlijk ook weer blijvende winst zal afwerpen, doordat de nood leert, hetgeen men bezit intenser en beter te gebruiken" (249).

Van de steden, waar de bezuiniging op formidabele wijze gewoed

heeft, staan Amsterdam en Rotterdam op de eerste plaats. Het leek bijna ondoenlijk om nog tot goede resultaten te komen. Vercassend is de mededeling omtrent Amsterdam: „Wat de leerkrachten betreft, zij zijn bij de plotselinge sterktevergroting van het aantal leerlingen, dat aan hun zorgen werd toevertrouwd, elastischer gebleken dan de lokalen, daar zij zich spoedig bij de nieuwe toestand aanpasten. Al werden de touwtjes wat strakker aangetrokken en al verklaarde menigeen, dat hij tot zijn spijt de zwakke leerlingen minder hulp kon geven dan voorheen, ik moet erkennen dat het corps als geheel zich goed door de moeilijkheden heenslaat" (253).

Dit zijn slechts enkele citaten uit vele die ter beschikking staan.

Een belangrijke plaats in de middelen ter verzachting van de bezuinigingsramp, nemen de „kwekelingen met acte" in. Onomwonden geven verschillende inspecteurs te kennen, dat de gehele wettelijke bevoegdheid tot aanstelling geen andere strekking heeft dan om wettelijk bevoegde onderwijzers tegen een ongehoord laag loon of zelfs geen loon in de plaats van behoorlijk bezoldigde onderwijzers te krijgen. Daarnaast staat dan echter weer 't feit, dat in zeer vele gevallen de school er belangrijk door gebaat is en de jonge leerkrachten voor snuikende werkloosheid worden gespaard. Een statistiek bestaat er naar mijn weten nog niet over. In het voorliggende verslag vond ik verspreid de volgende opgaven. Aanwezig waren einde 1934:

in Inspectie Doetinchem	36 bevoegde kwekelingen
„ Breda	52
„ Eindhoven	47
„ Nijmegen	64
„ Heerlen	71
„ Goes	57
„ Dordrecht	124
„ Gorinchem	12 (n.l. alleen de gesteunden).

Op verschillende plaatsen hebben n.l. de ouders in samenwerking met gemeentebesturen fondsen gesticht, om de kwekelingen enige tegemoetkoming te geven!

Voor een zeer laakbaar gebruik van het stelsel der kwekelingen leze men bl. 241.

Ja, de bezorgdheid voor het lot der blijvend werkloze afgestudeerde jonge onderwijzers, die zulke onoplosbare moeilijkheden ontmoet, prikkelt toch ook tot mooie handelingen. Zo vermeldt de inspecteur voor de opleiding o.a. het volgende:

„De zorg van de leraren voor de kwekelingen, ook buiten de schooluren, verdient afzonderlijke vermelding. In de internaten blijkt van die zorg wel het meest; ze wordt daar als vanzelfsprekend gegeven en aanvaard. Omtrent de medewerking van het onderwijzend personeel aan schooluitvoeringen werd reeds gewag gemaakt. De leraren leiden excursies van de kwekelingen, kamperen met hen, bevorderen de internationale school-correspondentie, organiseren met hun leerlingen tentoonstellingen en fancy-fairs. De toestand van de werkloze jonge onderwijzers trekt hun aandacht; ze richten voor die jongelui een lokaal gezellig in, leggen er tijdschriften en studieboeken neer; ze geven belangloos cursussen in landbouwkunde, wiskunde, esperanto. Ter afwisseling van de studie voor de hoofdacte, die niet in elk opzicht aantrekkelijk is, geven leraren leiding bij liefhebberijwerk; ze bieden gelegenheid tot conversatie in een vreemde taal, openen een practicum voor natuurkunde, behandelen de harmonieeler en laten die practisch toepassen; geven een cursus over de psychologie van de rijpere jeugd; bespreken uitvoerig een tijdvak uit de Nederlandse letterkunde of uit de geschiedenis; wekken belangstelling voor de studie van de geologie. Dit alles geschiedt zonder ophef, in stille, nauwelijks opgemerkt. En daarom is het goed, dat het nu eens wordt neergeschreven" (393). [De inspecteur heeft gelijk].

Resultaten.

Dit thema raakt nooit uitgeput. In bijna alle rapporten der Inspecteurs duikt de klacht op, dat de uitkomsten van het werk in de school zo weinig bevredigend zijn, die de buitenwacht recht schijnen te geven tot de grief, dat de ettelijke miljoenen, die er aan ten koste worden gelegd, niet de verlangde baat opleveren. Terecht? Niet ten onrechte lezen we daaromtrent het volgende:

„Ten slotte wil ik er nog gaarne op wijzen, dat de klachten over de resultaten van het onderwijs op de lagere scholen nog niet minder worden, maar dat men hierbij toch niet billijk is tegenover de school.

De aandacht der leerlingen wordt over velelei onderwerpen verdeeld en dan is het geen wonder, wanneer na korte tijd betrekkelijk veel vervliegt. Het is immers een algemeen verschijnsel dat kennis, die niet meer gebruikt wordt, practisch wegzakt en dus niet meer „paraat" is: en wanneer nu in onze gespecialiseerde maatschappij de aandacht van duizenden jonge mensen bij hun arbeid op kantoor of fabriek uitsluitend beperkt wordt bij één klein onderdeel van het grote leven, dan kan het niet anders of het geleerde, dat daarmee niet in onmiddellijk verband staat, moet vervliegen, tenzij de gelegenheid bestaat om in een of andere vorm daarmee weer in aanraking te komen.

In dit opzicht verlichten de jeugdorganisaties voor hen, die de school reeds verlaten hebben, heel goed werk en die ervaring leert, dat heel veel kennis, die vervlogen scheen, in betrekkelijk korte tijd weer kan worden opgediept, wanneer veranderende levensomstandigheden dat nodig maken. Verder moeten we daarbij ook nog rekening houden met het feit, dat niet zelden het gezin oorzaak is, dat de schoolarbeid geen voldoende resultaat geeft" (292).

Hoewel er veel aannemelijks in deze beschouwing is, blijft niettemin het feit, dat de werkers in de school zelf weinig opgetogen zijn

over de graad van ontwikkeling en van paraat weten — dat toch ook van belang is — die de lagere school meegeeft of doet bereiken.

De oorzaak van de kwaal wordt overal in gezocht. Voor alle vormen van verder onderwijs schijnt ze duidelijk: Ze ontvangen de leerlingen onvoldoende toegerust of voor verdere studie ongeschikt, wat dus in laatste instantie ten laste komt der lagere school. Het middel ter genezing ligt voor de hand: verbeterde methoden van selectie bij de toelating.

Aan de gewone school staat dit afschuivingsargument niet ten dienste. Op één plaats wordt echter een analoog onderwerp aangevoerd, dat mettertijd ook wel op de voorgrond moet en ook zal komen en de reorganisatie der school raakt. Uit een betoog over dit punt, zij 't in verband met de vraag, of het juist gezien is het streven om steeds meer vrouwen door mannen te vervangen — (een zeer onsympathiek crisisverschijnsel) — geven we het volgende citaat.

„Naar mijn meening zouden daarom ook de lagere klassen der gewone school een overgang moeten zijn van de speel- naar de eigenlijke leerperiode. Geen echte bewaarschool meer, maar ook geen pur-sang-leerinstituut met zijn streven naar geheugenvullerij en -drillerij. Zij zouden moeten zijn een harmonisch geheel van lichamelijke en geestelijke zelfwerkzaamheid. Handenarbeid, lichamelijke oefening, teekenen, bouwen, boetseren, spel en zang moesten naast vertellen, lezen, schrijven en rekenen hoofdvakken zijn. Declameeren en kindertooneel moesten het saai, mechanische versjes opdreunen vervangen.

De eigenlijke leerklassen der lagere school zijn de derde tot de zevende. De mooie en dankbare taak der twee laagste klassen is: harmonie te brengen tusschen het leven in school en daarbuiten; inspanning te leeren verbinden aan ontspanning” (238).

Intussen de vele pogingen tot vernieuwing in de leer- en werkmethoden wijzen op de feitelijke erkenning, dat de onbevredigende uitkomsten misschien verklaard kunnen worden uit de werkwijze. In het verslag wordt dan ook de nodige aandacht gewijd aan de verschillende stromingen op dit terrein. Interessant zijn o.a. de bladzijden over Globalisatie (214—216 en 284—286); over Losser klasseverband (211—213); over de Ward-methode voor zang (vooral 288/289).

Natuurlijk komt daarbij herhaaldelijk weer het *Leerplan* ter sprake, evenals de ellende van het reusachtig percentage der zittenblijvers.

Op gevaar af van verdacht te worden van stokpaardendressuur, kan ik niet nalaten weer de opmerking te wagen, dat de hernieuwde studie van dit Verslag recht geeft tot de vraag of 't niet hoog tijd wordt voor de stichting van een Centraal Pedagogisch Instituut, dat

na nauwgezette voorbereiding en minutieus onderzoek voorlichting en richting kan geven bij de vele problemen op het gebied van onderwijs en schoolorganisatie.

Hoewel er nog veel belangrijks uit het Verslag te putten is, is het besprokene hopelijk voldoende om tot verdere kennisneming aan te sporen. Voor voorstanders der openbare school bevat het echter ook gedeelten van bitter weinig opwekkende lectuur.

Werk voor jeugdige werklozen

door W. C. BIJL.

Wanneer het doel van dit artikel zal zijn aan te geven aan welke eisen werk onder jeugdige werklozen dient te voldoen, om de moeite van het verrichten waard te zijn, is het onmogelijk zich te beperken tot deze uit het productieproces gestoten mensen van 10 tot 24 jaar, omdat zij wel uit het productieproces, maar niet uit de maatschappij gestoten zijn. Dit laatste is een volslagen onmogelijkheid en rekening houdend met dit feit, hebben we te aanvaarden, dat zich in ons maatschappelijk bestel de werkloze jeugd ontwikkeld heeft tot een groep, die een zekere homogeniteit is gaan vertonen en die, wanneer zich de uniformisering in denken en levenshouding, welke niets anders dan nivellering en vervlakking is, nog verder voltrekt, een factor kan worden, die zeer remmend zou werken op de maatschappelijke ontwikkeling.

Dat het contingent van werkloze jongeren aan wisselingen onderhevig is, heft dit dreigend gevaar niet op, omdat een groepsgeest groeit onafhankelijk van en ongestoord door de wisseling der samenstellende elementen. De juistheid hiervan, die zich in vele andere maatschappelijke groeperingen demonstreert — regiments- en kazernegeest —, zal nader bewezen worden, wanneer uiteengezet wordt wat de tendenties zijn van een op natuurwetten gegronde organisatie.

Een eerste eis, waaraan alle werk voor jeugdige werklozen moet voldoen, luidt: het dient gemeenschapsvorming te zijn. Occasioneel werk door goedwillende krachten, die menen iets voor de jeugdige werklozen te moeten doen, zonder een levendig besef van zelve met deze jongeren in groter verband opgenomen te zijn, is veelal uit den boze, omdat het uitgangspunt onjuist is. Zorg voor de werkloze is zorg voor de maatschappij als geheel, waarbij zowel de werkende als de niet werkende geïnteresseerd behoorde te zijn. Het woord ge-

meenschapsvorming zal een nadere verklaring behoeven, omdat niet iedereen bij dit woord hetzelfde denkt.

Een plant kan gezien worden als een gemeenschap van tot één doel samenwerkende cellen. De cellen vormen organen, die op hun beurt het plantenlichaam opbouwen, terwijl elke cel bestaat uit moleculen, deze moleculen weer uit atomen. Door middel van de stofwisseling treden nieuwe moleculen het lichaam van de cel binnen, anderen verlaten het. De cel zelf echter blijft aan zichzelf gelijk, en dit gelijk blijven aan zichzelf omvat mede die veranderingen, die ontwikkeling, welke door het wezen der cel zelve bepaald worden en welke met de wisseling der moleculen niets te maken hebben. De „groepsgeest”, of zo men wil de „celziel” is het meer stabiele, de uiterlijke moleculaire structuur het minder stabiele. Het is beter hier niet de tegenstelling stabiel en onstabiel te gebruiken, omdat het kenmerkende in deze verhouding de relativiteit, niet de absolute tegenstelling is. Want de cel is als samenstellend deel opgenomen in het orgaan, dat in de periode van zijn actief bestaan cellen uitstoot en nieuwe vormt, waarbij weer aan een „groepsgeest” gedacht moet worden, welke het meer stabiele is ten opzichte van het conglomeraat van cellen. De plant is opgenomen in een plantengemeenschap en deze in het geheel der levende natuur. Voor beide grootheden zijn analoge redeneringen mogelijk. Waar deze methode van organisatie overal schijnt op te treden, lijkt het onmogelijk bij een samenleven van mensen iets anders te verwachten, maar dan zou de mensmaatschappij een gemeenschap *zijn*, en is het woord gemeenschaps*-vorming* onjuist. Strikt genomen achten wij dit in overeenstemming met de werkelijkheid, maar in het hierboven als voorbeeld genomen plantenorganisme kan het gebeuren, dat, als gevolg van het optreden van bacteriën, galwespen enz. een „plantziel”, de „groepsgeest” in een conglomeraat van uit cellen opgebouwde organen, de controle over een bepaalde groep van cellen verliest en woekeringen, ziekten ontstaan. Dit getransponeerd in het menselijk samenleven doet ons het woord gemeenschapsvorming aanvaarden in de betekenis van: bewustwording van het eigen ik als opgenomen in en verantwoordelijk voor het naasthogere geheel, waar deel van uitgemaakt wordt.

Dat hier het element van verantwoordelijkheid gaat optreden, waar we met zelfbewuste wezens als de mens te maken krijgen, heeft naar ons inzicht hier geen nader bewijs. Vasthoudend aan het feit, dat organisatie per sé, niet de vormen van organisatie, in de natuur gegeven is, zal het duidelijk zijn, dat de mens, bij het niet zien van deze natuurlijke wetmatigheid en bij het niet aanvaarden van zijn

verantwoordelijkheid, die uit de gebondenheid aan een hogere eenheid voortvloeit, storend inwerkt op de natuurlijke groei van dat grotere geheel. Hij werkt desorganiserend en woekeringen, ziekten treden op. Het beeld van onze huidige maatschappij wordt dan ook bepaald door een voortdurende strijd tussen de naar werkelijke organisatie drijvende krachten, die uit het hart wellen van wat wij op een zeker moment als hoogste eenheid denken en de uit onwetendheid geboren destructieve werkzaamheid der samenstellende delen. Wie hieruit de conclusie trekt, dat het bouwen van een „nieuwe” maatschappij neerkomt op het wegnemen van belemmerende factoren, opdat de natuur zelve haar werk doen kan, sluit zich nauw aan bij een der meest simpele en tegelijk meest ware inzichten van de geneeskunde. Deze conclusie kan juist genoemd worden, als daaronder niet begrepen wordt een volslagen passiviteit der delen; immers de wil zich te onthouden van destructieve handelingen eist een voortdurend zoeken van eigen plaats en taak in het geheel en een steeds dieper indringen in het werkelijk wezen ervan. De bezieling, die de gedachte schenkt met het beperkte inzicht van het ogenblik te willen handelen voor het welzijn, voor de gezonde ontwikkeling van het geheel, verandert zelfs dagelijkse gewoontehandelingen van karakter, m.a.w. het motief kan dergelijke daden tot zeer positieve maken, en een verschillend motief ook maakt voor het oog gelijke daden tot zeer verschillende.

Het spreekt vanzelf, dat, waar de planten in kleine groepen in te delen zijn, die wij een eigen bestaan moeten toekennen, het zoveel ingewikkelder wezen als de mens niet zonder meer in het mensheidsverband ingedeeld is. Er zijn overal min of meer belangrijke groepen ontstaan, die naar de mate van hun belangrijkheid een rol spelen bij het bepalen van het evenwicht der beide groepen van krachten, een evenwicht, dat op elk moment het karakter van de samenleving bepaalt, met als zichtbaar resultaat de vorm der maatschappelijke structuren.

Als wij thans terugkeren naar de werkloze jeugd zal het duidelijk zijn, wat wij bedoelen met de groei van de groepsgeest onafhankelijk van wisselingen onder de werklozen. De werkloze, speciaal de jongere, gaat in de maatschappij al heel spoedig een vijand zien, die hem heeft uitgestoten. Hij sluit dan zijn ogen voor de onmogelijkheid van dit proces en begrijpt niet, hoe hij, juist door dat plaatsen van zichzelf tegenover het geheel, de gang van zaken in dat geheel belemmert. Aan de andere kant, iemand, die deze jongens tegemoet treedt met de idee door ontwikkelingswerk hun zekere waarden te geven uit eigen schatkamer of uit die van de groep waartoe hij behoort, doet

precies hetzelfde. Dergelijk werk richt zich op het interessante of op het intellectuele, terwijl vermeerdering van de verstandsinhoud op zijn hoogst middel, nooit doel kan zijn. Pas als de drang van deze mens van een emotionele via een morele tot een natuurlijke noodwendigheid wordt, gaat zijn werk, ofschoon de uiterlijke vorm misschien gelijk blijft, van karakter veranderen. Beter is het de drang naar groepsvorming zelf niet tegen te gaan, integendeel ter voorkoming van vervlakking zelfs te stimuleren en te proberen deze groepen inderdaad tot organen uit te laten groeien. Door opname in een werkelijk organisme kan dan het besef bijgebracht worden, dat zij door dit orgaan toch deel van het mensheidsverband, deel der mensengemeenschap blijven.

Hetgeen over passiviteit gezegd is doet reeds vermoeden, dat een bestaand verband, dat zich, werkend vanuit deze gezichtspunten, met de jeugdwerkloosheid bezig gaat houden, *activering* als een van zijn voornaamste bedoelingen zal zien. Ook een genezingsproces waarbij de arts tracht de natuur haar werk te laten doen door belemmeringen weg te nemen, zal gepaard gaan met activering van krachten in de patiënt zelf. Wanneer wij bij de maatschappelijke ziekte der werkloosheid hetzelfde doen, beschouwen wij niet de werklozen maar de maatschappij als patiënt. Daarom zou deze behandelingsmethode ook op andere terreinen van volksontwikkeling doorgevoerd moeten worden en dit gebeurt ook tot op zekere hoogte.

Wij gaan thans over tot het aangeven van de mogelijkheid om praktisch werk in te richten, dat op deze grondslagen steunt. Voor het ontwikkelingswerk zullen wij dit doen door een analyse van het rooster der lessen van de Vereniging „Ons Huis” te Rotterdam. Allereerst zal opvallen, dat de bezoekers van deze inrichting in clubverband verenigd zijn. Dit is een allereerste vereiste, omdat op die wijze in de eerste plaats de praktische beleving van een kleine gemeenschap en in de tweede plaats een bepaalde vorm van democratie mogelijk is, waarbij, bij een min of meer gelijke gezindheid van de bezoekers in zekere mate zelfbestuur gegeven kan worden, omdat de groepen automatisch en zonder enige dwang datgene zullen besluiten wat de leiding gewenst voorkomt. Dit heeft niets te maken met vroom bedrog, maar is een gevolg van wederzijds vertrouwen en begrip. Een dergelijke ideale toestand is vanzelf niet in het werk van „Ons Huis” bereikt, verre van dat, maar de mogelijkheid om daartoe te komen laat het gevolgde systeem open. Hierbij sloot zich aan de noodzakelijkheid om de lessen zo te kiezen, dat niemand de idee kan krijgen, dat hem zonder meer gelegenheid geboden werd iets in de

vorm van een of andere les te komen halen, wat geheel in de lijn der activering lag. De lessen in declamatie, zang, gymnastiek, waarbij de clubleden onmiddellijk actief zijn, hebben als doel om het bereikte, door het geven van uitvoeringen met anderen te delen.

In de toekomst zal niet alleen voor eigen kring, maar ook naar buiten gewerkt worden. Hiermee kan misschien bereikt worden dat aan groepen werkenden gelegenheid geboden wordt de werkloze jeugd anders te zien dan als „voorwerp" van bemoeienissen van bestuurscolleges, wat beide groepen ten goede kan komen. Tot goed begrip diene, dat dit door de organisatoren in Ons Huis als mogelijkheid gezien wordt. Zij zijn nuchter genoeg om zich van de resultaten van dergelijke dingen niet te veel voor te stellen. Directe resultaten en eclatante successen zijn echter wel het laatste waarnaar in dit werk gestreefd kan en mag worden.

Deze activering wordt in de eerste plaats beoogd in de lessen in algemene ontwikkeling. Dit zijn de drukst bezochte lessen, wat er op wijst, dat iets van dit alles door tenminste een deel der bezoekers begrepen wordt. Op wat voor wijze wordt nu de activering bereikt? Door de methode toe te passen, die voor het lichaam zo in de fitnesses uitgewerkt is. Het lichaam blijft soepel en paraat door het op gezette tijden meer spierinspanning te laten verrichten dan het onder normale omstandigheden doet. Bepaalde oefeningen slagen dan ook pas na herhaald en regelmatig pogen. Om nu de geest soepel te houden wordt hetzelfde geprobeerd en op tenminste een deel der lessen worden problemen besproken, waar, oppervlakkig gezien, lang niet iedere bezoeker bij kan. De opzet hiervan is, dergelijke dingen ook als training te beschouwen en weer is het een betrekkelijke regelmaat in de bezoekers, die de conclusie, dat dit tot op zekere hoogte aangevoeld wordt, niet voorbarig of gewaagd maakt. Mede volgt hieruit, dat de vermeerdering van de verstandsinhoud meer middel dan doel is, op dezelfde wijze als voor een beoefenaar der atletiek de goede conditie van het lichaam meer doel zou moeten zijn dan het op zijn naam te brengen record.

Met het eerstgenoemde drietal lessen, met de algemene ontwikkeling en de daarbij aansluitende vakken als land- en volkenkunde, muziek, is de hoofdschotel gegeven. De andere lessen zijn echter geenszins overbodig of als vulsel bedoeld. Zij geven den cursist, die een bijzondere interesse heeft, gelegenheid om tegenover de gemeenschap, waarvan hij deel uitmaakt, bepaalde verplichtingen op zich te nemen, verplichtingen om regelmatig en op tijd te komen enz. Dan shept het bezoeken van deze lessen weer een zekere regelmaat in

deze levens. Wat de werkende soms als iets ondragelijks aanvoelt, de regelmatig terugkerende noodzakelijkheid zich op gezette tijden naar zijn werk te begeven, blijkt, als deze noodzakelijkheid wegvalt, van zeer grote waarde te zijn. Alleen hierom al is het gewenst, dat geen organisatie zich tot louter algemeen ontwikkelende lessen beperkt. Zuiver schoolse en cursorische vakken moeten in het programma opgenomen worden, omdat zich onregelmatigheid in het bezoek juist daardoor te sterker wreekt.

Dat de docenten voor deze vakken grote moeilijkheden ondervinden door het aantal verzuimen, dat, ongerekend verzuim uit slapheid, toch al belangrijk is, spreekt vanzelf. Dit brengt ons meteen op twee vragen: die van de tucht en die van de methode. Het is duidelijk, dat in een geheel uitgaande van de gegeven inzichten, disciplinaire maatregelen steeds met enige omzichtigheid genomen zullen worden. Het is mogelijk gebleken reeds tamelijk veel te bereiken met een beroep op het gevoel van verantwoordelijkheid der jongens. Door een gradueel verschil in de moeilijkheid van het behandelde op de verschillende lessen in de algemene ontwikkeling is een kern ontstaan, die de zeer positieve taak heeft, louter door zijn aanwezigheid, een gevoel voor de grenzen van wat al of niet geoorloofd is te wekken in de andere bezoekers. Het spreekt vanzelf dat een dergelijk systeem van zelftucht zijn risico's meebrengt. Wij komen daar bij een beschouwing van mogelijkheden en resultaten op terug.

Wat de methode betreft, die bij deze laatste groep van vakken gevolgd wordt: voor het vak wiskunde heeft de heer A. J. A. Busquet een Dalton methode ontworpen, die niet alleen uitstekend aan de behoeften van dit werk beantwoordt, omdat onregelmatig cursuswerk, als gevolg van opeenvolgende korte perioden van werk en werkloosheid, de gang van de cursus niet schaadt, maar omdat een weldoordachte toepassing hiervan in volkomen overeenstemming is met de ontwikkelde principes van heel het werk.

In het hierbij afgedrukte rooster zijn door verschil in lettering groepen gevormd die de mogelijkheid aangeven, dat jongens met bepaalde aanleg of behoefte een bepaalde groep, of uit een bepaalde groep van lessen kiezen kunnen. In de practijk komt hiervan niet zo heel veel terecht en worden dikwijls de merkwaardigste combinaties gekozen. Deze verdeling is dan ook niet in de eerste plaats bedoeld als voorslag aan aspirant cursisten, maar geeft meer aan, hoe er naar enige logische zin bij het samenstellen is gestreefd.

Het zal nu van belang zijn na te gaan, wat met een dergelijke behoorlijk doordachte werkwijze is te bereiken. De organisatoren

Club voor ontwikkeling en Ontspanning voor Jeugdige Werklozen
„Ons Huis”, Gouvernestraat 133, Rotterdam

Rooster der Lessen.

Maandag	Donderdag
9—10 Duits (beginners) (21)	9—10 Nederlands (literatuur) (8)
10—11 Frans (beginners) (21)	10—11 Engelse conversatie (zie Woensd.)
11—12 <i>Frans (corresp.)</i> (17)	2—3 GYMNASIEK (zie Dinsd.)
10—12 MANNENKOOR (61)	2—3 Rekenen (16)
2—3 <i>Stenografie</i> (50)	2—3 Muziekcursus (34)
3—5 <u>Tech. tekenen</u> (18)	3—4 ALGEM. ONTWIKKELING (102)
3—5 Handtekenen (27)	4—5 Nederl. taal (37)
	4—5 Land- en Volkenkunde (13)
Dinsdag	Vrijdag
9—10 } 10—11 } GYMNASIEK (108) 11—12 }	9—10 <i>Duits Hand. corr.</i> (23)
9—11 <i>Boekhouden en Handelsrekenen</i> (15)	10—12 <u>Wiskunde</u> (20)
11—12 DECLAMATIE (22)	10—11 <i>Engels (gevoerd.)</i> (13)
2—3 <i>Radiotechniek</i> (55)	11—12 <i>Engels (Hand. corr.)</i> (27)
3—4 <u>Technische onderwerpen</u> (39)	11—12 <u>E. H. B. O.</u> (34)
4—5 ALGEM. ONTWIKKELING (115)	's Middags: Ontspanning (227) (film, voordracht, muziek, museumbezoek, zwemmen e.d.)
Woensdag	Zaterdag
10—11 Engelse conversatie (72) (zie ook Donderd.)	9—10 Schaken (beginners)
11—12 GYMNASIEK (zie Dinsd.)	10—11 Schaken (gevorderden).
2—3 Esperanto I (86)	
3—4 Esperanto II (10)	

kunnen onmogelijk zichzelf een volkomen scherp beeld vormen van de resultaten, omdat hierbij alleen maar als werkelijk resultaat de vorming van waarden in de jonge mensen aangemerkt kan worden, die zich eerst op de zeer lange duur zullen demonstreren. Zij moeten min of meer afgaan op de wijze waarop de bezoekers reageren. Bij oppervlakkige beschouwing zou dit iets teleurstellends hebben. Er komt namelijk op de verschillende lessen een tamelijk vlottende bevolking. Naar het aantal geven de wintermaanden van elk jaar een zekere stabiliteit te zien, in de zomer komt meest een inzinking, terwijl in de loop der jaren toeneming te bespeuren valt. Deze aantallen omvatten echter een groot contingent van wisselende bezoekers en dit contingent blijft, als wij de bezoekers, die voor langer of korter tijd aan het werk gaan, eraf rekenen. Hiertegenover staat, dat een kern gevormd wordt van jongens, die ook na perioden van werk weer terugkomen.

Voor zover het de kern betreft, moeten alle veranderingen op rekening geschreven worden van het aan 't werk gaan. Deze wisselingen zijn daarom slechts schijnbaar teleurstellend, omdat zij verklaarbaar zijn. Wie bij zijn werk uitgaat van bepaalde beginselen, die het werk doordringen moeten, zonder dat zij de geschiktheid hebben om als leuzen door de deelhebbers aan dit werk overgenomen te worden, zal steeds op kernvorming, gepaard met dit schiftingsproces aangewezen zijn. Jonge mensen, die door de uiterlijke vormen van het werk heen de beginselen aanvoelen, behoren tot de werkelijke kern. Anderen blijven uit persoonlijke sympathieën, of voorkeur voor een of andere les. Het zien door deze uiterlijke vormen is zéér moeilijk. Wij zeiden te voren reeds, dat bij de mens het motief een handeling van karakter kan doen veranderen. Zo is het ook bij verenigingen. Het motief, de wil een werkelijke organisatie te zijn, die aan de ene kant verantwoordelijk is voor zijn leden en aan de andere zijde als actief onderdeel, naast andere van gelijke orde, een groter geheel wil dienen, om daarmee ook de leden tot het bewustzijn van hun verantwoordelijkheid tenopzichte van grotere verbanden te brengen, dit geeft aan de handelingen van deze organisatie een zekere betekenis. Alleen mensen, die reeds een zeker gevoel hebben voor dergelijke verbanden, of zij, die tenminste in deze richting denken willen, kunnen deze dingen in de practijk herkennen, aangepraat kan het niet worden. Als deze kern uit 20% van het aantal ingeschrevenen bestaat, taxeren wij vrij hoog.

Het aantal ingeschrevenen omvat weer een deel dat óf nooit komt, óf zo onregelmatig dat wij ze niet tot onze lesbezoekers rekenen. In

October '35 had Ons Huis ruim 400 jonge mensen ingeschreven; om enig idee te geven van wat daarvan komt, hebben wij achter de vakken op het rooster de aantallen bezoekers vermeld, die de lessen in October '35 telden. Het cijfer achter het eerste uur voor gymnastiek omvat het bezoek van alle uren. Vakken waar geen cijfer achter staat zijn eerst begin November ingelast. In totaal kwamen er 321 jongens. Meerdere cijfers en een uitvoerige analyse daarvan zijn binnen het raam van dit artikel niet mogelijk.

Het begrijpelijke en zelfs wenselijke van de wisselingen in de lesbevolking is gelegen in het feit, dat naast de inrichting, die wij hier als voorbeeld namen, andere organisaties staan, die op hetzelfde gebied werkzaam zijn. Deze verenigingen zullen, bewust of onbewust, organen worden in de bovenomschreven zin; bij het werklozenwerk is het moeilijker dan op ander terrein nog om deze in de natuur der dingen liggende noodzakelijkheid te weerstreven. Of daar dan mede gewerkt wordt om den werkloze het besef van zijn gebondenheid aan de maatschappij te doen behouden of te hergeven, is een vraag, die, als we de zaken ruim genoeg nemen, met ja beantwoord kan worden; de vraag of dit op dezelfde wijze gebeurt als in Ons Huis, moeten we ontkennend beantwoorden; en dat is goed, omdat daardoor de mogelijkheid geschapen wordt, dat iedere werkloze die omgeving zoekt, die het meest met zijn aard en behoeften overeenstemt. Het behandelde op de lessen in algemene ontwikkeling; het tempo der zuiver cursorische lessen e.d. zijn hier in even sterke mate van invloed als de vorm van tucht. Merkwaardig is het te zien hoe een vrij groot percentage daar terecht komt waar de vorm van tucht juist is, zoals voor hen gewenst is.

Als wij nu weten, dat zo in Rotterdam een zevental organisaties werken en we nemen voor het gemak aan, dat ieder dezer organisaties een zelfde aantal jongens bereikt, dan is daarmee gegeven, dat het totaalpercentage van de jeugdige werklozen, die aan dit werk deelnemen, niet hoog is. Voor een deel van degenen, die niet bij een der organisaties komen of blijven, zijn de minimum eisen die gesteld worden reeds te zwaar. Daar deze eisen voortkomen uit het karakter der vereniging en dat karakter resultaat is van organische groei, is het onjuist te zeggen: laat de verenigingen hun eisen lager stellen. Beter is het te trachten het front te verbreden. Daartoe zou het gewenst kunnen zijn, dat van overheidswege maatregelen genomen worden om iets te doen voor die groepen, welke door de jeugdorganisaties en volkshuizen niet bereikt worden. De term centralisatie, die in verband met overheidsbemoeiing op dit terrein wel genoemd wordt, zou de gedachte kunnen oproepen, dat het werk der jeugdorganisaties gede-

centraliseerd zou heten in de gewone zin. Dit is alleen daarom al niet juist, omdat van den begiinne af aan de verschillende organisaties op voorbeeldige wijze samengewerkt hebben en tegenover rijks- en gemeentebestuur een administratieve eenheid vormen. Het hierboven ontwikkelde begrip van organisatie heft de tegenstelling centralisatie-decentralisatie op.

Behalve het werk der jeugdorganisaties en volkshuizen kennen we in Rotterdam ook de vakcursussen. Deze cursussen, die uitstekend bezocht worden en goede resultaten afwerpen, zijn uiteraard op andere grondslagen gebaseerd dan die, welke in dit artikel aangegeven zijn. Het hoofdmoment is hier het verwerven van praktische bekwaamheden en vanzelfsprekend laat een dergelijk werk duidelijk aanwijsbare resultaten zien in de vorm van werkstukken der vaklieden en behaalde diploma's der kantoormensen. Dit neemt niet weg, dat ook de organisator van dit soort werk zich tegen teleurstellingen te wapenen heeft. Als hij jongens weg ziet gaan na het behalen van twee, drie, soms meer diploma's, wordt de tegen beter weten in gekoesterde hoop, dat zij sneller dan anderen slagen zullen in het verwerven van een bestaan in de meeste gevallen de bodem ingeslagen. Onder de jongens zelf zijn het alleen de sterkere, voor wie resultaat op dit gebied morele waarde heeft, ook wanneer de materiële op zich laat wachten. Voor de andere — de meerderheid — is dan het werk der jeugdorganisaties en volkshuizen te sterker noodzakelijk. Dat de technische vakken, vakken als correspondentie, moderne talen e.d., die schijnbaar geheel bij dit vakonderwijs thuishoren, toch door de andere doelstelling een essentieel onderdeel van het rooster uitmaken, is in ander verband voldoende aangetoond.

Rest ons thans te behandelen het onderdeel: werkobjecten.

„Is het te verwachten, dat iemand, die vijf jaar werkloos is, vijf jaar lesjes blijft volgen?" Deze vraag kan beantwoord worden met een andere vraag: „Is opvoeding tot gemeenschapsmens een afgebakende cursus van een of meer jaren, of eist dit een mensenleven?" Het is duidelijk, dat deze vragen langs elkaar heengaan, en iemand, die inderdaad in het z.g. ontwikkelingswerk niet anders dan „lesjes" ziet, zal reeds lang tot de overtuiging gekomen zijn, dat iets anders gewenst is. In het kader van deze beschouwingen zullen wij de pogingen om den werkloze op een of andere wijze aan het werk te zetten, niet als tegenstelling maar als aanvulling zien.

Blijkens verslagen in de pers gaat ook de regering van deze overtuiging uit.

Zonder enig voorbehoud zal op de vraag: „Wat heeft de werkloze nodig?" het antwoord luiden: „Werk". Het is echter misleidend om

het werk, gedaan in werkobjecten, centrale werkplaatsen, enz. met het „werk” in dit antwoord gelijk te stellen. Met dit laatste wordt bedoeld: werk dat den werkloze weer tot deel van het productieapparaat maakt, en hem langs die weg zijn zelfrespect als nuttig lid der maatschappij hergeeft. Wij hebben reeds aangetoond, dat de verbinding van deze twee gedachten onjuist is en fnuikend voor het moreel van den werkloze, en dat *alle* werklozenwerk er op gericht moet zijn deze verbinding te verbreken, om de uit het productieproces gestofene het gevoel te geven lid, zelfs nuttig lid van de maatschappij te zijn. Ongetwijfeld waardevolle dingen als bijhouden en ontwikkelen van vakbekwaamheid, fit blijven van het lichaam, orde in het leven enz., achten wij ter wille van deze werklozen zelf en ter wille van de maatschappij op de tweede plaats te komen. Wat in de afgelopen jaren door de bestaande organisaties op dit gebied gedaan is, beaantwoordde in meerdere of mindere mate aan deze eisen, alleen al omdat in deze werkkampen de jongens in het organisch verband, waarin zij opgenomen waren, bleven en de paedagogische leiding in ontwikkelingswerk en kamp dezelfde was, terwijl tevens in de kampen werk en ontwikkeling hand in hand gingen, ja, een eenheid waren. Hoe het mogelijk is iets van dit alles te bewaren wanneer op een eenmanswagen een werkloze als conducteur gezet wordt, is ons een raadsel. Het samenbrengen van werklozen in gelijke werkkring met onder normale omstandigheden werkende collega's zal veel eerder de grenzen scherper trekken en het tegennatuurlijke gevoel van afgescheidenheid, de bron van alle maatschappelijke misère, sterker maken. Hoe paradoxaal het ook klinken moge, wij zien, altijd weer op grond van ons gevoel voor natuurlijke groepsvorming, in het samenbrengen van de werklozen meer mogelijkheid ze aan de maatschappij te binden, dan in de wijze, die het aan de dagbladers ontleende voorbeeld representeert.

Wanneer bestaande, zich met dit werk bezig houdende organisaties ruimer gelegenheid geboden wordt het werk als paedagogisch hulpmiddel te gebruiken en het eventueel door de Overheid in te richten ontwikkelingswerk onder de niet door deze verenigingen bereikte lagen, dit in dezelfde, misschien onder die omstandigheden meerdere, mate toepast, dan blijft de eenheid van centralisatie en decentralisatie in organisatie bewaard, dan blijft de belangrijke mogelijkheid, voor ons de noodzakelijkheid, open, dat werklozen van gelijke aard, aanleg en behoeften, elkaar op natuurlijke wijze vinden, en wat voor heel het maatschappelijk bestel van bijzonder belang is, dan vinden geen ongewenste kristallisaties plaats, die een bestaande toestand vast en star maken.

Wij willen eindigen met een nadere toelichting van dit punt. Het lijkt ons namelijk mogelijk, dat uit het besprokene de conclusie getrokken wordt, dat het hierin ontwikkelde inzicht geheel uitgaat van de gedachte, dat de werkloosheid een permanent verschijnsel is. Dit is niet juist. De beantwoording van de vraag ligt op een geheel ander gebied en is hier niet aan de orde. Wat doen wij voor de werkloze jeugd, en hoe helpen wij de jeugdwerkloosheid de wereld uit, zijn twee scherp gescheiden vragen, die door emotionele naturen misschien moeilijk uit elkaar te houden zijn. Verwarring op dit gebied leidt tot verwarring van de twee begrippen van werk: aan de ene kant: werk met uitzicht, werk in de zin van wederopneming in het productieproces, en aan de andere kant: werk als paedagogisch element bij organisatie van werklozen.

Voor deze verwisseling kan werkelijk geen andere qualificering dan misleidend gegeven worden. Jeugdwerkloosheid is een feit. Gevoel van onderlinge saamborigheid onder werklozen is een tweede feit. Het gevaar dat deze groepen zich, tenminste in hun denken, richten tegen de rest van de samenleving, is een derde. Het aanvaarden van deze feiten en het werken vanuit de bestaande toestand is nog geen stelling nemen ten opzichte van de vraag naar het permanente ervan. Wil onze samenleving gezonder worden dan zij is, dan is een eerste vereiste, dat het tegennatuurlijke in denken en doen beperkt wordt. Tegennatuurlijk is het wanneer enkeling of groep zich buiten de mensengemeenschap geplaatst acht, ja zich tegen deze gemeenschap richt, wat, dit zij hier ter voorkoming van misverstanden, vermeld, iets anders is dan het zich richten tegen maatschappelijke structuren.

Het zich aanpassen aan het gegevene, als methode de methode der natuur te nemen, geeft de zekerheid, dat het relatieve in de verhouding van eenheden en samenstellende delen bewaard blijft en daarmee de natuurlijke soepelheid met de mogelijkheid tot ontwikkeling en groei. Ontwikkeling in de letterlijke zin genomen is het naar buiten brengen van wat in de kern der dingen verborgen is, suggereert ook het wegnemen van belemmeringen, waar reeds eerder over gesproken is. Centralisatie, gezien als volkomen tegengesteld aan wat als werk der jeugdbewegingen decentralisatie genoemd wordt, zou, als zij haar oplossing in organisatie niet vindt, starre bouwsels in het leven roepen, die wel verre van te ontwikkelen inwikkelen. Natuurlijke groei is niet tegen te houden. Onoordeeltkundige belemmeringen kunnen echter misvormingen bij het groeiproces veroorzaken, en dan zouden maatregelen, met goede bedoelingen genomen, niet alleen ongewenste toestanden bestendigen, maar nieuwe wantoestanden doen ontstaan.

Feiten en Pogingen

Organisatie van ons Onderwijs.

Velen zullen in de Troonrede met instemming gelezen hebben de passage: „Bijzondere aandacht zal worden gewijd aan de organisatorische en pedagogische vragen inzake het onderwijs voor zover deze op het terrein van de Overheid liggen.”

Intussen, blijkens het Voorlopig Verslag betreffende de Onderwijsbegroting voor 1936 denken meerdere Kamerleden daarover anders. Zij hebben zich met bezorgdheid afgevraagd of deze passage de door hen zo gevreesde „Staatspedagogiek” zoude inluiden.

Het hoofdbestuur der Maatschappij tot nut van 't algemeen, dat in een adres aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen d.d. 13 Juli '35 juist op de wenschelijkheid van de in de Troonrede aangekondigde maatregelen had gewezen, heeft thans (30 November) in een adres aan de leden der Tweede Kamer aangetoond, dat hier voor Staatspedagogiek geen vrees behoeft te bestaan, daar er tal van vragen zijn die met Staatspedagogiek niets te

maken hebben, wier oplossing dringend geëist wordt, zullen de bedragen welke aan ons Onderwijs worden besteed efficiënt zijn.

Het hoofdbestuur noemt:

1. De klachten, dat ons L.O. niet voldoende met de eisen van het praktische leven rekening houdt.

2. Het verschijnsel, dat een zeer groot percentage der kinderen, die jaarlijks tot de scholen van M.O. en V.H.O. toegelaten worden, daar niet thuis behoren en stranden vóór zij het einddiploma behalen, tot grote schade van henzelf en van de opnemende scholen.

3. De klachten van verschillende faculteiten onzer Universiteiten over onvoldoende voorbereiding harer studenten.

4. De klachten omtrent onvoldoende pedagogische opleiding van aanstaande leeraren.

Het hoofdbestuur vestigt er vervolgens de aandacht op, dat de Onderwijsraad niet over de outillage beschikt om dergelijke vragen op te lossen, waarna het de leden der Tweede Kamer verzoekt, aan den Minister bij zijn streven, hun steun niet te onthouden.

Boekaankondiging

Leonard V. Koos c.s. *Summary. National Survey of secondary education. Monograph No. 1. Washington, D.C. 1934.*

Evenals de meeste landen hebben ook de Ver. Staten in de laatste 30 jaar een krachtige ontwikkeling van het middelbaar onderwijs aanschouwd. Als een wonderboom is dit onderwijs gegroeid en het aantal leerlingen steeg van 10 tot meer dan 50 pCt. der bevolking in de daarvoor in aanmerking komende leeftijdsgroepen.

Ten einde een beter inzicht te krijgen in de organisatie van het onderwijs en de grote problemen, waarvoor men zich ook daar geplaatst ziet, besloot de North Central Association of Colleges and Secondary Schools een uitgebreide enquête te doen instellen. Zij richtte tot de Rege-

ring het verzoek om zich met een dergelijk onderzoek te belasten en inderdaad vond het verzoek een welwillend gehoor. Een bedrag van \$ 225.000 kon beschikbaar worden gesteld. De resultaten van het onderzoek, hetwelk onder leiding stond van Dr. Koos van de Universiteit van Chicago, werden neergelegd in 28 monografieën.

Het onderhavige werk, monografie No. 1, bevat in 232 blz. een samenvatting van hetgeen in de overige 27 publicaties uitvoeriger wordt behandeld. Het boek geeft o.a. een overzicht van de onderwijsorganisatie en schenkt daarbij aandacht aan de z.g. full-time en part-time schools. Meer dan de helft van de scholen blijkt minder dan 100 leerlingen te hebben. Aan deze kleine scholen is overigens een afzonderlijk hoofdstuk gewijd.

Van de andere onderwerpen, welke behandeld worden, noemen wij nog de schoolbevolking, de scholen voor de gekleurde rassen, de vorming der leraren, de programma's, de toelating, enz.

Voor hen, die een summier overzicht wensen van de middelbare school in de Ver. Staten, lijkt ons deze „Summary” wel geschikt.

v. d. M.

Walter Gehrig, *Die Ausgaben der Schweizerischen Eidgenossenschaft für das Bildungswesen*. Zurich, Gebr. Leeman and Co., 1934.

Gerade in einer Zeit, wo in allen europäischen Staaten die Ausgaben für das Unterrichts-wesen eine Beschränkung erfahren und auch bei uns (d. i. in Zwislerland) die Notwendigkeit von Einsparungen zutage tritt, ist es wohl nicht unangebracht, uns, wenn auch nur kurz, aber um so gründlicher, auf die kulturelle, staatspolitische, ja selbst wirtschaftspolitische Bedeutung der Schule zu besinnen.“

Deze afinea uit de inleiding van schrijver's dissertatie geeft de strekking van zijn werk aan. Intussen kwam de schrijver aan een behandeling van het gehele vraagstuk, zoals hierboven gesteld, natuurlijk niet toe (overigens ook een wel wat te uitgebreid onderwerp voor één dissertatie).

De eerste hoofdstukken zijn gewijd aan theoretische beschouwingen over de verhouding school—staat en over de vraag, in hoeverre de staat de kosten van het onderwijs heeft te dragen. Gehrig ziet de uitgaven voor onderwijs vooral (en te veel?) als een kapitaalinvestering, waardoor de economische positie van een volk versterkt wordt.

Het grootste deel van het boek is gewijd aan een uiteenzetting van de financiële bemoeiingen der Zwitserse Bondsregering met het onderwijs, waarbij tevens de gelegenheid wordt aangegrepen om de financiële verhouding tussen Bondsregering, de kantonale regeringen en andere lichamen te bespreken. Uitvoerig tabellenwerk illustreert duidelijk hoe ook in Zwitserland de kosten van het onderwijs in de loop der jaren tot een veelvoud zijn gestegen. In het jaar

1884 gaf de Bondsregering Frs. 500.000 voor het onderwijs uit, in het jaar 1910 was dit reeds gestegen tot Frs. 6.400.000 en in 1931 werd een hoogtepunt bereikt met Frs. 18.500.000.

v. d. M.

Ambrose Caliver, *Secondary Education for Negroes*. National Survey of secondary education. Monograph No. 7. Washington, D.C. 1934.

Als No. 7 in vooregenoemde serie monografiën verscheen een studie over het middelbaar onderwijs voor negers in de Ver. Staten.

Ambrose Caliver, specialist voor het onderwijs aan negers bij de Office of Education, geeft in dit werk een overzicht van dit onderwijs in de 15 Zuidelijke staten, welke een negerbevolking van 9¼ miljoen tellen.

Vóór de opheffing der slavernij in de zestiger jaren der vorige eeuw was er van onderwijs voor negers geen sprake. Nauwelijks 5 pCt. der negerbevolking kon lezen en/of schrijven. In 1930 was dit percentage intussen tot 85 gestegen.

De rassentegenstellingen hebben er toe geleid voor blanken en negers afzonderlijke scholen voor middelbaar onderwijs op te richten. Dat de negerbevolking op een belangrijk lager niveau staat moge o.a. blijken uit het feit, dat van de blanke bevolking in high-school leeftijd 33,5 pct. de high-school bezoekt, welk percentage voor de negers slechts 9,5 bedraagt.

In de kosten zal zich wel enigszins het verschil in schoolpeil manifesteren; vele staten besteden per blanke leerling enkele malen het bedrag, hetwelk zij voor een negerleerling uitgeven.

De schrijver deed er goed aan naast de onderwijsgegevens ook demografische gegevens te vermelden; de eerste vallen daardoor juister te waarderen. Zoo wordt het dan b.v. duidelijker waarom de negers kwantitatief zo achterstaan, 67 pCt. leeft n.l. op het uitgestrekte platteland, terwijl de blanke bevolking in hoofzaak in de steden geconcentreerd is.

v. d. M.

INHOUD VAN AFLEVERING 3.

	Bladz.
Sociologie en Paedagogiek, door J. P. Kruyt	69
Het Onderwijs in 1934, door A. H. Gerhard	80
Werk voor jeugdige werklozen, door W. C. Bijl	87
Feiten en Pogingen.	
Organisatie van ons Onderwijs	99
Boekaankondiging, door v. d. M.	99—100

Het Russische toneel in de spiegel van de Moskouise toneelfeesten

door Mr. J. HUIJTS.

De roem van het Russische toneel dateert niet van vandaag of gister, ook al was er in het oude Rusland nog nauwelijks een spoor van toneelkunst te vinden, toen zij elders in Europa reeds bloeitijdperken kende of gekend had. Het toneel in Rusland was ook niet van nationale oorsprong. Zelfs de geestelijke mysteriespelen, waarmede het omstreeks het midden van de zeventiende eeuw begon, waren uit het westen ingevoerd. Pas hadden deze bij het hof de smaak voor het toneel gevekt, of de toenmalige tsaar liet toneelspelers uit het buitenland komen, een reizende Duitse troep, waarvoor zijn major domus ook de eerste vaste schouwburg bouwde. Met de dood van de tsaar geraakte echter deze eerste bevestiging weer voorbij. Eerst Peter de Grote, die in het toneel een machtig middel zag om de westerse beschaving onder het volk te brengen, liet in 1702 opnieuw een Duitse troep werven en ook hij liet op het Rode plein voor haar een schouwburg zetten. En om het bezoek te bevorderen, stelde hij de schouwburggangers vrij van de belasting, welke de inwoners van Moskou anders te betalen hadden, als zij na een bepaald uur de oude stad wilden verlaten. Toen de hoofdstad naar Petersburg verlegd werd, was een schouwburg een van de eerste gebouwen, die werden neergezet.

Weer verdween na de dood des keizers de belangstelling voor het toneel een wijle, totdat de keizerin Anna Iwanowna toevallig kennis maakte met een Italiaanse troep, welke zozeer haar geestdrijf gaande maakte, dat zij zelf ook Italiaanse toneelspelers komen liet, met wie tevens opera en ballet hun intrede in het tsarenrijk deden. Onder keizerin Elisabeth speelden zelfs een Italiaanse, een Franse en een Duitse troep naast elkaar in de hoofdstad en voor de Franse troep, die het meest in de smaak van de keizerin viel, werd de eerste stenen schouwburg gebouwd.

Maar halverwege de achttiende eeuw verschijnen toch ook de eerste Russische toneelschrijvers, ook al brengen zij het niet verder dan ietwat schoolse navolgingen van Franse en andere buitenlandse voorbeelden. En eveneens nog onder de regering van Elisabeth komt de eerste Russische troep tot aanzijn, als de koopmanszoon Fedor Wolkow te Jaroslav een liefhebberijgezelschap sticht, dat weldra zulk een

aanzien geniet, dat Elisabeth het op staatskosten naar Petersburg laat overkomen en Wolkow het jaar daarop naar Moskou stuurt, om ook daar een Russische schouwburg op te richten. Sindsdien werden in de beide hoofdsteden regelmatig toneelvoorstellingen in het Russisch gegeven. Wolkow zelf werd bij de troonsbestijging van Katharina II in de adelstand verheven en met een landgoed beloond. En deze keizerin, die te Petersburg een volksschouwburg stichtte, waarvan het ensemble uit ambtenaren, boekbinders en typografen werd gevormd, richtte in 1799 ook de eerste permanente toneelschool op, waar begaafde kinderen uit alle standen konden worden opgenomen. Toen reeds onderscheidde deze opleiding zich door een strenge ernst, die door de hele verdere geschiedenis van het Russische toneel heen de voorborg zou blijven voor een zeldzaam hoog ontwikkelde techniek, als tegenhanger van een niet minder specifieke begaafdheid.

Met de dood van Katharina II is weder een van de bloeiperioden van het Russische toneel ten einde. Maar als Rusland onder Alexander I, in en na de strijd tegen Napoleon, eigenlijk voor het eerst in de Europese politiek de gelijkgerechtigde van de andere grote mogendheden is en zelfs enige tijd de leiding krijgt, dringen de invloeden van buiten opnieuw bezielend naar binnen.

Alle belangrijke werken van de Europese toneelliteratuur komen in deze tijd op het Russische toneel, de Franse tragedies, zo goed als Shakespeare en Schiller. De Grote en Kleine Schouwburg te Moskou, de Alexanderschouwburg te Petersburg dateren alle uit deze tijd. Naarmate onder de heerschappij van Nicolaas I de onderdrukking van de geestelijke vrijheid echter toeneemt, wordt ook het hoftoneel steeds conservatiever, gaat zich zo uitsluitend op het behoud van zijn klassieke stijltradities concentreren, dat de invloed daarvan zelfs nu, welhaast twintig jaar na de Revolutie, in de oude schouwburgen nog merkbaar is. De bevordering van het toneel wordt nu meer en meer een zaak van de adel. De hoogste lagen hadden zich nog beperkt tot het vormen van lijfeigenengezelschappen, die van het westen geïmporteerde cultuur in westers nagebootste vormen ten tonele brachten, maar toen de overwinningen op Napoleon het nationale zelfbewustzijn verhoogd hadden, toen bovendien de leiding in het geestesleven op lagere rangen van de adel was overgegaan, die reeds kritisch tegenover het heersende regiem stonden, kwamen opeens ook de Russische toneelschrijvers te voorschijn, zonder uitzondering uiting gevend aan het protest tegen de bestaande maatschappelijke orde: Gribojedow in de eerste plaats en straks Gogolj, met wie zich, in tegenstelling tot het classicistisch-romantische toneel tot dusver, het realistische toneel begiut te ont-

wikkelen, dat nu reeds de uitdrukking wordt van de opkomende burgerij. Ostrowski zal daarvan spoedig de meest karakteristieke vertolker zijn.

Deze ontwikkeling moest onvermijdelijk ook tot uiting komen in de uitdrukkingmiddelen van het toneel. De Kleine Schouwburg kan het zich tot een eer rekenen, dat hij tot in de duisterste tijden van de reactie in zijn repertoire de gevoelens van verontwaardiging en het vrije denken toeliet, voor zover de censuur ze niet onderdrukte; dat hij Gribojedow's Ellende van het Verstand, Gogolj's Revisor en even later het werk van Ostrowski eerder dan iemand anders heeft gespeeld. Toch was hij, als hofschouwburg, te onvrij, om de aldus tot uiting komende geestelijke vernieuwing ook in zijn stijl vernieuwend tot uitdrukking te kunnen brengen. Omgekeerd heeft de Kleine Schouwburg zich zo aan zijn stijl gehecht, dat ook nu de vertoningen daar nog een onoverwinnelijk ouderwetse indruk maken, hoewel de Kleine Schouwburg, zijn andere traditie getrouw, ook weer een van de eerste schouwburgen was, die het sowjetstuk op zijn repertoire nam. De vernieuwing van het toneel als uitdrukkingsmiddel ging langs de Kleine Schouwburg heen. Het was Stanislawski, de zoon van een rijk fabrikant, die eerst als regisseur van liefhebberijtoneel en later als stichter van de Moskouse Kunstenaarschouwburg, de weg vond tot de schepping van een nieuwe, naturalistische ensemblekunst, welke einddoel een zo nauwkeurig mogelijke weergave op het toneel van uiterlijke en innerlijke gebeurtenissen was. Ook op de enscenering oefende dit naturalisme een grote invloed.

Tegelijk ontwikkelt zich, in het milieu van dezelfde burgerij, maar toch als uiting van een geheel tegengestelde geesteshouding, een zuiver decoratief toneel, dat in de eerste plaats, door toedoen van de Moskouse grootindustriële Mamontow, tot een grondige ommekeer in de opera-enscenering heeft geleid, welke voor het eerst het werk van echte kunstenaars werd, van wier grootheid de Grote Schouwburg te Moskou nu nog welhaast dagelijks getuigt, niet zozeer in de herhaling van hun scheppingen, als wel door de voortzetting van de geest, waarin zij de hunne geschapen hebben. Ook Mejerhold, tevoren een leerling van Stanislawski, bekeert zich tot het decoratieve toneel en wordt in zijn experimentele vertoningen een van zijn meest orthodoxe vertegenwoordigers. De grootste triomfen vierde het decoratieve toneel echter op het gebied van ballet en pantomime.

Deze beide richtingen, zowel de naturalistische als de decoratieve, waren in hun eigen richting zo vastgelopen, dat zij reeds begonnen waren zich los te werken door toepassing van elkkanders beginselen,

toen omstreeks 1912, dus vlak voor de oorlog en niet zo heel lang voor de Revolutie, opnieuw een aantal toneelhervormers op de voorgrond traden: Jewreinow, de voorvechter van het „toneel op zichzelf“, van het theatrale, in tegenstelling tot het naturalisme, dat het toneel steeds meer met het nagebootste leven was gaan vereenzelvigen; Mardzjanow, met zijn „synthetische toneel“, waarop de toneelkunstenaar zowel zanger, danser als speler zou zijn en Tairow, wiens werk veel verwantschap met de twee eerstgenoemde vertoonde, maar ze slechts volgde om op zijn „ontboeid toneel“ allereerst een protest tegen het naturalisme en het decoratieve toneel beide te brengen.

Het interessante is nu, dat na de geweldige deining, welke de Revolutie ook op het gebied van het toneel teweeggebracht heeft, na de uiterste experimenten, die beproefd zijn en waarmee vooral ook weer de naam van Meierhold verbonden is geweest, het Russische toneel, zoals wij het in de laatste twee Moskouwe toneelfeesten gespiegeld hebben gevonden, in grote trekken nog steeds overeenkomt met het beeld, dat het vóór de Revolutie bood, tenminste als men zijn aandacht bepaalt tot hetgeen er op het toneel gebeurt en zich niet met het gezicht naar de zaal wendt, waar het nieuwe publiek zit, het publiek van arbeiders, ambtenaren en intellectuelen, waarvan het overgrote gedeelte twintig jaar geleden er zeker nooit aan gedacht zou hebben om naar de schouwburg te gaan en dat er nu zijn stempel op drukt.

De Kleine Schouwburg vertoont nog altijd de stijl, waarvan de beroemde Sjtsjepkin de vader is, een formeel realisme, sterk in zijn typering, maar zonder sfeer. De Grote Schouwburg is de burcht van het decoratieve toneel, waarin Fedorowski en Matroenin zich misschien nog onbeprekter kunnen uitleven dan ooit tevoren. Stanislavski is Stanislavski gebleven. Meierhold, experimentator van nature, zal altijd een grote wisselvalligheid blijven vertonen, maar heeft *La Dame aux Camélias* toch ook weer sterk decoratief ten tonele gebracht, zij het veel soberder, moderner dan de decorkunst van de Grote Schouwburg. Tairow, die immers allereerst een protest heeft willen laten horen, wordt rhetorisch, nu zijn optreden deze negatieve zin verloren heeft. In de jongere theaters herkent men nog invloeden van Jewreinow, Mardzjanow enz. En indien de allerjongste sterker op de toneelfeesten vertegenwoordigd waren, zou men misschien ook reeds iets ontdekken van de werkelijk nieuwe stijl, van het „socialistische realisme“, dat ieder op zijn manier tracht te verwezenlijken en verwezenlijkt meent te hebben, maar dat waarschijnlijk eerst dan werkelijk ontstaan zal, als de grote figuren van het verleden van het

schaakbord genomen zijn, niet omdat zij evenzovele stijlen van het verleden vertegenwoordigen, maar vooral omdat zij uit milieuz komen, welke, bij alle sympathie en toewijding, te ver van de bakermat der nieuwe mensen afleven, om hun afstammelingen te kunnen veroorloven de psychologische waarden, welke de Revolutie heeft ingevoerd, in kunst te kunnen herscheppen, en de vormen te vinden, welke niet alleen aan de nieuwe maatschappij, maar ook aan de nieuwe mensen beantwoorden.

Het Russische toneel, zoals het heden ten dage voortbestaat, is iets schitterends. Waarschijnlijk is zijn gelijke niet te vinden. Het heeft de geestdriftige belangstelling van een onuitputtelijk publiek. Het geniet de steun van alle maatschappelijke instellingen, die maar iets tot zijn bloei kunnen toedoen. Toch verkeert het in een overgangperiode, het heeft de stijl nog niet gevonden, die het als sowjettoneel zal kenmerken en die het natuurlijk vinden zal, zoals iedere periode van maatschappijontwikkeling in alle vormen van kunst de stijl vindt, die eraan beantwoordt. Aan de ene kant staat het sowjettoneel, in alles wat in de sowjetschouwburgen vertoond wordt, in volle bloei van schoonheid en technische volkomenheid, aan de andere kant, als uitdrukking van de geestesinhoud van het nieuwe leven, verkeert het nog in een pril begin. Dat maakt het schrijven over het Russische toneel tot een moeilijke taak. Men kan ermee volstaan te bewonderen wat te bewonderen valt, maar dan laat men de vele vragen open, die een van de diepst grijpende maatschappelijke omwentelingen aan de orde heeft gesteld. Men kan in de eerste plaats naar de zin van het gebeurende vragen, willen weten wat het Russische toneel van heden als uitdrukking van de tegenwoordige maatschappij betekent, en dan overschaduwet men wellicht de werkelijke pracht te zeer door theoretische bespiegelingen.

Eén ding is duidelijk: het huidige Russische toneel is niet een aan de Revolutie vers ontsprongen sowjettoneel. Daarvoor heeft het veel te veel wortels in de geschiedenis van voor de Revolutie, daarvoor wordt het te zeer beheerst door figuren, die, hoe zij nu ook tegenover het sowjetbewind mogen staan, hun primaire artistieke opvattingen toch gevormd hebben in de tijd, die daaraan voorafging en onder invloed van factoren, die daaraan tegengesteld waren. Het Russische toneel van thans is een van de duidelijkste voorbeelden van een feit, dat op zichzelf reeds voortdurend vergeten wordt: dat de sowjetmacht op zichzelf een overgangsregiem vormt en nog geenszins beantwoordt aan de voorstellingen, welke haar verwekkers van de toekomst hebben. Ook het toneel is in die overgang begrepen en het past allerminst

in de lijn van de sowjetmacht om hem te verhaasten, in de overtuiging dat de macht van de nieuw ontstane maatschappelijke omstandigheden dat beter en grondiger zal doen dan het beste menselijke voorstellingsvermogen het kan uitdenken. Het zou kortzichtig zijn, bij de vele overeenkomsten, welke het Russische toneel van nu in zijn hoofdstromingen vertoont met het Russische toneel van vlak voor de Revolutie, te doen alsof de Revolutie er helemaal niet was geweest. Het zou een slag in de lucht zijn, over het sowjettoneel te schrijven, uitgaande van een veronderstelde voorstelling, hoe het zou moeten zijn. Maar bij al het schone, dat er aan het Russische toneel te zien is, blijft het belangrijkste toch: hoe het sowjettoneel *wordt*, hoe zijn verschillende factoren uiteen gehouden worden, in volle vrijheid van eigen ontwikkeling, slechts bestuurd door deze ene gedachte, dat zij zich tenslotte in één begrip, het „socialistische realisme“ zullen verbinden, zonder dat dit sturen in tyrannie ontaardt.

Dergelijke processen moet men zich nooit zo voorstellen, dat mensen, die zelf de rechte weg best zouden hebben geweten, de omweg uitstippelen voor de overgrote meerderheid van hun medemens, voor wie de rechte weg te snel zou zijn. De waarheid is, dat diegenen, die terecht inzien, dat de rechte weg niet dient te worden geforceerd, daarbij dikwijls geleid zullen worden door het menskundig inzicht, dat zij zelf in smaak en ontwikkeling wellicht ook te bevooroordeeld zullen zijn, om de rechte weg te kunnen wijzen. Als op het ogenblik in de Grote Schouwburg te Moskou het decoratieve toneel hoogtij viert, als telken jare weer de opening van het Moskouse toneelfeest in de Grote Schouwburg wordt gevierd, dan ligt daarin toch ook een zekere voorkeur in opgesloten, in kringen, waarvan grote invloed uitgaat, zonder dat men verwachten kan, dat deze illusionistische stijl het „socialistische realisme“ nader zal blijken te staan dan een der andere stijlen van het hedendaagse Russische toneel.

Niet dat de voorstellingen in de Grote Schouwburg niet mooi zijn. Zij zijn prachtig. In deze schouwburg, nog altijd schitterend van het goud en rood van een keizerlijk hoftheater, in de stijl waarvan nu de nieuwe sowjetwapens zijn uitgevoerd en het grote voordoek, met de jaartallen van de Commune van Parijs en de revoluties van 1905 en 1917, zijn reeds de technische voorwaarden voor voortreffelijke uitvoeringen alle aanwezig. Er kunnen heel wat illusies worden gewekt, waaraan op een ander toneel niet te denken valt. En toch, als men in de opera Sadko bijv. ziet, hoe het tafereel aan de haven is opgebouwd, het ene plan na het andere, waarlangs een drukte van belang kan worden gecreëerd, zonder dat er voor de toeschouwer

ook maar de geringste verwarring ontstaat; als men de schoonheid van elk onderdeel is nagegaan en steeds stilliger beseft: dit is niet te overtreffen, dan kwam toch onvernijdelijk het oogenblik, waarop men zich zelf bekennen moest, dat al deze inspanning toch voor niets was geweest, erger, dat zij in de zegepraal van de schone zichtbaarheid, volslagen afbreuk gedaan had aan hetgeen in een opera toch altijd het eerste blijven zal: de muziek. Men kon de muziek niet meer horen, zoveel was er te zien! Er was geen eenheid en zij kon er niet zijn, omdat de muziek tenslotte geen decor, maar vertolking vraagt. En tekenend, ook voor het verleden, waarin de decoratieve stijl reeds zijn hoogste triomfen in het ballet had blijken te behalen, was, dat ook nu de enige werkelijk overveldigende scène die was, waarin de opera in het ballet overgaat, de scène op de bodem van het meer, een feeërie van onbeschrijfelijke schoonheid, in welke de dansbeweging de muziek als iets zichtbaars overbrengt in de schilderij van het decor, een schouwspel van wieren en koralen, monsters en siervissen, reuzenslakken en kreeftwezens, met de meergod en zijn gevolg van water-nymphen daartussendoor, dat als een roes over de ogen komt, een golf van geestdrift uitdaagt over de tegenstrevende kritiek op een foutief, onhoudbaar beginsel, volgens hetwelk uiterlijk vertoon de voorrang krijgt boven de betekenis van de vertoning. Wel heel schrill kwam dat uit in het ballet van De drie Dikzakken, een ballet van jonge datum, met de schijn van een revolutionnaire geest, die het in werkelijkheid niet heeft, van intrigue en muziek een niets-niemandal, maar in de inscenering, met de imponerende hoogte- en dieptewerkingen, en het optreden van een massaal corps-de-ballet, eveneens een verbluffend schouwspel.

Dan is de stijl van de Kleine Schouwburg, die een van de andere zijden inneemt van het plein, waaraan ook de Grote ligt, — ook al doet die stijl pas goed ouderwets aan, in zijn nuchterheid heel wat waarachtiger. Deze stijl kenmerkt zich door de grote ambachtelijke ernst, waarmee het toneelspel wordt toegepast, een ernst, die men overal op het Russische toneel zal terugvinden, maar die hier toch wel zeer sterk getypeerd door de afkomst van het lijfeigentoneel van verscheidene van de toneelspelers, die dit eerste realisme, honderd jaar geleden, hebben gecreëerd. Want deze stijl draagt, zelfs nu nog, de sporen van de afhankelijkheid, waarin deze toneelspelers van honderd jaar geleden hun kunst leerden, en de beperktheid van de fantasie van kleine en zeer kleine burgers, die zij in oorsprong waren. Hij is even consciëntieus als bekrompen, het handwerk wordt in de puntjes beoefend, maar men mist de eigenlijke scheppingsdrift. Uit het milieu der lagere

volksklassen opkomend, moesten deze toneelspelers aansluiting vinden bij de burgerij en de mindere adellklassen en hun protest tegen het absolutisme; maar aan de andere kant bleven zij toch de dienaren van een keizerlijke hofschouwburg, zodat zij zich tot een soort van objectiviteit in hun spel moesten bepalen, typering inplaats van beleving, die een eigenschap was geworden, ook toen zij de vrijheid gewonnen hadden om zichzelf te zijn en, zoals gezegd, zelfs nu nog voortbestaat, nu de Revolutie de breuk met het verleden volkomen heeft gemaakt. Zo is het even begrijpelijk, dat de Kleine Schouwburg een van de meest revolutionnaire schouwburgen is geweest, omdat het van oudsher verbonden is geweest met de lagen van de bevolking, waaruit tenslotte de arbeidersklasse is opgestaan, die in de Octoberrevolutie heeft gezegevierd, terwijl het tevens, in de vorm van zijn vertoningen, door de traditie de meest ouderwetse, ja kleinburgerlijk nandoende schouwburg in het hedendaagse Moskouse toneellevens is.

In wezen is echter het Stanislawski toneel veel burgerlijker, juist omdat de geest van de in de tweede helft van de vorige eeuw opkomende burgerij er zo persoonlijk in tot uiting gebracht is. Indien de Kleine Schouwburg in zijn realisme de werkelijkheid formeel weergegeven had, dan wilde het naturalisme van Stanislawski het van binnenuit herscheppen. Dit streven kwam vooral uit in de wijze van voorbereiding van de opvoeringen, waarbij er maanden, desnoods jaren gebruikt werden om de toneelspeler geheel in te laten leven in de gemoedsstemming, die hij had te vertolken, een tot het uiterste doorgedreven individualisme, dat volkomen op zijn plaats en verantwoord was, toen Stanislawski zijn toneel, als drager van de burgerlijke idee, die ook hem bezielde, vestigde, maar die thans, nu de Moskouse Kunstenaarsschouwburg deel uitmaakt van een proletarische maatschappij, niet meer van binnen uit de maatschappij gevoed wordt, maar tot een methode is verzwakt, volgens welke wederom voortreffelijke toneelspelers kunnen worden gevormd, zoals dat ook in de Kleine Schouwburg het geval is, zonder dat men echter ook van hen zou kunnen zeggen, dat zij de geest van deze tijd vermogen te vertolken. In de Tweede Kunstenaarsschouwburg, waarin de theatraalizing van het toneel reeds weer begonnen is, die de toneelhervormers van vlak voor het uitbreken van de oorlog als eis tegen het toen reeds te ver gegane naturalisme en de ook in zichzelf vastgelopen stylisering van het decoratieve toneel hadden ingebracht, bespeurt men zelfs een zekere neutraliteit tegenover de maatschappij, waarin hij speelt, ondanks de vurige betuigingen van trouw aan de sowjetmacht, die zelfs daarin toe uiting komt, dat de leider de eenheid van het collectief naar voren

brengt, door slechts geflankeerd door een aantal leden van zijn gezelschap voor het doek te verschijnen, om zijn gasten te begroeten. En eerst in het filiaal van de Kunstenaarsschouwburg komt men tot een verjonging van de stijl, door de verjonging van het ensemble, waardoor de psychologische inleving haar individualistische eenzelveigheid verliest, nu het in dit milieu een vanzelfsheid geworden is, dat het individu voortdurend samenleeft met de gemeenschap en aan deze de verantwoordelijkheid schuldig is, die aanvankelijk uitsluitend zelfverantwoording was.

Dan zijn er de twee andere toneelleiders, wier persoonlijkheid zich reeds voor de revolutie gevormd had: Meierhold en Tairow. Van hen speelt Tairow in de schouwburg, die naar zijn eigen inzichten gebouwd is, terwijl de schouwburg van Meierhold, de schouwburg, waar automobielen, paarden, koeien en olifanten rechtstreeks van het toneel de straat op moeten kunnen komen, eerst in aanbouw is. Hun kansen zijn dus niet gelijk. Toch: als men de opvoering van *La Dame aux Camélias* gedenkt en daarnaast het jubileumschouwspel van Tairow, *Egyptische Nachten*, dan is er een punt van overeenkomst, dat ook hier in het feit schijnt te liggen, dat deze kunstenaars te volgroeid waren, op het ogenblik dat de Revolutie uitbrak, om de psychologische veranderingen, welke deze meebracht, innerlijk te hebben kunnen verwerken, zodat hun werk te eenzijdig hersenwerk, zij het ook soms geniaal hersenwerk wordt. Er moet een diepere, hun zelf onbewuste grond zijn, waarom zij beiden een repertoirestuk, Meierhold het drama van Dumas en Tairow Shakespeare's *Antonius en Cleopatra*, uitgekozen hebben, die weliswaar de „grote rollen” bieden, welke iedere tragedienne vóór Zinaida Rajch en Alice Koonen ook heeft willen spelen, maar wat hun strekking betreft zo weinig aansluiten op de nieuwe maatschappij, waarin de Sowjetunie ze verplaatst, dat ze niet zonder ingrijpend vermaakt te zijn, ten tonele konden worden gebracht. Dnarij was het optreden van Meierhold nog het best te verklaren. Hoe dan ook, is *La Dame aux Camélias* een onbetekenend stuk: als Meierhold er werkelijk in geslaagd was, om door de inwerking van elementen uit het zoveel grotere werk van de Balzac de sentimentele geschiedenis van Marguerite Gautier een zekere sociale betekenis te geven, des te beter. Maar men kon het van den beginne onbegonnen werk achten, toen Tairow de strekking van een van de grootste drama's van Shakespeare wilde gaan wijzigen, van *Antonius en Cleopatra* een sociaal drama wilde maken, waarin twee tijdperken, het feodale Egypte en het imperialistische Rome, op elkander botsten en daarvoor de figuur van Cleopatra meende te moeten verkleinen, door haar af te

stemmen op de caricatuur, welke Shaw van haar heeft gemaakt. Bij al het compositorische vernuft, dat men Tairow niet ontzeggen kan, moest dat mislukken en terwijl men van het grote politieke conflict toch niet meer dan de buitenkant te zien kreeg, had Alice Koonen de ondankbare taak om een Cleopatra te spelen, die als een onnozel kind begint, een nukkige, verwende vrouw wordt en dan toch tenslotte aan een grote liefde sterft. Maar ook Meierhold kon in het wezen van de zaak niet veel aan het feit veranderen, dat *La Dame aux Camélias* om het liefdesverdriet van een vrouw speelt en verder niet. En als men dan ziet, hoe zij beiden hun volle kracht eraan geven, om zo'n stuk op het toneel te brengen, dan krijgt men weleens het gevoel, dat er hier een „vlucht in de techniek“ beproefd wordt, vooral gespeend van alle opzet, dat de kunstenaars zelf ook om het hardst zullen ontkennen, maar onmiskenbaar aan de verontschuldigungen, welke zij zelf voor het stuk van hun keuze moeten aanvoeren, in de vorm van zulke ingrijpende en toch ontoereikende reconstructies, welke zij het hebben laten ondergaan.

Ook van de schouwburgen, die na de Revolutie gesticht zijn, zijn er echter nog verscheidene, die rechtstreeks onder de invloed van de stromingen van daarvoor gebleven zijn: bijv. de operaschouwburg-Stanislawski en de muziekschouwburg-Nemirowitsj Dantsjenko, die weliswaar op de Grote Schouwburg voor hebben, dat zij naar een eenheid van muzikale en dramatische actie zoeken, welke daar nog helemaal ontbreekt, maar, vooral in de Muziekschouwburg-Nemirowitsj Dantsjenko, bij een naturalistisch spel gebleven zijn, dat evenmin een oplossing voor de operavertoning heten mag. Ook de Wachtangow schouwburg draagt in vele vertoningen nog het authentieke stempel van Stanislawski, de Revoluteschouwburg heeft geruime tijd onder de rechtstreekse leiding van Meierhold gestaan en de Realistische schouwburg, op het ogenblik een van de meest interessante schouwburgen van Moskou, staat onder leiding van een leerling van Meierhold, Ochlopkow. Maar hier kan men toch reeds menen in waarheid de drempel van de nieuwe tijd overschreden te hebben, want juist het experimentele karakter, dat Ochlopkow's werk, in navolging van Meierhold, behouden heeft, stelt het veel meer dan een van de andere stijlen open voor de indringing van de nieuwe, tegenwoordige levensinhoud.

Men ziet dus, dat het sowjettoneel, in de uitwendige vorm, waarin het de buitenlandse toeschouwer het eerst en het zeerst verbluft door rijkdom en verscheidenheid, nog zeer sterk bepaald wordt door de ontwikkeling van het Russische toneel, zoals deze zich reeds voor de

Revolutie had gezet. Dat hoeft men het sowjettoneel niet te verwijten. Integendeel, het is een bewijs van het diepe culturele besef van zijn leiders, dat zij niet overhaast de oude vormen uitgebannen hebben en voorzover de neiging daartoe heeft bestaan, er weer op teruggekomen zijn, in afwachting van het organische wijzigingsproces, dat zich onvermijdelijk voltrekken moet, zodra en naarmate een jong, en onder heel andere omstandigheden opgegroeid geslacht naar voren treedt, ook al toont het voorbeeld van de Kleine Schouwburg aan, hoe lang een eens gevestigde traditie zich dan nog, tegen de stroom van de tijd in, kan handhaven, maar tevens met de zekerheid, dat de opkomst van een nieuwe, bij de nieuwe tijd passende stijl, zich daardoor niet weerhouden laat.

En reeds zijn het in het Moskouse toneellevens de verschijningen van de Joodse, de Zigeuner-, de Letse schouwburg, die juist omdat zij buiten de sfeer van de traditie ontstaan zijn, de treffendste voorbeelden geven van een nieuwe toneelgeneratie, opgekomen op de grondslag van een sterke scenische begaafdheid, die ook het geheim is van de groei en bloei van het eigenlijke Russische toneel, maar nu voor het eerst of vrijwel voor het eerst aan eboord in de na-revolutionnaire tijd, merkwaardige getuigenissen van de snelle culturele ontluiking en rijpwording van kleine nationaliteiten, die onder het tsaristische regiem verdrukt en verwaarloosd waren. De vertoning van Koning Lear in de Joodse Schouwburg was een van de hoogtepunten van het Derde toneelfeest en men kan gerust zeggen, dat daar thans van dit Shakespeariaanse treurspel een uitvoering gegeven wordt, die in de geschiedenis als een van haar allerbeste zal blijven genoemd.

Het toneel heeft echter niet alleen de kant van de encenering en het spel. Er is ook nog het stuk. Men heeft al gemerkt, dat op het sowjettoneel lang niet alleen de stukken van eigen schrijvers worden gespeeld. De eigen klassieken en die van de werelklitteratuur, ook een enkel modern buitenlands stuk, nemen op het repertoire een ruime plaats in. De zorg voor de „nalatenschap van het verleden" wordt in de laatste jaren minder dan ooit verwaarloosd. Maar vanzelf gaat de belangstelling van de buitenlandse bezoeker, die niet uitsluitend op de vertoning let, maar die zich ook voor het vertoonde interesseert, in de eerste plaats uit naar de stukken van de jonge sowjetschrijvers, waarin het tegenwoordige leven zijn afspiegeling vindt. Ten dele spelen ook deze stukken al weer in een soort van verleden. Gorki's Jegor Boeljtsew e.a. bijv. schildert de ondergang van de koopmansstand, aan de vooravond van de Revolutie, in de gestalte van een man, die juist een van de ontvankelijkste geesten in zijn omgeving is, waardoor

het stuk een hoge, tragisch-menselijke klank krijgt, welke machtig doorklinkt in het weergaloze spel van Sjtsjoekin, die in de Wachtangow schouwburg in deze rol zijn triomfen viert.

Menig stuk speelt in de tijd van de burgeroorlog, een weliswaar historisch afgesloten tijdperk, dat echter in geest en verbeelding van de mensen nog sterk voortleeft. Het stuk *Interventie* bijv., dat als het ware een galerij van revolutionnaire en contra-revolutionnaire karakters geworden is; Ljoebow Jarowaja, waarin de tragische spanning ontwikkeld wordt, waarin de betrekking tussen man en vrouw onder invloed van de Revolutie en de daarna gekomen gebeurtenissen te gronde gaat; en *Optimistische Tragedie*, waarin het heroïsme van die tijd verzinnebeeld wordt.

Steeds meer stukken echter behandelen problemen van het hedendaagse leven. Dat kan kritisch zijn, zoals in de *Weg der Bloemen*, waarin het misbruik van de nieuwe vrijheden, met name in het verkeer van mannen en vrouwen, gehekeld wordt; dat kan luchtig en blij zijn, als in *Het Goede Leven*, waarin jong en oud zich verenigen in de dienst van de nieuwe maatschappij.

Op het laatste toneelfeest waren het de stukken *Strijders*, *Aristocraten* en *Platon Kretsjet*, die elk een verschillend facet van het huidige sowjetleven naar ons toe draaiden. In *Strijders* wordt de verandering in mensen en verhoudingen getekend, die zich voltrekt als het Rode leger zich als een geheel naar de moderne eisen geregeld leger gaat constitueren, met de daaraan gepaard gaande strijd tussen de oude specialisten, die uitgaan van de stelling, dat de techniek en alleen de techniek de doorslag geeft, terwijl de jongere legeraanvoerders, overeenkomstig de leuzen van de communistische partij de betekenis van de mens voorop blijven stellen, een stuk, waarin niet zoveel gebeurt, als wel een levendige karaktertekening van geheel uiteenlopende mensentypen gegeven wordt.

Aristocraten beweegt zich eveneens op een speciaal terrein, de aanleg van het Witte Zee-Oostzeekanaal, dat uitgevoerd is bij wijze van reclasseringsarbeid, waardoor duizenden en tienduizenden gewone en politieke gevangenen tot het normale leven moesten worden teruggeleid en een arbeid, die er dan ook mee getindigd is dat wederom duizenden en tienduizenden vermindering en kwijtschelding van straf gekregen hebben en een aantal zelfs met hoge onderscheidingen in de maatschappij terugkeerden. Deze heropvoeding nu, die onder het rechtstreekse toezicht van de gepepe geschiedde, ziet men in *Aristocraten* getheatraliseerd. Aristocraten zijn degenen, die beginnen te weigeren aan de arbeid te gaan, dieven en prostituees, boeren, die de collec-

tivisatie gedwarsboomd hadden, ingenieurs, die zich aan sabotage hadden schuldig gemaakt. De innerlijke en uiterlijke conflicten, welke zich daarbij voordeden, worden in bonte rij ten tonele gebracht en de aan een filmmontage herinnerende, maar ook aan het Chinése toneelverwante regie in de Realistische schouwburg wist, in de meest letterlijke zin van het woord, steeds het licht op het karakteristieke ogenblik te laten vallen, waarin het conflict zich verscherpte of de kentering kwam.

Platon Kretsjet daarentegen is geheel uit het volle leven gegrepen, een voortreffelijk geschreven stuk, al waren de handgrepen weleens een beetje al te afgesleten, waarin de eigenaardige discipline van het sowjetleven wordt afgebeeld, geleerd wordt, hoe men zijn eerzucht aan deze discipline moet weten te onderwerpen, wordt aangetoond, hoe deze discipline niet tegengesteld is aan diepere en inniger gevoelens, hoe ongedisciplineerde geestdrift op niets uitloopt enz. en nog aangevuld met tal van andere levensbijzonderheden, welke alle tezamen een heel aanschouwelijk beeld van het dagelijkse leven geven, als werkelijkheid en ideaal.

Van deze kant uitgaande, van de kant van het repertoire, ziet men dus eigenlijk nog meer van het sowjettoneel dan wanneer men zijn belangstelling op de vertoning concentreert. En hoewel de dramaturgie ongetwijfeld bij de kunst der enscenering achterstaat, is zij zeker niet minder belangrijk, omdat van haar tenslotte de stukken zullen moeten komen, waarop ook de nieuwe vormen, de ware stijl van het „socialistische realisme“ zich inspireert. Van hieruit begint de nieuwbouw, van hieruit worden de verbouwingen van de overgeërfde stijlen afgedwongen, gelijk men dat reeds nu herhaaldelijk gebeuren ziet. En het is wel een bijzonder blijk van de innerlijke kracht van het Russische toneel, dat het ondanks deze grondige reorganisatieprocessen zulk een gaaf uiterlijk bewaart, dat een Moskous toneelfeest een van de schoonste belevingen is, welke men zich dromen kan.

Tooneel op het platteland in Engeland

door E. C. KNAPPERT.

Wat hier wordt medegedeeld over toneelspel op het Engelsche platteland, is slechts een klein onderdeel van wat in Engeland volkstoneel, laat staan amateurstoneel heeten mag. Dit laatste onderwerp zou vragen om een reeks van artikelen van de hand van

iemand, die uit eigen aanschouwing spreken kan en zich bovendien had kunnen inwerken in levensomstandigheden, met zoo geheel andere mogelijkheden dan die bij ons aanwezig zijn.

Stelster dezes heeft bij aanvaarding van deze voorwaarden slechts recht van spreken waar het twee groepen geldt: die der intellectuelen en die der plattelands-bevolking. In deze bladzijden gaat het om de laatste.

Tot goed begrip van wat volgen gaat, is het noodig een en ander mede te deelen over de organisatie die achter de vertooningen staat en zonder welke deze zelfs niet te denken zijn. ¹⁾ Over het dorpsleven in Engeland is sedert den oorlog een nieuwe geest vaardig geworden. Productie en verduurzaming van levensmiddelen werden een dringende en dwingende eisch, waarbij uit den aard der zaak de vrouw van het platteland allereerst betrokken was. Te meer omdat de manna in de loopgraven lagen in Vlaanderen en in Noord-Frankrijk of in Klein-Azië, op zee of in de lucht hun luguber bedrijf uitoefenden.

In 1915 werd de Maatschappij van Landbouw gewezen op de groote beteekenis van de boerin en van de dorpsvrouw in verband met voedselvoorziening. Deze nam de organisatie ter hand van vrouwenclubs op de dorpen. September 1916 werd de eerste opgericht in Llanfair in Noord-Wales. ²⁾ Overal begonnen ze te verrijzen, dank zij de nood der tijden en de stelselmatige propaganda. In 1917 biedt de regeering aan, het propagandawerk voor de beweging over te nemen. Zij draagt dit uit den aard der zaak op aan het Departement van Landbouw. Atgevaardigden van 137 vrouwenclubs komen in hetzelfde jaar te Londen bijeen om zich te zamen op dit voorstel te beraden. Het resultaat is dat de hulp der Regeering dankbaar wordt aanvaard, terwijl in een motie waardeering werd uitgesproken over het feit dat door het Departement de organisatorische regeling werd opgedragen aan het centraal comite voor vrouwenclubs.

In Juli 1925 bestonden 3366 clubs.

In Juli 1935 zijn er 5296 met 307000 leden.

Uit den nood der tijden is een beweging voortgekomen, waaraan het platteland en dus het gansche Britsche rijk stoffelijk en geestelijk meer te danken heeft dan in woorden kan worden weergegeven.

Zullen wij dat over eenige jaren ook kunnen zeggen van wat in

¹⁾ Voor meer bijzonderheden, zie men: *Leven en Werken*, tiende Jaargang (1925) het artikel *De Vrouwenclub* door E. C. Knappert.

²⁾ Officieel: National Federation of Women's Institutes.

ons eigen land op dit oogenblik, dank zij eveneens de nood der tijden, op het platteland wordt verricht? ¹⁾

Of ik niet vergeet dat ik over tooneelspel schrijven zou? Neen, geen oogenblik. Want daar een mensch evenmin bij brood alleen als zonder brood leven kan, kwamen in den kring van deze dorpsvrouwen allerlei verlangens tot uiting om door zelfwerkzaamheid aan cultureele behoeften te voldoen. En bij een volk dat tot dramatische uitbeelding uitgesproken aanleg heeft, kon het wel niet anders, of het moest in deze dorpsclubs komen tot vertooningen.

En zoo is al vóór tien jaar regel geworden dat 's winters tooneelstukken worden ingestudeerd die in het voorjaar worden opgevoerd. Maar hierbij is het niet gebleven. Want in alles wat leeft, zit gang en groei. Wie zich even indenkt in een werkelijkheid die, bij alle verschil, in alle landen dezelfde is, maakt zich onmiddellijk waar hoezeer het materiaal dat in de clubs verwerkt wordt, in gehalte afhangt van de leidende figuren. In de club zijn alle maatschappelijke standen vertegenwoordigd. Immers in de statuten wordt zij aldus omschreven: „Een vrouwenclub is een vereeniging van vrouwen uit alle standen die op het land wonen.” De club is democratisch en kiest bij geheime stemming jaarlijks haar bestuur en hare presidente. Is deze laatste of een harer medebestuurders uitgesproken muzikaal, dan zal de club zich in muzikale richting ontwikkelen. Is de een of andere vorm van handenarbeid de specialiteit van een der leden, dan zal die naar voren komen. Bezit een harer een bijzonder talent voor tooneelspel, dan treedt dit op den voorgrond. En daar nu, zooals reeds werd opgemerkt, het Engelsche volk aanleg heeft voor dramatische uitbeelding, is het inderdaad natuurlijk, dat deze door het grootste aantal wordt beoefend. En op zeer verschillende wijze; ook alweer in het nauwst verband met het voorhanden zijnde menschen-

¹⁾ Wij bedoelen het huishoudonderwijs, waartoe „Sociale Zaken” het initiatief heeft genomen. Uit een particulier schrijven hierover het volgende: „In den korten tijd, dat dit werk is gedaan, is reeds gebleken dat de vrouwen voor wie deze voorlichting bestemd is, er beboefte aan hebben en zich gaarne laten voorlichten. Ik zelf (de Directrice van de Rijkslandbouwhuishoudschool „Nieuw Rollecate” te Deventer) gaf momenteel ook een serie van deze lessen aan vrouwen van kleine ontginningsboeren in de „binnenlanden” van Overijssel, die het héél moeilijk hebben en die ik tracht te helpen om van de beschikbare middelen die hun bedrijf oplevert en wat ze niet moeten verkoopen, nog een zoo goed mogelijk profijt te trekken en ze eenig inzicht te geven van de allereerste beginselen van de gezondheidsleer. De deelnemers aan deze cursussen zijn zij, die door het gewone landbouwhuishoudonderwijs niet meer bereikt worden. U moest eens zien, hoe gretig zij het gebodene opnemen. Ik ben wel zeer overtuigd geworden van het noodzakelijke van dit werk — niet alleen voor dezen „crisis” tijd, ook voor meer „normale” tijden. De groote toeloop naar deze cursussen getuigt hiervoor ook.”

materiaal en met het intellectuele peil der leidende clubleden. Zelfs waar al de clubs van een bepaald gewest besluiten mochten tot de opvoering van hetzelfde spel, zou toch de eigen aard tot uiting komen.

Van allerlei is ten toneele gevoerd. Hier voelden de leidende krachten zich sterk aangetrokken tot het Grieksche treurspel, tot dat van Euripides vooral, omdat dit door Gilbert Murray in de eigen taal binnen ieders bereik is gebracht. Elders en in verreweg de meeste gevallen spreekt nog altijd Engeland's groote toneelschrijver het sterkst tot de menschen. Weer elders bestaat een sterke neiging om wat in het verleden in de eigen streek in het eigen dorp historie is geworden, dramatisch te doen uitbeelden door de eigen bewoners. Hier komt dan iets naar voren van het eigenlijke karakter van het leekenspel. Wanneer namelijk acteurs en publiek gezamenlijk en eenstemmig opgaan in het eigen verleden. De laatste jaren openbaart zich in verband met regionalisme en de versterking van nationaal bewustzijn, een sterke neiging in de laatste richting. Waar de streek beschikt over schrijvers-talenten, die begrip hebben van de eischen, welke het drama stelt aan de bewerking van het historisch gegevene, wordt in deze iets bereikt van groote beteekenis voor het leven van al den dag.

Het ligt voor de hand dat bij dit alles de landelijke en vooral de gewestelijke organisatie dezer vrouwenclubs alierlei mogelijk maakt waaraan men zonder deze niet zou toekomen. Zoo is het, dank zij deze, regel geworden dat éénmaal per jaar, in Mei of Juni, van het gedurende de wintermaanden ingestudeerde toneelstuk, een tafereel wordt opgevoerd in de „centrale" door alle clubs, die er omheen zijn gegroepeerd. Met de „centrale" wordt het centrum bedoeld in de provinciestad waar alle vrouwen uit den omtrek ter markt komen. Heeft dit centrum een eigen lokaal, dan wordt het een krachtbron voor den ganschen omtrek.

Het meest verwacht men van de geregelde deelname aan de repetitie, eenmaal per maand. Al lijkt het dat valsche schaamte bij onze overzeesche bureu een minder hinderlijke sta-in-den-weg is om tot eenige prestatie te komen in anderer bijzijn, toch is er vaak heel wat overredingskracht toe noodig, om een eenvoudige vrouw te bewegen in het publiek op te treden. Is zij er eenmaal voor gewonnen, dan houdt zij vol. Stelster dezes kent vrouwen die zij al vóór 25 jaar en nu nog ziet meespelen en die haar herhaaldelijk vertelden, hoe de club en het spel haar geest verruimd en haar gezinsleven op hooger peil gebracht hebben.

Als regel is er op de jaarlijksche feestelijke bijeenkomst een wedstrijd (competitie) voor de beste éénacter, die niet langer dan een half

uur mag duren. Het gebeurt dat er afzonderlijke afdelingen zijn voor vrouwen alleen, gemengde groepen, beginners en vergevorderden. Bij de mij sedert een kwarteeuw bekende groepen is echter van „competitie“ geen sprake meer, omdat het ondoenlijk schijnt afgunst en nijd uit haar gevolg te bannen. De telkens weer herkozen presidente van deze groep heeft een even grooten afkeer van wedijver in bewapening als in tooneelspel. Het systeem deugt niet volgens haar. „Wij zullen in ons opvoedingswerk een beteren geest en dus ook betere kunst krijgen, wanneer wij alle concurreerende elementen verre houden.“ Het is haar gelukt in hare afdeeling een meerderheid te krijgen voor hare zienswijze. In haar kring, Oost-Sussex¹⁾ geeft een kunst-criticus gezonde mondelinge en schriftelijke critiek op al de voorstellingen en het resultaat is dat de verschillende dorpen elkaar helpen om goed voor den dag te komen, door het wederzijdsch uitleenen van benodigdheden bij de jaarlijksche voorstellingen. Men make zich waar wat het zeggen wil wanneer men achter de coulissen telkens hoort: „Willen jullie ons mooiere theeservies gebruiken? Is onze bloemvaas niet beter geschikt? Hebt ge groene verf vergeten? Ik heb ze“. Nu het er niet meer om gaat elkaar een vlieg af te vangen, nu er dus geen punten meer zijn te behalen, en er alleen wordt geraden, geprezen, vriendelijk gecritiseerd, is de geest een andere.

Natuurlijk werkt dit door, zij het langzaam. In Yorkshire hoopt men ook een jaarfeest te bereiken zonder competitie. Helaas trekt een wedstrijd publiek. Geen wonder. In de spanning wie winnen zal ligt een groote aantrekking. Maar juist op dit gebied is een wedstrijd zoo onzuiver. Waar is de rechter, die rekening houden kan met al de mogelijkheden en onmogelijkheden van de verschillende groepen? En behoort niet alles voorkomen te worden wat aanleiding zijn kan tot rechtmatige grieven, tot een gevoel van miskennis, tot verbittering? Onlangs is, eveneens in Sussex, door de clubs een tentoonstelling gehouden van zelf gekweekte groenten, eigengemaakte boter, kaas, jams en andere conserven, waarbij vakmensen hun oordeel gaven met aanwijzingen hoe beter te doen, maar waar van punten of cijfers geen sprake was.

Men vergeve deze uitwijding om de belangrijkheid van de zaak.

Wat nu dit volkstoneel betreft, in Sussex heeft men het reeds gebracht tot voorstellingen van Shakespeare. Ieder dorp had dan gedurende den winter, van hetzelfde stuk een of twee zelfde tooneelen ingestudeerd.²⁾ Tevoren was men het eens geworden over de aankleding

¹⁾ In dezen kring alleen zijn reeds 11000 leden!

²⁾ Verleden jaar uit de „Koopman van Venetië“ en „Elk wat wils.“

der verschillende rollen, die voor alle groepen, pruiken inclus, dezelfde zouden zijn. Eenzelfde kapper behandelde alle spelers, zoodat er tusschen de Shylocks en Portia's en Rosalinde's en Touchstones geen ander onderscheid was dan dat hunner eigene persoonlijkheid.

In het district Kent, ook elders, maar daar met groot succes, kwam men tot de volgende regeling. De hoofdrollen uit een stuk van Shakespeare — was het niet Hendrik VIII? — werden toevertrouwd aan clubleden uit verschillende dorpen, die in onderscheiden tooneelen optraden. De „menigte" was natuurlijk niet dezelfde en zoo iets kan alleen wanneer, binnen ieders bereik, een gemeenschappelijk centrum aanwezig is.

Toen op 30 Oct. l.l. te St. Leonards-on-sea, door twaalf dorps-groepen 's morgens, 's middags en 's avonds éénacters werden opgevoerd, werd op het programma deze feestvoorstelling aangekondigd als „non-competatieve", met de mededeeling dat een bekende tooneel-criticus na ieder stuk critiek en raad zou geven.

Dezen zomer woonden wij een dergelijk tooneelfeest mee. De voorstellingen werden gegeven in een van die prachtige oude schuren, waaraan Sussex nog zoo rijk is, schuren die mogelijkheden scheppen voor het meest uiteenlopende feestelijke gebeuren. Waar gewoonlijk het vee staat, zit nu het publiek amphitheatersgewijze, ten deele op planken die op blokken zijn gelegd, ten deele op matten stoelen. Een blink deel scheidt de toeschouwers van de ingebouwde hooischaar die, met de deel, het tooneel vormt. Het is zomer en dus is het hooi eruit. De ruimten aan weerszijden van het middenvak, de eigenlijke speelplaats, geven gelegenheid tot verdwijnen en verschijnen, terwijl de groote ruimte achter de hooischaar een statig en plechtig opkomen van uit de diepte of aftrekken vanaf het tooneel mogelijk maakt. Twee breedte stalleuren geven ter linker- en rechterzijde toegang tot de deel, zoodat meespelende volksmenigten door deze toegangen komen en gaan kunnen.

Hier nu werden door speelgroepen uit het eigen en de omliggende dorpen korte stukken opgevoerd, die alle tot onderwerp een historisch gebeuren hadden uit de eigen naaste omgeving. Het zeer groote voordeel hiervan was dat het publiek vol gespannen belangstelling was.

De uit oude acten en kerkarchieven opgediepte voorvallen waren soms gebrekkig, soms met echt dramatisch begrip, verwerkt tot éénacters: onder de spelers waren er die denzelfden naam droegen als de personen die zij voorstelden. Het dorp zelf, waar de feestelijke bijeenkomst plaats had, is trotsch op een vrouw, een weduwe op jaren, Ann Tree die, onder de regering van Maria de Bloeddorstige,

verbrand werd om hare kettersche gevoelens, welke op weinig anders schijnen neergekomen te zijn dan dat zij in den kerkdienst het Latijn door de moedertaal wenschte vervangen te zien.

Als het gerucht zich verspreidt, dat de koninklijke soldaten binnen enkele uren het dorp zullen hebben bereikt om de kettersche gevangen te nemen, komt een drom van vrouwen in de dorpskleederdracht dier dagen, haar om strĳd hulp aanbieden. Zij kunnen de vrome, verstandige, oude vrouw niet missen in haar midden. Zij een veroordeelde, die naakten kleedt, hongerenden en dorstenden laaft, ongelukkigen troost en wijzen raad geeft aan allen die zich tot haar wenden? Is het huisje waar zij met hare kleindochter woont, niet een toevlucht voor alle bedrukten? In veiligheid moet zij gebracht, zij en haar kleindochter, en allen, mannen en vrouwen komen met hulp aanzetten. De een biedt zijn huifkar aan, de andere zijn merrie. De man van een derde heeft in een naburig dorp een veilig toevluchtsoord voor de beide vrouwen gevonden.

Maar Ann Tree, waardig in haar zuiveren eenvoud en voornaam in haar onschuld, weigert te vluchten. Ontroerend is de verslagenheid harer dorpsgenooten, die zich nu, met haar, beijveren het jonge meisje te bewegen zich te redden. Wat eindelijk gelukt.

Wij merkten reeds op hoe, door het plaatselijk gegeven, het spel iets gemeen had met onze leekespelen. Want is van deze niet een der eerste voorwaarden, dat de spelers uitbeelden wat met hen de toeschouwers gevoelen?

Van wat door een der andere dorpen gespeeld werd, geldt hetzelfde. Mannen van Sussex en mannen van Kent waren handgemeen geworden in een van die veeten tusschen naburen, waaraan de Middeleeuwen in gansch West-Europa zoo rĳk zijn. Een hunner heeft zijn besten vriend voor zijne oogen zien neerslaan en nu nog bovendien de zijnen het onderspit hebben gedolven en hij met slechts eenige kameraden in het dorp terugkeert, is hij een gebroken man en ondanks zijne jeugd, vervloekt hij het leven. Maar, als hij dan, thuishkomende, hoort hoe hem een zoon is geboren, verandert er iets in hem. En wanneer zijn schoonmoeder naar buiten komt met het kind in de armen, dan wijkt in hem het wanhoopsgevoel van 's levens zinloosheid en met een nieuw levensgevoel schaart hij zich onder de overgeblevenen tot het scheppen van een betere toekomst.

Wat ons in deze pogingen tot cultureele verrijking van het leven op het platteland steeds weer tref, is allereerst het positieve tegenwicht dat hier gesteld wordt tegenover een beïnvloeding van de groote stad, die niet te keeren valt.

Een tweede belangrijk punt is, dat de zelfwerkzaamheid der dorpen zich niet bepaalt tot uitbeelding alleen en dan nog wel van het vaak ongelijksoortige, van wat hun niet ligt, maar dat zij zich richten moet op denken en doen van het eigen voorgeslacht, dat haar bovendien de ongezochte gelegenheid geboden wordt om verleden en heden te vergelijken en daaruit gevolgtrekkingen te maken, die voorwaar niet ten nadeele van het chaotische heden uitvallen.

Van hoe groote waarde het is dat een machtige landelijke organisatie deze mogelijkheden schept op plaatsen, alle beneden 4000 inwoners, behoeft wel niet te worden uiteengezet voor ons Nederlanders die, door een nog sterker individualisme dan het Engelsche, met zoo groote moeite tot samenwerking komen.

Dat toneelspel hierbij onderdeel uitmaakt van een cultuurbeweging die zich ook op andere terreinen gelden laat, werkt mede om haar des te vaster te verankeren in het volksleven.

Over het volkstoneel d. w. z. toneel door en voor het volk in de steden, spreken wij nu niet.

Het ging hier enkel en uitsluitend, niet om wat voor het platteland gedaan wordt, maar om wat het zelf doet en tot stand brengt.

Over de Statistiek van het Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs 1931/32—1933/34

door Dr. A. J. VAN PESCH.

Ieder najaar verrast het Centraal Bureau voor de Statistiek ons, Directeuren en soortgenoten, met een paar vervroegde Sinterklaaspakjes, waaruit we met een lichte zucht vele honderde kaarten halen, leerlingenkaarten en personeelkaarten, die wij met meer of minder accuratesse invullen, na aan het „personeel” vooraf vragen te hebben gedaan, waarvoor een belastingambtenaar zich zelfs te bescheiden zou vinden. De vermelde „minder” accuratesse wreekt zich doordat men het slechte werk „over” moet maken zoals in onze kinderjaren, onder de dwang van een vriendelijke, welwillende, maar volhardende hand in Den Haag.

Zijn de kaarten weer afgeleverd, dan denkt men meestal: „Waar dient dat allemaal voor? Het zal toch wel ongezien in de archieven opgeborgen worden.” — Maar *die* mening hebben wij niet lang kunnen volhouden. Uit de terugzending van foutief ingevulde kaarten, waarbij de fout voor een zeer geschoold deskundige zelfs nog niet dadelijk in het oog viel, bleek dat men de kaarten in ieder geval degelijk be-

studeerde. Dat geeft een burger moed. Die moed werd belangrijk vergroot, en daarmee de animo voor het invullen der kaarten, toen in November 1932 de eerste resultaten van deze verwerkte statistische gegevens gepubliceerd werden door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Onderwijsstatistiek onder de titel: „Statistiek van het Voorbereidend Hooger en Middelbaar Onderwijs 1930—1931”. Toch hoorde men hierin alleen de „leitmotive” zachtjes aangeduid, die thans forser in onze oren klinken nu in October 1935 dezelfde statistiek verschenen is voor de jaren 1931/32—1933/34, *in onderling verband verwerkt*.

Het verschil tussen de publicatie van 1932 en deze van 1935 is als tussen een *momentopname* en een *film*. De eerste geeft nooit meer dan wat de toestand op dat éne moment was en men kan er moeilijk uit leren hoe deze toestand ontstaan is. De film echter laat ons zien hoe de ene toestand zich uit de andere ontwikkelt, zodat men een veel beter inzicht verkrijgt in het hele verloop van het proces en in de factoren en krachten, die het beïnvloeden. Kortweg (zoals de Directeur-Generaal K. W. Methorst zich in het voorbericht uitdrukt): De vorige statistiek was slechts *statistisch*, de thans verschenen is echter *dynamisch*; zij leert kennen niet alleen de stand der schoolbevolking op een bepaalde datum, maar geeft inzicht *in de wijze, waarop de leerlingen de scholen doorlopen*. Geheel bereikt is het gestelde doel nog niet, wat pas langduriger observatie kan leren wat er met de leerlingen geschiedt, die in een bepaald jaar scholen voor m. en v.h.o. betreden hebben. De vier achtereenvolgende jaren, waarover de geschiedenis van de schoolbevolking van 1930 onderzocht is, zijn niet lang genoeg om alle leerlingen van deze generatie de schoolbanken te hebben doen verlaten. Daarvoor is theoretisch *twaalf* jaar nodig, want de langste schoolcursus duurt zes jaar (b.v. bij een Gymnasium) en een leerling mag iedere klas eenmaal doubleren. Zelfs is men er dan nog niet helemaal, want als een leerling na de vierde klasse van een H.B.S. 5-jarige cursus B gedoubleerd te hebben en weer gezakt te zijn, de school moet verlaten, kan hij nog met open armen ontvangen worden in de vierde klasse eener H.B.S. 5-j. c. A, die hij zelfs met geduld nog eens doubleren kan. Zo is dus zelfs twaalf jaar nog niet genoeg. Maar ieder jaar dat wij onze kaarten weer met hoofdbreken en gemopper verzorgen, komt het Centraal Bureau voor de Statistiek dichterbij het benoemde doel, de levensgeschiedenis van een schoolgeneratie. Het lijkt echter een noodlot te zijn wat op dit werk drukt, want even weinig opvekkend als het werk is dat de kaarten-behandeling eist, even weinig opvekkend is het bestuderen dezer statistiek van hetgeen er gebeurt met een schoolgeneratie!

Op mijn eigen school werk ik nog al eens graag met statistiekjes op bescheiden schaal, omdat er in docentenkringen wel eens in de ruimte wordt gepraat en beweringen gedaan worden, die meer baseren op eigen gemoedsstemming, optimistisch of pessimistisch of op vooropgezette meningen, dan op exacte gegevens. Een statistiek kan dan veel gemak geven, gewoonlijk met een zekere kribbigheid gepaard gaande van personen, die hun mening niet bevestigd zien door de statistiek. Werkt men zelf zo aan deze lokale statistieken, dan ziet men reeds bedenkelijke uitkomsten. Zo zag ik dat in de tienjarige periode '23-'33 aan mijn eigen school voor iedere 100 leerlingen, die tot de school toegelaten werden, slechts 39 het einddiploma verwierven en dat dit aan de overige driejarige burgerscholen in Amsterdam precies even erg was. Zo zag ik ook dat van de leerlingen, die bij het eerste rapport in de eerste klasse meer dan 8 onvoldoende vakken hadden, niemand het einddiploma verwierf en van hen met resp. 8, 7 en 6 onvoldoende vakken slechts resp. 2, 2 en 2 $\frac{1}{2}$. Maar ik zag ook, dat slechts weinig ouders voor de daar uit voortvloeiende conclusie omtrent de wenselijkheid tijdig een ander schooltype te kiezen, vatbaar waren en dat mijn school (en niet alleen de mijne, naar ik denk) dus jaren lang gehinderd en geremd wordt door een inerte massa doublerende scholieren, die nooit het einddiploma behalen. De enige troost, die ik heb, is dat uit de thans besproken statistiek van het Centraal Bureau overduidelijk volgt dat mijn school in deze niet alleen staat, maar dat deze ziekelijke congestie *alle* scholen van *alle* typen betreft in misschien nog sterker mate dan bij mij. In de samenvattende grafiek 5 (blz. 111 van het bedoelde werk) vind ik dat op de driejarige burgerscholen slechts ruim 27 leerlingen van iedere 100 na 3 jaren het einddiploma verwerven. Hoevelen er na doubleren van één of twee of drie klassen nog bijkomen is uit deze statistiek nog niet te zien, daar zij over een te gering aantal jaren loopt. In mijn uitkomst van 39 leerlingen zijn echter alle doubleerders mee inbegrepen; ik denk dat het eindresultaat van de statistiek van het Centraal Bureau dus ten slotte wel niet veel zal verschillen van het mijne. Maar de vermelde congestie is toch ook uit grafiek 5 reeds helder te zien waar de doublerende leerlingen vermeld zijn (type 211, 121 en 112); datzelfde geldt voor alle grafieken No. 4 tot en met No. 10.

De scholen doen denken aan een vulkachel, die met slechte anthraciet gestookt wordt en waarin het vuur dreigt te verstikken in de opgehoopte slakken en sintels, die er niet goed uitgehaald worden. Poken helpt. Inderdaad. Wie geeft ons de pook om onze scholen weer beter te laten branden? Zou het rapport-Bolkestein zo'n pook

zijn? Of is er een hele nieuwe wet nodig op het Onderwijs in zijn geheel om als pook te voldoen?

Het verreweg interessantste deel dezer statistische publicatie is vervat in paragraaf 3 „*De schoolloopbaan der leerlingen*“, het dynamische deel dezer statistiek. Dr. Idenburg had reeds in de publicatie van 1932 meegedeeld hoe de leerlingenkaarten ingericht zijn, waarop de gegevens verzameld worden, die in deze statistiek verwerkt zijn (en nog maar *ten dele* verwerkt zijn). Hij herhaalt nu de beschrijving der gevolgde methode, volgens welke de schoolloopbaan van iedere leerling op deze kaart wordt aangetekend in *een enkel getal*, het zogenaamde *typenummer* van den leerling; deze typenummers zijn opgebouwd volgens het principe dat de plaats van het cijfer de waarde bepaalt, welke dit cijfer in het getal toekomt. Zoo is typenummer 1 bestemd voor de leerling, die in de eerste klasse geplaatst is, het typenummer 11 voor een leerling, die vlot overging en thans de tweede klasse doorloopt. Een leerling, die de zes klassen van een gymnasium vlot doorloopt, heeft als typenummer 111111. Doubleert een leerling een klasse, dan komt een *twee* te staan op het rangnummer van de klasse, dus 112 is het typenummer van een leerling, die de eerste en de tweede klasse vlot doorliep en de derde klasse echter nu doubleert. Een 3 betekent dat een klasse voor de derde maal doorlopen wordt en een 0 geeft de *rara avis* aan, die een klasse overslaat!

De vooropleiding wordt aangegeven met een enkel cijfer voor het typenummer geplaatst, ervan gescheiden door een komma. Deze komma geeft trouwens in het algemeen de overgang naar een ander schooltype aan. Zoo zal dus 6,1 aangeven dat een leerling de 6e klasse eener school voor gewoon lager onderwijs doorlopen hebbende, slaagde voor de eerste klasse eener school voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs en deze klasse thans doorloopt. De overgang van de ene school naar de andere wordt door een *breukstreep* aangegeven als deze overgang gepaard gaat met doublingering eener klasse; de overgang wordt echter door een *komma* aangegeven als de studie-voortzetting normaal geschiedt in een volgende, dus hogere klasse. De verwisseling van het schooltype met een ander wordt door de invoeging van de letters der betreffende schoolsoort genoteerd in het typenummer van de leerling. Laat ik enige voorbeelden geven, ontleend aan mijn eigen leerlingenkaarten.

te voorbeeld: Typenummer 6a, H₂ 12. Dit betekent een leerling, die de 6a klasse eener gewone openbare school voor lager onderwijs (d.w.z. een soort brugklasse, die in Amsterdam sinds enige jaren bestaat als voorbereiding voor nog niet geheel rijp geachte leerlingen) doorliep, daarna overging(,) naar een H.B.S. met 3-jarige cursus

(H₃), hier de eerste klasse doorliep en slaagde (1) voor de tweede klasse, waar hij bleef zitten en die hij thans doubleert (2).

2e voorbeeld: Typennummer 6, $\frac{H_1}{H_3} 1$ 2. Dit betekent een leerling, die de zesde klasse eener gewone openbare lagere school doorliep (6) en overging(.) naar een H.B.S. 5 j. c. B (H) waar hij de eerste klasse doorliep (1) maar zakte. Hij verhuisde naar een H.B.S. met 3 j. c. (H₃) welke verhuizing gepaard ging met doublering (vandaar de *breukstreep*). Na het doubleren had hij succes en kwam in de tweede klasse dezer 3-jarige H.B.S. maar zakte weer en doorloopt thans nog eens deze klasse (2).

3e voorbeeld: Typennummer 6, H₃ 2 $\frac{1}{H_3} 1$. Deze leerling kwam uit de 6e klasse ener op. l.s., betrad een H.B.S. 3 j. c. (H₃), doubleerde hier de eerste klasse (2), bleef zitten in de tweede klasse (teller 1) verhuisde naar een andere H.B.S. met 3 j. c. maar doubleert (breukstreep!) daarbij thans de tweede klasse (noemer H₃ 1).

4e voorbeeld: Typennummer 7, G 1, L $\frac{1}{H_a} 1$ $\frac{1}{H_3} 1$. Dit is iets ingewikkelder en geeft reeds dadelijk aan dat we hier niet met een vlot verlopen schoolloopbaan te doen hebben! Deze leerling kwam uit de 7e klasse ener gewone openb. l.s., ging over naar de eerste klasse van een gymnasium (G) en had hier nog het succes om over te gaan, immers de nu volgende verhuizing van het Gymnasium naar een Lyceum (L) is aangegeven door een komma, die de vlote overgang voorstelt i.p.v. de „verhángnisvolle” breukstreep. Op dit Lyceum kwam hij in de afdeling literair-economische H.B.S. (H_a), doorliep met succes de tweede klasse, maar zakte in de derde klasse dezer school (teller 1). Hij verhuisde smadelijk naar weer een andere school, nu een H.B.S. met 3 j. c. (H₃) en deze verhuizing ging gepaard met doublering (breukstreep) en thans doubleert hij deze derde klasse (noemer 1).

Men ziet wel dat dit een vernuftig en eenvoudig systeem is, dat onmisbaar is voor het sorteren der gegevens van de tienduizende kaarten, die het Centraal Bureau te verwerken had en de vele tienduizende, die nog zullen komen. In de thans gepubliceerde gegevens heeft men de vermelde typenummers wat vereenvoudigd. Men vindt er eigenlijk alleen de typenummers met weglating der lagere school en der schooltype-letters, dus alleen, 1, 2, 11, 12, 21, 111 enz. De overige aanduidingen der typenummers zijn in woorden aangebracht als tekst in hoofden en kolommen der diverse tabellen.

Terwijl in de publicatie 1932 alleen nog maar het systeem der typenummers werd meegedeeld, worden thans in 1935 de *uitkomsten*

gepubliceerd, die met dit systeem verkregen zijn. Zij omvatten de stand van zaken in de vier achtereenvolgende jaren 1930, 1931, 1932 en 1933. De bedoeling is slechts *eens* in de 5 jaren een leerlingen-generatie *geheel* te volgen; voor de tusselliggende leerlingengeneraties wordt voorlopig alleen aandacht geschonken aan de resultaten, die zij na één jaar behalen. Dit betekent echter niet dat de verdere gegevens dezer tussen-generaties verder worden prijsgegeven; ieder jaar zal de schoolloopbaan van de voor goed vertrokken leerlingen dezer tussen-generaties worden vastgesteld, zodat na een aantal jaren nog een terugblik kan gemaakt worden over de bereikte resultaten. Onder *leerlingengeneratie* wordt verstaan de groep leerlingen, die in een bepaald jaar voor het eerst tot de eerste klasse van de scholen voor m. en v.h. onderwijs werd toegelaten. In de thans gepubliceerde tabellen vindt men dus een overzicht van de *schoolloopbaan* der leerlingen van de generatie 1930 in haar eerste tot en met vierde schooljaar. De schoolloopbaan voor de generatie 1931 kon dus alleen voor het eerste tot en met het derde schooljaar, voor de generatie 1932 voor het eerste tot en met het tweede schooljaar nagegaan worden. Daardoor is een vergelijking tussen deze drie generaties voorlopig (in deze publicatie n.l.) alleen mogelijk tussen de gegevens dezer generaties 1930, 1931, 1932 *in hun eerste en tweede schooljaar*. De schoolloopbaan van de generatie 1930 zal men zelfs nog niet volledig vinden in het besproken boek. Nauwkeurig zijn eigenlijk alleen omschreven de loopbanen der leerlingen, *die de schoolsoort, waar zij oorspronkelijk op geplaatst werden, trouw bleven*.

Men heeft ervan afgezien om ook nog de schoolloopbaan aan te geven van de leerlingen, die in die vier jaren naar een ander schooltype overgingen. Terecht zag Dr. Idenburg in dat de thans gegeven uiteenzetting reeds erg veel van de aandacht en de opmerkzaamheid der lezers vraagt. Ging men nu ook nog de verhuizende leerlingen er bij betrekken, dan werd alles te gecompliceerd door de beschrijving van de lotgevallen van een aantal kleine leerlingengroepjes, welke complicaties het thans gegeven beeld van de leerlingenloopbaan bovendien nog maar zeer weinig zouden veranderen. Maar ook deze gegevens worden niet vergeten; zij worden opgezouten tot de eindrekening van de gehele generatie zal worden opgemaakt.

Er zijn toch reeds bij de tot nu gevolgde vereenvoudigde en beperkte procedure nog *finesses*, die bijna humoristisch werken. Zoo vind ik op pagina 222 en 223 als tabel 41 een rubriek die één de van de dubbele pagina beslaat en die in zijn geheel gewijd is aan I (zegge één) jochie, dat in de eerste klasse uit een H.B.S. 5 j. c. B verhuisd is naar een eerste klasse eener H.B.S. 5 j. c. A, waarvan het pro-

gramma, naar ik meen, nauwelijks verschilt van dat der H.B.S. 5j.c B. voor de eerste klasse. Inderdaad, hij mocht niet ontbreken, maar hij kost typografisch heel wat aan het rijk!

Het is mijn bedoeling niet om alle cijfers, liefst met decimalen compleet, nog eens te laten drukken, zooals ik in andere besprekingen dezer onderwijsstatistiek zag gebeuren. Dat bevordert hoogstens een oppervlakkig oordeel en allicht ook te haastige conclusies bij de lezers. Wie zich voor deze cijfers interesseert, en dat behoren er *veel* te zijn in den lande, zie zelf een exemplaar dezer publicatie te bemachtigen (voor f 4.— te bestellen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage) en bestudere daar de tabellen en in ieder geval de beschouwingen van Dr. Idenburg, die er aan gewijd zijn. Ik behoef hier alleen te zeggen dat de koop de moeite waard is en dat men lectuur heeft voor vele weken en voor honderde betere inzichten. Wel zou ik speciaal de aandacht willen vestigen op de grafieken 4 tot en met 10 op pag. 110 tot en met 116. Ik geloof niet mis te tasten als ik dit de smakelijkste kluif van het hele diner acht. In deze grafieken heeft Dr. Idenburg een samenvattend overzicht gegeven van het lot der leerlingen-generatie 1930 in de jaren 1930, 1931, 1932 en 1933, grafisch voorgesteld om alles wat deze publicatie aan materiaal verwerkt heeft, samen te vatten in een beknopt totaalbeeld. Eerst is in tabel 44 (blz. 226) een samenvattend overzicht gegeven van de generatie 1930, telkens naar de stand op 31 December der resp. jaren; deze absolute aantallen zijn daarna omgerekend in verhoudingscijfers tot het totaal aantal leerlingen waarmee de generatie 1930 begon (staat 54). Eindelijk is deze staat 54 als grondslag gebruikt voor de vermelde 7 grafieken, voor elke schoolsoort één. Iedere grafiek geeft in *zwartgerande* cirkels de aantallen leerlingen, die van 1000 oorspronkelijk geplaatsten telkens vlot overgingen (dus de typen, I, II, III, IIII, welk laatste type door ,IIIE is aangeduid bij de leerlingen, die na drie jaar slaagden voor hun eindexamen H.B.S. 3 j. c. en Handelsdagscholen). In *geblokrande* cirkels, verticaal onder de zwartgerande, staan de leerlingenaantallen, die een der klassen doubleerden (dus de typen, 2, 2I, 12, 2II, 12I, 112) en eindelijk in *geaarceerd-gerande* cirkels de aantallen leerlingen, die meermalen doubleerden, dus de typen ,3 (wat een hardnekkige ouders om hun kind *drie* maal de eerste klas te laten doorlopen in plaats van hun vergissing in te zien!), 3I 13, 22. Men ziet in deze grafieken met één oogopslag hoe weinig geschikt onze scholen zijn voor onze leerlingen of hoe weinig geschikt onze leerlingen zijn voor onze scholen. De keus dezer twee mogelijkheden laaf ik hier maar liever rusten; voor beide is veel te zeggen! Van 1000 nieuw geplaatste leerlingen vindt men zonder kleerscheuren

overgegaan in opeenvolgende jaren, de hieronder vermelde aantallen:

Gymnasia	1000	687	-162	347
H.B.S. 3 j. c.	1000	606	392	274 (eindexamen)
H.B.S. 5 j. c. B	1000	668	-168	335
H.B.S. 5 j. c. C	1000	689	-489	294
Lycea	1000	715	515	353
Handelsdagscholen	1000	663	-138	344 (ten dele eindexamen)
Middelb. Meisjesscholen	1000	741	519	366.

Gaat men na dat deze gelukkige leerlingen nog één (H.B.S. 5-j.c.) of twee (Gymnasia en Lycea) klassen moeten doorlopen eer zij met trots op hun visitekaartje onder hun naam kunnen zetten *type I I I I I E* of *type I I I I I I E*, dan zullen er slechts enige honderde zijn van iedere duizend rozeknoppen, die in de *normale* tijd tot volle rozen ontloken zijn, om deze dorre statistiek eens poëtisch uit te drukken.

Maar de grafieken laten tegelijk zien hoe de scholen van alle typen gecongestioneerd zijn, zoals ik het reeds uitdrukte, door de doubleerders die moeizaam meestrumpelen in de race. Immers in de geblokkeerde en de gearceerd-gerande cirkels vindt men direct de aantallen van leerlingen, die één of meer klassen doubleerden. Zelfs kan men in deze cirkels nog een sectorgewijze indeling vinden, waarin nog de afzonderlijke aantallen staan van leerlingen, die alleen of de eerste of de tweede of de derde klasse doubleerden, en leerlingen, die meer klassen doubleerden, enz. Voor het inzicht in de wijze waarop de bevoiking van een school van een of ander type is samengesteld, zijn deze grafieken uiterst leerzaam.

Eindelijk ziet men in deze grafieken ook nog aangegeven hoeveel leerlingen in opeenvolgende jaren voorgoed vertrokken (als volkomen hopeloos) of naar een ander schooltype overgingen (om 't nog eens elders te proberen). Deze getallen zijn ook verre van opwekkend; stel U eens voor hoeveel narigheid het betekent, dat van iedere duizend nieuw geplaatsten in 1930 op een H.B.S. 5-j. c. B vier jaar later reeds 240 leerlingen *voor goed vertrokken zijn*, terwijl 61 het nog eens op een andere school probeerden! Neen, wie nog volhoudt, dat het bij ons middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs nog zo beroerd niet is als pessimisten menen, mogen deze grafieken wel eens ernstig bekijken om als een „sadder but wiser man" het leven verder door te gaan.

Een paar opmerkingen moeten mij, bij alle waardering voor de verrichte minutieuze en omvangrijke arbeid van het Centraal Bureau voor de Statistiek, toch van het hart.

In de eerste plaats is het jammer, dat bij de wassende omvang van de tabellen en beschouwingen het cijfer- en lettertype der tabellen

kleiner gekozen is dan in de vorige publicatie. Ik zie duidelijk in dat de aard van dit werk dit bezwaar mee moet brengen om te voorkomen dat een tabel over opeenvolgende bladzijden zou uitdijen, wat de overzichtelijkheid ernstig afbreuk zou doen, maar de meeste mensen, ook onderwijmensen, nemen toch reeds niet gauw statistische publicaties ter hand en vooral niet als kleine, dicht opeengedrukte cijfer-zeeën hun voor de ogen schemeren. Het is waar, dat men in de toelichting der cijfers door Dr. P. J. Idenburg, alles vinden kan, wat men nodig heeft, maar de bedoeling is toch dat men dit oordeel van Dr. Idenburg nog eens toetst aan de gegevens zelf. En dan lokken de tabellen uit de publicatie van 1932 meer aan dan die van 1935.

Een tweede bezwaar (tegelijk een compliment voor Dr. Idenburg) is dat de gehele materie er erg ingewikkeld uitziet, al geef ik toe dat er een duidelijke draad van Ariadne loopt door dit labyrint van schoolstatistieken. Dat is een bezwaar, dat een statisticus, die zelf de zaak geheel beheerst en die zonder aarzeling complicatie stapelt op complicatie en toch de weg nog duidelijk ziet, die hij volgen wil, niet geheel zal kunnen begrijpen, maar ook al weer uit eigen ervaring weet ik dat het voor een betrekkelijke leek op statistisch gebied, zoals onderwijmensen meestal zijn, het volgen van een statistisch systeem en vooral het trekken der conclusies hieruit, geweldig lastig is, waar het den statistiek-samensteller zelf volslagen helder is. Ik moet echter erkennen, dat uit deze moeilijkheid geen weg te wijzen is en dat naar alle waarschijnlijkheid in volgende publicaties de lotgevallen der school-generatie nog ingewikkelder tabellen zullen vereisen dan nu reeds het geval is. Maar het blijft jammer, want de statistiek beoogt natuurlijk enerzijds een wetenschappelijk doel, anderzijds echter het doen rijpen van het oordeel dergenen, die in de toekomst de regeling van ons onderwijs in handen zullen hebben, zowel dus van hen, die de wetten zullen ontwerpen en vaststellen als van hen, die deze wetten in de practijk moeten uitvoeren, dus zowel van de wetgevers als van het onderwijzend personeel. En dan met de nadruk op de laatstgenoemde groep, want een docent, die de ernst dezer statistische gegevens niet inziet en zich er niet naar richt, kan door een wettelijke regeling nog niet tot wijsheid gedwongen worden. Ik weet zeker, dat deze ingewikkelde statistiek aan tallozen spoorloos voorbij zal gaan, maar nog-maals: ik weet er ook geen andere raad op en kan alleen het nadeel releveren.

Van de overige paragrafen, die overeenstemming vertonen met de gelijkgetitelde in de publicatie 1932, behoef ik niet veel te zeggen. Men kan daar vinden, wat men gewoonlijk in statistieken vindt, dus

niet iets van de aparte aard van paragraaf 3, de schoolloopbaan der leerlingen. Toch is er heel wat uit op te graven, wat de moeite van het opzoeken waard is. Mag ik er enkele punten uit vermelden? Bij de verdeling der verschillende schooltypen over de grote gemeenten (meer dan 50.000 inwoners) en de kleinere gemeenten valt op dat de gymnasia overwegen in de grotere gemeenten, evenzo de lycea, de vijfjarige hogere burgerscholen A, de driejarige hogere burgerscholen, de middelbare meisjesscholen. De vijfjarige hogere burgerscholen B echter overwegen in de *kleinere* gemeenten en zijn daar natuurlijk voor een groot deel Rijksscholen. Zij vormen dus de typische plattelandscholen zou men haast zeggen, in de kleinere steden geconcentreerd. Voor de onzelfstandige handelsscholen geldt vrijwel hetzelfde.

Bij de leervakken viel mij op, dat onder „godsdienstonderwijs” zijn samengevat bijbelse geschiedenis, bijbelverklaring, kerkgeschiedenis, Christelijke religie, godsdienstleer, apologie en godsdienstgeschiedenis. Voor hen die het godsdienstonderwijs op de openbare scholen ingevoerd wensden te zien, is dit een aansporing om voorzichtig te zijn en vooral goed aan te geven *wat* zij op de openbare school onderwezen wensden te zien en dit niet over te laten aan den docent, die het vak zal geven.

In paragraaf 2, die over de leerlingen handelt, zien we met schrik, dat het totale aantal leerlingen van alle schooltypen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs samen, van ruim 45.000 op 31 December 1930 steeg tot ruim 52.000 op 31 December 1933. Dus een aangroeiing van bijna 16 %! Deze aangroeiing is belangrijk veel groter dan van de gehele Nederlandse bevolking zelf in deze jaren. Waren er n.l. op 31 Dec. 1930 per 10.000 inwoners 57 leerlingen op de behandelde schooltypen, dit aantal steeg tot 63 op 31 Dec. 1933. De over-intellectualisatie groeide dus aan, als men tenminste aanneemt, dat onze scholen iets met intellect te maken hebben! Van deze leerlingen zijn ongeveer tweederde jongens, éénderde meisjes. De meisjes nemen dus nog niet de plaats in aan deze voedingstroggen der wetenschap als haar wel toekomt op grond der samenstelling van de gehele landbevolking. De lycea zijn in dit opzicht nog het gunstigst, want zij benaderen het rechtmatig aandeel door 43 % hunner leerlingen uit meisjes te doen bestaan. De gymnasia zijn niet zo overvullig vrouwelijk bevolkt als men wel eens hoort beweren, men vindt er één meisje naast iedere twee jongens. De B.-hogere burgerscholen zijn het mannelijkst met één meisje naast iedere drie jongens.

Verder frappeerde het mij, dat het confessioneel gymnasiaal onderwijs zo extra sterk zich ontwikkeld heeft. Terwijl de leerlingen-aantallen der openbare gymnasia in de jaren 31-33 aangroeienden met 10 %, was dit voor de Protestants-Christelijke gymnasia ruim 14 % en voor

de Rooms-Katholieke ruim 13 $\%$. Terwijl de openbare gymnasia nog maar ruim 57 $\%$ der totale gymnasiale schoolbevolking bevatten, is dit bedrag bij de openbare hogere burgerscholen (van alle typen samen) nog bijna 73 $\%$! Bij de driejarige burgerscholen zelfs nog ruim 86 $\%$! Het confessioneel onderwijs blijft bij de *middelbare* scholen dus nog ver achter bij het openbaar onderwijs, vergeleken bij de gymnasiale toestand.

Bij de lycea echter winnen de confessionele scholen het verre in de bevolking. Hier bevatten de openbare lycea slechts 22 $\%$ der leerlingen. Dit schooltype is ook het enige, waar de Protestants-Christelijke richting het wint van de Rooms-Katholieke, al is het maar met één koplengte (één percent).

Bij de opmerkingen omtrent de „buitenleerlingen“ trof mij dat als algemene tendentie kon worden vastgesteld dat het getal buitenleerlingen daalt naarmate de gemeenten groter zijn, maar dat er belangrijke uitzonderingen op deze regel zijn. Zo valt onder de grote steden Haarlem op met een bijzonder groot aantal buitenleerlingen. Ik meen me te herinneren, dat dit komt doordat Haarlem een tegemoetkomende financiële houding aanneemt tegenover de buitenleerlingen dan b.v. Amsterdam, dat *binnen* haar grenzen een derde harer leerlingen voor een prikke of om niet onderwijs (en boeken) geeft, maar 10 meter buiten haar grens f-100.— laat betalen.

Wat de herkomst der tot de eerste klasse toegelaten leerlingen betreft, blijkt dat bij vrijwel *alle* schoolsoorten het aantal leerlingen dat uit de *zesde* klasse van de lagere scholen komt, afneemt. Vooral bij de hogere burgerscholen B met 3- en 5-jarige cursus komt nog maar ongeveer de helft der nieuwgeplaatste leerlingen uit de zesde klasse der lagere school. Bij de 5-jarige burgerscholen B zoekt Dr. Idenburg de verklaring in het feit dat deze scholen zoveel leerlingen uit de kleinere gemeenten betrekken; de lagere scholen op het platteland zijn in het algemeen niet in staat de leerlingen in zes jaar klaar te maken voor de burgerschool. Deze verklaring geldt niet voor de driejarige H. B. S., die een grote-stadsschool is. Hierbij denkt Dr. Idenburg echter als verklaring aan het feit dat de leerlingen der driejarige H. B. S. over het algemeen uit een eenvoudiger kring der bevolking voortkomen; het nauw verband tussen schoolvorderingen en milieu maakt aannemelijk dat voor deze leerlingen een vooropleiding van zeven jaar boven één van zes jaar wordt verkozen. Ik geloof dat Dr. Idenburg hier even misgrijpt. Daargelaten dat het nog aanvechtbaar is of schoolvorderingen en milieu werkelijk verband met elkaar houden en dat misschien een stellig maar hèèl dun beschavingsavernisje door het milieu gegeven niet opweegt tegen een beter begrip van het

heilige *moeten* bij de eenvoudiger kringen, zit het met de driejarige burgerscholen mijns inziens als volgt. Is een leerling in de zesde klasse reeds opvallend goed, dan zegt de onderwijzer al gauw aan de ouders: „De jongen moet studeren, dus stuur hem naar de vijfjarige.” De minder brillanten komen in Amsterdam in de 6a klassen, dus doen een jaar langer over de lagere school. Van dezen gaan dan weer de besten toch naar de vijfjarige en de zwakkeren naar de driejarige. Zo krijgt dus de driejarige H. B. S. relatief heel weinig zesde-klassers. En deze slechte kwaliteit verklaart meteen het hoger percentage zakkers bij de verschillende klasse-overgangen op de driejarige H. B. S. en het kleiner aantal leerlingen, dat in de voorgeschreven tijd per 1000 het eindexamen haalt.

De driejarige H.B.S. krijgt nu naar mijn mening uit de zesde klasse der lagere school alleen *die* leerlingen, die minder brillant zijn en die door de hoofden uit een soort afgunst niet gegund worden aan hun gelukkige collega's, die een 6a klasse mogen vormen uit de goede zesde-klassers leerlingen van de omliggende lagere scholen. En aangezien deze zesde-klassers dan meestal niet geheel vertrouwd worden door de H.B.S. 3 j.c. wat hun kennis en schoolcijfers betreft, worden zij gewoonlijk volledig geëxamineerd en leggen dan het loodje. Ik geloof dat deze diverse factoren de oorzaak zijn dat de driejarige hogere burgerscholen weinig zesde-klasse-leerlingen uit de lagere school krijgen. Men moet niet vergeten dat de schoolgeldregeling en boekenregeling in Amsterdam (waar de driejarige burgerscholen hoofdzakelijk thuis behoren) geen beletsel vormt voor de eenvoudiger kringen der bevolking hun kinderen naar de vijfjarige H.B.S. te sturen!

De kennis van Frans bij de toelating tot de eerste klasse blijkt sinds 1930 toegenomen te zijn. Het percentage fransloze leerlingen is aanmerkelijk afgenomen voor alle scholen behalve voor de middelbare meisjesscholen en A-burgerscholen, waar het percentage toch reeds gering was in 1930. Bij de driejarige H.B.S. is het aantal franslozen nog hoog (ruim een kwart der nieuw geplaatsten) en *dit* kan inderdaad samenhangen met het milieu, waaruit deze leerlingen komen. Grote waarde is echter niet te hechten aan dit afnemen van het percentage franslozen, want bij verschillende frans-„bezittenden” is deze „bezitting” in de praktijk een optimistische fictie, die alleen de docent verleiden kan tot een sneller onderwijs-tempo, dat dan toch funest blijkt te zijn zowel voor de franslozen als voor de pseudo-bezitters.

De bevordering der leerlingen tot een hoger leerjaar, in percentages aangegeven voor de verschillende schoolsoorten en klassen, blijkt bij de hogere burgerscholen het moeilijkst te gaan. Het percentage zit-

tenblijvers is bij de drie-jarige burgerscholen ruim 34%, bij de B-burgerscholen 5 j. c. 27% en bij de A-burgerscholen 5 j. c. 26%. Bij de gymnasia is dit 24% en in de ouderbouw der lycea en de afdeling gymnasium dezer scholen zelfs slechts ongeveer 21%. Ongetwijfeld ligt dit niet uitsluitend aan de kwaliteit der leerlingen. Dit kan misschien wel zo zijn bij de drie-jarige burgerscholen, waar de al te gemakkelijke toelating de lagere school verleidde tot het grif afgeven van gunstige verklaringen, zoodat de scholen zich moesten verweren door het natuurlijke middel van veel zakkers bij de overgang, totdat in de jaren na deze statistiek zelfs verweer gezocht moest worden in een algemeen toegepast, verplicht toelatingsexamen in het Nederlands. Voor de vijfjarige burgerscholen komt er echter vermoedelijk als één der factoren bij dat hier de meetkunde in de eerste klasse en het Duits tegelijk met het Frans in de eerste klasse een hoog zak-percentage veroorzaakt, waarvoor het gymnasium gevrijwaard is.

Vergeleken met de zak-percentages uit de publicatie 1932 (dus einde van de cursus '29/30) zijn aan veel scholen de getallen belauwrijk gestegen en nergens opmerkelijk gedaald. Vooral de drie-jarige H.B.S. steeg sterk (van 26% tot ruim 34%), maar ik gaf reeds aan dat dit een natuurlijk verweer betrof tegen de stroom van zwakkeren, die de vijf-jarige H.B.S. door het verplicht toelatingsexamen afschrikte, en die al te gemakkelijk op een drie-jarige H.B.S. kwamen zonder zich er te kunnen handhaven.

De gemiddelde klasse-grootte steeg van 17,1 in 1930 tot 19,4 in 1933; ik denk dat de Amsterdamse Directeuren en Rectoren in hun schik zouden zijn als hun scholen ook een dergelijke gemiddelde klasse-bezetting hadden!

Niet alleen dat het overgangpercentage afnam, ook het slagingspercentage bij de eindexamens nam opmerkelijk af van 1930—1933 bij nagenoeg alle schoolsoorten, behalve bij de Gymnasia, waar het vrij constant bleef. Dr. Idenburg meent te moeten aannemen dat de examen-commissies, beïnvloed door de gedachte aan de ongunstige economische toestand en de overvulling van de arbeidsmarkt, strengere normen bij hun beoordeeling zijn gaan aanleggen. Ondenkbaar is het echter niet dat de veranderende mentaliteit onzer jeugd, de mindere zin voor ernstig werk, de toenemende afleiding door sport, film en radio, hier ook een woord meespreekt. Daarmee zal ook wel samenhangen dat het percentage leerlingen, dat de school in de minimum-tijd doorloopt, *als regel in elk volgend jaar afneemt*.

Van paragraaf 4 (de leerkrachten) en de erbij behorende tabellen vermeld ik alleen als rareiteit dat er aan een neutrale school een docent is, die 66 jaar (of ouder) is en nog de kracht heeft om 38 lessen te geven. Alle hulde!

Meer ruimte mag ik voor deze proefjes uit het omvangrijke en voedzame tabellen-materiaal niet gebuiken.

Men mag aan een statistiek natuurlijk geen hoger eisen stellen dan dat hij een goede statistiek is, gebaseerd op ruime gegevens, grote getallen en met verstand bewerkt. Maar soms besloop mij bij het bestuderen van deze goed gefundeerde statistiek een lichte twijfel of hij behalve een aanwinst voor de statistische wetenschap „an sich”, ook een werkelijke belangrijke aanwinst is voor het onderwijs en zijn slachtoffers n.l. docenten, leerlingen en ouders.

Immers deze statistiek is gemaakt met een enorme rompslomp van kaarten, een geweldige en accuraat werkende toewijding, een scherp en helder vernuft. En toch zijn de conclusies niet zoo bijster afwijkend van hetgeen reeds een communis opinio is. Hoogstens kan men zeggen (en ik geef toe dat dit reeds zeer veel waard is) dat hier nu eens in exacte, onweerlegbare vorm de bedroevende zwakheden van ons onderwijsstelsel zijn vastgelegd, volkomen objectief, terwijl de meningen tot nu toe zo erg veel subjectiefs bevatten, dat men niet vertrouwd dat er nog iets objectiefs in was overgebleven. Maar de zwakheden zijn alleen voor den dag gekomen door de bedenkelijke feiten der eindresultaten van ons onderwijs; de zwakheden van ons onderwijs zelf volgen hier wel consequent uit, maar zij zijn niet te ontdekken in deze statistiek; men kan niet zeggen: dáár zijn de fouten, de zwakheden, die men weg moet nemen om de eindresultaten beter te doen zijn.

Ik heb reeds gezegd, dat men dit ook niet eisen mag van de statistiek, maar men mag het toch betreuren, want men krijgt de indruk dat thans de statistiek achter de feiten aanloopt. Inderdaad, hoe kan het anders, zal men zeggen. Misschien komt bij de verdere bewerking van de leerlingenkaarten, vooral na langer jaren dan het bewerkte viertal, nog wel zo veel voor den dag dat men aanwijzingen er uit kan putten in welke richting onze onderwijsmethode gewijzigd moet worden om meer efficiënt te zijn; in dat geval zou de statistiek, zooals ik wenschte, aan de feiten *voorafgaan*.

Ik twijfel er echter aan, omdat de leerlingen, zelfs met de typenummers, nog „nummers” blijven en geen „typen” worden, d.w.z. dat met het karakter der leerlingen geen rekening gehouden wordt, en nog minder met het karakter der docenten, materiaal, dat inderdaad statistisch moeilijk te bewerken is. Geheel onmogelijk is het echter niet, want ik heb zelf, op kleine schaal, reeds eens geprobeerd het docenten-karakter statistisch vast te leggen in een enkel opzicht, n.l. in den „zak-invloed” van den docent, waaronder ik versta het aandeel dat de docent door zijn persoonlijke opvattingen, zijn wijze van cijfer-

geven, zijn wijze van waarden der leerlingen, heeft in het zakken der leerlingen aan het cursus-einde. Voor mijn school kwam ik wel tot resultaten, die ik zelf ook practisch kon gebruiken. Zo iets op groter schaal en door deskundigen verricht, droom ik mij als onderdeel van een ideaalstatistiek, maar ik zie wel in, dat een honderdvoudig vergroot Bureau voor de Statistiek nog zelfs in jaren niet gereed zou komen met de te verwerken gegevens. Ik hoor er zelfs nog geen „toekomst-muziek" in. Maar mijn mening blijft, dat ons onderwijs nog iets anders nodig heeft om gezond te worden dan deze bittere pillen, die het Centraal Bureau voor de Statistiek ons te slikken geeft.

Immiddels echter alle hulde voor de verrichte arbeid.

Feiten en Pogingen

Organisatie van ons Onderwijs.

In ons December-nummer hebben wij ^A onder bovenstaande titel in verband met de passage uit de Troonrede over „organisatorische en paedagogische vragen" een adres van het H.B. der Mij., tot nut van 't algemeen weergegeven. Toen de Tweede Kamer aan de mondelinge behandeling der Onderwijsbegroting toe was, vond zij bovendien op haar tafel het volgende adres.

„Geeft met verschuldigten eerbied te kennen, de Vereeniging tot Bevordering van de Studie der Paedagogiek, welke bestaat uit hoogleraren en andere docenten in paedagogiek, psychologie en wijsbegeerte aan alle Nederlandsche Universiteiten, zoowel bijzondere als openbare:

dat zij met groote belangstelling en instemming gezien heeft den passus uit de Troonrede omtrent de „aandacht, die zal worden gewijd aan organisatorische en paedagogische vragen in zake het Onderwijs".

dat zij daarentegen met leedwezen kennis genomen heeft van de uitingen daaromtrent van verscheidene leden Uwer Kamer, neergelegd in het Voorloopig Verslag over de Onderwijsbegroting voor het dienstjaar 1936 (blz. 1).

De leden van genoemde Vereeniging zien zich door hun werkkring bijna dagelijks geplaatst voor het probleem van de onderscheiding tusschen die vra-

gen van paedagogiek, welke in directen samenhang staan met wereld- en levensbeschouwing en dus door aanhangers van verschillende overtuigingen daaromtrent verschillend worden beantwoord, en die vragen van meer organisatorischen en technischen aard, aan vier oplossende aanhangers van verschillende wereldbeschouwing te zamen kunnen en moeten arbeiden. Terwijl de eerstgenoemde groep van vragen in Nederland ook naar de meening onzer Vereeniging ongetwijfeld niet behoort tot degene, die de Troonrede bedoelt met de woorden „voor zoover deze op het terrein van de Overheid liggen", zal uitschakeling van de laatste door wetgevende en uitvoerende macht niet zonder schade voor ons onderwijs kunnen geschieden. Dat dit reeds veel te lang heeft plaats gehad, is de overtuiging onzer Vereeniging. Immers, voor de stelling, in het Voorloopig Verslag uitgesproken (blz. 2) omtrent „wetten en wetsformuleringen, waardoor ruimte bleef voor de onderscheiden kringen om naar eigen inzicht zich te ontplooiën of bepaalde paedagogische methoden toe te passen", wordt in de practijk van ons onderwijs weinig bevestiging gevonden. Reeds jaren geleden heeft de Onderwijsraad de Regeering gewezen op het bestaande gebrek aan wetenschappelijke voorbereiding der onderwijshervorming. Intusschen worden in ons land opvattingen omtrent onderwijs begunstigd, waarvan het zeer twijfelachtig

moet heeten, of zij den toets der huidige wetenschappelijke kritiek kunnen doorstaan.

Onze Vereeniging meent de aandacht van Uwe Kamer ervoor te mogen vragen, dat de verschillen tusschen de aanhangers van oudere of meer modern geïntendeerde technisch-didaktische opvattingen geheel andere zijn dan de verschillen, welke als uitvloeisel van uiteenlopende wereld- en levensbeschouwing tusschen de beoefenaren der paedagogiek bestaan. Daarom verzoekt zij Uwe Kamer met aandrang, aan de Regeering haar steun niet te onthouden voor de maatregelen, die ter uitvoering van den genoemden passus in de Troonrede noodig zullen blijken.

Hetwelk doende, enz.

voor de Vereeniging voornoemd,
w.g. J. Waterink, Voorzitter,
w.g. F. Sassen, Secretaris."

* * *

Ook de redactie van De Gids had zich over deze belangrijke quaestie geuit. In het Decembernummer van dit tijdschrift treffen wij de volgende opmerking der Redactie aan (p. 261-2).

„*Paedagogiek of Didactiek?* — Het voornemen der regeering, „bijzondere aandacht" te wijden „aan de organisatorische en paedagogische vragen inzake het onderwijs, voor zoover deze op het terrein der overheid liggen", heeft, blijkens het Voorloopig Verslag, waarmee de Tweede Kamer het 6e hoofdstuk der Rijksbegroeting voor 1936 heeft beantwoord, bij verscheiden leden de huivering opgewekt, die hen pleegt te overvallen, wanneer zij ook maar de schim van een mogelijkheid zien, dat aan het heilig huis der onderwijswereld door de overheidsdrang of overheidsdwang zou kunnen worden geraakt. Bij paedagogische vragen — aldus hun gedachten — spelen steeds principieele kwesties een rol en daarom behoort de overheid zich zooveel mogelijk van inmenging op dit gebied te onthouden.

Het doet niet zeer sympathiek aan, dat op een, naar erkend moet worden, eenigzins duistere aankondiging van een voornemen tot maatregelen, die het onderwijs betreffen, in plaats van met een vraag naar de juiste bedoeling onmid-

dellijk wordt gereageerd met een uiting van schrik en wantrouwen. Kon men werkelijk niet eens eerst afwachten, totdat de door anderen gevraagde nadere inlichtingen waren ontvangen en moest men nu ook bij dit onderwerp van meet af aan de principieele verduidelijking op den voorgrond plaatsen, die zulk een rampzalig kenmerk van het Nederlandsche onderwijs vormt?

Het is toch in ieder geval zeer goed denkbaar, dat de maatregelen, waarvan in de Troonrede sprake was, voornamelijk betrekking zullen hebben op de didactiek van het onderwijs en dat zij als zoodanig verre zullen blijven van alle beginselkwesties, die de term paedagogiek blijkbaar onmiddellijk in het bewustzijn roept."

Als voorbeeld van zulk een maatregel wordt dan genoemd de opleiding der aanstaande M. en V.H.O., waaromtrent reeds lang geleden plannen zijn uitgewerkt, gemeenschappelijk door vertegenwoordigers van alle richtingen.

Men ziet, dat de opvattingen van het adres en het Gidsartikel geheel overeenkomen met die, verdedigd in het artikel, *Paedagogiek als Wetenschap* van de hand van Prof. Kohnstamm in het Novembernummer van ons tijdschrift.

Helaas, stonden de debatten in onze Volksvertegenwoordiging op een geheel ander niveau. De heer Zijlstra meende den Minister vooral voor de deskundigen te moeten waarschuwen, en sprak in dit verband van de „dictatuur der paedagogen." „Wetenschappelijke paedagogen" — zo betoogde hij — „zijn zeer zeker nuttige menschen, maar zij denken in stelsels, hangen soms gevaarlijke filosofieën aan en zien menigmaal, ondanks al hun speciale kennis, den mensch, het kind, absoluut verkeerd." Het was klaarblijkelijk nog niet tot hem doorgedrongen, dat de eerste onder-tekenaar van het adres, waarop hij zinspeelde, juist in een serie artikelen van het *Paedagogisch Tijdschrift* voor het Christelijk Onderwijs het sterk empirisch karakter van de huidige paedagogiek had verdedigd tegenover de neiging van vroegere beoefenaars der paedagogiek om de invloed van filosofische stelsels op dit vak te overschatten.

Nog iets verder ging de heer Tilanus,

toen hij zich veroorloofde het boven weergegeven adres als dat van een „vakvereniging“ aan te duiden. Terwijl hij zich in andere vragen gaarne als bewaarder van het decorum in ons taalgebruik gedraagt, achtte hij blijkbaar hier een revolutionaire afwijking van het „algemeen beschaafd“ geoorloofd. Immers met het woord vakvereniging pleegt men een vereniging aan te duiden, die allereerst de verbetering van de materiële arbeidsvoorwaarden van haar leden nastreeft. De genoemde Vereniging daarentegen is opgericht om te voorzien in een te lang verwaarloosde overheidstaak — de zorg, dat het centrale vak der onderwijsersopleiding niet aan volstrekt onbevoegden behoeft te worden opgedragen — en opvolgende Ministers hebben dat ook in zoverre erkend, dat zij zich bij de examens der Vereniging laten vertegenwoordigen, wat bij vakverenigingen niet gebruikelijk is.

Ietwat beter maakte het de heer Moller, die althans erkende, dat „op het gebied van de onderwijsleer menschen met zeer uiteenlopende, ja zelfs tegenstrijdige beginselen, elkaar kunnen vinden.“ Klaarblijkelijk had hij daarmee echter reeds verre de grens overschreden, die voor de partijpolitieke diehards voorgeschreven is. Althans de Kameroverzichtschrifter van de Maasbode (12 Dec. 1935) meende in het belang van zuivere volksvoorlichting den heer Moller het tegendeel van wat hij gezegd had te moeten toeschrijven. Men ordele: „Met paedagogie heeft de Staat niets te maken, zei dr. Moller. Dat de heeren Kohnstamm en Van Veen van het Nutseminarie daar zoo vóór zijn en dat ook de roemruchte Maatschappij tot Nut van het Algemeen daar wat in ziet, is voor ons een reden om maar meteen duidelijk te zeggen, dat wij van plannen op dit gebied verschoond wenschen te blijven. Wij hebben narigheid genoeg beleefd van de staatsinmenging op paedagogisch gebied en andere landen leeren, waar wij er mee terecht komen. Als de heeren van het Nut zoo graag aan paedagogie doen, moeten ze die maar op eigen scholen

beoefenen. Van de onze blijven ze af!“

Van dit alles nu had de heer Moller geen woord gerept o.a. om deze goede reden, dat deze tirade niet alleen de in dit „overzicht“ genoemde beoefenaars der paedagogiek zou hebben getroffen, maar evenzeer de Nijntegse hoogleraren, die het genoemde adres mede hadden verzonden en waarvan één het zelfs, als secretaris der Vereniging, had ondertekend.

Maar men ziet uit dit alles wel, hoe vergiftigd deze hele sfeer is door hooftochten en demagogie van de ergste soort. Daarom doet het ons des te meer leed te moeten constateren dat met de ene uitzondering van den heer Coops, die het aandurfde de schromelijke achterstand in onze onderwijswetgeving te berde te brengen, geen der overige leden van de Kamer een open oog bleek te hebben voor de oorzaken van die achterstand; het ontbreken van contact tussen de Overheid en hen, wier levensstaak het is, ons onderwijsstelsel bij voorindring op peil te houden. Gelukkig getuigde het antwoord van den Minister, schoon het niet zeer krachtig was, — hij verdedigde de passus in de Troonrede niet met het oog op concrete maatregelen, maar om algemene „psychologische redenen“ — toch van heel wat meer waardeering van de arbeid der deskundigen. Hij wees op de taak van de Onderwijsraad ten deze, die immers indertijd juist ook als adviseur in wetenschappelijk-paedagogische vragen was opgericht. En hij deelde mede, dat hij aanstonds na zijn optreden zich met de Onderwijsraad hieromtrent in verbinding had gesteld en zich voorstelde, nu het antwoord van de Onderwijsraad was binnen gekomen, zo spoedig hij daarvoor tijd had, zich nadrukkelijk met dit onderwerp bezig te houden.

Dit is het enige resultaat van een lange discussie, die helaas weer nieuw voedsel heeft gegeven aan de groeiende twijfel, of ons parlement — mede onder de sterke invloed der partijpers — nog wel voldoende opgewassen is tegenover zijn in omvang eufdiepte toenemende taak.

RÉD.

INHOUD VAN AFLEVERING 4.

	Bladz.
Het Russische toneel in de spiegel van de Moskousche toneelfeesten, door Mr. J. Huÿts	101
Tooneel op het platteland in Engeland, door E. C. Knappert	113
Over de statistiek van het Voorbereidend Hoger en Middel- baar Onderwijs 1931/32—1933/34, door Dr. A. J. van Pesch	120
Feiten en Pogingen.	
Reorganisatie van ons Onderwijs	134

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek“
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

**Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.**

Nieuwe afdeling:

**Zeventien series „Nederland“ ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristische landschappen, hegroeïng, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

17/33867

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

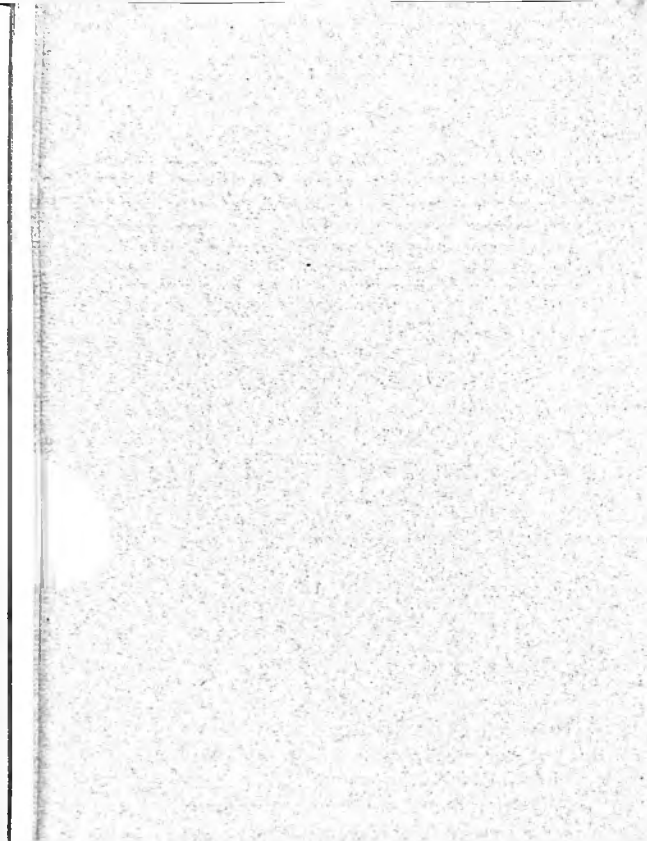

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Notities over „Volkstoneel en Dilettantisme”

door Mr. A. T. VOS.

Anleiding tot het schrijven dezer „notities” is de serie artikelen, die in den laatsten tijd over bovengenoemd onderwerp in dit maandblad is verschenen, en die een ieder, die zich ook maar eenige rekenschap geeft van de waarde, die het toneel als cultuur-element bezit, noodzakelijkerwijze aan het nadenken heeft gezet over de vraag of het niet mogelijk zou zijn den dramatischen zin van ons volk te versterken, het volk op te voeden in dramatisch genieten, en aldus door middel der dramatische kunst, de cultuur van ons volk te verhoogen.

Voor wij echter dieper op deze vragen ingaan, lijkt het mij noodzakelijk, dat van enkele begrippen, die in de bedoelde artikelen genoemd worden en die wij ook noodig hebben voor het bespreken der bedoelde vraag en voor het zoo mogelijk aanduiden van een oplossing der daarmee samenhangende problemen, een juiste omschrijving wordt gegeven.

Immers zonder een dusdanige juiste omschrijving komt er verwarring, die in de gevolgen des te noodlottiger zal worden, omdat daardoor voorstanders van dezelfde grondgedachten elkaar allicht moeilijk zullen verstaan, en tengevolge van misverstanden, over kleine meeningsverschillen met elkaar zouden gaan debatteeren, daarbij gansch over het hoofd ziende, dat zij eigenlijk naar hetzelfde einddoel streven.

En dit nu zou de zaak — waar het hier om gaat en die in de kern reeds moeilijk genoeg is — onberekenbare schade aandoen en de taak voor degenen, die zich aangorden om in dezen iets werkelijks en praktisch te bereiken, ontzettend verzwaren.

Wat verstaat men onder het begrip „Volkstoneel”? Vergis ik mij niet, dan is dit een allesbehalve vast omlind begrip, maar kunnen onder dit woord zeer verschillende begrippen verstaan worden.

Immers wat de spreker of schrijver er mede bedoelt, hangt geheel af van den nadruk, dien men op een onderdeel van dit begrip legt.

In de eerste plaats kan men bij het gebruikmaken van het woord „Volkstoneel” tot dit woord komen uit hoofde van den aard van het stuk, dat gespeeld wordt.

Dan moet onder „Volkstoneel” worden verstaan, het toneel dat zich hoofdzakelijk bezig houdt met het vertoonen van stukken die of uitsluitend het leven van het volk (in den zin van de lagere standen) vertoonen, of waarvan de inhoud begrijpelijk is voor de minder ont-

wikkelden, òf ook wel die een „volkschen” inslag hebben en dus zijn òf dialectisch òf folkloristisch.

Anderen echter zullen van „Volkstooeel” spreken, wanneer zij denken aan een „gemeenschapsspel”, met bepaalde religieuze of politieke strekking, de zoogenaamde Leeke spelen (of wat men in den laatsten tijd al- of niet juist onder dien naam is gaan verstaan.)

Hier is het dus niet de geschiktheid van een minder ontwikkeld publiek, het milieu, waarin het stuk speelt, of het dialectische karakter, maar uitsluitend de tendenz, die het woord „volkstooeel” als het getuigende doet kiezen.

Ook kan men van „Volkstooeel” spreken, wanneer men alleen denkt aan het publiek voor hetwelk zal worden gespeeld. Dit begrip kan verwant zijn aan het begrip, dat ik zoo juist noemde, maar absoluut identiek is het allerminst.

Tenslotte kan men het woord gebruiken, zonder dat een der genoemde begrippen daarmede wordt bedoeld, maar als alleen gezien wordt naar degenen, die spelen, n.l. dat het tooneelwerk niet door beroepsacteurs, maar door spelers uit het Volk vertoond wordt. Ook de massaspelen vallen onder deze rubriek.

Zooals men dus ziet is het woord „Volkstooeel” iets dat velerlei begrippen dekt. Het is dus voor het doel — waarvoor dit artikel wordt geschreven — hoogst ongeschikt, het sticht verwarring en brengt hen, die met elkaar naar hetzelfde einddoel wenschen te gaan, uit elkaar, in plaats van hen „als wapenbroeders” te binden.

Er is nog een andere reden, waarom ik — afgezien van de boven gestelde argumenten, die aan het gebruik in het verleden ontleend zijn — het gebruik van het woord „Volkstooeel” ook voor de toekomst moeilijk als bijzonder gelukkig kan aanvaarden en dit is de minderwaardigheid, die bij een groot aantal menschen gewoonlijk in een aan het woord „volk” gekoppelde gedachte of instelling gelegen is. Immers de verbinding van een gedachte of instelling met het woord volk beteekent voor velen (en die beteekenis is helaas al niet heel vreemd aan de opzet) dat die gedachte alleen wordt geuit ten behoeve van- en de instelling wordt tot stand gebracht ten bate en genoegen van slechts een gedeelte onzer Volkseenheid, wat men ten onrechte het „volk” pleegt te noemen. Een „Volkskrant” is voor velen een begrip van iets heel populairs en dus minderwaardig (wat het in het geheel niet behoeft te zijn). Vroeger had men in Groningen „de Volksgaarkeuken”, welke goed bedoelde instelling niet erg floreerde, thans is het gemoderniseerd en verbeterd, maar tactvol heeft de

Directie de naam veranderd in: W.E.E.V.A. (woon- en eethuis voor allen). Maar zal men mij toevoegen: de Volksuniversiteit dan. Men zal mij willen gelooven, dat er tusschen het Volk van de Gaarkeuken en dat van de Volksuniversiteit nogal heel wat verschil is en dat bij een Tooneelvoorstelling vanwege de Volksuniversiteit, meer Universiteit dan Volk aanwezig is en men dus het hier verkeerd gekwalificeerde woordje „Volk” gerust kan weglaten.

In verband met hetgeen ik hier boven over het woord „Volks-tooneel” en de daaruit mogelijk te ontstane verwarring meende te mogen opmerken, is het misschien niet oninteressant te vermelden, hoe men ook in Duitschland de bezwaren van het woord „Volks-spiel” voor het nieuwe begrip, waarmede men daar een tooneelspeelen door niet vakmensen, van stukken met zoowel religieuzen als in elk geval hoog-geestelijken inhoud en voor de toeschouwers opbouwende en veredelende strekking bedoelt, heeft ondervonden.

Rudolf Mirbt ¹⁾ schrijft daarover:

Zuvor der Hinweis: „Volk-Spiel” ist nicht dasselbe wie „Volks-Spiel”. Denn „Volk-Spiel” stellt eine, wenn man so will, „neue”, sehr umfassende Spiel-Art dar, während „Volks-Spiel” im allgemeinen Sprachgebrauch eine fest-umrissene, nur aus geschichtlichen Zusammenhängen verständliche, sehr verengt gesehene Art des Schauspiels bedeutet. Man versteht darunter zumeist das Spiel einer Landschaft, einer Ortschaft, das auf geradem oder ungeradem Wege der Pflege und Förderung des Heimatgedankens dienstbar gemacht wird, meist in einem musealen und wirtschaftlichen Sinne. Man versteht dann unter Volk das „niedere Volk”, die bürgerlichen und bäuerlichen Mittelschichten, die sich zu einem Spiel zusammenfinden, um ein Art Volksfest zu feiern, an dem die „gebildeten” Schichten nur betrachtend und sich des guten, aber unzulänglichen Willens des Volkes mit einer gewissen Rührung freudig teilhaben.

Nu is het heel moeilijk om bij de bespreking dezer materie — waar het hier n.l. gaat om de ontwikkeling van den dramatischen zin bij ons volk en om door middel van het tooneel de cultuur van het volk (in zijn algemeenen zin) te verhoogen, met als wisselwerking wederom de verhooging van de waarde van het tooneel als cultuur-element en als factor ter bevordering van de algemeene opvoeding van het volk in al zijn lagen, een woord voor dit tooneel te vinden, dat als middel zou kunnen worden gebruikt om dit door mij gestelde doel te bereiken.

Voorloopig zou ik daarvoor willen nemen het woord „het actieve”

¹⁾ Das Laienspielbuch door R. Mirbt e.a. 1929.

tooneel (hoewel mij dit zelf allerminst ten volle bevredigt en ik dus reeds bij voorbaaf elk voorstel tot een ander woord — dat het bedoelde beter uitdrukt — zal aanvaarden!

Niet ter verdediging, maar wel tot nadere verklaring van dit eenigszins sonderlinge woord, nog het volgende:

In het stadium, waarin het tooneel heden ten dage als cultuurelement verkeert, speelt het overgrootste deel van het volk alleen een passieve rol, n.l. het laat zich de niet te vele malen, dat het den Schouwburg bezoekt, alleen dramatisch bewegen, dus doet alleen passief mee, waarbij wij de ontelbare malen, dat alleen amusement het doel is en dus heelemaal van dramatische beweging geen sprake is, geheel uitschakelen.

Daartegenover staat de kleine groep der tooneelspelers, die alleen actief optreedt. Weliswaar wordt ook door een groot aantal personen buiten die beroepsspelers tooneel gespeeld (de artikelen in dit Maandblad geven daarvan overduidelijk bewijzen) maar — afgezien van het feit, dat daarbij wel eens individueel min of meer verdienstelijk tooneel gespeeld wordt, bereiken deze uitvoeringen tot een verhooging der cultuur bijna niets, en in het belang der dramatische kunst al heel weinig. Hoe anders is het met muziek gesteld. Hoevele zijn niet passief groote genietters, omdat zij zelve met groote inspanning actief deelnemen, wat de algemeene belangstelling in de muziek zeer ten goede komt.

Hiermede zeg ik dunkt mij — althans voor insiders — al heel weinig nieuws. Bovendien vindt het alleszins bevestiging in het zeer lezenswaardige, frissche artikel van den Heer Benes. Dat ik dit artikel met groote instemming aanhaal, wil niet zeggen, dat ik het in alles met dezen kenner van het dilettantisme eens ben, en zeker niet in de middelen tot verbetering.

Hierop hoop ik nog nader terug te komen.

Wanneer nu — om op het woord het actieve tooneel terug te komen — echter kan worden bereikt, dat de dramatische zin van het volk, in al zijn lagen, wordt versterkt, dat zijn behoeften naar het dramatisch genieten, naar een dieper levensinzicht en een verhoogde levensvreugde, door middel der dramatische kunst wordt bevredigd, door welk een en ander, als gezegd, de cultuur kan en ongetwijfeld zal worden verhoogd, dan komt hier door de groote belangstelling in- en het groote medeleven met het dramatische als cultuurelement vanzelf een actief deelnemen, ook zonder dat men als tooneelspeler daarbij handelend optreedt. Maar dit actieve wordt nog des te grooter en des te bewuster, wanneer behalve aan den tooneelspeler van

beroep, het uitbeelden der dramatische handeling wordt opgedragen aan menschen, die een ander beroep hebben, maar door hun liefde voor het tooneel, in hun vrijen tijd zich aan die uitbeelding met volle overgave willen wijden. Door hen zal dan in dubbele mate de belangstelling wederom doordringen tot de groepen, tot wien ze dagelijks behooren, en de belangstelling hunner dagelijksche medemenschen zal daardoor — niet alleen voor het spel, maar ook voor het drama zelf, — intensiever worden en aldus zal de activiteit van alle kanten groeien.

En hierdoor meen ik de keuze van het woord eenigszins te hebben gemotiveerd en dit woord voorshands te mogen behouden.

Thans zal moeten worden nagegaan of het huidige tooneeldilettantisme bij de bereiking van het doel, dat ons voor oogen staat, een taak zal kunnen vervullen, en welke die taak zal zijn?

Uit het reeds genoemde artikel van den heer Benes zal een ieder zijn gebleken, dat aan dit dilettantisme zeer groote gebreken kleven, een opmerking, waarvan de waarde des te grooter moet worden geacht, omdat zij is neergeschreven door iemand, wiens belangstelling voor- en kennis van de dilettanten, niet aan den minsten twijfel onderhevig is. Het moet den heer Benes ongetwijfeld pijn hebben gedaan toen hij dit wel zeer teleurstellend oordeel neerschreef. Maar hier was een heelmeeester aan het woord, die — hoewel wetend den patiënt heel veel pijn te doen — dit terwille van zijn genezing onvermijdelijk acht. Want bij Benes gaat het voor alles om het dilettantisme zelve, het zijn zijn nooden, die hij kent en doorvoelt en die hem aan het hart gaan, het zijn zijn fouten, die hij openlijk aantoon, maar waarbij hij niet nalaat de middelen tot verbetering aan te geven. Zooals reeds gezegd, sta ik hierbij wel aan zijn zijde, hoewel ik persoonlijk niet zoo overtuigd ben, dat de aangegeven middelen tot de gewenschte verbetering zullen voeren.

Maar buitendien meen ik, dat het geheele probleem waar het hier om gaat, anders — ik zou zeggen, nog breeder — moet worden bezien. En hierin schuilt een fundamenteel verschil tusschen den heer Benes en mij.

Bij den heer Benes toch is het uitgangspunt: het dilettantisme, dus de speler; bij mij ligt het zwaartepunt allereerst bij het publiek; hij richt zijn zorg dus allereerst op de verbetering van het dilettantisme op zich zelf, ik denk bij dit alles in de eerste plaats aan de verhooging van den dramatischen zin bij ons volk, aan een opvoeden in dramatisch genieten en in een verhoogde cultuur, door middel van de dramatische kunst.

Hierbij zal echter het dilettantisme niet worden vergeten, maar als middel, niet als doel.

Zonder dien grooteren achtergrond zie ik persoonlijk weinig heil in een nieuwe opbloei van het liefhebberijtooneel, tenzij met enkele plaatselijke en incidenteele uitzonderingen, maar met dien achtergrond, met dit zooveel hoogere en grootere doel, kan er m.i. ook een weder opbloei van het thans, ook wel wat door eigen schuld, in de verdrukking geraakte dilettantisme komen.

In den huidige vorm acht ik het tooneeldilettantisme als middel om tot het groote doel te geraken, niet geschikt — ik zeg dit met alle waardeering van menige praestatie van het liefhebberijtooneel op zich zelf — maar het lijkt mij niet onmogelijk, dat het tot „onderbouw” kan dienen. En dan zal dit vermoedelijk — als terugslag — het geheele dilettantisme kunnen verheffen tot de hoogte waarop het — ook in het algemeen cultuurbelang — feitelijk zou moeten staan, en waarop ik het persoonlijk gaarne zou zien.

Maar daaraan zal moeten voorafgaan een erkenning van eigen fouten, en erkenning, dat zij — die niet schromen daarop te wijzen — hun beste vrienden zijn geweest.

Wat nu die fouten betreft, men leze daarover het reeds meermalen genoemde artikel van den heer Benes, die ze uitvoerig bespreekt.

Ik meen er hier even in 't kort op terug te moeten komen, onder opmerking, dat ze in een drietal hoofdrubrieken zijn onder te brengen, n.l. *a.* repertoire, *b.* het spel, de leiding, *c.* de organisatie,

Wanneer men dan spreekt van de fout van het repertoire, waarmee men gewoonlijk bedoelt: gemis aan een goed repertoire, dan zit daarin ongetwijfeld een grond van waarheid. Maar daarmee is de zaak toch nog niet heelemaal bekeken, want ik voor mij ben er heelemaal zoo zeker nog niet van, dat — zoo men een lijst van werken uit de wereldliteratuur had, die aan de eischen van een goed (ook dilettanten-) tooneel zouden voldoen en men kon deze voor de liefhebber-tooneelspelers beschikbaar stellen — daarmee dan deze eerste fout grondig zou zijn weggewerkt. Zeker men moet toegeven, dat daarmee al heel wat gewonnen zou zijn, maar men vergete niet, dat het gebrek aan een goed repertoire, beter gezegd het bestaan van een slecht repertoire toch nog een anderen ondergrond heeft.

De fout ligt — naast het ontbreken van voldoende geschikte stukken — voornamelijk hierin, dat de factoren, die de keuze van het stuk doen bepalen, gemeenlijk geheel verkeerd zijn.

In de eerste plaats kiest een dilettantengeselschap bij voorkeur een stuk, dat bij beroepstooneel succes heeft gehad. Dit nu is een geheel

ongeschikte waardemeter, want men vergeet daarbij, dat menig stuk, dat bij een beroepsgezelschap succes had, dit alleen te danken had aan het talent van de spelers, soms zelfs aan één hunner. Deze draagt het heel vaak slechte (in den zin van onvoldoende), leege stuk over de zwakke plekken heen; heeft nu een dilettantengezelschap zijn keuze op dit stuk bepaald, dan komen de zwakke plekken bij de uitvoering op ontstellende wijze naar voren. Menig stuk, waardoor men bij een beroepsgezelschap werd geboreid en zelfs bekoord, werd bij een andere opvoering vervelend, saai, zelfs wel eens minder-waardig.

In de tweede plaats kiest men al te veel stukken, waarin situaties voorkomen, die de spelers totaal vreemd zijn, verhoudingen, die ze niet kennen.

Vaak toch spelen dilettanten in de provincie stukken, waarin personen uit de mondaine wereld, uit de groote steden, optreden. De spelers kunnen zelf die figuren niet begrijpen, laat staan beleven en zeker niet overbrengen op anderen.

Ten derde wensch men vaak een vroolijke avond te geven en kiest stukken, alleen op het zoogenaamde amusement gericht, waarvan men al gauw na eenige repetities de aardigheid af heeft. Menigmaal bevreddigt het stuk dan ook zelf niet.

Het spel en de leiding. Eigenlijk is misschien met het laatste wel het allervoornaamste gezegd. Immers is die leiding goed, dan is ook vaak de eerste gemakkelijk te maken fout (het verkeerde repertoire) reeds voor een deel opgeheven. Ja, op de leiding komt het veelal aan en daaraan ontbreekt vaak veel. Immers die leiding zal — wil zij werkelijk goed zijn — moeten bezitten vakkennis, tooneelroutine, geestelijk overwicht, letterkundig en dramatisch inzicht en een goed begrip van het doel, waarnaar moet worden gestreefd, en wat men met de haar toevertrouwde krachten zal kunnen bereiken.

Een fout fenslotte, niet zoozeer van het dilettantisme op zichzelf, als wel een belemmering voor haar groei, ligt in de gebrekkige organisatie. De voorstellingen zijn allen te plaatselijk, waardoor reprises zijn uitgesloten; de kosten voor goed gemonteerde voorstellingen zijn te hoog, de tijd aan de voorbereiding besteed is te weinig productief, nog afgezien hiervan, dat de spelers meest uitsluitend jonge menschen zijn, en met het huwelijk heel vaak de liefde of, wil men beter, ambitie voor het tooneel, als met één slag gedooft is.

Maar bovendien — en dit is m.i. vooral belangrijk, als men de zaak wil bezien uit een oogpunt van volksoontwikkeling, als reeds boven meer dan eens nader geschetst, en men wil aansturen op het groote doel, dat ons in dezen voor den geest staat — heeft het hui-

dige tooneel-dilettantisme één groote fout, waardoor het in dezen vorm voor het ons beoogde doel voor een deel ongeschikt is, n.l. dat het spelen bij de huidige spelers primair is en de inwerking op het publiek secundair.

Het publiek is — om zoo te zeggen — voor den dilettant min of meer een bijkomstig iets, haast zou ik zeggen: een noodzakelijk kwaad, Zoolvel bij de keuze van het stuk, als bij de voorbereiding van het spel en ook bij de opvoering, is hoofdzak: het plezier om te spelen en zelfs voor een deel om al spelende met elkaar plezier te maken; bijzaak: wat zal het publiek er aan hebben.

Het zou mij niet verwonderen als de bekende aandachtige lezer — dien elke schrijver nu eenmaal voor zijn geest pleegt te hebben — hier een protesterend gebaar maakt, wanneer hij niet reeds eerder aanleiding tot een stil protest had gevonden. Ik erken, dat daartoe aanleiding is, want deze uitspraak over het dilettantisme is — althans schijnbaar — in strijd met de beweging der laatste jaren, die men onder het begrip leekespelen en leekespel samenvat.

Het wil mij voorkomen dat het noodig is, bij dit begrip leekespelen — zooals wij die in ons land kennen — nader stil te staan en de vraag in hoeverre degenen, die deze leekespelen opvoeren onder het begrip „tooneeldilettanten” kunnen en moeten worden begrepen, aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Met alle waardeering voor de werkelijk hooge gedachte, die aan menig leekespel en zijn opvoering ten grondslag ligt, met volledige erkenning van het talent, waarmee een enkel dergelijk spel is geschreven en van het werkelijk voor andere spelers beschamende enthousiasme, waarmee een dergelijk spel met groote liefde werd voorbereid en met volledige overgave werd opgevoerd, en zonder te willen te kort doen aan den indruk, dien zulk een spel op de toeschouwers maakte, en te verkleinen het meer dan eens geweldige succes, dat de opvoering dier spelen wist te boeken, moet mij toch eerst een andere vraag van het hart: is dit wel tooneel in den meest echten zin van het woord en zijn de vertolkers er van wel onder den algemeenen naam tooneel-dilettanten te verstaan?

Er is tusschen het een en ander ongetwijfeld een kloof, een niet weg te werken verschil, wat alleen reeds hieruit blijkt, dat niemand minder dan Eduard Verhade boven een zijner artikelen in de Groene Amsterdamer schreef: „Over dilettantentooneel en Leekespel.” Niet zonder betekenis is ook, dat in Gregors „Geschichte des Theaters” hoewel tot den laatste tijd bijgewerkt — aan het Leekespel geen aandacht wordt geschonken en deze spelen dus door den schrijver

blijkbaar niet onder het tooneel, in den algemeenen zin van het woord, gerekend worden.

Hoevel wij dus bij het nader uitwerken van de plannen inzake de mogelijkheden om door middel van het tooneel de cultuur van ons volk te verhoogen, zeker ook aandacht aan de Leekespelen zullen hebben te schenken en zeker niet gaarne willen missen de geest van enthousiasme en overgave, die de uitvoerders dier spelen kenmerken, meen ik ze toch bij deze bespreking — die immers op het tooneel als uiting van dramatische kunst betrekking heeft, — voorloopig althans te moeten uitschakelen. Op den zeer bijzonderen aard en het karakter der Nederlandsche leekenspelen, meen ik aan het slot nog even te moeten terugkomen. Over het woord zelf nog dit. Onder leek wil men in het dagelijksch spraakgebruik verstaan niet-vakkundige, dus zou dit identiek zijn aan dilettant en dus in een tooneelbespreking tegenover beroepsspelers staan. Maar oorspronkelijk wil het woord „leek” (naar zijn oorsprong van 't Grieksch, Latijnsch, laicus) beteekenen priester, d.i. wel gedoopt in de R. K. Kerk en die door gebruik te maken van de sacramenten genade ontvangt, doch die geen machtsbevoegdheid in de kerk bezit, in tegenstelling met de geestelijkheid (clerici).

Vergis ik mij nu, als ik zeg, dat de leeken en vooral de leekespelers nog iets hebben, dat hen niet alleen van de beroepsmenschen onderscheidt, maar zij tevens zich meer vergeestelijkt achten dan gewone menschen en zich ook als spelers tevens een zeker priesterlijk gewaad omhangen, waardoor hun spel veelal beleerend werkt, althans propageerend in een bepaalde richting van religie of in een sociale visie op het leven.

Wanneer we nu de opvoeders der Leekespelen in ons land buiten beschouwing laten — en dit meen ik om bovenstaande redenen althans voorloopig te moeten doen — dan moet tot groot leedwezen worden geconstateerd (een conclusie, waartoe ook de heer Benes in zijn meergenoemd artikel komt) dat in het algemeen bij de dilettanten het eenige doel, dat zij met hun werk beoogen, is amusement, en dus wel amusement in tweeterlei opzicht: n.l. voor zich zelve en — maar dit in de tweede plaats — voor het publiek.

Hun doel is dus niet (eenige gunstige uitzonderingen daargelaten) het opwekken van hoogere gevoelens, het willen geven van kunstgenot en daardoor en daarnaast tevens verrijking en verdieping van den geest, en evenmin het bevorderen van ontwikkeling bij hen zelve en bij het publiek. Dus beoogt hun werk niet vermeerdering van

dramatischen zin, en zelfs niet verhooging van de levensvreugde in hooger zin, die van elke goede dramatische vertooning kan uitgaan.

Nu begripe men mij goed. Ik wil hier niet mee zeggen, dat het tooneel ook voor dilettanten dit alles niet kan brengen, althans — afgezien van het te bereiken resultaat — zich niet ten doel kan stellen. Integendeel ik vermeen, dat het dilettantentoneel zich dit niet alleen ten doel kan stellen, maar zelfs moet stellen en dat — zoo optimistisch en vol vertrouwen ben ik zelfs tegenover de dilettanten gestemd — het dit doel ook kan bereiken. Alleen, dan moet het anders dan nu.

Hoe moet het dan? Hij die vertrouwensvol de conclusie heeft uitgesproken, is verplicht om ook op deze vraag antwoord te geven.

Laat ik eerst nog tweërlei mogen constateeren en wel dit.

Ten eerste dat vaststaat — het blijkt ook overtuigend uit wat de heer Benes in zijn artikel schrijft — dat het volk in breede lagen zelf gaarne tooneelspeelt (dus actief als acteur aan de dramatische beweging meedoet) en ten tweede, dat men niet alleen in de steden, maar ook op het platteland, en daar zelfs niet het minst, verzot op tooneel is, zelfs ook wanneer niet door beroepsspeleers gespeeld wordt (dus passief meedoet aan de dramatische beweging; zich zelf dramatisch laat bewegen).

Hieruit kan dus geen andere conclusie getrokken worden en ik constateer het met groote voldoening, dan dat de bodem rijp is om in de eerste plaats langs den weg van het dilettantentoneel, den dramatischen zin van ons volk te verhoogen, het volk meer levensvreugde in geestelijken zin te geven, het volk te ontwikkelen, zoowel hun geest als hun kunstgenot.

De vraag is, als gezegd, hoe? Laat ik even mogen invoegen, hoe het m.i. niet moet. Het moet niet door middel van het huidige dilettantentoneel, maar van een organisatie, die uitgaande naar het doel „volksontwikkeling”, daarbij het middel van het dilettantisme moet benutten, zoodoende zelf dit dilettantisme op een hooger plan zal brengen, die daarbij dus allerminst het huidige dilettantisme moet voorbijloopen, maar bij de uitvoering van haar groote en moeilijke plannen op de hulp, de steun, de liefde en de werkkraft der huidige dilettanten — gezuiverd en aangevuld — zal moeten kunnen rekenen.

Het tegenwoordige dilettantisme dus als „onderbouw” van een grooter, en maatschappelijk en cultureel veel belangrijker en grooter geheel. Die taak der organisatie zal niet gemakkelijk zijn, en zij zal die niet mogen frachten ten uitvoer te brengen, zonder voorstudie van alles wat deze taak zal medebrengen en besef van de mogelijk-

heden, die zij meent te kunnen bereiken. Hierbij onderschrijf ik wat Benes omtrent een poging tot herstel van het dilettantisme zei: „Eén ding is noodzakelijk: de poging daartoe dient grondig te zijn, systematisch, na rijp overwogen voorbereiding. Een slappe incidenteele greep brengt niet alleen geen baat, maar zou een moorddaanslag zijn op de povere resten, die ons van het oude gemeenschapstooneel nog over zijn gebleven.”¹⁾

In die voorbereiding zal men zich moeten bezighouden met een grondige kennisneming van wat in het buitenland op dit terrein is gedaan en men zal daarbij niet slechts naar Duitschland net zijn „Laienspiele” maar ook naar de Angelsaksische landen met hun Community Drama and Pageants het oog moeten richten.

Tweede punt in de voorbereiding zal zijn, de eerste stappen te doen om een zoo goed mogelijk repertoire bijeen te brengen, ook van buitenlandsche auteurs. Het zou mij thans te ver voeren bij dit punt uitvoerig stil te staan. Alleen, dat het moeten zijn eensdeels eenvoudige stukken met algemeen sterk sprekende strekking (waaronder ook een enkel dialectisch stuk zou kunnen worden opgenomen, maar men zij daarmee voorzichtig), dan stukken met niet te ingewikkelde symbolische voorstelling, mits hebbende kunstwaarde en met een het oog bekorende aankleding, dan niet te vergeten Historiestukken, vooral betrekking hebbende op eigen landsgeschiedenis of zelfs van gewestelijke aard, en ten slotte stukken met eigen letterkundige waarde.

Verder zal de vraag in studie moeten worden genomen hoe men ten plattelande tot een betere speelgelegenheid zal kunnen komen, terwijl ook aan het Openluchtspel ongetwijfeld groote aandacht zal moeten worden geschonken. Hierin kan een middel worden gevonden om voor de volksfeesten — die in de laatste jaren op steeds slechter peil zijn aangeland — een zoo hoog noodige verbetering en daardoor veredeling aan te brengen. Dat juist door middel van het goede openluchtspel het volk nader tot een pakkende uitbeelding van de historie van land en gewest kan worden gebracht, behoeft geen nader uitvoerig betoog.

In die voorbereiding moet tevens een plaats worden ingeruimd voor de bestudering van het vraagstuk, op welke wijze door cursussen vakkundige leiders kunnen worden gevormd, aan wie de gewestelijke leiding der dilettanten kan worden toevertrouwd, terwijl tevens de vraag in studie zal moeten worden genomen op welke wijze door het houden van voorbereidende lezingen het platteland tot het op te

¹⁾ H. A. Benes. „Volkstooneel en dilettantisme” in Volksontwikkeling October 1935, pag. 6.

voeren tooneelwerk kan worden ingeleid en tot bezoek kan worden aangespoord.

Misschien reeds tijdens die voorbereiding, maar anders zeker als de voorbereidingen inzake het onderzoek naar de mogelijke uitvoerbaarheid der plannen zoo ver zijn gevorderd, dat aan de verwezenlijking dier plannen kan worden gedacht, zal niet buiten de beschouwing en werkring der uitvoerders kunnen blijven de vraag: in hoeverre dit alles aan de vaderlandsche tooneelschrijfkunst ten goede zal kunnen komen, b.v. door het uitschrijven van prijsvragen en (of) het zich in verbinding stellen met de Vereeniging van Nederlandsche Tooneelschrijvers.

Ik weet wel, de mogelijkheid van een eigen vaderlandsche tooneel-litteratuur staat bij ieder reeds lang in discrediet — en ik wil mij in dezen allerminst aan voorspellingen wagen en den profetenmantel omhangen en zelfs wil ik wel gelooven, dat veel, dat op dit gebied geproduceerd wordt, niet in alles den toets der critiek zal kunnen doorstaan — maar men zij ook niet bij voorbaat al te pessimistisch. En ik zou dan willen vragen, is de schuld hier alleen bij de auteurs, en wat is er van andere zijde gedaan om die vaderlandsche tooneel-litteratuur (ik wil niet zeggen tot bloei te brengen) ook maar eenigszins te steunen. Dit antwoord luidt: van overheidswege niets, van wege de pers zoo goed als niets, en in elk geval meer negatief, dan positief, van het publiek bitter weinig en van de tooneeldirecties alleen, bij een zeer enkele, een zeer te waardeeren proeve om dusdanige stukken voor het voetlicht te brengen, waarvoor de betrokken schrijvers niet dankbaar genoeg kunnen zijn. Maar wat hier beslist ontbreekt, dat is de wisselwerking tusschen de vertooning, waarvoor het stuk geschreven werd en den auteur die het schreef; de mogelijkheid om eigen werk te zien opvoeren, waardoor naast de deugden, niet minder de gebreken aan den dag en voor het voetlicht komen, wat voor de tooneelschrijvers de beste oefenschool is.

Ook buitenlandsche auteurs schrijven direct geen meesterwerken, maar als de kans op vertooning ontbreekt en de critiek wel van het geschrevene, maar van het vertoonde stuk niet kan worden vernomen, dan ontbreekt den schrijver, zoo er al eenig talent voor het tooneelstuk in hem zit, alle gelegenheid om dit talent op normale wijze te ontwikkelen.

Inderdaad het kon wel eens zijn, dat ook hier het tooneeldilettantisme voor de tooneelschrijfkunst een opbouwende factor van betekenis werd.

Is het noodig op Vlaanderen te wijzen, en het verband, dat daar

tusschen het liefhebberijtooneel en een eigen tooneellitteratuur bestaat?

Dat in de meer besproken plannen — hoewel uitgaande van een dilettanten-tooneel als middel — ook het beroepstooneel niet heelemaal ter zijde behoeft te worden gesteld, spreekt haast van zelf. Immers wij behoeven ons tot één middel niet te bepalen, en zoo kan aan het Beroepstooneel in de plannen zeker een plaats worden ingeruimd. Dat echter aan het dilettantentooneel als middel allereerst moet worden gedacht, behoeft m.i. na al het voorgaande geen afzonderlijk betoog.

Ten slotte vragen, naar het ons wil voorkomen, nog een drietal punten onze aandacht:

1. is een dusdanig breed opgezet plan nog wel noodig, nu in de latere jaren het zeer bijzondere genre der Leekespelen, eendeels een andere groep menschen, dan zij, die tot het corps der dilettanten-tooneelspelers behoort, er toe gebracht heeft hun tijd en gaven, aan de vertolking dier — niet voor beroepsspelers geschreven — spelen te geven, anderdeels getracht heeft de massa te bereiken, en tot verdieping van haar geestelijk inzicht mede te werken, zoodat in elk geval toch van deze nieuwe beweging van spelers en publiek ongetwijfeld een geestelijke verfrissing en verheffing het gevolg is geweest?

2. wordt in het plan niet te veel van de krachten der dilettanten gevergd en zullen zij opgewassen zijn tegen de hen op te leggen taak?

3. moet een nieuwe organisatie of vereeniging worden opgericht om deze plannen voor te bereiden, uit te werken en zoo mogelijk tot uitvoering te brengen, of is daarvoor reeds een organisatie of vereeniging aangewezen, die geschikt is voor het te ondernemen werk en wier doelstelling als het ware uitlokt om dit werk ter hand te nemen?

Wat de eerste vraag betreft, dient allereerst opgemerkt, dat de Leekespelen — zooals wij die in ons land kennen — over het algemeen en voornamelijk, wanneer wij zien naar die werken, die als zoodanig geschreven zijn — eigenlijk toch geen tooneel in den vollen zin des woords zijn. Het zou hier veel te ver voeren om daarover nader uit te weiden, maar aangestipt mag worden dat dit m.i. duidelijk uitkomt wanneer men let op den eigennaardigen dialoog en op het gemis aan dramatischen gang en vorm.

Toch zou ik dit niet als het hoofdbezwaar willen beschouwen, als ik de eerst gestelde vraag ontkennend zou beantwoorden.

Het argument waarom — met alle waardeering voor het Hollandsche Leekenspel en zijn uitvoerders — ik van oordeel ben, dat deze Leekespelen allerminst het hier in dit artikel ontvouwde plan en de gewenschte uitvoering daarvan onnoodig maken, zit dieper en wel hierin, dat bij de Hollandsche Leekespelen de dramatische kunst niet doel is, maar middel.

Hierbij toch wordt een zeker religieus inzicht of ook wel een sociale of oeconomische levensvisie als uitgangspunt genomen, men wenscht dit bij de groote massa ingang te doen vinden of wel men wil de groote massa een verheven oogenblik van gezamenlijke beleving verschaffen, en nu grijpt men naar het tooneel als middel.

Dat dit geen zuiver tooneel, geen zuiver dramatische kunst is, begrijpt ieder. Het kan niet anders of de kunst komt hierbij in zeer vele gevallen in het gedrang en — naar ik meen — tegelijk de cultuur.

In verband met het beroepstooneel heeft Mevr. Top Naeff eens gesproken over menschen, die, theater-koud van binnen, trachten het tooneel langs allerlei omwegen naar zich toe te halen. Ik zou niet gaarne beweren, dat de schrijvers van Leekespelen en hun uitvoerders „theater-koud” van binnen zouden zijn, maar wel meen ik, dat ik mutatis mutandis de uitspraak van bovengenoemde, op tooneelgebied zoo uitstekend bevoegde schrijfster, wier criticken in de Groene Amsterdammer indertijd tot het allerbeste behoorden, wat op dit gebied in ons land geschreven werd, hier mag citeeren:

„erkennen zij — (dat zijn dus zij, die het tooneel langs allerlei omwegen naar zich toe trachten te halen) in den nood de cultureele macht van het tooneel en hopen onder het motto „volksveredelen” het eeuwen-oude tooneel tot klankbord te maken van hun diverse meeningen op politiek, religieus en ethisch gebied.

Zij meenen daarbij het geestelijke van de zinnelijke waarde te moeten afscheiden en zullen niet licht zwichten voor het standpunt: dat het drama op het tooneel zijn eigen, volstrekt onafhankelijk bestaan in schoonheid heeft, geen ander bijkomstig doel kan hebben dan om de menschen, in de menigte, het zelfbesef te verhoogen door middel van het harmonische droombeeld, dat voor alle zintuigen waarneembaar uit den chaos opdoemt”¹⁾

Met opzet heb ik in al het voorgaande telkens gesproken van Hollandsche Leekespelen en wel hierom, omdat de Leekespelers hier te lande — althans bij hun groote uitvoeringen — bij voorkeur op-

¹⁾ Rede, uitgesproken door Mevr. Top Naeff ter jaarvergadering der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde op 8 Juni 1921. Gids 1921 3de deel blz. 63.

voeren stukken, die zeer bepaald daarvoor geschreven zijn. Daardoor is m.i. het begrip Leekespelen en Leekespelers bij ons een veel te beperkt begrip. De Duitsche „Laienspiele“ hebben een heel wat ruimer repertoire, en spelen heel vaak bestaande tooneelstukken, waarin een algemeen menschelijk onderwerp op dichterlijke wijze wordt behandeld — zelfs blijspel en satyre worden niet vergeten — maar in geen geval stukken uitsluitend voor dit bepaalde doel geschreven.

Zoo staan de Duitsche Laienspiele heel wat dichter bij het plan, dat wij hier ontwierpen. In zoover acht ik het ook een niet geringe vooruitgang dat de Vrijzinnig Christelijke Studenten Bond bij zijn laatste lustrum, Vondels „Lucifer“ ter opvoering nam.

Zuiver is ook niet de appreciatie van stuk en vertooning. Immers hier komen als publiek samen, menschen uit één levenskring, verbonden voor het grootste deel door den geestelijken band eener gemeenschappelijke wereld-levensbeschouwing, iets min of meer gelijks dus aan het publiek der „vrije volkstheaters“ in Duitschland en Oostenrijk.¹⁾ Maar juist daarin — dat het zeer bepaalde publiek eenzelfde levensvisie heeft als die, welke op het tooneel wordt vertolkt en veelal gepropageerd — ligt vaak de grond van succes, althans bij het grootste deel.

Maar er is nog een ander bezwaar, dat ik persoonlijk tegen de Hollandsche Leekespelen heb, uit een algemeen cultuur — een nationaal — oogpunt bezien.

Zooals reeds eerder werd opgemerkt, — en dit wordt door de opkomst der Leekespelen weer overtuigend bevestigd — leeft er in ons Volk — sterker dan menigeen wel verwacht — een drang naar dramatische kunst en dat zoowel actief, als passief, om te bewegen en om bewogen te worden.

Die drang is vooral sterk bij dat volksdeel, dat niet „universitair gebildet“ is, de middenstand, de landelijke bevolking, de arbeidersbevolking.

De groote zucht om dien drang te bevredigen, zal er toe leiden — wanneer men niet zorgt, dat de zaak, waar het hier om gaat, neutraal wordt aangepakt, dus alleen uit een oogpunt van volksontwikkeling en door middel der dramatische kunst en dus zonder dat er een grooter nevendoeel naast ligt — dat men dien drang langs andere banen — en dit is dus vooral door middel der Leekespelen — zoowel actief als passief gaat bevredigen. En dit nu kan niet

¹⁾ Zie Roland Holst v. d. Schalk, bl. 23 l. De voorwaarden tot hernieuwde Dramatische Kunst.

anders medewerken dan tot nog meerdere versplintering van ons volk en dan door middel van het tooneel.

Men denke hierbij aan: Het instituut van arbeidersontwikkeling, de spelen door de A.J.C., door de V.C.J.B., de Leekespielen van Mevr. Roland Holst, de Katholieke Leekespielen.

Teekenend voor dit gevaar is een uitlating van den heer van Wielink, die opmerkte dat de Katholieke spelen (door de z.g. Graalmeisjes) als een antwoord bedoeld waren op de protestantsche.¹⁾

Wij Nederlanders schijnen nu eenmaal de grondfout te hebben, dat wij op alles een antwoord moeten geven, wat in ons verpolitiekt en altijd door religieuze richtingen verscheurd en versplinterd land toch al zulke nadeelige gevolgen voor de volkscultuur en de volkseenheid heeft gehad. Laat men dit dan door middel van ingezonden stukken en verkiezingspamfletten doen. Het tooneel staat ons daarvoor te hoog.

Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat ook wij van meening zijn, dat via het tooneel voor de problemen van den dag geen belangstelling moet worden gevraagd.

Maar deze tendenz mag aan de kunst niet schaden, en bovendien het publiek moet zijn het volk in zijn geheel en niet een zekere categorie, dat al van te voren op die vragen hetzelfde antwoord heeft gegeven als de auteur zelf, of dat een levensvisie heeft als de spelers zelve. Eerst als het publiek het volk in al zijn geledingen is en als nu eens voor dit, dan weer voor dat probleem vanaf het tooneel belangstelling wordt gevraagd en dan door schrijvers, die die problemen niet uit een eenzijdige gezichtshoek, maar uit een algemeen menschelijk standpunt hebben gezien, zullen die tooneelvoorstellingen aan de algemeene cultuur ten goede komen.

De tweede vraag kan korter beantwoord worden. Het is te begrijpen, dat menigeen zich met zekere ongerustheid afvraagt, of wij de begaafdheid en het willen van den dilettant niet te hoog aanslaan. De resultaten immers zijn niet altijd hoopgevend en wat de heer Benes daarover schrijft, geeft de meening van menig „insider" weer, maar ook is waar, waarop deze schrijver zoo uitdrukkelijk den nadruk heeft gelegd, dat men van bevoegde zijde, overheid, pers en de intellectuele wereld, niets heeft gedaan om dezen wel-willenden, maar wankelen en leiding-behoevenden broeder te steunen en te stutten.

¹⁾ H. J. van Wielink, Oud en Nieuw Volkstoneel in Volksontwikkeling 1936, bl. 227.

Daarentegen is hoopvol, wat wij constateerden, dat er bij het volk een grooten drang naar het dramatische is en dat er — mits met voortreffelijke leiding — heel veel te bereiken is. Het staat bij mij vast.

Daarin sta ik niet alleen. Wat Mr. Hendrik Scholte in de Groene Amsterdammer d.d. 15 Augustus 1931 schreef over het Passiespel in Tegelen — ook door den heer v. Wielink met ingenomenheid aangehaald — bevestigt dit.

En nog onlangs sprak Eduard Verkade in zijn artikel „Dilettantentoooneel en Leekespel” een gunstig oordeel uit, terwijl een man als Piscator, herhaaldelijk de dilettanten in zijn werk heeft betrokken. Zijn uitspraak luidt: „Im Dilettantismus liegt eine grosse Kraft, das ist seine Erstmaligkeit, seine innere Frische, das Intuitive, Nicht-berufsmässige”.¹⁾

Bekend is ook, dat tooneelhervorming, vaak niet van de beroeps-acteurs, maar van leeken, dilettant-auteurs, letterkundigen, artiesten, in elk geval menschen wier gewone werkkring buiten het tooneel lag, is uitgegaan.

Laten wij ons door het overbekende rijmpje „der Dilettant is ein Mann, der macht was er nicht kann” niet laten ontmoedigen.

Ten slotte de allerlaatste vraag. Welke is de meest aangewezen organisatie om zich met deze plannen bezig te houden? De heer Benes heeft in dit verband de naam reeds genoemd, al zal hem de hulp, waarvoor hij meende een beroep op de Maatschappij tot Nut van het Algemeen te mogen doen, wel eenigszins anders voor den geest hebben gestaan, dan die in dit artikel bedoeld wordt.

Inderdaad, de al-oude Maatschappij tot Nut van het Algemeen lijkt mij de aangewezen organisatie om hier reddend op te treden.

Immers het ligt volkomen in haar lijn, die zich immers „Volksontwikkeling” ten doel stelt.

Die Volksontwikkeling kan bevorderd worden door onderwijs, door het boek en het tooneel.

De beide eersten nam het Nut reeds lang in haar belangensfeer op, het laatste liet het liggen, ging het voorbij, heeft het verwaarloosd. Mij dunkt ten onrechte.

Misschien dat zij bereid is deze zaak in studie te nemen, misschien zelfs — na voldoende voorbereiding — voor de uitvoering te zullen zorgen. Ik weet, dat het het oude Nut nog steeds niet te zwaar valt, om een nieuwe taak op haar schouders te nemen. De tijden zijn er

¹⁾ Erwin Piscator. Das Politische Theater, pag. 73.

rijp voor, temeer nu, na een gehouden enquête, ook het positief Christelijke volksdeel, in strijd met vroeger, niet meer afzijdig blijkt van den invloed, die van goed tooneel kan uitgaan.

Mocht dit slagen, het Nut zou een drieledig doel bereiken, immers niet alleen verhooging der volksontwikkeling en van den dramatischen zin van ons volk, maar ook verheffing van het dilettantisme, en daarmee verhooging van levensgeest en levensvreugde voor een groote groep menschen en misschien daarbij de grondlegger worden van een nationale Tooneelliteratuur.

Kanttekeningen over twee nieuwe Musea

door JOS. DE GRUYTER.

Het zal stellig niet vaak voorkomen in de geschiedenis van een land, dat twee van de belangrijkste steden van dat land ongeveer gelijktijdig een nieuw museum voor hun kunstschatfen krijgen; onlangs is dit echter met Den Haag en Rotterdam het geval geweest. Ongewild dwingt het tot een vergelijking, maar het is niet gemakkelijk, of liever het is onmogelijk, daarbij zijn persoonlijke smaak, zijn voorkeuren of vooroordelen, uit te schakelen. Evenmin is het mogelijk op onderscheidene gebieden voldoende deskundig te zijn, om het vraagstuk van het moderne museum tot in al zijn onderdelen van plattegrond, binnenhuisarchitectuur, indeling der verzamelingen, lichtval, enz. zelfs bij benadering volledig te kunnen beoordelen.

Het vraagstuk is immers bij voorbaat buitengewoon ingewikkeld. Wat is eigenlijk een museum? Waarvoor precies dient het? Wat mogen, of moeten, de uiterlijke kentekenen ervan zijn? Dient het zakelijk te zijn of juist een bouwwerk van duidelijke schoonheid? Is het principieel geoorloofd er bijv. een toren, symbool van grote macht in geestelijke of wereldse zin, op te plaatsen? Moet men inderdaad het licht in alle zalen zo gelijkmatig mogelijk houden, of berooft men het kunstwerk dan juist van een noodzakelijke speling, een aspect van onmisbare levendigheid?

Allemaal vragen, waarop geen vaststaand antwoord is te geven en die men met vele andere kan vermeerderen. Er valt reeds genoeg te zeggen over het volkomen modern beginsel van het museum als zodanig! Gaat men immers in gedachten ver genoeg in het verleden terug, dan treft het, dat toen het totale begrip onbekend was. Religiøuze tijdperken kennen niet de gedachte aan een kunst, buiten onmid-

dellijk verband met het daadwerkelijk leven. Dit leven vond zijn spanningen tussen de twee polen van natuur en religie — deze beide aanvankelijk, bij de primitieve volken, ternauwernood onderscheiden — en de kunst was de regelrechte uitdrukking van zulke spanningen, had een ingrijpende functionele bedoeling. Men bleek zich niet wezenlijk het begrip „kunst” in onze zin bewust, laat staan dan, dat het ooit in 't middelpunt der aandacht kon worden geplaatst.

Ongetwijfeld waren de Grieken van de gouden eeuw iets meer vertrouwd met de gedachte van het aesthetische om der wille van het aesthetische, hoewel ook zij, après tout, te argeloos, te vroom, te integraal van wezen waren, om naast de tempel het museum of zelfs de particuliere verzameling in eer te houden. Gedurende elt tijdperk, waarin een hecht gecentraliseerd, in het sociaal-religieuze geworteld denk- en gevoelsleven overheerst, gedurende elk tijdperk dus van machtige collectieve bezieling, wordt alles — minstens in beginsel! — tot „laatste waarden” teruggevoerd. En de kunst bezit niet uit haar zelf een beslissend autoritair karakter: zij kan enkel *dienend* zulke laatste waarden vertolken. De bouwers van het Parthenon hadden zo min musea nodig als de latere scheppers van Chartres.

Onder de praallievende Romeinen, bij wie een zekere breuk tussen innerlijk en uiterlijk leven, tussen religieuze idee en wereldse werkelijkheid aan het licht treedt, kondigt zich voor het eerst het *l'art pour l'art* aan; de Romeinen waren dan ook de eerste *verzamelaars van kunstvoorwerpen*. Nóg heeft het kunstwerk een overwegend functionele bedoeling in psychische of practische zin, maar het verband met het leven wordt losser en uiterlijker. Ten tijde der Renaissance, met haar verder doorgevoerde specialisering van levenswaarden, zet dit proces zich voort en vertoont het artistieke leven hoe langer hoe meer individuele trekken. Zelfs dan kan men allerminst zeggen, dat de kunst een louter persoonlijke aangelegenheid of een „luxe” is, zij ontstaat in bepaalde verbanden, heeft vaak een duidelijk omschreven doel; echter wordt zij allengs het voorrecht van bepaalde klassen, wordt goeddeels door de weeldezucht en genotzucht van verfijnde enkelingen aangewakkerd en in leven gehouden. De kunstenaar dient niet langer een machtige collectieve gedachte, hij is de protégé van een machthebbende in meer toevallig zinsverband, de gunsteling van 'n bepaalde vorst of ander vooraanstaande figuur. Deze omringt zich, gewoonlijk uit gemengde aesthetische en wereldse overwegingen, met kunstschaten, die zijn persoonlijke voorkeur of liefde hebben; en aldus ontstaan belangrijke, gespecialiseerde collecties, welke in vele gevallen de basis zullen vormen voor de openbare verzamelingen van toekomstige musea.

Wanneer namelijk de betekenis der geschiedenis in 't algemeen en dus mede der *kunstgeschiedenis* zich sterk op de voorgrond dringt in het menselijk bewustzijn; wanneer voorts de resten ener feodale levensstructuur geheel plaats maken voor de massale opkomende machten der industrie enerzijds, der democratie anderzijds; wanneer ten slotte in nauwe samenhang hiermee, het publiek beter ontwikkeld wordt en de algemene belangstelling voor kunstuitingen, vooral van het verleden, met de dag toeneemt, middellijk of onmiddellijk gevoed door weten-

Gemeentemuseum te Den Haag

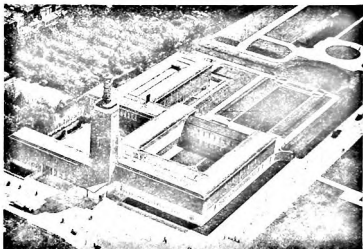
schappelijke onderzoekingen van kunsthistorici; dan ligt het voor de hand, dat de oude, veelal kleine, verijnde particuliere verzamelingen aan de ontstane behoeften geenszins voldoen, bijgevolg in openbare handen overgaan en zeer aanzienlijk worden uitgebreid.

Met het bovenstaande lijkt mij, hoe beknopt ook, een aanduiding gegeven van het ontstaan der grote musea in de Europese centra. De belangrijkste dier bouwwerken, bijv. het Brits Museum te Londen, bergen ongehoorde kunstschaten uit alle werelddelen en tijden, deels door overname en aankoop uit particuliere bronnen en deels ook door koloniale roof en systematische opgravingen verkregen. Uit het feit nu, dat dit vroege museum pas dateert uit het begin der tweede

helft van de 18e eeuw, zal men beseffen hoe recent de gehele museum-gedachte eigenlijk is, en hoe moeilijk het daarom moet heten, zich een denkbeeld te vormen van wat een museum in feite dient te zijn. Ook is het onmogelijk met zekerheid uit te maken, in hoeverre de praktische consequenties ervan bevruchtend, dan wel remmend of ongunstig zullen blijken voor de huidige en toekomstige aesthetische scheppingskracht van de mens.

Gevaren toch, aan het gevecht der musea verbonden, zijn allerminst

Museum Boymans te Rotterdam

denkbeeldig, en hoewel ik binnen het kader van dit artikel er niet uitvoerig op kan ingaan, mogen toch een paar kanttekeningen er bij worden geplaatst. Een der gevaren ligt hierin, dat men in den regel, uit den aard der zaak, er naar streeft enkel het beste en belangrijkste van 'n bepaalde kunstsoort of 'n bepaalde periode te tonen; met dit gevolg evenwel, dat het beeld van zulk een periode of kunstsoort misleidend en zelfs onzuiver, in de zin van veel te geflatteerd, kan voorkomen. Nog sterker geldt dit voor sommige tegenwoordige tentoonstellingen, bijv. voor de Italiaanse kunsttentoonstelling te Parijs het vorig jaar, waarop de chef d'oeuvres der allergrootsten niet enkel naast, maar zelfs boven elkander hingen! Men krijgt bijna de indruk, alsof 'n aantal geologen op een kleine hoogvlakte alle bergtoppen der aarde bijeen gebracht en opgesteld hadden, om de glorie van hun eigen vak te demonstren. Zulke tentoonstellingen stimu-

leren niet, maar voeren óf tot onduidbare oppervlakkigheid, óf tot enerverende oververzadiging. Zij zijn eigenlijk onverteerbaar en spreken meer van een Amerikaanse ongevoeligheid voor de kunst, dan van eerbied, alle lofbazuiningen ten spijt. En het resultaat kan slechts zijn, dat enkelen hun kennis ten zeerste verrijken en verdiepen, maar dat velen verkeerdelijk het vroeger gepresterde te hoog aanslaan ten opzichte van het eigentijdse. Hierdoor verzwakt de belangstelling voor het thans levende en groeiende en voelt de kunstenaar of dilettant zich ontmoedigd, zo niet bedrogen.

Voor hem gaat hand in hand hiermee de verleiding van een toenemend stijlelecticisme: het onvermijdelijk begeleidend verschijnsel trouwens van de drang tot verzamelen in het algemeen. De Romeinen verzamelden Griekse kunstschaten, en inspireerden zich daarop. Wij verzamelen alles, en inspireeren ons... op alles; vandaan op Byzantium of de Japanse kleurhoutsnedes; morgen op Afrikaanse en Zuid-Zee sculpturen; en overmorgen weer op de 18e eeuwse idylle, of de vormvolkomenheid van Hellas. Ik overdrijf, met opzet, maar toch zal niemand de juistheid van het beweerde ontkennen. En onze tentoonstellingen en musea kunnen dit euvel niet doen afnemen, maar zullen het slechts in de hand werken. Ook uit de aanstonds nader te beschouwen nieuwe gebouwen in Den Haag en Rotterdam, al vindt men er veel in te waarderen, spreekt trouwens duidelijk dit gevaar van stijlelecticisme: dr. Berlage nam talrijke Moorse en andere motieven over, deze niet overal tot een geheel van eigen vinding verwerkend, terwijl ir. Van der Steur dichter bij huis bleef en op een aanmerkelijk consequenter, maar tevens veel opvallender wijze zich baseerde op neo-classieke Zweedse architectuur voorbeelden.

Elk streven naar een nieuwe zelfstandige, uit de moderne behoeften en middelen voortvloeiende bouwstijl ten spijt — een streven, dat juist in Berlage omstreeks 1900 een zijner stoutmoedigste voorvechters vond — blijkt de eclectische tendens in zowel gevoelige en grove vormen nog diep geworteld in de Europese architectuur. En niet enkel op architecturaal gebied!

Hoe willen wij nu onze gedachten over het museum *in abstracto* samenvatten? Het betekent een geweldige rijkdom, dit stellig. Met een variatie op Walt Whitman zou ik willen schrijven: „It is large, it contains all things." En dit evenzeer in de overdrachtelijke als letterlijke zin. Een wijze, onpartijdige, wetenschappelijk gefundeerde en nochtans menselijk begrijpende liefde voor de kunst; voor alle kunst, kunst van gekleurden en blanken, uit alle werelddelen, uit alle tijden; dit is wat wij op vroegere geslachten voor hebben, wat ons

van het verleden onderscheidt. Het mag als een zeer ruime vergoeding worden aangevoerd voor de verloren levenscentraliteit, de verloren éénheid, vanzelfsprekendheid en onvermijdelijkheid van kunstzinnige uitdrukking. Maar wij moeten met dat al niet menen, rijker te zijn dan men het was gedurende de middeleeuwen, in Hellas, in Indië of China. Voor wie dieper ziet zijn we armer. Wij wonnen de wereld, maar gaven daarvoor stellig een kernelement van ons karakter prijs. En ook hiervan is het museum een welsprekend symbool — het bergt immers een kunst, voorgoed en volledig aan het dagelijks leven onttrokken, een genummerde en gecatalogiseerde kunst. Een kunst, welke meer door de geest wordt verstaan, dan dat zij langs spontane ongemerkte weg het gemoed en de ziel in beroering brengt.

* *

Mijn inleiding is lang geworden, maar zij moest mij van het hart. In elk geval kan zij er voor behoeden, allerlei oppervlakkige en willekeurige theoriën op te werpen betreffende normen, waaraan een museum „nu eenmaal” heeft te voldoen. De Hollander is van huis uit ongeveenaard critisch, hij kan ternauwernood een woord van lof voor iets vinden, zonder dadelijk een „maar” er op te laten volgen. En vele vrienden onder schilders of architecten, kunstkenners of -minnaars, met wie ik over de nieuwe musea in Rotterdam en Den Haag heb gesproken, lieten een ware stortvloed van op- en aanmerkingen horen, in enkele gevallen de grenzen van het betamelijke overschrijdend. Nu moet men uitlatingen van kunstenaars nooit te letterlijk opvatten, maar vele dier aanmerkingen waren niet van zin ontbloot. Toch heeft het mij telkens weer getroffen, hoezeer men uitgaat van éénzijdige praemissen en het samengestelde, problematische der museungedachte over 't hoofd ziet. De een wenst een uitsluitend zakelijk gebouw, daarbij vergetend, dat het geen pakhuis van materiële goederen betreft; 'n ander verlangt juist een nadrukkelijk aesthetische architectuur, over het hoofd ziend, dat de schoonheid van het bouwwerk niet mag afleiden van die der getoonde voorwerpen en dat het dienend, functioneel karakter, meer of minder alle architectuur eisen, hier toch zeker als eerste eis mag gelden.

Weer een derde zoekt de grootst mogelijke uniformiteit en neutraliteit in de vertrekken, zich er aldus geen rekenschap van gevend, dat de vertrekken vaak zéér uiteenlopende kunstvoorwerpen moeten onderbrengen, en dat geen dier producten eigenlijk — ook de moderne in de regel niet — voor een zo veralgemeende en neutrale sfeer zijn

geschapen. Kortom, het oude spreekwoord der aan wal staande stuurliu blijkt ook in dit geval van toepassing.

Wanneer ik, desondanks, eveneens niet nalaten zal enige critiek te opperen over de beide bouwwerken, dan geschiedt het althans in het volledig besef, enerzijds van de bijna onoverkomelijke moeilijkheden aan een museumbouw verbonden, anderzijds van de *betrekkelijke* waarde van eigen inzichten. Mijn critiek bepaalt zich dan ook feitelijk tot het nogal verbrokkeld uiterlijk aanzien van het Haagse gebouw, dat ook van binnen, hier en daar, rustiger had kunnen zijn; voorts tot de *uniforme* toepassing van witte wanden in Boymans; en ten slotte tot het wijzen op het gevaar in het algemeen, dat m.i. schuilt in het overigens begrijpelijk streven naar een zéér gelijkmatige belichting. Dit laatste gevaar doet zich het sterkst voelen in sommige der bovenzalen te Rotterdam, en wordt hier in de hand gewerkt door de zojuist vermelde witte muren; het overvloedige, constante licht, en de algemene lichtheid der omgeving, verrast en verheugt aanvankelijk, maar heeft op de duur iets van het goede teveel: de schilderijen worden er om zo te zeggen door gesteriliseerd, en vooral de Oud-Hollandse panelen en doeken zijn onvoldoende tegen deze lichtheid bestand. Door de tint der wanden te wijzigen — waar nodig, en voor zover nodig — zou men dit euvel vermoedelijk zonder veel onkosten of moeiten kunnen bestrijden.

Wat het uitwendige der beide gebouwen betreft, men is het er over eens, dat het museum Boymans in dit opzicht geslaagder moet heten dan het museum in de hofstad. Men waardeert in Den Haag de gele baksteenkleur en de vriendelijke wijze, waarop een door vijfvers geflankeerde gang of pergola de bezoeker van de Stadhouderslaan naar de ingang van het gebouw voert; maar men vraagt zich niettemin af, bij het zien van het bouwwerk zelf, waar het stoer élan en de grootse samenvattende greep is gebleven van den zo kundigen, doortastenden ontwerper van het Amsterdams Diamantwerkersbondsgedebouw, van de Beurs, en van het kranig kantoorgebouw „Holland House” te Londen uit 1914—1915. Het principe van dr. Berlage, dat men van binnen naar buiten moet bouwen, dat m.a.w. het uiterlijk de logische architecturale uitdrukking dient te zijn van alle inwendige ruimten enz., verklaart en rechtvaardigt toch niet de onnodige nadruk, waarmee détails schijnen onderstreept ten koste van de grote lijn.

Laat men in dit verband niet enkel verontschuldiging wijzen op de grijze haren van den sedert dien overleden bouwmeester. Berlages taak was vooral daarom zwaar, omdat het hier geen fris en nieuw plan gold, maar een oud ontwerp, dat aanmerkelijk verkleind

diende te worden. Te Rotterdam daarentegen kon ir. Van der Steur, ik voeg het dadelijk ter vergelijking toe, in samenwerking met de directie zijn plannen zonder crustige remmingen rechtstreeks en gaaf ten uitvoer brengen; dat zijn resultaten bijgevolg méér aus einem Guss aandoen, behoeft geen grote verwondering te wekken, en dit geldt niet uitsluitend voor het uitwendige, maar tevens voor het inwendige van Boymans.

Met dat al blijkt Berlages plattegrond heel eenvoudig en rationeel. Een grote, rechthoekige structuur — het eigenlijke museum — met ter rechter zijde daarvan een uitbouw, bestemd voor de administratieve vertrekken, de wetenschappelijke dienst, enz. In de hoge kleurige hal gekomen, kan men zich regelrecht naar wens begeven naar de zalen voor lezingen, in het administratieve deel ondergebracht; naar de bovenverdieping, waar in hoofdzaak de rijke schilderijenverzamelingen te bezichtigen zijn; en naar de gelijkvloerse ruimten, die talrijke verschillende soorten van kunstuitingen bevatten: kleine verzamelingen ceramiek en kunstnijverheid uit Egypte, Griekenland, Perzië, Italië en Nederland (het Delfts aardewerk), een prachtige, zij het bescheiden collectie Oost-Aziatische kunstvoorwerpen, dan de interessante z.g. stijkkamers, en ten slotte o.a. de afdelingen van het Rijksspenningenkabinet en de Muziekhistorie, de laatste afkomstig van het vroegere museum Scheurleer. Met enige nadruk mag terloops gewezen worden op de uitstekende overzichtelijke opstelling van de uitgebreide tegelverzameling.

Een vergelijkend bezoek aan Boymans zal spoedig doen voelen, dat het Haagse museum wat vol hangt, hetgeen speciaal geldt voor verschillende der schilderijen-zalen op de verdieping. Dit feit, gepaard aan de veelsoortigheid der verzamelingen, werkt ongetwijfeld de aanvankelijke indruk in de hand, dat de planindelingen overzichtelijkheid missen; en een mijner boosaardige vrienden zinspeelde zelfs op het besaamd verblijf van den legendarischen koning Minos Voor wie verschillende malen beide musea heeft bezocht, is dit verwijt al heel fantastisch, maar wel wordt het dan duidelijk, dat men te Rotterdam en in Den Haag van essentieel verschillende oogmerken uitging. De Haagse plattegronden zijn er blijkbaar op berekend, dat een bezoeker snel een bepaald gewensd vertrek kan bereiken, zonder de rest van het museum in zich op te nemen; de Rotterdamse daarentegen voeren bem ongemerkt en bijna werktuiglijk van zaal tot zaal, als door een onzichtbare gids geleid. Voor wie slechts éénmaal een museum bezoekt, mag het laatste verre verkieslijk heten. Echter voeg ik eraan toe, dat een museum *nooit* in één keer wezenlijk te zien is en dat bij her-

haalde bezoeken veel te zeggen valt voor de Haagse gedachte. In 't bijzonder geldt dit natuurlijk voor studerenden.

Maar ik bemerk, reeds over de planindelingen van Boymans te schrijven, en nog met geen enkel woord over het uitwendige te hebben gerept. Het gebouw mag van buiten niet indrukwekkend zijn — geen eis in dit geval — het treft door een sobere voornaamheid en een fijne rust in alle verhoudingen. Het enige zwakke punt lijkt mij het uitgebouwd entree, dat organisch niet sterk samenhangt met het overige. Voorts kan men redetwisten over de toren, in de eerste plaats uit louter kunstzinnige overwegingen door Van der Steur gewenst en pas naderhand benut voor een practisch doeleinde. Principieel bekeken dus een aanvechtbaar onderdeel; dit temeer, daar een toren symbolisch geen noodzaak is voor een museum, misschien misplaatst moet heeten, en uit een stedebouwkundig oogpunt aldaar op zijn minst overtoellig blijkt. En toch, ondanks het een en ander, ondanks de sterke herinneringen daarenboven aan het Raadhuis te Stockholm van den architect Oestberg, kan ik me het museum Boymans zonder die Zweeds aandoende toren niet denken. En ik zou zeggen, we hebben hier te lande de laatste decennien al zovele lelijke of bedenklijke torens zien verrijzen, laten we het dus voor ditmaal met den architect op een accord gooiën.

De ronde, hoog overkoepelde hal, met zijn marmeren trappen en lambrizeringen, beantwoordt in het Rotterdams gebouw aan de buiten gewekte verwachtingen en spreekt van een koele, beheerste schoonheid en een ontwikkeld ruimtelijk begrip. Ook deze hal toont duidelijk trekken van de neo-classieke, Scandinavische stijl, welke sedert een klein tiental jaren zijn invloed hier te lande laat gelden. Haast te bescheiden, te onopzichtig, lijkt mij de rondgaande trap, die van deze hal naar beneden voert; wie hier de letters „kunstnijverheid” over het hoofd ziet, zou kunnen menen met een diensttrap te doen te hebben en bijgevolg véél fraai glaswerk en porselein missen, de representatieve verzameling van Lanooy aardewerk, en het klein, maar boeiend groepje negerplastieken, in bruikleen van baron Van der Heydt. In de bovenzalen zijn ook hier de schilderijen ondergebracht, zowel de vele oude, als de moderne. Practisch gedacht is het apart zaaltje, vlak bij de ingang van 't gebouw, voor nieuwe aanwinsten. Het beeldhouwwerk komt beter tot zijn recht dan in Den Haag, waar de zeer omvangrijke, belangrijke collectie van 19e en 20ste eeuwse schilderijen de plastische kunst geheel verdringt.

Over de witte wanden van Boymans werd reeds gesproken; ze doen het prachtig voor bepaalde schilderstukken, zowel onder de

panelen der primitieven als onder de doeken der modernen; maar zij lijken mij ongeschikt voor vele 17e eeuwse werken. Het is niet uitsluitend een quaestie van de lichtheid of donkerheid van een schilderij, maar tevens van de schilderlijke opvatting en de geestesgesteldheid. Het strakke, abstract aandoende, kleurloze wit gaat zeer goed samen met een wetenschappelijke of een religieuze mentaliteit, minder echter met een dramatische, romantische of aardse.

Keren wij tot slot in gedachten nog even terug tot het Haagse Gemeentemuseum. Ook hier is de hal indrukwekkend, maar minder ingetogen, dus nadrukkelijker, dit vooral door haar kleurwerkingen van helder steenrode, gele, groenig grijze en zwarte tegelpartijen, welke de lichte muren afwisselen. Kenmerkend voor Berlage blijkt het, dat het gehele kleurgamma ondergeschikt werd gehouden aan de openhartig getoonde constructieve bedoelingen; zo accentueren de gele tegels b.v. de hoge vierkante betonnen steunpilaren. Nogal jammer is het inmiddels, dat het sterke coloriet klaarblijkelijk plaatsing van beeldhouwwerken in deze ruimte niet wel mogelijk maakte; ik vermoed althans sterk, dat de nissen in oorsprong niet voor rustbankjes, maar voor plastieken bestemd waren. Het karakter dezer hal bepaalt reeds voor de bezoeker dat van de overige ruimten, al ligt het voor de hand, dat deze doorgaans aanmerkelijk soberder en stiller zijn gehouden, in overeenstemming met hun doelstelling. Toch werd ook elders een kleurig detail vaak niet versmaad en samenvattend kan men zeggen, dat de Berlage meer ornamentaal constructief was gericht, terwijl ir. Van der Steur een verslijnder ruimtelijk besef toonde. Men lette in dit verband mede op de kenmerkend verschillende gerichtheid, welke spreekt uit de beide binneplaatsen.

Eén ding is zeker en wel, dat de kunstschaten beider steden thans veel en veel beter tot hun recht komen. Deze musea hebben dan ook, al zijn zij ongetwijfeld voor verbeteringen vatbaar, terstond hun goede diensten bewezen.

Onderwijs in Bijbelkennis op de openbare lagere school

door G. VAN VEEN.

De belangstelling voor het onderwijs in bijbelkennis op de openbare lagere school is wel snel en onverwachts opgekomen. Deze zomer nog bleek bij een enquête van de Vereniging „Volksonderwijs”, dat slechts 4 procent van de leden daarover hun stem kenbaar hadden

gemaakt en meende men te mogen besluiten, dat er geen belangstelling voor het vraagstuk bestond. Op 't oogenblik (midden Januari) is er geen groot dagblad meer dat niet op enigerlei wijze aan de discussie over de kwestie heeft deelgenomen en ook in de Kamer heeft ze bereids een onderwerp van bespreking uitgemaakt.

Wij kunnen dan ook met zekerheid opmerken, dat wij ons ten opzichte van dit vraagstuk in een gevoelige periode bevinden, waarbij het begrip „gevoeligheid“ dan in haar opvoedkundige betekenis moet worden genomen van „vatbaarheid voor prikkels, die een tot dusver latente aanleg in snel tempo tot ontwikkeling brengen“. Het is mij persoonlijk bekend, dat een groot dagblad, dat de zaak aan de orde had gesteld, op een gegeven oogenblik twee volle nummers had kunnen vullen met ingezonden stukken. Indien men vijf en twintig jaar geleden met dit onderwerp voor een vergadering was gekomen, die niet christelijk georiënteerd was, dan zou men het zéér moeilijk gehad hebben. Op 't oogenblik zitten ook ouders, die uiterst links georiënteerd zijn en tot nog toe vermoedelijk niet te vriendelijk over bijbel en christendom hebben gedacht, met een volkomen open belangstelling te luisteren.

Vanwaar deze merkwaardige ommekeer? De discussies hebben drieërlei oorzaak naar voren gebracht.

In de eerste plaats is het wel duidelijk, dat het oude positivisme, dat altijd op inventarisering van de problemen uit was en enkel de feiten zag, niet alleen in de wetenschap, maar ook in de volksgeest snel aan kracht verliest. Algemeen is het besef geworden, dat het geheel meer is dan de som van de delen. Men heeft m.a.w. weer gevoel voor totaliteiten en wil eerst de zin achter de totaliteit verstaan, voordat men de elementen in de totaliteit hun plaats en betekenis toekent. Psychologisch hebben wij dat ervaren in het terugtreden van de elementenpsychologie voor de structuurpsychologie; politiek ervaren we dat door een verhoogd eenheidsbesef in de nationale structuur. Zo kan het wel niet anders of ook in de wereldbeschouwing neemt 's levens zin weer een sterkere plaats in en is de tijd dus rijp voor constructief godsdienstig denken. Dit hoeft nog geen waardering van het christendom te betekenen, maar wel een verhoogde belangstelling en een meer positieve stellingname.

De tweede oorzaak ligt ongetwijfeld in wat men pleegt te noemen onze „cultuurkrisis“. De spanningen om ons heen zijn in sterke mate toegenomen en wij zien daarbij zekere groepen tot een atavistische geweldshouding vervallen, om hun totaliteitsidealen te kunnen doorzetten. Nu treedt bij zeer velen het latent gevoel, dat er persoonlijkheidswaarden zijn, die niet geschonden mogen worden, naar voren.

M.a.w. onze cultuur wordt zich haar eigen wezen dieper bewust. En bij die bewustwording wordt er gegraven naar levensprincipes, die op een bijna vergeten terrein blijken te moeten worden opgedolven. Oude kasten worden ontsloten en oude laden geopend, die men voor goed gesloten waande, omdat men op zekere erfgoederen toch wel waarde blijkt te stellen. En men komt bij het Christendom terecht.

En als derde oorzaak — en hier geldt het feiten, die op de grote massa zeer sterke indruk blijken te hebben gemaakt — moet gezien worden de goeie beurt, die het krachteloos gewaande Christendom speciaal in een bekend dictatuurland heeft gemaakt. Het geloofsbezit van de orthodoxe christenen in Duitsland blijkt een zodanig innerlijk weerstandsvermogen te hebben, dat wel ieder gelooft, dat hierop het geweld zijn tanden zal stuk bijten, nadat het reeds over zoveel sterker gewaande formaties heeft gezegevierd. „Het zijn toch kerels” moet menigeen erkennen, die vroeger slechts een minachtend gebaar over had voor wat hij voor een cultus van sleur en zoetsappigheid aanzag en met deze openbare les heeft het Christendom opnieuw het recht gekocht ernstig te worden genomen. En, eenmaal ernstig genomen, wenden vele geesten zich weer nieuwsgierig of weetgierig naar waarheden, die „er achter zitten” en die alle in het Grote Boek besloten liggen. Het is opeens niet ouderwets meer belangstelling voor Bijbel en Christendom te hebben en dit blijkt wel uit de groote ruimte, die ook in de dagbladen, die vroeger geen ruimte hadden, daaraan nu wordt gewijd. M.a.w. de wind is „om”.

Een enkel woord over de plaats, die de bijbelkennis sedert de Hervorming te onzent heeft ingenomen in het volksonderwijs. Het is algemeen bekend, dat het volksonderwijs zijn opkomst dankt aan de bijbel. Toen de bijbel volksboek werd en dagelijks enige malen in de gezinnen werd gelezen, was er onderwijs nodig om lezen te leren. Luther is door de hervorming de grote promotor van het volksonderwijs geworden en wij weten, hoe de bijbel in de volkstaal moest worden overgezet en hoe daardoor in de protestantse landen een algemene volkstaal ontstond, die via de kansel en de bijbel volksbezit werd.

In de 18e eeuw vinden we intussen een volksonderwijs, dat totaal verkalkt was. Het godsdienstige formalisme had het volksonderwijs zodanig doen bevriezen, dat Europa — volgens het zeggen van een bekend paedagoog — hard op weg was het denken voor goet af te leren. De Aufklärung heeft het onderwijs op hoger niveau gebracht. Maar als West-Europa na de verwarring der Franse Revolutie in een verhoofd, misschien wat overspannen eenheidsbesef, zijn volks-

onderwijs gaat organiseren, dan geschiedt dat op de basis van een ethisch romantisme. Men dweept met het schone, het goede en het ware — men toost op de verdraagzaamheid — men leeft uit een natuuroptimisme, dat goed denkt over zichzelf en dat zich van alle zonden van het verleden bevrijd weet. Ook de kinderen moeten deze haven van christelijke harmonie boven geloofsverdeeldheid binnenzeilen en op de havenhoofden staan de Brave Hendrik en de Brave Maria en vrouwen fatsoenlijk met hun smetteloze zakdoeken. De volwassenen genieten van „edele geesten“ als een Victor Cousin, die in de Sorbonne in redevoeringen van zeer weinig oorspronkelijke inhoud, maar van een daverende phraseologie zijn ideaal van waarheid, goedheid en schoonheid uitzegt.

Hier tegen komt tweërlei realistisch verzet. Het verzet van hen, wier aandacht gericht is op het *binnenleven* van den mens en van hen, die hun aandacht op *de wereld buiten* den mens richten. Het is geen toeval, dat te onzent de klompenmakers, de binnenschippers en de turfgravers hun afkeer van de optimistische phrase, die zij in de Kerk in de gezangen speurden, luchtten. Waar was hun oude stoere calvinisme, dat den zondigen mens niet met ethische stroop bestreek. In deze stroop vond hun voet geen steun in een leven van harde ontbering en hun grimmige koppen grondten een nijdig verzet. Ze wilden niet naar zo'n kerk, hun kinderen gingen niet naar zo'n school, waar zondagsruiters zo hoog te paard werden gezet. De geschiedenis is bekend. Deze „Kleine Luyden“ krijgen straks steun van mannen als Da Costa en Groen in hun strijd tegen „den geest der eeuw.“ Dezen zullen „het volk achter de kiezers“ aanvoeren en met Kuyper via Afscheiding, Schoolstrijd en Doleantie „uit het Diensthuis uitleiden.“

Zij zijn — ook door het Réveil — de vernieuwers geworden van het Nederlandse Calvinisme, hetwelk vooral een godsdienstig realisme wil zijn, dat den mens psychisch op volle kracht brengt.

De andere vleugel van het realisme, die de buitenwereld tot object van onderzoek maakte, was modern wetenschappelijk georiënteerd. De haard van het verzet brandde oorspronkelijk het sterkst in de Ecole polytechnique van Parijs, waar men Victor Cousin zeer ongunstig gezind was.

De kracht van deze realisten is het analytisch-critische denken, waarmee zij de uiterlijke werkelijkheid met koele zin haar geheimen ontlokken. Als ik namen noem als Darwin en Comte, verderop van Marx, dan zijn daaraan nog tientallen toe te voegen, maar zij zijn representatief voor een nieuwe realistische beschouwing van de buiten-

wereld. De „moderne“ theoloog ondergaat sterk de invloed van deze geestesrichting. Hij maakt de bijbel tot object van onderzoek. De bijbelcritiek komt. En de moderne theoloog zit voor zijn nieuwe ontdekkingen: de aarde is niet in zes dagen geschapen, het verhaal van de Zondvloed is niet houdbaar, Mozes is niet tussen twee watermuren door de Rode Zee gewandeld, de keel van de walvis kon Jona niet doorlaten. Deze trouvailles vulden de geesten geheel en ieder „modern“ denkend mens was er vol van. Die orthodoxen toch! Wat de „moderne“ dominees niet merkten, was dat zij tussen twee stoelen kwamen te zitten. Een dominee blijft immer de man van de binnenwereld, die 's levens zin heeft levend te houden in de ziel van de mensen.

Hun analytisch critische belangstelling, door de natuurwetenschappen gevoed, was alleszins begrijpelijk, maar dat achter de gevraakte feiten dezelfde diepe zin bleef leven, kwam (laten wij het euphemistisch zeggen) niet zo duidelijk aan het licht als hun bezwaren tegen orthodoxe opvattingen, die vóór alles zingebonden waren. En de analytisch-critische stroomaf-drijvers vonden geen ankergrond meer voor een synthetisch denken, dat de critische geesten van hun eigen tijd kon boeien en vasthouden. Dezen vonden allengs de hele bijbel vieux jeu worden. Aan de andere kant was bij de orthodoxie het gevoel levendig, dat het niet zozeer gold een aanval op détails en historische betrouwbaarheid, dan wel op het gehele geloofsbezit der kerk, waarvan de eeuwigheidswaarde in twijfel werd gesteld.

In dit licht moet men het conflict zien, dat in de tweede helft der 19de eeuw oorzaak was, dat de bijbel van de openbare scholen verdween. De theologische debatten werden in dit volk van theologanten fel meegeleefd — en naar de mening van de orthodoxe predikanten stonden daarbij zeer veel onderwijzers aan de verkeerde kant. Gods woord was niet meer veilig in hun handen en het is geen wonder, dat een man als Thorbecke, die (al te naef) een Christendom boven geloofsverdeeldheid voorstond, van mening was, dat terwille van het (zijn) Christendom de bijbel van de openbare school diende te worden teruggenomen. Het is evenmin vreemd, voor wie de aard van dit volk kent, dat dit de opgang werd van een bijzondere school *met* de bijbel, met grote offers aan persoonlijke toewijding en materiële offers gesticht. De oude Christelijke volksgeest, eenmaal gemobiliseerd, bleek ook politiek tot een krachtsontwikkeling in staat, die weldra de liberale macht, welke de kracht van deze oppositie niet begrepen had, zou ontwrichten.

We kunnen thans dit verleden rustig overzien, ons wijze hoofd

schudden en de rekening opmaken. Die rekening ziet er niet fraai uit, kwantitatief niet en kwalitatief niet. De moderne theologen staan voor lege kerken. De verbindingen tussen hen en de onderwijzers der openbare scholen zijn zeer zwak geworden. Ze stellen blijkbaar in elkaars werk weinig belang. De openbare school heeft bijna tweede-derde van haar leerlingen aan de bijzondere moeten afstaan. En de leerlingen dezer openbare scholen groeien bij de toenemende onkerkelijkheid der ouders buiten enige kennis van de bijbel op. Het ignorantisme begint algemeen aandacht te trekken. Allerlei staaltjes doende ronde. Uit een klasse van 30, een 7e klas van een school voor voortgezet onderwijs, bleken slechts 6 wel eens van de geschiedenis van Adam en Eva te hebben gehoord. In een Ulo-klasse bleken 27 leerlingen in een les voor het eerst de geschiedenis van het leven, werken, lijden en sterven van Christus uit de mond van hun onderwijzer te horen. Een rector van een lyceum deelt mee, dat de helft van zijn leerlingen bij een bezoek aan de Heilige Landstichting in Nijmegen totaal onkundig blijkt van de bijbelse gebeurtenissen. Een derdejaars student verklaart, voor het eerst van zijn leven een bijbel in handen te hebben. Een jongeman, die eindexamen H.B.S. vijfj. doet, informeert, of Jezus de hele bijbel geschreven heeft. Een ander meent te weten, dat Gethsemané de naam is van een figuur uit de Carthaagse mythologie. En volwassenen belijden: wij weten er ook zo goed als niets meer van.

Het dagblad „Het Volk“ plaatst een artikel met als hoofd: „Ontstellend gemis aan bijbelkennis kan niet ontkend worden.“

Geen wonder, dat in verband met de tijdsomstandigheden, de vraag in brede kringen opkomt; kunnen wij daarin berusten?

Allereerst uit cultureel motief. Om te beginnen, is het buitengesloten, dat iemand zonder kennis van de bijbel zijn moedertaal kan verstaan.

Men neme slechts even een boekje ter hand als dat van Dr. J. Herderschee: „Namen en spreekwijzen aan de bijbel ontleend“, om te ervaren, hoe vol onze taal zit van bijbelse namen en uitdrukkingen. Hetgeen volkomen verklaarbaar is, omdat door de bijbel behoefte aan een algemene, beschaafde volkstaal ontstond en de prediking en de bijbellesing het volk pas met die algemene volkstaal in aanraking hebben gebracht. Wij kunnen het dan ook verstaan, dat het gemeentebestuur van Utrecht het bovengenoemde boekje op het leerplan plaatste, om te gebruiken ten dienste van kinderen, die geen godsdienstonderwijs kregen op het uur, dat voor dit onderwijs op de roosters der openbare scholen was uitgetrokken. Dit taalonderwijs werd officieel als „bijzonder taalonderwijs“ gekwalificeerd en betekende de erken-

ning, dat men zonder kennis van de bijbel zijn eigen taal niet begrijpen kan.

Maar ook andere cultuurterreinen blijven zonder kennis van de bijbel een gesloten boek. Schrijver dezes heeft op de laatste in Amsterdam gehouden Rembrandttentoonstelling, die zeer druk bezocht werd, in de catalogus aangestreept het aantal schilderijen en etsen dat op bijbelstof geïnspireerd was. Hij kwam in beide afdelingen boven het kwart uit. Wie dan even de moeite wilde nemen een tijdje bij een bepaalde schilderij post te vatten, kon ervaren, dat een belangrijk deel van het jonge publiek (van het zondagsbezoek) van het hele geval niets begreep. Wij vingden bij „De worsteling van Jacob met de Engel“ o.a. de opmerking op: „Die wil zeker een vliegtochtje maken“. Hiermee staat de beschouwer ook innerlijk vreemd tegenover het beste werk van onzen grootmeester.

Hetzelfde kunnen we herhalen ten opzichte van onze letterkunde. Laten we maar weer onzen grootste nemen: Vondel. Wat zou de jeugd weten van de stof, waaruit Vondel zijn Adam in ballingschap, zijn Jephtha, zijn Lucifer creëerde? En is met het feit, dat het grote publiek aan de feitelijke en geestelijke achtergrond dezer werken geen deel heeft, ook niet tevens een groot deel der betekenis van deze werken voor onze cultuur vervallen?

Jaarlijks wordt door de radio de Matthäuspassion van Bach uitgezonden. Kan iemand ten volle dit muzikale drama meebelevén, die de figuren, welke daarin achtereenvolgens optreden, ook in hun geestelijke betekenis niet kent? Neen toch...

Zo zouden we over de beeldhouwkunst kunnen spreken. Men denke aan de voortbrengselen der Renaissance. Hoeveel van deze verbeeldden niet bijbelse figuren?

Het hoeft voor den objectieven beoordelaar geen betoog, dat een volkomen gemis aan bijbelkennis betekent een vervreemding van de eigen nationale cultuur, waarin de bijbel zulk een belangrijke en bevruchtende rol heeft gespeeld.

Dit is motiefs genoeg, om het pleit voor bijbelkennis op de lagere school met overtuiging te voeren. Toch is persoonlijk voor mij een andere reden nog belangrijker, zonder dat ik verwacht, dat deze algemene instemming vindt. Het is bijna een gemeenplaats te zeggen, dat we leven in een tijd van vervlakkings. De technisering der productie heeft ook zijn invloed gehad op ons cultureel menu. We eten door middel van krant en film en radio als grote massa eenheidsspijs en lopen rond met clichémeningen, die ons worden opgedrongen. De innerlijke verwerking laat steeds meer te wensen over, we boeten

steeds meer in aan scheidende originaliteit. Men behoeft maar met toneelspelers te spreken, die wat lange toneelervaring hebben, om over de botheid van het publiek te horen klagen. Humor, die het vijf en twintig jaar geleden deed, kan het publiek niet meer aan — de wat fijne psychische uitbeelding is aan het publiek niet meer besteed.

Dit moet — naar onze mening — verband houden met een atrofiërende mensenkennis en deze laatste met een dalende zelfkennis. In dit opzicht is er ongetwijfeld meer wijsheid geweest in vorige geslachten dan in het onze. De dwaasheden, die heden ten dage met de massa uitgehaald worden, waren vroeger niet mogelijk, toen het individu meer tot zelfbepaling was gekomen. Toch is het een van de belangrijkste opgaven van de cultuur deze zelfbepaling en deze mensenkennis weer te ontwikkelen. En voor die ontwikkeling is paedagogisch materiaal nodig. Dat vindt men voor de grote massa niet in de wetenschappelijke psychologie. Ik kan bij de grote massa niet met de typen van Heymans en Jung of met Freud, Adler en Kunkel terecht, hoewel al deze belangrijke figuren ook object van modeoverdenking zijn geweest voor een hongereg dilettantisme. Wie in de massa weer zelfkennis en mensenkennis wil opbouwen heeft een galerij van figuren nodig, gevat in een stevige principieel omlijsting, welke figuren als foetsmateriaal voor psychische waardering dienst kunnen doen. Er waren tijden, dat al die figuren de grote massa vertrouwd waren en dat hun belevingen en ervaringen gemeengoed waren. En als de Nederlander in mensenkennis een goed figuur maakte ten opzichte van andere volken, dan was het niet het laatst, omdat hij zichzelf en anderen aan de hand van deze figuren thuis kon brengen, niet het laatst ook, omdat morele maatstaven hem vertrouwd waren.

Als dit terug kon komen, als weer deze bijbelfiguren gemeenschapsbezit zouden worden en hun wezen object van beschouwing en door-denking, dan was daarmee weer een gevoeligheid en een verdieping bereikt voor zeer velen, die als psychologische vorming van goede stijl haar uitwerking op onze vertechniseerde cultuur niet zou missen. Vooral niet, als — wat zeer goed mogelijk is — om deze figuren een nieuwe literatuur zou ontstaan, aangepast aan behoefte en smaak van deze tijd. En dat is niet te veel gevraagd, want elk geslacht moet, wil het de bijbel tot volle effect brengen, weer op eigen manier en uit eigen behoefte scheppend op de bijbelstof ingrijpen, om er uit aan het licht te brengen, wat die tijd in 't bijzonder vraagt. En onze tijd van vervlakking heeft een en ander nodig.

De lezer heeft, hoop ik, begrepen, dat in het bovenstaande steeds sprake is van bijbelkennis, zoals die ongeacht iemands godsdienstige

standpunt, bij ieder mens aanwezig moet zijn, wil hij cultuurgevoelig worden en aan de beste producten van onze cultuur innerlijk deel hebben. Het kan niet de taak der openbare school als zodanig zijn godsdienstig op te voeden, in die zin, dat van wege de leerkrachten een bewuste keuze wordt gedaan uit een der vele varianten, waarin het Christendom uitdrukking vindt. Maar dat betekent niet, dat het godsdienstige leven van kinderen niet meer kansen krijgt, als ze op tijd met de nodige kennis wordt toegerust. De heer Tilanus gebruikte in de Tweede Kamer een treffende vergelijking: Wie de vaardigheid b.v. voor pianospel niet op tijd ontwikkelt, weet dat hij de muzikale ontwikkelingskansen in deze richting praktisch vernietigt. Zo betekent in het algemeen een volstrekte onwetendheid ten opzichte van de bijbel voor het overgrote deel van de jeugd een afbinden van een innerlijke ontwikkeling in godsdienstige richting. Een humanistische opvatting, die bezwaar heeft tegen het opdringen van een bepaalde confessie, kan op grond van haar standpunt moeilijk het blokkeren van ontwikkelingsmogelijkheden verdedigen.

Hierbij treden dan niet alleen de ouders, maar ook de kerken op als belanghebbende. In een lezing te Amsterdam kwam Dr. Dozy met de volgende cijfers, die bedoelden licht te werpen op de oorzaken der onkerkelijkheid. Van de leden der doopsgezinde gemeente aldaar, blijken 95 % nog gesteld op bezoek van een predikant, 85 % toont bij huisbezoek duidelijk zijn gevoel van saamhorigheid met de gemeente. . . . 30 % stuurt zijn kinderen naar zondagsschool en 25 % naar catechisatie. Waaruit men mag concluderen, dat 70 % der leden zijn kinderen zonder kennis van de bijbel ziet opgroeien, aangenomen (wat wel het geval zal zijn in het algemeen), dat deze kinderen naar openbare scholen gaan en dat de ouders thuis de kennis niet aubrengeen. Maar voor dit laatste bestaat weinig kans, omdat het kerkbezoek ontstellend gering is. Waarschijnlijk is hier een wisselverking. De ouders gaan niet naar de kerk, omdat de godsdienst in de huiselijke opvoeding geen rol meer speelt, de kinderen gaan niet naar de zondagsschool en catechisatie, omdat de godsdienst in het gezin geen rechtspositie meer heeft. Intussen is het duidelijk, dat, willen de catechisaties weer gaan bloeien, de kinderen bijbelkennis moeten krijgen in een tijd, dat ze hiervoor gevoelig zijn. Zijn de bijbelse verhalen niet bekend, als ze ter catechisatie komen, dan is ook de catechisatie een mislukking. Men kan daar deze verhalen niet van voren af aan gaan vertellen, omdat de puberteitsleeftijd eist, dat de nadruk valt op de waarheid achter de bijbelfeiten.

Zo staan de kerken voor een dwingend alternatief. Of ze moeten van de openbare scholen vragen tijdig de bijbelkennis aan te brengen

onder voor de ouders aanvaardbare omstandigheden, of gezamenlijk of alleen scholen stichten voor de kinderen hunner leden, die daadwerkelijk het lidmaatschap der kerken uitoefenen.

De vraag is nu: wie moeten dit onderwijs in bijbelkennis op de lagere school geven? Die vraag eist geen uitvoerig antwoord meer. Mocht men nog menen, dat dit het werk van predikant of godsdienstleeraar is, dan is althans in de grote stad bij de toenemende differentiatie van het godsdienstig leven de toestand deze geworden, dat een zeer groot aantal gegadigden beslag op de kinderen zouden moeten leggen. De praktijk leert, dat de ouders op deze veelheid van aanbod reageren door hun kinderen aan het onderwijs te onttrekken. De deelname is dan ook in de hoofdstad zeer gering.

Maar ook blijkt, dat de leerkracht (predikant of godsdienstonderwijzer), die slechts een lesuurtje tot zijn beschikking krijgt, over 't algemeen moeite heeft de kinderen onder de indruk van de ernst er van te brengen. Gevallen van totale wanorde komen veel voor. Ook is er de klacht, dat de predikant over de hoofden van de kinderen heen praat. Eist men eerbied voor dit onderwijs, dan is vóór alles noodig, dat de onderwijzer het geeft in de eigen klasse. Dan pas is het „echt“, dan pas kan men van de kant van de kinderen op volle ernst en toewijding rekenen.

Dan ook pas blijken de ouders vrijwel algemeen bereid aan dit onderwijs te doen deelnemen. De heer Th. A. Verdenius, rector van het gemeentelijk lyceum te 's Gravenhage, hield een achttal jaren geleden een enquête onder zijn leerlingen, om te onderzoeken, hoevelen er onderwijs in bijbelkennis hadden of hadden gehad. Zulks met het oog op het onderwijs in Nederlands. Het bleek, dat er 47 van de ruim 400 leerlingen op enigerlei wijze aan dit onderwijs deelnamen of hadden deelgenomen. Met zijn twee Neerlandici de zaak besprekende, waren dezen mede van oordeel, dat een goede vorming in de moedertaal kennis van de bijbel nodig maakte en de heren leraren waren bereid in de eerste klasse het onderwijs in bijbelkennis voor hun rekening te nemen. Nu reeds acht jaren vult men twee eerste klassen met vrijwilligers, voor wie de ouders deelname hebben gevraagd, en men moet nog afwijzen. Dat betekent, dat practisch alle leerlingen, die er voor in aanmerking komen, con amore deelnemen, als de school de lessen geeft.

Twee hoofden van openbare scholen, die door bijzondere omstandigheden, waarover aanstonds, de lessen kunnen geven, hebben op de lagere school dezelfde ervaring. De eerste heeft een school op de Veluwe. De plaatselijke predikant stelde zich blijkbaar niet meer beschikbaar. De ouders deden een beroep op het hoofd, daarna ook nog

op een onderwijzer. De lessen werden begonnen en, terwijl de predikant slechts de helft van de kinderen had gehad, kregen onderwijzer en hoofd ze (behalve uit een katholiek gezin) allemaal. Een sociaal-democratisch vader, die aanvankelijk bezwaar had, bedacht zich en liet ook zijn kinderen deelnemen.

Precies dezelfde ervaringen heeft een hoofd in een grote provincie-stad. Hij zit te midden van een overwegend „rode“ bevolking. Alle kinderen, op één na, in zijn klasse nemen aan de les deel. De lessen blijken en de leerkrachten en de kinderen heel goed te bevallen.

Typisch voor de laatste plaats is, dat twee concurrerende groepen, die anders hun aandeel in de kinderen (zonder veel resultaat waarschijnlijk) zouden hebben opgeëist, blij zijn, dat dit werk op deze wijze veilig is in handen van de eigen leerkrachten der school. Op een ouderavond in Amsterdam-Noord, waar ik dit onderwerp mocht bespreken, kon ik in de pauze met het personeel praten. Ze bleken allen bereid, mocht het hun worden gevraagd, dit onderwijs te geven en ze vonden het blijkbaar een uiterst sympathieke gedachte, dat de openbare school deze taak op zich zou nemen.

Bij velen komt het bezwaar naar voren tegen de mogelijkheid, dat het onderwijs in handen komt van personen, die er niets van weten en van personen zonder godsdienstige belangstelling, die er dus niet voor voelen. Wat de eerste kwaal betreft, die is gemakkelijk te overwinnen. De onderwijzer moet buiten zijn opleiding om alle verhaaltjes doorwerken, welke hij aan kinderen vertelt. Als hij tenminste vertelt en niet leest. Waar overvloed van lectuur ter beschikking is, is het voor den onderwijzer niet moeilijk zich de kennis te verwerven, die hiervoor nodig is. En als in cursussen, die voor onderwijzers uit deze nieuwe behoefte zullen voortkomen, predikanten als van zelf de leiding zullen hebben, dan is er eindelijk weer gelegenheid, dat predikant en onderwijzer elkaar professioneel ontmoeten in een samenwerking, die tot nadeel van de school te kwader ure is verbroken.

Ernstiger lijkt de kwestie van „de geest“ der onderwijzers. Zijn velen van hen niet anti-godsdienstig?

Vraag: zouden de onderwijzers de enige maatschappelijke groep zijn, aan wie de zo duidelijke overgang in de tijdgeest uit een positivistische naar een meer spirituele houding voorbijging? Of zou de gevoeligheid voor deze verandering in de tijdgeest onder de onderwijzers juist in verhoogde mate aanwezig zijn? Wij begaan een vergissing als wij die „geest“ als een onveranderlijk gegeven zien. Hoe meer wij ons zelf aanpraten, dat wij hier met een constant gegeven te doen hebben, hoe kleiner onze moed wordt aan een omzetting te werken. Ik acht het dan ook waarschijnlijk, dat als eenmaal grote

groepen van onderwijzers zich ernstig rekenschap geven van inhoud en betekenis van de bijbel, als vanzelf hun houding ten opzichte van die bijbel zal veranderen.

Van die bijbel zelf gaat trouwens een kracht uit, waaraan maar weinigen zich hebben kunnen onttrekken, die er zich in verdiepen en het zou wel eens kunnen zijn, dat zij, die de bijbel weer zullen moeten ontdekken, daarvan meer onder de indruk zijn dan degeen, wie de bijbel van jongsaf aan is ingeprent en die gewoontematig dit onderwijs hebben gegeven. Zo ergens, dan is het hier nodig, om te vertrouwen op het wegvallen van oude remmingen.

En toch zou het, menen wij, een grote tactische fout zijn hier iets dwingend voor te schrijven. Men kan heel goed motiveren, dat het onderwijs in de bijbelkennis vanwege zijn culturele betekenis, verdient onder de leervakken te worden aangenomen. Maar deze haas wordt zeker niet met onwillige honden gevangen. En het is veel menskundiger hier eerst de ouders de wens te doen uitspreken, dat hun kinderen dit onderwijs zullen krijgen en dan op de vrijwilligers onder de onderwijzers een beroep te doen, dan deze zaak aan ouders en onderwijzers op te leggen.

En gelukkig biedt de onderwijswet gelegenheid aan dit probleem een gemoedelijke en tactische oplossing te geven. Art. 26, dat, zoals bekend is, het godsdienstonderwijs op de openbare scholen regelt, heeft als vierde en laatste lid:

Voor de toepassing van dit artikel worden met kerkelijke gemeenten gelijk gesteld verenigingen, welke zich met het geven van godsdienstonderwijs aan schoolgaande kinderen belasten en dit ter kennis van het gemeentebestuur hebben gebracht, mits deze verenigingen voldoen aan bij algemene maatregel van bestuur te stellen eisen.

De eisen in dit artikel genoemd, zijn nader uitgewerkt in het K.B. van 26 Mei 1922:

1. De vereniging moet rechtspersoonlijkheid bezitten.
2. In de statuten der vereniging behoort haar godsdienstig doel tot uitdrukking te komen, alsmede, dat zij dit doel onder meer tracht te bereiken door het doen geven van godsdienstonderwijs aan schoolgaande kinderen.
3. De vereniging moet in de door haar uit te reiken diploma's voldoende waarborg bieden, dat zij, die van harentwege tot het geven van godsdienstonderwijs worden aangewezen, beschikken over de kennis en de pædagogische bekwaamheden, die daarvoor nodig zijn.

4. Deze diploma's worden niet vereist van een vereniging, waarvan de leden de acte van onderwijzer bezitten en krachtens hun lidmaatschap bevoegd zijn vanwege de vereniging goedsdienst-onderwijs te geven aan schoolgaande kinderen.

Reeds bestaan er twee verenigingen van onderwijzers, een er van is de Vereniging van Christenonderwijzers aan Overheidsscholen (V.C.O.O.), die meer rechtzinnig en een, met welke ik nog niet mocht kennis maken, die vrijzinnig is. ¹⁾ Bij de gunstige ervaringen op de openbare school in het Veluwedorp en die van een openbare school in een provinciestad waren leden van de V.C.O.O. betrokken. Het komt mij voor, dat als deze verenigingen de zaak, die zij voorstaan, willen dienen, zij ernstig zullen moeten overwegen, of zij niet tot een fusie kunnen geraken of althans kunnen samenwerken. En dat lijkt me geenszins onmogelijk. Want men kan onder volwassenen misschien belangrijke theologische verschillen constateren, het is zeer de vraag, of deze in de onderwijspractijk onoverbrugbaar zijn. Beide richtingen zullen, willen zij het vertrouwen van de ouders houden, tot een inhoudsgetrouwe weergave moeten komen van de bijbelstof. En geen van beide kunnen de kinderleeftijd geschikt achten, om daarbij interpretaties te geven, die theologische verschilpunten raken. De volwassene meent, dat uit de kinderen allerlei lastige vragen zullen opkomen, waarop antwoord zal moeten komen. Deze lastige vragen blijken uit te blijven, als de onderwijzer begint met te zeggen, dat hij de bijbelse geschiedenis vertelt, zoals die in de bijbel staat en voorzover die voor kinderen geschikt is en dat ze later wel zullen merken, dat „grote mensen“ hier en daar nog wel een verschillende mening hebben omtrent de wijze, waarop een en ander moet worden uitgelegd en dat dit nu een van de oorzaken is, dat er zoveel verschillende kerken zijn, maar dat ze natuurlijk nog te jong zijn, om die moeilijke dingen te kunnen begrijpen en dat daarvoor nu een catechisatie dient, waar een dominee of een pastoor deze moeilijke dingen bespreekt en op zijn wijze uitlegt.

De ervaring leert, dat hier geen moeilijkheden hoeven voor te komen. Een van mijn correspondenten schreef:

„Bij de keuze van de leerstof is — voorzover de boekjes Bijbelse fragmenten er niet in voorzien — onze gedragslijn deze: we laten ons alleen leiden door overwegingen van opvoedkundige aard d.w.z. we vragen alleen, of de stof voor de kinderen geschikt is om verteld te worden en niet, hoe een rechtzinnige of een vrijzinnige er wel over

¹⁾ Nader wordt mij bericht, dat de Vrijzinnige Vereniging nog niet koninklijk goedgekeurd is.

denkt. Wij vertellen in hoofdzaak, zoals de bijbel ons de verhalen en andere stof aanbiedt. Mocht een kind bij een z.g. wonderverhaal vragen, hoe dit wonderlijke toch wel kon geschieden — het is ons echter nog niet gepasseerd — dan menen wij dit antwoord te mogen geven: daarover kunnen we nu moeilijk praten, omdat dit jullie begrip nog te boven gaat; ook denken de grote mensen daar wel verschillend over; later, als je groter bent, zul je daarover wel horen van je ouders, of van een predikant, als je op catechisatie gaat. Een enkele maal heb ik een opmerking in deze zin gegeven zonder dat de kinderen er aanleiding toe gaven, b.v. bij het scheppingsverhaal."

Waar ook van orthodoxe zijde de pure vertelling zonder dogmatisch commentaar wordt voorgestaan,¹⁾ zal daartegen wel weinig bezwaar kunnen rijzen.

Van vrijzinnige zijde zal men uiteraard niet willen forceren en het kind geen speculaties willen opdringen, waarom de leeftijd nog niet vraagt.

Zo licht op het ogenblik de baan voor het onderwijs in bijbelkennis op de openbare lagere school vrij. In het Kamerdebat ontmoette het geen tegenstand. Hoogstens is er enig verschil in factisch inzicht. De minister had er geen oren naar nu reeds het onderwijs in het leerplan op te nemen. De heer Tilanus meende, dat dit moest gebeuren. Wij zijn het eens met het parool van den minister: „Grijpt, als het rijpt“. Indien door propaganda in de oudercommissies het aantal ouders, dat dit onderwijs wenst, steeds groter wordt en het aantal onderwijzers, dat zich op verzoek van de ouders met de lessen in het uur voor godsdienstonderwijs bestemd, steeds toeneemt, dan komt het ogenblik, dat dit onderwijs binnen het leerplankader kan worden getrokken. Het ware o.i. onjuist, zulks nu reeds te doen, omdat op die wijze verzet niet zou uitblijven. Dat verzet blijft uit, zolang dit onderwijs in het teken van de vrijwilligheid staat.

Iets te „mogen“ is een voorrecht, iets te „moeten“ is een straf voor den individualistischen Nederlander. En ook (wat in de bedoeling van den heer Tilanus ligt) als van het officiële leervak vrijstelling kan worden verleend, heeft de zaak in deze periode van overgang factisch een veel ongunstiger positie dan wanneer hier op spontane opleving van belangstelling wordt gewacht.

Moge zeer spoedig dit onderwijs ingang vinden, ten bate van onze volkscultuur, ten bate van onze volksgeest, in het belang ook van onze openbare school, die wel wat al te zeer van het centrum van onze volkscultuur zich heeft verwijderd.

¹⁾ Door Prof. Bakhuizen v. d. Brink in Het Handelsblad van 15 Januari (avondblad).

INHOUD VAN AFLEVERING 5.

	Bladz.
Notities over „Volkstoneel en Dilettantisme”, door Mr. A. T. Vos	137
Kanttekeningen over twee nieuwe Musea, door Jos. de Gruyter	164
Onderwijs in Bijbelkennis op de openbare lagere school, door G. van Veen	163

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

**Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.**

Nieuwe afdeling:

**Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ^{T/B 3867} ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 6.

	Bladz.
De beteekenis van Jane Addams van Chicago, door E. C. Knappert	177
De Toekomst der Academisch Gegradueerden, door Dr. Philip J. Idenburg	187
Sociologie en Paedagogiek, door P. Kuin	207
De plaats van sociologie en paedagogiek in ons universitaire stelsel, door Ph. Kohnstamm	210
Feiten en Pogingen. Practische leraarsopleiding, door A. N.	215
Boekaankondiging, door v. d. M.	216
Rectificatie	216

De beteekenis van Jane Addams van Chicago 1860 — 1935

door E. C. KNAPPERT.

„Mental integrity above everything else”

John Addams.

Tot het niet weinige dat wij menschen in deze wereld graag anders zouden wenschen, behoort niet in de laatste plaats de opvallendheid van het kwade tegenover de onmerkbaarheid van het goede. Wat ons met dit verschijnsel verzoent, is de verklaring, dat het goede als het normale, het vanzelsprekende wordt erkend en als zoodanig evenmin de aandacht trekt als gezondheid. Waar integendeel ziekte en boosheid als het afwijkende gelden, treden die uit den aard der zaak naar voren. Bovendien is de goede daad naar haar wezen niet luidruchtig, openbaart zich ook niet naar buiten, zoals de kwade. Ophef is aan alle goedheid vreemd. Vandaar — om op dit hoogst belangrijke onderwerp niet verder in te gaan, doch met de deur in huis te vallen — vandaar, dat Chicago de stad is van misdaad en bedrog op de grootst denkbare schaal voor allen, behalve voor de bewoners zelve. Nu zegt het weinig, wanneer een bekend socioloog, die verscheidene maanden in de beruchte stad doorbracht, u verzekert, dat hij van dit misdadig karakter niets heeft gemerkt. Maar veelbetekenend is het, dat de ervaringen van een die haar leven sleet te midden van de nooddruftige bevolking dezer jonge wereldstad, zoo arm zijn aan aanraking met het opzettelijk booze, met het satanische. Dit alleen reeds maakt kennismaking met haar werk en haar persoon tot een weldaad in deze donkere, troebele tijden. Zij zelve en haar levensbeschrijver, de zoon van hare oudste zuster, hebben ons dit gemakkelijk gemaakt. Vooral hare eerste „Twenty years at Hull-House”, zijn auto biographisch. Terwijl wij in de voor een paar maanden verschenen biographie van den reeds genoemden neef Prof. James Weber Linn, een werk bezitten, waaruit al weer blijkt, hoe het Angel-Saksische ras de gave bezit der niet-sensationeele levensbeschrijving. Daar het bij vrouwen nu eenmaal veel moeilijker is dan bij mannen, om leven en werken te scheiden, kan men niet over Jane Addams werk spreken, zonder iets van haar leven te weten.

Zooals meer voorkomt, was haar vaders invloed beslissend voor haar levensrichting en levensgang.

De voorvader van John Addams, die naar Amerika kwam, woonde in een dorpje tusschen Oxford en Banbery, vroeg en verkreeg van

William Penn land in Pennsylvania. In hoever Jane Addams' vader een kwaker was, is niet te zeggen. Zeker is, dat zijn geweten, het innerlijke licht, het richtsnoer was van zijn leven.

Zijn dochter vertelt, hoe zij als klein meisje van ongeveer negen jaar haar vader vroeg wat hij was; hoe zijn antwoord: „een Kwaker” haar niet tevreden stelde, hoe zij aanhield en tot antwoord kreeg: „een Hicksite ¹⁾ Kwaker” en hoe dit zijn laatste woord was over deze materie.

Het voornaamste voor dezen mensch was: „mental integrity”, innerlijke waarachtigheid, en hoezeer de dochter hierin op haar vader geleek, blijkt uit haar voldoening, wanneer hij erkent, hare moeilijkheden niet te kunnen oplossen. Als kind worstelend met de leer der voorbeschikking, vraagt zij haar vader om voorlichting. „Ik twijfelde niet, of hij zou alles voor mij duidelijk maken. Tot mijn blijde verbazing — want iedere toespeling, dat onze geesten verwant waren, gaf mij zelfvertrouwen — zeide hij, dat hij meende, dat noch hij noch ik de soort van geest hadden, die ooit voorbeschikking zou begrijpen en hij raadde mij aan mij er niet al te zeer in te verdiepen. Van wat hij toen verder zei, was de eindiudruk, dat het er niet erg op aankwam of men deze leer begreep of niet, maar dat het van het hoogste belang was niet te doen, alsof je begreep wat je niet begreep, en dat, wat ook gebeurde, je altijd eerlijk moest zijn met je eigen innerlijk.” Wanneer Jane later, als achttienjarig meisje op een „vroom” college ²⁾ is en met hare moeilijkheden opnieuw bij haar vader komt, dan is weer zijn antwoord, dat „mental integrity” boven alles gaat.

Natuurlijk ging dat samen met rechtschapenheid op ieder levensgebied. Bij zijn dood, zoo vertelt ons Prof. Linn, schreef de wereldwijze uitgever van de *Chicago Times*, dat hoewel er zonder twijfel vele leden van het wetgevend Lichaam zijn, zelfs gedurende de dagen van oorlogscontracten en de demoralisatie van herstel, die nooit steekpenningen hadden *aangenomen*, John Addams de eenige man van zijn kennis was aan wien niemand het ooit zou gewaagd hebben ze aan te bieden, dat niemand ooit zoo slecht geweest was, om zich de onaanstapbare eerlijkheid van John Addams niet te kunnen waar maken.”

Wanneer later Jane Addams en hare medestanders al hun invloed aanwenden om er de eerste wet door te krijgen op fabrieksarbeid en hun vanwege een groep fabrikanten 50.000 dollar ten bate van

¹⁾ Naar Elias Hicks (1748—1830) een liberale kwaker, afkeurig van alle dogmatiek, een heldhaftig voorvechter van afschaffing der slavernij.

²⁾ Een Amerikaansch „college” is iets tusschen onze H.B.S. of Gymnasium en de Universiteit. Het heeft het recht graden uit te deelen. Rockford, waar Jane Addams was, kreeg het „Jus promovendi” eerst in haar tijd.

hun philanthropischen arbeid wordt aangeboden op voorwaarde, dat zij afzagen van dien onzin van arbeidswetgeving, en het tot haar doordringt, dat men het mogelijk achtte haar om te koopen, dan vraagt zij zichzelf beschaamd af: „Wat was er gebeurd met de dochter van mijn vader, dat haar zoo iets kon overkomen?”

Deze innerlijke gaafheid ging bij vader en dochter gepaard met een diepgevoorteld humanisme. Als het kleine meisje op een Zondagmorgen zich aan haar vader vertoont in een nieuwen mantel om met hem naar de Zondagschool te gaan, waar hij les geeft en Vader haar raadt den ouden mantel aan te doen om bij de andere meisjes geen jalouzie op te wekken, dan vertelt zij hoe zij natuurlijk gehoorzaamde, maar zonder eenige vreugde, doch hoe zij op weg naar de kerk voortdurend bezig was met het waarom der menschelijke ongelijkheid. Als zij eindelijk den moed heeft haar vader ernaar te vragen, krijgt zij ten antwoord dat, wat kleeren betreft, er wel nooit gelijkheid wezen zal, maar dat menschen elkaars gelijken kunnen zijn in wat er veel meer op aankomt, b.v. in zaken van opvoeding en godsdienst. Het was daarom dwaas kleeren te dragen die gelijkheid in deze dingen moeilijker maakten.

Moet stelster dezes in een tijd, waarin vraagstukken van opvoeding de belangstelling hebben van breede kringen, zich verontschuldigen, dat zij bij Jane Addams' kinderjaren stilstaat? Zij denkt er natuurlijk niet aan, te minder, omdat „The child is father of the man” en omdat het hier gaat om eigenschappen, die den aard van haar levenswerk bepaald hebben — voorgoed.

Eén ding moet hieraan toegevoegd: haar vaders besef van saamhoorigheid met alle menschen over rassen- en taal- en nationaliteitsverschil heen.

Het kind was twaalf jaar toen zij op een morgen haar vaders kamer binnenkwam en hem met een haast plechtige gelaatsuitdrukking met de courant in zijn hand naast het vuur vond zitten. Op haar dringende vraag wat er gebeurd was, kreeg zij te hooren, dat Mazzini gestorven was.

„Mazzini's naam had ik nooit gehoord en toen mijn vader van hem verteld had, kwam er verzet in mij; vader kende hem niet, hij was geen Amerikaan en daarom begreep ik niet waarom wij ons zijn dood zouden aantrekken. Ik kan mij onmogelijk het gesprek herinneren, dat hierop volgde en waarbij mijn argumenten één voor één omvergingen, maar het slot was, dat ik tot mij nam wat ik altijd later beschouwd heb als een waardevol bezit: het besef van de verwantschap, die bestaan kan tusschen menschen met grootsche verwachtingen en dezelfde verlangens, al verschillen zij in nationaliteit, taal en geloof;

dat deze dingen eenvoudig niets beteekenen fussen groepen van menschen, die trachten slavernij af te schaffen in Amerika, of in Italië het juk der Habsburgers af te werpen. Hoe dan ook, ik schaamde mij grondig over mijn sjofele opvatting van vaderlandsliefde en ik verliet de kamer in het blijde besef, dat onpersoonlijke en internationale betrekkingen reële feiten zijn en geen mooie woorden." Er kwam een tijd, waarin zij ervaren zou hoe weinigen deze opvatting van vaderlandsliefde met haar deelden.

Maar is het wonder, dat zij later bij de herinnering aan deze gesprekken, telkens moest denken aan de regels uit Aurora Leigh, waar deze, sprekende van haar gestorven vader, zegt:

..... Zee wond ook hij
Zijn dochtertje in zijn groote mannenjas
En vroeg niet of die paste.

Het jonge meisje onderging naast haar vaders invloed in sterke mate die van Lincoln. Volwassen, herinnert zij zich den dag toen zij als kind van vier en een half jaar, op een morgen aan beide kanten van het tuinhok de Amerikaansche vlag halfstok zag waaien. Zij holt naar huis, vindt haar vader in tranen en hoort hem op plechtigen toon zeggen, dat de grootste mensch op aarde gestorven is. Dit was mijn inwijding, als ware het een doop, in de aangrijpende, ernstige belangen van een wereld, die lag buiten ons hek." De vermoorde president wordt voor haar „de vaandeldrager van het geweten zijner landgenooten", een symbool van blijvende kracht. Zij is zich sterk bewust, dat uit de kinderen, die den vrijheidsoorlog hebben meebeleeft, die gehoord hebben van dappere menschen welke den dood ingingen om slaven tot vrijen te maken, andere menschen gegroeid zijn dan zij zijn, die in hun jeugd nimmer met grootheid en heldenmoed in aanraking zijn geweest op een wijze, die zich in de verbeelding van een kind vastzet, voorgoed. Hoe waren zij als kinderen vervuld met de geschiedenis van den arend die, als veldteeken, ongederd, zes-en-dertig gevechten en veldslagen had meegemaakt en die verzorgd werd in het Congresgebouw te Wisconsin. Als hij eens ontvluchtte — zijn oppasser moest toch slapen! — en over hun tuin vloog! Hoe vaak, op stralende zomerdagen hadden zij en haar broertje uitgekeken naar ieder stipje, dat zich vertoonde aan den blauwen hemel! Geeft het niet te denken, dat dit kind de groote internationale vredesapostel werd aan wie in 1931 de Nobelprijs te beurt viel? Wanneer zij als hoofd van het door haar gestichte Hull-House, in dagen van stakingen die den President doen besluiten troepen naar Chicago te zenden, haar weg niet duidelijk voor zich

ziet, wandelt zij naar Lincoln-park in de hoop raad te putten uit de woorden van Lincoln, gegrift in het voetstuk van zijn standbeeld: „Nooit had een oproerige stad dieper behoefte aan de genezende kracht van „barmhartigheid jegens allen“, dan Chicago op dat oogenblik....” Haar vader had Lincoln persoonlijk gekend. Zij beiden waren diep overtuigd, dat de wezenlijke grootheid van een land in handen is niet van de overheid, maar van de gansche bevolking.

John Addams had niet zonder moeite de boeren van zijn streek ertoe gekregen aandeelen te nemen in de spoorlijn, die afzetgebieden en markten verbinden moest. Ieder jaar werd op zijn terrein een bijeenkomst gehouden van de oude pioniers van de streek, bij welke gelegenheid Addams eens van zijn ervaringen verteld had met den spoorwegaanleg. Het bleek soms onmogelijk de boeren te overtuigen van de beteekenis van de onderneming. Eens was het gebeurd, dat het verzet brak door de geestdrift van een Duitsche huismoeder, die een aandeel nam: zij zou het betalen van haar boter- en eierengeld. Opeens komt er een zwakke stem vanuit het gehoor: „Hier ben ik, Mr. Addams, en ik zou het weer doen als u het mij vroeg.” De oude vrouw, gekromd onder haar zeventig jaar van zwaren arbeid, wordt op het podium verzocht en zoo vertelt de toen vijftienjarige Jane: „Ik kwam diep onder den indruk van den ernst, waarmee mijn vader haar voorstelde als een van de pioniers met gemeenschapszin, aan wier heldhaftigen durf wij de ontwikkeling van dit land te danken hebben.” Jane was toen verdiept in Carlyle's „Heroes and Hero-Worship” maar op den avond van dien dag kon het haar niet boeien. Zij had in haar agenda al opgeschreven, dat zij ieder jaar aan 25 van hare kennissen die het waard waren, een exemplaar van Carlyle's boek zou geven. Er kwam niets van, maar later gaf zij aan een jongensclub van Hull-House 25 exemplaren van een boek over Lincoln: Lincoln werd voor de bonte menigte, die Hull-House bezocht, soms bestaand uit meer dan twintig nationaliteiten, de verpersoonlijking van al wat menschwaardig is. Wij zien haar voor ons, als zij met gloed aan deze hare bureu, waarvan de jongeren zich vaak hun afkomst schaamden, vertelt dat Lincoln groot werd, omdat hij nimmer vergat hoe hij dacht en voelde in de dagen van armoede en ontbering. Als zij later Engeland bezoekt en in Oxford de mannen ontmoet, die Toynbee gekend hebben, als zij daar hoort van al wat is voorafgegaan aan de stichting van het eerste settlement, dan wordt het haar vreemd te moede.

De Amerikaansche vrouw, die als een vanzelfsprekendheid op haar dorp altijd heeft omgegaan met iedereen, kan niet begrijpen, dat er zooveel overleg noodig is om het volk te bereiken, dat men kan spre-

ken van haast onoverbrugbaar standverschil. En zij voelt zich vreemd te moede. Maar als zij bij Prof. Caird een avond doorbrengt, wiens „Evolution of Religion” haar veel gegeven had en wien zij enkele gewichtige vragen wilde stellen, dan vergeet zij alles, behalve dat Caird over Lincoln heeft geschreven. Had deze wijsgeer niet over haar held gesproken als de groote Amerikaan, „die niets anders begeerde, dan de kanalen te mogen graven, waardoor het zedelijk leven van zijn landgenooten zich een weg banen kon?” En dan ziet zij hoe er verband is tusschen intellectueele scherpzinnigheid en zedelijk inzicht en als zij bedenkt hoe in zijn eigen land niemand over Lincoln heeft gesproken zooals deze Oxfordeische geleerde, dan begrijpt zij „hoe iedere wezenlijke stap vooruit in de worsteling om de menschelijke gelijkheid, inzicht vragen en wijsheid zoo goed als hooge motieven.” Als zij dan later hare indrukken weergeeft en spreekt over het Engelsche „settlement”, dan heet het: „Wij Amerikanen zijn niet geneigd aan te nemen, dat Amerikaansche burgers in klassen zijn uiteengegaan, zelfs waar wij deze onderstelling laten voorafgaan aan een pleidooi, dat de hoogere klasse plichten heeft tegenover de lagere. Onze democratie is nog ons kostbaarst bezit en wij doen goed ons gevoelig te toonen voor al wat inbreuk op haar maakt.”

Haar leven lang heeft Jane Addams de voetstappen gedrukt van den man, die „eens voor goed heeft duidelijk gemaakt, dat de democratische regeeringsvorm, met den aankeve van al de vergissingen en tekortkomingen van den gemeenen man, toch het meest waardevolle is, waarmede Amerika het zedelijk leven van de wereld verrijkt heeft.”

Over Jane's kostschooltijd kunnen wij kort zijn. Als het aan haar is, een Grieksche voordracht te houden, kiest zij Bellerophon en zijn overwinning op den Minotaurus. De moraal was, dat maatschappelijk onrecht slechts overwonnen kan worden door hem, wiens idealisme er hoog bovenuit stijgt, zooals Bellerophon, gezeten op het gevleugelde paard Pegasus, den aardschen draak had verslagen. Geschiedenis was haar lievelingsvak, voor een deel omdat haar vader erop gesteld was, dat zij ook in het verleden thuis was. Als klein meisje kreeg zij vijf dollarcenten voor ieder „Leven” van Plutarchus, dat zij behoorlijk kon navertellen en 25 centen voor ieder deel van Irving's Leven van Washington.

Merkwaardig hoe het besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid dit jonge meisje bezield. Te pas en te onpas kwam dit voor den dag. Als klasse-motto wordt het oud-saksische woord voor „dame” gekozen, gedeut als „broodgeefster”. Papaverrood wordt de kleur, want papavers groeien tusschen koren. Waarom? Omdat overal waar honger is, die om voedsel roept, leed is, dat om verlichting vraagt.

Op deze dogmatische protestantsche school, behoorde Jane tot de weinige „onbekeerde” meisjes. Haar groepje verdiepte zich in Emerson en het heerlijkste moment van den Zondag was van negen tot tien 's morgens, als zij met een der leerressen de Evangelien las in het oorspronkelijke.

Wanneer zij zich later rekenschap geeft van deze kostschooljaren, dan is het kostbaarste wat zij eraan te danken heeft, „de moreele kracht, het gevolg van lijdelijk verzet tegen een opgedrongen geloof en van het vasthouden aan een persoonlijke overtuiging.”

Later op haar 25ste jaar gaat zij over tot een daad die men niet van haar zou verwacht hebben. Zoomin als haar vader, behoorde zij tot een bepaalde kerk. Maar „uit behoefte aan een zichtbaar teeken van gemeenschap, van iets van een vredesverbond, aan een gezegende plek waar eenheid van geest zich mag doen gelden boven alle verschillen” besluit zij lid te worden van een kerkgenootschap. Daartoe laat zij zich doopen in het Presbyteriaansche kerkje van Cedarville, haar geboortedorp. Gelukkig behoefde zij geen dogmatische verklaringen af te leggen. De geestelijkheid en andere ambtsdragers, zoo verzekerde haar de jonge predikant, moesten zeer strenge leerstukken onderschrijven, maar van leeken werd een geloof gevraagd dat door eenvoud aan de eerste jaren van het Christendom herinnerde.

En zoo kon zij zeggen, dat zij zich niet bewust was geweest af te wijken van hare vroegere aanvaarding van wat de Evangelien leeren. Het belangrijkste in dit alles dunkt ons wel, dat zij zeggen kan: „Ik was tot de conclusie gekomen, dat een eerlijk opgeven van onzen waan of onze hoop goed te zijn door eigen kracht, de eenige poort is, waardoor men de diepere lagen van het Heelal bereiken kan.” Zouden wij haar moeten karakteriseeren in hare geestelijke gerichtheid, dan zouden wij haar religieus-humanist noemen. Theologische vraagstukken boeiden haar niet, hadden ook hare belangstelling niet. Des te meer religie die in de verwerkelijking van het Grootte Gebod haar hoogste opdracht zag. Zij had inderdaad kwakerbloed in de aderen.

Hoezeer zij trouw is gebleven aan haar diepste overtuiging moge blijken uit het volgende: Na haar dood op 21 Mei van het vorige jaar brachten de wijkbewoners, alle bezoekers van Hull-House, haar een laatste groet door te defileeren langs de baar, die in de groote zaal van het Settlement was opgesteld. Soms meer dan tweeduizend in een uur. Toen een werkman, een Griek, hoorde dat zij niet op staatskosten zou worden begraven en dat geen diensten in een kerk zouden worden gehouden, knikte hij goedkeurend. „Zij behoorde niet aan één volk of aan één godsdienst. Zij was van alle volken en van alle godsdiensten,” bracht hij er in gebroken Engelsch uit.

Ja, er loopt door dit leven een ongebroken lijn. Als haar vader sterft, beleeft zij voor het eerst een oogenblik van verzachting van het diepe, persoonlijke leed, als zij zich waar maakt, hoe haar smart slechts een druppel is in dien „stroom van verdriet en angst en verschrikking, die vloeit onder al de voetstappen van menschen.”

En hiermede zijn wij weer bij het jonge meisje terug.

Toen zij de school verliet, stond het voor haar vast, dat zij medicijnen zou studeeren en wonen onder de armen.

Een jaar later op denzelfden dag, dat haar school tot „college” werd verheven en het „jus promovendi” kreeg, werd zij gepromoveerd tot B. A. (Bachelor of Arts).

Moeilijke jaren wachten haar, jaren van aarzelen en zoeken, van niet weten hoe of wat. Van één ding echter was zij zeker: „Ik hield vast aan het verlangen in een werkelijk levende wereld te leven en ik weigerde mij te vergenoegen met een schimachtige intellectuele of esthetische weergave ervan.” In 1881 verlaat zij Rockford, eerst in 1889 wordt Hull-House geopend.

Zij gaat dan medicijnen studeeren, maar moet dit opgeven om gezondheidsredenen. Zonder groot verdriet, want al heeft zij haar leven lang de exacte wetenschap hoog gehouden — het eerste jaar, dat zij over eigen middelen beschikte, had zij duizend dollar aan Rockford College gegeven om de Bibliotheek te verrijken met wetenschappelijke werken, — voor exacte studie had zij geen aanleg. Wanneer zij zes maanden lang liggen moet in verband met een ruggegraatsafwijking, juicht zij, Carlyle's Frederik de Groote in plaats van Gray's Anatomie te mogen bestudeeren. Op raad van haar dokter gaat zij in 1885 voor een langdurig verblijf naar Europa.

Uit hare aantekeningen blijkt alweer dat schat en hart bij elkaar behooren. Welke toneelen zijn het, die op haar een onuitwisbaren indruk maken? Altijd weer die, waar ellende aan het menschelijke in den mensch tekort doet. Op een Zaterdagavond tegen middernacht gaat zij met eenige andere touristen boven op een omnibus naar Londen's East-End om daar getuige te zijn van den verkoop van groenten en vruchten, die Maandags niet meer verkoopbaar zouden zijn. Haar leven lang is haar het beeld bijgebleven van „honderden handen, leege, armzalige, slappe, verveerde handen; zij schenen alle wit in het onzekere licht van de straat, zooals zij zich grijpend uitstrekten naar voedsel, wat niet meer geschikt was om te eten.” Zij maakt zich waar hoe zij óf meer óf minder had moeten zien om een juist beeld te krijgen van den toestand van Oost-Londen. En dit te meer, omdat zij niets wist van al wat toen reeds werd gedaan en bepland om deze ellende grondig aan te tasten. Maar waar zij ook

kwam, in Rome, in München, in Parijs, in Berlijn, steeds trok haar hart naar de achterbuurten. Wat zij later aanschouwde van de bedelaars in Zuid-Italië of de arbeiders in de zoutmijnen van Oostenrijk, maakt niet zoo'n indruk op haar als dit nachtelijke visioen van honderden menschen om twee groentekarren in Londen's armste wijken. Meteen wordt zij zich er opnieuw diep van bewust, hoezeer cultuur den afstand tusschen mensch en mensch vergroot. Zij herinnert zich hoe De Quincey, de door haar op kostschool zéér bewonderde, toen het erop aankwam door onmiddellijk ingrijpen een menschenpaar van den dood te redden, slechts had kunnen handelen via een classieke herinnering.

Telkens en telkens weer, bij kunstgenot, in musea, in de opera, bij concerten, bekruipt haar het beangstigende besef, dat cultuur verwijderd van het werkelijke leven. Als zij en hare reisgenoot een paar wintermaanden in Dresden zijn en zich daar werpen op de studie van kunstgeschiedenis, dan overvalt haar telkens en telkens weer een morele afkeer van het koortsachtig jagen naar cultuur. Een soort van verademing bezorgde haar Dürer in wiens werk zij voor alles het „document humain” zag, de weergave van het leven. Hoe scherp voelt zij het gevaar van een opvoeding, die afgewend is van het leven. Wie geniet niet van deze kostelijke regels: „In de Duitse en Fransche „pensions” die een kwarteeuw geleden vol waren met Amerikaansche moeders en hare dochters, die den oceaen waren overgestoken op zoek naar cultuur, zag men vaak hoe de moeder reëel contact zocht met het leven om haar heen; welbespraakt in haar gebrekkig Duitsch, mat zij vroolijk de enorme beddelakens of wisselde recepten met de Duitse huisvrouw, bezocht zij onbevangen de naburige crèche en markt en schiep zij zich in hartelijke openheid een eigen atmosfeer, in huis en op straat. Daarentegen was hare dochter critisch, onzeker van hare taalkundige vaardigheid en alleen op haar gemak in de vertrouwde receptieve houding, die het museum en de opera haar verschafften. Daar werd zij ontroerd, waardeerde de macht en de bekoring van de muziek, volgde met begrip inhoud en poëzie van de opera-intrige. Zij had wat aan hare vermogens terwijl zij daar zat „om ontwikkeld te worden” in de vertrouwde atmosfeer van de collegezaal, die hier als 't ware gesublimeerd en geromantiseerd was.”

Wat ons telkens weer in Jane Addams treft, is de combinatie van een scherp intellect, een warm hart en een zeer sterke verbeelding.¹⁾ Van deze laatste een merkwaardig staaltje. Gedurende de jaren,

¹⁾ „Men weet niet wat meer te bewonderen; de Irischheid van haar gedachte of de kracht van haar verbeelding.” James Weber Linn.

tusschen dat eerste en een tweede bezoek aan Europa was langzamerhand het plan bij haar gerijpt in een volksbuurt een huis te huren en daar te gaan wonen. Tegenover niemand had zij hier nog iets van losgelaten. In April 1868 woont zij in Madrid een stierengevecht bij. Vijf stieren en nog meer paarden worden gedood. Het raakt haar nauwelijks. Het besef, dat dit het laatste overblijfsel was van al de heerlijkheden van het amphitheater, de illusie, dat de ruiters op de met schabrakken opgetuigde paarden ridders waren op een tournoi, of de matador een licht gewapende gladiator, die zijn martelaarschap tegemoet gaat en al de schemerige maar levendige associaties van een historisch overblijfsel, had mij geheel meegesleept.... Het bloedvergieten was langs haar heen gegaan.

's Avonds kwam de reactie. Plotseling werd het haar duidelijk, dat zij haar geweten in slaap wiegde met droomplannen, dat een hervorming op papier een verontschuldiging werd voor voortdurend nietsdoen, dat deze voornemens de „raison d'être" werden van maar aldoor te reizen en zich te ontwikkelen. Den volgenden dag, zoo neemt zij zich voor, zal zij, er kome van wat wil, een aanvang maken met de uitvoering van haar plan, zij het alleen maar door erover te spreken.

Aan Ellen Starr, van hare kostschooljaren af hare vriendin, die met haar was, werd hortend en stootend over het plan gesproken. De ontgoocheling, die volgt op het prijsgeven van een droom vóór zijn verwerkelijking, bleef haar niet bespaard. Maar als zij een maand later in Parijs afscheid neemt van Miss Starr, die opnieuw naar Italië gaat, dan begeeft Jane Addams zich naar Londen om zooveel als maar mogelijk was aan nieuw inzicht op te doen „in die wondermerkwaaardige plaatsen, waarvan men ons verteld had: Toynbee Hall en the People's Palace."

De tijd van zoeken en fasten, van twijfel aan zich zelve is voorbij. Zij heeft zich losgewerkt uit wat Tolstoj noemde: „de valstrik van voorbereiding."

Of het haar gelukt is te leven „in een wezenlijk levende wereld?"

De bespreking van haar werk in een volgend opstel, moge hier het antwoord op geven.

De Toekomst der Academisch Gradueerden

(Naar aanleiding van het gelijknamig Rapport-Limburg)

door Dr. PHILIP J. IDENBURG.

In mijn opstel *Studie, Crisis, Studiecrisis* ¹⁾ beschreef ik het ontstaan van het vraagstuk, dat men pleegt aan te duiden als dat van de overbevolking der universiteiten en hogescholen.

Wanneer wij ons thans, naar aanleiding van het Rapport van de „Commissie ter bestudering van de toenemende bevolking van universiteiten en hogescholen en de werkgelegenheid van academische gevormden” (Commissie-Limburg) ²⁾ opnieuw met dit vraagstuk moeten bezighouden, is het niet nodig opnieuw in te gaan op de sociologische ontwikkelingsgang, welke tot het ontstaan van dit probleem heeft geleid.

Wij beginnen onze beschouwingen daarom in het jaar 1930, dat zich om meer dan een reden als uitgangspunt leent.

Ter gelegenheid van de Volkstelling van 1930 vond voor het eerst een statistische beschrijving van deze bevolkingsgroep plaats. ³⁾

In dat jaar waren er 23.507 academisch gradueerden. Van deze gradueerden waren 10 % godgeleerden, 22 % rechtsgelerden, 28 % geneeskundigen, 8 % wis- en natuurkundigen, 7 % literatoren, 20 % technici, terwijl 5 % tot de overige faculteiten behoorden. Per 100.000 zielen vindt men 296 gradueerden. Men realiseren zich hoe gering dit aantal is. Ons volk telt één gradueerde op 338 inwoners. Slechts 1/3 procent der bevolking omvat deze groep.

Er waren 1849 vrouwelijke afgestudeerden, d. i. 8 % van het totaal. In sommige studierichtingen is haar aantal echter belangrijk groter. Van de gradueerden in de letteren vormen zij 25 %, van die in de wis- en natuurkunde 19,5 %.

De gradueerden zijn vooral in de grote onderwijscentra van ons land geconcentreerd. In de gemeenten met meer dan 50.000 inwoners woont 37 % der bevolking en 58 % van de afgestudeerden. Met betrekking tot de grote steden afzonderlijk is de tegenstelling nog groter. Men vindt hier 27 % van de bevolking en 44 % van de academisch geschoolden. Daarentegen vindt men iets meer dan de helft (51 %) der bevolking in de gemeenten met 20.000 inwoners, terwijl slechts 30 % van de academici daar woonachtig is. Binnen de groep der gradueerden heeft men in dit opzicht echter belangrijke verschillen. Zo zijn de theologen, de veeartsen en de landbouwkundigen in bijzonder sterke mate op het platteland te zoeken, terwijl de

¹⁾ Openbare les, gehouden bij de aanvaarding van het privaatsdocentschap in de geschiedenis, theorie en statistiek van het schoolwezen aan de universiteit van Amsterdam, opgenomen in dit tijdschrift jaargang XV, blz. 248.

²⁾ Uitgave J. B. Wolters, Groningen - Batavia 1936.

³⁾ Volkstelling 31 December 1930, Deel IX, 's-Gravenhage 1934.

handelseconomen, juristen, literatoren, tandartsen en wis- en natuurkundigen bijzonder sterk in de grotere centra worden gevonden. De verdeling der medici over de gemeenten van verschillende grootte stemt het meest met de algemene tendentie der bevolkingsverdeling overeen.

Op 31 December 1930 oefende 85 % der academisch gevormden een beroep uit. De beroepslozen waren vooral de jongeren, die nog niet in het beroepsleven waren opgenomen, de ouderen, die het weder hadden verlaten en vrouwelijke gegradueerden. In de leeftijdsjaren 30—50 oefende 94 % een beroep uit.

De organisatie der beklede beroepen is voor de plaats, welke deze academici innemen in de kenterende maatschappij van grote betekenis.

Men kan ze onderscheiden in beoefenaren van z.g. vrije beroepen, d.w.z. dat zij het levensonderhoud vinden in de beloning voor arbeid, welke door hen zelf wordt bepaald. Dit is het geval met de medici en een groot deel der juristen. De anderen verrichten hun arbeid krachtens een arbeidsverhouding. Hier is weder van belang of dit het geval is, ten opzichte van de Kerk, gelijk geldt van de theologen, van de Overheid en door de Overheid gesubsidieerde schoolbesturen, gelijk men vindt bij de grote meerderheid der literatoren en de helft der wis- en natuurkundigen, die bij het onderwijs werkzaam zijn en bij de juristen in Overheidsdienst, of van een industriële of handelsonderneming, het bankbedrijf, het verzekerings- of het verkeerswezen, enz. Zo vindt men de helft der technici en een kwart der wis- en natuurkundigen in het bedrijfsleven.

Het is duidelijk, dat de laatste groep rechtstreeks van de loop van het economische leven afhankelijk is, terwijl de overigen daarmede in indirecte relatie staan. Het quantum krachten, dat in het bedrijfsleven wordt geplaatst, wordt bepaald door de economische toestand, het quantum in de overige beroepen in eerste instantie door de loop der bevolking.

Het jaar, waarin de statistische waarnemingen werden gedaan, was tevens het eerste, waarin de crisis begon. Dat betekent, naast velerlei, dat toen een tijdperk inzette, waarin wij met grote nadruk werden gesteld voor de noodzakelijkheid van bezinning op de economische en maatschappelijke constellatie. En onder de vele vragen, welke zich daarbij aan ons begonnen op te dringen, vinden wij ook deze: zijn wij niet gekomen tot een oververzadiging van de maatschappij met intellectueel geschoolden?

De onrust terzake van dit punt wordt niet weggenomen door sommige omstandigheden, welke tot op zekere hoogte een uitbreiding van de laag der academici en andere intellectuele werkers hebben ge-

rechtvaardigd. De uitbreiding van het aantal functies voor gegradueerden, met de opkomst van het kapitalisme aangevangen, heeft zich in de 19de en de verstreken jaren der 20ste eeuw voortgezet. Wij denken daarbij ook aan de verbeteringen op medisch, hygiënisch, tandheelkundig en onderwijsgebied, op het terrein van het veeartsenkundig toezicht enz., welke leidden tot een verruiming van de behoefte aan wetenschappelijk opgeleide personen. Wij vergeten ook niet de steeds voortgaande differentiatie der wetenschappen. Zaken, als deze, hebben de crisis op dit punt wellicht vertraagd. Slechts wie voor de feiten de ogen sluit, kan menen, dat daarmede alle gevaren zijn afgewend.

De aandacht voor het probleem is gestegen, naarmate bleek dat meer academisch gevormden werkloos werden. In de statistiek der werkloosheid vindt men deze personen niet. Zij zijn „onzichtbaar”. Maar in het Rapport der Commissie-Limburg¹⁾ treft men enige cijfers aan, welke bij benadering een beeld geven van de toestand in 1934, toen het werk der Commissie begon. Er waren toen als werkloos te beschouwen: 300 juristen, 300 chemici, w.o. Delftse ingenieurs, 40 biologen, 315 leraren, 12 veeartsen, 434 Delftse ingenieurs (niet-chemici) en 44 landbouwkundige ingenieurs. Totaal dus 1400 werklozen. Voor zeer velen van hen zijn de kansen op herplaatsing in een lonend beroep gering te schatten.

In dit verband moeten ook worden genoemd de beoefenaren der vrije beroepen, die niet als werkloos kunnen worden aangemerkt, maar geen behoorlijk levensonderhoud verdienen. Zo is bij een door de Commissie ingestelde enquête komen vast te staan, dat van de langer dan 5 jaar gevestigde artsen 13% nog niet een inkomen heeft van f 5000.—, een bedrag, dat door de Subcommissie als minimum werd aangenomen om „aan de eisen van het leven naar zijn stand te voldoen, zijn kinderen een bepaalde opleiding te geven en daarbij voor eigen en weduwenpensioen zorg te dragen.” Van de 1000 tandartsen hebben op een overeenkomstige enquête slechts 535 geantwoord. Onder dezen hadden ruim 16% van de drie jaar of langer gevestigden een inkomen van slechts f 3000.— of minder.

Zelfs deze ernstige feiten rechtvaardigen evenwel nog niet zonder meer de gevolgtrekking, dat onze universiteiten en hogescholen overbevolkt zijn en dat de groep der academici buiten hare grenzen is getreden.

Immers beide constateringën veronderstellen, dat er een zekere numerieke norm zou zijn voor de omvang van de groep der acade-

¹⁾ *De Toekomst der Academisch Gegradueerden*, blz. 16.

misch gegraduateerden en dus ook voor de bezetting onzer hogere onderwijsinstellingen. En ziet hier nu juist een gedachte, waarmee sommigen zich niet kunnen verenigen.

Volgens hen is verruiming van de academische studie *altijd* een zegen voor individu en volk.

Voor de individu. Daarop wees Prof. Dr. S. R. Steinmetz in een uitvoerige bestrijding van mijn openbare les *Studie, Crisis, Studie-crisis* in het maandblad *Paedagogische Studiën*.¹⁾ Hij verwijt mij, dat ik niet voldoende waarde heb gehecht aan de verhoging van de bruikbaarheid in niet-academische werkkringen en aan de mogelijkheid, voor de beteren, van bevrediging, die in de voortgezette studie ligt.

Voor de maatschappij. Daarop wijzen anderen, van wie ik geen pennevrucht kan aanwijzen, maar die het een absurditeit achten, dat uitbreiding van het getal gestudeerden iets anders zou zijn dan een verrijking en verhefing der samenleving.

Het principiële uitgangspunt, vanwaar men deze vragen benadert, is hier van grote betekenis.

Ik wil trachten deze aangelegenheid te bezien, niet vanuit het standpunt van de enkeling, maar van dat van de gemeenschap. In een individualistische gedachtingang valt moeilijk in te zien, waarom niet ieder zou mogen klimmen tot de hoogst bereikbare treden van de trap, welke ons schoolwezen vormt. Maar met de belangen van de gemeenschap kan dit zeer goed in strijd zijn.

In dit verband moge ik een zinsnede citeren uit het *Voorlopig Verslag*, in 1911 uitgebracht, betreffende het toenmalig wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.

Daar staat:

„De behoeften van een volk eisen verschillende graden van intellectuele en technische ontwikkeling en het hoger, zowel als het middelbaar onderwijs, heeft geenszins de strekking om personen van dienst te zijn, doch bedoelt de gemeenschap van nut te wezen, ook door voor ene behoorlijke bezetting van de hogere functies in de maatschappij zorg te dragen”.²⁾

Inderdaad. En hoe weet men of de samenleving behoefte heeft aan aldus opgeleide krachten? Op deze vraag geeft de maatschappij zelf

¹⁾ Jaargang 15 (1934) blz. 280 vlgg.

²⁾ Aangehaald in het *Voorlopig Verslag* der Eerste Kamer over het ontwerp van wet tot verlagings van de openbare uitgaven voor het onderwijs. Eerste Kamer der Staten-Generaal 1935-1936, no. 75, blz. 5.

het antwoord, doordat zij voor deze krachten beloonde functies openstelt. Het beroep is de uitdrukking van de maatschappelijke erkenning en waardering der voltooide studiën.

Bovendien in het passend beroep maakt de gegradueerde zijn wetenschappelijke studiën eerst effectief. In de uitoefening van een functie leveren die studiën en de kapitalen, daaraan ten koste gelegd, eerst hun rendement op.

Misschien is dit alles wat te absoluut gezegd. Hier en daar zijn er wellicht ook in onze moderne maatschappij wetenschappelijke werkers, wier arbeid in hoge mate vruchtbaar is voor de samenleving, zonder dat deze arbeid de erkenning heeft gevonden, waarvan wij zo juist spraken. Na het wegvallen van de financiële achtergrond, het materiele fundament, waarop de stand der gegradueerden gedurende een lange geschiedenisperiode heeft gerust, is onze maatschappij op gevallen als deze echter nauwelijks meer ingericht.

In 't algemeen gesproken kan men daarom zeggen, dat de grenzen van de beroepen, voor welke vervulling wetenschappelijke vorming is vereist, tevens die zijn tot welke de uitdijning van de groep der gegradueerden mag gaan.

Daarnevens kan wellicht nog een argument van geheel andere strekking in de schaal worden gelegd.

Karl Mannheim wijst in zijn *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*¹⁾ op het culturele gevaar van de snelle uitbreiding van wat hij de *Elitegruppe* noemt. Een langzame toestroming uit de lagere lagen kan door de leidende maatschappelijke bovenlagen worden geassimileerd. Maar wanneer er schoksgewijze een massale toestroming plaats vindt, verliezen de oude intelligentielagen haar assimilatiekracht en kunnen zij haar maatschappelijke functie niet meer vervullen. In 't bijzonder de kleine middenstand, welke thans opstijgt, acht deze auteur voor zulk een assimilatie ongeschikt.

Indien deze gedachtengang juist is — iets wat ik niet kan beoordelen — dan zou in de geestelijke absorbtieomogelijkheid der culturele bovenlaag eveneens een grens voor hare uitbreiding liggen. Culturele overwegingen zouden zich althans tegen een uitbreiding in een te snel tempo verzetten.

Genoeg echter om aan te tonen, dat er grenzen zijn aan te wijzen voor de maatschappelijke laag der gegradueerden. In onze samenleving vindt men de sociale en misschien ook culture normen daarvoor aangegeven. Er is een zekere maat en het valt niet moeilijk aan te tonen, dat de voorziening, welke boven deze maat uitstijgt, een negatieve waarde krijgt, dus schade doet. Dit bewaren wij echter tot

¹⁾ Leiden 1935.

straks. Voorlopig is het voldoende, dat wij het goed recht hebben aangetoond van een onderzoek naar de vraag van de overbevolking der universiteiten en hogescholen.

Is zulk een onderzoek echter mogelijk wanneer wij daarbij willen trachten vooruit te zien? Is onze tijd, welks kenmerk men de onzekerheid zou kunnen noemen, voor zulk een poging niet bij uitstek ongeschikt?

Ik erken ten volle de grote moeilijkheden, waarmede ieder, die wil trachten vooruit te zien, thans meer dan ooit te kampen heeft. Hem, die met het oog daarop de handen in de schoot zou willen leggen, zou ik echter opmerksaam willen maken op enkele momenten, waaruit blijkt, dat zelfs in de maatschappij, waarin wij thans leven, niet alle vastheid ontbreekt. Volgen wij daarbij de boven gegeven indeling der academisch gegradueerden in groepen, n.l. vrije en krachtens arbeidscontract uitgeoefende beroepen en deze laatste groep weer onderscheiden naar gelang zij afhankelijk zijn van kerk, staat of bedrijfsleven.

Ik wees er op, dat voor verscheidene van deze beroepen de bevolkingsgrootte van overwegende, schoon niet uitsluitend beslissende, betekenis is. Welnu, hier hebben wij een factor, welke voor de eerstvolgende jaren met vrij grote zekerheid valt te bepalen.

In dit verband vraag ik vooreerst de aandacht voor enkele gegevens uit het Hoofdstuk „Beroepsuitoefening en toekomstmogelijkheden van Medici” uit het Rapport der Commissie-Limburg. Wij zien daaruit dat het aantal praktizerende artsen per 10.000 inwoners heeft bedragen in 1893 44, in 1913 49 en in 1934 58. In 1893 waren er 2250 inwoners per arts, in 1913 2050, in 1934 1720.

Men mag aannemen, dat daarmede het maximum ruimschoots bereikt is. Eén arts op 2000 inwoners wordt algemeen als de juiste verhouding beschouwd. Dit maximum is reeds een stuk overschreden, al mag men de toestand thans nog niet verontrustend noemen. Wel kan men echter zeggen, dat de verhouding van vraag en aanbod van artsen in een labiel evenwicht verkeert. De uitbreidingsbehoefte blijft beperkt tot een aantal, als overeenkomt met de jaarlijkse bevolkingsaanwas.

Deze opmerkingen gelden het land als geheel. Wanneer men de verdeling der artsen naar de delen des lands nagaat, zien wij, dat het maximum in een aantal provincies ver overschreden wordt, terwijl het elders nog lang niet is bereikt. Dit raakt echter niet het vraagpunt dat ons nu bezig houdt en dat luidt: is het mogelijk een zekere norm voor de omvang van de laag der academisch gegradueerden ook voor de toekomst aan te geven? Op deze vraag antwoorden wij, dat

het moment: bevolking ons in deze inderdaad een steunpunt van betekenis biedt.

Ditzelfde geldt voor ons tweede voorbeeld, dat nu niet een vrij beroep geldt, maar een ambtelijk of half-ambtelijk beroep: dat der leraren. Op grond der geboortecijfers kan de omvang van het voorbereidend hoger- en middelbaar onderwijs tot op zekere hoogte worden voorspeld. In verband daarmee kan het noodzakelijk lerarencorps bij benadering worden aangegeven.

Intussen spelen hier, sterker dan zoëven het geval was, andere momenten dan dat der bevolkingsgrootte door de berekening heen: de economie en de politiek. De Sub-commissie der Commissie-Limburg voor de leraren, welker arbeid in Hoofdstuk X van het Rapport is neergelegd, heeft deze factoren zo pessimistisch gevogen, dat zij het voor de naaste toekomst uitgesloten acht, dat het lerarencorps enige uitbreiding zal ondergaan. Zij meent het eerder waarschijnlijk te moeten noemen, dat het lerarencorps zal worden ingekrompen. Het is voor mij de vraag of deze veronderstelling zó zonder meer had mogen worden neergeschreven. Een onderzoek naar de vermoedelijke omvang van de schoolbevolking had toch niet geheel achterwege mogen blijven.

Ik kom thans tot een derde groep, die der ingenieurs, waarbij ik de speciale aandacht vraag voor enkele groepen, welker nauwe betrekking tot het bedrijfsleven onbetwistbaar is, n.l. de werktuigkundige en de electrotechnische ingenieurs. Men zou kunnen veronderstellen, dat bij de bepaling van de behoefte aan deze gestudeerde werkers, elke vaste maatstaf met recht zoek moest worden geacht. Hier verwacht men onberekenbare schommelingen, als gevolg van uitvindingen of onverwacht sterke ontwikkeling van enkele bedrijfstakken. Zien wij evenwel op de feiten, dan blijkt een, ook in verhouding tot de bevolking, sterke, maar tevens zeer regelmatige, toeneming der werktuigkundige ingenieurs. Van 1898—1928 is er in het verloop van het contingent dezer ingenieurs geen sprong van betekenis te onderkennen. Van 1928 af beweegt hun aantal zich parallel aan de bevolkingstoename. Evenzo is het verloop van het aantal electrotechnische ingenieurs snel, doch vrij gelijkmatig. Dit betekent niet, dat de profectie op dit terrein een eenvoudige zaak zou zijn geworden. Het beduidt echter wel, dat zelfs hier de vaste punten voor een bepaling der toekomstige behoefte niet geheel ontbreken.

Wie in onze maatschappij een ondoorzichtbare wir-war van krachten ziet, heeft tot op zekere hoogte gelijk. Vooral de economische en politieke factoren vormen momenten vol van onzekerheid. Maar bij gezette waarneming blijken toch zekere ontwikkelingslijnen te onder-

kennen en al zal nu de te verwachten gang van zaken veelal niet nauwkeurig zijn uit te stippelen, de grenzen, waarbinnen de toekomst zich zal bewegen, zijn dikwijls met vrij grote stelligheid te trekken.

De marge der mogelijkheden blijkt van beroep tot beroep sterk te verschillen, zodat de betrouwbaarheidsgraad der voorspellingen voor de onderscheidene beroepsgroepen belangrijk varieert.

Wie de Rapporten van de Sub-commissies der Commissie-Limburg op dit punt nagaat, ontvangt een duidelijk beeld van de menigte van bevorderend en belemmerend werkende krachten, welke de toekomst der gegradueerden binnen de zo juist genoemde grenzen beïnvloeden.

Noemen wij eerst de factoren, welke de uitbreiding der behoefte aan academisch gegradueerden stimuleren.

Ik denk aan een reeks *algemene cultuur-factoren*. Zo wordt er in het theologenrapport op gewezen, dat de verandering van de cultuur en de plaats, die de Kerk daarbij inneemt, nieuwe mogelijkheden voor de godgeleerden met zich meebrengen. In 't bijzonder wordt daarbij gedacht aan differentiatie van het predikantsambt, met het oog op bijzondere werkzaamheden. Na de wereldoorlog heeft men dit verschijnsel reeds kunnen waarnemen en de voortzetting van dit proces is zeer waarschijnlijk te achten.

Voor al voor de *exacte wetenschappen* geldt, dat de wetenschap aan een toenemend aantal harer beoefenaren werk zou kunnen bieden. De vooruitgang dezer wetenschappen doet de mogelijkheden harer beoefening toenemen; het aantal vraagpunten, welke bestudering behoeven, vermeerdert zich bij voortduring.

Daarnevens zij er op gewezen, dat de *veranderingen, welke zich in de sociologische structuur voltrekken*, de behoefte aan wetenschappelijk geschoolde werkers vergroten. Men denke b.v. aan de geïntensificeerde staatsbemoeïing met het maatschappelijk leven. Het Rapport van de Subcommissie voor de juristen wijst er op, dat deze uitbreiding der staatsbemoeïing leidt tot uitbreiding van het organencomplex, dat met de uitvoering der te dezer zake getroffen maatregelen belast is. Uiteraard is het aandeel der juristen in deze uitbreiding belangrijk. Terecht wordt op deze ontwikkelingsgang ook in het Rapport van de Subcommissie der economen geattendeerd. Tal van economen toch hebben in de crisisorganisaties empoloi gevonden. Ditzelfde geldt voor de landbouwingenieurs.

Deze uitbreiding werkt trouwens naar twee kanten. Niet alleen het Overheidsapparaat breidt zich in dit opzicht uit. In de takken van het bedrijfsleven, welke op deze wijze in toenemende mate met het Overheidsapparaat te maken hebben, stijgt dientengevolge de behoefte aan wetenschappelijk gevormde adviseurs evenzeer.

Nauw met het voorafgaande samen hangt een tendentie tot groepsvorming van belanghebbenden bij een bepaalde bedrijfstak of van hen, die anderszins een belangengemeenschap hebben. In vele gevallen wordt de behartiging van het gemeenschappelijk belang geheel of gedeeltelijk aan een jurist toevertrouwd, terwijl ook economen in deze richting een toekomst vinden. Trouwens ook het Rapport van de Subcommissie voor de landbouwingenieurs wijst erop, dat het in verband met de zich uitbreidende werkzaamheden der landbouworganisaties niet onwaarschijnlijk is, dat bij deze instellingen in de naaste toekomst meer afgestudeerden dan tot nu toe een werkring zullen vinden.

In de reeks van stimulerende factoren moet voorts worden vermeld, dat in de zorg voor de volksgezondheid, zo hier als in Nederlands-Indië, kiemen van vooruitgang schuilen. Het Rapport van de Subcommissie voor de apothekers vraagt de aandacht voor de op het terrein der geneesmiddelenvoorziening liggende mogelijkheden, welke — eveneens volgens dit Rapport — door het achterwege blijven van doeltreffende Regeringsmaatregelen, niet kunnen worden gerealiseerd. Volgens het Rapport van de Subcommissie voor de veeartsen zouden zich op het terrein van de veeartsenijkundige praktijk verwante toestanden voordoen. De bevoegde krachten zouden er nog niet de plaats hebben verworven, welke hun in 't belang van een goede hygiënische zorg voor mens en vee toekomt. Het Rapport van de Subcommissie voor de biologen wijst op de arbeid, welke deze mede in 't belang der volkshygiëne nog kunnen verrichten. Het lijdt voorts geen twiifel, dat in Nederlandsch-Indië voor artsen en voor alle anderen, die de volksgezondheid dienen, nog een grootse taak is weggelegd.

In de ontwikkelingsgang der *industriële productie* ontbreken de factoren, welke de tewerkstelling van wetenschappelijk gevormden stimuleren, al evenmin. In het Rapport van de Subcommissie voor de ingenieurs lezen wij, dat de sterk vermechaniseerde en verstatistiseerde arbeidsmethoden in het aannemersbedrijf de medewerking van academisch gevormde werklrachten nodig maken. Dit zal wel niet uitsluitend voor de genoemde branche gelden. In 't algemeen zal de voortgezette rationalisering der arbeidsmethoden wel leiden tot versterking van het leidinggevende element in de productie. Het aan de werktuigkundig-ingenieurs gewijde onderdeel van dit Rapport duidt ook in deze richting, wanneer het de verwachting uitspreekt, dat het arbeidsgebied van de adviserende ingenieurs en van de particuliere constructeurs zich zal uitbreiden temeer, waar de mogelijkheid bestaat, dat de minder draagkrachtige industrie voor speciale problemen in sterker mate de hulp van technische bureaux zal inroepen.

Het Rapport van de Subcommissie voor de physici meent, dat ook voor deze wetenschappelijke werkers in de industrie nog tal van mogelijkheden liggen. De Subcommissie denkt daarbij aan werkzaamheden op het gebied van materiaalonderzoek en arbeid op medische laboratoria. Het Rapport van de Subcommissie voor de chemici ziet eveneens nog mogelijkheden in de nijverheid weggelegd.

Voor sommige groepen van academisch gevormden zijn de *Judische cultures* van grote betekenis. Voor chemici en biologen ligt hier nog een ruim arbeidsveld.

Tegenover al deze momenten, welke zouden kunnen leiden tot opwekking van de behoefte, staan de negatieve krachten, welke de ontwikkelingsmogelijkheden remmen.

Er zijn er enkele van een speciaal karakter, welke ik volledigheidshalve even aanduid.

In het Rapport van de Subcommissie voor de apothekers wordt gewezen op de gedeeltelijke *verplaatsing van de bereiding van geneesmiddelen* naar de fabrieken als een van de factoren, welke het apothekersbedrijf tot een kwijnend bedrijf hebben gemaakt. Ten dele ligt hier uiteraard een verplaatsing van wetenschappelijke arbeid, n.l. in zoverre in de chemische nijverheid een verruiming van werk intrad. Voor een ander deel kan hier inderdaad van inkrimping van het wetenschappelijk arbeidsveld sprake zijn.

Van breder strekking is een ander moment, waarop moet worden gewezen: *de ontwikkeling van het Hoger onderwijs in Nederlands Indië*. Voor de Nederlandse juristen, de artsen, de ingenieurs, straks ook voor de predikanten, vormt de ontplooiing van dit onderwijs een factor, waardoor hun geleidelijk een ruim arbeidsveld komt te ontstaan.

Sterker dan al het andere weegt de last der *economische constellatie* van dit ogenblik. Met haar gevolgen van verminderde bedrijvigheid, afnemende inkomens, dalende belastingopbrengst en inkrimpende Overheidswerkzaamheid remt zij alle groeimogelijkheden, waarop wij in 't voorafgaande wezen, met uitzondering van die, welke uit deze depressie zelf voortkomen, zoals de fenomenale uitbreiding van het ambtenarenapparaat en haar weerslag in het bedrijfs- en organisatieleven.

In ieder Subcommissie-rapport wordt op deze economische factor gewezen. Direct en indirect worden de expansiemogelijkheden, welke voorhanden schenen te zijn, gefnuikt. Tal van hoopvolle perspectieven blijken fata morgana's te zijn.

Als wij het nu maar zó mochten zien, alsof de tijd, welke wij doormaken, een doorgangperiode is voor een nabij liggende opbloei. Als wij maar mochten hopen op een spoedig intredend herstel. Er

schijnt echter veeleer reden om de behoefte aan uitbreiding van de groep der academisch geschoolden voor de eerstvolgende jaren zeer gering te schatten. Zij zal de ontwikkeling, door de groei der bevolking aangeduid, naar verwachting niet belangrijk te boven gaan. De Commissie-Limburg heeft haar op 1.3% per jaar gesteld.

Voor het overige zal de vervangingsbehoefte in hoofdzaak de vraag naar jonge academici bepalen. De Commissie-Limburg heeft in haar berekeningen deze vervangingsbehoefte wegens overlijden, pensionering en uittreding uit het beroep om andere redenen ongeveer tweemaal zo groot geacht als die wegens uitbreiding.

Op de wijze, waarop deze factor voor elk beroep afzonderlijk is bepaald, ga ik niet nader in. Slechts op één ding zij hier de aandacht gevestigd. Wanneer men de gemiddelde beroepsduur van een academicus op 30 à 35 jaar stelt, zou men kunnen verwachten, dat jaarlijks $\frac{1}{30}$ à $\frac{1}{35}$ deel van het totaal aantal beroepsbeoefenaren afvloeit. In verband daarmee wordt de jaarlijkse slijtage, ook bij in 't buitenland gemaakte berekeningen, veelal op 3% geschat. Deze berekening veronderstelt, dat alle leeftijdsgroepen onder de academisch gevormden even sterk bezet zijn. Dit is echter geenszins het geval. Als gevolg van de sterke aanwas in de laatste decennia zijn de jongere leeftijdsgroepen bij het corps gegradueerden abnormaal sterk vertegenwoordigd. De beroepen zijn z.g. progressief bezet. In verband daarmee leiden de becijferingen der Commissie tot een lager percentage, n.l. slechts 2.3%. Voor Nederlandsch-Indië kan men op een vervangingsbehoefte van 3.7% per jaar rekenen.

Wat betekenen deze cijfers in absolute getallen omgezet?

Dit, dat er in het tijdperk van 5 jaren, hetwelk op 1 Januari 1935 is aangevangen, nodig zullen zijn 1500 academisch gevormden voor de uitbreiding van het corps en 3200 voor de regelmatige aanvulling van het corps. In totaal 4700 academici. In arbeidsmarkt-terminologie gesproken, is dit dus de te verwachten *vraag*.

Welk aanbod zal daartegenover komen te staan? Voor de 5-jarige periode, welke wij noemden, is het aantal afstuderenden, rekening houdende met het getal ingeschreven studenten en de verwachtingen, welke men mag koesteren omtrent de mate en het tempo, waarin zij hun studie zullen voltooien en de vraag of zij een betrekking zullen zoeken, vrij nauwkeurig vast te stellen. Het zal ruim 7700 bedragen.

Bij de bepaling van het aanbod dient echter mede gerekend te worden met de 1400 thans reeds werkloze academisch gevormden.

Deze beide cijfers samenvattend, kan men dus zeggen, dat tegenover de vraag naar 4700 personen een aanbod van 9100 zal komen te staan.

De conclusie, waartoe de Commissie-Limburg komt, is dan ook de volgende:

„In het algemeen blijkt de verhouding op de arbeidsmarkt der academisch gevormden, zoals deze zich vermoedelijk in de eerstvolgende vijf jaren zal ontwikkelen, van dien aard, dat het aanbod van de afgestudeerden bijna tweemaal zo groot is als de behoefte der maatschappij aan universitair geschoolde arbeidskrachten. Hoewel het in verschillende opzichten wenselijk kan worden geacht, dat er tussen vraag en aanbod een zekere divergentie bestaat, die een selectie tusschen de beroepscandidaten mogelijk maakt, kan niet worden ontkend, dat een verhouding, gelijk hierboven werd gevonden, de grenzen van zodanige wenselijkheid verre overschrijdt. Bezien uit het oogpunt van maatschappelijke behoefte, dreigt een ernstige overproductie van intellectuele arbeiders te ontstaan.”

Voor de afzonderlijke studierichtingen is er in dit opzicht veel verschil. Bijzonder ongunstig wordt de toekomst geacht voor chemici, tandartsen en pharmaceuten. Het aanbod zal hier driemaal of meer dan driemaal zo groot zijn als de vraag. Voor de leraren is de verwachting weinig gunstiger. Het aanbod zal hier zeker twee en een half maal zo groot zijn als de vraag. Ook bij de biologen zal het aanbod, naar verwachting, het dubbele van de vraag nog overtreffen. Op bijna tweemaal de vraag stelt de Commissie het aanbod bij juristen en de Delftse ingenieurs (excl. de chemici). Anderhalf of bijna anderhalf maal de vraag zal het aanbod van medici en vecartsen zijn. Slechts bij de landbouwkundige ingenieurs en de theologen verwacht men een geringere overschrijding van de behoefte. Voor de economen heeft de Commissie van een bepaling van de vraag afgezien.

Uit de cijfers, zoals ze door de Commissie-Limburg zijn bepaald, kan worden afgeleid, dat er ult^o 1939 naar verwachting 4400 werkloze academici zullen zijn. Dit zou dan een werkloosheid betekenen van 17°/₁₀, d.i. één werkloze op iedere 5 à 6 werkenden.

Er is op deze cijfers stellig heel wat te zeggen. De Commissie-Limburg erkent, dat het subjectieve oordeel in haar onderzoek telkens heeft moeten meespreken. De verschillende Subcommissies hebben bij de waardering der factoren niet immer hetzelfde standpunt ingenomen, overeenkomstig de persoonlijke verwachtingen, welke haar leden ten opzichte van de expansie-mogelijkheden koesterden. Toch is dit niet voldoende om het werk dezer Commissie terzijde te stellen. Wie de Subcommissie-rapporten bestudeert, wordt getroffen door de grote ernst, waarmede haar arbeid is verricht. Op ieder speciaal terrein

zijn de meeste deskundigen als lid of adviseur bij het werk betrokken geweest. En al moge men dan hier of daar bij een onderdeel een vraagteken stellen, het totale beeld, dat hier van de toekomst der academisch gegradueerden wordt geboden, biedt de grootste betrouwbaarheid, welke inzake de behandelde materie mogelijk was. Het verdient daarom zeer ernstige overweging.

De vraag is wat wij met deze feiten doen moeten.

Daarbij ontmoeten wij vooreerst een standpunt, dat ik als het liberale zou willen kenschetsen. Het wordt gedragen door het geloof in de economische wet van vraag en aanbod. Momenteel kan de vraag het aanbod overtreffen, maar door de werking van het prijsmechanisme zullen deze beiden op den duur weer een evenwichtstoestand bereiken. De wederzijdse aanpassing zal automatisch weer intreden. Men kan in dit verband wijzen op het feit, dat er in het studiejaar 1934-'35 bijna 6% minder eerste jaars studenten werden ingeschreven dan in 't voorafgaande studiejaar. ¹⁾ Hierin wordt een bevestiging gezien van de verwachting, dat de wal het schip zal keren.

Nu is dit laatste een bewijs van uiterst geringe betekenis. Immers vooreerst zal deze vermindering eerst na 5—7 jaar de arbeidsmarkt kunnen beïnvluencen en dus het te verwachten surplus niet kunnen afwenden. Maar bovendien, wat betekent een vermindering met 6% wanneer voor een evenwichtstoestand tussen vraag en aanbod een inkrimping met 45% nodig zou zijn?

De academische beroepen verkeren bovendien ten opzichte van de werking der economische wetten nog in bijzondere omstandigheden.

Het is een eigenaardigheid dezer beroepen, dat daling van het loon in 't algemeen de vraag slechts binnen enge grenzen vermag te stimuleren. In zekere mate bestaat deze mogelijkheid stellig. Daling van de kosten van medische, tandheelkundige of veeartsenijkundige verzorging b.v. kan tot een zekere expansie van de vraag daarnaar leiden. Er bestaan op dit gebied thans nog onvervulde behoeften, waarin zou kunnen worden voorzien. Maar in 't algemeen kan worden opgemerkt — gelijk reeds Adam Smith heeft vastgesteld — dat de vraag naar dit soort van arbeid slechts geringe elasticiteit vertoont. ²⁾

Ook op het aanbod werkt het loon niet in zoals bij ongequalificeerde arbeid als vrucht van het vrije spel der krachten het geval is. Immers vooreerst zijn de „lonen" in de vrije beroepen allerminst al-

¹⁾ *Afdeling 48 van de afdeling Onderwijsstatistiek van het Central Bureau voor de Statistiek.*

²⁾ Zie: R. Friedlander, *Der Arbeitspreis bei den freien Berufen*, München en Leipzig 1933 en Dr. Philip J. Idenburg, *De Werkloosheid der Hoofdarbeiders*, Tijdschrift van den Nederlandschen Werkloosheids-Raad, Jaarg. 18 (1935) blz. 171 vlg.

gemeen bekend, gelijk die van de handarbeiders. Daarbij komt, dat deze „lonen" zich moeilijk laten vergelijken. Door de grote verscheidenheid van werkzaamheden zijn zij niet tot een vergelijkbare factor te herleiden. Er is geen gemeenschappelijk criterium, gelijk bij de handarbeid de tijdsduur. Maar bovendien is het aanbod hier al minstens even onelastisch als de vraag. De opleiding duurt — ik herinnerde er zo juist aan — 5-7 jaar. Eerst na dit tijdsverloop zou een loonstijging of -daling invloed kunnen hebben.

Ik heb echter tegen de hier geschetste denkwijze een meer principiël bezwaar. Wij hebben in onze tijd het geloof in de ordening door het vrije spel der economische wetten verloren. De uitkomsten hebben dit geloof beschaamd. In de plaats van het vertrouwen in de „natuurlijke" gang der dingen is het bewustzijn gekomen, dat er vanuit een bepaald centrum of vanuit bepaalde centra orde tot stand moet worden gebracht. Wij zijn er bezielde van en moeten ons tevens nog verder ontwikkelen tot een nieuw gevoel van verantwoordelijkheid. Zo zien wij het als onze taak, niet slechts om inzicht te krijgen in de samenhang van het economisch en maatschappelijk leven, maar ook om, met dit inzicht gewapend, te trachten dit leven zó te beïnvloeden, dat het zich tot groter harmonie ontwikkelt. Dat betekent niet, dat wij dit leven zelf scheppen willen, wél dat wij daarin, als het nodig is, willen ingrijpen om dáár waar het scheef dreigt te groeien, te stutten en te snoeien.

Deze verantwoordelijkheid der gemeenschap zie ik ook met betrekking tot het vraagpunt, dat ons thans bezig houdt.

Men vergeet niet, dat de gemeenschap door de stichting en instandhouding van universiteiten en hogescholen haar verantwoordelijkheid ten dezen tot op zekere hoogte heeft erkend. Het is verre van mij de genoemde instellingen te zien als instituten tot opleiding van de hoogste categorie van arbeiders alleen. Het zijn in de eerst plaats centra der wetenschapsbeoefening. Maar dat andere element is er ook. En de offers, welke ons volk voor zijn hogere onderwijs brengt, worden mede gedragen omdat dáár de krachten worden gevormd, welke voor de leidinggevende functies in de samenleving nodig zijn. Zoomin als voor de kwaliteit dezer vorming mag de verantwoordelijkheid voor quantiteit der aldus gevormden worden afgewezen.

Overproductie van academisch gevormden is een ramp én voor de maatschappij én voor de enkelingen, die daarvan het slachtoffer worden.

Ik moet dit met een enkel woord toelichten.

Men onderscheidt, waar het 't beroep betreft, tussen de *vocatio* en de *occupatio*.¹⁾ De *vocatio*, dat is de roeping, welke iemand voor een

¹⁾ Werner Sombart, *Beruf*, in Handwörterbuch der Soziologie, Stuttgart 1931, S. 25 f.f.

bepaald werk gevoelt. Zij komt tot hem, doordat God hem zijn taak aanwijst. Maar zij spreekt ook tot hem door zijn natuurlijke aanleg, zijn neigingen en zijn capaciteiten, zoals deze zich in de omstandigheden, waaronder hij is opgegroeid, hebben ontwikkeld. Daartegenover staat de occupatio, dat is de werklring, waarin iemand zijn levensonderhoud vindt. De vocatio en de occupatio kunnen in zeer verschillende verhouding staan. Vaak lopen zij uiteen. Maar het streven moet erop gericht zijn deze beiden in harmonie te doen zijn. G. Simmel zegt: „Die Ganzheit (Gesellschaft) muss dem von innen bestimmten Lebensprozess (der Individualität) die Stätte bieten, an der seine Besonderkeit zu einem notwendigen Glied in dem Leben des Ganzen wird“.

Er bestaat in onze maatschappij velerlei discrepantie tussen vocatio en occupatio. F. A. Fulda heeft de schade, welke daaruit voortspuit, op zeer praegnante wijze tot uitdrukking gebracht in zijn werkje *Zum Beruf geboren*.¹⁾ Hij typeert daar de houding tegenover „Beruf“ en „Unberuf“ in een rij van antithesen. Aldus:

BERUF

Berufen zum Beruf
Höchste Leistung
Höchste Befriedigung
Der Arbeiter lebt
Arbeit ist Lust und Glück
Arbeit adelt
Arbeit ein Segen
„Arbeit macht das Leben süß“
Arbeit um ihrer selbst willen getan
der Lohn liegt in der Arbeit
Arbeit is Lebensgenuss
Arbeit ist Vergnügen
Arbeitsfreudigkeit und Lebens-
freudigkeit

UNBERUF

Nicht berufen zum Beruf
Kleinste Leistung
Keine Befriedigung
Der Arbeiter vegetiert
Arbeit is Last und Qual
Arbeit entwürdigt
Arbeit ein Fluch
„Wer Arbeit kennt und danach rennt
und sich nicht drückt, ist verrückt“
Arbeit — Mittel zum Zweck
Arbeit und Lebensgenuss (sind
Arbeit und Vergnügen (gegensätze
Arbeitsunlust und Lebensunlust

Discrepantie tussen vocatio en occupatio verwekt leed en spanning.

Dat geldt ook in het verband der vragen, welke ons thans bezig houden. De gegraduateerde, die met eenvoudig kantoorwerk belast wordt, gevoelt zich daarin ongelukkig, het werk geeft hem geen voldoening, het drukt op hem als een last. Bovendien is door zijn opleiding zijn aanpassingsvermogen verminderd. Hij mist de elasticiteit, welke daarvoor nodig is. Maar ook: hij gevoelt zich in een functie, die niet bij zijn vorming past, achteraf gezet en neergetrokken. Zijn minderwaardigheidsgevoel wordt opgewekt.

Voor het individuele leven zijn deze dingen vaak van richtinggevend betekenissen.

Maar ook sociaal is deze zaak van vergaande strekking. De sociale

¹⁾ Aangehaald t.a.p.

psychologie heeft ons de ogen geopend voor de geweldige invloed, welke minderwaardigheidsgevoelens, vooral wanneer deze collectief worden geluwekt en door een bewuste leiding worden gestimuleerd, op de maatschappelijke houding van gehele volksgroepen kunnen hebben. Men wijst in dit verband zowel op de oorsprongen der proletarische beweging, als op die van het Duitse nationaal-socialisme,

De geschetste feiten en mogelijkheden zijn te ernstiger naarmate zij op gevoeliger punten der samenleving intreden.¹⁾ De laag der gestudeerden vormt een zeer gevoelig punt. Het is haar roeping om leiding te geven en ons volk verwacht dat van haar. Het is haar taak op te komen voor het rustig wegende, zakelijke, objectieve oordeel. Zij heeft zich te hoeden voor het eenzijdige, partijdige nagen van bepaalde belangen. Van haar althans verwacht men, dat zij de belangen van het geheel in 't oog zal weten te houden.

Het gevaar van de gang van zaken, welke wij tegemoet zien, is dat ook de groep der academisch gegradueerden zal worden neergehaald in de strijd voor de kleine persoonlijke belangen. De finantiële basis, waarop het haar mogelijk is geweest haar maatschappelijke functie te vervullen, is reeds voor een groot stuk weggeslagen. Het is een ernstig sociaal gevaar, dat de maatschappelijke voorwaarden voor haar bestaan verder zullen worden ondermijnd.²⁾

En nu heb ik nog niet gewezen op de bedreiging van de standsmoraal, welke overvulling der academische beroepen met zich medebrengt.

Arts J. E. Feisser wijst er in zijn lezenswaardig geschrift: *De geneeskundige en hygiënische verzorging van Nederland mede in verband met de veranderingen in de economische structuur*³⁾ op, dat de jongere specialisten een bovenmatig sterke neiging tot manipuleren aan de dag leggen, welke slechts uit een tekort aan werk en inkomsten kan worden verklaard. Mrs. in de Rechten laten zich noodgedwongen vinden voor practijken, waarvoor in betere tijden hun standgenoten zich hadden geschaamd.

Ik deel dus niet het standpunt van hen, die zeggen, dat, gezien de algemene werkloosheid, nu eenmaal een deel der jonge mensen voorbestemd is om werkloos te zijn en dat het onder die omstandigheden altijd nog beter is, dat zij gaan studeren. En ik meen in hetgeen

¹⁾ Robert Michels, *Proletariat und Bourgeoisie in der Sozialistischen Bewegung Italiens*, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 21 Bd. 1905, S. 347 f.f. *Zur Soziologie der Bobème und ihrer Zusammenhänge mit dem Geistigen Proletariat*, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 136 Bd. 1932 S. 801 f.f.

²⁾ Alfred Weber, *Die Not der Geistigen Arbeiter*. Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 163 Bd. Leipzig 1923, S. 165 f.f.

³⁾ Amsterdam, 1935, blz. 10 vlg.

voorafgaat de redenen hiervoor te hebben ontvouwd. Wij moeten doen wat mogelijk is om het uiteenlopen van vocatio en occupatio tot de geringst mogelijke proporties te beperken.

Welke middelen staan ons daarbij ten dienste?

Als ik het wel zie, zijn beide termen van de zo juist gebruikte vergelijking: vocatio en occupatio voor beïnvloeding vatbaar.

Om met de laatste te beginnen. Er zijn, wat het beroepsleven betreft, mogelijkheden tot verruiming van het terrein van werkzaamheid der academici. Het Rapport der Commissie-Limburg spreekt over bestrijding der cumulatie, vervroegde pensionnering, bestrijding van de werkzaamheid door onbevoegden, wegneming van wettelijke belemmeringen voor de uitbreiding van wetenschappelijke functies, met name ten behoeve der apothekers, beperking der immigratie, bevordering van emigratie en invoering van een proeftijd of stage.

De Commissie wijst op de mogelijkheden, welke er in sommige van deze middelen schuilen. Er zijn erbij, waarbij de maatregelen tot de eigen groep beperkt blijven, zoals cumulatie, vervroegde pensionnering en invoering van een proeftijd. Andere beogen een uitbreiding van de groep ten koste van hen, die thans de maatschappelijke functies uitoefenen, welke men voor academisch gevormden opeist. Dit is b.v. het geval bij de bestrijding van de werkzaamheid door onbevoegden de bij het wegnemen van wettelijk belemmeringen voor de uitbreiding van het apothekersberoep. De rechtsgrond voor deze tweede categorie van maatregelen kan slechts zijn het algemeen belang. Slechts indien en voor zover kan worden aangetoond, dat dit wordt gediend, zijn maatregelen, als waarvan hier sprake is, te rechtvaardigen.

Het klinkt misschien vreemd, wanneer ik zeg dat ook de factor: vocatio voor beïnvloeding in aanmerking komt. Toch meen ik inderdaad, dat het aantal personen, dat geroepen wordt tot het bekleden van wetenschappelijke functies, tot op zekere hoogte aan regeling zou zijn te onderwerpen. Wij moeten ons voor een misverstand hoeden. Het is n.l. slechts zelden zó, dat de gegevens voor deze vocatio, hetzij door Goddelijke roeping, hetzij als door de Natuur geboden zijn. Natuurlijk is er de „geboren” kunstenaar en de man, die voor wetenschappelijk werker „in de wieg is gelegd”. Vergeten wij echter niet, dat het besef voor bepaalde, in casu wetenschappelijke functies bestemd te zijn, voor een groot stuk vrucht van milieu-omstandigheden is in de ruimste zin. Voorzover dit het geval is, valt zij binnen het bereik der menselijke krachten. Ik noem in dit verband tweërlei: stand en onderwijs.

Het is bekend dat standovervegingen ook in onze dagen bij de vorming van de groep der academisch gegradueerden nog een rol van

betekenis spelen. Nu wil ik aan de stand niet alle waarde ontzeggen. Het is stellig niet zonder invloed op de persoonlijkheid van den academisch gevormde of hij bij zijn intreden in de maatschappij van huis uit mee krijgt zekere overgeleverde omgangsvormen en bepaalde opvattingen omtrent hetgeen men doet en niet doet. Maar het is onjuist te menen, dat *omdat* iemand uit een bepaalde stand voortspruit, hij nu ook voorbestemd zou zijn voor de studie en de gestudeerde positie. Onze samenleving is al te zeer doortrokken van de gedachte, welke oorsprongen in 't verre verleden zijn op te sporen, dat er zijn beroepen, welke de mens maatschappelijk verheffen en andere, welke hem neerhalen. Ik geloof dat ieder beroep, dat wordt verricht als een taak welke God ons te verrichten geeft, aanspraak heeft op gelijke waardering. Niet de maatschappelijke functie verheft de mens, maar de wijze, waarop hij haar verricht.

Deze gedachte moet doorwerken. Wij moeten het beroep leren zien niet als middel tot onze persoonlijke grootheid maar als dienst.

Niet slechts de stand maar ook de opleiding kweekt bij de opgroeiende mens vaak het besef voor een maatschappelijke werkring te zijn voorbestemd. Ons voortgezet onderwijs is, meer dan nodig en wenschelijk is, gericht op de studie aan universiteit en hogeschool. Zeker, wij hebben in ons land een goed ontwikkeld vakonderwijs en wij hebben in dit opzicht tot op zekere hoogte een voorsprong boven tal van andere landen, maar ons middelbaar onderwijs wordt te veel gezien als voorbereiding voor het hoger onderwijs, te weinig als voorbereiding voor de maatschappij. Terecht wordt in dit verband door de Commissie-Limburg gewezen op het tweeledig karakter der hogere burgerscholen. Slechts een gedeelte van hare gediplomeerden bezit de geschiktheid voor hogere studie, maar aan allen wordt daartoe de admmissie verleend. En nu is het hiermee zó, dat de gelegenheid vaak den student maakt. Er was dan ook in de Commissie een sterke stroming, welke een splitsing van het huidige middelbaar onderwijs voorstond in twee richtingen, waarvan de éne voor de praktijk en de andere voor het hoger onderwijs zou opleiden. Bij laatstgenoemde opleiding, welke tezamen met de gymnasiale het voorbereidend hoger onderwijs zou vormen, zou door een regelmatige waarneming der leerlingen en door een doelmatig inrichten der voorwaarden voor het verkrijgen van het einddiploma mogelijk zijn in grote lijnen te bepalen of de betrokken leerlingen de capaciteiten van verstand en karakter bezitten voor het volgen van hoger onderwijs.

Maar ook zonder zodanige reorganisatie zijn er mogelijkheden, eveneens door de Commissie-Limburg genoemd, waardoor misverstanden terzake van de *vocatio vóór* het betreden der universiteit

en hoge school en tijdens de eerste studie jaren kunnen worden geredresseerd.

Er ligt in maatregelen als deze niets tragisch. Integendeel. Zij zijn te beschouwen als een streven naar een zo juist mogelijke aanpassing van aanleg, opleiding en maatschappelijke functie, waarbij maatschappij en individu slechts wél kunnen varen. Zij hebben ten doel dreigende verspilling van, waarlijk niet al te dicht gezaaide, talenten en belangrijke geldsommen te voorkomen en de stroom van jonge mensen zó te dirigeren, dat zij hun gaven vruchtbaar kunnen maken.

De tragiek treedt eerst op, wanneer wij moeten aannemen, dat er gaven zijn, welker ontplooiing in 't algemeen belang zou moeten worden geremd of geleid in een richting, waar de innerlijke gesteldheid en persoonlijkheid niet hecnwijst, wanneer het nodig zou zijn de weg tot hogere studie voor behoorlijk begaafden af te snijden om groter onheil te voorkomen. En daar verandert men niet aan door een dergelijke maatregel te clausuleren, zoals de Commissie-Limburg dat heeft gedaan, n.l. met de bepaling, dat studie, welke niet tot een beroep zal leiden, steeds vrij moet blijven.

Wij zijn nog steeds bezield door de gedachte, dat er voor ieder mens in de maatschappij een plaats bestaat, voor welke hij bestemd is. Het is de tragiek van deze tijd te ervaren, dat er voor ontelbaren helemaal geen plaats is en dat anderen een plaats erlangen, waarop zij geestelijk niet zijn afgestemd. Deze tragiek wordt echter niet weggenomen door er de ogen voor te sluiten. Dat zou in 't onderhavige geval betekenen: door van maatregelen tot regulering van opleiding en studie af te zien. Integendeel, zodanige maatregelen, waartoe een crustig verantwoordelijkheidsgevoel kan nopen, zouden milder zijn dan tot het op zijn beloop laten van het vrije spel der krachten. Zoals amputatie boven het lijdelijk aanzien van een ziekteproces kan zijn te verkiezen.

Terecht spreekt daarom de Commissie-Limburg van de mogelijkheid van zodanig ordenend ingrijpen.

Wanneer ik, ten besluite, daarvan nog een enkel woord zeg, moge ik er op wijzen, dat het vraagstuk, waarover wij spraken, in enge betrekking staat tot het geheel der maatschappelijke ontwikkeling. De vragen zijn hier en daár dezelfde. Zoals in het economische en sociale leven het vrije spel der krachten leidt tot evenwichtsverstoringen van ernstig karakter, zo ook hier. En zoals op heel het economisch terrein de noodzakelijkheid van ordening wordt ingezien en aanvaard of zonder inzicht en aanvaarding zich nochtans voltrekt, zo zal dit het geval moeten zijn op het terrein der opleiding van maatschappelijke werkers. Dat geldt eerst en vooral de vorming van

krachten door het voortgezet onderwijs, dat aan de universiteit en hogeschool voorafgaat. Dáár ligt het punt van waaruit het mechanisme moet worden aangepakt, zal het tot heil en niet tot versterking der samenleving functioneren. Maar zonedig zal ook aan de poorten der universiteit en hogeschool moeten worden ingegrepen. Contingentering van het aantal studenten voor bepaalde studierichtingen kan noodzakelijk zijn.

De Commissie-Limburg uit zich op dit terrein met grote voorzichtigheid. Terecht. Wij hebben het niet in onze macht om deze maatschappij met één slag om te vormen. Wij zijn geen maatschappijstichters. Niemand kan nauwkeurig de wegen uitstippelen, waarlangs de ontwikkeling in de naaste toekomst zal moeten gaan. Maar ik acht het gelukkig, dat de Commissie-Limburg het ondanks alle onzekerheid gewaagd heeft enkele aanwijzingen te geven. De juiste vorm moet nog gezocht worden, doch principieel moet vast staan, dat het moment kan komen en misschien voor sommige studierichtingen reeds gekomen is, om in de keten van causale betrekkingen regelend in te grijpen en om dit te doen, zelfs wanneer aan zulk een poging het karakter van experiment niet geheel kan worden ontzegd. Ook wie niets doet handelt en draagt daarvoor verantwoordelijkheid.

Evenzeer juist acht ik, dat de Commissie bij de voorstellen terzake van de invoering ener *numerus clausus* aansluiting zoekt aan wat onze maatschappij reeds aan organisatie oplevert. Ik denk aan de gedachte tot inschakeling van de vertegenwoordigers der standorganisaties. Ook op breder maatschappelijk gebied moet worden gezocht naar de plaatsen, waar onze samenleving groeikracht aan de dag legt en worden aangesloten bij de structuren, welke in de loop der tijden naar voren zijn gekomen. Daarbij zal het niet mogen gaan om ordening in het belang van een bepaalde groep of stand, om sluiting van het beroep terwille van de beati possidentes. De overheid kan als waakster voor het algemeen belang niet worden gemist. Maar haar functie is, anders dan in de totalitaire staat, die van leiding, bevestiging en aanvulling van hetgeen organisch bezig is te groeien.

De eerste schrede op de weg tot zodanige ordening is de inventarisatie van hetgeen voorhanden is. Het schijnt mij de grote waarde van de arbeid, welke in het Rapport-Limburg is neergelegd, dat hij een beschrijving heeft gegeven van de groep der academisch gevormden, haar levensvoorwaarden en toekomst-verwachtingen, zoals tot dusverre niet slechts in ons land ontbrak, maar nog in geen land ter wereld in zodanige volledigheid en overzichtelijkheid is tot stand gebracht.

Moge deze arbeid vruchten dragen!

Sociologie en Paedagogiek

door P. KUIN.

In het wetenschappelijk gesprek tussen de heren van Veen en Kruyt over „Sociologie en Paedagogiek”¹⁾ zou ik als belangstellende derde gaarne enkele opmerkingen te berde willen brengen over de sociologische beschouwingswijze. De heer van Veen heeft bezwaar gemaakt tegen de „normloosheid” der sociologie, de heer Kruyt blijkt dit juist haar verdienste te vinden. De sociologie mag volgens hem geen filosofie zijn, zij is een onderzoekende en verklarende wetenschap, die de maatschappelijke feiten nuchter heeft te analyseren, te toetsen en te vergelijken.

Evenals Dr. Kruyt mij tot de beoefenaars van de sociale wetenschappen rekenend, moge ik in het kort een zienswijze weergeven, die van de zijne niet onbelangrijk verschilt. Voorop worde gesteld, dat wij het over het doel der sociologie: het benaderen van de waarheid op het gebied van het maatschappelijk leven, natuurlijk met elkaar eens zijn. Ook het pleidooi voor een empirisch onderzoek en een nauwgezette toetsing van elke gevonden verklaring onderschrijf ik van harte. Maar ik meen, dat Dr. Kruyt te gemakkelijk het terrein der verschillende werkzaamheden afspaalt en te weinig realistisch is in zijn geloof aan de mogelijkheid van sociaal-wetenschappelijke arbeid zonder filosofische, religieuze of ethische postulaten.

De scheiding tussen sociale filosofie, sociologie en politiek is niet zo absoluut, als Dr. Kruyt ons in zijn artikel suggereert. De twee eersten bestrijken volkomen hetzelfde terrein; slechts zou het ene „speculatie” zijn, het andere waarneming en verklaring van feiten. Laat ons daarbij twee dingen niet vergeten: in de eerste plaats berust iedere maatschappij-beschouwing in zekere mate op waargenomen feiten, in de tweede plaats is geen enkele waarneming, nog minder een verklaring mogelijk zonder uit te gaan van een bepaalde kijk op het leven en de mens.

Een maatschappij-beschouwing is op zichzelf niet anders dan een sluitend geheel van verklaringen omtrent het meer of minder nauwkeurig waargenomen maatschappelijk leven. Sommigen leggen zich toe op het bewust-naken, formuleren en systematiseren van deze verklaringen. Hun „leer” mag beschouwend zijn, men mag hem niet „overlaten aan de filosofie” en buiten het terrein van de sociologie plaatsen. Waarom zou men, met de term, ook het begrip grenswetenschap hier niet aanvaarden? Vrijwel alle wetenschappen vloeien op deze wijze in elkaar over; het zetten van paaltjes is een onbegonnen werk.

¹⁾ „Volksonwikkeling” Juni '35 en Dec. '35.

Naast de eerstgenoemde stelselmatige denkers doen anderen het met minder bewuste, ietwat fragmentarische beschouwingen; zij worden sterker geboeid door de waarneming en verklaring van bijzondere verschijnselen. Ook wie tot de laatsten behoort moet er zich echter voortdurend van bewust zijn, dat hij nooit zijn fundamentele kijk op het leven en de mensen verliest. Daarin zijn reeds velerlei „filosofische, religieuze en ethische postulaten” verwerkt.

In de keuze van de feiten, die voor het te beschrijven verschijnsel van belang zijn, ligt op zichzelf een stuk mens- en maatschappijbeschouwing besloten. Degene, die als Pareto in de menselijke ideeën slechts „speech-reactions” ziet van bepaalde onbewuste sociale en psychische complexen, of uitdrukkingen van klasse-verhoudingen, zoals sommige Marxisten, kent aan de ideeële „feiten” van het maatschappelijk leven een heel wat geringere betekenis toe dan degene voor wie deze ideeële feiten zelfstandige factoren zijn.

Nog veel sterker dan de keuze van de feiten worden de *verklaringen* beïnvloed door de al dan niet bewuste uitgangspunten van den onderzoeker.¹⁾ Of men de mens in hoofdzaak als een redelijk-zedelijk of als een instinctief wezen beschouwt, maakt een groot verschil bij een sociologische studie b.v. over de democratie. Wat werkt in het maatschappelijk gebeuren is tenslotte de mens, en ieder oordeel over zijn gedragingen houdt in een oordeel over hemzelf. Dit laatste spreekt dus in alle verklaringen mee. Wanneer een fascistische en een humanistische socioloog, beide strenge gedisciplineerde denkers zonder grote emotionaliteit, een onderzoek instellen naar het partijstelsel, of een Freudiaan en zijn tegenvoeter het ontstaan van oorlogen verklaren, — wie gelooft er dan aan gelijklopende uitspraken, berustend op het feit dat zij allen kunnen werken „zonder andere postulaten dan die welke door elk wetenschappelijk mens aanvaard worden?”

Een mensbeschouwing is immers niet uitsluitend een kwestie van het gevoel, dat ieder denker zoveel mogelijk tracht te beheersen. Het is iets waaraan ook het verstand, de rede hun deel hebben, en dat dientengevolge bij elke „nuchtere” verklaring van het menselijk handelen is betrokken. De sociologen, die menen volstrekt „onbevooroordeeld” te kunnen waarnemen en verklaren, zien de anderen gaarne als bevangen in „stelsels”. Zij vergeten echter dat het hier fundamentele uitgangspunten betreft, die bij hen zelf — al dan niet bewust — eveneens aanwezig zijn.

¹⁾ Of de quantitative causaliteitsbepaling op maatschappelijk gebied een moeilijk vraagstuk of een fictie is, is een wijsgerige vraag, waarop Dr. Kruyt een antwoord blijkt te hebben gegeven vóór hij aan het werk ging. Dus een filosofisch postulaat.

Dit betekent niet, dat er geen mogelijkheid is tot objectief wetenschappelijk werk. Objectief zijn is in deze zin: geen andere „aprioristische” oordelen hebben dan de bovengenoemde fundamentele uitgangspunten (die zoals wij zagen niet zuiver aprioristisch zijn). Onbevooroordeeld staan tegenover alle mogelijk-schijnende verklaringen. Voorlopige meningen laten vallen, wanneer zij niet houdbaar blijken. Verplichting tot nauwgezet onderzoek. Zakelijk zijn in alle betekenissen van het woord.

Inderdaad is deze voorzichtige en kritische geesteshouding een andere dan die van de prediker of de politicus. In dat opzicht ben ik het met Dr. Kruyt eens, dat er een gezonde taakverdeling bestaat. Maar dat neemt niet weg, dat ook de sociologen met hun arbeid vaak een bepaalde bedoeling hebben. Bijna alle wetenschappelijke schrijvers over de democratie b.v. blijken tot hun werk te worden gedreven doordat zij vóór- of tegenstanders zijn. Dergelijke voorbeelden zijn er legio. Toch zijn het geen propagandisten, die zo doen, maar dikwijls streng-wetenschappelijke zoekers naar de waarheid, waarvan zij dan ook altijd iets ontdekken. Immers de waarheid heeft vele zijden, en de socioloog die ziet dat de kant, welke hij belangrijk vindt, veronachtzaamd wordt, maakt zich op om met de middelen der wetenschap die kant te belichten. Daarmee stelt hij zich menigmaal in dienst van een idee, terwijl hij toch niets dan de waarheid zoekt.

De plaats van sociologie en paedagogiek in ons universitaire stelsel

door PH. KOHNSTAMM.

De gedachtenwisseling tussen de heren Van Veen en Kruijt scheen in zoverre de uitspraak van den eerstgenoemde omtrent een kloof tussen sociologisch en paedagogisch denken te bevestigen, dat — bij alle verschil van mening met den heer van Veen — Dr. Kruijt toch in zoverre diens gedachtengang aanvaardde, dat ook hij de huidige sociologie als zuiver descriptief ziet. Het verheugt mij daarom, dat onze Redactie in dit nummer een korte beschouwing kan plaatsen van een onzer jongere sociologen, die ten deze van andere mening blijkt te zijn. Want ook ik zie paedagogiek en sociologie als van gelijke structuur; ik meen zelfs dat zij zeer nauw verbonden wetenschappen zijn. En in het kader van ons tijdschrift — dat immers meer aan de practisch-organisatorische vragen, dan aan principiële en abstract theoretische is gewijd — zou ik die zienswijze willen toe-

lichten door een pleidooi voor een organisatorische erkenning van die eenheid in ons universitaire stelsel.

Daartoe is dubbele aanleiding, omdat kort geleden de Redactie van Mens en Maatschappij de aandacht heeft gevestigd op de slotpassage van de overdrachtsrede van den Rector Magnificus der Utrechtse Universiteit, Prof. H. Bolkestein, waarin deze de uitbreiding vraagt van onze Universiteiten met een „Faculteit van Maatschappijkunde, zoo veelzijdig, dat zij waardig naast die der natuurkunde kwam te staan, en daarbij een geordende studie zou weten te ontwerpen, met een effectus civilis in den eigenlijken zin van het woord beloofd.“ Natuurlijk ben ik mij wel bewust, dat een discussie over het totstandkomen van zulk een Faculteit voorlopig in dubbele zin een „academische“ zaak is. De maatschappelijke toestand zal voor de uitvoering aanmerkelijk moeten opklaren... of wellicht zó moeten verergeren, dat men zal gaan begrijpen, dat wetenschappelijke bezinning, zo ergens, dan juist hier nodig is.

Maar ter voorbereiding van wat eens — laat ons hopen langs de eerstgenoemde weg — zeker zal moeten geschieden, kunnen mi. voorlopig reeds bescheiden, maar toch niet onbelangrijke stappen worden gedaan, waaraan het kosten-bezwaar niet in de weg staat. Laat ons, om dat toe te lichten, eerst de huidige wettelijke positie bekijken van de beide wetenschappen, wier namen ik boven deze regels plaatste.

Bij het tot stand komen van het huidig Academisch Statuut heeft de paedagogiek haar plaats gekregen onder de wijsgerige wetenschappen. Art. 4, § 54 bepaalt: Als hoofdvak van het doctoraal examen in de wijsbegeerte kan worden gekozen: 1. theoretische wijsbegeerte; 2. geschiedenis der wijsbegeerte; 3. psychologie; 4. paedagogiek.

Art. 4 § 53 geeft aan, dat toegang tot het afleggen van dit examen wordt verkregen door elk candidaatsexamen in een der vijf¹⁾ faculteiten. Bij het totstandkomen van het Statuut bestond er geen eigen candidaatsexamen in de wijsbegeerte; motief daarvoor was vooral geweest de vrees, dat de studie van de wijsbegeerte zonder voorafgaande studie van een empirische wetenschap of van de wiskunde weinig vruchtbaar zou zijn. In de praktijk bleek daardoor echter ernstig bezwaar te ontstaan vooral voor hen, die van psychologie of paedagogiek hun hoofdvak wilden maken. Vandaar, dat in 1926 weer een afzonderlijk candidaatsexamen werd ingelast,²⁾ dat naast

¹⁾ Door de opname der veeartsenijkundige faculteit te Utrecht als zesde faculteit is dit vijfstal sedert een legislatieve anomalie geworden; de economische faculteit (handelsfaculteit) te Amsterdam mist nog wettelijke grondslag en is dus niet hierin begrepen.

²⁾ Waarbij echter § 53 onveranderd van kracht bleef.

logica en kennisleer en een deel der geschiedenis der wijsbegeerte twee vakken van niet wijsgerigen aard moet omvatten, die voor ieder geval afzonderlijk worden vastgesteld.

Voor zover mijn ervaring gaat, zijn dat bijna steeds de experimentele psychologie en de pedologie (het descriptieve deel der paedagogiek), juist omdat zij, die dit candidaatsexamen afleggen óf de psychologie, óf de paedagogiek tot hoofdvak hebben gekozen.

Heeft dus de paedagogiek een duidelijke en erkende plaats in het Statuut — zij het ook, gelijk straks zal blijken, dat de al te nauwe verbinding met de wijsbegeerte voor beide vakken wat knellend begint te worden — anders is het met de sociologie gesteld. Het huidige Academisch Statuut kent geen doctoraal examen met sociologie als hoofdvak, of juist er gezegd, het kent zulk een examen slechts als mogelijkheid, niet als werkelijkheid. In een *toelichtende noot* n.l. — een stoutmoedigheid zonder precedent in onze wetgeving — bij § 56 van art. 4 wordt de sociologie vermeld als „in aanmerking komende” voor de regeling in die § bedoeld. Elke literarische faculteit wordt daar bevoegd verklaard door een procedure, aan een eventueel veto van den Minister onderworpen, ook in andere studievakken dan die, door het Academisch Statuut geregeld, doctorale examens af te nemen; zulk een examen kan echter niet aan andere Universiteiten worden afgelegd. De Amsterdamse faculteit heeft nu van die bepaling gebruik gemaakt en een doctoraal examen met hoofdvak sociologie ingesteld; het merkwaardige feit heeft zich daarbij echter voorgedaan, dat de sociologie te Amsterdam¹⁾ niet in de literarische faculteit, maar in de juridische is vertegenwoordigd, tezamen met de criminologie. Vermoedelijk is daardoor mede beïnvloed de bepaling, dat tot het genoemd doctoraal examen in de sociologie toegang geven de drie candidaats-examens in de juridische faculteit, dat in de geschiedenis en dat in de sociale geographie, maar niet dat in de wijsbegeerte. Dat heeft ten gevolge, dat de psychologie, welke n.l. voor de methodische scholing van den aanstaanden socioloog onmisbaar is, juist voor het candidaatsexamen, dat in de methode moet inleiden, uitgeschakeld is, de psychologie kan alleen als bijvak bij het doctoraal examen worden toegevoegd.

Hier zijn we nu op het punt, waar deze zuiver legislatieve beschrijving ons weer naar de principiële bespreking terugvoert. In een uitvoerige beschouwing over de verhouding tussen psychologie en sociologie kan ik mij hier niet begeven; ik verwijs daarom naar het heldere over-

¹⁾ Te Utrecht is Dr. W. R. Heere door de verenigde faculteiten van L. en W. en W. en N. (geographie) belast met het geven van lessen in de sociologie; te Leiden is Jhr. Dr. J. J. von Schmid privaats-docent in dit vak.

zicht bij Essertier, die ons o.a. laat zien¹⁾ hoe in Frankrijk, in 't bijzonder onder Comte's invloed — die meende, dat psychologie als wetenschap onmogelijk was — de sociologie zich ontwikkeld heeft los van, ja bijkans in tegenstelling met de psychologie. Ook in Nederland bemerkt men — ondanks de invloed van Steinmetz, die steeds een open oog en warme belangstelling voor de psychologie heeft gehad — de nawerkingen dier anti-psychologische tendentie; geheel anders is de toestand in Amerika waar sociology heel dikwijls bijkans synoniem is met „psychologie van het emotionele leven”, anders ook bij een deel der Duitse Soziologen, terwijl een ander deel (bijv. Max Weber of Simmel) veel sterker filosofisch is georiënteerd.

Maar sedert Comte's tijd, en in strijd met diens verwachtingen, heeft de psychologie zich tot een algemeen erkende wetenschap ontwikkeld. De stelling dat men niet socioloog kan worden zonder behoorlijke psychologische vorming lijkt mij dan ook niet wel meer voor bestrijding vatbaar. Hier nu ontmoeten elkaar paedagogiek en sociologie, want de psychische krachten die den mens-in-de-gemeenschap en de gemeenschap-uit-mensen-bestaande vormen, zijn identiek dezelfde. Er kan alleen sprake zijn van een verschil in accent bij de studie der feiten, die en voor de sociologie en voor de paedagogiek fundamenteel zijn. Maar daaruit volgt dat een Faculteit voor maatschappijkunde, als door Prof. Bolkestein bepleit, als zij werkelijk „waardig naast die der natuurkunde” wil staan, in het psychologisch onderzoek even vast haar fundament zal moeten leggen als die der natuurwetenschappen dat heeft gevonden in empirische natuur-studie.

Een faculteit van maatschappijkunde zonder dat vaste fundament lijkt mij een onding. Met dit fundament echter is zij niet alleen de aangewezen plaats voor de studie van de Maatschappij, maar ook voor die van den Mens. Uit dit verband kan de Paedagogiek, die immers niets anders is dan de studie van den jeugdigen mens, niet losgebroken worden; de studie van Mens en Maatschappij behoren onverbrekkelijk bijeen.

Dat zou niet mogelijk wezen, wanneer inderdaad de sociologie een zuiver beschrijvende, norm-loze en waarden-negerende wetenschap ware, zoals zij inderdaad onder de nawerking van Comte's denkbeelden nog wel wordt voorgesteld. Juist daarom heeft het mij zo verheugd in den heer Kuin een medestander te hebben gevonden, met wiens formulering ik mij geheel kan verenigen, niet alleen voor de sociologie, maar ook voor de paedagogiek. Een doelleer kan de maatschappij-beschouwing evenmin missen als de mens-beschouwing; zij het ook dat in de practische arbeid de middelen-leer — en dus het

¹⁾ Daniel Essertier, *Psychologie et Sociologie*, Paris, 1927.

verzamelen en vaststellen der feiten — verreweg het meeste tijd en energie vraagt. Wat dit laatste betreft sta ik trouwens als paedagoog waarlijk niet alleen; ik heb er nog onlangs hier ¹⁾ op gewezen, dat een beoefenaar der paedagogiek als Prof. Waterink de eis stelt dat wij voor de gehele middeleneer allereerst op empirisch onderzoek moeten bouwen.

En thans wordt duidelijk, op welk punt de boven beschreven band tussen wijsbegeerte en paedagogiek in ons statuut te knellend begint te worden. Het is zeker waar, dat paedagogiek niet geheel los van alle wijsbegeerte kan beoefend worden; het is even waar, dat zij thans niet meer *als deel der wijsbegeerte* mag worden beschouwd, zoals dat vijftien jaar geleden nog mogelijk scheen, en het academisch statuut thans ook nog doet.

Voor de regeling der universitaire studie, met haar sterke tradities, rijzen daaruit allerlei zeer practische bezwaren. De faculteit der Letteren en Wijsbegeerte wortelt met haar gehele denken in het verleden; dat spreekt zich reeds uit in het feit, dat alleen de studie der klassieke talen tot haar toegang geeft. Daar te studeren zonder kennis van Grieks en Latijn is voor velen nauwelijks minder dan heiligschennis. Er zijn slechts drie uitzonderingen, die dan ook door vele leden der Literarische Faculteiten — vermoedelijk de overgrote meerderheid — als pijnlijke anomalieën worden gevoeld: het zijn juist de drie vakken, waarover wij spreken. Een doctoraal examen met psychologie, paedagogiek of sociologie als hoofdvak kan men afleggen zonder ooit Latijn of Grieks opzettelijk te hebben beoefend; voor psychologie en paedagogiek stant het vast door de uitdrukkelijke bevoordingen van de reeds genoemde § 54; voor de sociologie blijkt het uit de bovengenoemde Amsterdamse regeling, die via het candidaats-examen in de geografie de studie mogelijk maakt.

Deze uitzondering is alleszins begrijpelijk; de drie genoemde wetenschappen zijn niet naar het verleden, maar naar de toekomst georiënteerd. Niemand kan redelijkerwijze volhouden, dat studie der klassieke talen voor hen meer nodig is dan voor de medicijnen of de natuurwetenschappen. Op de duur zullen dus deze vakken een zelfstandige plaats vragen aan de Universiteit. Een faculteit, waarvan de psychologie in haar vollen omvang de grondwetenschap is, wordt meer en meer onontbeerlijk; alleen zij kan onze zieke maatschappij de diensten bewijzen, die Prof. Bolkestein terecht als urgent aanwees. Dat schijnt mij zo evident, dat ik van verdere argumentering afzie, totdat ik tegenspraak ontmoet.

¹⁾ Volksonwikkeling, deze jaargang p. 45.

Ik heb er reeds op gewezen, dat juist dezelfde nood, die deze uitweg vraagt, voorlopig de vervulling verhindert. Maar een bescheiden stap kan aanstands worden gedaan. In de praktijk blijken er vrijvingen te ontstaan door de bestaande bepalingen voor psychologie en paedagogiek. Zolang zij slechts *als delen der wijsbegeerte* in het statuut voorkomen, dreigen zij behandeld te worden als vakken van historisch-filologische aard bij de exameneisen, wat zij toch niet zijn. Grote onbillikheden rijzen daardoor in 't bijzonder voor hen die uit die sociale lagen komen, waar men niet het gymnasium pleegt te bezoeken. De wet heeft een oplossing willen bieden door de toelating van 30-jarigen zonder hindernissen, die niet om de aard der studie zelf gesteld moeten worden. Maar in de praktijk faalt deze oplossing om de geschetste onmogelijkheid voor den historisch-filologisch geschoolde om zich volledig in te denken in de behoeften van den psycholoog. Er is hier een botsing, die om spoedige oplossing vraagt. Maar ook de sociologie heeft het volle recht, dat haar althans een voorlopig onderdak wordt geboden aan elk onzer Universiteiten. Ik meen, dat dit kan geschieden doordat de studie van psychologie en paedagogiek in het statuut los wordt gemaakt van die der wijsbegeerte en verenigd met die der sociologie. Een candidaatsexamen, waarin de psychologie als grondwetenschap een belangrijke plaats zou moeten innemen, zou toegang moeten geven tot een doctoraal-examen met een der drie genoemde vakken als hoofdvak. Dit zou niet behoeven uit te sluiten, dat ook andere candidaatsexamen, evenals nu, als grondslag voor dat doctoraal-examen mogen dienen. Maar het zou voor hen, die met het oog op een der genoemde vakken aan de Universiteit komen, de weg normaliseren. Toelating voor dit candidaatsexamen zou open moeten staan voor ieder, die toelating bezit tot de Universiteit, onafhankelijk van faculteit: immers deze studieweg kan evengoed tot de A als tot de B-faculteiten gerekend worden. En systematisch, en practisch zou daarom de aangewezen plaats voor deze studie zijn in de *Verenigde* Faculteiten van Letteren en Wijsbegeerte en Wis- en Natuurkunde, waar tot nu toe alleen de studie der geografie is gevestigd, die eveneens zo nauw met de methoden en van de natuurkundige en van de geesteswetenschappen verbonden is. De studie van Mens en Maatschappij zou dan reeds een eigen orgaan bezitten aan onze Universiteit, dat leiding zou geven aan haar groei, in afwachting van een tijd, waarin een grootser oplossing, als door Prof. Bolkestein geschetst, ook practisch mogelijk zou worden.

Feiten en Pogingen

Practische leraaropleiding.

In de vorige jaargang van Volksontwikkeling p. 198 werd in deze rubriek reeds iets megedeeld over het algemene deel van de paedagogisch-didactische leraaropleiding, zoals dat na een voorbereiding van omstreeks één derde van een eeuw dank zij de bemoeiingen der Inspectie ook zonder wettelijke regeling aan onze Universiteiten en de Tilburgse Leergangen is tot stand gebracht. Omrent de praktische opleiding, waarvan aan het einde van dit bericht sprake was, kunnen wij daar thans nog het volgende aan toevoegen.

In de loop der laatste jaren hebben zich hoofdzakelijk twee vormen dier praktische opleiding ontwikkeld, die zich onderscheiden door de omvang en het tijdstip, waarop zij in de studie ingelast worden. Bij de eerste bepaalt de praktische vorming zich tot hospiteren in het vak van den aanstaanden leraar, onder leiding van een mentor, die ook de bespreking en voorbereiding der lessen met den hospitant op zich neemt. Daaraldus betrekkelijk weinig tijd wordt vereist, blijkt het mogelijk deze praktische vorming reeds vóór het doctoraal-examen te doen plaats vinden. Op deze wijze wordt in hoofdzaak bijv. gewerkt: te Amsterdam door Dr. Alma, lector in de didaktiek der klassieke talen vanwege het Genootschap van Leraren aan Ned. Gymnasia, Dr. Dudok, privaat-docent voor de didaktiek van het Engels; te Utrecht door den heer Varossieau, privaat-docent voor de didaktiek der biologie en in samenwerking met Prof. Orstein voor de didaktiek der natuurkunde door Dr. Minnaerts en Dr. Nathans; in Groningen is op deze voet een regeling tot stand gekomen, waaraan verscheidene leden der faculteiten leraren aan Groningse scholen deelnemen, en waaraan ook de heer Varossieau zijn medewerking verleent.

Een andere vorm is te danken aan het initiatief van den Inspecteur van het Gymn. en het M. O. Dr. Elzinga. Op verschillende plaatsen o.a. te Haarlem en te Utrecht heeft hij Instituten opgericht voor de vorming van jonge leraren. Geboren uit de behoefte van de talrijke afgestudeerden, die nog geen aanstelling konden vinden en toch naar praktische

vorbereiding daarvoor verlangen, zijn deze instituten niet bedoeld voor hen, die nog hun doctoraal-examen moeten afleggen. Op de tijd van de deelnemers mag dus meer beslag worden gelegd: daarom wordt niet alleen in het eigen vak gehospiteerd, maar ook in de verwante vakken om daardoor brees te schieten in de geïsoleerdheid van elk vak, ongetwijfeld een van de grote tekortkomingen van ons huidig onderwijsstelsel. Bovendien worden aan deze Instituten geregeeld voordrachten gehouden, waarbij alle hospitanten tegenwoordig zijn, om zodoende een inleiding te geven tot het leven der schoolgemeenschap.

Beide stelsels hebben warme voorstanders maar ook bestrijding gevonden. Als bezwaar tegen het eerste stelsel wordt aangevoerd, dat de theoretische studie te veel wordt onderbroken en vooral, dat aldus de isolering van elk vak op de M. S. wordt bestendigd; als bezwaar tegen het laatste stelsel, geldt de aanzienlijke uitbreiding van de studietijd en de noodzakelijkheid om die langere tijd, zoal niet in de Universiteitsstad zelf, dan toch in of nabij de weinige centra door te brengen, waar zulke instituten zijn gevestigd. Een definitieve uitspraak vóór het ene of het andere stelsel schijnt nog prematuur. Het is trouwens niet uitgesloten, dat op de duur zal blijken, dat wat de speciale didaktiek betreft niet alle vakken op gelijke wijze behandeld kunnen worden. Voorehands is een keuze ook nog niet noodzakelijk. Immers een overal geldige wettelijke regeling van deze praktische en speciaal-didactische opleiding zal ongetwijfeld enige kosten voor het Rijk meebrengen — in tegenstelling met de psychologische en algemeen-didactische vorming, die gelijk wij t.a.p. mededeelden reeds overal tot stand gekomen is, — om deze financiële overweging zal de praktische opleiding voorehands dan ook nog wel geen algemene regeling vinden. Men zal in de verschillende Universiteiten met dankbaarheid gebruik moeten maken van de krachten voor de opleiding, die zich beschikbaar stellen en daardoor zal de oplossing voorehands zeker nog door allerlei locale omstandigheden worden beïnvloed.

A. N.

Boekaankondiging.

Annuaire International de l'Education et de l'Enseignement, 1953.
Bureau International d'Education.
Genève — 1955.

Voor de 3e maal verscheen het jaarboek van het Internationaal Bureau te Genève. Het werk, waaraan de officiële instanties der onderscheidene landen medewerken, wordt ieder jaar interessanter. Het vangt aan met het gebruikelijke internationale overzicht van het onderwijsleven (1933-1954) en daaruit blijkt weer eens te meer, dat de problemen, waarmede wij in ons land worstelen, niet slechts van nationale maar van internationale aard zijn en hoe nauw het schoolleven samenhangt en beïnvloed wordt door het staatkundig en economisch leven. Wij noemen ter illustratie enkele behandelde onderwerpen, meer invloed van de staat op de school; de school in dienst van de staat; crisis en onderwijsbegroting; verlening van de leerplicht als middel ter bestrijding van de werkloosheid; groei van de leerlingenaantallen bij lager-, middelbaar- en hoger onderwijs; de toelating tot de middelbare school;

organisatie en coördinatie van het vakonderwijs; de werkloosheid onder de intellectuelen.

Bij het doorlezen van de verslagen der onderscheidene landen viel het ons weer op, hoe weinig Nederland omtrent het schoolleven hier te lande heeft mede te delen. Het gehele verslag omvat 2 pagina's. De eerste vermeldt enkele algemene gegevens: oppervlakte, bevolking, leerplicht, de namen van den Minister en zijn hoofdamtenaren en de kosten van ons onderwijs, terwijl de volgende pagina enkele statistische gegevens over de aantallen scholen en leerlingen bevat. Geen woord derhalve over de vraagstukken van onderwijspolitiek, organisatorische of pedagogische aard, welke in ons land toch de verdiende belangstelling van zovelen hebben. Men vergelijkte het verslag over ons land eens met het daaropvolgend verslag van het onderwijsleven in de jonge Poulze staat.

Tenslotte bevat het jaarboek nog een overzicht van de werkzaamheden van het Bureau en van de 3e Intern. Onderwijsconferentie (Juli 1954).

v. d. M.

Rectificatie.

Professor Dr. W. A. Bongers maakt er ons op attent, dat hij (door toevallige omstandigheden eerst dezer dagen) tot zijn verwondering zich zelf geciteerd vond in het artikel van den Heer van Veen in aflevering 9 van de 16e jaargang van *Volksonwikkeling*, waar aan hem wordt toegeschreven de uitspraak: „De paedagogiek is een Tummelplatz van meeningen van mensen, die in hun vak mislukt zijn”.

Professor Bongers protesteert tegen dit citaat. Hij heeft zich schriftelijk nooit zo uitgedrukt en verklaart ook mondeling dergelijke „nonsens” niet te hebben gedebeerd.

De Heer van Veen deelt ons mede geen schriftelijk citaat te hebben bedoeld; hij meent zich uit een openlijke discussie deze woorden van professor Bongers zeer nauwkeurig te herinneren, maar neemt gaarne nota van bovenstaande verklaring.

REDACTIE.

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.— van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpsaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

TB 3567

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, *Secretaris*

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ.TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 7.

	Bladz.
Het werk der Consultatiebureaux voor zuigelingen en kleuters, door Suze M. C. van Veen	217
De beteekenis van Jane Addams van Chicago, door E. C. Knappert, II.	229
Taak en rol van de pers in onzen tijd, door A. J. Lievegoed	237
Boekaankondiging, door v. d. M.	247

Het werk der Consultatiebureaux voor zuigelingen en kleuters

door SUZE M. C. VAN VEEN, kinderarts, den Haag.

De Consultatiebureaux voor Zuigelingen en Kleuters zijn ingesteld om behulpzaam te zijn bij het leiding geven aan de ontwikkeling van het jonge kind. Dit geldt zowel op lichamelijk gebied als op geestelijk terrein.

Niet alleen dat deze beide zijden in de ontwikkeling van het kind in streng onderling verband staan, doch maatregelen enerzijds genomen beïnvloeden tevens de andere zijde e.o., zodat men bij de te nemen maatregelen steeds het kind lichamenlijk en geestelijk als een eenheid moet trachten te zien, om zo goed mogelijk de ontwikkeling dier eenheid te kunnen doen ontplooiën. Ook moet men tevens voor de ontwikkeling van het jonge kind steeds rekening houden met de mogelijkheden die gelegen zijn in de invloedsfeer van het kind, en aldus ook trachten leiding te geven aan de milieu-invloeden.

Het karakter der C.B.'s voor Zuigelingen blijkt in de praktijk wel veel te verschillen van het karakter der C.B.'s voor Kleuters.

Bij de zuigelingen spelen de problemen zich wel voor een zeer groot gedeelte af in de lichamenlijke sfeer, ja zelfs in die mate dat meer dan bij oudere kinderen het direkte verband tussen geestelijke eigenaardigheden en lichamenlijke uitingen duidelijk naar voren springt. Bij het Kleuterbureau lopen geestelijke en lichamenlijke uitingwijzen, beide meer gekompliceerd en reeds door allerlei invloeden gevormd, veelal ogenschijnlijk meer gescheiden. Bij het Zuigelingenbureau zien we de kinderen eenvoudiger, primitiever, de constitutie maniefesteert zich direkter en minder polysymptomatisch; constitutie, aanlegmogelijkheden, reaktiewijzen spelen een overgrote rol bij de verzorging; de milieu-invloeden op de zuigeling zijn minder gedifferentieerd.

Bij de kleuter blijft weliswaar de constitutie van overwegende betekenis, doch meer en meer zijn de uitingwijzen gekompliceerd geworden, afhankelijk van de doorgemaakte stadiën door invloeden van binnen en buiten en hebben we bij het leiding geven aan bepaalde toestandsfasen naast met de konstitutionele mogelijkheden sterk te maken met de geworden ontwikkeling door het verleden en de mogelijkheden in het milieu.

Het Consultatiebureau voor Zuigelingen.

Als kernprobleem geldt hier de voedingsregeling. Dat deze voedingsregeling zo sterk als het centrale punt overal wordt gevoeld bij het Zuigelingenbureau, heeft natuurlijk ook zijn rede.

Ten eerste is het praktisch zo gegroeid, de C.B.'s voor Zuigelingen zijn a.h.w. opgericht om de voeding van de zuigeling te regelen, en voor degenen die het werk slechts van uit de verte aanschouwen, wordt dit ook nog wel als de enige functie van het C.B. v. Zuigelingen beschouwd. De praktische moeilijkheden bij de voeding der zuigelingen, waarbij vele gezond geboren kinderen door ondoelmatige voeding zich slecht ontwikkelden, ziek werden of stierven, deed de behoefte aan goede leiding bij de voeding ontstaan.

De voeding der zuigelingen is langzamerhand wel veel verbeterd, de grove fouten der moeders van vroeger zien we veel minder, en algemeen-hygiënische begrippen betreffende de voeding van de zuigelingen zijn meer gemeengoed geworden.

De voedingsregeling der zuigelingen heeft bereikt een daling der zuigelingensterfte en vermindering der zuigelingenziekte.

Doch hiermede is de taak der voedingsregeling niet ten einde. Immers, om de voedingsregeling groepeerft zich een grote massa factoren, die voor de ontwikkeling van het kind van grote betekenis zijn.

Welk een groep konstitutionele factoren openbaart zich niet aan ons in de reactiewijzen op het voedsel! En welk een winst kan dit betekenen voor de ontwikkeling van het kind. Enerzijds een direkte betekenis voor de individuele voedingsregeling van het kind, waarbij we naast sterftevermindering en ziektebeperking nu ook trachten moeten de voeding individueel zodanig te regelen dat de mogelijkheden voor ontwikkeling zo gunstig mogelijk zijn in verband met de constitutie.

Anderzijds betekent de kennis die de leider van het C.B. heeft verkregen van konstitutionele factoren door middel van de reactiewijzen op het voedsel, een beter begripen van het kind, waardoor de individuele algehele verzorging, ook bezijden de voeding, de vruchten zal dragen.

De massaverzorging voelt heden te weinig de zuigelingenvoeding als probleem. Onderschat men de moeilijkheden, dan zal weldra blijken dat een gedeelte der zuigelingen, de neuropathen, hiervan een terugslag zal ondervinden en zullen slechte ontwikkeling en ziekten van dezen weer in ernstige mate toeneemen.

Voor de individuele verzorging blijft dus de voeding als kernprobleem van onschutbare betekenis; enerzijds om een bepaald kind het hem

zo goed mogelijk passende voedsel te kunnen verstrekken, anderzijds om de verkregen kennis der konstitutie als een blijvende verrijking te kunnen hanteren bij de verdere verzorging van het bepaalde kind.

Naast de voedingsregeling worden ook andere wenken gegeven voor de verzorging van de zuigeling. De hygiëne der algemene lichamelijke verzorging is de laatste tijd tot de bevolking sterk doorgedrongen en voor de meeste bezoeksters der C.B.'s wel gemeengoed geworden.

Toch wijzigen zich onze opvattingen hieromtrent nog regelmatig en moeten de behaalde winsten telkens weer langzamerhand tot het publiek hun weg weten te vinden.

Op het gebied der constitutioneel afwijkende kinderen echter liggen nog steeds voetangels en klemmen en moeten maatregelen genomen worden die individueel gewenst zijn en voor deze individueel ingestelde verzorging blijkt leiding toch noodzakelijk, daar de verkregen „massa-begrippen" niet meer toepasselijk blijken, of zelfs schadelijk kunnen werken.

Het werk der C.B.'s is vóór alles prophylaktisch. Zo moeten ziekten zoveel mogelijk worden geweerd, en bij de zuigeling gelden als grote bronnen de voedingsstoornissen, de infectieziekten en de Engelse ziekte.

De voedingsstoornissen worden niet alleen voorkomen door instelling der voedingswijzen van het gezonde kind, doch vooral ook door doeltreffende voedingsmaatregelen in verband met tijdelijk veranderde toestand van het kind, zooals tijdens en na een infectie, waarbij een verminderde draagkracht voor voedsel kan ontstaan. Een simpele verkoudheid kan reeds voldoende hiervoor zijn.

Prophylaktische maatregelen tegen Engelse ziekte vinden op de C.B.'s voor Zuigelingen reeds een zeer uitgebreide toepassing.

Ook de geestelijke verzorging der zuigelingen speelt reeds een grote rol.

In het eerste halfjaar uiten de nerveuze factoren zich veelal in algemene onrust, in lichamelijke functies als voedingsmoeilijkheden, spugen e.a., maar in het tweede halfjaar komen ook meer vraagstellingen ter sprake, welke direkt erkend worden als zijnde van geestelijke aard. Op deze leeftijd komt het er reeds op aan de juiste verhouding van moeder tot kind te leren vinden, dus enerzijds de moeders wijzen op het onjuiste van verwennen, waardoor het kind veelleisend wordt, en tenslotte met zijn vele eisen toch onvoldoende bevrediging kan krijgen; anderzijds de moeders wijzen op de nadelen van een te veel en te lang alleen laten staan van het zeer jonge kind; de moeders helpen vinden het juiste moment om meer vertier te brengen in het leven van het kind, het een bepaalde tijd in de huiskamer te brengen, om het kind in een box te brengen enz.

We moeten trachten de moeders te brengen tot een natuurlijke verhouding van moeder en kind.

Juist in onze tijd, bij meer kennis en belangstelling voor „het kind” dreigen de gevaren van het nastreven van ideaalwensen van de moeders voor haar kind. Dit uit zich al dadelijk in een „geëiste” gewichtstoename, in een „geëiste” kleur, e.n. alsof het kind naar willekeur gebouwd kan worden!

Langzamerhand zal het de leider van het C.B. veelal gelukken de moeders van de vooropgestelde wensen en eisen te bevrijden en het direkte contact met het eigen kind levend te houden, waardoor de moeders het eigen kind met zijn eigen aard trachten aan te voelen en te begrijpen, om het zo de individueel passende verzorging te doen deelachtig worden.

Consultatiebureaux voor Kleuters.

Het werk op het C.B. v. Kleuters is ingewikkelder. Het kind is meer uitgegroeid en gedifferentieerd, inwendige factoren hebben meerdere manifestaties gevonden, uitwendige omstandigheden hebben hun invloed doen gelden.

Voor het waarden der symptomen bij het kind is het natuurlijk noodzakelijk de normale ontwikkelingsgang te kennen.

We krijgen op het C.B. gezonde kinderen, moeten deze gezond houden en oordelen waar de eigenaardigheden van het kind dreigen buiten de normale schommelbreedte te komen.

Dit geldt lichamelijk, bijv. uitingen in de lichaamsbouw, waarbij afwijkingen een rol kunnen spelen, waardoor bijv. de lichaamsbouw te jeugdige trekken vertoont, of reeds te ouwelijk is, of disharmonisch aandoet.

Dit geldt ook geestelijk, waarbij vele moeilijkheden die het kind aan zijn ouders berokkent tussen 2½ en 4 jaar voor normaal kunnen gelden, maar ditzelfde type moeilijkheden bij een ouder kind duidelijk als afwijkend moet worden gekwalificeerd en aldus een aanwijzing geeft dat in de ontwikkelingsgang anders moet worden ingegrepen, opdat het kind zich niet in ziekelijke richting verder ontwikkelt.

Verlegenheid en huilen bij het onderzoek is voor een kind van 1½ jaar normaal, waar rust hier dikwijls op een te geringe geestelijke belangstelling voor de omgeving kan wijzen; voor een kind van 3 jaar echter geeft rust bij het onderzoek meer de normale houding aan, terwijl verlegenheid en huilen juist nu een aanwijzing geven voor dreigende gevaren.

Bij het leiding geven aan de algehele verzorging van de kleuter

grijpen lichamelijke en geestelijke factoren gezamenlijk in, met onderlinge wisselwerking.

Voor al aan de lichamelijke geaardheid trachten we het kind konstitutioneel te zien, zo in de lichaamsbouw (typologie) in uitdrukkingen van het centraal zenuwstelsel en van het vegetatief zenuwstelsel, in uitdrukkingen van het orgaansysteem der klieren met inwendige afscheiding, waarbij ook het tempo der ontwikkelingsgang van betekenis is.

Correleerend hiermede hebben we dan veelal een basis om ook het kind in zijn geestelijke uitingen beter te begrijpen, om samengestelde eigenaardigheden in het licht der konstitutie beter naar waarde te kunnen schatten.

Bij het leiding geven aan de lichamelijke ontwikkeling van de kleuter wordt noodzakelijk daarmede een invloed op de geestelijke ontwikkeling uitgeoefend.

Zo zal het behandelen der Engelse ziekte een vermindering der geestelijke prikkelbaarheid ten gevolge hebben; zo zal een goede nabehandeling van infectieziekten veelal het naar al te dikwijls ontstaan van slecht eten en chagrijnigheid kunnen voorkomen.

Omgekeerd zal het leiding geven aan de geestelijke ontwikkeling de lichamelijke toestand ten goede kunnen komen. Zo zal door geestelijke beïnvloeding het slecht eten kunnen worden opgeheven, waardoor de voedingstoestand en al wat daarmede samenhangt aanmerkelijk wordt verbeterd. Zo zal het terugbrengen der overmatige bewuste moederbinding tot normale proporties het kind minder vatbaar voor infecties maken, het hoesten verminderen, enz.

Juist door deze wisselwerking wordt het leiding geven aan de ontwikkeling van de kleuter veelal zo moeilijk, elk ingrijpen kan een sterke uitstraling hebben met weer de invloedsferen dezer uitstralingsgebieden.

Steeds moet men het kind als een eenheid blijven zien en moet men weten dat naast kwalitatieve invloed zeker ook de kwantitatieve factoren beslissend zijn voor een goede „normalisering” van het kind in heel zijn onderlinge samenwerking en wisselwerking zijner organen, functies, psyche en groeiprocessen.

Zo als we zien hoe ons ingrijpen subtiel moet geschieden, willen we niet door te eenzijdige blik met het redderen der éne faktor andere zijden benadelen, zo zien we hoe bij de moeders door kleine misstappen harerzijds groote gevolgen zijn ontstaan.

Door een enkele verkeerde reaktiewijze der moeder zien we soms hoe moeder en kind beide in het verkeerde spoor gestuurd, gezamenlijk de toestand steeds slechter doen worden, draaiend als in een circulus vitiosus.

Wil men grondig en meer houdbaar werk verrichten, dan moet men trachten zooveel mogelijk de eerste misstappen te achterhalen, om na tot daar terug te zijn gegaan, te trachten deze misstap onschadelijk te maken, om dan vandaar uit weer het goede pad gezamenlijk te doen vinden.

Ook het arbeidsveld der C.B.'s voor kleuters is preventief gericht. Als zodanig vervult het ook een rol als opsporingsdienst voor afwijkingen welke verdere behandeling behoeven. Daarom is nodig een goede samenwerking met andere instellingen, welke de belangen der kleuters behartigen. Zo is een goede samenwerking met een C.B. voor Tuberculose wel zeer gewenst, zowel voor de diagnose van groot belang, als voor de eventueel verdere behandeling en sociale verzorging, welke dan nodig mocht blijken.

Verder wordt bij bepaalde afwijkingen verwezen naar de huisartsen of passende poliklinieken, zo naar de kinderartsen, naar de oor-, neus-, keelartsen, oogartsen, huidartsen, orthopaedisten, zenuwartsen.

Van zeer grote betekenis is het ook de kinderen, bij welke grote gevaren dreigen voor geestelijke ontsparing, te kunnen verwijzen naar een C.B. voor moeilijke kinderen (Medisch-paedagogische bureaux), wat echter nu nog slechts in de grotere plaatsen mogelijk is.

Het laatste jaar is bij ons aan het Kleuterbureau Regentesselaan, Den Haag, nog een mooie uitbreiding gekomen door de toevoeging van een Bureau voor preventieve tandverzorging, dat in de lokalen van het kleuterbureau is ondergebracht. Zodoende kunnen we onze kleuters regelmatig naar de tandarts verwijzen om het gebit in zo gunstig mogelijke toestand te houden, wat ook voor het komend blijvend gebit van grote waarde is. Hiervan wordt dan ook door de moeders een zeer dankbaar gebruik voor haar kinderen gemaakt.

Tot het Kleuterbureau komen de moeders ten eerste als direkte voortzetting vanaf het zuigelingenbureau, hetgeen zeer toe te juichen is, daar dan de kinderen beter bekend zijn aan de leider en reeds een basis is gelegd voor verdere opbouw.

Ten tweede komen de moeders ook zonder klachten tot het Bureau in de hoop daar een veilige haven te vinden voor het geval dat mogelijke gevaren het kind gaan bedreigen. En ten derde worden de moeders tot het Bureau gedreven met een of meerdere kleine klachten, welke zij onvoldoende achten om een polikliniek te bezoeken, terwijl zij dan bovendien veelal niet weten waar zij zich vervoegen moeten. Het contact der moeders met de leider van het Kleuterbureau ligt dan ook gemoedlijker, ruimer en intiemer.

Uit dit vertrouwensvol kontakt groeit dan de overgave en bespreking van al datgene waarmede de moeders moeilijkheden ondervinden of zorgen over hebben.

Vooraf op geestelijk gebied kan het zich uitspreken der moeders van zoveel betekenis zijn. Hoe goed doet het niet om onnodige zorgen te doen verdwijnen rond het kind; zowel voor de moeder als voor het kind is deze bevrijding zo heilzaam; of wel de moeilijkheden in het verband naar werkelijke betekenis te leren waarderen. Of wel zoals het meeste voorkomt de ontstaanswijze der werkelijke moeilijkheden op te sporen en deze aan de moeders duidelijk te maken om haar zodoende andere wegen te doen inslaan.

Door de leider van het Kleuterbureau worden de „kleine klachten” zo gretig opgenomen, omdat hier toch dikwijls de aanknopingspunten worden gevonden waar het kind of het milieu ten opzichte van het kind de minste weerstand biedt en doorbraak naar ziekelijke richting dreigt. De „kleine klachten” leren juist het kind kennen.

Niet altijd worden de „kleine klachten” als zodanig van betekenis geacht, doch hoe kunnen ze niet een tot uiting komend symptoom vormen van bijzonderheden, die eigenlijk elders liggende, verdekt hun verstoring volbrengen. Zo kunnen slecht eten, nagelbijten en vele andere allen slechts een symptoom zijn van dieper liggende moeilijkheden, en is het van het meeste belang om juist die moeilijkheden, die tot die symptoomuitingen aanleiding geven, zoveel mogelijk te helpen redderen. Het is toch niet denkbaar dat men het slecht eten tot goed eten brengt door alleen de wijze van eten te bespreken! Bovendien volgen gewoonlijk bij het uiten van een enkele klacht, hiermede samenhangend, nog veel meer klachten, hetzij als oorzaak of als gevolg van de hoofdklacht; hetzij coïnciderend, als gevolg van dezelfde oorzakelijke faktor als van de hoofdklacht.

Welke klachten krijgen we nu dikwijls te horen? Eerstens wel het *slecht-eten*. Dit is een uitgesproken voorbeeld voor de behandeling van het gehele kind, met zijn milieu. De lichamelijke toestand moet nagezien en eventueel hier worden ingegrepen; b.v. slecht-eten bij bloedarmoede verbetert door behandeling der bloedarmoede, slecht-eten tijdens en na infecties, enz.

Dan moet gezocht naar geestelijke factoren, welke het slecht-eten verwekt en onderhouden hebben, men denke aan de vele neuropathen met hun moeilijke aanpassing aan nieuw voedsel en nieuwe wijze van voedseltoediening en hun groter neiging tot vormen van voorwaardelijke reflexen met volharden in de eens gewekte tegenzin.

En dan, waar praktisch zeker de grootste groep slecht-eters hun oorsprong vindt: onjuiste verhouding van het milieu tot het kind.

Men denke aan enige kinderen, nakomertjes e.a. Evenzo: onjuist optreden der ouders tegenover het slecht eten van het kind, te veel aandacht zowel in positieve als in negatieve zin. Dikwijls spelen alle soort factoren een rol en zal men met de moeder overleg plegen om al de oorzakelijke en onderhoudende factoren tegemoet te treden, wil men het slecht-eten doen verdwijnen.

Dan de kinderen die *bleek zien*, waarbij ook weer zo duidelijk een- deels de vnl. lichamelijk gestoorden, de kinderen met echte bloedarmoede behoren, doch waar de meeste kinderen slechts een schijnbloedarmoede vertonen als uiting van een nerveuze bijzonderheid in gestel of in de toestand van het kind.

En juist op het Kleuterbureau komt een zo groot aantal kinderen met schijnbloedarmoede, kinderen die dan natuurlijk op andere wijzen eveneens de eigenaardigheden uiten van de nerveuze bijzonderheid. Kinderen waarbij gewoonlijk meer gevaren dreigen en waarbij moeilijkheden en stoornissen dieper en langduriger kunnen inwerken, juist kinderen, voor wier opvoeding de moeders steun behoeven.

Ook jonge kleuters met neiging tot *darmstoornissen* zien we betrekkelijk veel, waarbij een goede diëetregeling prophylactisch werkt om verdere darmstoornissen zoveel mogelijk te vermijden. Ook hierbij spelen naast het voedsel nerveuze invloeden dikwijls een belangrijke rol.

Dan moet de moeders geleerd worden de wijze van omgang en behandelen bij *kleine infecties*, zoals verkoudheden, of *na afloop van ziekten*, waarbij sterk individualiserend moet worden ingegrepen. De draagkracht lichamelijk en geestelijk is verminderd, en de weg moet gezocht worden tussen de klippen door van al te voorzichtig, waardoor vooral de bezwaren van te weinig buitenlucht en geestelijk verwennen dreigen, als een te weinig rekening houden met de verminderde draagkracht, waardoor de eisen lichamelijk en geestelijk te hoog gesteld worden, zodat in plaats van stijgen een steeds dalen volgt.

Het „sparen” van het kind wordt veel te weinig beoefend, waardoor de infecties het kind veel sterker en langduriger benadelen dan nodig is, en bovendien krijgt het onvoldoend-uitgeziekte-kind veel eerder weer een nieuwe infectie, waardoor de algemene toestand door het volgen van de ene infectie op de andere steeds zakt, hetgeen toch veelal te voorkomen ware geweest.

Natuurlijk moet een mogelijke lichamelijke oorzaak voor herhaalde infecties, zoals *vergroete amandelen*, zo nodig ter behandeling naar de keelarts worden verwezen.

Evenzo moeten we een open oog houden voor de algemene behandeling van het nerveuze kind, daar geestelijke factoren de vatbaarheid werkelijk en schijnbaar kunnen verhogen.

Voor de mogelijkheid van het bestaan ener *tuberculose* moeten we op het Kleuterbureau ook steeds open staan, en waar de diagnose veelal moeilijk blijkt, is samenwerking met een C.B. voor Tuberculose uiterst gewenst.

Ook van het wegwerken van de nog nauwelijks uitgesproken angst der moeder dat haar kind tuberculose zou kunnen hebben, door na onderzoek met zekerheid te kunnen verklaren dat het kind geheel vrij van tuberculose is, hebben we veel vreugde beleefd. Door de mindere angst der moeder gaat het kind al spoedig minder hoesten!

De prophylaxis en behandeling der *Engelse ziekte* is de laatste jaren wel zeer sterk vooruitgegaan, en gelukkig is het aantal gevallen van zware rachitis (natuurlijk zijn dit allemaal kinderen, die nog niet eerder of slechts enkele malen het C.B. bezochten,) zeer gering geworden.

Toch blijft op elk Kleuterbureau de Rachitisprophylaxe een zeer belangrijke taak.

Tevens biedt deze een mooi aanknopingspunt om algemeen hygiënische begrippen te doen ingang vinden. Terwille der *Engelse ziekte* is de moeder eerder dan anders hereid wat meer met het kind uit te gaan, of het kind op een zonnig balkon te plaatsen, ja zelfs om een hardnekkige overvoeding te staken, waar zij anders niet toe zou zijn overgegaan.

De Vereniging „Naar 't Strand" in den Haag, waar zomers de kinderen de gehele dag buiten kunnen zijn, is een zeer welkome daadwerkelijke hulp bij de rachitisbehandeling.

Als overgang naar de meer geestelijke stoornissen, willen we hier eerst noemen de *nachtelijke onrust*, welke zowel een lichamelijke oorzaak kan hebben als wel door zuiver geestelijke conflicten kan worden teweeggebracht, terwijl natuurlijk ook beide faktorengroepen, elkaar versterkend, het opjillen 's nachts kunnen verwekken.

Spelen *angsten* een rol, zowel overdag als 's nachts, dan moeten we op velerlei in de algehele geestelijke ontwikkelingsgang letten en algemeen-geestelijk-hygiënische begrippen doen ingang vinden, zoals bijv. het niet slapen der kinderen op de slaapkamer der ouders.

Van grote betekenis achten we het Kleuterbureau om *normale ontwikkelingsfasen* waarbij het kind zich afwijkend gedraagt, gezond te helpen passeren. Helaas vinden de moeders lang niet altijd intuïtief de juiste weg. Integendeel, hoe zien we niet, hoe fouten door moeders bepaald, door niet-begrijpen en niet-weten, een verkeerd optreden bij bepaalde kindsfasen, zich danig wreken en het kind doen afglijden, of doen volharden op onjuiste wegen, dan zien we in latere jaren nog fasemoeilijkheden uit de jongere jaren optreden, die uit hun verband

gerukt, storend werken en een harmonische verderontwikkeling remmen.

Men denke hierbij bijv. aan de moeilijkheden van de 1e puberteit (ongeveer 2½ tot 4 jaar), waar enerzijds de neiging tot zelfstandigheid zich duidelijk begint te voltrekken en anderzijds de moederbinding krampachtig wil worden vastgehouden. Hoe hier negativisme, drift, agressie, en andere voor de omstanders als lastig ondervonden eigenschappen, hier in ontwikkelingsverband moeten worden gezien, waardoor het optreden der moeders dan niet meer de weg volgt van „wie is de baas, en het kind moet jong geleerd, nu moeten die kwade buien eruit met dwang”, doch na meer begrijpen, zullen de moeders helpen met takt, zullen zij trachten de gevoelige plaatsen te sparen, bevorderend de zelfstandigmaking, meer het kind „laten gaan”, liefdevol toezien en helpen bij de innerlijke conflicten, zonder onderdrukking of overheersing.

Welk een aantal moeilijkheden bij de *ontlastingslozing* worden niet voorkomen, als men begrijpt welk een belangrijke rol de defaecatie speelt bij een kind van ongeveer twee jaar.

Zonder ruwheid, doch ook zonder teveel accent moet deze functie in normale banen worden geleid. Fouten bij de assistentie begaan kunnen zich hardnekkig blijven wreken in het steeds meer ophoudende-ontlasting, in onzindelijk worden e.a.

Evenzo met het *nachtelijk-in-bed-plassen*. Hoe speelt een juiste leiding bij de urinelozing (en natuurlijk moet hierbij aan de algehele geestelijke en lichamelijke verzorging van het kind ook worden gedacht) niet een belangrijke rol om de kinderen ter juister tijd zindelijk te krijgen.

Ook een juiste houding der ouders ten opzichte van *sexuele moeilijkheden*, onanie, sexuele spelletjes met andere kinderen, is van zulk een grote betekenis om deze kinderen voor ondragelijke schuldgevoelens en angsten te behoeden of om te voorkomen dat deze kinderen een geïsoleerde weg op dit gebied verder vervolgen. Ook op deze leeftijd is sexuele voorlichting veelal noodzakelijk en zien we de gevaren van het ooievaarsverhaal.

Talrijk zijn de besprekingen van *medisch-psychologisch-paedagogische aard*, welke we met de moeders houden; van alles wat met de kinderen passeert en moeilijkheden geeft of gevaren met zich medebrengt komt hier ter sprake. Niet alleen de gevaren door de moeders belicht en naar buiten gebracht, doch ook de ontdekte gevaren, welke de leider ziet en welke de moeders niet zien, of liever niet willen zien.

Daarbij denke men bijv. aan de *inzichzelfgekeerde schuchtere kinderen*, welke de leider van het C. B. meest de eerste hand ten hulpe biedt,

of aan de „*modelkinderen*“, die te jong zo keurig korrekt alles ver-richten waar de moeders bijna trots op zijn, doch als de moeders langzamerhand leren zien dat remming der ontwikkeling hier dreigt, is het een dankbaar werk de baan voor deze kinderen ook weer vrij te krijgen.

Dan de „*verkeerde gewoonten*“ als duimzuigen e.a. waarbij de tand-arts de behulpzame hand biedt deze gewoonten te doen afwennen, daar het gebit hier ook een nadeel van ondervindt. Stotteren, nagel-bijten, e.a. eisen ook wel de algehele gewenste verzorging van het kind.

Natuurlijk moet steeds streng worden geïndividualiseerd, een symp-toom kan uitloeiisel zijn van meerdere bronnen, en de wijze van aangrijpen van het kind zal pas goed slagen als deze op diens aard wordt afgestemd.

De verhoudingen van het kind met zijn milieu geven ook vele moeilijkheden. In de eerste plaats blijkt veelal de verhouding van de moeder tot het kind en omgekeerd tot meer normale proportie te moeten worden teruggebracht. Dan de moeilijkheden in de gezins-konstellatie, een oudste kind, een enig kind, een jongste kind enz., waar een teveel of een te weinig liefde en belangstelling voor kan getoond worden.

Niet te vergeten het hulp bieden aan de moeders bij de fasemoeilijk-heden, zich uitend in prikkelbaarheid, agressie, huilen, opnieuw onzinde-lijk worden e.a., van het kind na de geboorte van een broertje of zusje, op welk punt nog veel schijnt te liggen wat door de moeders niet wordt begrepen, waardoor de moeilijkheden voor het kind zich verscherpen en zelfs tot een ongewenste uitweg kunnen voeren.

Hoewel een te sterke moederbinding veel meer voorkomt, zien we toch ook gevallen, waarbij kinderen tekort zijn gekomen aan uiting van moederliefde, zo bij ongewenste kinderen, „inrichting-kinderen“ van ongehuwde moeders, oudste of middelste kinderen uit grotere gezinnen, stiefkinderen. Dankbaar is het hier een verandering ten goede te zien groeien, zo langzaam aan, over meerdere jaren van het Bureau worden inhalingen bereikt en wordt tenslotte een juistere verhou-ding verworven.

Niet altijd is het mogelijk de milieuvloeden te wijzigen alleen met spreekuurbehandeling. Maar in die gevallen is hulp van een psycho-logisch geschoolde huisbezoekster noodzakelijk.

De sterker gestoorde kinderen en de sterker gestoorde milieu's moeten langzamerhand, met veel tact en geduld, door deze huisbezoek-ster worden geholpen, waarbij ook de invloed op de vaders en op de onderlinge verhouding van betekenis is.

Enkele gevallen zullen blijken in het bijzonder geschikt te zijn ter behandeling op een C.B. voor moeilijke kinderen en worden dan, waar mogelijk, hierheen verwezen.

Talrijk is het aantal *neuropathen* op een Kleuterbureau. Bij de opvoeding dezer kinderen toch ondervinden de moeders zeker de meeste zorgen en de grootste puzzles, zowel zich uitend aan lichamelijke als aan geestelijke zijden. Het is of bij deze kinderen alle mogelijke wegen tot stoornis spoedig een aansluiting vinden.

Daarbij komt nog dat, dank zij de erfelijkheidsfactoren, de neuropathe kinderen dikwijls onevenwichtige en gestoorde ouders bezitten, waardoor deze milieuvloeden op de reeds geboren neuropath des te funester werken.

Hoe dikwijls is hier dan het huisbezoek niet een zegen, waarbij het meer onttrekken der kinderen aan het gestoorde milieu, zo het schoolgaan of zomers in dagverpleging buiten, mede betere ontwikkelingsmogelijkheden biedt.

De taak der C.B.'s voor Kleuters is veelomvattend, moeilijk, veelzijdig en veeleisend. Bovendien moet de leidende kinderarts psychologisch gericht zijn, wil het werk vruchtdragend zijn, terwijl een psychologisch geschoolde huisbezoekster voor een deel der gevallen onontbeerlijk is.

Succes is slechts daar te verwachten, waar de moeders ruim open staan voor de besprekingen, hetgeen reeds een zekere rijping bij haar veronderstelt, met dwang of forceren is hier evenmin wat te bereiken als bij de kinderen.

Op de C.B.'s voor Zuigelingen trachten we alle lagen der bevolking zowel in de stad als op het platteland te bereiken, op de C.B.'s voor Kleuters wachten we de ouders, die de behoefte aan steun bij de verzorging van hun kind hebben gevoeld.

Doch niet slechts de kinderen, die een C.B. bezoeken plukken de vruchten van het werk, doch ruimer is de kring, verder strekt de werkingssfeer zich uit, daar men de C.B.'s moet beschouwen als een kern, van waaruit hygiënische begrippen voor de verzorging, lichamelijk en geestelijk, van zuigeling en kleuter, hun intree doen in de maatschappij.

De beteekenis van Jane Addams van Chicago 1860 — 1935

door E. C. KNAPPERT.

II.

Without the advance and improvement of the whole, no man can hope for any lasting improvement in his own moral or material individual condition.

Jane Addams.

De grondslagen van haar werk.

Januari 1889 gaat Jane Addams op zoek naar een huis in een buurt, waar menschen wonen zonder geld met behoeften, die behoeften en ontplooiingsmogelijkheden, die mogelijkheden blijven. Zij vindt een ruim huis, in 1856 gebouwd door den man, wiens naam eraan verbonden is gebleven en die daardoor in de gansche wereld bekend geworden is. In den loop der jaren omvatte Hull-House dertien gebouwen. Toen Jane Addams het huurde, waren hare naaste bureu een herberg en een begrafenisonderneming. Een grappenmaker maakte ervan: „Ridder, Dood en Duivel” wat de eigenares de opmerking ontlokt, dat de vriendelijkheid der straatbewoners voor heldhaftigheid heel geen plaats liet. In September werd het huis betrokken door Miss Addams en Miss Starr. Den eersten nacht vergaten zij niet alleen een zijdeur te sluiten, maar lieten hem wijd openstaan. Dat er niets gebeurde, bewees hoe eerlijk en goedgezind de bureu waren! Het heerenhuis werd gemeubileerd in overeenstemming met zijn karakter en alsof het stond in de buurt waar het oorspronkelijk hoorde. Wat sneller dan bij ons, was Halsted Street, een der hoofdstraten van Chicago, van karakter veranderd. En zoo was het huis van woonhuis fabriek geworden, daarna een tweedehandsmeubelmagazijn en een tehuis voor ouden van dagen. Welgestelde Ieren en Duitschers hadden plaats gemaakt voor Russische Joden, Italianen en Grieken.

Het huis kwam op zij uit in Polkstreet, een straat van zes Engelsche mijlen, die de opslagplaatsen van vee met de scheepswerven aan de rivier verbond. Slagers-, kruideniers-, confectiewinkels en herbergen begrenzen de straat aan beide kanten. Oorspronkelijk lag Hull-House in een voorstad, maar Chicago breidde zich snel uit en het grenst nu aan uitgebreide kwartieren van landverhuizers. Tusschen Halstedstreet en de rivier wonen meer dan tienduizend Italianen: Napolitanen, Sicilianen, Calabriërs, met hier en daar wat Venetianen en Noord-

Italianen. Meer zuidelijk wonen veel Duitschers en in de zijstraten Poolsche en Russische Joden. Dat stadsdeel verloopt in het Boheemsche kwartier. De Bohemers (nu Czechoslovaken) zijn er zoo talrijk dat Chicago de derde Boheemsche stad ter wereld is. ¹⁾ Franschen, Canadeezen, Ieren en Amerikanen, wier ouders emigranten waren, sluiten zich noordelijk hierbij aan.

De stadsautoriteiten schijnen hier nimmer het initiatief te nemen tot welke verbetering ook. Daar nu een bevolking, die bij den dag leeft en wier leven één doorlopende poging is om het hoofd boven water te houden, zich verder om niets bekommert, is het gevolg, dat de straten onbeschrijflijk vuil zijn. Aan gemeentelijke voorschriften wordt niet de hand gehouden, het aantal scholen is onvoldoende, de straatverlichting eveneens, de bestraffing lijkt nergens naar. In de zijstraten, sloppen en gangen ontbrekt zij geheel. De stallen tarten iedere beschrijving. Honderden huizen hebben geen verbinding met het rioolnet. De voor het meerendeel houten huizen, oorspronkelijk gebouwd voor één gezin, werden nu door verscheidene families bewoond. Een van de bedenkelijkste verschijnselen was, dat groote huizenblokken het eigendom waren van Italiaansche landverhuizers die geld gemaakt hadden. En bleven wie zij waren. Hunne kinderen bleven schoenpoetsers, hunne vrouwen bleven lompsorteerders. Jane Addams maakt à propos van dit verschijnsel de opmerking, dat dus niet altijd bezit verantwoordelijkheid met zich brengt. Wij vragen ons af of men van deze menschen verwachten kon, dat zij op hunne nieuwe burens prijs zouden stellen en het huis wenschen te betreden, dat zoo royaal voor hen werd opengesteld.

Er was inderdaad één categorie. Dat waren zij die, buiten eigen schuld aan lager wal geraakt, hadden moeten verhuizen naar deze buurt. En zoo verwondert het ons niet, dat reeds in de eerste weken na hun vestiging, een aantal jonge vrouwen een leesclub vormden, waar G. Eliot's *Romola* werd voorgelezen, toegelicht met al de photo's, die Jane Addams en Miss Starr uit Italië hadden meegebracht. Om beurten werden twee van de deelnemsters te voren ten eten gevraagd, niet alleen als gasten, maar als medehelpers. Want de eetkamer moest in orde gebracht voor de club, en vóór dien moesten de vaten gewasschen zijn, de photo's klaargezet enz. enz.

Hier leggen wij den vinger op wat kenmerkend is voor al het werk van Jane Addams: het vanzelfsprekende van wat ons West-Europeanen

¹⁾ Stelster dezex hoorde vóór enkele jaren den burgemeester van Chicago verzekeren, dat zijn stad meer Italianen herbergt dan in Florence wonen, meer Joden dan in Jeruzalem, meer Polen dan in Warschau.

revolutionair lijkt. Uit datzelfde besef zocht zij een bestaand huis, waar wij opzettelijk een Volkshuis zouden bouwen, meubileerde zij dit haar huis zoo als het bij haar woonhuis en niet bij een instelling paste. Men herinnert zich hoe afwijzend en sceptisch zij stond tegenover al het opzettelijke van Engelsche pogingen om het volk te bereiken. „Hoe onvermijdelijk al deze maatregelen zijn mochten voor klassebewuste Engelschen, moesten zij wel kunstmatig schijnen voor een Westersche Amerikaansche, die geboren was in een plattelands-gemeente, waar pioniersleven standverschil onmogelijk had gemaakt.” De eerste logeergast van Hull-House was een oude dame, die Hawthorne gekend had tijdens zijn verblijf op Brook Farm, een soort Amerikaansch „Walden”; zij gaf vijf lezingen over Hawthorne en zijn werk. Zij had gehoord van Hull-House en was er heengekomen om nog eens in een sfeer te zijn, waar idealisme in de lucht zat. Dit soort menschen, die van het hunne gaven zonder pretensie en als een vanzelfsprekendheid, verwachtten dat anderen klaar stonden om in ontvangst te nemen wat hun eigen leven verrijkt had, zijn altijd de steun en hulp en toevlucht geweest van Hull-House. Vrijwilligers voor blijvend werk begonnen zich intusschen ook aan te melden. Zoo werd het mogelijk een Fröbelschool te openen en kort daarna een jongensclub. Maakt men zich even waar wat er leven moest in kinderen van landverhuizers uit alle Europeesche landen hier bijeengebracht, dan spreekt het van zelf, dat de romantiek van oude ridderromans een krachtig bindmiddel werd. Maar wie verwondert zich, dat het altijd moeite gekost heeft geschikte leiders voor dit jongenswerk te vinden?

Leerzaam is Jane Addams' opmerking: „Deze zorg heeft ons vergezeld door al de jaren van groei en ontwikkeling heen. Tot op dezen dag, nu de Jongensclub ¹⁾ over een gebouw beschikt van vijf verdiepingen, met zijn uitstekend ingerichte werkplaatsen, recreatiezalen en studeerkamers, is slechts die groep een succes, die beschikt over een toegewijden, redzamen en vindingrijken leider.

De dozijnen kinderen, welke die eerste jaren hun weg vonden naar het gastvrije buurthuis, werden in groepen verdeeld met het bepaalde doel, hun verbeeldingsleven te richten op een schooner en edeler leven dan de achterbuurt te zien gaf en ze tot werkzaamheid te brengen. Tot op dezen dag, al is op de scholen handenarbeid en zelfwerkzaamheid ingevoerd, wordt groote waarde gehecht aan dit werk. Want is het niet van overwegend belang, dat kinderen van veertien

¹⁾ Men bedenke dat „club” in het Engelsch beteekent: vereeniging, gezelschap, sociëteit.

jaar zoodra de schooldeuren zich voorgoed achter hen sluiten, worden opgevangen in een kring, waar zij met de eigen oude schoolmakers steeds welkom zijn, zich thuis voelen en bij den overgang naar het arbeidersbestaan houvast hebben?

Daar het uitgesproken doel van de bewoners van Hull-House was hun leven te leven als goede bureu, spreekt het vanzelf, dat zij zich niet bij kinderen en jeugd bepaalden. Al het geforceerde en krampachtige was haar echter zoo door en door vreemd, en het gevoel van saamhoorigheid met de omgeving zoo sterk, dat met het grootste vertrouwen de gelegenheid werd afgewacht contact te krijgen met volwassenen. Weldra bleek dat de buurt niet anders verwachtte of de bewoners van Hull-House waren tot alles bereid. Bij geboorten, ziekte en dood werd hare hulp ingeroepen. En via de kinderen bereikte men de volwassenen, waar behoefte aan gemeenschappelijk leven, aan samen zijn en kameradschap grooter bleek dan alle verschil in afkomst, ras, taal. Een kindje met een hazelip werd zes weken lang verzorgd in een van de slaapkamers der bewoonsters van Hull-House. Een week nadat het weer thuis was, stierf het door verwaarloozing. Een ongetrouwde vrouw, die zonder hulp haar kind wachtte, want hare bureu, brave Iersche huismoeders „wilden zoo een niet aanraken“, vond Jane Addams klaar staan. Een jonge man, die aan tering heenging, had van zijn vrienden zooveel whisky cadeau gekregen, dat hij perioden van wildheid had. In een van die vlagen stierf hij, opgepast door Jane Addams. Over de vereenzaming van landverhuizers kunnen wij ons geen voorstelling maken. Een Italiaansche vrouw keek verrukt naar de rozen op een van de feestavonden van Hull-House. „Hoe waren die zoo frisch gebleven op de lange reis van Italië naar Amerika?“ Zij kon niet gelooven, dat hier rozen groeiden. Was zij niet zes jaar in dit land en had zij ooit een roos gezien? En deze vrouw woonde slechts tien huizenblokken van een bloemenwinkel. Nooit was zij naar het naburig park gegaan. Amerika was voor haar de vuile achterstraat waar zij woonde.

Terugziende op die eerste maanden in hare nieuwe woning, schrijft zij: „Misschien werden in deze eerste dagen de eenvoudige mensche-lijke grondslagen gelegd, waarop voortdurend leven met de armen mogelijk is. Ten eerste: een wezenlijke voorkeur om in een arbeids-rijk te leven, om het beroep op het mensche-lijke. Ten tweede: de overtuiging, om de woorden van Canon Barnett te gebruiken, dat al wat menschen met elkaar gemeen hebben, beter en schooner is dan wat ze gescheiden houdt en dat deze fundamenteele gelijkheden, wan- neer men ze het juiste accent geeft, zonder moeite den voorrang krijgen

over de wezenlijke verschillen van ras, taal, geloofsovertuiging, traditie". Het staat wel vast, dat in die eerste maanden werd mogelijk gemaakt, wat later als het doel van Hull-House aldus werd geformuleerd:

„Een centrum te scheppen voor een hooger maatschappelijk leven; opvoedings- en philanthropische instellingen in het leven te roepen en in stand te houden: een onderzoek in te stellen naar de toestanden in de arbeiderswijken van Chicago en die te verbeteren.”

Welke ook de gevaren mogen zijn van een dooreenmenging van nationaliteiten, zeker is, dat de bewoners van Hull-House daaraan danken een humanisme zoo fundamenteel als wij het nog niet kennen. Nooit zou Jane Addams hare „New Ideals of Peace” hebben kunnen schrijven, wanneer zij bijv. in Amsterdam geleefd had.

Het Angelsaksische ras heeft hierbij het groote voorrecht te beschikken over een eigenschap, die ons als volk vreemd is, die wij althans niet in dezelfde mate bezitten: Vriendelijke, speelsche sympathie in gevoel en verbeelding met alle soorten van menschen en dingen, die wij *humor* noemen. Een paar staaltjes. De jonge vrouw, die leidster is van de bewaarschool, ontdekt tot haar ontsteltenis, dat een harer kinderen, een Italiaansch meisje van vijf jaar, dronken is. De moeder had haar voor ontbijt in wijn gesopt brood gegeven. Als de moeder vriendelijk geluisterd heeft naar de beschrijving van wat uit haar dochtertje groeien zal als dit doorgaat, staat zij op en zet hare bezoekerster haar lekkersten wijn voor. Als deze weigert, verdwijnt zij en komt spoedig terug met een glas whisky met de geruststellende mededeeling: „Hier heeft u de echt Amerikaansche drank”. „Waarschijnlijk was de indruk, dien ik op haar doffen geest maakte, dat wij Amerikanen gewoon zijn onze kinderen aan het ontbijt brood voor te zetten, dat in whisky geweekt is in plaats van in lichten Italiaanschen wijn.” Zou ons een dergelijke ervaring geen slapeloze nachten gekost hebben? Waaruit heel niet behoeft te volgen, dat wij het geval ernstiger opnemen.

Van ernst gesproken. In een groote schoenfabriek was een staking uitgebroken. Op de bijeenkomst der stakende meisjes in Hull-House blijkt dat de neiging om toe te geven, uit den aard der zaak het sterkst is bij haar, die geen thuis hebben, maar inwonend zijn. Als een der meisjes uitroept: „Maar waarom zouden wij niet coöperatief kunnen wonen?” wordt de suggestie opgevangen door Jane Addams en de „Jane club” gesticht, nadat aan de hand van het boekje van Beatrice Potter, de latere Mrs. Webb, het vraagstuk der coöperatie bestudeerd was. Mei '91 worden twee etagewoningen vlak bij Hull-House ingericht en verhuurd. Hull-House bezorgde de meubelen en

betaalde de eerste maand de huur. Sedert dreven de meisjes zelve haar zaak en bedropen zich zelve. De moeilijkheden die zich natuurlijk voordeden, bleken niet onoverkomelijk. Het oogenblik kwam, dat een eigen huis voor de Jane Club noodzakelijk werd. Op zekerden dag komt een bestuurslid van Hull-House de goede tijding brengen, dat een zijner vrienden bereid is 20.000 dollar te schenken voor den bouw van het clubhuis.

Als blijkt, dat de schenker de man is, berucht om zijn lage loonen, vanwien bovendien nog bedenkelijker dingen bekend zijn, weigert Jane Addams het geld te aanvaarden. Het gansche bestuur was het daarmee eens. Uit den aard der zaak kon geen ruchtbaarheid aan het geval gegeven worden, want had niet een medebestuurslid van het Huis om het geld gevraagd? Jane Addams eindconclusie is: „Het is onmogelijk uit te maken in hoeverre wij een individu mogen laken omdat hij doet wat al zijn concurrenten en collega's voor oirbaar houden; maar het is ook waar, dat maatschappelijke veranderingen alleen kunnen worden in het leven geroepen door hen, die de onrechtmatigheid voelen van bestaande toestanden en het uitspreken van hunne bezwaren is misschien de eenige mogelijkheid om zedelijke criteria hun weg te doen vinden op het onzekere terrein waar schatten worden verzameld." De talrijke verzoeken om over de kwestie „besmet geld" lezingen te houden, werden alle door haar afgewezen. En menig afkeurend woord heeft zij moeten hooren als medebestuurslid van Chicago's Hogeschool omdat er twijfel bestond aan de rechtmatigheid van derzelver oprichting.

Het is niet alleen om van den ernst van Jane Addams te getuigen dat wij deze weigering van besmet geld te berde brengen. Want er blijkt uit dat, waar een hoog ideaal van menscheijkheid door gerechtigheid in plaats van door conventioneele philanthropie wordt gedragen, sympathie verzet worden kan en wordt. Vóór het gebeure met de Jane-club, zoo vertelt Miss Addams, had men het werk van Hull-House met edelmoedige sympathie begroet. Natuurlijk stonden velen onverschillig tegenover de gansche onderneming, terwijl anderen grappes ten beste gaven over wat hen ter oore kwam van laten en doen der bewoners van Hull-House. Dat hun dit alles koud liet, spreekt vanzelf. Deze menschen op een afstand, zoo dachten zij, zouden wel anders spreken, zoodra zij met het volksleven zelf in aanraking kwamen. „Deze gezindheid veranderde zichtbaar na de bekende Pullman-staking, waarbij de houding van Hull-House niet ter zake deed. Maar wanneer „Labor" in ongenade is, gaat men er altijd van uit, dat wij ertoe behooren en dan deelen wij in de smaad".

Hull-House verloor vele vrienden na elke staking waarmede het zich had ingelaten, hoewel Jane Addams er alleen de rol in had gespeeld van een wettig benoemden scheidsrechter.

Als het huis zich ervoor spant arbeidswetgeving te verkrijgen, nemen wantrouwen en achterdocht toe. Zoolang men in het „Settlement” niet anders gezien had dan een nieuw soort philanthropische onderneming ging alles goed. Waarom toch keeren zij, die van harte helpen om de bestaande ellende en het bestaande onrecht te verzachten, zich veroordeelend af, zoodra pogingen worden aangewend om deze ellende en dit onrecht voortaan onmogelijk te maken? Gelukkig voor de menschheid, dat het antwoord van Jane Addams en de haren op dergelijke wijzigingen in het oordeel nooit een ander zijn kan dan „wij gaan rustig verder”. Maar hoe bitter zijn de teleurstellingen van wie, als zij, overtuigd was dat men slechts behoefde te begrijpen uit hoe zuivere motieven van eerbied voor den mensch, alle daden en maatregelen voortsporen, om aan hunne zijde te staan.

Jane Addams dankt aan haar vrouw-zijn en aan haar gestudeerde-vrouw-zijn het vermogen om zich om den enkeling te bekommeren als tegenwoordigde deze op een gegeven oogenblik de gansche menschheid en tegelijk het geheel nimmer uit het oog te verliezen. En zoo werd Hull-House het toevluchtsoord voor verlatenen en wanhopigen en tegelijk het uitgangspunt voor maatregelen en wetten van algemeene toepassing. Een vrouw die in wezenlijk levend verband leeft niet voor hun levensonderhoud, zoo goed stoffelijk als geestelijk, maatschappelijk afhankelijken, zal niet licht om de boomen het bosch of om het bosch de boomen vergeten. In een verhandeling, die zij in 1892 op een conferentie had gehouden en waarin zij de beginselen bespreekt die aan dit werk ten grondslag moeten liggen, heet het onder meer: „Het moet geworteld zijn in een levensbeschouwing, gegrond in de solidariteit van het menschenras, een levensbeschouwing, die niet wankelt, wanneer een dronken vrouw of een idiote jongen het ras vertegenwoordigen.” Maar ook: „De bewoners van het „Settlement” zijn verplicht de nooden van hunne buurt als een geheel te zien, gegevens te verschaffen die tot wetgeving leiden en hun invloed te gebruiken, opdat arbeidswetgeving tot stand komt.” Hoezeer zij zelve aan dit programma trouw bleef, moge tot slot met een paar voorbeelden verduidelijkt worden.

Angst voor het arnhuis vergalde het leven van mannen en vrouwen, wier leeftijd hen van de arbeidsmarkt verbannen had of voor wie het „alleen op de wereld” zoozeer naakte werkelijkheid was, dat aan geen ander toevluchtsoord gedacht kon worden. „Een paar verschrikte

vrouwen komen mij vragen onmiddellijk mee te gaan naar het huisje van een oude Duitse vrouw, die door twee mannen wordt afgehaald voor het armbuis. Het arme oudje had zich met haar gansche lichaam geworpen op een kleine wrakke latabel en omklemd die zóó vast, dat men haar met meubel en al had moeten meenemen. Zij schreide niet en zij klaagde niet; geen menschelijk geluid kwam uit haar. Maar zij hield naar adem en stiet sissende kreten uit als een angstig dier, dat in de val zit."

De buurvrouwen en ik beloofden voor de oude vrouw te zorgen en de beambten waren maar al te blij van hun droeve plicht ontslagen te zijn. Een oude vrouw, wier dagen haar gansche leven met huishoudelijke zorgen gevuld waren geweest, te berooven van al hare kleine eigendommen, waaraan haar hart hangt en waarmee hare vingers vertrouwd zijn, staat gelijk met haar haren laatste prikkel tot werkzaamheid, ja, tot leven te ontnemen. Aan een oude vrouw niets anders te geven dan een bed en een stoel, geen kast te laten om hare schatten in te bergen, niet alleen opdat zij ze door hare handen mag laten gaan als bezigheid, maar opdat haar geest erover droomen kan, dat betekent: leven bijna over de grens van menschelijk uithoudingsvermogen te brengen." Sedert bezorgde zij aan een half dozijn vrouwen ieder jaar een veertiendaagsche vacantie binnen bereik van de oude omgeving, een verkwikking voor de oudjes, die hun gansche zaak weken lang opvroolijkten met verhalen. Het kwaad wat aan menschenzielen gedaan wordt door welmeenende medemenschen! Een Schotsche vrouw, die haar leven lang geworsteld had om fatsoenlijk te blijven, was stervende. „Probeer niet mijn voeten met iets anders te verwarmen dan met dat oude bus dat daar ligt. Het hoorde aan mijn jongen, die dertig jaar geleden op zee verdronk. Maar er zit nog meer warmte van menschelijkheid in dan in al jullie verwenschte liefdadigheids-warme kruiken." Het waren haar laatste woorden.

Toen William Stead zijn sensationeele boek schreef: „If Christ came to Chicago" (1893) woonde hij in Hull House. Zijn gegevens had hij zoodoende uit de eerste hand. Maar hij bleef buitenstaander. Voordat hij Chicago verliet, werd een bijeenkomst belegd met de bedoeling alle organisaties, die ellende in welken vorm dan ook bestreden, tot samenwerking te brengen. Miss Addams was een van het comité van vijf, dat in opdracht had gemaakte suggesties te verwezenlijken. Er werd begonnen met het vraagstuk der werklozen. „Maar wanneer is het ooit aan eenig comité gelukt op bevredigende wijze werklozen te helpen? In verschillende deelen van de stad werden steunposten geopend, tijdelijke tehuizen opgericht, Hull House nam

op zich onderdak te bezorgen aan de daklooze vrouwen, die nergens terecht konden; aan vrouwen werd naaiwerk bezorgd. De mannen werden als straatvegers aangesteld. „In verband met deze laatste begreep ik hoe gevaarlijk het is in crisistijd maar aldoor de loonen te verlagen met het prijzenswaardige doel om spoedig te helpen. Ik betoogde, dat het beter was de mannen een halven dag te laten werken voor 75 dollarcen ten dan een ganschen dag voor een dollar, beter dat zij drie dollar in twee in plaats van in drie dagen zouden verdienen. Ik nam mijn ontslag uit dit comité in wanhoop, dat ik ooit mijn medeleden aan het verstand zou kunnen brengen, dat ons eigenlijk doel niet straatvegen was maar hulp aan werkloozen. En dat zij daarom zoo moesten helpen, dat de mannen niet achteruit gegaan waren als zij hun normale bezigheden weer konden aanvangen. Bij de discussie kwamen toestanden aan het licht, die mij ertoe brachten mij ernstiger dan ooit in economische problemen te verdiepen.”

Jane Addams vergat nooit en nimmer, dat het bij economische, trouwens bij alle vraagstukken, tenslotte gaat om menschen, om menschenwaarde en om menschengeluk. Dit moge blijken in een volgend artikel.

Taak en rol van de pers in onzen tijd,

door A. J. LIEVEGOED.

Wie, in aanschouwing van een opgeprikten vlinder, meent dit natuurwonder te kunnen definiëren door het met uiterste nauwgezetheid te beschrijven, zal vermoedelijk te kort schieten in het meest wezenlijke: het aan de zwaartekracht ontogene. Zoo vindt men in dikke, diep doordachte Duitsche handboeken over het dagbladwezen definities van het dagelijksche verschijnsel de krant, waarin geen kenmerk aan vastprikking ontkomen is dan alleen dat *één*e wat juist het meest wezenlijke is en wat ik zou willen noemen haar levensbewegelijkheid.

Dit heeft te bedenken wie zich door de redactie van dit tijdschrift als onderwerp van een opstel ziet voorgelegd: *de* taak en *de* rol van *de* pers in onzen tijd. *De* pers — maar dit veronderstelt het bestaan van een min of meer homogeen complex, zoal niet internationaal, dan toch nationaal. Neen, stellig niet internationaal — want wie zou bijvoorbeeld in één adem willen noemen de Manchester Guardian en de Paris-Soir, den Völkischer Beobachter en de New-York Times?

En nationaal? Hoe voelt men al uit de namen alleen het verschil tusschen de Standaard en de Telegraaf, hoe ver van elkaar verwijderd leven stad- en standgenooten als de Maasbode en de Nieuwe Rotterdamsche Courant, hoe anders gericht zijn Volk, Algemeen Handelsblad en Tijd! Moeten we het Lucy Maynard Salmon, den Amerikaanschen historicus, nazeggen, dat het streven der pers verschillend is in verschillende tijden en in verschillende landen en wel dier mate, dat het onmogelijk is iets omtrent de pers vast te stellen, dat voor alle tijden juist is of tenminste voor alle landen of voor een enkel land voor een enkele tijd? Dezelfde schrijver verzuchtte dat hoofdredacteuren en hoofdartikelen in verschillende landen verschillen, dat zij in verschillende tijden in hetzelfde land verschillen en dat een hoofdredacteur niet altijd zichzelf gelijk blijft.¹⁾ Maar dan ontglijpt ons alles wat we aan houvast meenden te hebben wanneer we zoo gemakkelijk samenvattend spraken van de pers, en dan dienen al die persen verschillende taken en rollen ook in dezen éénen, onzen eigen tijd.

Vergeef mij, als ik u ook nog het laatste wiebelende plankje onder uw voeten wegsla door er u opmerkzaam op te maken, dat de begrippen pers en journalistiek elkander in het geheel niet dekken. De pers, dat is ten slotte niet anders dan een technisch middel, waarmee het product der journalistiek wordt vermenigvuldigd, een bedrijf, dat zich ook van andere middelen bedient, in den loop der historie gebruik maakte van de menselijke stem, het gebaar, het signaal, de pen — dat thans gebruik maakt van film en radio, van lichtend schrift, van motorisch rondgebauid geluid, van de televisieprojectie straks, die de gebeurende gebeurtenis in uw binnenkamer brengt. Wat zegt dit u? Dat de pers één der verschijningsvormen is van de journalistiek — niet de eerste en waarschijnlijk niet de laatste. Dat *de* pers dus niet alleen als zoodanig niet bestaat, maar ook een voorbijgaande vorm is, de vorm waarin de oeroude cultuurfactor journalistiek zich zoolang openbaart als het geestelijk verkeer tusschen de menschen hoofdzakelijk met behulp van den druk bewerkstelligd wordt, om geleidelijk over te vloeien in andere vormen, meer aangepast aan het steeds meer gedynamiseerde leven.

Alles vloeit — ook de journalistiek. Deze was er al in het eerste mondelinge verkeer tusschen menschen en groepen van menschen, tusschen clans en stammen. Ruil van nieuws is altijd geweest daar waar ruil van goederen was. In de schaduw van mysterietempels

¹⁾ The Newspaper and the Historian (Oxford University Press, London, 1923).

werd die ruil gedreven zoo goed als in het marktgewoel en bij de heilige spelen der ouden. Hij diende de behoefte aan kennis van de naaste omgeving en van de omstandigheden die de veiligheid van persoon en goed beheerschten, maar ook reeds diende hij de meest primitieve nieuwsgierigheid. De gesproken krant in de figuur der vertellers in de Grieksche stadsrepublicken diende ook al wel den handel. Staatkundige beteekenis verkregen pas de op borden gestaafe acta diurna der Romeinen, die aan het volk kond deden van de handelingen van den Senaat en later, door slaven overgeschreven, het verkeer gingen onderhouden tusschen het centrum van het Romeinsche gezag en de provinciale peripherie. In de vroege Middeleeuwen droegen barden en minstrels het nieuws in gezongen artikelen door de landen en in de latere Middeleeuwen ontwikkelde zich een met 't verkeer gelijken tred houdend briefverkeer tusschen kerken en kloosters, tusschen handelscentra en middelpunten van staatkundige macht. In Venetië werd het nieuws van den Rialto in de eerste gazetta's nergeschreven.

De journalistiek volgde, zoo ziet men, het zich in breedte en diepte uitbreidende leven der tijden op den voet, aanvaardde elken bruikbaren vorm en metamorfozeerde zich naar eischen van tijd en plaats. De gesproken krant bleef bestendig daar waar dit om politieke redenen het veiligst was. Het geschreven vel vervolgde zijn loop langs alle heirwegen. En anderhalve eeuw na datgene wat oneigenlijk de „uitvinding" van de boekdrukkunst werd genoemd, te weten de fase, die intrad toen de allang bekende stempel- en blokdruk zich tot den druk met gebruikmaking van losse letters ontwikkelde, verscheen, door gedrukte pamfletten voorafgegaan, de geregelde gedrukte krant, niet als de verbeterde geschreven krant, die voorloopig de lectuur der elite bleef, maar als leesstof voor den gemeenen man van den aanbrekenden nieuwen tijd, wiens eerste belangstelling voor de buitenzigheden van het leven werd gewekt.

Maar over de hedendaagsche pers zou ik schrijven; over haar taak, haar rol. Ik blijf er mij van bewust, maar kan dit alleen met dezen historischen aanloop doen. Want ziet eens hoe zich ook hier het heden uit het verleden loswikkelt. Wat is de rol van die eerste gedrukte kranten? Vrijwel niet anders dan die van tegemoetkoming aan den zin voor bizarre gewaarwordingen, zooals ook al in de aanprijzende titels der „vliegende bladen", wapperend aan de liassen van marktstandjes, was beloofd. De eerste ongeregelde en geregelde gedrukte „tijdingen" richtten zich tot het gewoel der menigte, leverden bakkers- en bakerpraat, grieselhistories, afgewisseld door fragmentarische oorlogsberichten en nieuwtjes uit de wereld der vorstenhoven. Toch zouden

deze onaanzienlijke papierkens tezamen met de geschreven nieuwsrelazen de eerlijke voorouders blijken van de indrukwekkende krantebundels die in onze twintigste-eeuwsche brievenbussen worden geperst.

Tusschen toen en nu ligt echter een proces van een bewustzijnsuitbreiding in diepte en breedte, dat zich op verrassende wijze spiegelt in vier eeuwen journalistiek. Denken wij vooreerst aan die uitbreiding van het bewustzijn, welke zich manifesteerde in de verkenning van de wereld naar Oost en West, naar Zuid en Noord. Daar versprong dat bewustzijn al van het gevoel naar het verstand. Als bij het zijn omtrek aftastende kind kwam het van grijpen tot begrijpen en zooals in het Engeland der eerste helft van de achttiende eeuw de tijdschrift-journalistiek van *Spectator* en *Tatler* ontstond, zoo ontwikkelde zich in de Duitsche landen in hetzelfde tijdperk een journalistieke literatuur van „moralische Wochenschriften“, waarin men zich van alle levensverschijnselen rekenschap trachtte te geven en naar „Aufklärung“ streefde. Het accent versprong van hart naar hoofd. In de journalistiek ontvingen de publicisten van West-Europa een dagelijksche oefening in het redeneerend denken, in het denkend beschouwen, in het beschouwend oordeelen. Geboren werd de critiek. In de Fransche pers werd de kunsteritiek het oefenveld voor de staatkundige critiek, die zich uit zou vieren in de revolutie. De bladen, die in het Parijs van 1789 en volgende jaren als paddestoelen uit den grond schoten, werden met vlijmende pennen geschreven, gewet in de feuilletonistische kunstpolemieck der Fransche pers. Want inmiddels was het accent versprongen van het verstand naar den wil. In en na de Fransche revolutie, en niet alleen in Frankrijk, werd de journalistiek gehanteerd in den dienst van den zich staatkundig richtenden wil. De pers werd wilsinstrument. ¹⁾ Zij hielp rechten veroveren, ook het recht der eigen uiting. Vrijheid van drukpers zou een der grondrechten worden, waarvoor met bloed niet te duur werd betaald. De negentiende eeuw werd in een belangrijk deel der cultuurwereld de eeuw der politieke journalistiek. Als de zee aan het duin, knaagde het liberalistisch denken, tot staatkundigen wil versterkt, aan het absolutistische gezag. In den strijd, welke in de meeste landen zich oploste in het labiele evenwicht van het parlementaire stelsel, ver-

¹⁾ Dr. Otto Groth, de schrijver van het standaardwerk „Die Zeitung“, Ein System der Zeitungskunde (Journalistik) (J. Bensheimer) Berlin 1928—1930, onderscheidt (deel I, bl. 690—693) in historische orde: die *Gefühl-Press*, die *Wissens-* (oder die Bildungs- und Erziehungs-) *Press*, die *Willen-* (oder Meinungs-) *Press*, die *Universalpress*.

valde de journalistiek een haar welbewuste taak en speelde een rol op het voortooncel. Zoo naderde het eind der negentiende eeuw.

Maar hoe was inmiddels het beeld des tijds in al zijn trekken veranderd. Na de wereldoriëntering der zeventiende eeuw het eerste élan der natuurwetenschappen in de achttiende, de ontwikkeling der nijverheid en de springvloed der uitvindingen in de negentiende, de geboorte en opkomst van het moderne kapitalisme, de vlucht van het verkeer, de consolidatie der staatsvormen — de universaliseering der journalistiek. Oeconomische en technische factoren gingen op zoodanige wijze samenwerken met de geestelijke krachten, die het dagblad be- wegen, dat kranten ingewikkelde bedrijven werden, die onder de hoogste spanningen van snelheid en gevoeligheid hadden te werken, wilden ze eenzelfde hoofdzakelijke taak van in- en voorlichting met baat kunnen blijven vervullen. Immers zweept elke verkeersversnelling de kraant tot bedrijfsversnelling uit zelfbehoud op. Verkeersversnelling langs den weg (trein, auto, bus) beteekent dat de afstanden tusschen de bevolkingscentra slinken, dat de landkaart krimpt, dat de wed- ijverende kranten dichter naar elkaar worden gedreven, dat zij enkel en alleen door eigen bedrijfsversnelling hun lezersterreinen kunnen blijven bedienen en al vergrootend verdedigen. Een strijd op leven en dood. Verkeersversnelling door den aether (telegraaf, telefoon, radio, verreschrijver) drijft bovendien de kosten der berichtgeving omhoog, want elke mogelijkheid tot sneller nieuwsverwerving wordt voor het dagblad dat bij wil blijven een dringende noodzakelijkheid. Op tweeërlei wijze dus een opvoering van exploitatiekosten. Het moderne groote dagbladbedrijf wordt aldus genoopt zich uit te rusten met een in uiterste volkomenheid gemechaniseerde installatie, een ge- raffineerd in elkaar grijpend bedrijf van nieuwswinning, nieuwsver- werking, nieuwsverspreiding, dat elken dag een ander product binnen de spanne van enkele uren gereedmaakt en aflevert aan tienduizenden adressen. De abonné betaalt allang niet meer de zelfkosten van wat hij ontvangt, maar hij is onontbeerlijk en dus welkom ondanks de schadepost, omdat hij zijn deel bijdraagt tot datgene wat den sluit- post levert, welke de geweldige exploitatiekosten vermag op te vangen: de werfkracht van het blad ten profijte van den adverteerder.

Zoo heeft de dagbladjournalistiek zich dus niet en uit de maat- schappij ontwikkeld tot een geestelijk instituut dat minder dan ooit den stoffelijken grondslag kan ontberen, een instituut, dat niet enkel de scheppende geestelijke kwaliteiten van de redactie, maar ook die der bedrijfsvoering vereischt; een instituut waarin geestelijke, oeco- nomische en technische factoren in een steeds moeilijker te verwezen-

lijken harmonie moeten samenwerken om met hooghouding van den fieren vaan eener ongerepte journalistiek tezelfder tijd den bestaansgrond van het bedrijf te blijven verzekeren.

Slechts door u deze ontwikkeling van de journalistiek ruwweg en met verwaarloozing van zicht-benemende bijzonderheden te schetsen als een ontwikkeling, naar den geestelijken kant, van simpele nieuwsgaring via voorlichting, critiek en politieke propaganda tot het in de wereldnieuwsnetten ingeschakeld journalistiek fenomeen der moderne krant, naar den stoffelijken kant van gilde-ambacht naar kapitalistisch georganiseerd grootbedrijf; slechts door een dergelijke plaats- en richtingbepaling wordt het mogelijk ons nu verder over taak en rol van de hedendaagsche pers te verstaan. Want nu zal het den met dit onderwerp minder vertrouwden lezer wellicht beter doenlijk zijn zich een beeld dezer moderne journalistiek te vormen als van een golf in den machtigen stroom der cultuur, een golf, aandrijvend en gedreven, tegelijk den stroom voedend en door hem gedragen.

Hier is dan tegelijk gesproken van de macht der journalistiek en van haar beperktheid. Met inbegrip van haar verantwoordelijkheid. Want indien de journalistiek met haar historische traditie van toch bovenal geestelijke factor, die in overeenstemming met den ontwikkelingsgang der menschheid achtereenvolgens aan het gevoel, het verstand en den wil appelleert, thans in deze voortdurend van aanzien wisselende en naar den geest immer chaotischer wordende maatschappij naar haar aard tegemoet wil blijven komen aan den drang naar een steeds meer universeel weten en begrijpen, drang, welke bij alle wisseling een constante impuls der menschheid is, dan zal zij zich dieper dan ooit bewust hebben te zijn van haar geestelijke verantwoordelijkheid. Dan kan haar taak alleen op de rechte wijze, dat is op de wijze die deze tijd vordert, verstaan en vervuld worden, wanneer in de journalistiek op de leidende plaatsen menschen staan, die in volle bewustheid van de dienende plichten, welke een hoogere wereldleiding van hen vergen zal, zich tot dit vak geroepen voelen.

De taak der journalistiek houdt vooreerst met haar werkingen verband. Ik heb in mijn inleidend college over dagbladwezen ¹⁾ aan de Leidsche Universiteit vooreerst vier werkingen der pers in den constitutioneel-parlementairen staat ²⁾ onderscheiden: een opvoedende, een verbindende, een ordenende en een controleerende. Deze wer-

¹⁾ Dagbladwezen en dagbladstudie (Brusse—Rotterdam, 1931).

²⁾ Ik wil mij in dit opstel tot dezen staatsvorm beperken: in fascistisch, nationaal-socialistisch en communistisch bestuurde landen kan van journalistiek als cultuurfactor in den zin van deze beschouwingen niet worden gesproken.

kingen naar vermogen te bevorderen, is een wel primaire taak der hedendaagsche journalistiek, omdat ze in een steeds minder overzichtelijke gemeenschap, welke naar democratische beginselen bestuurd wordt, wegwijzend, regelend en samenbindend is. Onmiskenbaar is de werking der journalistiek bij de nationale opvoeding doordat de krant voor miljoenen, als schier eenige bron van nieuwe kennis, niet minder is dan een geestelijke autoriteit, waarvan de invloed onberekenbaar versterkt wordt doordien zij zich dag aan dag, en elken dag op denzelfden tijd, laat gelden. Haar verbindende werking oefent de journalistiek door de technische overwinningen op tijd en ruimte uit (men denke b.v. aan het thans in Nederland in werking getreden telex-stelsel, dat van het centrale nieuwsbureau uit elk binnengekomen bericht tegelijk op tachtig redactioneële schrijfmachines in alle deelen van het land doet reproduceeren), want zij helpt hierdoor mede het oneindig gecompliceerde leven meer doorzichtig te maken en is voortdurend tusschen ver-verspreide menschengroepen de parate middelaar. Ordenend is vooral haar aandeel aan de openbare meeningvorming in zooverre zij het dagelijksche toernooiveld vormt van meeningen omtrent de openbare zaak, in zooverre zij tot bewuste uiting brengt wat onbewust in de maatschappij leeft en in den chaos der gedachten een eerste uitschifting teweegbrengt. Terwijl zij in het publieke leven controleerend werkt door de lichtende toorts der openbaarheid. Als alle andere middelen falen, kan een pers, die recht en waarheid dient, een der zekerste waarborgen blijken tegen misbruik en rechtsverkrachting.

Ziedaar reeds geen geringe taak: deze vierderlei werking bewust te leiden en te stimuleeren.

Het is echter noodig, voor den journalist zoo goed als voor den krantenlezer, zich er wel rekenschap van te geven, dat de kranten niet gezien mogen worden als ivoren torens hoog boven de menschenmaatschappij, onttrokken aan de vulgaire impulsen van het leven daar beneden, louter omwaaid door den wind der hoogere geestelijke vrijheid. Het ware de werkelijkheid miskennen, de bedrijven der journalistiek te isoleeren van de maatschappij, waarin en waaruit ze bestaan, ze los te willen maken van de lezersgemeenten waarmede zij in noodzakelijke wisselwerking leven. Men krijgt geen juisten blik op dat verwonderlijke object de krant, wanneer men haar niet voortdurend ziet als middenpunt van een kring van geestelijke en stoffelijke verlangens en belangen. Elke maatschappij geleedt en groepeerd zich zelve rondom een aantal kranten van onderling vaak zeer verschillende standaard en kleur. Elke krant is min of meer de exponent

van een politieke, oeconomische, sociale of confessioneele groep en vormt voor die groep tegelijk de tribune en de kansel. Deze interdependentie is onomschrijfbaar, maar aanwezig is ze altijd. Wie ten aanzien van het oppervlakkigste, het meest weerhaanachtige dagblad in welk land dan ook onderzoekt of dit nu eigenlijk óók wel een eigen gemeente heeft, hij zal nog stuiten op een gemeenschap, op die breede gemeenschap der geestelijk-indifferenten, wier samenhang door het kudde-instinkt wordt gevormd; maar ook zij is een gemeente.

Inderdaad, geen enkele krant is een eiland; elke krant staat midden in het leven en heeft ook daaraan alleen haar invloed te danken. Zij is als elke menschelijke instelling tot kwaad en goed bekwaam. Hoe zij, kwalitatief, haar taak vervult, is ook bij haar afhankelijk van de krachten die uiteindelijk de leiding behouden. Juist daarom is van zoo groote beteekenis wie er bij een krant met geestelijk gezag zijn bekleed. Zij beheeren kostbaar goed. Hetgeen ik schreef over de oeconomische en technische eischen, aan moderne journalistiek gesteld, moge immers aantoonen, dat hetgeen als gezonde geestelijke wisselwerking tusschen krant en krautgemeente te waardeeren valt, licht doorkruist kan worden door krachten, waarvan de motor in eenzijdige stoffelijke belangen moet worden gezocht; krachten, te gevaarlijker naarmate de krant oeconomisch zwakker staat dan wel de scheidingslijnen tusschen het streven naar geestelijk en stoffelijk succes bij de uitgevers meer en meer raken uitgewischt. Er zijn toch in de geschiedenis der moderne pers gevallen te over bekend van denaturering der journalistiek tot zuivere commercialiteit. Maar ook zijn er de voorbeelden als van de Londensche Times, die, na een twaalfjarig commercialiseeringsproces onder het interregnum van Northcliffe, terugkeerde tot den kring der Britsche elite en nu onder geestelijke bescherming staat van een raad van aanzienlijke figuren, wier taak het is te verhouden dat de aandelen van het blad der vermaarde Walter-dynastie ooit weder in handen van journalistieke industrieelen zouden geraken. Heel de gamma van menschelijke kwaliteiten is aanwijsbaar in het dagbladwezen en als elk ander maatschappelijk instituut is de journalistiek als zoodanig noch enkel goed noch enkel boos. De tooneel- of concertdirecteur, die, te gemakkelijk zwiachtend voor den aandrang van een raad van beheer, zijn repertoire met slechte kasstukken bederft, vindt zijn evenbeeld in den hoofdredacteur, die zijn redactioneele kolommen onder gelijken aandrang verontreinigt met ongezonde sensatielectuur, maar hij op zijn beurt kan als zijn geestelijken dubbelganger begroeten den paedagoog, die zijn systeem prostituteert terwille van goedkoop succes. De moedigen en de laffen vindt men in elken levenskring.

De lijn der ontwikkeling van de journalistiek, wij zagen het reeds, buigt zich steeds meer toe naar het universele. Zoozeer groeit in het moderne dagblad, als reflex van de levensterreinen waarvoor de publieke belangstelling stijgt, het aantal rubrieken, dat sommige kranten de oplossing in de opheffing van de rubrieken zoeken zonder dat ze er echter in slagen de veelheid tot eenheid te herleiden. Toch behoort dit juist tot de taak eener journalistiek, die in den meest wezenlijken zin op de „hoogte” van haar tijd wil blijven. Dit betekent de uitbreiding en verdieping van de ordenende werking der journalistiek, die ik al heb genoemd. Er is in sommige kringen van het dagbladwezen beklag over de verdwijning van den „all round” journalist, dat was de journalist, die in een minder gecompliceerde maatschappij met zwier en smaak over „alles” kon schrijven. Hij is opgevolgd door een reeks van specialisten, die veelal met talent en bekwaamheid hun rubriek redigeeren. Zij kunnen niet worden gemist. Maar er is naast hen behoefte aan de nieuwe soort „all round” journalist, die in deze méér gecompliceerde maatschappij zijn taak op een hooger niveau dan zijn voorganger heeft te vervullen. Zijn streven moet zijn om voor zijn lezers eenige geestelijke ordening in den chaos van het algemeene leven te brengen, het uiteengevallene voor hen ineen te voegen, het versnipperde saam te binden. Hij moet in staat zijn, nu en dan voor zijn lezers de rubrieken „op te heffen”, niet echter door ze af te schaffen, doch door ze te verheffen tot die hoogte waarop de eenheid hervonden wordt waarvan de rubrieken de uit elkaar gevallen deelen zijn. Er zijn zulke journalisten, en het zijn diegenen waaraan deze tijd het allermeest behoefte heeft. Het zijn zij, die, uit den geest levend, zich juist hierdoor vast op de aarde voelen staan en niet verbijsterd raken door natuurlijke verschuivingsprocessen en overgangsverschuivingsverschijnselen, die onder het armoedige verzamelhoofd „crisis” gemakshalve tot onverklaarbaarheden worden verklaard. Zij zullen ook hun lezers voor verbijstering weten te behoeden en de alarmeerende vormen der reportage van het onbegrepen weten te beteugelen. Aan het woord *voorlichting* vermogen zulke journalisten den verbleekten glans te hergeven. Hun getal is echter te gering en te zelden staan zij op de leidende posten waar zij behooren. Te meer klemt dit, wijl de dagbladpers een rol heeft te vervullen bij het scheppen van de vormen waarin het maatschappelijk leven zich metamorfozeeren wil om zichzelf in zijn wezen gelijk te blijven. Hierbij leiding geven kunnen alleen wie het oog oefenen voor de voortdurende vervloeiingen en gedaanteverwisselingen der dingen bij een maskeerende gelijkblijving hunner namen. Welk een

taak voor de dagbladers om hiervoor oogen te openen! Maar zonder open geest kan niemand hier wegwijzend helpen.

Bewegelijk als het leven zelf, kan ook de journalistiek zich alleen handhaven door metamorfose. Salmon heeft gelijk, dat zij naar plaats en tijd telkens verschilt. Haar eigen vormveranderingen spiegelen de vormveranderingen van het algemeene leven. Sprak ik hier voornamelijk van de taak der dagbladers, dan moge ik er tegen het eind van dit opstel op wijzen, dat reeds nu deze taak ten deele wordt overgenomen door andere vormen van journalistiek. Ik bepaal mij tot de radio, die o.m. een aanzienlijk deel van de taak der volksopvoeding, tot dusver door de dagbladers verricht, aan zich heeft getrokken, gebruik makende van, terugkeerende tot, het zooveel directer middel uit de vroegste tijden der journalistiek: de menschelijke stem, door de techniek thans voor een onbegrensd getal van hoorders bereikbaar gemaakt. Zoals de gesproken krant in nieuwe gedaante herleeft in de radio, herleeft de teekenkrant der middeleeuwsche houtsnEEPAMFletten in de film, de vuur- en rooksignaalkrant der ouden in de lichtkrant van nu. Elke nieuwe behoefte der maatschappij zal een nieuwen technischen vorm creëren en in elken nieuwen vorm zal datgene overvloeien waaraan de oude niet meer naar den eisch van tijd en plaats kan voldoen. Maar doordat oude vormen hun oude namen zullen behouden en men steeds geneigd zal zijn de nieuwe vormen te benoemen, niet naar hun inhoud, doch naar de verrassende techniek die ze schiep, ook wijl men hun inhoud nog niet ten volle kan voorzien, zal er altijd verwarring zijn ten aanzien van de vraag, welke rol een bepaalde vorm in het maatschappelijk bestel vervult. Zulks tennaastebij vast te stellen voor de journalistiek, is zelfs vrijwel ondoenlijk, want wie zal b.v. op politiek en oeconomisch gebied het aandeel bepalen van de journalistiek tegenover dat van de regeering, het parlement, de politieke partijen, de brochure- en tijdschriftliteratuur (door sommigen ook wel tot de journalistiek gerekend), de organisaties van interessanten, ten slotte den „man in the street"? Het kwantitatieve der rol valt bezwaarlijker te bepalen dan het kwalitatieve der taak. Maar wel valt dit te constateeren, dat de rol, die de dagbladers op verschillende terreinen van het publieke leven vervult, niet alleen vermag te worden overgenomen door andere technische vormen van journalistiek, gelijk wij dit b.v. met betrekking tot haar rol van volks-paedagoog hebben gezien, maar ook door maatschappelijke instituten, welke in het geheel niet tot de journalistiek gerekend kunnen worden. Zoo is b.v. — op zichzelf natuurlijke ontwikkeling overigens — de politiek-propagandistische rol der dagbladers meer en meer door de

politieke partijen overgenomen, haar voorlichtende rol op cultureel gebied door tal van gespecialiseerde vereenigingen en genootschappen, haar informatieve rol op sociaal gebied door het instituut der consultatiebureaux, haar signaleerende rol door de tribunes der publiek-rechtelijke colleges. Wat haar intusschen niet mag en niet zal weerhouden, zelf telkens nieuwe taken te aanvaarden en daarmee nieuwe rollen te vervullen, dit meestal doende ondanks zichzelf, door de natuur der dingen daartoe onbewust gebracht, om dan die taak, die rol tot meeste volmaking te brengen wanneer eenmaal een haarzelf bewust geworden vervulling daartoe den spoorslag geeft.

Indien ik er in geslaagd ben, den lezer den vasten grond onder zijn voeten te hergeven juist door hem op het betrekkelijke en vervloeiende van inconstante begrippen maskeerende woorden te hebben opmerkelijk gemaakt, kan ik geen misverstand verwachten wanneer ik eindig met vast te stellen, dat de geest, die in onzen tijd in den besten vorm journalistiek werkzaam wil zijn, zich ook buiten onzen tijd moet kunnen plaatsen om taak en rol van het machtige instrument, dat hem ten dienste staat, tot haar hoogste recht te doen komen. Want ook voor den modernen journalist, die, meer dan wie ook in het gevaar verkeert door de macht van het oogenblik overveldigd te worden, geldt het woord van Goethe:

Wer in der Weltgeschichte lebt,
Dem Augenblick soll er sich richten?
Wer in die Zeiten schaut und strebt,
Nur der ist wert zu sprechen und zu dichten.

Boekaankondiging

Hendrik van Tichelen, *Vóór bonderd' jar*. J. E. Buschmann — Antwerpen (1934).

Over 't algemeen kan men aan jubileum-geschriften van scholen — hoe interessant dan ook dikwijls — niet meer dan locale betekenis toekennen. Er zijn echter uitzonderingen en daaronder behoort ongetwijfeld bovenstaand werk van den Conservator van het Stedelijk Schoolmuseum te Antwerpen.

De schrijver, die zijn stof koos „uit en om de geschiedenis van het eerste gemeenteonderwijs te Antwerpen“ heeft een geschiedbeschrijving geleverd, welke

een interessant kijkje gunt op de Onderwijstoestanden in de eerste decennien van de vorige eeuw in de Noordelijke en Zuidelijke provincien van het toen nog verenigd koninkrijk. De vereniging in 1814 brengt voor het Zuiden o.a. de invoering der „vermaarde Hollandse Onderwijswet van 1806“. Het Noorden, dat ver vooruit was, brengt er zijn voor die tijd moderne methoden, zijn uitstekende scholen en paedagogen (o.a. wordt melding gemaakt van Bernard Schreuder, „een zeer ontwikkeld Nederlands onderwijzer en overtuigd voorstander van Pestalozzi's leerwijze“).

Bewondering heeft de schrijver voor

de in 1784 opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, aan welke het volgens hem te danken was, dat de grote meerderheid der Hollandse kinderen een school bezochten. De Maatschappij is — zij het vooral indirect — ook van grote invloed geweest in de Zuidelijke provincien en vond o.a. een navolger in het in 1803 opgerichte genootschap „Tot Nut der Jeugd”, hetwelk almanakken en schoolboekjes liet verschijnen.

Een groot deel van het boek is gewijd aan oprichting, werkwijze (Lancaster-systeem) van de eerste gemeentelijke armenschool te Antwerpen.

In een hoofdstuk, getiteld „Bij onze Noorderburen in de jaren 1816—1826”, komt de schrijver weer herhaaldelijk tot de conclusie, dat het onderwijs in het Noorden — mede om zijn openstaan en kennismaken van alle moderne richtingen — in Europa een vooraanstaande positie innam. Ter illustratie van zijn betoog wijdt de schrijver in hoofdstuk VI een beschouwing aan „een merkwaardig boekje”, een in 1820 uitgegeven bekroond antwoord op een door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgeschreven prijsvraag. Hans Visser bespreekt en vergelijkt in dit antwoord de verschillende onderwijssystemen en veroordeelt het veelal in het Zuiden gevolgde systeem van Lancaster met zijn enorm aantal leerlingen (honderden, bij Lancaster zelf meer dan 900!) in één lokaal, onder de medogenoemde leiding van een onderwijzer en zijn jeugdige moniteurs en zijn stelsel van automatische beloningen en straffen. Tegen deze fabriekmatige „opvoeding” stak het Noord-Nederlandse onderwijs wel zeer gunstig af.

v. d. M.

Les conseils de l'instruction publique.
Publications du Bureau International d'Education — No. 41.
Genève — 1935.

Een vraag van het Poolse ministerie van Eredienst en Onderwijs, was voor het Bureau te Genève de aanleiding zich tot de onderscheidene aangesloten landen te richten met de vraag

gegevens te verschaffen over het bestaan, de organisatie en de werking van eventuele landelijke, regionale, provinciale en/of gemeentelijke onderwijsraden. Het resultaat van dit onderzoek in 50 landen is in het boven aangeduid rapport neergelegd.

Beperken wij ons tot de landelijke onderwijsraden, dan blijkt uit dit verslag, dat tot de belangrijkste landen, die zulk een centraal college niet bezitten o.a. behoren Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten. In vele landen, waar een onderwijraad voorkomt, heeft dit college over het algemeen slechts een adviserende taak in de gevallen, waarin zijn oordeel door den verantwoordelijken minister gevraagd wordt. De bevoegdheden blijven dan derhalve nog beneden die van de Onderwijraad in ons land, wiens administratief-rechterlijke en adviserende taak in vele kingen reeds onvoldoende wordt geacht. Wij herinneren in dit verband o.a. aan het bekende adres van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Vermelding verdient de belangrijke plaats, welke de Spaanse wetgever bij de wet van 22 Augustus 1932 voor de toen ingestelde Nationale Cultuurraad heeft gereserveerd. Deze instelling overziet het gehele Spaanse culturele leven in en buiten Spanje. Hij houdt o.a. toezicht op en doet voorstellen inzake alle takken van onderwijs, de archieven, bibliotheken, musea, theaters, bioscopen, radio, enz. De Raad heeft het recht van initiatief en kan den betrokken minister voorstellen doen voor alle onder zijn Departement vallende onderwerpen; tevens bereidt de Raad de betreffende wetsontwerpen voor.

Deze cultuurraad heeft nog een eigenaardige bevoegdheid. Op het einde van het schooljaar kan nl. een vergadering bijeengeroepen worden, waaraan als buitengewone leden de afgevaardigden van het onderwijzend personeel en van de culturele instellingen kunnen deelnemen en in welke vergadering kan worden beraadslaagd over alle kwesties, welke direct verband houden met de nationale cultuur.

v. d. M.

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

**Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.**

Nieuwe afdeling:

**Zeventien serie „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakter-
istische landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ^{TB 3869} ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 8.

	Bladz.
Een belangwekkend intelligentie-onderzoek, door J. P. Kruyt	249
Een en ander over de werkkampen van de „Centrale voor Werkloozenzorg" door G. J. Visser	259
De beteekenis van Jane Addams van Chicago, door E. C. Knappert, III.	266
Onze zieke Volkszang, door Herman Ruffers	275
Boekaankondiging, door Bt.	279

Een belangwekkend intelligentie-onderzoek.

door J. P. KRUIJT.

Statistiek van Nederland. Intelligentieverhoudingen in Nederland. Bewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek. (Uitgave Wolters, Groningen 1935.)

Onder de auspiciën van het actieve Centraal Bureau voor de Statistiek heeft Dr. G. Stuiveling, onder leiding van Dr. Philip J. Idenburg, chef der afdeling Onderwijsstatistiek van dit Bureau, belangwekkend materiaal bewerkt inzake de intelligentie van 26797 Nederlandse recruten. De publicatie van de bewerking van dit, door een testonderzoek verkregen, materiaal verdient ongetwijfeld in dit Tijdschrift nader besproken te worden. Want het zal duidelijk zijn, dat, wanneer aan de hand van zulke omvangrijke gegevens betrouwbare inlichtingen omtrent de intelligentieverhoudingen in ons land geleverd kunnen worden, ieder die met onderwijs en volksoopvoeding te maken heeft, daarvan kennis behoort te nemen.

Om echter waarde te kunnen hechten aan deze publicatie, moet men in de eerste plaats overtuigd zijn, dat de gevolgde intelligentiemeting bevredigend is, in de tweede plaats, wil men werkelijk de door de bewerking gevonden conclusies over het gehele Nederlandse volk uitstrekken, kunnen aantonen, dat de onderzochte personen, wat hun intelligentie betreft, een benaderend beeld geven van onze gehele bevolking.

Nu moet voorop gesteld worden, dat de samenstellers van deze publicatie geen invloed hebben kunnen uitoefenen op de aard van het onderzoek noch op aantal en hoedanigheid der proefpersonen, zodat eventuele verwijten dienaangaande niet aan hun adres gericht kunnen worden. Wel echter kan men betogen, dat, wanneer aan boven gestelde twee voorwaarden ten enen male niet is voldaan, de gehele publicatie beter achterwege had kunnen blijven, zodat een onderzoek naar de verwezenlijking van deze voorwaarden geboden blijft.

Wat de aard van het onderzoek betreft: gebruikt zijn de resultaten van de Nederlandse legertest der lichte 1932. Deze Nederlandse legertest is in hoofdzaak gelijk aan de bekende Amerikaanse legertest uit de oorlogsjaren, maar aangepast aan Nederlandse toestanden. Dadelijk rijst de vraag op, of een test wel geschikt is, om

op betrouwbare wijze een aantal personen naar hun intelligentie te schiften. Het ligt niet in de bedoeling hier op deze vraag dieper in te gaan; we laten dat liever aan bevoegde psychologen over; trouwens van Nutszijde is hierover reeds uitvoerig geschreven.¹⁾ Wel wijzen we er op, dat de twijfel aan de geschiktheid van een test als middel tot intelligentie-schifting hoofdzakelijk is uitgesproken in verband met het onderzoek naar de *individuele* bekwaamheid om een of andere inrichting voor voortgezet onderwijs met vrucht te kunnen volgen. Het betreft hier echter nòch een onderzoek naar individuele theoretische intelligentie nòch een schiftingsonderzoek in verband met het te volgen onderwijs. D.w.z. de legerautoriteiten zullen ongetwijfeld wel de bedoeling hebben, met deze tests een individueel onderzoek in te stellen en de recruten te schiften met het oog op hun geschiktheid een opleiding voor bepaalde posten te kunnen volgen. Maar waar het voor ons op aankomt, is, dat de samenstellers van het hier besproken statistische geschrift deze bedoeling niet hadden. Zij interesseren zich voor *gemiddelden*, voor de gemiddelde intelligentie van *geografische groepen* (de bevolking van provincies, van verschillende economisch geografische gebieden, van verschillende gemeente-groepen), alsmede voor die van *sociale groepen* (de beoefenaars van verschillende beroepen, verschillende ontwikkelingsniveau's in verband met het vroeger genoten onderwijs).

Daarom is deze uitgewerkte statistiek vooral belangrijk voor de sociografie en sociologie, waarmee we niet willen zeggen, dat ze voor de onderwijs-problemen geen betekenis heeft. In de eerste plaats niet, omdat hier toch een poging is gedaan, waarover straks nader, de betekenis van de factor onderwijs voor de ontwikkeling van de intelligentie na te gaan; in de tweede plaats niet, omdat het ook voor het nemen van onderwijsmaatregelen nodig is te weten, of er geografische en sociale verschillen op het gebied van de intelligentie bestaan, en zo ja hoe groot die zijn. Maar evenmin als de cijfers uit de criminele statistiek voor een zekere groep iets zeggen over het al of niet criminele gedrag van een bepaald lid uit die groep, evenmin mag men op grond van het feit, dat een persoon tot een bepaalde geografische of sociale groep behoort, dezen persoon het intelligentiecijfer toekennen, dat gemiddeld aan de hand van de legertest aan zijn groep is toebedeeld. Dat blijkt reeds uit de grote verschillen, die er volgens de tabellen 2 en 3 bestaan tussen de gemiddelde intelligentiecijfers

¹⁾ Zie o.a. de Mededelingen van het Nutsseminarium voor Paedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam no. 7, 14 en vooral no. 24, 25 en 26.

van de onderwijs- en beroepsgroepen enerzijds en het hoogste cijfer, binnen elke groep toegekend.

Ook zij, die van mening zijn, dat de legertests te grof zijn voor een behoorlijk betrouwbaar individueel onderzoek naar de theoretische intelligentie, zullen wel niet de verwachting hebben, dat statistici vooreerst de beschikking zullen krijgen over een materiaal van tienduizenden personen, verkregen op grond van de door het Nutsseminarium aanbevolen fijnere intelligentie-metingen, die veel meer tijd kosten. Op grond van het feit, dat het niet of voorlopig niet te bereiken betere nooit de vijand mag zijn van het wel te bereiken goede, mogen we ons gelukkig prijzen, dat het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft besloten, het massale materiaal der legertest te verwerken.

Wél moeten we echter bij de beoordeling van de conclusies rekening houden met de aard van de vragen en dus met de aard van de capaciteiten, waarop die vragen een beroep deden. De test omvatte zeven proeven, waarvan ieder weer uit vele vragen bestond. De tijd, voor de beantwoording gegeven, was zeer kort, zodat vele proefpersonen aan een groot aantal vragen niet toekwamen. M.a.w. ook de reactiesnelheid der proefpersonen heeft een belangrijke rol gespeeld. Het is te begrijpen, dat voor het leger deze reactiesnelheid heel belangrijk is en dus als een integrerend criterium in de test wordt opgenomen. Maar daardoor is het beeld der intelligentieverhoudingen sterk beïnvloed. Had men meer tijd voor het afleggen der proeven gegeven, dan zouden de langzame, maar nauwkeurige werkers er beter zijn afgekomen. Zou het grote verschil tussen stad en platteland o.a. hierdoor ook niet beïnvloed kunnen zijn? Op p. 37 wordt geconstateerd, dat er behalve de onderwijsinvloeden en de beroepsinvloeden nog een andere factor werkzaam moet zijn bij het ontstaan der verschillen tussen grote en kleinere gemeenten, d.w.z. bij benadering tussen steden en platteland. (deze factor wordt niet genoemd). Misschien ligt dit o.a. in de snellere reactie van den stedeling, die samen kan hangen én met het snellere ritme van de arbeid én wellicht met een andere geardeerdheid der stedelingen. Verder: wanneer vaststaat, dat de secundaire functie de reactie remt, en wanneer waarschijnlijk is, dat er ten opzichte van primaire of secundaire functie geografische verschillen in ons land aanwezig zijn, kunnen dan de geconstateerde streckverschillen t.a.v. de intelligentie ook niet ten dele beïnvloed zijn door de verschillende maten van reactiesnelheid?

Wanneer op p. 32 geconstateerd wordt: „Friesland, dat als een intelligente provincie bekend staat, toont dit in zijn cijfers bepaald niet“, dan zou men gaarne daarvoor een verklaring willen aanvoeren.

Wellicht kan deze o.a. liggen in een langzamer reactie van de secundair functionerende Friezen. We werpen hier slechts een veronderstelling op, want vast staat, dat de secundaire functie anderzijds ook een belangrijke bevorderende factor voor de intelligentie is. Andere verklaringswijzen zijn dan ook niet uitgesloten, o.a. de sterke migratie der Friezen naar andere provincies en in verband daarmee wat men zou kunnen noemen de „intellectuele drainage” van Friesland. Ook kan van invloed zijn, dat een Fries langzamer werkt door geringere vertrouwdheid met en dus minder snel opratten van de Nederlandse taal, waarin de tekstvragen waren gesteld.

Op al deze veronderstellingen zou wellicht een nauwkeuriger antwoord gegeven kunnen worden, wanneer men niet alleen het aantal verkregen punten per proefpersoon tengevolge van goede antwoorden had opgeteld, maar ook per proefpersoon het totaal aantal (goed of niet goed) beantwoorde vragen, resp. het $\frac{1}{10}$ daarvan, dat goed was, wat enig idee had gegeven omtrent de mate van nauwkeurigheid der proefpersonen.

Een ander element, dat van grote invloed is op de intellectuele prestaties, is de belangstelling. Bij het onderwijs blijkt reeds empirisch, dat vaak de combinatie niet-al-te-grote-capaciteit-maar grote (natuurlijke of plichtmatige) belangstelling het wint van de combinatie meer-dan-middelmatige-vermogens-maar gebrek-aan-belangstelling. Naar een mededeling op p. 11 bleek in de test een sportief element te zitten, dat de belangstelling der proefpersonen prikkelde, maar toch waren er ook, zij het niet veel, proefpersonen, die met tegenzin of zelfs met tegenwerking declinamen. O.a. wijst daarop het feit, dat enkele personen een veel te laag cijfer behaalden in verband met de genoten opleiding. Op grond van zijn algemene indruk geeft echter de schr. de verzekering, dat deze tegenzin niet van betekenis kan zijn geweest voor het eindresultaat, en wij moeten dit natuurlijk op zijn gezag aannemen.

Een derde kwestie, die besproken moet worden in verband met de aard van het onderzoek is de vraag, of de test zich baseert op schoolkennis dan wel op kennis, inzicht, vermogens, die minder te maken hebben met wat op school is bijgebracht of ontwikkeld. De schr. meent, dat „de test onmiskenbaar de neiging heeft om schoolkennis, en speciaal de lagere schoolkennis, te begunstigen,” o.a. op grond van het feit, dat de onderwijzers, die immers „meesters” zijn in de lagere-school-kennis, bij de test een zeer goed figuur sloegen.

Nu is het waar, dat twee van de 7 testgroepen een rechtstreeks beroep doen op kundigheden resp. kennis, grotendeels verkregen op

de lagere school: de eerste proef, bestaande uit 20 gemakkelijke sommen, en de 6de proef, een onderzoek naar de resterende schoolkennis en de uit kranten en andere lectuur opgedane algemene ontwikkeling. Maar de 5 andere proeven staan buiten de eigenlijke schoolkennis of -kundigheden en onderzoeken: het begrip voor logische en causale samenhang, de kennis van verschillende gebruiksvoorwerpen en andere dagelijkse zaken, het begrip voor analogie, het vermogen tot kritisch schiften enz. Voor de eerste 2, meer schoolse, proeven konden hoogstens 40 punten behaald worden, voor alle 7 proeven hoogstens 226 punten. O.i. is daarmee aan de schoolse kennis wel een behoorlijke, maar geen te grote invloed toegekend.

Terloops nog even deze opmerking. De legertest wordt elk jaar in vrijwel ongewijzigde vorm afgenomen, en op grond van de vereiste continuïteit is dat wenselijk. Maar het is geen continuïteit betrachten, wanneer men bij de 6de proef vraagt naar de kennis betreffende mannen als Clemenceau en Bouwmeester. Voor elke volgende lichting recruten worden deze namen weer meer onbekend en dus de enquête moeilijker. Terecht maakt de schr. hier dan ook aanmerking op.

Samenvattend mogen we concluderen, dat, ondanks het niet ideale van de legertest, welk feit de schr. op verschillende plaatsen dan ook onderstreept, het daardoor verkregen materiaal toch zeker niet ongeschikt mag worden genoemd voor een sociologisch en sociografisch onderzoek.

Geeft dit materiaal nu echter een betrouwbaar beeld van de intelligentie der *gehele* Nederlandse bevolking?

De schr. zegt nadrukkelijk van niet. Uitgesloten waren immers van het onderzoek:

- 1e. de gehele vrouwelijke bevolking;
- 2e. alle leeftijdsgroepen buiten de 19- en 20-jarigen;
- 3e. de wegens te geringe lichaamslengte afgekeurden (minder dan 1 pCt. van het totaal aantal ter keuring opgeroepen);
- 4e. de opgeroepen, die bij de medische keuring ongeschikt zijn verklaard, in 1932 38.7 pCt. van het aantal voor die medische keuring opgeroepen.

Voor al de groepen onder 1e en 2e zouden het beeld ongetwijfeld wijzigen. Maar er mag toch wel op gewezen worden, dat overigens een ongeselecteerd materiaal aanwezig is, bovendien nog van zulk een omvang, als weinig bij sociaal onderzoek voorkomt. Alle gebieden van Nederland, alle klassen en standen, alle beroepen (behalve die, uitsluitend beoefend door de hierboven genoemde groepen onder 1e en 2e), alle kerkelijke gezindten, alle groepen, die men naar de zeer

uiteenlopende gradaties van welvaart en van ontwikkelingspeil kan onderscheiden (behalve dan de geestelijk minderwaardigen), zijn in een verhouding vertegenwoordigd, die niet zo heel sterk zal verschillen van de verhouding in de gehele Nederlandse bevolking, voorzover de ongetwijfeld aanwezige verschillen in demografische structuur (leeftijdsofbouw) in die verhouding onder de proefpersonen niet een lichte wijziging heeft aangebracht. Waar sociale onderzoekers meestal genoegen moeten nemen met veel kleiner en veel meer eenzijdig geselecteerd materiaal, zou men het wetenschappelijk onderzoek geen dienst doen met het verwerpen van dit materiaal, in afwachting van het betere, dat wellicht nimmer komt.

Te meer klemt dit, waar in deze statistische uitgave een proeve van verwerking van het materiaal is gegeven, die, hoewel in beginsel niet nieuw, toch zeker in geen Nederlandse studie zo konsekvent is doorgevoerd. Daarmee komen we aan de kern van het geschrift. Kort gezegd is hier een poging gedaan, niet alleen om de samenhang te vinden tussen de mate van intelligentie en verschillende daarop werkende invloeden (genoten onderwijs, uitgeoefend beroep, woonplaats), maar tevens om bij benadering de onderlinge krachtverhoudingen, waarin die invloeden werken, kwantitatief te bepalen. Het is zeker van belang, die verdienstelijke poging onbevangen te toetsen op de toelaatbaarheid van de gevolgde methode.

In het eerste gedeelte van de studie (p. 13—42) gaat de schr. op de gewone wijze de samenhang na tussen testprestatie en enkele belangrijke criteria. Allereerst merkt de schr. op (p. 13), dat de „prestatie, waartoe een proefpersoon in staat blijkt te wezen, tot ten minste vier oorspronkelijke factoren te herleiden is: zij komt tot stand op grond van de individuele aanleg, zoals die aanleg zich ontwikkeld heeft onder invloed van het sociale milieu, onder invloed van onderwijs en opleiding en onder invloed van het uitgeoefende beroep". Dit geeft hem aanleiding, nauwkeurig na te gaan de gemiddelde testprestatie van 35 onderwijs- en van 60 beroepsgroepen. De verschillen in het sociale milieu zijn niet door getalsverhoudingen aan te geven; bovendien zijn deze verschillen zeer gecompliceerd. Belangrijk is in de eerste plaats de mate van welvaart en de aard van het economisch leven; daarom is terecht nagegaan de gemiddelde testprestatie in 47 economisch-geografische gebieden. Bovendien is, met het oog op de belangrijke invloed van de verschillen in welvaart, als toevoeging bij deel II nog onderzocht de samenhang tussen intelligentie en welvaart, de laatste uitgedrukt door het gemiddelde inkomen der in de belasting aangeslagenen in elk der econ. geogr. gebieden.

Daar ook de volkrijkheid der gemeente van inwoning een belangrijke milieu-factor is, zijn ook de intelligentie-gemiddelden der gemeentegroepen van verschillende grootte berekend, eindelijk nog die der afzonderlijke provincies, welke toch ook in zekere zin belangrijke historische eenheden zijn.

De schr. zal de laatste zijn om te beweren, dat daarmee de invloeden, die op de ontwikkeling der intelligentie werken, zijn uitgeput. Zo lijkt ons een heel belangrijke factor te zijn — echter weer niet in getalsverhoudingen vast te leggen — de mentaliteit van de groep resp. van de individuen. Zelf het product van aanleg, mate van welvaart, geografisch en sociale milieu enz. is de mentaliteit op zijn beurt weer een drijvende kracht, die bepaalt, hoe de afzonderlijke individuen staan tegenover het cultuurleven, hoe ze hun vrije tijd besteden, welke hun houding is t.a.v. de school en het verenigingsleven en andere, de intelligentie stimulerende instituten.

In het tweede deel nu der studie (p. 42—66) gebruikt de schr. een methode om door achtereenvolgende eliminaties van één der factoren de invloed der overblijvende nader te bepalen. We moeten, om de betekenis van deze methode te kunnen beoordelen, wat uitvoeriger op het onderzoek ingaan. We willen dat doen aan de hand van één der reductie-pogingen: de poging om de onderwijsinvloed na te gaan, door de invloed van het beroep te elimineren.

Binnen elke onderwijsgroep gaat de schr. de beroepsverhoudingen gelijk maken aan die van alle proefpersonen gezamenlijk. Bijv. in de onderwijsgroep 6 jaar G.L.O. zonder avondonderwijs bevinden zich 67 kantoorbedienden met samen 7202 punten, door de testproef verkregen, eveneens 67 banketbakkers met samen 5428 punten, 91 bankwerkers met samen 6905 punten enz. De groep van alle proefpersonen tezamen (met allerlei soorten onderwijs dus) omvat 26797 personen, waarbij 1791 kantoorbedienden met 221503 punten, 193 banketbakkers met 17703 punten enz. Nu gaat de schr. de beroepsfrequentie van de groep: 6 jaar G.L.O. gelijk maken aan die der gehele groep; dus niet 67 kantoorbedienden met 7202 punten, maar 1791 kantoorbedienden met $\frac{1791}{67} \times 7202$ punten = 192515 punten enz. Doet men

dit bij alle beroepen, dan verkrijgt men tenslotte een groep met 6-jaar G.L.O., die even groot is en dezelfde beroepsverhoudingen heeft als de gehele groep, maar toch minder punten. Hoe komt dat? Allereerst natuurlijk door het verschil in onderwijs. De beroepsinvloeden zijn nu uitgeschakeld, maar tevens zijn daarmee veranderd de geografische verhoudingen, omdat de beroepen geen gelijkmatige verbreiding hebben.

Daarom gaat de schr. ook na, — op geheel dezelfde wijze als hierboven — hoe de onderwijsinvloed werkt, wanneer de geografische invloeden worden uitgeschakeld. Daar nu blijkt, dat in dit laatste geval de onderwijsinvloed bijna niet verandert, concludeert schr. daaruit terecht, dat in het eerste geval de gemaakte fout verwaarloosd mag worden.

Op een der vele grafieken heeft schr. nu getekend één curve, aangevende de intelligentie-gemiddelden der verschillende onderwijs-groepen met beroepsinvloeden (de „bruto-lijn”) en één zonder deze beroepsinvloeden (de „beroeps-zuivere-lijn”), terwijl eveneens het gemiddelde landelijk intelligentie-niveau — waarop alle onderwijs- en alle beroepsinvloeden hebben ingewerkt — door een lijn is aangegeven. Door vergelijking nu van de afstand tussen bruto-lijn en de lijn van het landelijk gemiddelde enerzijds, met de afstand tussen de beroeps-zuivere-lijn en de lijn van het landelijk gemiddelde anderzijds komt schr. tot de conclusie, „dat men van elke absolute (bruto) onderwijs-uitkomst met grote waarschijnlijkheid kan zeggen, dat het goede of slechte resultaat, gerekend naar het landelijk gemiddelde, voor ruim $\frac{2}{3}$ op rekening komt van het onderwijs zelf of van de direct daarmee samenhangende, b.v. selectieve invloeden, terwijl het resterende $\frac{1}{3}$ deel het gevolg is van de, meer indirect met het onderwijs samenhangende, al dan niet gunstige beroepsverhoudingen binnen die onderwijssoort.”

Door daarna uit te gaan van de beroepsgroepen, en achtereenvolgens de onderwijsinvloed en die der geografische factoren uit te schakelen, komt schr. tot een bevestiging van bovenaangehaalde conclusie. Tenslotte, uitgaande van de provincie- en gemeentegroepen, met nivellering achtereenvolgens van onderwijs- en beroepsinvloeden, komt schr. tot een volgorde der provincies, t.a.v. de intelligentie, die niet zo heel veel verschilt van de volgorde, die het bruto-materiaal reeds aangaf, waarover aanstonds nader.

In hoeverre is deze methode nu toelaatbaar? De conclusies, waartoe ze leidt, zijn o.i. alleen te aanvaarden, wanneer de drie in oenschouw genomen factoren — onderwijs, beroep, geografische factor — praktisch gesproken de enige invloeden zijn. Is dat zo?

Laten we het geval van de allereerste reductie: de beroepsnivellering der verschillende onderwijsgroepen, nog eens nagaan. Hoe komt het, dat de groep 6 jaar G.L.O. slechts 67 kantoorbedienden telt, dus nog geen volle 1%, en de gehele landelijke groep 1791, d.i. 6 à 7%?

1e. doordat de opleiding van 6 jaar G.L.O. een minder goede voorbereiding geeft voor dit beroep.

2e. doordat (waarschijnlijk) de groep, waaruit de leerlingen worden gerecruteerd van het 6-jarig G. L. O. als eindonderwijs, een geringere intelligentie-aanleg heeft.

3e. doordat ongetwijfeld diezelfde groep een andere mentaliteit t. a. v. de wenselijkheid van een grondige schoolse opleiding heeft, alsmede een lager welvaartsniveau, een lager sociaal niveau enz. enz.

Veranderen we nu door bovengenoemde uitschakeling de beroepsverhoudingen, dan wordt de beroepsinvloed wel uitgeschakeld, *maar blijven over de factoren onder 1e, 2e en 3e genoemd*. Schr. geeft toe, dat hij één factor onbesproken laat — de geografische — waarvan hij dan later aantoot, dat dit onbesproken laten praktisch geoorloofd is. Dit zou echter onze bezwaren alleen opruimen, als de verschillen in aanleg, mentaliteit, welvaartsniveau enz. geheel in deze geografische factor opgingen, m. a. v. als *binnen* een geografisch gebied (provincie, gemeentegroep) deze verschillen *niet* bestonden, wat in strijd is met de ervaring. Maar dan is de eliminatie-methode met 3 factoren te simplistisch!

Ook dat heeft schr. ingezien. Wanneer hij b. v. spreekt van onderwijsinvloeden, dan onderscheidt hij deze in selecterende en stimulerende. Dat betekent echter niets anders, dan dat de schr. door deze terminologie de gecompliceerdheid der werkende invloeden versluiert. Bij de stimulerende invloed is de school *oorzaak*, bij de selecterende slechts *instrument*: daar is het te lage sociale niveau, het te geringe welvaartspeil, de te lage aanleg, een bepaalde mentaliteit enz. oorzaak. Dit is geen woordenspel, maar heeft wetenschappelijke en praktische betekenis. Wetenschappelijke? omdat het verbergen van die achtergrond van belangrijke oorzaken, of zo men wil voorwaarden, ons inzicht vertroebelt — praktisch, omdat het er toe zou kunnen leiden, alleen zijn aandacht te richten op een verbetering van de stimulerende werking van het onderwijs op de ontwikkeling der intelligentie en een verbetering van het selectie-apparaat (beide zeer noodzakelijk), en te vergeten, dat ook genoemde voorwaarden, voor zover dat mogelijk is, verbeterd moeten worden.

Met alle waardering voor het geduld en het vernuft van den schr. bij het toepassen van de beschreven methode menen we toch, dat hij te gauw tot de kwantitatieve analyse is overgegaan. *Deze komt pas aan de beurt als de kwalitatieve analyse klaar is*. De conclusie van schr. in de samenvatting: „Er zijn aanwijzingen, dat over het algemeen ongeveer $\frac{2}{3}$ van de gunstige of ongunstige afwijking t. o. v. het algemeen landelijk gemiddelde op rekening mag worden gesteld van het onderwijs en de hiermee direct verband houdende factoren”

enz. behoeft daarom wijziging. In plaats van: „en de hiermee verband houdende factoren” leze men: en andere factoren die *ten dele* ook weer invloed uitoefenen op de keuze van het onderwijs. Want bedoelde voorwaarden werken niet alleen op de onderwijsselectie, maar beïnvloeden ook zelfstandig de ontwikkeling van de intelligentie. De *eigenlijke* onderwijsinvloed is daarom ongetwijfeld kleiner dan $\frac{2}{3}$!

Methodologisch is het geschrift een aanwinst voor de statistische sociologie, waarvoor we schr. dankbaar moeten zijn. Maar het werktuig, dat hij deze wetenschap hierin aanbiedt, moet zeker nog zeer verfijnd worden, en tevens gebruikt worden *naast* en vooral *na* de oude beproefde methoden der kwalitatieve analyse, voor we er betrouwbare conclusies mee kunnen trekken.

Nog een bedenking komt naar voren. In het algemeen is het een goede stelregel, die elk statisticus zo veel mogelijk moet nakomen — al stuit dit naleven wel eens af op het kostenbezwaar — dat men niet alleen de resultaten van de bewerking, maar ook het ruwe grondmateriaal — geordend en geclassificeerd — publiceert. Verschillende combinaties van het grondmateriaal zijn dan ook terecht in de tabellen achteraan gepubliceerd. We missen echter een opgave van de beroepen, die de personen van elke onderwijsgroep uitoefenen met de intelligentiecijfers van elk dezer beroepen binnen de onderwijsgroepen. Voor een beoordeling van de toelaatbaarheid der bewerking in het tweede deel is dit echter nodig. Stel dat binnen een bepaalde onderwijsgroep een bepaald beroep slechts wordt uitgeoefend door één persoon, terwijl de frequentie van dit beroep bij de gehele groep der proefpersonen hoog is, dan wordt bij de nivellatie der beroepsinvloeden binnen de onderwijsgroepen het intelligentiecijfer van dien enen persoon met een groot getal vermenigvuldigd, zodat bij een zeer hoge of zeer lage waarde van het intelligentiecijfer van dien persoon het intelligentiecijfer van de betrokken onderwijsgroep sterk stijgt of daalt.

Is een beroep in het geheel niet vertegenwoordigd bij een bepaalde onderwijsgroep, dan laat de bewerking dit beroep ook weg bij de gehele landelijke groep om vergelijking mogelijk te maken; maar is een beroep in de onderwijsgroep zeer spaarzaam vertegenwoordigd, dan krijgt het ineens een zeer grote betekenis voor de vaststelling van het intelligentie-cijfer van de onderwijsgroep. Hetzelfde geldt natuurlijk voor spaarzaam vertegenwoordigde beroepen in de geografische gebieden, schaarse opleidingen in de beroepsgroepen enz. Hier ligt een mogelijkheid van sterke beïnvloeding der resultaten door kleine, toevallige verschillen. Het geschrift levert niet de gegevens op om te kunnen uitmaken of zulk een mogelijkheid ook aanwezig was.

We willen onze bespreking niet eindigen alvorens te wijzen op de belangrijke uitkomsten, die dit geschrift geeft t.a.v. de geografische verbreiding van de intelligentie-gemiddelden, met name in de 47 economisch-geografische gebieden. Vooral zijn de resultaten van deze verwerking zo interessant, omdat ze een belangrijk controle-middel geven op de resultaten van het, van deze testproeven geheel onafhankelijke, sociografische onderzoek. Moedgevend is, dat het hier besproken intelligentie-onderzoek en het sociografische grotendeels tot dezelfde resultaten komen. Uit de helaas nog zeer onvolledige sociografische literatuur blijkt evenals in deze studie een betrekkelijk laag intelligentie-niveau te bestaan in de twee zuidelijke provincies, in het Westland, in de Haarlemmermeer, min of meer ook in Twente. Een hoger intelligentie-niveau bleek tot dusverre ook reeds uit sociogrammen betreffende Hollands Noorderkwartier, met name de Zaanstreek.

Wat Friesland betreft is er tegenstrijdigheid, maar die bestaat ook in de sociografische literatuur; hierboven wezen we reeds op de „intellectuele drainage”, waarvan een der Friese sociogrammen gewag maakt. Het lage intelligentieniveau der Betuwnaren, tot dusverre nog niet in de sociografie behandeld, prikkelt de sociografen tot nader onderzoek. Zo rijzen er meer vragen, waar de test wellicht antwoorden opgeeft, die niet uit de verwerking zijn op te diepen. Heeft de Friese gemeente IJel Bilt ook volgens de tests een zo hoog, heeft de oud-Wageningse bevolking een zo laag intelligentie-peil, als uit de sociografische literatuur blijkt? Dat de hier besproken statistische studie met het er achter liggende materiaal de mogelijkheid biedt van controle (er toetsing van de resultaten der Nederlandse sociogrammen en dat ze verder prikkelt tot onderzoek van nieuw opgeworpen problemen is zeker niet haar geringste betekenis.

Een en ander over de werkkampen van de „Centrale voor Werkloozenzorg”

(gesticht op initiatief van den Raad van Ned. Kerken voor praktisch Christendom)

door G. J. VISSER.

Toen de Redactie mij om een artikel vroeg over de werkkampen van de Centrale voor Werkloozenzorg, gesticht op initiatief van den Raad van Ned. Kerken voor praktisch Christendom, heb ik eenigen tijd gearzeld, alvorens op dit verzoek nader in te gaan.

Het wil mij voorkomen, dat er anderen zijn, die over dit onderwerp

een meer algemeen beeld kunnen geven, dan de kampcommandant van een dezer kampen. Het volgende kan dan ook slechts zijn: een tekening van den achtergrond van ons werk en een zoo objectief mogelijke uiteenzetting van de wijze, waarop een kamp van deze „Centrale” wordt geleid. Uit den aard der zaak kan dit artikel in geen enkel opzicht aanspraak maken op volledigheid.

Naar aanleiding van een voordracht van Ir. J. Th. Westhoff, inspecteur der rijkswerkverschaffing te Zwolle, over de mogelijkheid van werkverschaffing aan jeugdige werkloozen, gehouden op een conferentie van bovengenoemde Centrale in Juni 1934, werd een commissie benoemd, die het plan van den Heer Westhoff, om werkkampen op te richten, in een grooter verband dan tot dien tijd geschiedde, nader in studie nam.

Op het eind van 1934 bracht deze commissie, onder voorzitterschap van den Heer C. Smeenk, lid der Tweede Kamer te Arnhem, haar rapport uit en concludeerde, dat het plan in hoofdtrekken uitvoerbaar en aanbevelenswaardig was. Deze hoofdtrekken waren de volgende:

1. De arbeid als zoodanig wordt aanmerkelijk meer dan bij de tot het einde van 1934 gevolgde werkwijze als criterium gezien.
2. Tot juiste uitvoering van deze gedachte worden, in verschillende deelen van ons land, werkkampen opgericht, waarbij de arbeid als middel primair is, evenwel zorg voor ontwikkeling en ontspanning niet wordt uitgesloten.

De commissie achtte kampen van een of twee maanden zeer wel mogelijk, indien men een gelegenheid schiep, waardoor de deelnemers de Zondag in eigen kring zouden kunnen doorbrengen. Door deze opzet bleef, ook bij een lange duur van het kamp, de band met het gezin bewaard.

Aan de deelnemers zou een zakgeld van f2.— per week worden uitgekeerd, terwijl ook voor de fiets een kleine tegemoetkoming zou worden gegeven, varieerend met de afstand, die de deelnemers moesten afleggen.

Dank zij de groote finantieele steun van het Rijk kon de „Centrale”, na een collecte in April 1935, die speciaal bedoeld was voor Christelijk Nederland, in Mei van het vorige jaar haar eerste kamp op de Ginkelse Heide, nabij Ede, openen. Toen deze proef in alle opzichten geslaagd bleek te zijn, volgde een zestal andere kampen, in onderscheidene deelen van het land. Een achtste kamp zal zeer binnenkort in Noord-Brabant geopend worden.

Het bleek, dat de belangstelling onder de werklooze jeugd groot

was. Vele wachten nog om in een van onze kampen geplaatst te worden. Bij de verschillende plaatselijke comité's kan men zich voor deelname opgeven. Wij ervaren dat de meeste oud-decluemers zich na afloop van een achtweekeche periode opnieuw laten inschrijven. Ook de vele bezoeken van oud-kampers zijn een bewijs van de band, die er in een kamp gelegd wordt.

De materiele nood van vele gezinnen zal aan de groote toeloop niet geheel vreemd zijn. Voor vele jongens is, door declame aan een tweemaandsch kamp, het vraagstuk van de voeding, zij het dan tijdelijk, opgelost. Ook het zelf verdienen van eenig zakgeld heeft voor menigeen een sterke bekering. Telkens blijkt dat vele jongens een deel van het geld, dat zij Zaterdags ontvangen, thuis afgeven.

Men trekke hieruit echter niet de conclusie, dat dit de eenige drijfveeren zijn, die de werklooze jeugd in de kampen bijeenbrengt. De waarde van regelmatige arbeid, die vooral een werklooze ervaart, zou daarmee zeer zeker niet juist geschat zijn. Bij zeer velen bestaat de behoefte aan arbeid, waardoor, zooals Mej. Hartoff in „Jeugd zonder werk" opmerkt, allerlei instinctieve drangen een normale uiting kunnen vinden en onbewuste behoeften bevredigd kunnen worden.

Het zal niet noodig zijn in den breede uit te weiden over de psychische gevolgen van de werkloosheid. Doordat een jongeman, juist in de periode, waarin hij het meest bereid is zijn krachten in dienst van de maatschappij te stellen, uit het normale productieproces wordt uitgestooten, ontstaat op den duur bij hem het gevoel van overbodig te zijn. De gevolgen daarvan zijn groot: verlies van zelfvertrouwen (versterkt door een voortdurende of hernieuwde afhankelijkheid van „thuis"), een groeiende exclusiviteit, die tenslotte uitloopt op een sterk egocentrische levenshouding.

Door aan den arbeid als zoodanig groote waarde toe te kennen, kan aan vele jonge werkloozen de helpende hand geboden worden. Een goed besteede arbeidsdag helpt hem bij zijn strijd tegen het deprimerende gevoel, dat sterker wordt naarmate hij langer werkloos is.

De werkloosheid versterkt een ander verschijnsel, waarop Prof. Dr. C. A. Mennicke in zijn „Sociale Psychologie" de aandacht vestigt: het losraken van een traditioneele gebondenheid aan een bepaald waardebesef. Het zou te ver voeren hierop nader in te gaan, maar wel meenen wij, het daaruit voortvloeiende gevoel van onzekerheid in hooge mate bij jeugdige werkloozen te kunnen constateeren. Niet alleen een onzekerheid ten opzichte van eigen levensgang in de toekomst, maar evenzeer een onzekerheid tegenover vele, vroeger als vaststaand aangenomen normen, (b.v. plicht).

Een kamp van honderd man, is in psychologisch opzicht als massa te beschouwen. In de actie, uitgaande van de geheele groep, kan de enkeling een gevoel van zekerheid beleven, dat voor hem opbouwend kan werken. Deze actie moet dan voor allen gelden, een moeilijkheid, die door de groote verscheidenheid van de ontwikkeling en geaardheid der kampdeelnemers, slechts opgelost kan worden door de arbeid. In de veertigjarige werkweek meenen wij een hulpmiddel gevonden te hebben, dat kan bijdragen tot versterking van het „ik“-gevoel en tevens een remmende invloed zal kunnen uitoefenen op het groeiend besef van onzekerheid. Een preciese dagindeling en het stipt volgen van het werkrooster is daarbij van zeer groote beteekenis.

Het verrichten van lichamelijke arbeid, op zoodanige wijze dat niet het idee kan ontstaan, dat er slechts sprake is van bezig houden, heeft een niet te onderschatten beteekenis. De trots, waarmede de jongens hun handen staan te bekijken, als er na acht weken weer eelt opzit, is daarvan een bewijs. Bovendien is het een niet te ontkennen feit, dat de belangstelling voor cursussen over het algemeen gesproken, bij een deel der werklooze jeugd niet bijster groot is.

Uit den aard der zaak zou de meest wenschelijke vorm van arbeid een zoodanige zijn, dat ieder deelnemer een plaats zou kunnen vinden in zijn eigen vak. Vaak echter ontbreken de middelen voor een dergelijke opzet, of moet men zich tot eenige hoofdgroepen beperken. Voor timmerlieden en meubelmakers is het geval niet moeilijk. Een werkplaats, garage of cursuslokaal kan altijd gebruikt worden. Ook een enkele kantoorbediende kan in kampen wel werk vinden, overeenkomstig zijn opleiding.

In de kampen van deze centrale wordt hoofdzakelijk boschen grondwerk verricht. Het is ons opgevallen, dat op den duur, ook voor de stadsjongen, in deze arbeid „teekening“ komt. Men leert de natuur met andere oogen zien. Niet elke vogel is zonder meer een „vinkie“; hetzelfde geldt ten opzichte van boomen en planten. Men leert onderscheiden.

Naast de arbeid, is ook het eigenlijke kampleven van groot belang. Men leeft in een groep van honderd anderen, die in ongeveer gelijke omstandigheden verkeerden. Dat alleen al geeft een zekere rust, men staat niet alleen. De onuitgesproken hunkering naar gemeenschap wordt daardoor al in eerste instantie bevredigd. Wij zouden echter onze taak schandelijk verwaarloozden, als de mogelijkheden, die door deze kampgemeenschap geschapen worden, niet benut zouden worden, al zijn wij er ons van bewust, dat vele kansen ongebruikt voorbij gaan.

Het eigenaardige van deze groote kampen is wel het feit, dat er

op twee geheel verschillende wijzen gewerkt moet worden. Aan de eene kant vraagt de groep als geheel onze aandacht, aan de andere kant moet er ook voldoende tijd blijven voor het persoonlijke contact, het individueele werk.

Zooals reeds werd vermeld is bij het groepswerk van zeer groote beteekenis: de versterking van het zekerheidsbesef. Allereerst dient hierbij opgemerkt te worden, dat de positief Christelijke grondslag van ons werk, de taak voor de kampeiding aanzienlijk vergemakkelijkt. Een sterk, Christelijk levensbeginsel is een krachtige steun tegenover de vernielende invloed van jarenlange werkloosheid. Toch wordt er een bijna bovenmenselijke inspanning getischt van hen, die, al is het dan ook met een vaste innerlijke overtuiging, zich schrap zetten tegen de sloopende werking van het leegloopen.

Heel ons kampwerk is er op gericht de jongeren van Christelijke huize een bevestiging en versteving te geven van de diepe inhoud van hun geloof. Op de geloofs-zekerheid is het massa-psychologische werk gericht. Wij trachten dit doel te benaderen door onze korte morgenwijdingen en onze dagsluitingen, die bij toerbeurt door de verschillende leiders gehouden worden.

Gezien vanuit deze hoek krijgt ook de arbeid, binnen deze kring getrokken, een zeer speciale beteekenis. Voor ons gaat het hierom: ook het verrichten van arbeid moet staan onder het Gebod van God. Daardoor wordt alle arbeid, ook de niet specifieke vakarbeid, geheiligd en veredeld.

De kampgemeenschap krijgt diepere zin, door haar te zien als een gegevenheid van hooger orde; geen toevallige samenloop van omstandigheden, maar een zinvolle gebeurtenis.

Het is moeilijk deze dingen te beschrijven, zonder de indruk te wekken van een geforceerde schijnvroomheid. Niets is echter minder onze bedoeling. De toon van jolige, opbreisende vroolijkheid ontbreekt absoluut niet, maar het is vooral de taak van den Kampcommandant om het juiste moment uit te kiezen, waarop de achtergrond van het menscheijk leven belicht moet worden.

Daarnaast mag het individueele werk niet verwaarloosd worden. De inrichting van onze kampen houdt hiermede, wat de opzet aangaat, voldoende rekening. Het kamp is ingedeeld in twaalf barakken, waar acht man een eigen „tent” vormen. In elk van deze groepen bevindt zich een „tentchef”, die als groepsleider fungeert. Deze cheffen, die tot de leiding behooren, moeten een belangrijk deel van het individueele werk voor hun rekening nemen. Zij moeten de richting, in de groote groep aangegeven, individueel omwerken. Het zal duidelijk zijn, dat

door de groote verantwoordelijkheid, aan deze groepsleiders zware eischen gesteld dienen te worden. Naast jonge jeugdleiders uit de Christelijke vakbeweging en de verschillende jeugdorganisaties, die door de weekkampen reeds eenige praktische ervaring opgedaan hebben, worden voor deze functie de besten uit een vorig kamp gevraagd. Ook academisch gevormden verleen en meerdere malen actieve hulp en medewerking.

De practijk wijst uit, dat het niet noodzakelijk is, dat er in elk kamp beslist twaalf geestelijk sterke figuren als chef fungeeren. Veel kan er bereikt worden, indien deze menschen in hun groep regelmaat en tucht weten te handhaven. Trouwens, ook het voorbeeld, zonder de mogelijkheid dat intellectueel nader en precies uiteen te kunnen zetten, kan al verheffend en versterkend werken. Van de overige stafleden zal het dan afhangen, in hoeverre het individueele werk tot zijn recht komt. Van groot belang zijn, vooral in dit verband, de dames in onze kampen. Zij immers nemen het werk van de cheffen vaak over en zetten het voort. In de geheele groep treden zij hoogst zelden op den voorgrond. Deze dames, waarvan er in elk kamp minstens twee zijn, moeten hoogstaande vrouwen zijn met een sterk geestelijk weerstandsvermogen, terwijl zij ook weer voldoende praktisch aangelegd moeten zijn, om zich te kunnen inschakelen in het kamptechnische werk.

Toch blijft er ruimschoots gelegenheid over voor den commandant en zijn vervanger, de onder-commandant, voor allerlei individueel werk. Wie zou zeggen dat hij naar behooren zijn taak volbracht had, zou daarmee te kennen geven niet langer geschikt te zijn als leider van een werkloozenkamp. Dit werk immers is nooit goed genoeg gedaan, want steeds blijft het gevoel, beneden het gevraagde gebleven te zijn.

In zijn diepsten zin is de nood van de werklooze jeugd niet weg te nemen. Slechts in de aanvaarding van de levensbeschouwing, die ernstig rekent met het Kruis van Jezus Christus, ligt naar onze overtuiging de mogelijkheid van overwinning. Het is slechts het Christelijk geloof, dat de uiteindelijke rust kan brengen.

Het is ons daarom niet in de eerste plaats te doen om verhooging van het intellectueele peil der deelnemers. Wat zij noodig hebben is een waardebesef, waaruit voor hen bepaalde consequenties volgen, waardoor zij dus hun houding kunnen bepalen. Of wilt ge het anders: vele werkloozen, en lang niet zij alleen, moeten zich een nieuwe traditie veroveren. Wij trachten hen te helpen in deze strijd en achten de gebondenheid aan het Christelijke levensbeginsel de beste vorm.

Deze inslag blijkt trouwens ook uit den inhoud van de „vragenbus“.

waarin iedere deelnemer ongetrakteerde vragen kan deponeren, die op een bepaalde avond, eenmaal in de veertien dagen, behandeld worden. Veelal hebben deze vragen betrekking op bepaalde godsdienstige of dogmatische aangelegenheden.

Ook in het cultureel programma komt de opzet van ons werk tot uiting. De lezingen en causeries hebben niet uitsluitend een informatief karakter, al spreekt het wel voor zich, dat er voor voldoende afwisseling gezorgd wordt.

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn, dat het cursuswerk niet de eerste plaats inneemt. Een groote moeilijkheid is wel het feit, dat er na acht weken een volkomen nieuwe groep komt, waardoor het cursuswerk met de vorige groep heel moeilijk voortgezet kan worden. Ons cursuswerk heeft daardoor een min of meer tijdelijk karakter. Het opvoeren van het aantal cursussen brengt andere kampbelangen in het gedrang. Wij moeten immers voldoende tijd reserveren voor het eigenlijke werk dat ook in allerlei vormen praktisch uitgevoerd moet worden, o.a. door „eigen avonden”, waarop de deelnemers zelf het programma, bestaande uit voordrachten en schetsjes, verzorgen. Door de inhoud en de wijze van voordragen aan een strenge critiek te onderwerpen, kunnen deze avonden van opvoedende waarde zijn. In onze gezellige avonden vinden wij prachtige kansen voor een persoonlijk contact.

Het kampwerk heeft zijn definitieve vorm nog niet gevonden, maar als wij terugzien op het werk, dat achter ons ligt, gelooven wij toch te mogen zeggen, dat in hoofdtrekken deze vorm van werkloozenzorg zeer zeker in een bestaande behoefte voorziet, en daarmee haar bestaanrecht bewezen heeft. Natuurlijk mogen wij, bij dit aanvankelijk succes, niet blijven staan; steeds moeten wij zoeken naar de beste vorm, waarin ons uiteindelijke doel zal kunnen worden bereikt: het behoud en de versterking van het geestelijk weerstandsvermogen en de geestelijke kracht van een deel van de werklooze Hollandsche jeugd.

Tenslotte willen wij er met nadruk op wijzen, dat al ons werk het kwaad niet bij den wortel aantast. De eenige weg hiervoor is een volwaardige „baan”. Maar dat neemt niet weg, dat het kampwerk zijn waarde kan hebben en daarom zeer zeker niet mag worden nagelaten.

De beteekenis van Jane Addams van Chicago 1860 — 1935

door E. C. KNAPPERT.

III.

We must act upon the assumption that spontaneous and fraternal action as virile and widespread as war itself is the only method by which substitutes for the war virtues may be discovered.

Jane Addams.

Haar strijd voor wereldvrede.

In 1907 verscheen haar boekje: „Newer Ideals of Peace“. „Deze studies betreffende de gelijkmatige ontwikkeling van de zedelijke krachten die oorlog moeten vervangen, zijn ontstaan in de arbeiderswijken van een cosmopolitische stad, waar de publieke moraal scherpe sociale en internationale trekken vertoont.“ Uit dit voorwoord blijkt voldoende hoe hare inzichten in het vredesprobleem gegroeid zijn uit de ervaringen, die zij dag aan dag opdeed in hare naaste omgeving. Dat academische beschouwingen haar verre lagen, teekenden wij trouwens reeds uit haar eigen mond op.

Het vraagt van menschen als wij, die in het leven van al den dag slechts bij uitzondering te maken hebben met niet-Hollanders, inspanning en verbeeldingskracht om ons te verplaatsen in een verzamelplaats van rassen en nationaliteiten als Hull House. De ervaringen van Miss Addams mogen ons hierbij helpen. Een van hare eerste pogingen om landverhuizers, die elkaars taal niet verstonden en nog geen Engelsch kenden, in menscheijk contact met elkaar te brengen, slaagde naar verwachting. Grieksche, Boheemsche, Italiaansche, Russische, Poolsche moeders met kinderen onder het jaar werden saamgebracht. De babies bleken sterker verbindingsmateriaal dan een gemeenschappelijke taal. Met beide handen werden steeds gelegenheden aangegrepen of opzettelijk geschapen, die tot wederzijdsch begrip en waardeering konden leiden. Garibaldi's geboortedag werd aanleiding tot een grootsche herdenking, waarbij de Italiaansche kolonie aan Hull House een enorme buste aanbod van den nationalen held, die hare Amerikaansche bureu even geestdriftig toejuichten als zij zelveu.

Nog merkwaardiger was een groote Grieksche bijeenkomst in Hull House. In het Grieksch en in het Engelsch werd door bekende geleerden gesproken over wat de wereld te danken heeft aan de voort-

brengselen van Griekenlands classieke periode. „Waar de burgemeester van Chicago aan de rechterhand zat van den oudsten geestelijke der Grieksche kerk en zij begroet werden met het Amerikaansche en het Grieksche Volkslied, kwam over ons een wonderlijk besef van de mogelijkheden om in het jonge, ongevormde Chicago enkele van de Atheensche tradities over te planten, die met zooveel liefde gekoesterd werden in de harten van deze groep”.

Hoe levend deze tradities zijn, blijkt telkens wanneer op bijeenkomsten en vergaderingen de Grieken aan de Bulgaren verwijten dat zij in hun schild voeren een protectoraat over Griekenland te verkrijgen alleen maar om zelfs Aristoteles te annexeren! En leeren zij niet op hunne scholen dat Alexander de Groote een Bulgaar was! Maar wanneer later, bij het uitbreken van den oorlog in de Balkan, de opgeroepen jonge Bulgaren in de groote zaal van Hull House afscheid nemen van de hunnen om daarna in het gelid naar het station te trekken, en een paar uur later ditselfde in dezelfde zaal geschiedt met Grieken, dan maken de menschen zich waar hoe onzinnig het oorlogsbedrijf is. Straks worden deze jonge mannen, die hier als burens en kameraden geleefd hebben, in de haven van New-York ingescheept op verschillende booten, om elkaar in het eigen land te gaan vermoorden!

Van hoe vitaal belang het voor de gezinsverhoudingen was, dat de nationale achtergrond van ouders en grootouders aan de kinderen werd geopenbaard, behoeft nauwelijks opzettelijk aangetoond in dezen tijd van psychologisch begrip. Dank zij de openbare school, bemachtigen de kinderen der immigranten spoedig de taal en de gewoonten van het nieuwe land. Zij verlangen hartstochtelijk zoo spoedig en zoo grondig mogelijk af te leggen en te niet te doen wat hen van Amerikaansche kinderen onderscheidt. Het oudere geslacht daarentegen, dat zijn meest wezenlijke leven geleefd heeft in het verleden, is verknocht en met alle vezels verbonden aan datgene, wat de jeugd verwerpt. Vóór alles moet dus verbod voor wat was, de plaats innemen van geringschatting en minachting. Dit gelukte. „Ik heb zons en dochters met open mond naar hunne moeder zien kijken terwijl zij met hare breinaalden zachtjes de maat sloeg bij het lied dat zij zong en haar uitgefeerd gezicht zien blozen van voldoening als zij werd toegejuicht na het opzeggen van een Duitsch gedicht mat de ouderwetse buiging tot slot.” Niets heeft de Duitsche kolonie, ouders en kinderen, zooveel goed gedaan als het voor hen in Hull House beschikbaar stellen van localiteit met muziekinstrumenten. Als Masarijk een reeks lezingen houdt in Hull House voor de talrijke Czecho-

slowaken, toen nog Bohemers, geeft hij uiting aan zijn bittere teleurstelling over de vermaterialiseering zijner landgenooten. Als hij ze bezweert niet te zakken beneden het peil der nationale cultuur, wordt hem aan het eind zijner lezing een bos roode rozen overhandigd. Een weduwe die met uit werken gaan het brood verdiende voor hare twee kinderen, had een harer dochtertjes uitgestuurd om ze te kooplen!

Wat kon toch gedaan worden om den afstand tusschen het eene en het andere geslacht niet grooter te maken dan in den aard der dingen ligt? Als Miss Addams, hiermee vervuld, Folkstreet langs loopt, wordt zij gegroet door een oude Italiaansche vrouw, die met haar spinrokken in de weer is. Zij vertelt, hoe zij nog geen garen genoeg heeft gesponnen voor de kousen, welke zij voor haar petekind wil breien. Nu wist Jane Addams wat haar te doen stond. Zij zou in Hull House een arbeidsmuseum inrichten, waar niet alleen eigenhandig gemaakte gebruiksvoorwerpen uit de verschillende landen zouden worden tentoongesteld, maar ook vervaardigd. Tegelijk realiseerde zij zich, hoe Dewey's opvatting van opvoeding als „een voortgaande reconstructie van ervaring" tot uiting zou komen, wanneer de jeugd met eigen oogen al de werktuigen zien kon die de verschillende stadiën vertegenwoordigen tusschen spinrokken en machine. Het was niet moeilijk de hand te leggen op spin- en weefgetouwen uit opeenvolgende cultuurperioden. En zoo zagen de bezoekers iederen Zaterdagavond in dezelfde kamer een Syrische vrouw, een Grieksche, een Italiaansche, een Russische, een Iersche en een Hollandsche spinnen en weven met de bij hen in het eigen land gangbare instrumenten. Zij konden zich waarmaken hoe de industrie zich jaar op jaar vreedzaam en op dezelfde wijze ontwikkelt onder de arbeiders van iedere natie, zonder zich te bekommeren om verschil in taal, godsdienst en politieke instellingen".

Wat dit „vreedzame" betreft, zouden de lezingen over industriele geschiedenis hen wel gauw anders leeren!

Men denke slechts aan de duizenden gezinnen in Lancashire en Yorkshire, die binnen enkele maanden in de nieuwe steden werden opgehooft. Maar wat de voordrachten en grafische voorstellingen ze ook leerden was, hoe eeuwen van handenarbeid staan tegenover luttele jaren van machinalen arbeid. En dat stemde hoopvol, want in die dagen zag men als gevolg van de machine nog niet massale werkloosheid maar niet anders dan verlichting van arbeid en verbetering van arbeidsvoorwaarden.

Misschien was wel een van de grootste voordeelen, dat de landverhuizers bij dit alles de gelegenheid hadden kennis mee te deelen

en als onderwijzers op te treden. Al waren minderwaardigheidscomplexen toen nog niet in de mode, bestaan hebben ze altijd. En wat Jane Addams dankt aan haar dagelijkschen omgang met emigranten, danken wij, haast een halve eeuw later, aan ons verkeer met werkloozen. Is een ongerechtvaardigd minderwaardigheidsbesef overwonnen, dan is er kans op behoud. Trouwens, weten niet allen, die eerlijk frachten werkelijk als van mensch tot mensch met elkander om te gaan, hoe een van de eerste voorwaarden is naar elkander te luisteren en van elkander te leeren? Stelster dezès herinnert zich de vreugde waarmede een Leidsche fabrieksarbeider haar het gansche proces uitlegde van de wollen deken-fabricage en hoe haar actief luisteren en vragen stellen een toenadering brachten als nooit te voren. Voor hem niet, maar voor haar zeker, hebben de omstandigheden, waaronder dit gebeurde, het geval onvergetelijk gemaakt. Wij kwamen van ons Zondagshuis en wandelden langs het strand van Noordwijk naar Katwijk. Op een van die prachtige Novemberavonden als Orion en Zwaan beide zichtbaar zijn aan een fonkelenden sterrenhemel. Met links de fantastische duinenrij en rechts de bruisende zee.

Jane Addams vertelt van een Italiaansch meisje dat iederen Zaterdagavond op kookles kwam, tegelijk met haar moeder, een spinster. Zij verliet haar steeds bij de poort en ging zelve een zijdeur in. Waarom? Om niet gezien te worden met een moeder, die een doek om het hoofd, korte rokken en boersche schoenen droeg. Op een avond zag Angeline in het „Arbeidsmuseum" haar moeder omringd door een groep bezoekers, die vol bewondering waren voor haar spinsel. Uit wat zij zeiden maakt zij op dat hare moeder de beste handspinster in Amerika was. Toen zij Miss Addams vroeg of dit waar was, vertelde deze haar van het verleden van hare moeder in het Italiaansche dorp en van het verschil tusschen het leven daar en hier, in een tweekamer-woning in een huizenblok. Natuurlijk kon moeder veel van Angeline leeren, van andere gewoonten en andere manieren, maar moeder had er recht op dat hare dochter iets wist en begreep van moeders jeugd. Het resultaat? De onder het bed verborgen doos met eigen gesponnen kleeren werd te voorschijn gehaald en het meisje kwam voortaan onbeschoemd met hare moeder dezelfde deur binnen!

Wie twijfelen mocht aan de beteekenis, die de omgeving heeft in de vorming van het karakter, leze wat het zeggen wil wanneer ouders van het platteland aan hunne kinderen in de wereldstad de maatstaven aanleggen van vroeger. Het is teekenend, dat vier vijfde van de kinderen die in Chicago voor den kinderrechtcr komen, vreemde-

lingen tot ouders hebben. Het grootste aantal zijn Duitsche. Dan volgen Poolsche. Miss Addams vraagt zich af of de oorzaak ook liggen kan aan het groote verschil tusschen levensgewoonten van de ouders en van de in Amerika opgegroeide kinderen. Is het niet merkwaardig en hoopvol, dat iemand als Jane Addams die te midden van achttien verschillende nationaliteiten en ten minste drie verschillende rassen leefde, die van zoo nabij de verschillen zag tusschen den aard van het eene en van het andere volk, desondanks zoo vast geloofd heeft in de mogelijkheid, ja in de verwezenlijking van wereldvrede?

Intusschen rijst de vraag of zij diep genoeg geschouwd heeft om het afgrondelijke te kunnen peilen in de menschelijke natuur. En is zij zich bewust geweest, met de huijering voor het overmachtige, van de demonische krachten die in de wereld haar vergiftigend werk verrichten? Heeft zij zich er rekenschap van gegeven wat het zeggen wil dat de Grieken en Bulgaren den oproep van hun laud volgden als een vanzelfsprekendheid? Heeft zij doorzien dat zeer zeker nooit zonder der menschen vredeswil maar ook niet alleen dáárdoor het eeuwenoude ideaal van vrede op aarde kan verwezenlijkt worden?

Intusschen — het is gemakkelijk voor ons, die getuigen zijn van Mussolini's misdaad en de onmacht of liever machteloosheid van den Volkenbond, deze opmerkingen te maken. Men oordeelt echter zelve. De „Newer Ideals of Peace” verscheen in 1907. Enkele hoofdstukken waren reeds als afzonderlijke opstellen verschenen o.a. in het American „Journal of Sociology”. In de inleiding zet zij uiteen hoe de nieuwe vredesidealen dynamisch zijn. De oude, met hun beroep op medelijden, die in Tolstoï en Verestchagin hun grootste vertolkers vonden, kunnen teruggebracht worden tot den eisch het kwade te laten. Waar minder begaafden een beroep doen op medelijden, onttaardt dit vaak in sentimentaliteit, waaraan het beroep op gerechtigheid ontbreekt.

De theorie, dat wie vrede wil, zich voorbereide ten oorlog, wordt terecht een „reductio ad absurdum” genoemd.

„Een en ander heeft intusschen aanleiding gegeven tot internationale samensprekingen en concessies die, hoe weinig ook bereikt is, van niet te onderschatten betekenis zijn. Of er iets wezenlijks bereikt kan worden, hangt intusschen af, van wat er aan zedelijk besef en overtuiging leeft bij de regeeringen van beschaafde landen. Wat niets minder beteekent, dan dat de internationale wet als oerwet zou gelden bij ieder volk. De formeele uitdrukking van gewoonterecht berustende op het besef van wederkeerige zelfbeheersching, die men als noodzakelijk heeft erkend voor het gemeene best”. Men geve zich rekenschap van wat dit inhoudt, ook al erkent men de waarheid van

de door Miss Addams geciteerde woorden van Hobhouse: „Algemeene en blijvende vrede moge een ideaal zijn, maar de langzame overgang van oorlog als de normale foestand van internationale betrekkingen tot dien van vrede als normale foestand is geen ideaal, maar een feitelijk historisch proces dat in onzen eigen tijd tastbaar bevorderd wordt door de ontwikkeling van internationale wetten en zede en vrijwillige arbitrage die hierop steunt.”

Jane Addams stelt dan „de oude dogmatische vrede” tegenover de nieuwere dynamische, waarin het latere humanisme is opgenomen. Het gaat hierbij niet om weerloosheid, een passieve houding, maar een her-schepping, een her-ordering van zedelijke waarden, om het vormen van „nieuwe centra van geestelijke energie”. „Want het is niet alleen het verlangen naar een gerust geweten, naar een niet langer beleedigd rechtsbesef, dat ons nieuwe paden zal opdrijven die niet weten van oorlog of oorlogsvoorbereiding. Er zijn nog sterker krachten aan het werk, die aandriften en ervaringen raken even primitief en diep als die van strijd: De „ancient kindness which sat beside the cradle of the race”¹⁾ en die altijd bereid is zich te doen gelden tegenover eerzucht en begeerlijkheid en zucht om vooruit te komen, openbaart zich in onze dagen met ongekende kracht en vertoont nu voor het eerst een internationaal aspect”. Men moet van het Angelsaksische ras zijn om, in dagen als de onze, die concurrentie op ieder levensterrein tot praktische levenswet hebben verheven, zoo te kunnen spreken! Verder heet het: „Als de vredesadvocaten de cosmopolitische belangstelling in menschelijke belangen met de daaruit voortvloeiende sociale sympathie, die zich op het oogenblik ontwikkelt onder al de volken der aarde, konden benutten, dan zouden zij inzien, hoe onwaardig het ware op medelijden en gerechtigheid een beroep te doen.” Om haar bedoelen duidelijk te maken, vertelt zij dan van den Londenschen spelleman, die twee schedels van Shakespeare verfoonde — de eene toen hij nog jong was en uit stroopen ging, de ander toen hij volwassen was en drama's schreef. „Die man vond het blijkbaar minder onwaarschijnlijk dat er twee Shakespeares geschapen waren, dan dat uit een wilden jongen, die den tijd verdreef met ongeoorloofde sport, de rijpe mensch zou groeien, die het Londensche toneel bevolkte met de gansche wereld.”

Den begaafden jongen kunnen wij ons gemakkelijk voorstellen te midden van een groepje ruwe klanten in Stratford, die geen behoorlijken uitweg weet voor zijn energie dan in een reeks van halsbrekende

¹⁾ Die oeroude welwillendheid, die naast de wig zal van het mensche geslacht.

avonturen. Daarnaast restte hem niets dan om den haard te zitten met zijn kameraden en bier te drinken zoolang er geld was. Maar wanneer wij hem volgen naar Londen en ons rekenschap geven van wat hij aan verrukkingen en verrassingen doorleefde in de verschillende stadia van zijn zich ontplooienden geest, wanneer wij ons zijn vreugde kunnen voorstellen hoe hij langzamerhand de vrijheid verwierf niet alleen van de groote stad, maar ook van de menschelijke woonplaats, dan lijkt het ons vanzelfsprekend dat katekwaad en erger hem niet bekoren kan. Het zou het toppunt van dwaasheid geweest zijn en volkomen overbodig den grooten dramaturg bij de eerste opvoering van Hamlet te vertellen, dat stroopen ongeoorloofd is, hem onder het oog te brengen wat het kost om bosschen te onderhouden en herten te houden, of een beroep te doen op zijn medelijden met de aangeschoten dieren. Ieder verlangen naar, ja wellicht iedere herinnering aan deze dagen was van hem afgevallen door zijn opgaan in het groote opwindende levensdrama; zijn inspanning om het te verstaan en het uit te beelden, had al zijne vermogens in beslag genomen.

Van onze tijdgenooten is het even waar als van den grooten schrijver, dat het bezit van dezen alomvattenden hartstocht voor het veelvormige leven met den wensch zijne raadselen te doorgronden en eigen inhoud los te wikkelen, op den duur de jeugdige neigingen tot oorlogvoeren zal vervangen¹⁾.

Wie met eeuwen rekest zal daarmede kunnen instemmen — mis-schien. Maar vergeet zij niet, waar zij toch ten volle de overwegende beteekenis erkent van levensomstandigheden en omgeving, dat wat in de emigrantenwijken van Chicago noodgedwongen zich ontwikkelt aan wederzijdsch hulpbetoon, haast nergens ter wereld een zoo gunstigen voedingsbodem vindt? Vergeet zij niet bovendien dat de Japanner, de Pruis, de Italiaan, ja ieder mensch van welke nationaliteit ook, een ander wezen is in het eigen land dan daar, waar hij in de minderheid is en afhankelijk van den vreemde? Speelt haar geloof in de fundamenteele goedheid van de menschelijke natuur haar geen parten? ¹⁾

Men sta mij toe het slot van hare voorrede tot de „Newer Ideals of Peace” hier letterlijk weer te geven, omdat zij daarin haar hoofdgedachte duidelijk uitspreekt.

¹⁾ Mrs. Barnett van Toynbee Hall vertelde aan stelster dezes hoe zij bij een verblijf op Hull House Jane Addams eens bedroefd had gemaakt door haar ongeduld. Toen een meisje namelijk aanhoudend had staan schellen terwijl de beide dames aan het venster stonden en haar wenkten op te houden, had Mrs. Barnett toen Miss Addams werd weggeroepen, de voordeur geopend en haar straf onder handen genomen. „Wat spijt mij dat”, was Jane Addams opmerking. „met zachtheid en vriendelijkheid had zij het uit zichzelf wel gelaten”.

Na het 18e-eeuwsche humanisme met zijn verheerlijking van den „natuurlijken mensch” en zijn eenzijdigen nadruk op „mensenrechten” te hebben afgewezen en Mazzini genoemd te hebben, die over de rechten van den mensch heenwees naar de plichten tegenover de menschheid, maar die nog de achttiende-eeuwsche neiging tot idealiseeren deelde, gaat zij aldus voort: Aan den moralist van deze generatie reste het om de „menschheid” op te lossen in hare samenstellende delen van mannen, vrouwen en kinderen en zich in dienst te stellen van hunne eenvoudigste behoeften met een geestdrift die, wel verre van voort te komen uit een geïdealiseerde menschapvatting, zich alleen handhaven kan door dagelijkschen omgang en voortdurende kameraadschap.

Het is geen gemakkelijke taak om de smalle paadjes van vooruitgang gewaar te worden en te volgen, welke de onbelaste proletariër met niets dan zijn leven en arbeidsbekwaamheid ons aanwijst. Deze paden leiden naar een bestuursvorm, gegrond op vrede en gemeenschap in tegenstelling met dwang en verweer. De oogen van den doctrinair kunnen ze nooit ontdekken. Uit den aard der zaak moet hij, die deze paden bewandelen wil, samengaan met de armen en verdrukten, die hij alleen benaderen kan door begrip en genegenheid. De idealen van het militarisme zouden hen voor altijd verbannen uit deze nieuwe gemeenschap.”

Plaatsruimte verbiedt ons op het boek zelf verder in te gaan. Twee feitelijkheden komen er sterk in naar voren.

- 1°. Hoe de geest van het militarisme is doorgedrongen in het bestuur der gemeenten, in de industriële organisaties enz. en:
- 2°. Hoezeer het welzijn der gemeenschap geschaad wordt, wanneer geen rekening wordt gehouden met menschelijke inhouden, menschelijke vermogens, menschelijke kundigheden, menschelijke aspiraties.

Wie meenen mocht dat de mechanisatie der wereld zich bepaalt tot techniek, komt hier tot de ontstellende ontdekking hoe de mensch zelf gezien wordt als machine. Het laatste woord in dit diep-menschelijke boek is aan den profet Jezaja.

Op de internationale vredesconferentie die in 1904 te Boston gehouden werd, was — aldus Miss Addams — niemand zoo actueel, zoo fundamenteel en scherp als deze profet uit de achtste eeuw v. Chr.

„Hij voorspelde het oogenblik dat nu voor ons is aangebroken, waarop vrede niet langer een abstract dogma is, maar geworden is tot een opkomend getij van moreele geestdrift, dat langzaam alle veroveringszucht zal verzweigen en oorlog onmogelijk maken zal.

Dit werd geschreven in 1907.

Toen stelde deze Jane Addams in 1915 in den Haag ontmoette, was zij er wel zeer diep van doordrongen dat het „veroveringszucht verzwelgende getij” indien al, langzaam steeg. Zij had toen juist het internationale congres gepresideerd, waar door vrouwen van twaalf nationaliteiten — aan die van tien andere was door hare regeeringen verboden aan het congres deel te nemen, o.a. aan 180 Engelsche afgevaardigden, — geprotesteerd werd tegen den oorlog. ¹⁾

De „Newer Ideals of Peace” had een goede pers gehad. In 1907 hette een anti-militarist nog geen landverrader en over de letterkundige waarde van het boekje waren alle recensenten het eens. Maar toen een vrouw uit Chicago, die Theodore Roosevelt over de bescherming van immigranten spreken moest en zich aankondigde als afgevaardigde van Jane Addams, barstte de President uit: „Jane Addams — praat mij niet van Jane Addams. Ik had altijd een hoogen dunk van haar, maar nu heeft zij een slecht boek geschreven, een heel slecht boek. Van wat zij over vrede schrijft, deugt niets.... Maar overigens is zij een vrouw, die er zijn mag. Ziezoo, nu dit eruit is, zond zij u hier? Wat kan ik voor u doen?”.

Toen zij op een massale bijeenkomst te New-York een toespraak besloot met de opmerking dat in de cosmopolitische centra van Amerika zich een stoere, ongekende internationale verstandhouding aan het ontwikkelen was, die te rechter tijd te hecht zou zijn om oorlog mogelijk te maken, volgde een stormachtig applaus.

Het volgend jaar brak de wereldoorlog uit.

Geen wonder dat zij in 1915 den indruk maakte van verslagenheid.

„Ik ga nu op reis, to shake hands with ministers of all countries”, zei zij mij.

Zij wist maar al te goed hoe gevoel voor recht en gerechtigheid alleen mogelijk is bij wederzijdsch begrip, en hoe dit „al verder uit het oog raakt naarmate de bittere wateren van oorlog hooger stijgen”. Doch dat haar werk voor vrede niet vergeefs is geweest, spreekt van zelf. Al wint een strooming het, toch zal de uitkomst anders zijn naarmate de verliezende tegenstrooming krachtiger is en blijft.

¹⁾ Misschien herinneren enkele lezers zich hoe Jane Addams met 42 Amerikaanse gedelegeerden met de „Noordam” naar Holland kwam, hoe de boot in Dover vijf dagen werd opgehouden, hoe de vrouwen niet aan land mochten, hoe niemand vergunning kreeg aan boord te komen, hoe zij op geen enkele manier van hare bestemming mochten doen blijken. Natuurlijk gingen alle telegrammen door de censuur. Ten laatste werden zij op even geheimzinnige wijze vrijgelaten als zij waren opgehouden. Op den dag van de opening, 27 April, kwam de „Noordam” in Rotterdam. Om zes uur waren de afgevaardigden in den Haag, om acht uur waren zij present voor de opening van het congres.

Onze zieke Volkszang

door HERMAN RUTTERS.

Onlangs is bij den uitgever H. J. Paris te Amsterdam een werk verscheenen, dat de bijzondere aandacht verdient van allen, die op het gebied van onzen volkszang werkzaam zijn, of op eenig andere wijze daarin belang stellen. Het heet „Ons eigen Volkslied” en is geschreven door dr. J. Pollmann.

De schrijver heeft dit onderwerp flink aangepakt en er een buitengewoon grondige studie van gemaakt, zoodat men deze publicatie wel als een unicum in de litteratuur over onzen volkszang mag beschouwen. De gedachte, waarvan deze studie uitgaat en die er als het ware de teneur van uitmaakt is kortweg gezegd aldus: sinds het midden der zestiende eeuw is ons volkslied door allerlei oorzaken steeds meer en meer vervallen en in volslagen onbeduidendheid ontaard; uit dat verval kan alleen teruggang naar het volkslied uit de bloeiperiode redding brengen en aldus later een nieuw, eigen, nationaal-Nederlandsch lied ontstaan.

In deze studie neemt de wetenschappelijke behandeling van ons volkslied en zijn geschiedenis een zeer ruime plaats in. Schr. tracht eerst een definitie van het begrip „volkslied” te geven en behandelt dan de melodie en het rythme van ons volkslied. Daarna volgt een uitvoerig gedocumenteerde beschouwing over het verval en de oorzaken er van; als zoodanig wijst schr. aan: de rederijkers, het calvinisme, het internationalisme, het instrumentalisme en de decadentie van den geest en den liedtekst. Zoo is schr. genaderd tot de herstelpogingen, die begonnen bij den aanvang der negentiende eeuw: wetenschappelijke herstelpogingen van mannen als J. F. Willems, Hoffman, von Fallersleben, J. H. Scheltema, Florincon van Duyx, Dr. D. F. Scheurleer, Jaap Kunst; pogingen tot praktisch herstel — uitgave van liederbundels en componeeren van nieuwe liederen; propaganda door middel van volkszangavonden, enquêtes, rapporten, enz. enz. En ten slotte gaat schr. na, welke les men uit de geschiedenis kan trekken.

Dr. Pollmann's diagnose over den toestand van ons volkslied en onzen volkszang is verre van opwekkend; ja, hij kan moeilijker ongunstiger zijn. Doch men moet wel allen smaak en zin voor realiteit missen, als men hem hierin niet bijvalt. Inderdaad heeft onze volkszang een bedroevend laag peil bereikt, en men kan niet zeggen, dat dit met de ijverige en krachtige herstelpogingen sinds meer dan een eeuw ook maar eenigszins merkbaar is omhoog gegaan. „Frisia non cantat” schijnt toch een droeve waarheid te wezen. Vooral wanneer men het met dr. Pollmann eens is over hetgeen men als een volkslied

moet beschouwen: niet het lied, waarnaar men luistert; ook niet het straatlied, doch het lied, waarbij actieve zang het doel is; wat schr. noemt: het motorische volkslied. En wat men door ons volk uit spontanen aandrang gemeenschappelijk hoort zingen, is inderdaad beschamend, om niet te zeggen ergerlijk. „Van je héla, hola, houdt er de moed maar in“, „Ajuu wij moeten elkander groete“, „Wij zijn niet bang“ e.d.: zij staan in geen enkele volkszangbundel, en met reden. Maar zij behooren toch wel degelijk tot de categorie van het „motorisch lied“.

Dat dit als resultaat van ruim een eeuw krachtige en hardnekkige pogingen tot verbetering van den volkszang te denken geeft, moet wel voor de hand liggen. Het komt er nu echter op aan, tot welke conclusie zulke overdenkingen leiden. In dit opzicht zijn er pessimisten en optimisten. De pessimisten zeggen: dat onze volkszang, ondanks alle pogingen geen stap vooruit is gegaan kan niets anders bewijzen dan dat ons volk in wezen niets voor zingen gevoelt, geen behoefte aan een werkelijk volkslied heeft en het dus ook niet kan voortbrengen. Dat men dus alle pogingen in die richting derhalve wel gerust kan opgeven. Goede gemeenschappelijke zang is bij ons volk op zijn best dressuur, maar geen natuur; het ligt niet in den aard van den Nederlander, zijn overladen gemoed te ontlasten door behoorlijk zingen. De optimisten daarentegen meenen: ons volk heeft een mooi, gezand, werkelijk volkslied gehad; allerlei oorzaken hebben het evenwel doen vervallen. En dat men het niet uit zijn verval heeft kunnen opheffen ligt alleen aan het ondeugdelijke van de pogingen, die daartoe zijn aangewend. De patiënt is heusch niet ongeneeselijk, doch men heeft een volstrekt verkeerde therapie toegepast.

Zoo'n optimist is dr. Pollmann. Hij gelooft wel degelijk aan het herstel van ons volkslied, mits men de genezing maar op de juiste wijze aanpakt. Het fiasco der tallooze en hardnekkige herstellpogingen ligt z.i. in de omstandigheid, dat niemand zich er goed op heeft bezonnen, wat eigenlijk een goed Nederlandsch volkslied is. Zoo kan het geschieden, dat in de verschillende bundels „geestig en anecdotisch, brallend en stoer, week en gevoelig, rijp en rot, goed en slecht“ werd verzameld, „en dan . . . voorgezet aan een publiek, dat wél graag wilde zingen, maar dat sinds lange eeuwen niet meer weten kon, wat een goed volkslied eigenlijk is.“ Zoo kon het gebeuren dat volkszangverenigingen hetzelfde onselectieve systeem volgden, liederen verbreedden, die geen volksliederen zijn, dat men volkszang ging propageeren als concertzang.

Volgens dr. Pollmann is dus de verkeerde herstellmethode goede deels er schuld aan, dat onze volkszang nog steeds in een toestand

van diep verval verkeert. De methode, die nuttig effect kan sorteren, moet berusten op een juist inzicht in het wezen van het volkslied — langs wetenschappelijken weg te bereiken; dit inzicht moet weer helpen bij het onderscheiden van goede volksliederen. En voorloopig zijn die goede, Nederlandsche volksliederen alleen te vinden in de litteratuur der Middeleeuwen. Herstel van onze volkszang kan, zoo meent dr. P., vooralsnog uitsluitend geschieden onder de methode van wat hij noemt der retrospectie, d.w.z. door het oude, zuiver eigen Nederlandsche lied ons ook leeren wat zingen is, en wanneer het dat heeft geleerd kan het ook weer een „eigentijdsch” lied krijgen. De retrospectie is dan een overgangsmethode. Wachten tot het nieuwe lied er is, dat zou fataal zijn: het nieuwe lied kan pas ontstaan, wanneer er iets godds wordt gezongen.

En hoe een goed volkslied moet zijn, tenminste aan welke eischen het volgens dr. P. moet beantwoorden — dat toont hij aan uit zijn beschouwingen van het oud-Nederlandsche lied uit de bloeiperiode, en, ex absurdum, uit zijn kritiek van het lied uit den verval tijd.

Het ligt niet in de bedoeling, een min of meer kritische bespreking van dr. Pollman's boek te geven; daarom heb ik de strekking van het meer wetenschappelijk gedeelte in hoofdzaak aangeduid. Het getuigt van omvangrijke kennis en minutieus onderzoek en verdient daarom de volle aandacht van iedereen, die op het gebied van den volkszang practisch werkzaam is. Afgescheiden van de vraag, of men zich met Dr. P.'s beschouwingen en conclusies in alle opzichten al dan niet kan vereenigen, kunnen dichters, componisten, bundelaars, volkszang-leklers e.d. veel uit dat werk leeren, en zij het hun derhalve ter nadere kennismaking warm aanbevelen.

Een andere vraag is evenwel, of de door dr. P. aanbevolen methode kans van uitvoerbaarheid heeft.

Begrijp ik goed, dan wil dr. P. het eigentijdsche lied voorloopig op zij geschoven zien voor het oud-Nederlandsche lied, zoolang het nieuwe, goede lied er niet is. „We moeten terug naar het ongeschonden volkslied van de bloeiperiode. Niemand zal dat als de definitieve toestand beschouwen, we voelen allen, dat het eigentijdsche lied beter passen zal bij ons 20ste eeuwse volk: maar waar niemand het eigentijdsche Nederlandsche volkslied geven kan daar verliest deze keizer zijn recht. Wanneer we het eigentijdsche, maar oneigene lied blijven zingen, dan is een regeneratie absoluut uitgesloten: we moeten terug”. Aldus dr. P. Maar hier is iets, wat ik niet goed begrijp en wel het verschil dat dr. P. maakt tusschen „eigentijdsch” en „oneigen”. Natuurlijk: met „oneigen” bedoelt hij wat niet past in zijn opvatting

van het karakteristiek Nederlandsche lied, gelijk hij dat in zijn studie heeft nagespeurd. Doch geloof dr. P. nu heusch, dat ons volk met zijn zangmentaliteit van „Houd er den moed maar in” enz. als „eigen” zal aanvaarden en uit volle borst gemeenschappelijk zingen het lied, dat een projectie is van de zoo geheel anders gearde mentaliteit der periode 1350—1550? Dat men ons volk voor het lied uit dien bloeitijd ook maar eenigszins warm kan maken en dat lied practisch als motorisch volkslied kan doen herleven? Ik kan dit met den besten wil ter wereld maar niet aannemen; om die methode in te voeren zou men zijn toevlucht moeten nemen tot maatregelen, die dr. P. zelf terecht veroordeelt. Dat hetgeen men als „eigentijdsch” volkslied beschouwt, geen eigen, zuiver Nederlandsch volkslied is — men kan het dr. P. gereedelijk toegeven. „We hebben een eigen Nederlandsch lied... gehad” — accoord; wij hebben op het oogenblik geen eigenlijik volkslied, doch waarom? Wat mij betreft: omdat ons volk de behoefte aan een werkelijk volkslied ten eenenmale mist en daarom zoo'n lied ook niet kan voortbrengen. Maar als het die behoefte mist, heeft het ook, om het nu maar eens platweg te zeggen „maling” aan het „eigen” lied van een ver, ver verleden.

Maar wat zegt dr. P. ook nog? Dit:

„Ik kan de volkszang niet gescheiden zien van een algemeene actie voor alle volkscultuur; ik kan de volkszang geen kans geven, wanneer zij niet rusten kan op een streving naar verbetering van een verdorde, materialistische levenshouding; ik kan geen verbetering zien komen, wanneer het dilettantentooneel zich niet weet te verheffen, wanneer de volksdans dus niet tegelijkertijd haar herstel tegemoet gaat, wanneer we al het neutrale (dat door een verkeerd gebruik slecht werd) niet weten in te schakelen en om te zetten in een positief goed... Volkscultuur en volkszang zijn geen synoniemen, maar beiden staan in de allerinnigste wisselwerking.”

Juist. En ik zou er nog aan toe kunnen voegen: zoolang ons volk door het materiele overheerscht wordt, zoolang het verdeeld is in duizend-en-een partijjes en richtinkjes, zoolang het uiteengerafeld ligt door theologisch en politiek geharrewar — zoolang is ook zelfs de best-gefundeerde methode ter verbetering van onze volkszang volstrekt machteloos. En is, naar mijn overtuiging, zelf het eigen lied der middeleeuwen volslagen steriel.

Dat ons volk eens weer een gezonden zanglust kan herwinnen — ik hoop het met dr. P. van harte en durf het zelfs te gelooven, al zullen wij en misschien onze kinderen het nog niet beleven. Doch die herwinning moet van binnen uit geschieden en daartoe moet zooveel

meewerken, wat met volkszang rechtstreeks niets heeft uit te staan. „Het goede volkslied is de spiegel van de cultuur” — maar dan toch van een cultuur, die tot het voortbrengen van zoo'n volkslied gedisponeerd is. Wij mogen nog zooveel van boomen in vollen bladertooi houden — zoolang het winter is moeten wij de kale takken aanvaarden.

Wij kunnen alleen hopen op een beteren tijd en zelfs meenen dat de dageraad al begint te gloren, door de zware wolken heen. En het is goed, zich op den tijd voor te bereiden. In dit opzicht kan het werk van dr. Pollmann nu reeds nuttig zijn en voor allen, die tot de verheffing van onze volkszang het hunne willen bijdragen, menig leerzame wenk geven.

Boekaankondiging.

G. van Veen: *Opvoeding tot Persoonlijkheid*. Uitg. N.V. Arbeiderspers, Amsterdam. 1936. Prijs f 1.— 95 blz.

Dit boek brengt ons in druk de lezingen, die de heer v. Veen in de afgelopen winter voor de Vara-microfoon heeft gehouden.

In de inleiding zegt de auteur, dat voor de luisteraars vooral nodig was een duidelijk schema. „een soort van loketkast, die hen in staat stelde de opvoedingsdaden zo te sorteren, dat deze, ook ten opzichte van elkaar, hun vaste plaats, hun vaste relatie kregen, dus ook in onderling verband konden worden begrepen.” Als zodanig gebruikt hij de theorie der niveaus en hij noemt ze lagen. Karl Bühler heeft indertijd in zijn *Geistige Entwicklung des Kindes* (1918) de Dreistufentheorie uiteengezet volgens welke alle ontwikkeling gaat over de drie trappen: Instinct, Dressuur, Intellect. Kohnstamm spreekt in zijn *Waarheidsprobleem en in Persoonlijkheid in Worden* van niveaus.

Wat er gebeurt bij en met de levenloze stof, staat, zo zegt deze theorie, op anorganisch niveau: een stalen pen bij een magneet gelegd, beweegt zich naar de magneet toe. Bij de planten zien we bewegingen, als een gevolg van het karven van binnen uit: de bloem keert zich naar

de zon; we zeggen dat deze bewegingen staan op vegetatief niveau. Voorigaande in die lijn staan vele handelingen van de dieren op animaal niveau en die van de mensen op humaan niveau. Wordt de mens bij zijn daden geleid door aan hem geoopenbaarde of door hem zelf gestelde normen van zedelijke, godsdienstige aard, dan spreekt men van het absolute niveau. Nu mag men zich deze niveaus niet denken als gescheiden gebieden. Een stuk ijaer, een plant, een dier, een mens zijn gelijkelijk onderworpen b.v. aan de valwelten (anorganisch niveau). Planten, dieren en mensen verrichten handelingen, die staan op vegetatief niveau b.v. ademhaling; mensen en dieren doen daden, die staan op animaal niveau: eten, drinken. Alleen van de menselijke handelingen spreken we van humaan en absoluut niveau.

Deze theorie, die wij duidelijkshalve hier zeer kort samenvatten, brengt den auteur tot zijn schema van vier lagen: plant, dier, maatschappelijk wezen, geestelijk wezen. Hij zegt 't op blz. 15 zeer concreet: „De ziel is daar (d.i. in het schema) verdeeld in verschillende lagen”. Er is eerst de laag van de plant d.w.z. onze ziel ondergaat de invloed van de functies, die we met de plant gemeen hebben. Dan is er de laag van het dier; dat betekent, dat onze ziel onder invloed staat van functies, die

we met het dier gemeen hebben. In de derde laag komen de zielsbewegingen, die 't gevolg zijn van onze verhouding tot onze medemensen en tenslotte de vierde laag: de geestelijke krachten, die in hoogste instanties het leven richten en het streven bepalen."

Er is tegen deze populair-psychologische uiteenzetting eigenlijk maar één bezwaar. De waarde van het schema zal ik niet betwisten, integendeel; maar het woord laag lijkt mij in dit verband niet goed gekozen. Het is te concreet; het heeft een te vaste betekenis in onze taal; het woord niveau is vager en we kunnen er gemakkelijker een door ons gewenste betekenis aan geven. Het is waar, dat de schrijver nadrukkelijk tegen misvatting waarschuwt, maar uitdrukkingen als: „Nu zijn we in de tweede laag" of „dat zijn ook gewone mensen en dus in het bezit van een eerste, tweede en derde laag" werken toch min of meer verwarrend.

Er zou aan dit schema en deze terminologie nog een ander bezwaar verbonden kunnen zijn: zullen de ouders niet menen, dat de zaak is afgelopen, als ze geconstateerd hebben van uit welke laag de daad van hun kind werd bestuurd. Dit bezwaar kan bij van Veen niet tot ontwikkeling komen, want het volle licht en de volle aandacht worden geconcentreerd op de pedagogische opmerkingen, voorbeelden en raadgevingen, die van Veen voor zijn lezers op voortreffelijke wijze uiteenzet. Vooral zijn voorbeelden zijn mooi, praktisch, aan het leven ontleend. En wat hij over de verhoudingen in het gezin zegt, over het optreden tegenover de kinderen is van buitengewone betekenis. Als de vele luisteraars naar de radiolezingen en de — naar we hopen — vele lezers van dit boek, al is 't maar voor een derde deel, dit alles eens in praktijk brachten!

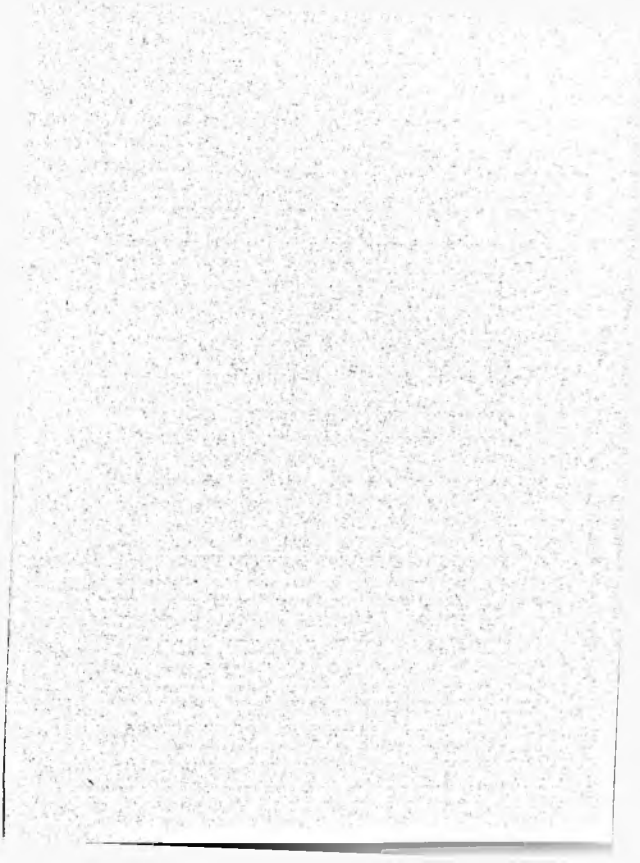
Nog een enkel woord over de principiële kant van het boek.

De schrijver is — voor wie 't nog niet wist, blijkt 't hier glashelder — religieus-socialist. Het socialisme heeft een taak in deze wereld; indien het die zal vervullen, indien het bestand zal zijn tegen de orkanen van communisme, fascisme, enz. dan moet het stevig verankerd liggen in de diepste en heiligste gevoelens. Het kan zijn roeping slechts vervullen, zo meent van Veen, indien het de grote waarheden van het Christendom tot een onversreemdbaar en onlosmakelijk deel kan maken van de overtuiging en het leven van de arbeidersklasse. „De tijd zal komen, zo zegt hij op blz. 70, dat het socialisme deze stille figuur (bedoeld wordt: Christus) in haar midden de ereplaats zal hergeven, om geestelijk en zedelijk sterk te staan in het grote werk, dat wacht." Dat de denkbeelden over opvoeding voortkomen uit en verband houden met deze rijke en centrale gedachte, is vanzelfsprekend.

Blijkbaar heeft de religieuze strekking van het betoog van v. Veen nog al wat verzet opgewekt uit de kringen van de luisteraars. In het laatste hoofdstuk, waarin de auteur verschillende tot hem gekomen vragen beantwoordt, gaat hij op opmerkingen op dit gebied in. En dan verwijdert de Schrijver zich o.i. wel wat ver van zijn onderwerp. — dan schemeren de heuvels van de pedagogiek in de verre verten aan de horizon. Of dit een bezwaar is? Geenszins, want als v. Veen komt te spreken over geestelijke bezinning en culturele waarden, loont 't steeds de moeite naar hem te luisteren en ten slotte breekt het verband met de opvoeding toch altijd door.

Alles saam genomen, is het een mooi, een zeer ernstig boek. Het is te hopen, dat de pedagogische voorlichting van de Vara zich volgens de hier getrokken lijnen zal blijven voortbewegen.

Bt.

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van \pm 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

**Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—. van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ⁷¹⁸³⁸⁶⁹ ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuyzen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 9.

	Bladz.
De aansluiting tussen het Lager- en Voortgezet- en Middelbaar Onderwijs in Indië, door C. Schreuder . . .	281
De beteekenis van Jane Addams van Chicago, door E. C. Knappert, IV.	292
Verslag van de Internationale Paedagogische Conferentie te Utrecht, 14—20 April 1936, door J. R. Janssen . . .	302
Feiten en Pogingen.	
Het referendum van de Groene, door v. d. M.	310
Het Dopolavoro	311

De aansluiting tussen het Lager- en Voortgezet- en Middelbaar Onderwijs in Indië,

door C. SCHREUDER.

Met buitengewoon genoegen voldoe ik aan het verzoek der Redactie om een overzicht te geven van het werk, dat in Indië gedaan is voor het probleem van de aansluiting Lager- en Middelbaar Onderwijs.

Het opschrift van mijn artikel is gelijkloidend aan de titel van een boekje, uitgegeven in Februari 1934 door het Hoofdbestuur van het Ned. Ind. Onderw. Genootschap (N.I.O.G.), hetwelk het rapport bevat van een Studie-commissie te Bandoeng.

Een bespreking der deugden en gebreken van dit werkje, naast vermelding van de mate, waarin de gepropageerde ideeën al of niet verwezenlijkt zijn, zal enigszins een beeld geven van hetgeen Indië op dit gebied gepresteerd heeft.

Ofschoon het wel niet nodig zal zijn er op te wijzen, dat er ook vóór 1934 talloze pogingen zijn gedaan om de Aansluiting te verbeteren, daar in Indië het aansluitingsprobleem evenals bij ons zo oud is als het Middelbaar Onderwijs zelf, menen we goed te doen ons vrijwel te bepalen tot bovengenoemde brochure, omdat daarin voor het eerst volledige concrete aanwijzingen gegeven worden over de wijze, waarop het N.I.O.G. zich voorstelde, dat men de aansluiting met het Voortgezet Onderwijs het best zou kunnen regelen.

Toch mogen twee vroegere publikaties niet ongenoemd blijven n.l.: „Aansluiting van het Lager- en Middelbaar Onderwijs in Ned. Indië, Uitg. H.B. van het N.I.O.G. (1930)” en „De Aansluiting van het L.O. en het M.O., uitgegeven door de Leraarsvereniging”, omdat deze geschriften de aanleiding zijn geweest tot het latere werk van het N.I.O.G. en daarvan in zeker opzicht de richting enigszins bepaald hebben.

De eerstgenoemde uitgave is voor de lezers hier te lande bovendien wel instructief, omdat ze door de scherpe stellingname er goed de aandacht op vestigt, dat in Indië het probleem weer andere kanten heeft dan in Holland.

Het H.B. van het N.I.O.G. verklaart toch in de eerste brochure, dat het Aansluitingsprobleem het best opgelost wordt, als men de H.B.S. opheft.

Dat lijkt nu wel een zeer bijzonder en afdoend middel, maar de vreemdheid verdwijnt, als men weet, dat in Indië naast de 5-jarige H.B.S. op Europese leest geschoeid, ook nog een 3-jarige Algemene

Middelbare School (A.M.S.) bestaat, waarvan de onderbouw de 3-jarige Mulo-school is.

En nu is de gezonde gedachte in de brochure van 1930, dat de toestand al reeds veel zou verbeteren, indien geen aansluiting gezocht behoefde te worden bij de H.B.S., die wat organisatie, leerstof en leergang betreft, een getrouwe copie is van haar moederlandse zuster. Het behoeft toch wel geen betoog, dat Inlandse-, Chinese-, maar ook Europese kinderen in Indië wel enigszins verschillen van onze Hollandse knapen en meisjes en dat ook het milieu en de ervaringen, welke zij daarin opdoen en opgedaan hebben, niet onmiddellijk een voorbereiding vormen voor echt Hollands onderwijs.

Al mogen dan A.M.S. en Mulo evenals helaas al ons Indisch Onderwijs, behalve dat der priesterschooltjes, nog bedenkelijk weinig eigen karakter vertonen om redenen, waarop ik in het bestek van dit artikel niet in kan gaan, er is toch reeds enige aanpassing aan leerlingen en milieu en in ieder geval is verdere verbetering niet onmogelijk door strenge eisen van concordantie met het moederland, zoals die voor de H.B.S. gesteld worden.

De Studiecommissie 1934 heeft dan ook terecht bovengenoemde hoofdgedachte tot sanering van het Indisch Onderwijs overgenomen. Dit verklaart tevens, waarom het Voortgezet Onderwijs (Mulo) blijkens de titel van haar rapport in de probleemstelling opgenomen is.

De brochure van de Leraarsvereniging vermelden wij vooral, omdat zij de aanleiding was, dat de Studiecommissie uit het N.I.O.G. samenwerking zocht en vond met de Leraarsvereniging.

De gedachtegang van de Studiecommissie 1934 kan nu in het kort als volgt samengevat worden:

Men kan moeilijk spreken van een aansluitingsprobleem Lager- en Middelbaar Onderwijs, omdat oplossing hiervan de mogelijkheid veronderstelt van een natuurlijke overgang van L.S. naar H.B.S. Waar deze laatste school echter naar de algemene mening der deskundigen een bijzonder soort begaafdheid vraagt, aangeduid als „geschiktheid voor overwegend intellectuele arbeid”, als „verbale” of „abstracte” intelligentie enz. kan men bezwaarlijk het Lager- en Middelbaar Onderwijs als één geheel denken, waarbij de leerlingen als regel overgaan.

De Muloschool kan echter zeer goed als de normale voortzetting van de L.S. gedacht worden, al moet onmiddellijk opgemerkt worden, dat ook hier de aansluiting nog zoek is.

Indien echter het M.U.L.O. trouw aan zijn naam, slechts meerdere uitbreiding en verdieping kon geven, vooral gezien werd als een voortzetting der studie, die gestaakt moest worden, als de candidaat niet verder kon, als daarnaast de gelegenheid bestond om ook na 1 of

2 jaar Mulo in de praktijk of op een vakschool over te gaan, dan kon van dit onderwijs beweerd worden, dat het een natuurlijke voortzetting was van het Westers Lager Onderwijs in Indië.

Indië verkeert in de gelukkige omstandigheid, dat het over een schooltype beschikt (Mulo), dat toegang kan geven tot de A.M.S. en dat bovendien 3 jaar lang de gelegenheid geeft tot nauwkeurige observatie, waardoor de selectie op „abstracte intelligentie" vrij nauwkeurig plaats kan hebben.

Bij dit stelsel kunnen én aansluiting én selectie voor 't M.O. behoorlijk tot haar recht komen.

De Commissie ziet het Middelbaar Onderwijs dus slechts als één der vele differentiërings-mogelijkheden (naast vak-, technisch- en handelsonderwijs enz.) welke tijdens het aaneengesloten lager- en voortgezet onderwijs openstaan. Verdwijnen sommige leerlingen in het bedrijf of naar de vakscholen, andere blijven gereserveerd voor de M.S. omdat zij van een goede abstracte aanpassing blijk geven.

Daar de Commissie 1954 het op sociologische overwegingen vanzelfsprekend achtte de H.B.S. niet op te heffen, althans in de naaste toekomst niet, zag ze gaarne, dat er gelegenheid was, ook de kandidaten voor dit schooltype gedurende enige tijd op hun geschiktheid voor Middelbaar Onderwijs te beoordelen.

Daarom stelde ze voor een proef te nemen met het vormen van H.B.S.-klassen aan bestaande Muloscholen, nadat de leerlingen 3 maanden voortgezet onderwijs ontvangen hadden. En omdat de aansluiting lager- en voortgezet onderwijs echter nog verre van volmaakt is én omdat met de instelling van H.B.S.-klassen aan Muloscholen voorlopig hoogstens enige proeven genomen zouden kunnen worden, was het evenwel noodzakelijk maatregelen te treffen om de tegenwoordig ondraaglijke toestand althans iets te verbeteren.

De Commissie heeft daartoe in samenwerking met de Leraarsvereniging subcommissies gevormd, voor een vergelijkend onderzoek van de leerboekjes in gebruik in de hogere leerjaren der L.S. en die voor de eerste klasse van het voortgezet onderwijs (Mulo en H.B.S.), om na te gaan of de schriftelijke aanbieding der leerstof in de L.S. en bij het verdergaand onderwijs van dien aard is, dat het laatste min of meer door het eerste wordt voorbereid.

Het was natuurlijk onmogelijk om de gehele didactiek van Lager- en Voortgezet Onderwijs in dit onderzoek te betrekken; een onderzoek naar wat er op de mondelinge lessen geboden wordt, was uitgesloten, maar dit werd niet als een overwegend bezwaar gevoeld, omdat de mondelinge lessen *als leerstof* toch veelal hetzelfde geven als de lessen uit het leerboek.

Er werden nu op de vergaderingen van leraren en onderwijzers

betrekkelijk weinig klachten gehoord over de leerboeken bij H.B.S. en Mulo, zij het ook dat opzet of uitvoering van speciale methoden wel eens aan enige critiek bloot stonden.

Voor de Mulo betrof dit vooral het feit, dat de behandelde stof inzonderheid voor het vak Nederlands, te veel ontleend was aan Hollandse milieus, waardoor het begrijpen voor leerlingen, die hiervan niet op de hoogte waren, zeer werd bemoeilijkt.

Ofschoon dus de leerboeken voor het verdergaand onderwijs over het algemeen niet te zwaar werden geacht, constateerde men toch herhaaldelijk, dat de leerlingen niet in staat waren zelfstandig met deze boeken te werken. Het ontwikkelingspeil van de tegenwoordige leerlingen werd over het algemeen onvoldoende geacht om het onderwijs te kunnen volgen.

Dit betekende dus, dat de L.S. en haar leerboekjes in gebreke gesteld werden voor wat betreft het voorbereiden tot de studie, die bij het Voortgezet- en Middelbaar Onderwijs gevraagd wordt.

Vooraf de leraren verzekerden echter nadrukkelijk, dat de L.S. zeker niet te kort schiet wat betreft het aanbrengen van parate kennis van namen, jaartallen, cliché-zinnen bij 't opstel en cliché-oplossingen bij 't rekenen.

Naar het oordeel van alle subcommissies, zou de aansluiting dan ook zeer veel verbeterd kunnen worden, indien minder aan bovengenoemd soort parate kennis¹⁾ gedaan werd en meer aan een paraat kunnen van hoger orde, n.l. het hanteren van allerlei woorden (termen), welke voor het begrijpen van een stukje proza, een aardrijkskundig- of geschiedkundig lesje en een rekenkundige opgave nodig zijn.

Occasioneel houdt men hier op de L.S. ook nu reeds rekening mee, maar het moet veel systematischer gebeuren, doordat men zich nauwkeurig rekenschap geeft van de zaakgebieden, welke door Taal, Aardrijkskunde, Geschiedenis en Rekenen bestreken worden en vooral van de meer algemene (dus abstracte) termen, welke hierbij te pas kunnen komen.

Ofschoon deze gedachte naar mijn stellige overtuiging voor de didactiek in het algemeen van verstrekkende betekenis kan zijn, omdat ze perspectieven biedt voor overeenstemming tussen de onderwijzers betreffende de theoretische inhoud der leerstof bij vrijheid voor keuze van onderwerp en behandeling, is 't voor de Aansluitingskwestie in Indië niet noodzakelijk er hier dieper op in te gaan.

De Commissie 1934 heeft zich toch, zuiver op opportunistische gronden beperkt tot het samenstellen van z.g. begrippenlijsten, waarin de termen voorkomen, die noodzakelijk zijn om een aardrijkskundig-

¹⁾ Zie Ph. Kohnstamm, Parate Kennis (Losse Paedagogische Studiën, J. B. Wolters).

of geschiedkundig leerboek bij het voortgezet onderwijs te kunnen lezen (bestuderen). Het woord begrippen is wel enigszins misplaatst, maar het was niet mogelijk een andere korte aanduiding ervoor te geven, zonder misverstand te welken. Het zijn slechts „woorden”, die door de ervaring in de klas (besprekingen van den onderwijzer of leetuur) en met behulp van arbeidsmethoden een zekere voorlopige vulling en vertrouwdheid gekregen hebben en daardoor later gebruikt kunnen worden bij het bespreken of lezen van nieuwe onderwerpen.

Voor Taal en Rekenen is de Commissie echter niet tot dit systematisch werk gekomen, en dat behoeft ons niet te verwonderen, als we bedenken hoe groot de verscheidenheid van stof is, die we kwalitatief of kwantitatief kunnen ordenen, ook al laten we het aardrijkskundige- of geschiedkundige vakje dan nog buiten beschouwing.

Wel wordt onder Taal de suggestie gegeven om in de L. S. veel te doen aan het Stillezen ¹⁾ van zakelijke stof (aan de krant ontleende, eenvoudige nieuwstijdingen; advertenties, gebruiksaanwijzingen; korte beschrijvingen enz.) en aan de behandeling van eenvoudige stof van sociologische aard in de hogere leerjaren der L. S., maar tot een nauwkeurige termenopgave kon het nog niet komen, omdat daartoe de noodzakelijke voorarbeid niet gedaan was.

Nu in 1936 door de heren Bongers en De la Court een pleidooi is geleverd voor rationeel taalonderwijs, ²⁾ waarbij woorden en taalschema's worden geselecteerd op frequentie, moeilijkheid, meer of mindere algemeenheid enz. en de heer De la Court na moeizame tellen denkbaar bij het Departement een lijst heeft ingediend van woorden en uitdrukkingen, die voor het onderwijs aan Inlanders in de eerste plaats in aanmerking komen, zou het vermoedelijk heel wat gemakkelijker vallen ook voor het onderwijs in het Nederlands aan Europeanen een z.g. Begrippenlijst samen te stellen.

Ook de Rekencommissie moest wat deze materie betreft zich nog bepalen tot het aanbevelen van een klein vocabulaire van technische termen (som, verschil, termen, product, factoren, coëfficiënt enz.) en het afdrucken van sommen, die n.h.m. wel of geen praktische waarde hadden.

We mogen deze woordenkennis of beter woordenhantering vooral niet verwarren met de aan de algemene verachting prijsgegeven „woordenkennis” of „verbale kennis” welke uitsluitend appeleerde aan het geheugen.

De bedoeling van de Commissie is toch juist om hoofdzakelijk gebruik

¹⁾ Zie G. v. Veen. Plaats en Betekenis van het Stillezen in onze Lagere Scholen. J. B. Wolters.

²⁾ Bibliotheek van „Opvoeding” No. 4 Rationeel Taalonderwijs door H. Bongers en Alb. de la Court. Bij J. B. Wolters.

te maken van samenhangende gehelen van gedachten, waarin de te behandelen woorden en uitdrukkingen voorkomen.

Door de Subcommissie Taal wordt nog speciaal gewezen op het leren onderscheiden van hoofd- en bijzaken, het kritisch lezen en de voornaamste grammatikale vormen. Het kan geen kwaad deze onderdelen nu nog afzonderlijk te noemen, maar als de begrippenlijst opgesteld was, zou het niet meer nodig zijn, want juist het zuiver opvatten en gebruiken ook van meer algemene (hogere) termen, dwingt tot goede denkgewoonten en de grammatikale termen zouden zeker een plaats in de woordenlijsten kunnen vinden.

Wel zal voor Taal altijd afzonderlijk aandacht gegeven moeten worden aan de mogelijkheid tot het weergeven van hetgeen beleefd, gehoord of gelezen is, maar het opstel van leerlingen der L. S. wordt als oefening in het uiten van gedachten door deze Commissie niet hoog aangeslagen. De vooruitgang in het stellen is naar haar oordeel meer een product van ontwikkeling, leeftijd en productieve belesenheid dan van voortdurende oefening in het weergeven van een verhaaltje of versje, dan wel het vertellen van een gebeurtenis uit het geheugen in de cliché-taal.

Wanneer de termen functioneel ingeoeft worden en steeds meer begripsinhoud krijgen, wanneer ze door gebruik levend blijven en korte opdrachten ermee volvoerd kunnen worden, dan stimuleren we de ontwikkeling meer dan wanneer we de kinderen dwingen tot onrijpe en dus stuntelige en ontmoedigende pogingen tot gevoels- en gedachtenuitingen.

Wat natuurlijk niet betekent, dat de zeldzame spontane behoefte ertoe ook maar enige hindernis in de weg gelegd moet worden.

Voor Rekenen mag nooit vergeten worden, dat het getalsinstrument wel zeer weinig natuurlijks over zich heeft, zodat het buitengewoon veel moeite zal kosten er de kinderen vertrouwd mee te maken.

Hoewel de techniek niet mag ontfaarden in een mechanisch goochelen met cijfers zonder controle van het denken, zal het voor de volkomen beheersing van de hoofdbewerkingen met gehele en decimale getallen wel nodig zijn een groot aantal technische oefeningen te geven.

Aan het Hoofdrekenen zal meer aandacht besteed moeten worden, juist ook omdat er hierdoor meer kans is op verstandig rekenen en de Commissie heeft er na opruiming van een groot deel der z.g. Denksommen volstrekt geen bezwaar tegen reeds enigszins rekening te houden met het verdergaand onderwijs, want zij beveelt wat eenvoudige rekenetheorie aan, waarbij speciaal de goede beheersing van het „Kleine getal" naar voren wordt gebracht, welke nodig is voor het rekenen met de coëfficiënten in veeltermen en vergelijkingen bij

het algebra-onderwijs en verder onderwijs in het letterrekenen in de hoogste klasse der L. S. waarbij de echte algebra echter verboden is en waarbij dus gezwegen zal moeten worden over de begrippen positief en negatief.

Waar de Indische school over een 7e klasse beschikt zou het mogelijk zijn, in deze klasse uit te maken, wie voor Voortgezet- en voorlopig misschien ook wie meer in het bijzonder voor middelbaar onderwijs in aanmerking kon komen.

Als toch het onderwijs in de zes eerste leerjaren rekening heeft gehouden met de suggesties van de Commissie 1934 en als dan de 7e klasse de leerlingen meer zelfstandig laat werken b.v. in de geest van het Daltonsysteem, dan had men prachtig gelegenheid om de leerlingen te observeren. Blijkt het, dat sommige leerlingen hun taak gemakkelijk kunnen volvoeren, dan zou dit een aanwijzing zijn, dat zij over voldoende intelligentie beschikken om het Voortgezet Onderwijs te kunnen volgen. Misschien kan ook reeds hier een meerdere vaardigheid in het hanteren van hogere begrippen geconstateerd worden, wat zou wijzen op mogelijke geschiktheid voor het Middelbaar Onderwijs.

Nadat aldus op uitvoerige wijze aandacht was geschonken aan de manier waarop inderdaad Aansluiting en Selectie meer volledig tot haar recht konden komen, had de Commissie nog een minder aangename taak te vervullen, n.l. verbetering der toelating tot het Voortgezet- en Middelbaar Onderwijs, zoals die in Indië plaats heeft door middel van examens.

Het spreekt wel vanzelf, dat de Commissie hierbij met haar aanwijzingen althans iets tracht te verwezenlijken van hetgeen bij goede aansluiting en selectie op natuurlijke wijze te bereiken zou zijn.

Zo stelt zij voor, geruime tijd vóór de examens van Departementswege lijsten te publiceren, waarop de „parate kennis“ nauwkeurig aangegeven is¹⁾ en andere lijsten, waarop ditselfde geschiedt voor het „paraat kunnen“ (de z.g. begrippenlijsten).

De Commissie stelt haar voorbeelden van deze lijsten voor Aardrijkskunde en Geschiedenis ter beschikking, waarbij de bedoeling is, door publicatie in het vakblad en een brochure tot discussie uit te lokken.

Wanneer de leraren en onderwijzers het op dit punt eens konden worden, dan zou de Vakvereniging het Departement modellijsten kunnen aanbieden.

In overeenstemming met deze opzet wordt voor het onderzoek naar de geschiktheid aangedrongen op het gebruik van stilleestests, waarbij

¹⁾ Zie Ph. Kohnstamm, Parate Kennis (Losse Paedagogische Studiën, J. B. Wolters).

vooral gedacht is aan invuloefeningen, welke niet de parate kennis op dit gebied en het geheugen onderzoeken, maar waarbij gepeild wordt, wat het kind gehoord en gelezen heeft en in staat is met oordeel des onderscheids en vermogen tot samenvatting en aanvulling denkend te verwerken¹⁾.

Waar hierbij van Taal en Rekenen nog geen Begrippenlijsten ter beschikking staan, geeft de Commissie voorbeelden van werkstukken, die beter geschikt zijn dan de tegenwoordige examenopgaven, zoals voor Taal schriftelijke beantwoording van duidelijke vragen, in verband met van te voren gelezen stof; analogiereeksen; aanvulling van hiaten in een logische gedachtengang, ontleend aan gelezen stof; het weergeven van een eenvoudige situatie in eigen woorden enz. en voor Rekenen een cijfertest van een ruime serie cijfersommen, aangevuld met enige sommen met letters en een test van toegepast rekenwerk, waarbij rekening gehouden wordt met de eisen van het maatschappelijk leven in verband met het bevattingsvermogen van het kind.

Waar blijkens de gehele opzet deze Commissie het Toelatingsexamen als een noodzakelijk kwaad beschouwt, waarmee ze zich alleen bemoeit, omdat er geen kans op is, dat het voorlopig verdwijnt, daar behoeft het wel geen betoog, dat ze aan de „Verklaring” der onderwijzers grote waarde toekent.

Deze dient echter uitgebreider en systematischer opgezet, zodat een vrij volledig beeld van de leerlingen verkregen wordt. Een deskundige commissie zal deze lijst moeten samenstellen. Het spreekt vanzelf, dat zulk een lijst maar niet even ingevuld kan worden vóór het verlaten der L.S. Er zal nauwkeurig en regelmatig geobserveerd moeten worden en gedurende jaren.

De ideeën der Commissie hebben niet nagelaten invloed te oefenen op de regeling der Toelatingsexamens, zij het ook dat de noodzaak tot bezuinigen het nemen van bijzondere maatregelen wat in de hand werkte.

Er werd reeds in September 1934 door het Departement van Onderwijs een Aansluitingscommissie ingesteld, die de opdracht kreeg een noodregeling te ontwerpen, welke richtlijnen aan zou moeten geven, waarlangs het toelatingsexamen voor het Cursusjaar 1935/36 der middelbare scholen zich diende te ontwikkelen.

Het eerste rapport der officiële Aansluitingscommissie gaf over de inrichting van het examen enkele belangrijke aanwijzingen. Allereerst werd bepaald, dat het examen een onderzoek moest instellen naar

¹⁾ Zie G. v. Veen, Plaats en Betekenis van het Stillezen in onze Lagere Scholen, J. B. Wolters.

de parate kennis en naar de intelligentie der candidaten¹⁾. Een belangrijke waarde zou toegekend moeten worden aan de verklaring van het schoolhoofd.

Bij dit alles werd vooropgesteld, dat reeds voor het examen van 1935 het drillsysteem, de dressuur voor het grootste gedeelte uit de school verbannen moest zijn. In een tweede rapport zou de Commissie nader terugkomen op welke wijze het intelligentie-onderzoek, de normen-regeling enz. kon plaats vinden. Dit tweede rapport is echter nooit voor publicatie vrijgegeven, waardoor de opleiders het schema onthouden werd, waar omheen het toelatingsexamen zou worden opgebouwd.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat de Centrale Commissie voor de Toelatingsexamens nog niet over genoeg bekwame mensen beschikte om rekening te kunnen houden met de meer gedetailleerde verlangens der Aansluitingscommissie.

Het examenwerk in 1935 heeft dan ook algemene teleurstelling gewekt en in de vakbladen zijn er stromen van critiek over uitgegoten.

Toch heeft men vrij algemeen erkend, dat de richting, waarin het onderzoek zich heeft bewogen, goed was en men voelde er niets voor tot het oude examen terug te keren.

Voor Taal was grotendeels de methode gevolgd van de commissie-Bolkestein. De stof werd niet in losse zinnen, maar in doorlopend verband aangeboden en door vragen trachtte men vast te stellen of de candidaat uit de Tekst gegevens wist te vinden en met elkaar in verband te brengen en of hij bepaalde woorden en uitdrukkingen juist had opgevat. Noch het gekozen onderwerp, noch de aard der vragen was echter bestand tegen critiek.

Ook de Aardrijkskundige- en Geschiedkundige Tests voldeden niet en in de invuloefeningen zaten meer gaten dan woorden, zodat zelfs onderwijzers, die aan dit à-jourwerk gewend waren, al hun concentratie-vermogen nodig hadden om het patroon terug te vinden.

Dit zou nog niet zo erg zijn geweest voor de echte parate kennis n.l. namen en jaartallen, maar ongelukkigerwijze had men met dezelfde Tests ook een onderzoek ingesteld naar Aardrijkskundige- en Geschiedkundige termen en deze mogen alleen in zeer duidelijk verband onderzocht worden. Zoals 't nu gebeurd is, heeft men niet alleen hoge eisen gesteld voor de parate kennis, maar deze zelfs nog vermeerderd door *paraat kunnen* als *parate kennis* te behandelen.

Wat het rekenwerk betreft, kreeg men sterk de indruk, dat de Centrale Commissie meer op uiterlijke- dan op innerlijke kentekenen had gelet en zij haar goede wil tot modernisering vooral had getoond

¹⁾ Het „Rapport Bolkestein“, dat inmiddels in Nederland gepubliceerd was, heeft op deze beslissing natuurlijk ook grote invloed gehad.

door de sommen wat te bekorten en de leerlingen geen afzonderlijk vel papier voor de oplossingen te geven, maar daarvoor ruimte te laten op de opgavenbriefjes.

Het Departement van Onderwijs heeft goed nota genomen van de aanmerkingen, welke op de examenregeling 1935 zijn gemaakt en dit stemt tot voldoening, maar het verheugt ons nog meer, dat men nu maar niet gemakshalve heeft verordend, dat het examen weer op de vroegere gebrekkige manier moest afgenomen worden.

Reeds in de onderwijzersvakbladen van October 1935 werd de officiële regeling voor de examens 1936 gepubliceerd en daarbij was rekening gehouden met de klachten en — het goede der nieuwe richting was niet overboord geworpen.

Ten bewijze hiervan mogen de volgende zinnen uit de nieuwe regeling gelicht worden:

„De taaltest blijft voor 1936 gehandhaafd. De beoordeling van deze test zal op een nader, door een in te stellen testcommissie, aan te geven wijze geschieden.”

Het ligt *niet* in de bedoeling de taalbeheersing te onderzoeken middels een opstel.”

„Voor aardrijkskunde zal naast de topografische kennis, tevens onderzocht worden, in welke mate de aardrijkskundige leerstof verstandelijk verwerkt is.”

„De examenstof voor geschiedenis en aardrijkskunde zal niet uitgaan boven de leerstof der leerboekjes, die gebruikt worden op de openbare scholen voor Westers Lager Onderwijs.”

We menen veilig te mogen concluderen, dat de toelatingsexamens in Indië onder leiding van het tegenwoordig Departement van Onderwijs reeds dit jaar veel minder ontevredenheid zullen wekken dan in 1935 en als men op deze wijze doorgaat met de theoretisch juiste grondslagen steeds beter practisch uit te werken, zullen onze moederlandse examencommissies weldra stimulerende voorbeelden van examenopgaven uit de tropen tot haar beschikking krijgen.

Tot slot nog een kort woord om de Indische werkwijze te karakteriseren.

Het voornaamste achten wij niet de pogingen, welke zijn gedaan om de toelatingsexamens voor de H. B. S. te verbeteren; veel belangrijker schatten we de aanwijzingen, die gegeven zijn om van het gehele lager- en verdergaand onderwijs een aaneengesloten geheel te maken, waarbij tevens ruimschoots profondervindelijk gelegenheid zou bestaan om de leerlingen te klassificeren.

Wie ongeschikt is voor elke studie, stapt dan na de L. S. in het leven over, wie over wat meer intelligentie beschikt, loopt nog één

of enige jaren Mulo mee en verkiest een beroep of goede vakschool en alleen de meest intelligenten gaan door naar het M.O.

In deze gedachtengang lag het voor de hand, dat men in de eerste plaats naging, of de lagere school wel aan redelijke eisen voldeed voor wat betreft het afleveren van leerlingen, waarmee verder gewerkt kon worden.

Een der voornaamste voorwaarden hiervoor is, dat deze leerlingen een niet te moeilijk geschreven studieboek in zover zelfstandig kunnen lezen, dat het Nederlands ook op aardrijkskundig of geschiedkundig gebied geen onoverkomelijke moeilijkheden oplevert om zoveel van de tekst te begrijpen, dat de lust tot verder (lezen) niet gedood wordt.

Hierbij is de lagere school n. m. m. terecht in gebreke gesteld en daarmee is gewezen op de grootste fout van ons gehele Lager Onderwijs, een fout, die niet alleen of zelfs niet in de eerste plaats noodlottig is voor degenen, welke nog wat verdergaand theoretisch onderwijs krijgen. Deze zullen toch nog wel leren lezen (studeren) maar hoe moeten de anderen (66 pCt. van de schoolbevolking in Nederland) ooit verder komen.

Zij hebben geen middelen meegekregen van de L.S. om zich verder te ontwikkelen, wat dus betekent, dat er geestelijke stilstand intreedt en zelfs alle met zoveel moeite (van onderwijzers en leerlingen) veroverde kennis na heel korte tijd vervlogen is, wat ook de rapporten van Beklijvingscommissies enz. bewijzen.

En nu is het rapport dat wij bespraken vooral merkwaardig, omdat de Studiecommissie, die het samenstelde, in het leven was geroepen door een onderwijzersvakvereniging en grotendeels uit onderwijzers bestond, zodat men kon verwachten, dat de fouten van het middelbaar onderwijs als: te veel doceren, te plotselinge overgang naar vakonderwijs, onvoldoende paedagogische vorming der leraren enz. scherp naar voren zouden komen.

Dit is niet gebeurd, omdat terecht is ingezien, dat de L.S. in de allereerste plaats heeft te zorgen, dat ze leerlingen aflevert, die niet alleen paraat zijn als 't erom gaat wat feiten en namen te reproduceren, maar ook als ze in bescheiden mate hun verstand moeten gebruiken.

Het moet voor de leraren in de verschillende subcommissies wel enigszins pijnlijk geweest zijn, dat over de gebreken der middelbare school in 't geheel niet gesproken werd, ook al mocht van alle aanwezigen verondersteld worden, dat ze zich die zeer goed bewust waren, maar de onderwijzers hebben zich terecht op het standpunt geplaatst, dat ze pas critiek op het M.O. mochten uitbrengen, als de H.B.S. eerst een faire kans was gegeven.

Deze zuiver objectieve beschouwingwijze, ook waar het ging om

beoordeling van eigen werk, waarbij de gevoelsfactor zo moeilijk uitgeschakeld kan worden, geeft hoop voor de toekomst van het Indisch Lager Onderwijs.

Het allerbelangrijkste van het rapport is dan ook, dat de onderwijzers zelf de tekortkomingen van hun school zakelijk onderzochten en middelen tot verbetering aangaven, want hierdoor is de hoop gerechtvaardigd, welke in het Voorbericht wordt uitgesproken, dat deze arbeid kan leiden tot hervorming der Lagere School, tot regeneratie van een instituut, dat voor de individuele vorming van elke burger, voor zijn opname in de maatschappij en daardoor voor de samenleving, het voornaamste vormingsapparaat moet zijn dat wij bezitten.

De betekenis van Jane Addams van Chicago 1860 — 1935

door E. C. KNAPPERT.

IV.

In his own way each man must struggle lest the moral law become a far-off abstraction utterly separated from his actual life. Jane Addams.

Dest ons Jane Addams te laten zien in haar contact met de overheid. Al is het eenige openbare ambt dat door haar bekleed werd, inspectrice van den reinigingsdienst in de wijk van Hull-House, dit heeft naar ons oordeel, haar invloed op Overheidsmaatregelen eer gebaat dan geschaad.¹⁾

Wij zagen reeds hoezeer President Th. Roosevelt van haar invloed op de publieke opinie overtuigd was. Met het volste recht kan men in het Amerikaanse „Settlement", met Hull-House vooraan, de middelpunten zien, vanwaaruit sociale hervorming zich over de Vereenigde Staten heeft verbreid. Tot op zekere hoogte geldt hetzelfde van Engeland. Wij willen bij wat volgt bedenken dat, wat ingewikkeldheid der problemen betreft, zelfs Toynbee Hall met zijne talrijke Russische en Poolse Joodsche bureu, het gemakkelijker heeft in

¹⁾ Dat in de arbeiderswijken, zoolang deze gekenmerkt worden door sloppen en stegen en kazernewoningen de vuilnisman zijn hygiënisch en ordelijkheid bevorderend werk, vaker en regelmatig moet verrichten dan in de buurten der welgestelden, ligt voor de hand. Helaas ook dat het omgekeerde gebeurt. Toen klachten niet hielpen, nam Hull House deel aan de aanbesteding van den stads-reinigingsdienst, en kon zoodoende de directrice het vuilnis-ophalen pachten in hare eigen wijk.

vergelijking van Hull-House, een ware smeltkroes van rassen en nationaliteiten, waarin de zuiverheid der metalen aan het bronzen mengsel ten offer viel. In een harer boeken vertelt Miss Addams hoe in de beste settlements in New York, in Boston en elders, gevoeld werd hoe de daar verrichte arbeid niet alleen als op zich zelf staand groepswerk beteekenis had, maar hoe deze moest opgenomen worden in wijder, in grooter bewegingen, waarin de universiteiten en allerlei invloedrijke stichtingen actief betrokken moesten worden en feitelijk passief betrokken waren. Uit een vergelijking met onze vaderlandsche toestanden zal weer eens blijken hoezeer het Angel-Saksische ras ons de baas is in „public spirit” al kunnen wij Taine's uitspraak: „Nous n'avons pas le mot parce que la chose nous manque” stellig niet voor onze rekening nemen. De vijf jaren, die aan den wereldoorlog voorafgaan, zijn getuige geweest van een sterke bewustwording bij het Amerikaansche volk van de nooden en ontberingen hunner industrie-arbeiders en immigranten. Paul Kellogg, wiens naam sedert het pact aan niemand onbekend is, woonde in „Greenwich House” dank zij voornamelijk deszelfs merkwaardige directrice, een der belangrijkste settlements van New York. Kellogg ondernam en leidde de Pittsburgh Enquête, waardoor toestanden aan het licht traden bij de groot-industrieën die bij het beste deel van het Amerikaansche publiek schuldgevoel opwekten.

Het rapport der enquête wrakte de opvatting, dat de industrieel zich niet heeft te bekommeren om het welzijn van zijn arbeiders. In den raad van advies bij deze enquête, al welker leden onderdeelen van het rapport voor hunne rekening namen, zat Florence Kelley ¹⁾ van het settlement in Henrystreet, Robert Woods van South End House in Boston en Prof. John Commons van de universiteit van Wisconsin. Deze hoogleraar bracht jaar op jaar zijne vacaties door nu in dit dan in dat settlement.

Uit een en ander moge blijken welk aandeel de Settlements gehad hebben in sociale hervormingen. Bepalen wij ons nu tot Hull House dat, dank zij Jane Addams, de observatiepost geworden is van tal van invloedrijke mannen en vrouwen. Wanneer deze later, voor hun schrijftafel gezeten, maatregelen uitdenken of wetten formuleeren, dan ziet hun geestesoog als achtergrond niet een academische abstractie, maar het reële leven zoowel in zijn inherente als in zijn wegneembare tragiek. Deze menschen, al of niet geïnspireerd door Miss Addams,

¹⁾ Mrs. Kelley werd in 1891 bewoonster van Hull House. Zij had, behalve in haar eigen land, in Heidelberg en in Zürich gestudeerd. Jane Addams zegt van haar: „Zij bezielde ons allen tot een verstandiger belangstelling in de arbeidstoestanden in onze omgeving.” Zij zwoer zichzelf een duren eed dat haar levenswerk zijn zou, vrouwen en kinderen te redden van blinde, industrieële hebrucht.

kwamen allen met een aan zich zelve gestelde opdracht. De een, voor wie kinderbescherming het maatschappelijk probleem bij uitnemendheid was, in abstracto, wilde zich door dagelijksche aanraking met gezinnen en langdurige aanschouwing rekenschap geven, voor wat kinderen beschermd moeten worden.

Geen wonder voorwaar wanneer het dezen overkwam, een eenzijdigen nadruk te leggen op milieu en levensomstandigheden als factoren, die het geestelijk levenspeil bepalen. Een van de groote beletselen om er wetten door te krijgen die voor alle staten golden, en die alleen dan praktisch uitvoerbaar waren, was en is de verwarring van zelfbestuur met plaatselijk bestuur. Voor buitenstaanders, misschien zelfs voor Amerikanen, is het een raadsel waarom de eene maatregel wel, de andere niet kan genomen worden door alle staten te zamen. Zoo verklaarde het Hooggerechthof voor ongrondwettelijk een poging om op kinderarbeid orde te stellen door een verbod van doorvoer voor artikelen, bezwaard met kinderarbeid, wat Miss Addams de bittere opmerking doet maken dat Washington wel belangstelling had voor landbouw en vischvangst maar niet voor de jeugd. Intusschen bekrachtigde het Parlement in 1912 de oprichting van een federatief kinderbureau, waarvan het initiatief toekomt aan Miss Wald van het reeds genoemde Henry Street Settlement in New York. Zij en Florence Kelley hadden het plan van werkzaamheden ontworpen dat in hoofdzaak door de regeering werd overgenomen. President Taft benoemde Julia Lathrop van Hull House tot hoofd van het Bureau. In de reeds genoemde biographie van Jane Addams door Prof. Weber Linn, den zoon van haar zuster, wordt een hoofdstuk gewijd aan zes vrouwen, die allen tegelijk in Hull House werkten. Van drie maakten wij reeds melding: Ellen Starr, Florence Kelley, Julia Lathrop. In verband met ons onderwerp moet hier een vierde genoemd worden: Alice Hamilton. Zij had in Amerika en in Europa medicijnen gestudeerd, promoveerde, maar werd volgens haar eigen zeggen pas vele jaren later een dokter. Haar wetenschappelijke belangstelling ging vóór alles uit naar beroepsziekten. Tijdens een typhusepidemie in den zomer van 1902, was het sterftecijfer in de wijk van Hull House een zesde van heel Chicago, terwijl deze slechts een zes en dertigste deel van de totale bevolking bevatte. Dr. Hamilton constateerde dat vliegen de besmetting aanbrachten, waarvan de oorzaak lag in den niet te beschrijven toestand der sanitaire inrichtingen. Hull House liet het er niet bij zitten, het werd een strafzaak en het gevolg was, dat van de vierentwintig ambtenaren bij den geneeskundigen dienst er elf ontslagen werden.

Omkooprij door de huiseigenaren en misdadige nonchalance waren schuld aan het geval.

Hull House stond versteld over de ontdekking, dat omkooprij en zwendel op het stadhuis eindelooze vertakkingen hebben in de handelswereld. Nog meer verbaasd was Miss Addams over de verontwaardiging van het publiek, dat zij zich in deze zaak gemengd had. Het kwam Hull House op het verlies van contributies te staan, eene bekende ervaring, ook ten onzent.

Later kreeg Dr. Hamilton de regeeringsopdracht een onderzoek in te stellen naar beroeps-vergiftiging. Doch zelfs toen zij professor was in de beroepsgeneeskunde te Harvard kwam zij nog gedurig weken lang in Hull House terug.

Jammer dat plaatsruimte ons verhindert dit half dozijn maatschappelijke werksters te doen kennen als geestige, verstandige, beminnelijke vrouwen vol van dien gezonden humor, die voortdurend blijmoedig leven en werken in een wereld van onrecht helpt mogelijk maken.

Jane Addams bezat bovendien in hooge mate dat begrip en dat inzicht, hetwelk in staat stelt ergernis om te zetten in medelijden en dat tegelijk prikkelt om onkunde en bekrompenheid te bestrijden. Bovendien ervoer zij telkens en telkens weer den zegen van een onwankelbare overtuiging, die in staat stelt veroordeeling door vrienden met een bloedend hart maar glimlachend te dragen. Zoo spreekt zij van „onvermijdelijk misverstand” wanneer de krachtige pogingen van Hull-House om een wettelijk verbod te krijgen voor den verkoop van cocaïne aan minderjarigen, door de verkoopers wordt opgevat als een persoonlijke vijandige daad. Een Italiaansche drogist kwam zelfs met een groep landslieden naar Hull-House om te vragen, waarom de directrice hem zocht! Zij zelve zag steeds voor zich een Italiaanschen jongen van zeventien jaar, die als vroolijk kind de bewaarschool, als levenslustigen jongen de clubs in Hull House had bezocht, totdat alle leven en vreugde langzamerhand verdwenen en Miss Addams in zijn lijk niet herkennen kon wat zij te voren zoo goed gekend had. Misten de verkoopers van het sloopend gif alle verbeeldingskracht of dooden winzucht of eigen nood alle menschelijkheid?

Vaak kon Hull-House niet op tegen vooroordeelen of ingewortelde gewoonten — doch vaak werd wel iets bereikt. De bewoonster van het Huis, die jarenlang verantwoordelijk was geweest voor de kinderclubs en duizenden buurtkinderen kende, maakte een bijzondere studie van driehonderd gezinnen en kon zoo loende het voortdurend verzuim der kinderen terugbrengen tot economische en sociale oorzaken. Een conferentie over het onderwerp, bijeengeroepen door de gemeentelijke commissie voor onderwijszaken, had ten gevolge een strengere toepassing van de wet op schoolverzuim en bezorgde Hull-House de samenwerking met tal van particuliere verenigingen.

Telkens weer treffen ons in den arbeid van Miss Addams twee

eigenschappen van wel bijzondere beteekenis: steeds pakte zij de koe bij de horens en, wat nog belangrijker is, zij verstond niet alleen de kunst van samenwerken, maar bevorderde die waar zij kon. Van beide een staaltje.

Geldverzendingen naar de betrekkingen in het moederland kwamen natuurlijk dagelijks voor in dit emigrantenkwartier. Toen Miss Addams er achter kwam, hoe veel tusschenpersonen daarbij opslokten, vroeg en verkreeg zij de installatie van een hulppostkantoor in Hull-House, waar uit den aard der zaak alle hulp kosteloos verleend werd.

Of er nu in Amerika postspaarbanken bestaan, weten wij niet. Zoo ja, dan is dit mede te danken aan de ervaringen in Hull-House opgedaan. Hoe menigmaal verlieten emigranten uit landen waar ze wel waren, teleurgesteld hun postkantoor omdat ze onverrichter zake terugkeeren moesten.

Toen duidelijk bleek hoe de beste resultaten verkregen werden bij samenwerking liefst ook met de overheid, legde Miss Addams zich in 't bijzonder toe op allerlei combinaties. In alle settlements van Chicago hield men zich bezig met het lot van den krantenjongen. Omdat hij de kranten voor eigen rekening verkocht en dus niet in dienstbetrekking was, viel hij niet onder de wet op den kinderarbeid. Gedurende 24 uur werden aan alle krantenjongens op straat vragen gesteld, die werden verwerkt in een rapport waarin aangedrongen werd op een gemeentelijke regeling. Geen der raadsleden wilde zich ervoor spannen, tenzij dagbladen hen steunden en dat deed er niet een. Toen echter het comité tegen Kinderarbeid in Chicago bijeen kwam en de kwestie daar opnieuw naar voren werd gebracht, toen dus de pers er zich wel mede bemoeien moest, kwam er gang in de zaak. Waarbij het geen gering voordeel was dat het lot van de kinderen van een bepaalden staat, in nationaal verband werd onder de oogen gezien.

Aan een enquête naar woningtoestanden, op touw gezet door de School voor Maatschappelijk werk in Chicago, werd door Hull House zeer krachtig deelgenomen. Telkens weer begon de Staat een beroep te doen op de hulp van werkers in Settlements, waar het gold maatregelen te nemen van publiek belang. Zoo kwam een wet tot stand in verband met beroepsziekten, en een andere voor verzekering tegen ongelukken.

Het principieele verschil tusschen philanthropie en den maatschappelijken arbeid der Settlements, belette Jane Addams niet, waar mogelijk, samen te werken met particuliere philanthropische instellingen; het resultaat was altijd — hoe kon het ook anders? — na korter of langer tijd, een omhuizing naar het Settlement-standpunt.

Hoe meer men zich verdiept in het leven en werken van deze merkwaardige vrouw, hoe sterker de indruk wordt dat het meest uitzon-

derlijke in haar haar diepgeworteld, zuiver rechtsgevoel is, waarbij gevoelsoverwegingen, sympathieën en antipathieën nooit schenen mee te spreken. Voor een vrouw is dit wel zeer zeker iets bijzonders. Men heeft niet eens een sterke verbeeldingskracht nodig om de waarde hiervan te beseffen voor iemand, die leeft en werkt te midden van een cosmopolitische bevolking van landverhuizers. Een land met koloniën als het onze weet trouwens genoeg van domheden en onrechtvaardigheden ten gevolge van onkunde en wanbegrip. Het ligt voor de hand een en ander te illustreeren door hare houding tegenover voornamelijk Russische invloeden. In haar boek: „Twenty years at Hull House” is een van de leerzaamste hoofdstukken dat, wat zij genoemd heeft: „Echo's van de Russische Revolutie”. Van groote beteekenis niet het minst, omdat het spreekt van een inzicht in het wezen der democratie, dat ten onzent veelal ontbreekt.

Was ook Georg Lansbury bij zijn bezoek aan Amerika van dit voorjaar, hier niet zoo sterk door getroffen? Doch ter zake. Enkelen onzer herinneren zich wellicht hoe in 1901 President McKinley werd doodgeschoten door een Poolsch anarchist. „Het is onmogelijk” zoo schrijft Miss Addams, „de opwinding van het publiek op dat oogenblik te overdrijven en het onpeilbare gevoel van afschuw, waarmede de gemeenschap een aanval beschouwde op de hoogste uitvoerende macht van de natie, als een misdaad tegen alle bestuur; dit dwingt tot een instinctmatig verzet van alle ordelievende burgers. Ongetwijfeld wortelen en de afschuw en het verzet zeer diep in de menscheijke ervaring.... Zoo vormt een anarchistische aanval op een ambtenaar een geoorloofde basis voor onredelijke haat en vlugge bestraffing”. In deze stemming ten gevolge van een nationale ramp wordt het begrijpelijk dat, toen de moordenaar bekende beïnvloed te zijn geweest door een anarchistische voordracht, huiszoekingen gedaan werden bij iedereen die van anarchistische neigingen verdacht werd. In Chicago zelf werd, onmiddellijk na den aanslag, de uitgever van een anarchistisch blad gevangen gezet.

Hij en zijn zoon werden, met verscheidene anderen opgesloten in de ongebruikte cellen onder het stadhuis, zijn vrouw en dochter werden naar een politiepost gebracht. Een advocaat werd den gevangene geweigerd.

Miss Addams had den uitgever een paar maal ontmoet toen Kropotkin op zijn voordrachten-tournee in Amerika, tijdens zijn verblijf te Chicago, in Hull House logeerde. Hij had op haar den indruk gemaakt van een rustig, wetenschappelijk man, die opkwam tegen de maatschappij-inrichting in naam van de leer van Bakunin en van Herbert Spencer.

Zij was ietwat geschrikt van de extreme opvattingen van zijn op-

gewonden zoon, maar gerustgesteld door het huiselijk karakter van zijn Duitsche vrouw en dochter. Een troepje vrienden van den uitgever, alle individualisten, kwamen naar Hull House om hulp. „Nu ziet ge eens wat er wordt van jullie hooggeroemde wetgeving: de overheid staat hen zelfs geen advocaat toe, en van borgtocht willen zij niet hooren, terwijl niets tegen hen bewezen worden kan. Dat recht ontzegt men zelfs niet aan de ergste misdadigers”. Dit was haar te machtig. „Wanneer een anarchist je uitdaagt, is men altijd gevoelig voor de eer van de grondwettig bestuurde maatschappij, en ik antwoordde dat de man natuurlijk een advocaat krijgen kon, dat zelfs den moordenaar er een zou worden toegevoegd, dat het feit dat deze man een anarchist was niets te maken had met zijn rechten voor de wet! Ik kreeg ten antwoord dat dit alles heel mooi was in theorie, maar dat het een feit bleef dat deze mannen geheel geïsoleerd waren, en alleen politie zagen, die ze voortdurend angst aanjochten met verhalen van het getier van de massa, die dreigde met lynchen.”

Dit gesprek had plaats op Zaterdagavond. Zondagmorgen ging Miss Addams vergezeld van een vriend die door de situatie evenzeer verontrust was, naar den burgemeester als hoofd der politie. Het ging erom, dat wet en recht niet zouden zwichten voor een paniek. Miss Addams betoogde dat voor alle dingen aan een anarchist moet worden getoond, dat de wet onpartijdig is en weerstand bieden kan aan den grootsten druk. „De burgemeester hoorde ons aan met de goedkoope sympathie van den ambtenaar, dien het voor den wind gaat.” Volgens hem werden de mannen alleen beschermd tegen het gevaar gelychnt te worden, maar misschien was het wijs hun toe te staan iemand te spreken. De verantwoordelijkheid voor een advocaat durfde hij echter nog niet op zich nemen. Doch wanneer Miss Addams uit menschlievenheid ze wilde gaan vertellen, dat zij zeker konden zijn van een behandeling volgens de wet, dan zou hij gaarne zijn toestemming geven. Een half uur later was zij in de cel en sprak tot den verbijsterden uitgever, omringd door een cordon van politieagenten. De man was in doodelijke onrust over zijn vrouw en dochter, van wie hij niets afwist. Hij werd rustiger toen hij hoorde dat wel niemand geloofde dat hij den moordenaar slechts eenmaal gezien had en hem voor een zielig, maar half toerekenbaar schepsel had gehouden, maar dat het meest grondige politieonderzoek over het geheele land niets van een complot had kunnen ontdekken, en dat het publick langzamerhand begon te begrijpen dat de lusse daad het werk was van één mensch zonder politieke of sociale relaties.

Intusschen, nauwelijks was Miss Addams terug of Hull House werd overstromd met reporters: „ik ontdekte onmiddellijk dat, mocht ik al een medemensch uit de put geholpen hebben, ik er zelve was in-

gevallen. Er volgde een periode van heftige, publieke veroordeeling, waarvan ik vermoed dat altijd sporen zullen overblijven. En toch, te midden van de protest- en beschuldigingsbrieven, die iederen morgen de post tot een gruwel maakten, kwamen enkele anders geaarde epistels, een van een rechter, dien ik nooit ontmoet had, en een ander van een bekend professor in grondwettelijk recht, die mij gelukwenschten met wat zij noemden een gezonde poging om in een paniek de wet hoog te houden. Terecht voelde Miss Addams dat men er met woorden niet komt in dergelijke verwickelingen: dat alleen de daad hier wat uitrichten kan. Behoeft nog gezegd dat Hull House den contribuanten verloor door haar daad? Dat predikanten van den preekstoel waarschuwden voor den arbeid der settlements, verwondert ons niet. Miss Addams' biograaf maakt à propos van dezen de opmerking: Zij waren goede mensen maar, zooals een hunner beroemde voorgangers, gaven zij er de voorkeur aan: „voorbij te gaan“.

Een jaar of zes later kwam Hull House weer in opspraak in verband met anarchisme. Een Russische Jood die als jongen met zijn oudere zuster ontkomen was aan een pogrom en naar Amerika was uitgeweken, verloor na twee jaar van rustig, sober en arbeidzaam leven zijn werk. De 19-jarige jongen ging naar het hoofd der politie, werd in het voorportaal gelaten. De commissaris komt de trap af, de jongeman gaat hem tegemoet, zegt wat en de ambtenaar, onder den indruk van een moord in Denver die aan anarchisten werd toegeschreven, roept om hulp: de jonge Rus, die natuurlijk ongewapend was valt onder revolvergeschoten. De Russisch-Joodsche kolonie werd met hevige angst bevangen toen bekend werd dat de jongen hun geloofs- en landgenoot was. Zij wisten maar al te goed wat dit voor hen allen kon beteekenen, wanneer een hunner, terecht of ten onrechte, voor een anarchist werd uitgemaakt. De bewoners van Hull House aarzelden geen oogenblik wat hun te doen stond. Helaas dacht de politie weer aan een complot; in de Joodsche kolonie werd huiszoeking gedaan; alle drukkerijen werden geplunderd; in een restaurant werd een inval gedaan, omdat het verdacht leek dat aan werkloozen tegen den kostenden prijs voedsel werd verstrekt; de bibliotheek van een Joodsche studiegroep werd, Shakespeare en Herbert Spencer inclus, in triomf overgebracht naar het stadhuis; twee vrienden van den vermoorde werden twee dagen lang gevangen gehouden; op zijn zuster werd pressie uitgeoefend dat zij zou bekennen . . . Dit alles herinnerde de Joden zoozeer aan het Russische pogrom en stelde hen zoo bitter teleur in het vertrouwen, dat zij in Amerika gesteld hadden, dat de gansche kolonie in een staat van opgewonden angst verkeerde.

Of er dan geen grondwettelijke waarborgen waren tegen zulk geweldadig optreden? Is dan het lot van hen die zonder invloed en

onbeschermd in het vreemde land zijn even hard als dat van de armen in Europa?

Met behulp van een jong advocaat — op het oogenblik is hij secretaris bij Binnenlandsche Zaken — wist Jane Addams de paniek te bezweren. Op haar viel de blaam. De verschrikte commissaris van politie verklaarde: „settlements zijn verwant aan de anarchisten”. Het bewijs? De directeur van een ander settlement had beweerd, dat de politie van Chicago omkoopbaar was en pas enkele dagen geleden was in Hull House een bijeenkomst geweest om de belangen van werkloozen te bespreken, waarvan men wist dat anarchisten ze hadden bijgewoond. Deze en dergelijke uitingen gingen echter het betere deel van Chicago te ver. Maar toen in 1908 de Amerikaansche overheid bereid was om een Russisch revolutionnair uit te leveren, moest een grootsche beweging op touw gezet worden om dit te verhinderen.

Jane Addams was penningmeester van het fonds, waaruit onkosten van zaalhuur en drukwerk betaald werden. Zoo kwam zij in aanraking met allerlei bedreigden. Washington verwierp het besluit van Illinois. Ware dit niet gebeurd, dan zou Amerika verplicht zijn geweest dui-zenden van de intelligentste en wakkerste jonge Russen in de armen te werpen van de Russische autocratie...

Naar aanleiding van dit alles schreef Jane Addams de merkwaardige woorden: „De behoefte aan wat Napoleon noemde een „herleving van burger-moraal” bleek misschien wel sterk hieruit, dat het beroep op het publiek om zich te verzetten tegen een maatregel, die inging tegen alle Amerikaansche tradities, voornamelijk gebaseerd was op wat Amerika te danken had aan andere revoluties, de Puriteinen aan de Engelsche, La Fayette aan de Fransche, Carl Schurz en anderen aan de Duitsche beroeringen uit het midden der vorige eeuw”.

Wij kunnen helaas niet langer stilstaan bij Miss Addams' houding in deze geweldige verwickelingen. Haar biograaf zegt: „Dat Jane Addams nimmer zou aarzelen om op te komen voor de rechten van het individu was onvermijdelijk: De drang naar recht was evenzeer een deel van haar natuur als bloed deel van haar leven was: had een van beide opgehouden te vloeien, dan zou zij dood zijn. Telkens en telkens weer zijn groote schenkingen aan Hull House ontgaan, omdat deze bemoeiingen opdat recht geschiede, werden afgekeurd. Daar kon zij evenmin rekening mee houden als dat zij tot stelen in staat zou zijn. Ja er rekening mee te houden zou in haar oog stelen zijn — stelen voor het Huis!” En van deze vrouw werd gezegd dat zij eigenlijk socialist was, maar „te laf om er voor uit te durven komen”.

Jane Addams' eindoordeel over gewelddaden door rechtschapen, humane menschen gepleegd, was en bleef tot aan haar dood: „Wanneer het rechtsgevoel zich een uitweg zoekt buiten de normale kanalen

van de bestaande staatsorde, dan staat het aan den aanvang van een gevaarlijke reis, die onvermijdelijk uitloopt op onheil. En dit is waar, ondanks het feit, dat het avontuur door nobele motieven kan zijn ingegeven".

In den aanvang spraken wij van haar zin voor werkelijkheid, haar drang om rekening te houden met wat is. Dit komt misschien het sterkst uit in haar kijk op onderwijs, op wat zij noemt: „Socialized éducation". Plaatsgebrek verhindert ons hierop in te gaan. Alleen zij opgemerkt dat wie eenig begrip heeft van de ingewikkelde en uitzonderlijke problemen van een land, dat een smeltkroes is van rassen en nationaliteiten, zich er voor wachten zal smalend te spreken van Amerikaansche oppervlakkigheid, ook al is hij diep overtuigd van de zedelijke en geestelijke gevaren van kennis zonder achtergrond en zonder wortels.

Intusschen zijn wij er zeker van dat voor allen aan wie volksoopvoeding en volksontwikkeling ter harte gaat, kennisname van Jane Addams' beginselen en methoden bevruchtend zijn zal voor eigen werk. En dit vooral waar deze gedragen en toegepast werden door een persoonlijkheid van zeldzame gaafheid en geestelijke voornaamheid. De eerste conferentie van den Bond van Amerikaansche settlements die enkele weken na haar dood in Montreal gehouden werd, hield een bijeenkomst te harer gedachtenis. Daar spraken velen van hen, die in deze opstellen genoemd zijn. Na orgelspel en solozang sprak de president van het congres de volgende woorden:

„Deze bijeenkomst geeft uiting aan de overtuiging van de Nationale conferentie voor Maatschappelijk werk, dat de geest van Jane Addams nimmer sterven zal; maar dat, zoo lang als er menschelijke nooden zijn er menschen gedreven worden tot dienen, die geest met ons zal zijn om ons en hen die na ons komen, te leiden en te sterken... De dood herschept dezulken van een individueele kracht in ons midden, tot een alomtegenwoordige over allen."

Haar levenbeschrijver eindigt zijn boek met de vraag of Jane Addams representatief is. „Ware zij het inderdaad, zoo antwoordt hij, dan zouden wij nu leven in het duizendjarig rijk." Dit kunnen wij hem niet nazeggen. Maar zeker is dat deze wereld ten doode is opgeschreven, tenzij haar hartstocht voor Gerechtigheid, haar onverwoestbaar geloof in den mensch als gemeenschapswezen, honderden, neen duizenden bezielen gaat en drijft tot daden, naar den geest aan de hare gelijk.

Bronnen:

Jane Addams: *Twenty years at Hull House.*

„ . . . The second twenty years at Hull House.

- Jane Addams: The newer Ideals of Peace.
 The spirit of Youth and the city streets.
 James Weber Linn: Jane Addams, A Biography.
 Eleanor H. Woods: Robert A. Woods, Champion of Democracy.
 Lillian D. Wald: Windows on Henry Street.
 Esther C. Barrows: Neighbors all.

Verslag van de Internationale Paedagogische Conferentie te Utrecht, 14-20 April 1936,

door J. R. JANSSEN.

Onderwerp: *Leren samenleven.*

Vorig jaar is de Nederlandse afdeling van de New Education Fellowship, die sinds enkele jaren niets meer van zich had laten horen, tot nieuw leven gekomen en als Werkgemeenschap tot Vernieuwing van Onderwijs en Opvoeding (W.V.O.) opnieuw georganiseerd.

Als eerste bewijs van haar activiteit moge gelden de „Regional Conference” van 14 tot 20 April i.l. te Utrecht gehouden, die haar ledental van even 100 tot boven de 300 deed stijgen en haar daardoor aanspraak heeft gegeven op de naam van „National section”, waarvoor een minimum van 200 leden wordt vereist.

Het programma, dat door verhindering van verschillende aangekondigde sprekers, nogal verandering moest ondergaan, bevatte naast een serie lezingen over het actuele onderwerp: „Leren samenleven” een aantal films met toelichting, enkele excursies en een concert, welwillend aangeboden door het Utrechts Stedelijk Orkest met medewerking van het Kinderkoor van de Utrechtse jeugdconcerten, beide onder leiding van Henri van Goudoever.

Tijdens de conferentie en in de onmiddellijke nabijheid ervan, organiseerde de vereniging voor Kinderverzorging en Opvoeding een tentoonstelling, die de volgende groepen omvatte:

1. Individueel werk van kinderen, waarin het scheppend element tot uiting komt.
2. Groepswork van kinderen.
3. Nieuwe leermiddelen.
4. Leerboeken volgens nieuwe richtlijnen geschreven.
5. Inzendingen van verenigingen, die het leren samenleven bevorderen.

Bijna alle scholen uit ons land, die streven naar vernieuwing, waren

hier vertegenwoordigd en ook verschillende buitenlandse scholen en verenigingen hadden een stand ingericht.

Deze tentoonstelling is door velen, ook niet-congresleden bezocht, die mede door de toelichting bij verschillende inzendingen gegeven, een indruk hebben gekregen, van wat er op verschillend gebied bij een vrijere werkwijze te bereiken valt.

Het spreekt vanzelf, dat de indruk van een tentoonstelling slechts een onvolledig beeld geeft van de werkelijkheid, daar bij al het gedemonstreerde werk en materiaal de wijze, waarop het tot stand is gekomen, de eigenlijke waarde bepaalt.

Van bijzondere waarde was daarom een serie tekeningen, waar-door de werkwijze aan I.V.O. scholen op duidelijke wijze werd gedemonstreerd.

Om nu tot de eigenlijke conferentie te komen, deze werd Dinsdagmiddag te 4.30 officieel ontvangen door het gemeentebestuur van Utrecht in de St. Michielskapel, waarbij de burgemeester woorden van welkom tot de deelnemers uit verschillende landen richtte.

's-Avonds om 8 uur waren de deelnemers en vele genoodigden in 't Kerkgebouw Leeuwenbergh aanwezig voor de officiële opening. Na begroeting van alle aanwezige autoriteiten en belangstellenden, kreeg de wethouder van Onderwijs der gemeente Utrecht, de heer *G. L. de Haas*, het woord voor zijn openingsrede.

Hij wees er op, hoe de maatschappelijke en de paedagogische situatie bespreking van het onderwerp: — Samenleven — noodzakelijk maken en hoe alleen door nauwe samenwerking tussen school en maatschappij een geest van eensgezindheid kan groeien, die tenslotte ook moet leiden tot internationale samenwerking op elk terrein.

Hij zag in de naam van de stad, waar men samen was gekomen: Ultrajectum d.i. overtocht (over de Rijn) — de rivier, die meer dan een andere een scheiding vormt tussen twee volken —, een symbool voor het welslagen der conferentie.

Daarna sprak de leider van het congres *Ir. Kees Boeke*, aan wien voor de voorbereiding en het goede verloop van de conferentie grote dank verschuldigd is, over: „De urgentie van het probleem.”

Als een der voornaamste hinderpalen voor de totstandkoming van een wezenlijke samenleving, ziet hij het bestaan van twee kosmische tendenties, die zich o.a. ook in het denken openbaren en die hij aanduidt als convergerend en divergerend. Bij ieder individu is een dier denkrichtingen geaccentueerd en vele onoplosbare problemen en conflicten vinden hun oorzaak in een verschillende wijze van denken over dezelfde zaak.

Daar beide beschouwingswijzen hun goed recht hebben, evenals

men een holle kogel hol en bol kan noemen, al naar men hem van binnen of van buiten beschouwt, moeten we op ieder terrein streven naar een synthese, die beide opvattingen in een hogere eenheid samenvat.

Kon men vroeger de moeilijkheden van het leren samenleven ontlopen, door zich in steeds grotere verbanden te organiseren en nieuwe gebieden te ontsluiten, thans is de aarde vrijwel vol en hebben we geen keus meer.

Beginnende met kleine groepen, maximaal 50, moeten de kinderen worden opgevoed tot bewuste leden ener gemeenschap, waar de belangen van de ander evenzeer gelden als die van ons zelf, en waar het evenwicht bereikt is tussen de dwangopvoeding van vorige eeuwen (mores leren) en de ongelimiteerde vrijheid van de eeuw van het kind.

Woensdagmorgen kwam aan het woord Professor *Pierre Bovet* uit Genève, die tot onderwerp had: „Hoe kunnen wij de hinderpalen wegnemen, die het vechtinstant aan het leven in gemeenschap in de weg legt?”

Hij begon met te constateren, dat het vechtinstant (l'instinct combattif) wezenlijk tot onze psychische constructie behoort. Kinderen kunnen vechten om het plezier van het vechten alleen.

Iedere gemeenschap organiseert deze aanleg en richt die op objecten buiten haar. Nu de wereld door toenemend verkeer één grote gemeenschap is geworden, kan het vechtinstant niet meer in dienst van het sociale gevoel gesteld worden. Bovendien geeft de moderne oorlog weinig voldoening aan de individuele strijd lust, maar stimuleert veel eerder lafheid en immoraliteit.

Biologisch gezien is deze: „Le meurtre des élites”, waardoor het noodzakelijk wordt, deze aanleg in betere banen te leiden.

In de strijd voor de vrede en internationale samenwerking en tegen het kwaad in al zijn vormen in vreedzame, sportieve wedijver, moet het vechtinstant zijn hogere bestemming vinden.

De opvoeding kan daartoe krachtig meewerken, mits aan het sociale en ethische moment grotere aandacht wordt geschonken.

Als geestig intermezzo tussen de zware ernst van lezingen en discussies werd de korte voordracht van *Dr. Neurath*, toegelicht met lantaarnplaatjes, algemeen gewaardeerd.

Hij voerde het pleit voor wat hij noemt: Beeldpaedagogiek of Isotypie en liet aan talrijke voorbeelden duidelijk zien, hoe allerlei verhoudingen en betrekkingen met behulp van zeer eenvoudige, steeds terugkerende elementen, overzichtelijk en sprekend kunnen worden voorgesteld. Bevolkingsdichtheid, allerlei sociale verhoudingen, het typische van bepaalde gebieden en cultuurperiodes, beeldde hij met vernuftig gevonden symbolen uit.

Ook het samenstellen van dergelijke schema's door kinderen had

hij onderzocht en was daarbij tot de conclusie gekomen, dat jonge kinderen de meeste statistische aanleg vertonen, terwijl reeds op 8-10-jarige leeftijd het romantische element storend gaat optreden.

De dag werd besloten met een uitvoerige, historische beschouwing van het probleem door prof. *J. H. Gunning Wen*.

Vrije ontwikkeling der zelfstandige persoonlijkheid, zei deze, is slechts mogelijk in een samenleving van hoger orde dan de natuurlijke, die we ook in de dierenwereld vinden. Van oudsher heeft men getracht deze samenleving te vormen door organisatie, d. i. gezag of door leiding, d. i. opvoeding, die steeds in nauw verband met elkaar optreden.

Lange tijd werd de doelbewuste opvoeding van het kind verwaarloosd en tijdens de individualistische periode in de paedagogiek, die eeuwen geduurd heeft, kwamen slechts enkelen toe aan gemeenschapsopvoeding.

De Engelse „Public schools” stammen van dergelijke geïsoleerde pogingen, in een tijd toen de algemene tendenz nog op persoonscultuur gericht was.

Een tot nog toe onovertroffen voorbeeld van paedagogische samenleving gaf Pestalozzi op de Neuhof en na hem hebben tallozen in allerlei vormen gestreefd naar een opvoeding door en tot gemeenschap, waarbij de actieve medewerking der leerlingen de hechtste band vormt tussen bestaande tegenstellingen.

In de naam: „Werkplaats Kindergemeenschap” van Kees Boeke ziet de inleider de bondigste samenvatting van dit actuele opvoedings- en schoolideaal.

's Avonds genoten vele congressisten van het bovengenoemde concert, dat ik hier slechts vermeld.

Op Donderdagmorgen trad inplaats van Lord Allan of Hurtwood, die ernstig ongesteld was, de heer *W. T. R. Russon*, director of the N. E. F. op, met het onderwerp: „Vrijheid, Gezag of Leiderschap”.

Hij bepleitte voor ieder en onder alle omstandigheden, wat hij noemde: artistieke vrijheid, d. i. de vrijheid om zich te uiten volgens eigen aanleg en wezen. Deze vrijheid, die een subjectief gevoel is, is evenwel iets totaal anders dan wat we van sociologisch standpunt onder vrijheid verstaan.

Die vrijheid is zonder gezag ondenkbaar, al zal dit gezag zich zo weinig mogelijk met uiterlijke middelen mogen opleggen. Wederzijds eerbied en erkenning van elkaars rechten zijn voorwaarden voor echte gemeenschapsvorming.

* Beginsel van kameraadschap moet de basis zijn voor een nieuwe gemeenschap, waarin de leider, door allen als zodanig aanvaard wordt, omdat hij in gevoelscontact kan blijven, zelfs met zijn tegenstanders

en omdat hij tracht het onderling verband te versterken, zonder de persoonlijke uitingen te onderdrukken.

Een film van de Vereniging voor Handenarbeid liet ons zien, hoe dit vak het werken in groepsverband mogelijk maakt en daardoor het sociale gevoel versterkt.

Een grote handicap voor iedere internationale samenkomst is het taalverschil en al had men hier moeite noch kosten gespaard, om dit bezwaar zo klein mogelijk te maken, geheel wegnemen kon men het toch niet.

Daardoor vond *Prof. Julius Glück* een toebereide bodem, toen hij sprak over: „Esperanto als hulp bij het leren samenleven”. Hij schetste de verbreiding van deze wereldhulptaal en de omvang der literatuur, die zich van haar bedient; hij haalde talrijke uitspraken aan van gezaghebbende personen ten gunste van een algemene invoering ervan; hij wees aan de hand van vele voorbeelden op de waarde van Esperanto-studie als voorbereiding voor de studie van andere talen en trachtte tenslotte alle aanwezigen te overtuigen van de noodzakelijkheid Esperanto te leren.

Een demonstratie van de bekende Czechische Esperantist, de heer Szé wakte het enthousiasme van alle aanwezigen op en de wens werd uitgesproken een eventueel volgend congres geheel in Esperanto te houden.

's Avonds sprak eerst *Dr. Fritz Redt* uit Weenen over: „Het Probleem der Gemeenschapsopvoeding en de Puberteit”.

Hij begon met er op te wijzen, dat de wezenlijke factoren van de sociale opvoeding in het onderbewuste liggen en dat we dus vooral van de dieptepsychologie het antwoord moeten verwachten op de vraag of de periode der rijping al dan niet geschikt is voor gemeenschapsopvoeding.

De ontwikkeling van het kind gaat via het lustprincipe in de kleuterjaren en het werkelijkheidsprincipe van de kinderjaren, naar de gewetensvorming in de puberteit. Hierbij speelt de persoon van den opvoeder een grote rol.

In de strijd tussen constructieve en destructieve neigingen kan een opvoeding in gemeenschap en tot gemeenschap een grote steun bieden.

Het schijnt soms, dat gemeenschappelijke haat betere binding tot stand brengt, dan zorgvuldige opvoeding tot gemeenschapsgevoel. Maar bij nader inzien blijkt, dat deze binding slechts zwak en tijdelijk is.

Van een juiste omvorming der agressieve neigingen, die zich vooral in de puberteitsperiode openbaren, hangt de opgang of de ondergang der mensheid af.

Deze wel zeer spannende dag werd besloten met een referaat van *Mad.^{lle} Marie Anne Carroi* van het Lycée Lamartine uit Parijs over: „Werk in groepsverband” (*Travail par équipes*).

Terwijl na de oorlog de sociologie steeds meer rekening houdt met

het verschijnsel van de massa, voordien onbekend, gaan de bestaande opvoedkundige methoden nog vrij algemeen uit van het individualistische principe der 18e eeuw.

De beide typen van samenlevingen, die onze tijd kent, n.l. het democratische en het dictatoriale type, lijden ieder aan een schadelijke eenzijdigheid.

Een verzoening van deze tegenstrijdigheden bereikt men in groepsverband, waarbij zowel de individuele aanleg, als de noodzakelijkheid van samenwerking tot hun recht komen.

Een uitvoerige beschrijving van een proefneming in deze richting met een klas van een middelbare school te Parijs leverde de illustratie van het betoog.

Vrijdagsmorgen behandelde Prof. *J. Boeke* uit Utrecht het biologische aspect van het probleem in een rede, die tot titel had: „Een vergelijking tussen onze Biologische wereldbeschouwing en de menselijke organisatie”.

In grote lijnen schetste hij de ontwikkeling van het biologische denken, dat door Darwin's theoretieën zo sterk is gewijzigd. In zijn consequenties leidde deze opvatting tot de zuiver materialistische zienswijze van een Haeckel, die tenslotte omslaat tot het neovitalisme, waardoor de eerst verworpen — *vis vitalis* — weer wordt ingevoerd.

Nieuwere inzichten leren evenwel, dat niet de strijd om het bestaan het hoogste principe is op het gebied van het leven, maar een harmonisch samenwerken tussen individuen en cellen onderling, de harmonie en het evenwicht in de natuur tot stand brengt.

Zo leert ons ook de studie der natuur, dat alleen onderlinge aanpassing en de onderwerping van egoïstische neigingen aan 't algemeen belang, een leven op hoger plan mogelijk maken.

Bij 't onderwijs in biologie zal op deze harmonie in de natuur sterk de nadruk moeten vallen.

De middag werd besteed aan een excursie naar 's-Gravenhage, waar een bezoek werd gebracht aan het Vredespaleis en aan de Dalton H.B.S. van dr. Groot.

In de vergaderzaal van het internationale hof van arbitrage gaf dr. *J. ter Meulen*, bibliothecaris van de bibliotheek van het Vredespaleis, een overzicht van de groei van het arbitragebeginsel, waardoor ook de mogelijkheid van een volkerengemeenschap toeneemt.

In de aula van de bekende Haagse modelschool gaf Dr. *Groot* een korte, duidelijke uiteenzetting van de wijze, waarop aan zijn school het Daltonbeginsel in practijk wordt gebracht, waarna het gebouw en de resultaten van het onderwijs konden worden bezichtigd.

Zaterdagmorgen gaf dr. *Lotte Dantsiger*, medewerkster van Charlotte Bühler, een duidelijke uiteenzetting van de wijze, waarop deze laatste de opvoeding van het kind in het gezin heeft bestudeerd.

Een tiental zorgvuldig voorbereide medewerksters werden ieder gedurende zes maanden in ongeveer gelijksoortige gezinnen geplaatst, om daar de kinderen, maar ook de ouders en hun onderlinge verhoudingen te observeren. Hun waarnemingen werden, teneinde ze te kunnen vergelijken in eenzelfde schema geordend, waarbij de volgende rubrieken werden onderscheiden:

1. Liefdevolle behandeling. 2. Sociaal contact. 3. Spel, door de ouders geanimeerd. 4. Opzettelijke opvoeding. 5. Materiele verzorging. 6. 't Organiseren van de eigen activiteit van het kind. 7. 't Opvoeden tot de zorg voor eigen lichaam, kleding enz. 8. 't Vragen van medewerking in dienst van het gezin.

Bij de beschrijving van verschillende afzonderlijke gevallen bleken telkens algemeen erkende samenhangen bevestigd en verklaard te worden, zoals:

't Gevaar van overopvoeding, de waarde van het harmonische gezin voor de normale ontwikkeling der kinderen, de precaire positie van het enige kind, enz.

Een der conclusies luidde: dat de opvoeding tot ouder dringend nodig blijkt, waar de natuurlijke aanleg tot pedagogisch optreden vrij zeldzaam is.

's Middags gaven films van Hof Oberkirch en de Odenwaldschule een beeld van de heerlijke, vrije ontwikkeling der kinderen in zulke Landerziehungsheime en van de opvoeding tot gemeenschapszin, die daar op ongedwongen wijze tot zijn recht komt.

Mad.elle *Hamaide* van één der Decroly-scholen te Brussel toonde daarna aan, dat aan haar school de samenwerking zich uitstrekte tot kinderen, onderwijzers en ouders, wat de methode Decroly mogelijk maakt.

Zij wil een onderwijs in nauw contact met het leven in natuur en maatschappij, waartoe de bekende: „Centres d'intérêt" gelegenheid bieden.

Het feit, dat de gehele school gelijktijdig eenzelfde terrein bestudeert, maakt onderlinge hulp en samenwerking pas goed mogelijk.

De zorg voor de omgeving, geregelde gemeenschappelijke besprekingen, gezamenlijke maaltijden en handenarbeid in dienst der gemeenschap bevorderen de ontwikkeling van het sociale gevoel.

Een eigenaardig contrast vormden de beide inleiders van de Zaterdagavondbijeenkomst, de bescheiden figuur van *Paul Geheeb* met zijn sterke nadruk op het subjectieve, zijn vrees voor ingrijpen in de natuurlijke ontwikkeling en de resolute *Miss Rendel*, leidster van de Caldecott Community, waar verwaarloosde kinderen een veilig onderdak vinden en welbewuste leiding in de moeilijke levensomstandigheden waarin ze verkeren.

De eerste betoogde, dat het scheppen van de juiste sfeer, het

aankweken van verantwoordelijkheidsgevoel en het opvoeden tot religieuze zin de beste voorwaarden zijn voor een harmonische ontwikkeling der persoonlijkheid.

Uitvoerig verdedigde hij coëducatie en internaatopvoeding, speciaal voor oudere kinderen.

De laatste wees op de noodzakelijkheid een gemeenschap te stichten voor de ongelukkige slachtoffers van allerlei moderne opvattingen, die hen van hun natuurlijk milieu, het gezin, beroven en hen als onoverwichtige, nerveuze mensen, zonder zelfvertrouwen blootstellen aan alle gevaren van onze onbarmhartige maatschappij. Liefde en eerbied voor zijn persoonlijkheid geven de ontwortelde het geloof in zichzelf terug en een rustig, weinig drukkend gezag steunt zijn vaak zwakke streven naar echt gemeenschapsleven.

Werk en zorgen worden door allen gedeeld, voor een geleidelijke overgang naar de normale maatschappij wordt gezorgd door plaatsing van oudere kinderen op gewone scholen.

De excursies op Zondag naar de Werkplaats Kindergemeenschap te Bilthoven en naar het Maarten Maartenshuis te Doorn, een schoolbuitenhuis, waar men tracht ook internationale contacten te leggen, ga ik in verband met de beschikbare plaatsruimte stilzwijgend voorbij.

Zondagavond gaf Mevr. J. J. Prins—Werker, bij afwezigheid van dr. Montessori zelf, enkele gedachten over Montessori-opvoeding. Zij betreurde het, dat de Casa dei Bambini, het kinderruis, was geworden tot een Montessori-school, onder invloed van maatschappelijke eisen en geloofde, dat deze eisen de zuivere ontwikkeling van vele hier uitgesproken idealen belemmeren.

In de kleuterscholen openbaart het sociale instinct zich in de eerste plaats als contact met de omgeving en pas later als saamhorigheidsgevoel met andere individuen.

Spontane groepsvorming, vruchtbare samenwerking tussen twee kinderen, die soms jarenlang duurt, zien we op een Montessori-school tot stand komen.

De enkele, voorzichtige pogingen om ook bij het voortgezet onderwijs het groepswerk en het zich verdiepen mogelijk te maken, moeten op den duur ook hier tot belangrijke resultaten leiden.

Het algemene gedeelte van de conferentie werd daarop gesloten met een persoonlijk woord van *Kees Boeke* over „Individueel geestelijk leven als voorwaarde voor samenleven.”

Hij betoogde, dat alle opvoeding zelfopvoeding vooronderstelt en dat iedere opvoeder behoefte heeft aan een stevig gefundeerde wereldbeschouwing, om alle teleurstellingen en moeilijkheden van de praktijk te kunnen overwinnen.

Persoonlijk was hij tot het inzicht gekomen, dat alleen synthetisch denken, dat alle realiteit, ook het zogen. kwade, aanvaardt en in een

volkomen eenheid samenvat, weer kan voeren tot 't religieuze inzicht van de verbondenheid van het Al.

't Overwinnen van alle gevoelens van haat en afkeer, zo noodzakelijk om te komen tot samenleven, is alleen mogelijk bij diepe en eerlijke zelfkennis.

Tenslotte is een religieuze houding noodzakelijk voor iedere opvoeder, we kunnen slechts leiden, indien we onszelf laten leiden door 't hoogste in ons, bewust en vrij van iedere suggestie van buiten.

Op de Maandagmorgen vertelde mevr. *Philippi* uit 's-Gravenhage van haar onderzoekingen over: „Egocentrisme en sociale ontwikkeling.”

Zij heeft de groepsvorming op verschillende leeftijden en onder verschillende omstandigheden, bij jongens en meisjes bestudeerd en komt op grond van uitgebreide statistieken tot de conclusie, dat het kind behoefte heeft aan schematisch werken en aan nieuwe ervaringsgebieden, die de oude school ongebruikt laat liggen.

In het wetenschappelijk onderzoek naar deze en dergelijke feiten ziet zij de basis voor samenwerking voor alle nieuwe opvoeders.

Tijdens de middagbijeenkomst, de algemene vergadering der W.V.O. werd het voorlopig comité geïnstalleerd als bestuur en werden allerlei afspraken gemaakt voor blijvend contact tusschen allen, die werken aan de vernieuwing van onderwijs en opvoeding in ons land¹⁾.

¹⁾ Voor wie er belang in stelt, vermeld ik hierbij, dat het secretariaat der W.V.O. is gevestigd v. d. Helstlaan 14, Bilthoven.

Feiten en Pogingen

Het referendum van De Groene.

Men zal moeten toegeven, dat „De Groene Amsterdammer” zijn 60-jarig bestaan op een originele manier weet te vieren. Vele lezers van Volksontwikkeling zullen ongetwijfeld behoren tot de uitverkoren kiezers en wij hopen dat even zoveel lezers-kiezers hun mening over de gestelde vragen op het stembiljet tot uiting hebben gebracht.

Welke waarde moet men aan dit referendum toekennen? Het is onmogelijk dit ten volle op dit ogenblik, waarop het resultaat ons nog onbekend is, naar voren te brengen. Wij weten niet hoeveel van de 150 000 Nederlandse mannen en vrouwen, wier mening gevraagd werd, een antwoord hebben ingezonden en helaas moet worden toegegeven, dat bij andere enquêtes het schaars gevolg geven aan de uitnodiging de waarde van het verkregen materiaal belangrijk deed dalen. Maar indien deze

keer werkelijk eens aan de verwachtingen wordt voldaan, dan is er wellicht een inzicht in het politiek leven en streven van ons Nederlandse volk verkregen, dat een duidelijker taal spreekt dan een verkiezingsuitslag voor de vertegenwoordigende lichamen. Bij deze verkiezingen stemt men veelal op de lijst zijner keuze óf omdat men zich het meest tot de levensrichting der daarop voorkomende kandidaten voelt aangetrokken óf omdat een keuze gepakt heeft. De andere niet-principiele overwegingen, die een stem kunnen bepalen als keuze van een verdediger van groepsbelangen, het hoopvol vertrouwen op een sterke man, nog groter afkeer van de overige kandidaten, enz., laten wij dan nog maar buiten beschouwing. In al de genoemde gevallen is het overigens mogelijk, dat men een kandidaat uitkiest, zonder het eens te zijn met zijn opvattingen omtrent Volkenbond en Indie (als men voor

zichzelf daarover al een mening gevormd heeft).

Bij een referendum als het onderhavige zal de zaak echter anders liggen. De voorkeur voor bepaalde personen speelt hier geen rol en de persoonlijke belangen zullen hier niet zo'n belangrijke rol vervullen. De vraagstelling en de deskundige toelichting (waarbij leuzevorming gelukkig achterwege bleef) geven een garantie, dat de kiezers in 'algemeen de betekenis van vraag en antwoord nauwkeurig overwogen zullen hebben. Hier gaat het niet om vragen als vóór of tegen aanpassing, vóór of tegen de gave gulden, vóór of tegen een bepaalde politieke persoon; hier informeert men naar uw mening omtrent fundamentele vragen van staatsbestuur.

Juist in het feit, dat een gewetensvolle beantwoording der gestelde vragen bezinning over verleden, heden en toekomst vraagt, kan een grote opvoedende werking gelegen zijn. Deze opvoeding tot een behoorlijke verantwoording van zijn staatsburgerschap — een hoeksteen voor elke ware democratie — is toch reeds te lang verwaarloosd.

v. d. M.

Het Dopolavoro.

In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 28 Mei, avondblad, vinden wij een overzicht van de merkwaardige organisatie van de besteding van de vrije tijd, die in het land van den Duce al evenzeer de aandacht vraagt als bij ons.

De besteding van de vrije tijd getiteld: „dopolavoro“ d.i. „aawerk“, volgens een definitie van den Duce „de merkwaardigste organisatie van zijn regime,“ omvat 19.996 verenigingen, „dopolavori“.

Verleden jaar bedroeg het aantal der daarbij ingeschreven leden 2.377.000, op 30 April van dit jaar reeds 2.450.000. De controle over dit geweldig aantal, de leiding en de administratie zijn in handen van een generale directie, vijftien regionale inspecties en vier en negentig provinciale besturen, die gezamenlijk 706 ambtenaren en beambten tellen. Verder hebben de dopolavori van fabrieken, boerderijencomplexen en gemeenten elk een directorium onder leiding van den secretaris van de plaatselijke fascio. Zo komt men voor deze instellingen tot een geheel van 98.000

„hierarchen“, d.z. mannen van gezag tegen wien een gewoon mens niet veel in te brengen heeft, die met behulp van 3680 technische directeurs volgens de door de generale en provinciale directies gegeven aanwijzingen de instelling doen functioneren.

Op de voorgrond treden in de eerste plaats de liefhebberijtonelen. Daarvan bestaan er 20%6 welke in 1227 door de organisatie ingerichte zalen per jaar gemiddeld een 25.000 voorstellingen geven waaraan een 32.000 acteurs meewerken. Deze amateurtroepen hebben tot nog toe vier nationale, tien interregionale, dertig regionale en tweehonderdvijftig provinciale wedstrijden georganiseerd. Hun ontwikkeling wordt behartigd door provinciale commissies (er zijn 94 provincies in Italië) waarvan deel uitgemaakt wordt door 76 leescomité's, 45 voordrachtscholen en die 94 theaterbibliotheken met meer dan honderduizend delen bezitten. Ter aanmoediging van jongelui werden 44 wedstrijden gehouden ter bekroning van dramatische auteurs — het aantal mededingers bedroeg 230 en er werden 145 nieuwe stukken vertoond, waaronder 85 van jonge acteurs.

In dit jaar werden in de schouwburgen der grote steden „fascistische Zaterdagden“ ingesteld waartoe de dopolavoristi tegen sterk verminderde prijzen toegang kregen. Het aantal van dergelijke voorstellingen was 123 en het aantal toeschouwers bedroeg 119.851. Dit publiek bestond behalve uit arbeiders ook uit ambtenaren en beambten, die evengoed tot het dopolavoro behoren.

Naast het liefhebberijtoneel staan de muziekkorpsen. Daarvan zijn er maar eventjes 3737 met 115.000 muzikanten. Men hoeft dus niet bezorgd te wesen, dat patriotische en politieke manifestaties, processies en Zondagsche wandeltochtes zonder deelneming van klankrijke instrumenten zullen blijven. En ook wanneer dit door een ongelukkig toeval eens voorkomen mocht, zouden vaak de zangverenigingen met succes de muziek kunnen vervangen. Zij oefenen zich namelijk in 994 scholen met een twintigduizend leerlingen (dit lijkt voor het kleinste land van zang en zangers weinig) bijgestaan door 2130 kleinere of grotere orkesten met 38.000 leden. Ook op het gebied van muziek- en zanguitvoeringen hadden wedstrijden plaats: 4 nationale, 12 interregionale, 16 regionale en 260

provinciale. Zelfs de solisten werden op elkaar losgelaten; er waren drie „toernooien“ tussen violinisten, twee violoncel, twee voor harp en drie voor jeugdige zangers.

Zoals dit in onze tijden past is ook op het gebied der cinematographie het dopolavoro ferm toegerust. Het beschikt over 620 vaste bioscoopapparaten (340 stom, 280 met stem begaafd), 60 vervoerbare-, veertig geluidloos, 20 sonoor- en 20 rondreizende bioscopen. Gezamenlijk werden 37.511 voorstellingen gegeven, meestal van opvoedkundig en patriotisch karakter.

De vijfduizend vijfhonderdvijf radio's, die de organisatie over het platteland verspreid heeft maakten het mogelijk politieke redevoeringen en andere berichten dadelijk tot in de verste uithoeken bekend te maken.

Meer blijvende invloed zullen de afdelingen voor de verspreiding van kennis onder het volk en het vakonderwijs hebben. Ze beschikken over 5034 bibliotheken met een totaal van 1.118.893 delen en geven 936 cursussen voor algemene ontwikkeling en 978 avondcursussen voor vakonderwijs.

Ook op hoger intellectueel gebied laat de jonge instelling zich niet onbetuigd. Sederl haar stichting schreef ze 120 wedstrijden voor novellenschrijvers uit en organiseerde 1577 tentoonstellingen van door dopolavoristi vervaardigd werk. Om de oude drachten in ere te houden en te doen wanderen voerden 88 groepen met 4400 authentieke costuums niet minder dan 4900 vertoningen op bestaande uit koorzangen, dansen en folkloristische vertoningen.

Terwijl al dit optreden uitgaat van de werkers zelf stelde de directie van het dopolavoro zich ook ten doel de best bereikbare kunst te brengen onder de bevolking van het platteland, die niet in staat is een schouwburg te onderhouden. Daartoe richtte ze de „Thepiskarren“ in; één voor opera, drie voor prozatooneel, welke de beste acteurs van Italië in staat stelden tot in de verste uithoeken van het land door te dringen en de bevolking te doen genieten van wat ze de steden altijd het meest benijdt heeft.

De operatrein, die sederl 1930 bestaat, gaf 382 voorstellingen op 283 verschillende plaatsen. Hij legde daarbij

26.000 kilometer af en bereikte 1.910.000 toeschouwers. De opera vereist een groot personeel. Deze Thepiskarre telt dan ook 350 personen: zangers, orkest, koor, ballet, werktuigkundigen, electriciens enz. Drie maanden lang reizen deze allen rond, zo ver het gaat per trein, verder in 10 auto's met aanhangwagen, acht autobussen en enige kleinere wagens. Men slaagde er in de meest geliefde opera's ten gehore te brengen en dikwijls verleenden daarbij de allerbeste zangers en zangeressen hun medewerking.

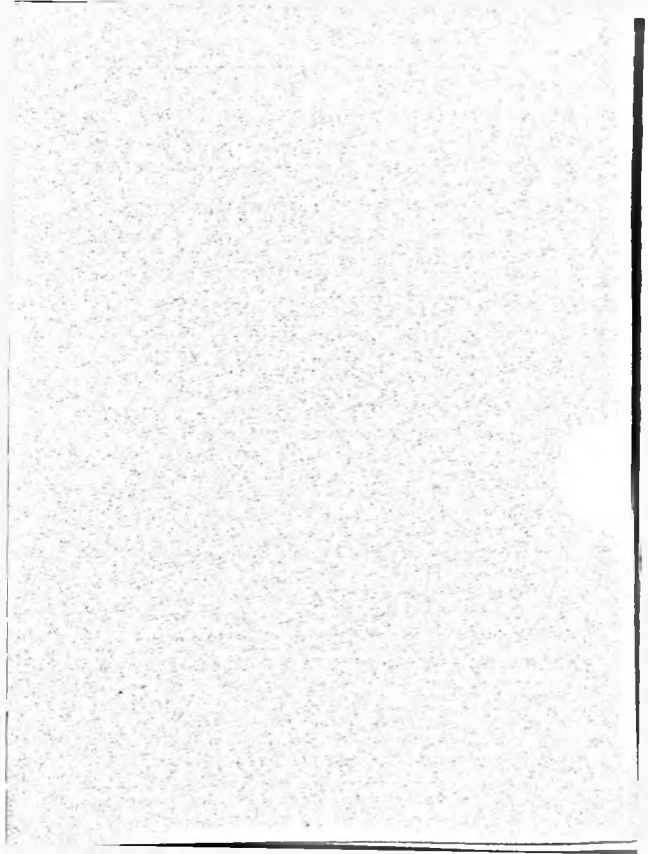
Het prozatooneel reist al van 1929 af rond in zes bussen en evenveel dubbele vrachtauto's. Het aantal der voorstellingen bedroeg 1097 op 568 verschillende plaatsen over een afstand van 57.000 kilometer. Hier is het personeel natuurlijk minder talrijk. De 120 kunstenaars en technici brachten 33 werken van de beste Italiaanse dramaturgen ten gehore.

De dopolavoristi zouden niet van onze tijd zijn als ze niet met hartstocht aan sport deden. De door hen georganiseerde uitstapjes, wedstrijden voor wielrijders, motorfietzers, skilopers enz. zijn dan ook legio — men schat ze op een 50.000 per jaar met een drie miljoen deelnemers. Naast deze van het buitenland overgenomen soorten van sport worden ook de inheemse, de verschillende balspelen vooral, in ere gehouden of weer opgerakeld. Ze vonden reeds een honderduizend nieuwe beoefenaars.

Een zeer sympathiek gebaar van de staat is, dat hij aan ieder dopolavorista schadevergoeding doet uitkeren door het staatsassurantiewezen wanneer hem gedurende een manifestatie een ongeluk treft (in 28.000 gevallen had reeds uitkering plaats) en bovendien de andere verzekeringen speciaal gemakkelijk toegankelijk maakt.

In de laatste tijd heeft het dopolavoro zich ook geworpen op landbouwpropaganda. In 3000 boerendorpen werden door zijn bemiddeling 45.000 moerbeziebomen geplant, 2000 groepen in 64 provincies wijden zich aan de verspreiding van kennis van zijdewormteelt, op het ogenblik deelt men 14.500 konijnen van goed ras uit om op goedkope manier vlees te verschaffen.

In herinnering zij gebracht dat Italië ongeveer 5 1/2 maal zoveel inwoners heeft als Nederland.

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

≡ Vraag aparte catalogus ≡

Voor alle personen of verenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ^{17^B 3867} ONTWIKKELING

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :**

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 10.

	Bladz.
Vijf jaren werklozenontwikkeling in de Utrechtse Volksuniversiteit, 1931—1936, door J. M. Bolkestein-Kraft	313
De jonge onderwijzers en aanstaande onderwijzers en de werkloosheid, door Aug. Reitsma	328
Het zilveren spreken, door L. Kaiser	334
De Middelbare School voor Meisjes, door Dr. I. M. Graftdijk	338

Vijf jaar werklozenontwikkeling in de Utrechtse Volksuniversiteit, 1931—1936

door J. M. BOLKESTEIN—KRAFT.

Zes jaar geleden had ik het genoegen, in Volksontwikkeling een artikel te kunnen publiceren over arbeidsontwikkeling in internaten in Engeland, waar ik enige tijd had vertoefd en het werk in alle onderdelen gezien.¹⁾ Thans verheugt het mij, dat de Redactie mij heeft gevraagd iets te schrijven over het werklozenontwikkelingswerk in de Utrechtse Volksuniversiteit, dat zowel wat de vorm als de geest betreft, is voortgekomen uit het Engelse werk. Omdat ik liever uitsluitend over het Utrechtse werk wil vertellen en geen vergelijkingen maken met het Engelse, dat in zeer veel opzichten ervan verschilt, zal ik in dit artikel op die oorsprong in het geheel niet terug komen.

Het eerste jaar.

Het najaar van 1931 was nat en kil. Het gebouw waarin de Utrechtse Volksuniversiteit is gevestigd, ligt aan de Nieuwegracht. De weg van vele werklozen, die gingen stempelen, voerde er langs en dagelijks zagen zij, die in de Volksuniversiteit hun werk hebben, de groepjes langs komen. Wij begonnen de gezichten langzamerhand te kennen, in de vorige winter en in de daaropvolgende zomermaanden hadden we ze ook al gezien, jonge kerels in de kracht van hun leven, die dagelijks gingen stempelen om zo het noodzakelijke voor hun levensonderhoud en dat van hun gezin te kunnen bemachtigen wat de arbeid kun niet meer geven kan. — Wat deden die mensen verder met hun dagen? Hoe brachten zij de vele uren door, die overbleven als de gang naar het stempellokaal voorbij was?

De Volksuniversiteit gaf uitsluitend avondcursussen. De drie lokalen, waarin van 45 tot 260 mensen plaats kunnen vinden, stonden overdag ongebruikt. De kachels werden, om de atmosfeer behagelijk te maken, dikwijls reeds in de loop van de morgen aangemaakt. Langzamerhand rees de vraag: zouden we de ruimte en de warmte niet zonder meerdere kosten productief kunnen maken door 's middags cursussen voor werklozen in te richten? Ik sprak er met enkele leden van het Bestuur over en de toenmalige voorzitter meende, dat, indien dit werk werd aangepakt, het in het groot zou moeten gebeuren en de V. U. zou moeten trachten, de belangstelling der verschillende vakorganisaties ervoor te winnen.

In het voorjaar van 1931 was reeds een enkele losse poging door de Volksuniversiteit gedaan om de werklozen wat ontspanning te verschaffen door aan de verschillende vakcentrales in onze stad lezingen aan te bieden. De Utr. Bestuursbond aanvaardde dit aanbod; voor modern georganiseerd werden vanwege de V. U. twee ontwikkelende middagen gegeven

¹⁾ Maart 1930.

— een lezing over de Fransche revolutie en een film over Indië — die door vele honderden werklozen werden bijgewoond.

In October, mede als gevolg van een samenspreking te Amersfoort, belegd door de Wereldbond voor Ontwikkeling van Volwassenen, groep Nederland, over het vraagstuk der werkloosheid, nam de Volksuniversiteit te Utrecht het initiatief en belegde, onder voorzitterschap van Prof. BOLKESTEIN, een vergadering, waartoe de volgende organisaties werden uitgenodigd: de vier vakcentrales: de Utrechtse Bestuurdersbond, de Prot. Chr. Besturenbond, de R.K. Werkliedenvereniging „St. Joseph" en de Neutrale Bestuurdersbond van de Nederl. Vakcentrale; de vier bureaux voor onderwijs aan volwassenen in onze stad, het Instituut voor Arbeidsontwikkeling, afd. Utrecht, Openbare en Kath. Leeszalen, de directeurs der Arbeidsbeurs, van de Ambachtsschool en den Inspecteur van het Lager Onderwijs. Later werden aan het Comité toegevoegd vertegenwoordigers der Arbeiders Jeugd Centrale, van het Centr. Bureau voor Chr. Jeugdorganisaties, de Gereformeerde Jeugdraad, de R.K. Jeugdcentrale en de Gem. en Kath. Bureaux voor beroepskeuze.

Allen, die voor de eerste vergadering een oproep hadden gekregen, gaven hieraan gehoor, en men kwam spoedig tot samenwerking. In December nam de Directeur der Arbeidsbeurs, de Heer VAN GEELEN — later directeur-generaal van het departement voor Sociale Zaken in den Haag, die in 1935 overleed — het voorzitterschap over.

Aanvankelijk was het plan, mede in verband met de toegezegde Rijkssteun voor het werk voor jeugdige werklozen, dit laatste (voor deelnemers onder 25 jaar) gescheiden te houden van het werk voor volwassen werklozen. Spoedig bleek, dat dit niet goed mogelijk was, daar de belangstelling der jeugdigen niet voldoende was, althans in het begin, om voor hen aparte cursussen te organiseren.

De vertegenwoordigers der vakcentrales waren erop gesteld, dat het werk naar godsdienstige en politieke kleur der deelnemers zoveel mogelijk gescheiden zou blijven en worden overgelaten aan het initiatief der verschillende vakorganisaties. Hiertegen was weinig bezwaar, integendeel bleek, dat deze wijze van werken de propaganda vereenvoudigde, daar de verschillende vakcentrales nu in eigen kring de belangstelling konden opwekken voor leergangen, die in eigen gebouwen zouden worden gegeven. Daarnaast ontstonden cursussen in de Volksuniversiteit, die voor vertegenwoordigers van alle richtingen toegankelijk waren. Op deze wijze waren in de loop van December 39 cursussen in Utrecht in het leven geroepen: 12 van de Prot. Chr., 9 van de Modern Georganiseerden, 6 van de Katholieken en 12 in de Volksuniversiteit.

De volgende vakken werden onderwezen: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Esperanto, Rekenen, Geschiedenis, Wiskunde, Natuurkunde, Economie, Staatsinrichting, Algemene Ontwikkeling (vragen van de dag), Radiotechniek, Opvoedkunde, Geschiedenis der Vakbeweging, Gymnastiek, Gezondheidsleer, „Hoe verdedig ik mijn geloof".

In de aanvang was het zeer moeilijk, leiders voor de cursussen te vinden. Dit werk moest zonder enige financiële vergoeding gedaan worden. Door medewerking van het Gemeentebestuur vonden enkele onderwijzers van het Openbaar onderwijs, gelegenheid, zich één of meer uren per week vrij te

maken. Bij de Katholieken verleenden fraters hun medewerking. Verder geschiedde het door particulieren, die sympathie ervoor hadden en over voldoende vrije tijd beschikten. Het kostte veel tijd en veel hoofdbreken, omdat de deelnemers zozeer uiteenliepen wat hun ontwikkeling betrof. En het was niet dadelijk mogelijk, meerdere groepen te maken voor hetzelfde vak.

In dit eerste jaar stond het werk geheel in teken van de crisis. Het werd beschouwd als iets tijdelijks, en de welwillendheid om hulp te bieden was van verschillende kanten groot. Het gebrek aan leermiddelen liet zich als een groot bezwaar voelen. In Februari verleende het Crisis-Comité enige steun, waardoor aan dit bezwaar enigszins kon worden tegemoet gekomen. Wij ondervonden bij dit onderdeel veel medewerking van de samenstellers van leerboekjes, van de uitgevers en de boekhandelaars, zodat de boeken dikwijls voor een minimumprijs verkregen werden, omdat ieder alleen de kostprijs berekende en alle winst of verdienste opofferde.

Op ons aandringen gaf het plaatselijk Crisis-Comité ook in Maart en April 1932 enige steun, waaruit de allernoodzakelijkste kosten konden worden bestreden, als vergoeding voor vuur en licht in de gebouwen waar de cursussen plaats hadden, een tegemoetkoming aan de conciërges, kosten van leermiddelen, enz.

Ik had in de Volksuniversiteit de klasse voor Engels. Er waren er onder mijn leerlingen, die al aardig wat kennis hadden toen zij kwamen, anderen konden, ook na een half jaar hard werken, nog niet een onderwerp van een gezegde onderscheiden. Dezen moest ik wel wat aan hun lot overlaten, en ik was dankbaar als de maatschappij hun weer een hamer of troffel in handen gaf. Zolang zij geen werk hadden, bleven zij trouw komen, en zodra ik iets behandelde dat binnen hun bereik lag, waren zij trots op hun kennis. Sommige onderdelen van de grammatica leenden zich voor een spelletje. Zo maakte ik een raadseltje van de herhaling van het hulpwerkwoord uit de vraag in het Engelse antwoord; dit spelletje heet geloof ik „abstract en concreet”. Eén moet de klas uit, de anderen bedenken iets en hij moet door vragen en antwoorden erachter komen wat de klas in gedachten heeft genomen. „Is it an animal?” — „No, it is not”. „Can it talk?” — „No, it cannot”. „Does it walk?” — „Yes, it does”. In het Nederlands mag men dan alleen met ja en neen antwoorden, in het Engels moet er een grammaticale regel worden toegepast. In mijn kinderjaren veroorzaakte dit spelletje op partijtjes steeds grote vrolijkheid; in de Engelse les van werklozen, waar de jongste deelnemer 17 jaar, de oudste 56 was, had het eveneens groot succes. Toen ik aan de beurt was om de klas te verlaten werd er iets heel moeilijks bedacht; ze namen de 6-daagsche. Ik heb het niet geraden; we liepen telkens vast met de vragen en antwoorden.

Op een ochtend vroeg ik of men de termen kende voor goede dag, goede middag, enz. Achteruit de klas kwam de stem van één die steeds worstelde met de woordsoorten, maar onherkenbaar was die stem, want hij imiteerde volkomen natuurgetrouw Fry's radio-groet: „good night everybody, good-bye”.

Last met de uitspraak van het Engels hadden ze niet. Een Utrechenaar spreekt van nature de „ou” in „kousen” op vrijwel dezelfde manier uit als

een Engelsman de „ou” in „house”. De Franse leraar had het wat dat betreft heel wat moeilijker.

Dat de stemming gewoonlijk vrolijk was demonstreert de volgende herinnering uit de drie jaar waarin ik Engelse klassen leidde. Omdat het mij slecht afgaat om geheel zonder boeken les te geven, en ik er ook op gesteld was dat er thema's werden gemaakt, waaraan ik kon zien of het onderwijs werd opgenomen, liet ik werken uit een Mulo-boek. Dit was uiteraard niet op volwassen leerlingen berekend, en toen er een zin kwam: „I play with my dolls”, verwachtte ik opstandigheid. Tot mijn verbazing ging de zin schijnbaar onopgemerkt tussen de andere zinnen door. Maar toen de les was afgelopen, stak een 19-jarige loopjongen (één van de jongste leerlingen!) zijn vinger op — dat was niet de gebruikelijke manier om de aandacht te vragen — en zei: „juffrouw” (op z'n Utrechts) määg ik tracteren, ik bent vandaag jarig zogezeg, ik het flikkies bij me”. Ik gaf graag m'n toestemming en vroeg om de eerste keus uit het zakje, maar toen werd hij verlegen, want er was geen „zakkie” en, zoals spoedig bleek, ook geen verjaardag die dag.

Er zouden meerdere grapjes op te halen zijn; de stemming was soms bijna uitbundig, maar altijd beschaafd en niemand ging ooit over de schreef. Het heeft mij zeer gespeten toen ik na het 3e jaar het lesgeven heb moeten opgeven. Het gehele werk werd zo omvangrijk, dat ik de vele uren, die in een week aan het leiden van Engelse klassen besteed moesten worden, niet meer kon missen.

In de loop van die eerste winter lieten zich 368 personen inschrijven voor de cursussen in de V. U., aan wie 726 kaarten werden uitgereikt. Van dezen kwamen velen op de cursussen in het geheel niet opdagen, anderen volgden slechts drie of vier lessen en bleven dan weg, sommigen omdat zij werk kregen, anderen uit slapte. Er waren 199 personen, die trouw de lessen de gehele winter bijwoonden en aan wie in totaal 407 cursuskaarten werden uitgereikt.

Het tweede jaar.

De Volksuniversiteit ontrook zich langzamerhand aan de organisatie van het algemeen plaatselijk werk en concentreerde zich op de taak binnen eigen muren, die verschillende problemen met zich bracht. Hierop kom ik later uitvoeriger terug.

Prof. Dr. H. WAGENVOORT, die Prof. BOLKESTEIN als voorzitter der Volksuniversiteit was opgevolgd, interesseerde zich zeer voor het werklozen-ontwikkelingswerk en nam een actief aandeel in de organisatie. Tot op heden is hij voorzitter van het werk in de V. U. en sedert Febr. van dit jaar eveneens voorzitter van het Gemeentelijk Comité voor Kulturele Werklozenzorg, dat onmiddellijk onder den wethouder van Sociale Zaken staat.

Het programma bevatte dit jaar 14 cursussen. Naast Nederl., Frans, Duits, Engels, Esperanto, Geschiedenis, Sociale wetgeving, Algem. Ontwikkeling, radio-techniek, geschiedenis der Vakbeweging, Gymnastiek, welke gedeeltelijk werden voortgezet, gedeeltelijk nieuw opgebouwd, werd een cursus huisvlucht ingericht.

Door bemiddeling van het plaatselijk Comité v. Ont. en Ontsp. v.

Werkl. werd gelegenheid gevonden tot kosteloos zwemmen op bepaalde uren in de Overdekte Zweminrichting. Hiervan werd een zeer druk gebruik gemaakt. Het gaf administratief nogal wat besommeringen, daar er kaarten voor werden uitgegeven, die de deelnemers op de badinrichting moesten afgeven bij de controle. Deze gelegenheid tot kosteloos zwemmen is steeds gebleven; het is een goede afwisseling tussen het hersenwerk door.

In het tweede jaar vonden wij den directeur van het Flora-bioscooptheater bereid voor de middagvoorstellingen een aantal kosteloze toegangskaarten beschikbaar te stellen, aanvankelijk 50 per week, later 75. Ook deze goede instelling is nog steeds van kracht. Er wordt door sommigen, die zich voor het werklozenontwikkelingswerk interesseren, wel eens getwijfeld aan het goede nut van deze „franje" van ons werk. Ik ben van mening, dat het geen kwaad kan. De overheid houdt controle op de films die worden vertoond en al zijn ze niet alle geestverheffend, schaden zullen ze niet als afwisseling op het geestelijk werk binnen de V. U. muren. Voor ons hebben de kaartjes grote waarde, daar ze kunnen worden gebruikt als premie op trouw bezoek aan de cursussen. Voor iedere deelnemer aan de cursussen staat een kaart in het kaartstelsel, waarop zijn naam, adres, leeftijd, vakorganisatie, vroeger beroep enz. zijn ingevuld. Daaronder is ruimte voor aantekeningen omtrent zijn aanwezigheid op de cursussen. Een kruisje betekent aanwezig, een punt verzuim. Toont een kaart in een week veel punten en weinig kruisjes, dan krijgt de sollicitant naar een „bioscoopkaartje" nul op het request en wordt tot trouwer bezoek op de cursussen aangemaand.

Het cursuswerk werd in dit jaar nog geheel gefinancierd met steun van het Crisis-Comité en met wat de collectes op de avondcursussen der V. U. opbrachten, resp. pl.m. f 660 en f 310. Dat wij zo zuinig konden werken kwam vooral doordat nog geen vergoeding aan leiders werd gegeven, en doordat wij de boeken zo goedkoop kregen.

In het derde leerjaar verloor ons argument van het „tijdelijke" langzamerhand aan kracht. Het bleek niet meer mogelijk, steeds met ongehonoreerde leiders te werken. Thans kwamen Rijk en Gemeente te hulp, waardoor een kleine vergoeding gegeven kon worden aan cursusleiders, die zelf slachtoffer van de crisis waren. Door het Rijk was hiervoor een maximum gesteld van f 1.25 per lesuur.

In dit derde jaar meldden zich in October 777 personen aan. De crisis in de maatschappij greep steeds verder om zich heen, en in de loop van het 3e jaar werd een duidelijke opschuiving naar boven merkbaar wat betreft de ontwikkeling der cursisten. Terwijl aanvankelijk bijna uitsluitend handarbeiders (ongeveer 10 pct. was kantoorpersoneel) de cursussen bezochten, kwamen velen zich nu melden, die Mulo of enkele jaren H.B.S. hadden doorlopen, en b.v. hun talenkennis wenschten op te halen.

In Februari 1933 werd een „studiezaal" geopend, waar de cursisten kranten, dictionnaires enz. vonden, en er was gelegenheid, zich voor te bereiden voor de lessen.

Deze studiezaal werd in het 3e jaar omgeschapen tot een studieklas onder leiding. In het vorig jaar was gebleken, dat er van ernstige zelfstudie zonder enige leiding heel weinig kwam. Gemiddeld 20 deelnemers werkten er

nu geregeld iedere morgen van 9.30—12 uur aan allerlei verschillende vakken.

Het vierde jaar.

De jongeman, die in de leiding van het werk een belangrijk aandeel had gehad, kreeg een betrekking in Indië en wij zagen met bezorgdheid de winter tegemoet, die zeker weer vele honderden binnen de muren der V. U. zou voeren. Langzamerhand was er een soort werkploeg uit de werklozen ontstaan, een groepje van 3, die voor het rondgeven van thee en koffie zorgen, voor het bijhouden van de presentielijsten en de kaartregisters, voor het uitgeven en opbergen der leerboeken en materialen, voor het bedienen van de projectielantaarn, enz. Hoofd van deze groep was geworden L. BOULONNOIS, vroeger bedrijfsleider in een zaak. In de loop der jaren is in deze werkgroep enige variatie van personen geweest, de laatste twee jaar is zij uitgebreid tot 5, maar Boulonnois is steeds de aanvoerder gebleven. Als hij een dag verzuimde, was het, omdat hij een kamp bezocht; in het gewone bedrijf, dat, met alle voorbereidend werk, loopt van ongeveer half September tot 1 Juli, was hij dagelijks op zijn post en veel onderdelen van de administratie kunnen wij aan hem overlaten. Hij doet dit werk geheel belangeloos, en leeft van de steun die de overheid hem geeft.

Toch is het nodig, dat behalve de werkploeg een algemeen leider dagelijks aanwezig is, die eventuele noodzakelijke rooster-wijzigingen met de docenten bespreekt, die onder de cursisten vertoeft, ieder die hem nodig heeft, te woord kan staan, en — dit is eigenlijk het belangrijkste — telkens nieuwe plannen maakt als de aandacht begint te verslappen. Hij moet weten welke wens er onder de cursisten leven. En hij moet het ingewikkelde raderwerk der cursussen en der noodzakelijke administratie, die door de overheid wordt geëischt, leiden. De gegevens voor de verschillende overzichtsstaten kan de werkploeg verzamelen; de algemeen leider moet ze in een vorm gieten, die de Gemeente daarvoor heeft vastgesteld, en het in bepaalde vorm regelmatig verstrekken van gegevens, zoodra de maand om is, is conditie voor het verkrijgen van de nodige gelden.

De vergoeding, die de Gemeente voor deze algemene leider uittrekt, is f 40 per maand. Het vele en verantwoordelijk werk, dat hiervoor gedaan moet worden, kan alleen goed worden gedaan door iemand, die warme belangstelling heeft en veel idealisme. Hij moet de spil zijn waar alles om draait; bij moeilijkheden moet hij de welwillende en tactvolle scheidsrechter zijn. In een bijenkorf, waar zo velen dagelijks hun bezigheden vinden, is een algemeen leider onmisbaar.

Terwijl wij in de zomermaanden ons aftobden over de vraag, hoe een geschikt leider te vinden, die verschillende, zo niet alle, van de gewenste eigenschappen zou bezitten, wilde het lot, dat in de loop van Augustus een groepje jongelui, bijna allen academisch gevormd, afgestudeerd en zonder betrekking, zich verenigden en plannen beraamden „tot centralisatie van het werklozenontwikkelingswerk in Utrecht”. Zij publiceerden een geschrift, dat onder hen, die zich te Utrecht reeds gedurende enige jaren met dit werk bezig hielden, enige verbazing wekte; daarin zetten zij hun plannen uiteen — alsof deze gedachte volkomen nieuw was — en vroegen verschillende instanties om adhaesie; ook de Volksuniversiteit. Zij richtten

zich tot het Gemeentebestuur met verzoek om geldelijke steun, maar het Gemeentebestuur meende, dat dit werk in Utrecht voldoende verzorgd was en weigerde dit comité tot centralisatie enz. officieel te erkennen. Inmiddels had de Volksuniversiteit met enkele vertegenwoordigers van dit comité onderhandelingen aangeknoopt, en na enige besprekingen leek de beste oplossing, dat het comité zich in zijn geheel bij het werk der Volksuniversiteit zou inschakelen. Eén hunner, de Heer J. De GROOT, werd aangewezen als secretaris-leider en in September 1934 hadden de eerste besprekingen plaats omtrent de wijze waarop het werk in de V. U. in de komende winter zou worden aangepakt. Deze besprekingen, en ook de uitvoering der plannen, gingen niet steeds over glad ijs; wanneer een groep van ongeveer 12 volwassen mensen tussen 25 en 30 jaar zich hebben voorgesteld, zelfstandig te gaan werken, is het voor hen niet gemakkelijk om zich ingeschakeld te zien in een bestaand verband, dat reeds enige jaren arbeid heeft verricht en ervaringen opgedaan. Anderzijds was het voor ons in de Volksuniversiteit niet altijd gemakkelijk, een vorm te vinden van samenwerking, waarbij voldoende vrijheid van initiatief en uitvoering werd gelaten, zonder dat de grondbeginselen (waarover later meer) en de geest van het bestaande werk te zeer werden aangetast.

De propaganda in de stempellokalen werd al dadelijk intenser aangepakt. Vroeger volstonden wij met het ophangen van grote biljetten, waarop de onderwerpen der cursussen stonden vermeld, thans ging de groep zelf erop uit om cursisten te winnen onder de bezoekers der stempellokalen. Het gevolg was, tot ieders voldoening, dat wij in October in zee gingen met 17 cursussen en één studiekلاس onder leiding, waarvoor zich meer dan tweemaal zoveel werklozen hadden aangemeld als in het voorgaande jaar.

De onderwerpen waren: Ned., Frans, Duits, Engels, Esperanto (van elk vak 2 of 3 vervolgcursussen), Algem. Ontw., Gymnastiek, Huisvuigt, Sociale wetgeving, alle voortgezet van vorige jaren, terwijl daaraan konden worden toegevoegd, dank zij de groep intellectuele werkloze leiders: plant- en dierkunde, aardrijkskunde, staatsinrichting, in allerlei onderdelen gesplitst, die wij noemden: Het leven van Mens en Dier; de mens en de aarde waarop hij woont, maatsch. leven in heden en verleden, enz.

De kleine boekenverzameling, die vooral op de studiekلاس dienst deed, werd gaandeweg uitgebreid, uitsluitend door giften uit bibliotheken en verzamelingen, zodat het aantal de 600 bereikte. Deze boeken worden niet mee naar huis gegeven, maar alleen in de studieklassen beschikbaar gesteld.

Telkens bleek, dat de verschillende deelnemers behoefte hadden, naast het volgen van cursussen en het zwijgend werken in de studiekلاس, om met elkaar en met de leiders van gedachten te wisselen. Kluitjes deelnemers bleven na de lessen met elkaar of met de leider napraten, en moesten dan verjaagd worden als een volgende cursus het lokaal nodig had. Op de studieklassen konden de gesprekken niet worden voortgezet, want daar is volkomen stilte voorschrijft. Het gevolg was, dat velen op de stoep en langs het hek bleven hangen, en ik ving in mijn kamer brokstukken van gesprekken op, waarbij leiding mij uiterst gewenst leek. Niet omdat er revolutionnaire gedachten werden uitgesproken, of „kankerige“ dingen werden gezegd, want op dat gebied ving ik nooit iets op, dat de geest van ons werk aantastte; maar omdat er zoveel wanbegrip naar buiten kwam, met zoveel

zekerheid uitgesproken, dat ik meende, dat hierin nodig gewied en gesnoeid zou moeten worden. Zoo ontstonden de praat- en vragenmiddagen, eens per week, waar ten hoogste 30 cursisten worden toegelaten, omdat men met meer niet praten kan. Het wonderlijke is, dat wij nooit een selectie hebben hoeven toepassen of moeten loten. Vanzelf meldden zich ongeveer 30 mensen aan, en ik herkende velen van de stoep-gesprekken. Allerlei onderwerpen komen in de praat- en vragenmiddagen aan de orde. Niets is hier verboden waar, ook politiek niet. Zoals Engels in zijn voortreffelijk boekje over het Amsterdamse Gemeenschapshuis voor werklozen schrijft: wie den werklozen het recht afneemt, over zijn politieke overtuiging te praten, ontneemt hun in verreweg de meeste gevallen hun laatste geestelijk bezit: wij konden gesprekken over politiek niet uitsluiten. Wel hebben wij dadelijk als grondregel vastgelegd: „zeg nooit dingen waarmee ge een ander kunt kwetsen”. Zo worden er onder de deelnemers, waaronder zich neutralen, modern georganiseerden, N.S.B.ers, Prot. Christelijken, Katholieken en Joden bevinden, gesprekken gevoerd over anti-semitisme, vrijmetselarij, de Bellamy-beweging, allerlei economische en politieke kwesties, die in goede kameraadschap verlopen. Men wordt het niet eens (gelukkig!) maar krijgt een beter begrip van de gedachtensfeer, waaruit verschillende levensbeschouwingen zijn voortgekomen. Een Hollander veroordeelt gemakkelijk zijn medemens; dit is niet een van onze meest lofwaardige eigenschappen. Maar het aankweken van een milder oordeel is dankbaar werk onder Hollanders, omdat hun critiek niet diep zit en zij eigenlijk veel liever, door zuivering van inzichten, een andere houding aannemen.

Wij hebben in deze praat- en vragenmiddagen tevens de gelegenheid geopend om naar de betekenis van vreemde woorden te vragen, die men in een cursus of in een boek of courant is tegengekomen. Hiervan wordt druk gebruik gemaakt.

Bij de discussies over binnen- en buitenlandse politiek, welke soms geleid worden door sprekers van buitenaf, die welwillend een middag afstaan daarvoor, blijkt steeds hoe goed de mensen hun couranten lezen, en hoe juist zij hoofdzaken en kleingheden weten te onderscheiden, ook zij, die nooit meer dan lager onderwijs hebben genoten.

Na de Paasvacantie werd in het gehele werk van cursussen een ingrijpende verandering gebracht in de werkwijze. Het leek nodig, de deelnemers niet langer in regelmatig cursusverband vast te houden, nu het voorjaar een ernstige concurrent werd. Enkele cursussen werden op verzoek der deelnemers onveranderd voortgezet, de meeste werden omgezet in losse lezingen, zodat men iedere week vrij de onderwerpen kon kiezen, waarover men wilde horen spreken. De leiding der studieklassen bleef in de ochtenduren in handen van één; in de middagen rouleerden de verschillende talen- en wiskunde-docenten. Deze regeling werkte zeer bevorderend op het bezoek. Langzamerhand en vanzelf wijzigde ook het karakter der studieklassen zich in verband met de behoeften der bezoekers. Aanvankelijk waren de studieklassen uitsluitend bestemd om de cursisten de gelegenheid te geven, zich onder leiding voor te bereiden voor hun lessen. Thans werden ook nieuwelingen, die zich aanmeldten voor talencursussen of voor wiskunde of andere vakken en die niet pasten in de klas, in de studieklassen opgenomen en door den docent klaargemaakt voor het klasseverband.

Cursisten, die meer begaafd blijken dan de middelmaat in de klas, kunnen zelfstandig verder werken, gewoonlijk met een ander boek dan de klas, en op die manier harder vooruit komen. Deze werkwijze maakte, dat in de zomer van 1935 zowel 's morgens als 's middags gemiddeld 12 cursisten in de studieklassen werkten. In het afgelopen jaar, toen deze werkmethode ook in de wintermaanden werd gehandhaafd, steeg dit aantal tot 29 (met 8 werktijden per week) tussen 15 October en 15 April.

GEDURENDE DE zomermaanden werden naast de losse lezingen excursies geleid, één dag per week. Er waren Dinsdagen, dat er drie excursies werden gehouden, b.v. naar de hortus voor niet-fietsers, een middag-excursie (natuur-historisch) voor matige fietsers, een geologische tocht van een gehelen dag naar de Gelderse Vallei voor zeer geoefenden. Deze tochten werden geleid door de docenten en sloten aan bij de lessen.

In het derde jaar waren wij begonnen met prijzen uit te reiken aan hen die meer dan 90 pct. presenties hadden op de cursussen. Deze prijzen waren meestal boeken, door belangstellenden beschikbaar gesteld. In het 4de jaar zetten wij dit voort, en naast boeken werden nu ook levensmiddelen geboden, als mandjes eieren, duinkonijnen, zelfs worsten, die veel aftrek genoten. In het 5de jaar konden wij deze prijsuitdeling nog éénmaal herhalen voor ruim 50 winnaars, maar helaas hebben we het door de grote getallen van hen die er voor in aanmerking kwamen, moeten stopzetten. Op de schaaкурсus werden dikwijls wedstrijden gespeeld; de leider wist daar altijd nog prijzen te bemachtigen van particuliere belangstellenden, als wij met onze boekenvoorraad uitgeput raakten.

Het 4de jaar werd op 9 Juli 1935 afgesloten met de opvoering van een revue, waaraan 24 cursisten meewerkten en waarvoor de belangstelling onder de anderen en hun huisgenoten zo groot was, dat we haar twee avonden achter elkaar moesten opvoeren. De gegevens waren geleverd door de docenten; gedeeltelijk op rijm, gedeeltelijk in proza werden verschillende toneeltjes gegeven, waardoor het publiek — niet steeds in een zeer ernstige vorm — een overzicht kreeg van wat er op de verschillende cursussen was geleerd. Het begon met een toneeltje in een stempellokaal, waar voor de V. U.-cursussen propaganda werd gemaakt. Ik mag hier vermelden, dat de Arbeidsbeurs ons al heel in het begin van het eerste werkjaar een stempeltje verschafte en bijzondere kaarten, zodat de bezoekers van de V. U.-cursussen niet naar de gewone stempellokalen meer behoeven te gaan, maar het stempeltje, benodigd voor de steun, op de V. U. kunnen krijgen. Hierdoor zijn velen aan de ellendige sfeer der stempellokalen onttrokken.

Bij het instuderen der toneeltjes bleek, dat er enig talent huide onder verschillende „acteurs”; wij hopen daar in de toekomst meer aandacht aan te geven. Wat ons daarvan nog teruggehouden heeft, is o.a. het gebrek aan vrouwelijke krachten.

Het 5e jaar heeft zich in weinig van het 4e onderscheiden. Het zette 14 dagen later in, op verzoek van het Plaatselijk Comité, in verband met de vakcursussen voor werklozen, die ook pas half October zouden beginnen. Het zomerwerk in 1936 werd stopgezet op 1 Juni in plaats van 1 Juli, met het oog op de financiën. De excursies werden op verzoek der deelnemers

langer voortgezet; ze brachten geen kosten mede, daar de leider zijn tijd belangeloos beschikbaar stelde.

Het aantal presenties op de cursussen was ongeveer gelijk aan dat van vorig jaar, ondanks het latere begin der cursussen. De presenties op de studieklassen waren aanmerkelijk hooger: in 1934/35 gemiddeld 11, in 1935/36: 29.

Wij hebben kunnen vaststellen, dat de oudere cursisten veel trouwer bezoekers zijn dan de jongere; de cijfers boven de 25 jaar zijn heel wat gunstiger dan daaronder.

Over het probleem der werkloosheid en de morele en sociale kant van de bestrijding, vooral onder de jongeren, is de laatste tijd veel geschreven. Het bestrijden der werkloosheid ligt op het terrein der economie; met het bestrijden van de gevolgen, „het losraken van een traditionele gebondenheid aan een bepaald waardebesef”, zoals Prof. MENNICKE het noemt, kunnen verschillende culturele instellingen zich bezighouden. Een der beste middelen, het meest in-dringende, lijken mij de kampen, indien deze onder zeer goede leiding staan. De wijze waarop de Heer G. J. VISSER, kampcommandant in het werkkamp, gesticht op initiatief van de Raad der Ned. Kerken, hierover schrijft in het Meinummer van Volksontwikkeling, heeft mij in deze opvatting gesterkt. Schr. heeft het voorrecht te werken met geestverwanten, met hen wier levenshouding ernstig rekent met het Kruis van Jezus Christus, zoals hij schrijft; voor het kampwerk is dit zeer vruchtbare grond. Bij ons zijn er, van wier levenshouding ik veel terug vond in E. WIGHT BAKKE's „The Unemployed Man, a social study in Britain to-day”. In hoofdstuk VII, getiteld „The Place of Religion” worden werkloze brouwers, bouwvakarbeiders, metaalbewerkers, dokwerkers uit Greenwich geïnterviewd omtrent de plaats die de kerk en de godsdienst in hun leven inneemt. Bijna allen geloven in het bestaan van een Opperwezen, maar er is geen enkele vorm van godsdienst die hen in hun droevig bestaan iets te geven heeft. „I dare say there must have been a God to start the thing off, but he does not seem to do much about it now”, zegt een werkloos letterzetter. Wanneer wij dergelijke interviews onder onze mensen zouden houden, zouden er misschien ook zulke uitspraken komen, maar op de praat- en vragenmiddagen en op de cursussen-met-discussie worden ze niet geuit, omdat dit zeker anderen zou kwetsen.

Het aantal werklozen, dat aan kampen kan deelnemen, dat er het geschikte aanpassingsvermogen voor heeft, is gering en de tijd die men er kan doorbrengen kort (gewoonlijk ten hoogste 8 weken). En dan wordt met het kampwerk bovendien alleen de groep *jeugdige* werklozen bereikt. In ons werk behoort minder dan de helft tot deze groep van 18 tot 25 jaar, ongeveer 55 pct. is ervoeren.

Wanneer de verderfelijke invloed der werkloosheid onder de rijpere jeugd zeer vele slachtoffers maakt, ontstaat een maatschappelijk euvel, dat een groot gevaar geacht mag worden. Maar zijn zij, wier leeftijd daarboven valt en bij wie de invloed zich niet zo sterk in uiterlijke verschijnselen laat waarnemen, zich meer in hun diepere wezen afspeelt, er niet even erg, of misschien erger aan toe? De jonge man beneden 25 jaar heeft een grote mate van natuurlijke energie, die hem op allerlei wijze de weg wijst om zijn

tijd door te brengen, door sport, knutselen, onderzoekingstochten op de fiets, verenigingsleven, enz. Maar hoe staat het met den volwassen man, die in normale omstandigheden verdienend vader van een jong gezin zou zijn en nu vaak nog bij zijn ouders inwoont of op een klein hokje is getrokken om zich op die manier van steun te verzekeren? En de nog oudere, de man van 35 of 40 jaar, huisvader van opgroeiende kinderen, die zich in zijn eigen huis te veel voelt, en diep in zijn hart weet, dat, wanneer de crisis voorbij zal zijn, de maatschappij zijn krachten niet meer zal vragen omdat er zoveel jongeren staan te wachten. De man, die „betere tijden heeft gekend”, toen hij met zijn lichaamskrachten de kost verdiende voor zijn gezin. Hij voelt zich zeer bijzonder de maatschappelijk uitgestotene, veel meer dan de jongeren, die nog aan het begin van hun maatschappelijk leven staan, en dat begin enige jaren moeten uitstellen. Daarom ook geloof ik zo zeer in het heilzame van werk, dat jongeren en ouderen samen omvat. De jongeren leren, dat de ouderen niet zo maar op zij geschoven mogen worden, dat zij in allerlei levenskwesaties veel rijper en oordeelkundiger zijn dan de jongeren. Dit komt vooral uit op de praat- en vragenmiddagen. De ouderen leren inzien, dat de jongeren wel willen werken als de gelegenheid er is en niet voor hun plezier leeg rondlopen, zoals hun zo vaak wordt verweten. Over en weer wordt waardering gekweekt, die, naar ik meen, ook haar goede invloed in de gezinnen zal doen gelden, waar oud en jong werkloos tezamen woont.

Dat ik het voor de ouderen opneem, komt vooral omdat hun misère in het oog van de maatschappij veronachtzaamd wordt. Voor de zorg voor de werkloze jeugd is altijd nog wel geld te vinden; het heeft daarentegen enige jaren geduurd eer de overheid enig geld beschikbaar wilde stellen voor de ontwikkeling van den boven 25-jarige, terwijl zij in de kampen in het geheel geen plaats kunnen vinden. Het laatste brengt o.a. mede, dat een jeugdige werkloze, die gedurende enige jaren de heilzame invloed der kampen heeft ondergaan, op 25-jarige leeftijd aan zijn lot wordt overgelaten en nergens meer terecht kan, terwijl de omstandigheden voor hem zwaarder worden naarmate hij langer jaren onder de druk der werkloosheid leeft.

Maar de nood is voor de jongeren ook zeer groot. Wanneer wij deelnemers voor kampen werven door op het zwarte bord in de gang mee te delen dat men zich kan aanmelden, gebeurt het herhaaldelijk dat er één niet komt opdagen, die we zeker hadden verwacht, omdat hij in de wintermaanden groot enthousiasme aan de dag legde voor de kampgedachte. Bij onderzoek komt men er aanvankelijk in het geheel niet achter waarom hij zich niet opgeeft. Er worden allerlei uitvluchten genoemd, maar ten slotte blijkt in een vertrouwelijik gesprek, dat hij geen schoenen heeft, waarin hij zich kan vertonen, of geen fiets of — nog erger — dat hij er thuis niet mee durft aankomen. De gezinsverhoudingen zijn dikwijls allertreurigst. Deze opgeschoten jongens brengen niets in, zij zijn iedereen te veel en als ze komen vertellen, dat ze naar een kamp kunnen gaan, wordt hun dat niet gegund door oudere, verdienende zusters, die geen of een zeer beperkte vacantie hebben, en ook de ouders zelf zien het nut er niet van in en weten opeens allerlei werkjes in huis, waarbij de jongens niet gemist kunnen worden.

Wanneer cursisten van de V. U. in een kamp worden opgenomen, wordt dikwijls door de leiding van deze enig zakgeld verwacht en betaling van de reis. Deze bedragen moeten door particuliere giften worden bijeengebracht. Ik tracht dan wel een jeugdige kamp-candidaat ervan te overtuigen, dat hij zijnerzijds iets daar tegenover moet stellen. „Je bent toch volle 14 dagen uit de kost thuis, zou je moeder nu niet een dubbeltje per dag kunnen geven? Dat kost je haar toch stellig”. Ik leg hem dan uit dat het voor mij gemakkelijker is, van particulieren giften te krijgen, indien ik kan vermelden dat er ook medewerking is van de deelnemers zelf. De jongen werd toen bleek en beduidde mij dat dat onmogelijk was, dat zou moeder zeker niet goed vinden. Toen opperde ik, dat ik zelf eens met moeder zou gaan praten, maar hij had de knop van de deur al in zijn hand en zei: „geef U me dan maar niet op, want als U dat doet, mag ik helemaal niet”.

Huisbezoek zou zeer gewenst zijn en zeer nodig om de huisgenoten gunstiger te stemmen voor ons werk, en ook om wegblijvers terug te halen. Maar dit onderdeel hebben wij tot nog toe zo goed als geheel onverzorgd moeten laten. In de eerste plaats omdat het aantal cursisten te groot is geworden, maar ook, omdat voor dit werk veel tact nodig is, daar men anders meer verknoeit dan wint. Ons volk is zeer weinig gesteld op inmenging in hun zaken en een enkele keer, dat een der docenten een poging tot huisbezoek deed, kwam hij niet veel verder dan een voordeur op een kier en een wantrouwend hoofd, dat vroeg: „wat blief u?”

Enerzijds is er iets zeer verheugends in, dat het werklozenontwikkelingswerk in de U. V. U. zozeer in omvang is toegenomen; anderzijds is daaraan een groot nadeel verbonden: dat het voor de leiding onmogelijk is geworden, met alle mensen persoonlijk contact te hebben. Van de bijna 800 mensen die deze winter ons gebouw bezochten, zijn er misschien 60 die ik persoonlijk heb leren kennen, enige honderden van gezicht en de anderen zelfs dat niet. Ik houd ééns per week een spreekuur, maar ook dat heeft niet heel veel zin wanneer men steeds moet beginnen met naar de naam en andere gegevens te vragen. Ik zie dan dikwijls enige teleurstelling op een gezicht. Men kent mij allemaal, al was het alleen al omdat er in totaal niet meer dan 15 vrouwen in ons werk zijn betrokken.

Deze winter hebben wij voor het eerst ook vrouwen op de cursussen toegelaten; elf meldden zich aan, van wie verschillende zeer trouw de lessen hebben gevolgd. Ik had tegen dit experiment om begrijpelijke redenen enigszins opgezien, maar mag aan het eind van dit jaar vaststellen, dat de proef zonder enig bezwaar volkomen is gelukt. De verstandhouding is kameraadschappelijk, zoals op een gemengde middelbare school. In de voorjaarsmaanden meldde zich een vrouwelijke cursiste aan, die gebrekkelijk was en door de beugels om haar benen geen trappen kon klimmen. Onmiddellijk stelden enkele krachtige mannen zich beschikbaar om haar naar boven te dragen. Haar wagentje stond tijdens de werktijden in de vestibule.

Ik wil ten slotte nog iets meedelen over de verandering, die er in de loop der jaren is gekomen in de samenstelling van de cursisten. Ik vermeldde reeds, dat aanvankelijk uitsluitend handarbeiders en handels- en kantoorbedienden onze cursussen volgden, die dus hoofdzakelijk lager-, vak- of MULO-onderwijs hadden genoten. Later kwamen verschillende oud-

H.B.S.ers en het aantal MULO-cursisten groeide sterk (zie de cijfers hierachter). Maar ook op andere wijze kwam er verandering; het zeer vlottende van de bevolking op de cursussen verminderde, we kregen een vaste kern. Dit is zeer te betreuren voor de deelnemers zelf (enkelens volgen al 5 jaar de dagcursussen, verscheidenen 2 of 3 jaar), maar het kwam ons onderwijs ten goede. Aanvankelijk moesten wij ons voortdurend instellen op nieuwelingen en dat was vooral bij het taalonderwijs een groot bezwaar. De studiezaal was wel een hulp, maar de klassen leden er toch onder. Velen blijven nu een hele winter en verzuimen één of twee keer ten hoogste. Langzamerhand zijn er van alle talen drie vervolgeklassen gegroeid, en daarin valt nu, met behulp van de studieklass-onder-leiding, wat te bereiken.

Aan het eind van het jaar worden diploma's uitgereikt voor trouw bezook (tot nog toe niet voor vorderingen); zij, die in een heel jaar ten hoogste tweemaal hebben verzuimd, krijgen een diploma; dit jaar in Mei waren er 93, van wie 2 zeven cursussen hadden gevolgd behalve de studieklassen. Wij overwegen, nu we weer verscheiden oud-cursisten in October terug verwachten, om enkele cursussen voor gevorderden te openen, die dan schoolser zullen worden aangepakt. Er zullen regelmatig schriftelijke repetities worden gegeven en aan het eind van het jaar misschien een klein examen worden afgenomen. Anderzijds zijn er plannen om een cursus te openen, waar onderwerpen behandeld zullen worden, die de behoefte aan schoonheid bevredigen: literaire producten (geen literatuurgeschiedenis), biografische mededelingen over grote geesten uit het verleden, enz. Er is een groep onder onze deelnemers, en dat zijn vooral de ouderen, wien het leren niet gemakkelijk meer valt; zij leggen een grote trouw en ijver aan de dag, maar op de gewone leercursussen blijven zij achter. Hierdoor wordt hun zelfvertrouwen gekwetst, en wij willen juist dat in de eerste plaats aankweken. Ook hun iets te bieden dat hun zelfgevoel sterkt, zal een nieuw veld van werkzaamheid worden. In de bibliotheek zullen zij dingen vinden, die hen interesseren en waarover zij ook zelf, eventueel met lichtbeelden, eens kunnen spreken voor hun klasgenoten. Misschien zal het ook mogelijk zijn, voor de vrouwen aparte praat- en vragenmiddagen in te richten, waar zij zich kunnen uitspreken over onderwerpen die haar speciaal interesseren.

De Heer VISSER besloot zijn artikel met erop te wijzen, dat ons werk het kwaad niet bij de wortel aantast. De enige weg hiervoor, zo schrijft hij, is een volwaardige „baan". Maar hij meent, dat het kampwerk zijn waarde kan hebben en daarom niet mag worden weggelaten.

Wij menen ook, dat ons werk waarde heeft, al zijn wij er evenzeer van overtuigd, dat het het kwaad niet bij de wortel aantast.

Wij horen wel eens de opmerking: „waarom moet een timmerman Engels leren of een gietersbaas natuurlijke historie?" Maar zo goed als voor een grotstadjongen in een kamp elke vogel niet meer zonder meer „een vinkie" is (de waarde daarvan erkent men toch?) zo ook leren onze cursisten, hoeveel moois het leven heeft, ook wanneer men alleen maar mens is en geen geldverdienend lid der maatschappij. Zij leren, hoe ons zenuwstelsel werkt, hoe een plant zijn voedsel opneemt, wat een Fransman zegt als hij een kameraad ontmoet, hoe men in geval van een verkeersongeluk de eerste hulp kan verlenen, welke schoonheden onze stad en provincie bieden op architectonisch, historisch, natuur-historisch en geologisch gebied.

Volledigheidshalve moet ik nu nog een enkel cijfer noemen. De uitgaven belopen over een geheel jaar niet meer dan f4000.— Dit is per cursist per lesuur ongeveer 10 cts.

Of er aan dit werk ook teleurstellingen zijn verbonden vraagt men mij wel eens. Ja, bij tientallen. De slapte onder de deelnemers, die zich in allerlei vormen uit: door het niet tijdig teruggeven van boeken, het niet lezen van belangrijke mededelingen op het zwarte bord, het wegblijven zonder bericht van reden, enz. enz., is een voortdurend euvel, dat met kracht moet worden bestreden. Van vernielzucht in het gebouw, waarover men elders soms ontstellende staaltjes weet te vertellen, is ons in Utrecht nooit iets gebleken. Er verdwenen nooit electr. lampjes, kapstokhaken of deurknoppen. Wat door het veelvuldig gebruik lijdt (vooral de stoelen) wordt door de werkloze meubelmakers hersteld.

Veel brieven van dank als er weer werk is gevonden, en men de V. U.-periode als verleden kan beschouwen, bereiken ons. Ik mag een enkele zin aanhalen: „ons lot is hard, maar door de prachtige gelegenheid, die ons werd geboden, werden onze gedachten in andere banen geleid, zo zelfs dat er veel dagen zijn geweest, waarin ik in het geheel niet aan mijn werkloosheid dacht, en mij weer mens voelde”.

Ik heb in dit overzicht weinig namen genoemd. Maar waar zou ik moeten beginnen en eindigen? En welk nut zou het hebben, de namen af te drukken van de velen, die door hun onderwijs in de loop der jaren ons werk hebben gedragen? Zij, veel meer dan de organisators, zijn degenen met wie dit zeer moeilijke werk valt of staat.

Ongetwijfeld zullen in de komende winter vele werklozen weer het gebouw aan de Nieuwegracht opzoeken en het bestuur zal met vertrouwen weer een beroep doen op aller idealisme en trouw om het werk voort te zetten.

ENKELE STATISTISCHE GEGEVENS.

DEELNEMERS.

Totaal aantal deelnemers, dat tot de „trouwe cursisten” gerekend kan worden:

	1931-32	1932-33	1933-34	1934-35	1935-36
	199	256	311	588	669
aantal gevolgde cursussen:	407	613	777	3303	3265
aantal presenties op de cursussen:				17680	17449
aantal presenties in de studieklassen:				6035	6788

LEEFTIJDEN DER DEELNEMERS, in procenten uitgedrukt:

	1931-32	1934-35	1935-36
onder 20 j.	10.1	16.6	13.5
20—25 jaar	33.7	29.4	29.1
25—30 „	26.1	19.1	22.4
30—35 „	10.6	12.5	13.0
35—40 „	7.5	6.8	8.6
40—45 „	6.5	5.5	4.3
45—50 „	1.0	2.7	4.9
boven 45 j.	0.5	2.8	3.9
zonder opgave	4	4.6	0.3

ONTWIKKELING DER DEELNEMERS, in procenten:

	1931-32	1934-35	1935-36
L. O.	69.2	63.1	62.8
U. L. O.	-	2.8	3.1
L. O. + Ambachtsch.	3.6	6.6	8.5
L. O. + Handelonderw.	0.5	2.8	3.1
L. O. + ander onderw. (burgerav. enz.)	-	3.9	6.0
M. U. L. O.	2.0	11.9	12.7
Middelb. Techn. School	-	0.6	0.7
H. B. S. met 3-j. cursus	-	2.7	2.0
H. B. S. met 5-j. cursus	-	1.3	0.8
onbekend	24.7	4.3	0.3

BEROEPEN VÓÓR DE DEELNEMERS WERKLOOS
WERDEN, in procenten:

Handels- en kantoorbedienden	6.5	19.5	20.7
Bouwvakarbeiders	11.5	10.8	12.9
Metaalbewerkers	25.6	16.3	21.3
Fabrieksarbeiders	4.0	3.9	4.3
Transportarbeiders	0.5	7.3	10.1
Hotel-Café-personeel	1.0	5.0	6.3
Typografen	1.5	6.9	4.1
Sigarenmakers	1.5	3.6	3.0
Technici	8.0	8.6	3.7
Meubelmakers en stoffeerders	1.5	2.0	3.7
In voedingsmiddelen	-	-	3.5
Kleermakers	-	-	0.7
Schilders	5.6	-	-
Diverse bedrijven	2.0	8.2	3.9
Zonder beroep	-	3.5	1.5
Onbekend	10.7	4.4	0.3

VAKORGANISATIES, in procenten:

Ongeorganiseerd	20.1	44.2	48.-
Modern	65.3	23.9	25.9
Neutraal	7.5	8.9	7.3
R. Kath.	3.-	10.7	10.7
Prot. Chr.	5.1	6.8	6.7
Nat. Arb. Secr.	-	1.9	1.1
Onbekend	-	3.6	0.3

De jonge onderwijzers en aanstaande onderwijzers en de werkeloosheid

door AUG. REITSMA.

Onder de groepen van jonge mensen, die door de werkeloosheid zwaar worden getroffen, behoren ook de jonge onderwijzers. Door het grote aantal wachtgelders, dat bij vacatures het eerst voor benoeming in aanmerking komt, kan het nog wel enige jaren duren, alvorens zij, die in de laatste jaren hun akte verwierven, een kans krijgen bij het lager onderwijs een betrekking te bekomen. En dan kan er nog een lange tijd verlopen, voordat allen, die tot nu toe niet aan de slag kwamen, een aanstelling zullen hebben gekregen. Dat ziet er dus wel troosteloos uit. Dit moet op deze jonge mensen, die begerig zijn naar werk, die verlangend zijn zich aan een taak te geven, een benauwende druk uitoefenen.

En dit duurt nu reeds jaren.

Aan de Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Rotterdam, waaraan schrijver dezex verbonden is en waarover hij dus gegevens bezit, was het tot 1930 zo, dat de leerlingen, die slaagden, meestal binnen twee jaren vrijwel allen als leerkracht aan een lagere school in Rotterdam benoemd waren. Gewoonlijk werden zij een of twee maanden na hun slagen reeds als tijdelijke leerkracht aangesteld en begonnen dus al gauw te verdienen.

Na 1931 zijn geen leerlingen van de kweekschool in Rotterdam voor een benoeming in aanmerking gekomen.

Reeds toen begonnen de wachtgelders opengevallen plaatsen in te nemen.

Sedert dat jaar zijn echter niet minder dan 318 leerlingen bij het eindexamen der Gemeentelijke Kweekschool geslaagd: 167 vrouwelijke en 151 manlijke kandidaten. Juist in de eerste jaren na 1931 was 't aantal leerlingen der school heel groot.

Toen de kans, om op een kantoor geplaatst te worden, in onze handelstad sterk verminderde, hoopten n.l. vele iongelui bij het onderwijs

een onderdak te vinden. Het aantal jonge mensen, dat met einddiploma 5-jarige H.B.S. plaatsing zocht op de kweekschool, was toen groter dan te voren. Men wist ook niet, hoe lang de malaise zou duren; niemand echter dacht, dat deze crisis zich over zoveel jaren zou uitstrekken. De paar jaar, dat de jongelui misschien zouden moeten rondlopen, konden zij nog het best besteden, door op de kweekschool voor onderwijzer te studeren. Daardoor kregen zij later nog een kans meer om een betrekking te verwerven. Zo werd toen geredeneerd.

Maar de crisis duurde. Op het onderwijs werd steeds meer bezuinigd. Het aantal klassen der lagere school werd ingekrompen, doordat de leerlingenschaal werd opgevoerd. Steeds meer wachtgelders kwamen als concurrent opdagen. Evenmin als 't kantoor bood dus de lagere school werkgelegenheid.

Van de 318 geslaagden, van 1931 af, zijn slechts 16 bij het lager onderwijs als volledige leerkracht aangesteld, allen echter óf buiten Rotterdam, óf bij het bijzonder onderwijs. Eén meisje vond plaatsing in Indië.

Zeven manlijke en negen vrouwelijke oudleerlingen vonden dus de werkkring, waarop zij hadden gehoopt. Nog zeven anderen werden geplaatst, 't zij als assistent tegen een salaris van hoogstens f 600, of als boventallige leerkracht, wier bezoldiging meest uit vrijwillige giften van ouders of van andere leerkrachten wordt bijeengebracht. Al de anderen vonden geen aanstelling als onderwijzer of onderwijzeres.

In de eerste jaren na 1931 hadden echter de meesten als kwekeling met akte een toelage van ± f 200 per jaar. In de laatste jaren is ook deze regeling minder gunstig geworden en wordt deze toelage alleen toegekend, als een bepaalde taak daarvoor wordt verricht: b.v. het geven van lessen in vrije- en ordeoefeningen, of het geven van les aan een gesplitste klas. Momenteel zullen ± 80 à 100 jongelui nog deze vergoeding ontvangen. De overigen verdienen niets.

Geen wonder, dat zij uitzien naar iets anders. Want dit vooral is het meest deprimerende: het totaal afhankelijk zijn van de ouders. Mag deze toestand in het eerste jaar na het slagen misschien nog niet al te zeer drukken, als hij blijft voortduren, als men 21, 22, 23, 24, 25 jaar wordt, is deze afhankelijkheid een pijnlijke ervaring, die niet meer ophoudt te kwellen, te meer waar deze toestand nog zeker enige jaren bestendig zal blijven.

Men zoekt dus een of andere werkkring. Twee vonden een bescheiden baantje bij de belastingen, twee werden handelsreiziger, vijf meisjes kregen een plaats bij de telefoondienst, twee anderen werden gouvernante. Veertien jongelui gingen naar een kantoor of crisisbureau, sommige voor een zeer laag loon. Zes meisjes fungeren als hulpe in de huishouding, wat vaak betekent eenvoudig dienstbode of werkster te zijn; daaronder is één, een begaafd meisje, dat stellig bij 't onderwijs een goede plaats had verdiend. Twee vonden een bescheiden

werkkring bij 't ontwikkelingswerk voor jeugdige werklozen, vijf werden winkelbediende, één is kinderjuffrouw, tien hopen op de duur bij de ziekenverpleging een taak te vinden, één vrouwelijke oudleerling heeft zich speciaal toegelegd op rythmische dans en geeft daarin les, één studeert aan de universiteit en vier meisjes, die na 1930 slaagden, traden in het huwelijk. In totaal zijn er dus 55, die buiten het schoolonderwijs een betrekking of taak vonden. Ongeveer 150 hebben dus geen gesalarieerde werkkring gevonden.

Zij zoeken nu op allerlei wijze iets te verdienen, vooral met lesgeven. Twee hebben zelfs een inrichting geopend, waar zij 's avonds kinderen helpen bij hun huiswerk. Maar er zijn er ook, die door schrijfwerk, hulp in een winkel voor enkele uren op drukke dagen, door 't maken van muziek bij allerlei feestjes, enige inkomsten trachten te verkrijgen. Wat zij echter op deze wijze verdienen is meestal een zeer gering bedrag, maar zij zijn al blij, als zij daardoor enig zakgeld hebben, eigen kleren kunnen betalen, eigen boeken voor verdere studie kunnen kopen.

Een jong onderwijzer, die zo gelukkig was, door 't bijwerken van een leerling van de H. B. S., maandelijks 30 à 40 gulden te verdienen, voelde zich eensklaps een ander mens, vrij.

Hij kon nu ook thuis iets bijdragen. Want dit maakt voor deze jonge mensen het bestaan zoveel moeilijker, dat van velen ook de vader werkloos is. Zo wordt er armoede geleden en kan alleen 't aller-nodigste levensonderhoud worden verschaft.

Elke kans voor den jongen onderwijzer, om zijn leven wat ruimer te maken, wat voor zijn werk op school zo noodnodig is, is daardoor uitgesloten. Het zelf bezitten van een zeer bescheiden bibliotheekje is een onmogelijkheid, een uitstapje maken is voor velen een absoluut verboden weelde. Er groeit een geslacht van jonge onderwijzers en onderwijzeressen op, die alles, wat nodig is, om hen in staat te stellen, later als beschaafde, werkelijk ontwikkelde mensen ons lager onderwijs te dienen, moeten missen.

Dit is zeer bedenkelijk. Want hoezeer ook de onderwijzers-opleiding in de laatste jaren is verbeterd en door het leggen van een bredere grondslag mogelijkheden biedt, de kennis, die zij aanbrengt, draagt nog te veel een schools karakter. Door eigen vrije studie, door lectuur, door het horen van goede lezingen, museumbezoek enz. moet deze schoolse kennis worden tot de levende kennis, die den onderwijzer in staat stelt boeiend, levend onderwijs te geven, onderwijs dat belangstelling wekt. Dit is door de bekrompen omstandigheden, waarin de jonge onderwijzers thans leven, vrijwel onmogelijk.

Wel bestaat de mogelijkheid voor akte-studie, daar aan minvermogens op de gemeentelijke cursussen, aan de kweekschool verbonden, vrijstelling van 't betalen van lesgeld kan worden verleend. Er studeren jaarlijks een honderdtal aan de hoofdactecursus. Maar

't aanschaffen der boeken blijft voor velen een probleem, waarover een gans gezin soms piekert en rekest. Verdere studie voor taalakten, of voor de akte wiskunde en tekenen, 't diploma handenarbeid of 't Getuigschrift voor spreken, waartoe de gemeentelijke cursussen mede gelegenheid bieden, is ook niet uitgesloten. Jammer dat hoge examenkosten (tot f.30 per akte thans opgevoerd) weer een belemmering zijn om er aan te beginnen. Daardoor wordt men afgeschrikt. Aanmoediging zou hier juist gewenst zijn. Want deze studie, die immers een doel geeft, is daardoor voor de jonge mensen van betekenis. Ook is 't een voordeel, dat al deze studie kan plaats vinden aan de inrichting, waar men zijn eerste opleiding genoot, waar men zich dus thuis gevoelt. De sfeer van de school heeft hier betekenis. Is de verhouding tussen leeraren en leerlingen vriendschappelijk en hartelijk geweest, dan komt dit de verdere studie ten goede. Deze examenstudie toch is uit den aard soms peuterig. Er is een zekere wilskracht nodig ze door te zetten. In een goede sfeer gaat dit gemakkelijker. Dat men oude schoolmakers hier enige malen per week ontmoet, is mede een factor van betekenis. Er zijn heel wat jongelui die geregeld flink aanpakken. Over 't algemeen is er geen verslapping in de studie. Wel geeft afwezigheid van de les, om iets te verdienen, nog al eens stagnatie. Maar hier staat men voor een harde noodzakelijkheid.

Naast deze studie geeft 't werk op school als kwekeling met akte, ook al wordt het niet bezoldigd, een zekere vulling van de dag. De vaste schooluren geven regel aan 't leven.

In dit opzicht heeft de jonge onderwijzer het beter dan de werkloze jonge arbeider of kantoorbediende, die totaal niets omhanden heeft.

Dit schoolwerk en de studie helpen den jongen onderwijzer nog 't best door al 't moeilijke van zijn positie heen. Veel hangt af van de lagere school, waaraan hij is verbonden.

Aan de Rotterdamse kweekschool hebben de docenten bovendien gefrucht ook nog op andere wijze hun oud-leerlingen enige steun te geven in deze drukkende tijd. De taak op school nl. mag hen bezighouden, zij is toch een heel andere, dan die van den onderwijzer, die aangesteld is en de volle verantwoordelijkheid draagt voor 't onderwijs in zijn klas. Het werk van de kwekeling geeft minder bevrediging, werkt minder animerend. Ook de aktestudie, schoon zij een doel geeft, heeft (we merkten het reeds op) tal van kanten, die niet bepaald enthousiast stemmen. De hoofddacte is voor velen een corvée. In dit werk ontbreekt vaak datgene, dat pakt, dat echte belangstelling wekt. En juist 't werk, dat met overgave wordt gedaan, geeft de grootste steun in moeilijke dagen. Daarom hebben de docenten der kweekschool in de laatste twee jaren aan de geslaagde leerlingen de gelegenheid geboden in het vak, waarvan zij houden, extra leiding te bekomen. De docenten geven daarvoor enige uren per week van

hun vrije tijd, het gemeentebestuur stond toe, dat deze lessen op school worden gegeven. In 1935 namen hier pl.m. 50 oud-leerlingen aan deel, in 1936 kwamen weer 40 nieuwe zich aanmelden. Zij krijgen les in literatuur, geschiedenis, moderne talen, psychologie, harmonieleer, aardrijkskunde, natuurkennis, tekenen en kunstgeschiedenis en wiskunde. Met de oud-leerlingen wordt het plan der studie besproken.

Voor enkele vakken is 't toch een soort examenstudie geworden maar dan in rustig tempo en met wat vrij program, voor anderen is 't een meer zelfstandig bestuderen van zelf gekozen onderwerpen onder leiding. Zo is over 't algemeen de lust in studie wel gebleven, ook al biedt de studie niet terstond praktische materiele resultaten. Voor onze jonge mensen, voor hun moreel, voor hun levenshouding te midden der drukkende omstandigheden, is dit stellig een ding van betekenis. De grootste zorg, die hen kwelt, blijft de voortdurende afhankelijkheid. Hoe meer gelegenheid gevonden kan worden hen werk te verschaffen, zij het ook maar enkele uren per week, waarvoor echter finantiele vergoeding wordt gegeven, hoe meer men deze jongelieden in nood werkelijk steunt. Als bij 't werk voor jonge werklozen de werkloze jonge onderwijzers konden worden betrokken, zou dit een uitkomst zijn. Hier zijn echter bezwaren. Wij wezen er reeds op, dat de kennis der jonge onderwijzers vaak een te schools karakter draagt, dat bij dit werk niet past. Maar hier kan aan tegemoet gekomen worden.

De Commissie door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam ingesteld om te adviseren inzake een eventuele reorganisatie van de bemoeiingen betreffende de culturele zorg voor de werklozen heeft dit punt ook onder ogen gezien en schrijft daarover 't volgende:

„Wij hebben voorts onderzocht of de jonge werkloze onderwijzers op enigerlei wijze in het ontwikkelingswerk zouden kunnen worden betrokken, aangezien is gebleken, dat slechts weinigen de weg naar dit werk hebben kunnen vinden. Daarbij werd zowel door het Centraal Comité (voor jongere werklozen) als door het Comité tot ontwikkeling en ontspanning van werklozen erop gewezen, dat niet iedere jonge onderwijzer zonder meer geschikt kan worden geacht aan dit werk zijn medewerking te verlenen, gezien het bijzonder karakter van deze arbeid. Hierbij komt nog, dat het ten aanzien van de oudere werklozen wel gewenst is de leiding ook aan andere docenten op te dragen. Toch zouden wij deze groep ook gaarne in dit werk betrekken. Het merendeel van deze jonge mensen zal eerlang na misschien jaren werkloos geweest te zijn, toch weer voor de klas komen. Het is van groot belang, dat ook deze jongeren in die tussentijd niet aan hun lot worden overgelaten. Het komt ons derhalve wenselijk voor ten behoeve van jonge onderwijzers (waaronder dan tevens waren te begrijpen de pas afgestudeerden met een middelbare- of nijverheidsakte) voor zoveel deze werkloos zijn, een kadercursus in het leven

te roepen, waar hun de kennis zou dienen te worden bijgebracht, die voor het geven van onderwijs aan werklozencursussen van belang kan worden geacht. Hebben zij eenmaal enige ervaring in deze sociale arbeid opgedaan, dan zal het niet onmogelijk zijn hen eveneens te betrekken in het werk van het Comité tot ontwikkeling en ontspanning (van volwassen werklozen) waar zij dan ter assistentie van den hoofdleider werkzaam kunnen zijn."

Als in deze richting voor de jonge werkloze onderwijzers iets kan worden gedaan, zou dit toe te juichen zijn. Het zou voor velen weer een perspectief openen. Elk jaar komen nieuwe jonge leerkrachten het grote aantal van hen, die geen werk hebben, nog vergroten, al is tegenwoordig de toelating tot de kweekschool zeer beperkt en is de aangifte beduidend gedaald. Toch maken de nieuwaangekomenen ieder jaar de kans op werk nog kleiner. Hier moet dus wel iets worden gedaan.

Voor de jongelui, die nu de kweekschool nog bezoeken, die dus hun eindexamen nog moeten afleggen, zoo anders de toekomst wel bijzonder weinig rooskleurig zijn. Ongetwijfeld moet deze onzekerheid, die hen wacht, drukken. Opmerkelijk is 't echter, dat dit somber vooruitzicht tot nu toe hun studielust niet ongunstig heeft beïnvloed. Mogen zij al in onderlinge gesprekken met zekere galgenhumor over de toekomst spreken, (bewijs, dat de zorg aanwezig is) in het schoolleven zelf werpt deze nog geen te donkere schaduw. Ook hier hangt veel af van de sfeer op de school. Als de verhouding tusschen docenten en leerlingen goed is, als een aardig clubleven naast de lessen wat kleur en fleur brengt, dan is de levensmoed van deze jongemensen, hun, bij die leeftijd passende, kracht, om zich over zorgen heen te zetten, gelukkig nog groot genoeg om hun energie en werklust op peil te houden, ondanks minder goede vooruitzichten.

Mogelijk is 't ook, dat 't milieu, waaruit de leerlingen der kweekschool voortkomen, een milieu van kleine burgers en arbeiders vooral, waarin zorg doorgaans geen onbekend verschijnsel is, deze jonge mensen met de moeilijkheden van 't leven enigszins vertrouwd heeft gemaakt en hen heeft geleerd deze te aanvaarden, zonder er geheel door van stuur te raken. Maar dat neemt niet weg, dat het te hopen is, dat deze treurige tijden voor het lager onderwijs niet te lang meer duren. Want hoe ouder de werkloze wordt, hoe zwaarder hem zijn bestaan moet drukken. Alles wat gedaan kan worden om werk te scheppen voor deze categorie van jonge intellectuelen, moet worden aangegrepen en het is de plicht der ouderen, die in hun leven een plaats innemen, hen te steunen, om te maken, dat zij in deze donkere dagen, ondanks zorgen en onzekerheid, de kracht behouden aan zichzelf te werken, teneinde later de plaats in de school in te nemen, waarop zij trots alles blijven hopen

Het zilveren spreken

door L. KAISER.

Spreken is zilver, maar zwijgen is goud. Dit Hollandse „spreek” woord kenmerkt al evenzeer als het feit, dat onze voorouders voor den nationalen held de eertitel „de Zwijger” uitdachten, de zwijgzame aard van den Hollander.

Naast en tegenover deze bewonderenswaardige eigenschap van te kunnen zwijgen, staat de minder bewonderenswaardige en evenzeer Hollandse, van niet, of slecht, te kunnen spreken. Voorwaar een betreuenswaardig tekort. Zo vaak wij, Hollanders, ons beheerst zwijgen onderbreken, klinkt er een eentonig gemompel, waarin de toonloze klinkers (stomme e's) rijk vertegenwoordigd zijn, en waarin de lettergrepen, die de klemtoon hebben, vaak hard worden uitgestoten, terwijl de overige worden ingeslikt.

Het ligt voor de hand te zeggen, dat dit aan onze taal ligt. Dat het Nederlands een taal is, die eentonig, dof en murmelend klinkt. Wanneer wij dit opperen, vergeten wij echter één ding: de taal is het stelsel, dat in al wat door een bepaalde groep van mensen wordt gesproken, herkenbaar is. Die taal is gegroeid en groeit nog, terwijl men haar spreekt, doordat men haar spreekt; en zó als men haar spreekt, zó wordt zij.

Goed, zal men misschien zeggen, maar de Nederlandse taal is nu eenmaal op een bepaalde wijze gegroeid, daar zijn wij zelf geheel onschuldige aan. Die erfenis van toonloze klanken van verschillende herkomst (denk aan woorden als: gelukkige, verrukkelijke) hebben wij moeten aanvaarden, en zij maakt het ons onmogelijk, zo klankrijk te spreken, als wij wellicht anders zouden hebben gedaan.

De Phonologie, een nieuwe wetenschap, die zich met het onderzoek van de eigenschappen der klanken van taalkundig standpunt, bezighoudt, maakt van elke taal een z.g. inventaris op. Prof. Van Ginneken deed dit voor het Nederlands. Het Nederlands blijkt te bezitten een regelmatig klinkerstelsel, met vrij veel aa-, ee-, ie- en oo-klanken, n.l. elk ongeveer 6 % van alle klinkers, dus tezamen al een vierde deel van het geheel vormend. Weliswaar overwegen de doffe, z.g. korte klinkers, doch alleen voor a tegenover aa is dit verschil aanzienlijk. De stomme e's vormen tenslotte bijna 30 % van alle klinkers. Ruwweg zijn dus in gesproken Nederlands de aantallen van heldere en doffe klinkers en van stomme e's aan elkaar gelijk. Van een overheersing van de laatste groep kan dus pas sprake zijn, als door een achteloze slappe uitspraak de korte klinkers en misschien zelfs sommige lange klinkers hun karakter verliezen en toonloos, kleurloos, worden. Inderdaad is dit een veel voorkomende fout.

Gaan wij nu onze medeklinkers na, die, zoals bekend is, onwelwillende vreemdelingen door een schrapen van de keel menen te karakteriseren, dan vinden wij, weer bij Van Ginneken, slechts ruim 4 % g's en ch's, berekend op alle klanken tezamen, klinkers en medeklinkers. Veel meer overwegen de z.g. tongpunt-gehemelteklinken: n, t, d, l, s. Wij mogen dus verwachten, dat deze, tezamen met aa, ee, ie en oo, waarbij zij zich goed aansluiten, aan onze taal in hoofdzaak haar karakter zullen geven. Zij zullen dit ook doen, mits zij behoorlijk en krachtig worden uitgesproken. Talrijke ontsparingen dreigen hierbij echter. Hoe vaak beweegt de tongpunt zich traag, bereikt

niet de plaats achter de tanden, waar zij het medeklinker-gebaar uitvoeren moet, maar stelt zich tevreden met een meer achteraan gelegen plaats. Dit „binnensmonds” spreken is lelijk voor t, d, n, hinderlijk voor s, z, l. De binnensmondse s gaat lijken op de beginklank van chocola. Voor de l dreigt bovendien gevaar van een andere zijde. Een l gesproken met slappe mond-wanden is de beruchte dikke l, die we als kenmerk plegen te beschouwen van elkaars dialect.

Er is meer. Het is bekend, dat klanken, die opeenvolgend worden uitgesproken, elkanders invloed ondervinden, een feit, dat opzichzelf volkomen begrijpelijk en geoorloofd is. Het blijkt echter, dat een uitspraak des te onbeschaafder aandoet, naarmate de spreker zich minder tegen deze invloed verzet.

Wat de eigenlijke uitspraak betreft, blijkt dus, dat niet de Nederlandse klanken ongunstig zijn, maar wel vaak de wijze, waarop wij deze doen horen.

Richten wij nu een ogenblik onze aandacht op de melodie van het gesprokene. Ik kan mij voorstellen, dat het gebruik van het woord melodie in dit verband bij dezen of genen al verwondering wekt. Als wij Hollanders spreken, doen wij dat toch „gewoon”, en zingen daarbij niet, zoals de Fransen, die wij aan hun zangerig spreken op afstand kunnen herkennen. Inderdaad, in het Frans zijn de intervallen groter. Toch eist de gewone Nederlandse spraak eveneens melodie. Het is nodig, dat de hoogte van de stem zich op een bepaalde wijze op en neer beweegt. Wordt dit onderdrukt, zoals door een misplaatste zelfbeheersing het geval kan zijn, dan verbleekt de inhoud van het gesprokene, de werking ervan op den hoorder verzwakt, ja, het kan zo ver komen, dat de inhoud aangetast wordt en misverstanden ontstaan.

Hoe kan men bereiken, dat wat men spreekt de vereiste melodie heeft? In het algemeen kan men zeggen, dat een harmonische persoonlijkheid zonder meer over een behoorlijke en aantrekkelijke spreekmelodie beschikt. In de stem uit zich vooral het gevoelsleven, onze stemmingen en emoties klinken in de stem, en delen zich op deze wijze mee aan den hoorder. Hier zal de Hollander uit angst voor een teveel, licht ingrijpen, met als gevolg een stijve, kunstmatige melodie, die in plaats van de emoties te verbergen, aan een goed verstaander en emotie en reactie daarop, verraadt.

Spreeken, zowel het vormen van spraakklanken als het zinnol versterken en verzwakken, verhogen en verlagen van de stem, is niet anders dan een samenstel van motorische prestaties, van spierwerkingen. Nu is vooral in de laatste tijd erkend, welk een belangrijk deel van onze persoonlijkheid door onze psychomotoriek wordt gevormd. Beweging is leven. Dit beginsel heeft erkenning gevonden in de beoefening van sport, de oefening der grote lichaamsspieren, waarvan de vormende invloed, volstrekt niet alleen op het lichaam, maar vooral ook op het karakter, op de gehele persoonlijkheid, algemeen bekend is.

Welnu, voor de oefening van de spraak- en stemspieren geldt hetzelfde, in niet mindere mate. Het gebruik van deze spiertjes heeft een zeer gunstige terugslag op de persoonlijkheid. Terwijl wij bij de grote spieren ons deze terugwerking vooral langs de weg van de tastzin moeten verklaren, worden bij het spreken de eigen prestaties met de tastzin, maar vooral ook met de

gehoorszinnig genoten, waardoor zij een intens geluksgevoel kunnen verschaffen. Bovendien kan men door middel van de gehoorszinnig natuurlijk ook van elkaars klanken genieten. Natuurlijk is daartoe nodig, dat de voortgebrachte klanken aan zekere eisen voldoen, en uit het kringetje, waarin onze redenering zich thans beweegt, kan slechts oefening, bewuste, kritische oefening, ons bevrijden.

Dit nu, is juist het gebrek van den Hollander. Hij oefent zijn spreken niet. Niet op de lagere school, niet in de middelbare school, niet aan de universiteit. Met uitzondering van hen, die zich aan toneel of voordracht gaan wijden, wordt het Nederlands spreken door niemand geoefend.

Dit feit is verwonderlijk, eensdeels omdat andere volken het spreken van hun taal wel algemeen en stelselmatig oefenen (Fransen, Duitsers, Italianen, Amerikanen, Engelsen, enz.), anderdeels, omdat de Nederlander, zodra hij een vreemde taal gaat spreken, zich die oefening ook gewillig oplegt.

Hoe komt het, dat wij het Nederlands spreken niet oefenen? Waarschijnlijk is dit een overblijfsel uit vroegere tijden.

Het Nederlands was volkstaal, in de slechte zin. De geleerden bedienden zich van het Latijn. Het hof, de adel, de aanzienlijken spraken Frans. Men nam voor zijn kinderen een Franse gouvernante, later ook wel een Engelse, desnoods zelfs een Duitse, en meende hun daarmee het verwerven van cultuur te verzekeren.

De tijden zijn veranderd. Het Nederlands is volkstaal, in de goede zin. Het gehele Nederlandse volk spreekt Nederlands, in alle omstandigheden (denken wij ook nog aan Vlaanderen en Zuid-Afrika, waar de belangstelling voor het Nederlands sterk is opgeleefd). Er wordt wetenschappelijk en plechtig, artistiek en intiem Nederlands gesproken. Maar wij hebben nog niet geleerd op welke wijze wij het Nederlands in verschillende omstandigheden hebben te hanteren.

Wij kennen niet de rhythmien, die onze taal op haar statigst en plechtigst doen klinken. Wij weten niet, hoe ver wij gaan kunnen met onze stembuiging, om bij een maximale melodiusheid, alle schijn van onoprechtheid veilig te vermijden. Wij hebben niet beproefd in hoeverre wij ons sterkteaccent, dat ons spreken kort en krachtig, maar ook hortend en stotend doet zijn, in bepaalde gevallen kunnen temperen, zonder week te worden.

Wij bezitten slechts onze toneelspelers en voordrachtskunstenaars, die door hun bijzondere aanleg in staat zijn onze taal te geven, wat haar toekomt. De kloof tussen deze enkele begaafden en geoefenden en de talrijke overigen, minder begaafd en ongeoeffend, gaapt wijd. Slechts stelselmatig oefenen en toetsen van het spreken der grote meerderheid, kan deze kloof verkleinen.

Alle begin is moeilijk. Ook van mensen, die het in theorie met het bovenstaande geheel eens zijn, hoorde ik vaak, dat het niet mogelijk zou zijn, dit oefenen op grote schaal aan te vatten. Bij wie zou men beginnen? Bij de studenten, die later leraar, advocaat, arts, geestelijke worden? Hun programma is overladen. Wat hun hier geboden zou moeten worden, past niet in het kader van een bepaalde Faculteit; nog erger, het is geen wetenschap: het voert tot kunnen en niet tot kennen. Ook schrikt men er voor terug een toneelspeler, die, in plaats van de gebruikelijke wetenschappelijke bagage, slechts doorvoelde en doordachte kunst brengt, in het wetenschap-

pelijk milieu op te nemen. Anderen menen, dat de studenten eigenlijk al te oud zijn om zich een nieuwe wijze van spreken eigen te maken: men moet beginnen bij het jonge kind op de lagere school. Maar hoe deze kinderen te bereiken, als ook de onderwijzers door hun leeftijd en beperkte opleidings-tijd zich weer aan beïnvloeding onttrekken?

De oplossing schijnt te liggen in het scheppen van vrije oefeningsmogelijkheid op ruime schaal, buiten elk verband met bepaalde opleidingen. Wat tenslotte in de programma's van lagere en hogere scholen zal worden opgenomen, moet aan de betreffende autoriteiten worden overgelaten.

Thans is noodig, dat oefeningsmogelijkheid geboden wordt aan ons volk in zijn geheel. Hier is het nuttig, ons even te herinneren, hoe het oefenen der grote spieren, de sport, zijn plaats in het leven van het Nederlandse volk heeft veroverd. Er werden verenigingen opgericht, sommige van een algemeen, andere met een meer speciaal karakter. Er werden demonstraties gehouden, om belangstelling te wekken. Er kwam steun van overheidswege en van particuliere zijde. Op volkomen dezelfde wijze, aangepast aan de moderne tijd, stelle men zich voor het tot stand komen van stelselmatige en algemene oefening van spreken en zeggen, de oefening van een groep kleine spiertjes, welker verrichtingen voor individu en groep van zo buitengewoon groot belang zijn.

Bij alle overeenkomst tussen beide soorten oefening, die van talrijke groepen grote spieren, en die van de beperkte groepen der stem- en spraakspiertjes, bestaat tussen beide toch ook een belangrijk verschil. Dit betreft het patroon der oefeningen, het oefenmateriaal, dat in het eerste geval vrijwel volkomen internationaal, in het tweede geval zuiver nationaal is.

Om onze stem- en spraakspieren te oefenen zullen wij gebruiken de Nederlandse taal, datgene, waarin onze volksaard zich op zijn krachtigst uit. Deze oefeningen zijn dus een nationaal belang in dubbele zin: zij komen ons volk ten goede op de bovenbeschreven wijze, geheel overeenkomstig aan wat geschiedt bij de beoefening van sport, in de tweede plaats echter wordt het contact tussen volk en taal, de cultuur dus, er door verlevendigd en verdiept.

Maar de praktische uitvoering De praktische uitvoering wijst zich, zoals steeds, vanzelf. Men vorme kringen, liefst onder leiding. Men eise van de leiders niet, dat zij volmaakt zijn en als zodanig door ieder worden erkend. Dan vindt men geen leiders. Een ieder, die door aanleg en opleiding zijn spreken geoefend heeft, bezit waardevolle hoedanigheden, waarvan degenen, die hij onder zijn leiding wil nemen, groot nut kunnen hebben. Dit geldt zowel voor de uitspraak als voor de zegging. De éne kring zal dus als oefenstof kiezen: het lezen van een bepaalden schrijver, of groep van schrijvers. Een andere kring zal zich allereerst willen oefenen in de voordracht van zakelijke of politieke betogen. De éne zal lezen, de andere vrij spreken als uitgangspunt kiezen. Men zoek verbinding met het leken-tonoel, dat een zo verwante doelstelling heeft. Men ga na, welk verband er bestaat tussen het Nederlandse Volkslied en de Nederlandse spreekwijze. Men roep de steun van de Radio in.

Het kan niet anders, of deze beweging, die zo volkomen schijnt te passen in deze tijd, en die zo ruim is, dat zij onder alle mogelijke leuzen door alle mogelijke groepen kan worden bevorderd, zal zich, indien eenmaal een

begin gemaakt is, gezond en als vanzelf ontwikkelen. Moge dit begin spoedig gevonden worden

Men mene niet, dat zij tegen onze volksaard ingaat. Wij zullen zwijgzaam blijven. Maar hoe veel waardiger zal ons zwijgen zijn, in het bewustzijn te kunnen spreken.

Amsterdam, 5 Juni 1936.

De Middelbare School voor Meisjes

door Dr. I. M. GRAFTDIJK.

De regeling van toelating, leerplan en eindexamens van de Middelbare School voor Meisjes bij ministeriële beschikking van 22 Februari 1935 en de toekenning van rechten aan het diploma van de door den Minister erkende scholen, hebben deze school in het centrum van de belangstelling van Ouders en Opvoeders geplaatst. Vandaar dat ik gaarne de uitnodiging van de Redactie aanvaardde, om een artikel aan deze school te wijden, waarin uitvoeriger dan in het in de couranten ingezonden stuk van de vereniging van Directrices dezer scholen mogelijk was, de plaats wordt aangegeven, die deze school in de samenleving inneemt sedert de stichting van de 1e school van dit type.

In de wet op het Middelbaar Onderwijs van 1863 staat over de M. S. v. M. alleen:

De inrichting van Middelbare Scholen voor Meisjes, door gemeentebesturen, provinciën of bijzondere personen met of zonder subsidie te stichten, wordt aan de stichters overgelaten behoudens voorwaarden, aan verleende subsidies te verbinden.

Na de invoering van de wet werd de 1e M. S. v. M. opgericht te Haarlem in 1867. Dat de Regering dit Onderwijs voor Meisjes gunstig gezind was, blijkt wel uit het voorstel op de begroting van 1870, om aan genoemde school een subsidie van f2000.— toe te kennen, omdat „de Regering daardoor een bewijs wilde geven, dat de ijverige en tot dusverre vol goede uitslag bekroonde pogingen dier Gemeente, om ook meisjes de voordelen van het M. O. deelachtig te doen worden, door de Regering werden gewaardeerd”. Andere gemeenten volgden het voorbeeld van Haarlem, zodat er in 1884 13 M. S. v. M. waren, waarvan er negen een regeringssubsidie ontvingen. Helaas bleek het in dat zelfde jaar, dat de waardering van de Regering niet werd gedeeld door de meerderheid der 2e Kamer, die een amendement aannam, om de subsidie aan deze scholen te schrappen. Sedert dien hebben alle pogingen gefaald, om voor de M. S. v. M. subsidies te krijgen.

Welk onderwijs nu werd op de M. S. v. M. gegeven? Men ging uit van de vraag: Welke vorming heeft het meisje nodig, om later haar taak als vrouw en moeder in een beschaafd gezin naar behoren te kunnen vervullen. Aan opleiding voor een beroep werd toentertijd niet gedacht. De grote verandering intussen in de maatschappelijke positie van de vrouw maakte, dat voor meisjes niet meer volstaan kon worden met scholen, die haar enkel de algemene ontwikkeling gaven, nodig geacht voor het beoefenen der huisvrouwelijke plichten. En zo kregen de meisjes dan toegang tot H. B. S. en Gymnasium. Het aantal meisjes, dat het onderwijs aan deze scholen volgde, nam geleidelijk toe, maar bleef tot omstreeks 1900 gering, daarna zette de sterke stijging in. Behoorden de meisjes uit gegoede stand, die een opleiding kregen voor een beroep, in het begin tot de uitzonderingen, langzamerhand voldeden de Ouders dezer meisjes meer en meer de noodzakelijkheid, hun dochter een dusdanige opleiding te doen geven. Daarnaast kan als een tweede oorzaak van de toename zowel van jongens als meisjes op de middelbare scholen de eis genoemd worden: Gelijk recht voor de kinderen van alle standen op voortgezet onderwijs.

Welke gevolgen hadden deze veranderingen voor de M. S. v. M.? Het aantal leerlingen vertoonde schommelingen, maar bleef stijgen. Ook deze scholen bleven geen standenscholen, maar werden bevolkt door meisjes uit alle kringen der samenleving. Onderwijs, dat tot strekking had, algemene ontwikkeling van de a.s. huisvrouw, bleek zonder ingrijpende wijzigingen een goede voorbereiding te geven tot vele beroepen. Maar de moeilijkheden kwamen, toen de maatschappij steeds meer waarde ging hechten aan diploma's met rechten. De leerkrachten van de M. S. v. M. zagen in, dat het blijven voortbestaan der scholen afhankelijk zou zijn van het verkrijgen van rechten en hiermee hing weer samen het streven naar een meer uniform leerplan. In 1908 stelde de Algemene Vereniging van Leraren een Commissie van Bijstand in voor de M. S. v. M. Het is hier niet de plaats, uitvoerig het belangrijke werk van deze Commissie na te gaan. Succes had ze bij het verkrijgen van rechten van particuliere zijde, niet bij de Regering. Nog in 1919 geeft de Minister in de memorie van Antwoord op het Wetsontwerp betreffende Wijziging en Aanvulling der wet op het M. O. (18 Juni 1919) te kennen, dat de regeling van de M. S. v. M. moet wachten op de algehele herziening der wet op het M. O.

De Onderwijsraad, die zich in 1920 bezig hield met het ontwerpen van een nieuwe wet op het M. O., nodigde in Mei 1920 de dames A. C. v. d. Bergh, I. Heijermans, E. C. Knappert, M. E. H. Sandberg-Geisweit van der Netten en I. M. Graftdijk uit, zitting te nemen in een commissie van advies betreffende regeling van het Middelbaar Onderwijs voor Meisjes. In 1921 werd een wetsontwerp op het M. O. door Minister de Visser ingediend, waarin de inrichting van de M. S. v. M. geregeld werd, en rechten, toe te kennen aan het diploma, in uitzicht werden gesteld.

De vereniging van Directrices van Middelbare Scholen voor Meisjes, op initiatief van de Dames A. Gratama, H. J. M. A. Barger en C. Farret opgericht in 1921, heeft zich in afwachting van de wettelijke regeling, direct tot taak gesteld, het verkrijgen van een uniform leerplan voor de verplichte vakken en een uniform eindexamen. Hierin ondervond zij grote steun van de Inspecteurs van het M. O., in het bijzonder van den Inspecteur G. Bolkestein, die ook in woord en geschrift opkwam voor de M. S. v. M. De Vereniging had succes, er kwam een uniform leerplan en een uniform eindexamen tot stand, dat door de meeste scholen aanvaard werd. Wel wensten enkele scholen haar vrijheid niet prijs te geven voor voordelen, die nog in de lucht hingen. Zij hadden echter ongelijk. Al bleef de wet op het M. O. uit, al kwam men niet verder dan tot ontwerpen van wet, toch werd het doel bereikt. Zeer zeker is het aan de samenwerking der scholen te danken, dat binnen het kader van de wet van 1863 een regeling tot stand kwam.

In de staatscourant van 22 Februari 1935 komt onder het hoofd Middelbare scholen voor Meisjes de beschikking van Minister Marchant:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

Gezien de artikelen 21 en 78 der Middelbaar Onderwijswet

Heeft goedgevonden: vast te stellen de navolgende voorwaarden, waaronder aan middelbare scholen voor meisjes nader te bepalen rechten kunnen worden toegekend. Daaronder volgen de voorwaarden voor toelating, cursusduur, leerplan, bevoegdheden der docenten en eindexamen.

Welke veranderingen bracht dit voor de scholen, die de leerlingen toelieten op een verklaring van het hoofd van de school? Ze moesten in het vervolg een onderzoek instellen naar de kennis van de Nederlandse taal. Wat leerplan, urentabel en eindexamen betreft, laat de Minister aan de scholen een veel grotere vrijheid dan het uniforme leerplan en eindexamen der Vereniging van Directrices gaf. Van de 136 verplichte lesuren in de 5-j. cursus verdeelt de Minister er 136 onder de 13 verplichte vakken. De 20 overige mogen verdeeld worden over verplichte en onverplichte vakken. Voor het geven dezer laatste is de goedkeuring van den Minister vereist, behalve voor godsdienstonderwijs. De bevoegdheden der docenten komen overeen met die van de H. B. S. met 5-j. cursus, alleen voor wis-, natuur- en scheikunde kan volstaan worden met de acten M. O., K I en K III. Het eindexamen omvat de Nederlandse, Franse, Engelse en Duitse taal en letterkunde, aardrijkskunde en geschiedenis. Hieraan kunnen desgewenst, met goedkeuring van den Minister, andere vakken toegevoegd worden. De samenwerkende scholen kregen de erkenning na een kleine wijziging in leerplan en urentabel.

De vrijheid, die de Minister de scholen heeft gelaten, maakt dat elke school rekening kan houden:

- 1e met aanleg en ontwikkeling van de leerlingen in verschillende delen van het land,
- 2e met bijzondere eisen van stad of streek,
- 3e met de persoonlijke aanleg van de leerlingen door het facultatief stellen van vakken in de hogere klassen.

Dat alle docenten de M. O.-bevoegdheid moeten hebben en wel de hoogste bevoegdheid, behalve dan voor wis-, natuur- en scheikunde, sluit in, dat de methode van onderwijs op de scholen het zelfstandig leren denken en werken van de leerlingen tot doel zal hebben.

Waarom verder het onderwijs op de M. S. v. M. zo bij uitstek *het* onderwijs voor een groot deel der vrouwelijke jeugd mag heten? Omdat dit onderwijs rekening houdt met de vrouwelijke psyche en de ontwikkelingsperiode van het meisje van 12—18 jaar.

Heijmans kwam in zijn *Psychologie der Vrouwen* o.m. tot de volgende conclusies:

De aanleg van de meisjes is meer literair dan wiskundig; het meisje heeft meer belangstelling voor het concrete dan voor het abstracte en het is juist met deze psychologische- en physiologische eigenschappen, dat dit onderwijs rustig rekening houdt.

Van de stichting der scholen af neemt de taal en letterkunde der vier moderne talen de centrale plaats in het onderwijs in, daarna komen aardrijkskunde, geschiedenis en plant- en dierkunde. Aan wis-, natuur- en scheikunde en boekhouden wordt een bescheiden plaats gegeven, zodat voldoende tijd overblijft voor handtekenen, kunstgeschiedenis, handwerken en lichamelijke oefening. Het beperkte aantal uren, aan wis-, natuur- en scheikunde gegeven, sluit uiteraard niet uit, dat getracht wordt, ook aan deze vakken het hun toekomende recht te laten wedervaren. Gebeurde dit niet, dan zouden de leerlingen, die doorgaan voor analyste, leraars bij het nijverheidsonderwijs, onderwijzeres, Montessorileidster of die de lessen aan de Academie voor Lichamelijke Oefening gaan volgen, daar grote nadelen van ondervinden.

Als niet verplichte vakken worden gegeven godsdienstonderwijs, bijbelkennis, zang, opvoedkunde, hygiëne en kinderverzorging.

De rechten, aan het diploma toegekend door de Regering en van Particuliere zijde, zijn te vinden aan de voet van dit artikel. Enkele wil ik nader beschouwen. Uit de bevoegdheid tot het afleggen van de examens ter verkrijging van de akten van bekwaamheid voor M. O. volgt, dat de algemene vorming voldoende wordt geacht voor de studie voor middelbare acten. De vrijstellingen bij het extranéi examen (gelijk staande met eindexamen H.B.S. B met 5-j. c.) en bij het staatsexamen (gelijk staande met eindexamen gymnasium) maakt het voor de leerlingen, die na het behalen van het diploma een universitaire studie begeren, mogelijk, al hun tijd te besteden aan de vakken, die ze op de school niet of niet voldoende leerden. Hierdoor is de

M. S. v. M. natuurlijk niet geworden een voorbereidende school voor de universiteit. Meisjes, die al jong de verwachting wekken, dat ze geschikt zullen zijn voor studie, horen op H.B.S. en Gymnasium thuis. Zeker is ook voor velen dezer een meisjesschool gewenst, daar de gemengde scholen bij hun onderwijs uitsluitend rekening houden met de mannelijke jeugd, terwijl juist op de leeftijd van 12—18 jaar de ontwikkeling van het meisje zo geheel anders verloopt dan van den jongen. Maar hier overschrijd ik de grenzen, aan dit artikel gesteld.

Nog een enkel woord over de bijzondere M. S. v. M. In 1881 werd de 1e opgericht, in 1903 de 2e, in 1911 waren er 5, allen neutrale scholen. De oprichting werd bemoeilijkt door de financiële kwestie, immers subsidie kregen de scholen niet. Dit had tot gevolg, dat enige bijzondere — vooral de R.K. — U.L.O.-scholen voor Meisjes er toe overgingen, de cursusduur met twee jaar Middelbaar Onderwijs te verlengen. Zo bleef de subsidie voor de lagere klassen behouden. Voor deze scholen komt in de beschikking van den Minister de volgende overgangsbepaling voor: Mede kunnen in aanmerking komen voor erkenning de meisjesscholen die op 1 Januari 1935 bestonden uit een school voor uitgebreid lager onderwijs gevolgd door een tweejarige cursus voor Middelbaar Onderwijs.

Het Rooms Katholieke Middelbaar en Voorbereidend Hoger onderwijs voor meisjes is de laatste 10 jaren tot bloei gekomen. Hierbij komt een grote voorliefde aan de dag voor de Middelbare School voor Meisjes. Op 't oogenblik zijn er negen door den Minister erkende R.K. M. S. v. M.

Voor de Rooms Katholieke meisjes met eindexamen M. S. v. M. bestaat de mogelijkheid, aan de R.K. Universiteit te Nijmegen de theologisch maatschappelijke afdeling te volgen. Deze is geschikt om aan clerici zowel als religieusen en leken van beider geslacht een betere voorbereiding te geven tot hun latere maatschappelijke werkring als journalist, paedagoog, politicus, letterkundige, kunstenaar, sociaal leider enz. Voorwaarde voor inschrijving is het bezit van eindexamen gymnasium, H.B.S. of M. S. v. M. De volledige cursus duurt 2 jaren en kan door een examen worden afgesloten. In aansluiting met deze cursus hebben de Dames Kanunnikessen van het Heilig Graf het Hoger Instituut Maria Immaculata gesticht, dat in drie jaar de vrouw, die geen speciale graad of titel aan de Universiteit wenst te behalen, de vorming geeft, nodig om mede te werken aan de Katholieke Actie in al haar schakeringen.

De R.K. Universiteit is hierin de Openbare voorgegaan. Zou het ook niet op de weg van deze laatste liggen, een filosofisch maatschappelijke afdeling te stichten, die aan mannen en vrouwen, die voor hun later beroep wel geen universitaire graad nodig hebben, maar die door een paar jaar Hoger onderwijs meerdere geschiktheid krijgen voor hun werk, deze vorming geeft?

Uit de statistieken betreffende de bevolking der universiteiten blijkt

duidelijk, dat vele studenten ongeschikt zijn voor de lange universitaire studie. Ze gaan naar de universiteiten, omdat ze hogere vorming wensen dan H.B.S. of gymnasium kan geven, maar zijn in de verschillende faculteiten niet op hun plaats.

Zou de stichting van een tweejarige filosofisch maatschappelijke afdeling, die zonder veel kosten tot stand kan komen, geen oplossing kunnen zijn voor de universiteiten? Vele meisjes met diploma M. S. v. M. zouden in een dergelijke afdeling een gewenste voortzetting vinden van haar studie.

RECHTEN.

verbonden aan het einddiploma der erkende middelbare scholen
voor meisjes met 5-j. cursus.

- a. bevoegdheid tot het afleggen van de examens ter verkrijging van de akten van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs (art. 68 der middelbaar-onderwijswet).
- b. vrijstelling van het examen in de vier moderne talen en geschiedenis bij het staatsexamen (art. 12 der hoger-onderwijswet).
- c. vrijstelling van het examen in de vier moderne talen, de aardrijkskunde en de geschiedenis bij het extranei-examen (art. 55, tweede lid, der middelbaar-onderwijswet).
- d. vrijstelling van het examen in het lezen, schrijven, rekenen, de Nederlandse taal, geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur, Franse, Duitse en Engelse taal bij het examen voor apothekersassistente.
- e. vrijstelling van het examen voor klerk op de Departementen van Algemeen Bestuur te 's-Gravenhage.
- f. vrijstelling van het „voorexamen“ van het door de „Nederlandse Chemische Vereniging“ ingestelde examen ter verkrijging van het diploma voor analist.
- g. toelating tot het tweede leerjaar ener driejarige of tot het derde leerjaar ener vierjarige kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen.
- h. toelating tot de Rooms-Katholieke Leergangen te Tilburg.
- i. toelating tot het Hoger Instituut „Maria Immaculata“, verbonden aan de R.K. Universiteit te Nijmegen.
- j. toelating tot de Academie voor Lichamelijke Opvoeding te Amsterdam.
- k. toelating tot:
de School voor Maatschappelijk Werk te Amsterdam,
het Centraal Instituut voor Christelijk Sociale Arbeid te Amsterdam,
de R.K. School voor Maatschappelijk Werk te Amsterdam en te Sittard.
- l. toelating tot de Amsterdamse Grafische School.
- m. toelating tot de „Opleiding voor Bibliothecaresse aan een openbare leeszaal“.

n. toelating tot de „Opleidingscursus voor Montessori-leerkrachten te Amsterdam, 's-Gravenhage en Utrecht“.

o. toelating tot de R.K. Opleidingscursus voor Montessori-leerkrachten te Nijmegen.

p. benoembaarheid tot klerk ter Secretarie van de Gemeente Amsterdam.

r. toelating tot de middelbare Landbouwschool te Groningen.

Een bewijs van toelating tot de 4e klasse ener erkende middelbare school voor meisjes geeft:

#: bevoegdheid examen af te leggen voor de nijverheidsakten N.a. tot en met N.z., NVI en voor de aantekening op Na. Van deze akten moeten met name genoemd worden, die, welke bevoegdheid verlenen tot het geven van onderwijs in:

Na: vervaardigen van eenvoudige onder- en bovenkleeren en van huishoudgoed aan meisjesscholen.

Ns: fraaie handwerken en kunstnaaldwerk.

Nt: boetseren:

Aantekening op Na: dameskleermaken.

b. toelating tot het eerste leerjaar ener driejarige of tot het tweede leerjaar ener vierjarige kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen.

Een bewijs van toelating tot de 5e klasse ener erkende middelbare school voor meisjes geeft:

A. bevoegdheid examen af te leggen voor de nijverheidsakten NI tot en met NV, NVII, NVIII, NX, NXI, NXIX, NXX en voor de aantekeningen op akten NVII, NVIII, NXIX.

Van deze akten moeten met name genoemd worden die van onderwijs in:

NVII, huishoudelijk werk en wasbehandeling;

NVIII, koken;

NXI, lijntekenen, handtekenen en technisch tekenen aan meisjesscholen;

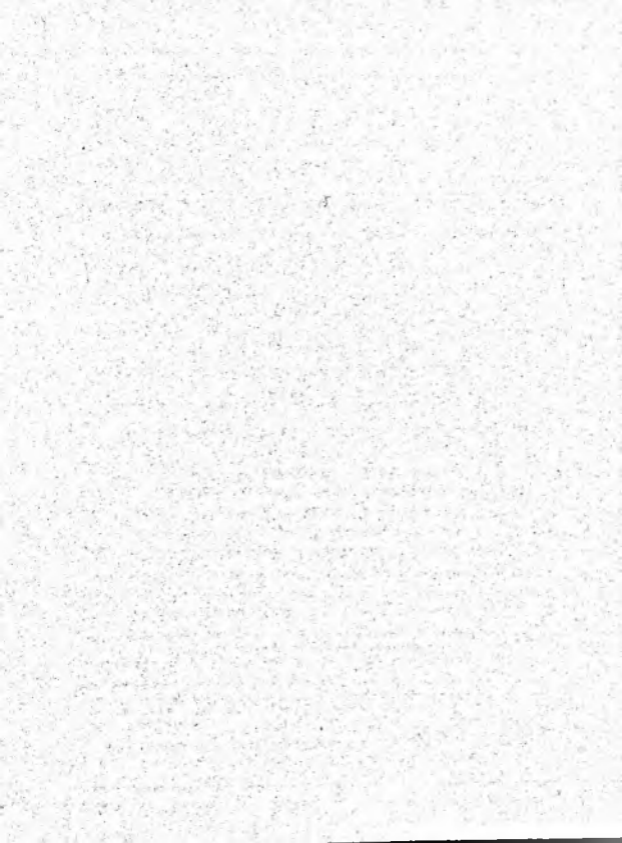
NXIX, landbouwhuishouden;

NXX, kinderverzorging en opvoeding;

Aantekening op NVII en NXIX, de theorie van huishoudelijk werk en wasbehandeling.

Aantekening op NVIII, en NXIX; de theorie van het koken.

B. toelating tot de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van :

**Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.**

Nieuwe afdeling :

**Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristische landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

**Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.**

VOLKS ONTWIKKELING

1712 3867

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKS ONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8,75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

INHOUD VAN AFLEVERING 11-12.

	Bladz.
Het openluchttoneel in Nederland, door H. J. van Wielink	345
Daltonisering van Werklozencursussen, door C. Schreuder .	380
Middelbaar Montessorionderwijs, door M. H. de Haan .	387
Boekaankondiging, door v. d. M.	396

Het openluchttoneel in Nederland

door H. J. VAN WIELINK.

I. INLEIDING.

In den beginne was het openluchtspel.

En is er wel schoner schouwspel — in de meest onmiddellijke zin van het woord — denkbaar dan dat van een groep mensen, uiting gevend aan wat de ziel ontroert en de geest beweegt in het zuivere woord en het van binnenuit gegroeide gebaar te midden van de onge-repte schoonheid van een stuk natuur, onder zacht wuivende bomen in een heuvelglooiing of tegen een stralend blauwe hemel op een groene wei? Hier wordt iedere onzuiverheid onmiddellijk gewroken, hier oogst de rhetoriek, die op het toneel nog schijn van waarheid kan ophouden, de hoon der onwaarachtigheid, hier vloekt het holle woord en het lege gebaar onherroepelijk tegen de zuiverheid van de natuur.

Als in de Grote Prairie in het hart van Amerika de zon z'n verzengende stralen weken lang heeft laten schijnen, de akkers verdroogd en de weiden verschroeid liggen, dan spelen de Indiaanse stammen hun heilige zonnedansspel. Dit primitieve drama met gezongen koren en muzikale begeleiding vordert een zeer samengestelde theatrale toetsel. Een kampcirkel wordt aangelegd die de hemelse horizon symboliseert, een hut wordt gebouwd die de aarde, „het verblijf der mensen” voorstelt en een altaar opgericht, de voorstelling van de hemel „het verblijf der goden.” De grond rondom de hut wordt bestrooid met kleurig zand in verschillende figuren, die een mystieke betekenis hebben; de lichamen der spelers zijn versierd met symbolische voorstellingen van zon, maan en sterren, terwijl zij om enkels en polsen kransen dragen, eveneens symbolen van den zonnegod. Het doel der ceremonie is het opheffen van bepaalde kosmische werkingen, die het gedijen van de oogst in gevaar brengen. De gehele actie culmineert in de aanval der dansers op de god, waarbij zij pogen hem de „dondervogel” die zich in zijn macht bevindt, te ontrukken. Na een hevige worsteling wordt de dondervogel bevrijd: nu kan de regen neerstroomen en de aarde bevruchten.

Zo „speelt” de primitieve mens van heden zijn diepste verlangens, zijn sterkste impulsen uit te midden van de natuur die zijn trouwe verzorger en zijn eeuwige vijand tegelijk is. Zo moet het ook in oer-oude tijden geweest zijn bij Japanners en Grieken, bij Germanen en Kelten. Bij eerstgenoemden — we zagen het reeds in onze beschouwing over „Volkstoneel” in de 16e jg. no. 7 — hebben de zonnespelen in de open lucht uitgevoerd, het aanzijn gegeven aan een toneelcultuur, die tot de belangwekkendste van alle tijden behoort. Bij de Grieken waren

het de mysteriën, die de weg naar een schitterende dramatische kunst openden. Van de aanvang af was ook hier de open lucht het schouwtoneel en het bleef dat ook toen in de 4e eeuw voor Christus het Griekse toneel op het hoogtepunt van zijn ontwikkeling stond en duizenden de prachtige amphitheatres vulden om mee te leven met de onvergankelijke spelen die Ayschilos, Sophocles en Euripides de mensheid geschonken hebben.

Her ontstaan der Katholiek-Christelijke spelen in de Middeleeuwen schijnt onze stelling te weerspreken. Maar men vergeet dan dat deze zijn ontbloeid aan een godsdienstoefening die op een veel hoger cultureel peil stond dan die der primitieve volken en niet meer in de open lucht werd uitgeoefend. Van de heidens-Germaanse, door het Christendom verdrongen godsdienstplechtigheden in de heilige wouden gevierd, maakte het „openluchtspel” echter wel degelijk deel uit, men denke b.v. aan het vruchtbaarheidsspel, waarbij men dansende om een bok, zingende en gebaren makende, de teelkracht van plant en dier trachtte op te wekken.

Maar ook in de Middeleeuwen neemt het openluchttheater weldra een grote plaats in. Als de spelen te omvangrijk worden en elementen krijgen, die met de heiligheid van de kerk strijden, als het aantal toeschouwers toeneemt, zodat ze in de enge ruimte om het middenschouwen plaats meer kunnen vinden, dan verhuist het spel naar kerkhof of marktplein. Nu kan het zich onbegrensd ontplooiën, ongelooflijk grote tonelen worden opgeslagen en honderden nemen deel aan de spelen, waarvoor de toeschouwers van alle dorpen in de omtrek toestromen. Dagenlang duren de Kerst-, Driekoningen-, Paasspelen etc. soms, die terwille van het weer naar de zomer zijn verplaatst. Soms worden hele pleinen als toneel ingericht, zoals b.v. in Luzern, waar men op het marktplein de verschillende plaatsen waar het Passiegebeuren speelt, in natura had voorgesteld.

De Renaissance, die, welke onvergankelijke waarden zij ons ook heeft nagelaten, niet kan ontkomen aan de gerechtvaardigde critiek dat ze al te veel wat op eigen bodem was gegroeid en aan een eigen, autochthone cultuur een rijke ontwikkeling had kunnen geven, heeft verstikt of verwrongen, heeft ook het openluchtspel in zijn bloei geknot. Het accent in de kunst werd verlegd van de gemeenschap naar het individu: niet wat voor de velen geschikt was, werd meer de hoogste waarde toegekend, maar wat de enkele uitverkorenen kon behagen. En zo ontstonden de schouwburgen met hun door de klassieke amphitheatres geïnspireerde bouw, waarin een uitgezochte schare ontwikkelden de nieuwe, op Latijns-Griekse cultuur geënte toneelkunst kwam genieten. Het openluchtspel werd het domein van de „mindere” man en verarmde en verkommerde en verloor alle aantrekkelijkheid.

Het toneel was een bedrijf geworden, dat in een zorgvuldig afgesloten ruimte zijn waar enkel te koop bood voor wie de steeds hoger wordende prijs er voor kon betalen. Voor het volk verloor het toneel zo niet alle waarde, dan toch veel van z'n betekenis.

In het begin van deze eeuw zien we echter weer pogingen ondernemen tot het opvoeren van stukken in de open lucht; eerst door beroepsgezelschappen, zomertroepjes die de zomermaanden op een dergelijke wijze productief wilden maken, later ook door leken.

II. DE EISEN VAN HET OPENLUCHTSPEL.

Voor we evenwel dit nieuwe openluchtoneel onder de loupe gaan nemen, willen we in vluchtige trekken duidelijk maken welke eisen het toneel in de openlucht stelt.

In de eerste plaats vraagt het een bijzonder stuk. Het realistische genre, dus de bekende werken van Ibsen, Hauptmann, Heyermans om enkele te noemen, de psychologisch breed uitgesponnen stukken als die van verschillende Franse schrijvers en bij ons die van Mevr. Simon—Mees, verder stukken, die hoewel niet tot genoemde soorten behorend, een afgesloten toneelruimte vragen, in gewone kamers e.d. spelen, kan men in de openlucht niet gebruiken. Wel geschikt zijn daarvoor die spelen, die groot opgezette en breed uitgewerkte conflicten uitbeelden — zoals Griekse drama's, trouwens voor de openlucht geschreven, — de middeleeuwse geestelijke drama's en ook de abele spelen als Esmoriet, en de kluchten uit de M. E. — verschillende spelen van Shakespeare b.v. Hamlet, *Midsummernightdream*, van onze zeventiende-eeuwers Hoofds *Granida*, van Vondel b.v. *Leeuwendalers*, Jozef in Dothan, Biederer's kluchten als „De klucht van de koe” — van Langendijk „Don Quichot” en „Krelis Louwen”, van de modernen Van Eeden's *Lioba* enz. Daar het aantal van dergelijke spelen echter tamelijk beperkt is, zal men speciale, voor de openlucht geschikte spelen moeten schrijven, hetgeen ook meer en meer geschiedt.

Uit het vorenstaande volgt direct dat de taalbehandeling bij het openluchtspel van bijzondere betekenis is. Lange ingewikkelde dialogen in gewone spreektrant passen niet in de openlucht. Men moet daar z'n stem zozeer uitzetten wil men verstaan worden, dat een gewoon gesprek volkomen gedenatureerd zou worden. De versvorm — althans gedragen proza — is er het meest geschikt. Spelers die zich voor het openluchtspel willen bekwamen, zullen dan ook de gewone gesprek-toon moeten vermijden en zich oefenen in het zeggen, het declameren van verzen, echter zonder rhetorische gezwellenheid natuurlijk. Wie in de open lucht spreekt moet voorts scherp articuleren; niet alleen dient hij de

klinkers hun volle waarde te geven, omdat deze door hun klankbeeld de stemming suggeren, maar ook de medeklinkers moeten puntig en scherp worden gevormd. Men behoeft niet bang te zijn voor de schijn van overdrijving: de verhoudingen in de openlucht — atmosferische en ruimtelijke — maken een krachtiger geluid, een raker klanktypering en een scherper ritmiek noodzakelijk.

Om in de open lucht met succes te kunnen optreden zal men derhalve moeten beschikken over een krachtige en verdragende stem, men zal een fijn gevoel voor de klankverhoudingen in en het ritme van de taal moeten bezitten en door studie onder deskundige leiding het scherp gearticuleerde gebruik van zijn stem en het vermogen, om aan zijn klank- en ritmisch gevoel uitbeelding te geven, moeten verfijnen.

Terwijl in het realistische toneel gebaar en mimiek een betrekkelijk bescheiden rol naast het woord vervullen en men zich voortdurend moet hoeden voor een teveel, vraagt het openluchtspel, dat we niet zonder reden in de aanvang zo nadrukkelijk „schouwspel” noemden, een veel krachtiger geaccentueerd gebaar en veel scherper getekende mimiek. Niet zonder reden zetten de Griekse spelers — die zo we zagen in de openlucht optreden — zich veelal een masker op het hoofd. Zij konden daardoor aan hun kop een veel sterker uitdrukking geven; wel verloren zij daardoor de mogelijkheid om de wisselende stemmingen door mimiek te verbeelden, maar zij wonnen daardoor dat het hoofd-karakter van hun mimiek zeer scherp tot uiting kon komen. Men heeft ook in deze eeuw enkele malen met maskers in openluchtspelen ge-experimenteerd, maar het is toch bij schaarse pogingen gebleken.¹⁾ De Griekse maskers waren fantastisch groot en fors van lijn, met zware verhoudingen, zo dat de expressie tot in de verste hoeken van de grote amphitheatres duidelijk waarneembaar was. Ditzelfde principe geldt ook voor de gelaatsmimiek. Die zal nadrukkelijker moeten zijn dan op de planken, krachtiger in het gezicht gesneden, om voor alle toeschouwers volkomen tot haar recht te komen.

Een zelfde eis moet men aan de gebaren stellen. Zij mogen geen bescheiden accenten van de dialoog zijn, maar moeten zelfstandige beeldingen worden van de gedachten en gevoelens die de speler op den toeschouwer heeft over te dragen. De bewegingen zijn groter van

¹⁾ Dirk Coster schreef in „De Stem” jg. 1923 pag. 831 naar aanleiding van het Delftse Torenspeel: „Hier is de plaats, waar twee tot nog toe machteloze verlangens zich harmonisch zullen verwelkelijken kunnen: Het masker en het expressionisme.... Het kan aan de nietigheid der menselijke figuurtjes de symbolische nadruk geven, die nodig is om niet te vervluchtigen, die nodig is om de majesteit van het menselijk gebaar te handhaven in deze ruimte en ondanks die ruimte — de majesteit van die kleine diert dat denken kan.

lijn, breder van gebaar, expressiever; ze hebben op zichzelf wat te zeggen.

In nauw verband met het vorige staat de grimering. Terwijl de eis van een zeer expressieve mimiek ogenschijnlijk naar een scherp ge-grimeerde kop heenwijst, blijkt toch bij enig nadenken dat men op deze wijze juist het tegendeel bereikt. De grimeerkunst immers is geheel ingesteld op onze tonelen met hun voortdurende kunstbelichting. Een gegrimeerde kop in de openlucht verliest vrijwel alle karakter, ja dreigt al gauw belachelijk te worden. Grime en daglicht zijn twee elementen die elkaar uiterst slecht verstaan. Het is dus zaak zoveel mogelijk met een blanke kop te spelen en ook zo min mogelijk van pruiken e.d. gebruik te maken. Niet zonder reden hebben de Tegelse passiespelers het voorbeeld hunner Oberammergauer geloofsgenoten gevolgd en hun haar en baard laten groeien. Bij hun vroegere optreden hadden zij kunnen constateren dat al dat pruiken- en baardengedoe in de openlucht het effect bederven.

Ook de costumering vraagt een eigen zorg. Men kan de gewone theaterkleding niet gebruiken — stof en kleur daarvan vragen een felle belichting om te schijnen wat ze niet zijn. In de open lucht moeten normale stoffen en daglichtkleuren worden gebezigd — hetgeen de costumering van een openluchtspel veel duurder maakt dan een gewone toneelvoorstelling.

We moeten het bij deze enkele aanduidingen laten, in een vakblad zouden we op al deze zaken natuurlijk uitvoeriger ingaan, maar hier mogen we volstaan met het aangeven der principiële verschillen.

IV. DE SPEELPLAATS.

Eén punt dienen we nog in 't kort te bespreken, n.l. de vraag, waar gespeeld zal worden. De Griekse drama's werden, zoals reeds enkele malen is gezegd, opgevoerd in een amphitheater, een openlucht-schouwburg, met een groot bouwsel op de achtergrond, een paleis, eventueel een tempel voorstellende, waarvoor op een breed en tamelijk diep platform de voornaamste scènes werden gespeeld. Van dit platform daalden trappen aan weerszij naar de middenruimte, waar in het midden een altaar stond. De beide speelplaatsen, rondom door trapsgewijze oplopende banken omgeven, waren dus organisch met elkaar verbonden en zo kon men zich vrij bewegen over een tamelijk grote ruimte. Door het bouwsel op de achtergrond, kreeg het oog een rustpunt, zodat de aandacht op het spel werd geconcentreerd. Echter er ontstond op deze wijze een scheiding tussen natuur en theater: de beide overkoepelende hemel was vrijwel het enige bindende element.

In de primitieve tijden en streken speelde men in de open lucht

zonder meer, op een plaats in bos of op het vrije veld. In de middeleeuwen koos men in de aanvang het kerkplein of een marktplein, waar of de kerk of een of meer grote gebouwen een natuurlijke afsluiting van de schouwplaats vormden.

Alle drie vormen vindt men in de hedendaagse openluchtopvoeringen terug. Op verschillende plaatsen heeft men openluchttheaters gebouwd in de trant van de Griekse, waarbij dus amphitheater en speelplaats een van de omgeving afgesloten geheel vormen. Soms zelfs is de toeschouwersruimte — als b.v. in Oberammergau — overdekt en krijgt men een schouwburg die het midden houdt tussen een stadstoneelzaal en een Grieks amphitheater.

Op andere plaatsen speelde en speelt men in de vrije natuur op een uitgezocht plekje, waar wat bomen of een heuvelhelling een geschikte achtergrond vormen en ook overigens een natuurlijke afsluiting is. Een dergelijke speelplaats heeft niet dat gerief dat de hiervoor genoemde theaters bieden — die — dit tussen haakjes, evenals de stadsschouwburgen bedrijven zijn geworden, die trachten door „service” hun klanten te lokken en behouden. Maar een plekje in de vrije natuur heeft ontegenzeggelijk dit voordeel dat men inderdaad in een geheel eigen sfeer geraakt en indien het spel bij de omgeving past en de spelers er in slagen de zuivere toon te vinden, die zulk een natuurtoneel vraagt, zal de indruk zeker veel dieper kunnen zijn dan in de vorengenoemde theaters.

Soms wist men op een gelukkige wijze de beide vormen met elkaar te verbinden. Een voorbeeld van algemene bekendheid daarvan is het openluchttheater in Valkenburg, waar men er in geslaagd is een prachtige achtergrond voor het spel te vormen uit de rotswand, waaromheen in een halve cirkel tegen een hooger de zitplaatsen der toeschouwers liggen; het spel voltrekt zich zo in een natuurlijke omgeving van met bomen en struiken beplante rotsen. Het Passie-theater te Tegelen is een ander voorbeeld. Op enige meters afstand van een kleine, halve-cirkelvormige vijver rijst daar een mergelstenen muur op die het orkest aan onze ogen onttrekt en de kleedkamers verbergt. Links en rechts zijn doorgangen en daarnaast voeren rustieke trappen de heuvel op, waarop men een brede en tamelijk diepe speelvlakte heeft gemaakt, die enige honderden spelers voldoende ruimte biedt om zich er op natuurlijke wijze te bewegen. In het midden daarachter bevindt zich een naar voren open gebouw waarin de vergaderingen van de Hoge Raad der Joodse Priesters worden gehouden, links ziet men het paleis van Pilatus, terwijl rechts dat van Herodes is opgetrokken, symmetrisch geplaatst en gelijkvormig van ommelijn, maar toch verschillend van gevel-indeling en daardoor karakteristiek voor de verschillende figuren die er in heten te

wonen. Het zoëven genoemde oppervlak loopt zonder afscheiding over in de beboste heuvelroning die het hele openluchttheater omgeeft en dat maakt een natuurlijk opkomen der spelers van verschillende kanten zeer gemakkelijk, terwijl men bovendien gelegenheid heeft ook buiten het eigenlijke speelvak zich te bewegen; zo speelt zich de scène in de Hof van Olijven, rechts van het speelvak af, op een plateau tussen struiken en boomen, terwijl bij de kruisdraging de stoer, achter opkomend door twee russen de zoëven genoemde gebouwen gelegen doorgangen, zich rechts naar het beneden-toneelvlak begeeft en daarna links de heuvel weer opstijgt naar de zich daar bevindende heuvel van Golgotha.

We hadden het voorrecht zowel het Oberammergauer als het Tegelse passiespel te zien, maar aarzelen geen moment om aan de toneelbouw in het Limburgse dorpje, hoewel veel minder rijk en gerieflijk, verre de voorkeur te geven; het heeft veel meer sfeer.

Van het stadsbeeld is op uiterst gelukkige wijze gebruik gemaakt door de regisseurs van de Studentenspielen te Delft, waarop we nog uitvoerig terugkomen. Verder bij de opvoeringen van Mariken van Nymweghen in 1935 te Nijmegen. Een ander beroemd voorbeeld is dat van de opvoeringen van Jedermann, met de onvergetelijke Moissi in de titelrol, te Salzburg voor de Dom, terwijl het vorig jaar te Parijs voor de Notre Dame voorstellingen werden gegeven van een mysterie-spel, welke opvoeringen dit jaar regelmatig herhaald zullen worden.

VI. HEDENDAAGS OPENLUCHTTONEEL IN HET BUITENLAND.

Een der pogingen tot hervorming van het toneel, dat hoe langer hoe meer het contact met het volk dreigt te verliezen, is de hernieuwde beoefening van het openluchtspel. We noemden in de vorige bladzijden al enkele voorbeelden. Voorzover deze beoefening van het beroepstoneel uitging, is er meer van een commerciële dan van een artistieke drang sprake. Het uitzicht om in de onproductieve zomermaanden enig inkomen te winnen, dreef in de aanvang van deze eeuw verschillende toneelgroepen inzonderheid in Duitsland tot het opvoeren van openluchtspelen. Voor de ontwikkeling van het natuurroneel waren die pogingen in 't algemeen van weinig belang, slechts enkele hadden van zuiver artistiek, vooral van toneel-technisch standpunt gezien bijzondere betekenis, inzonderheid die onder regie van Max Reinhardt o.a. van Sophocles' „Oedipus“.

Van meer waarde waren de door leken gegeven openluchtspelen. Kerschensew verhaalt ons daarvan een en ander in „Das Schöpferische Theater“ o.a. van merkwaardige openluchtvoeringen in Hampstead, een voorstad van Londen, waarover we in hfst. XIII meer vermelden.

Ook in Amerika worden dergelijke volks- of gemeenschapsopvoeringen gegeven, de z.g. pageants of community Masks. Meestal naar aanleiding van plechtige herdenkingen worden dan op reusachtige schaal spelen georganiseerd. Zo werd te New York ter gelegenheid van het Shakespeare-jubileum van 1916 een soort symbolisch spel, „Caliban” geheten, voor duizenden toeschouwers vertoond. Aan deze vertoning, waarvan Kerschensew op pag. 44—46 van genoemd werk een uitvoerige beschrijving geeft, namen 1500 medewerkers deel, meerendeels leken; studenten, leden van de vereniging voor volksdansen enz. 180.000 mensen woonde het tiental opvoeringen in het stadion van de Universiteit bij. De Yale-universiteit organiseerde in hetzelfde jaar ter ere van haar 200-jarig bestaan een dergelijk openluchtspel, waar 7000 mensen aan deelnamen: voor de helft vrouwen en kinderen. Het spel, dat grotendeels bestond uit historisch-symbolische tableaux, eindigde met een Hymne aan de Liefde, die met begeleiding van een orkest, door de dertigduizend toeschouwers werd meegezongen.

Ook in het Rusland van na de revolutie vond het toneel in de open lucht ijverige propagandisten en grootse opvoeringen hebben ook daar het bewijs geleverd van de prachtige bindende kracht die er uitgaat van een openluchtvoorstelling die weerspiegelt wat er leeft in de harten van de toeschouwers. In haar reeds genoemde werk geeft mevr. Roland Holst een enthousiast exposé van de massale openluchtspelen der revolutie, spelen die, volgens haar, aan de praedramatische kunst van begaafde natuurvolken herinneren en naar het getuigenis van Bertrand Russell in z'n allesbehalve Russisch boek „Bolschewistisch Rusland” ook op niet-communisten diepe indruk maakten.

Wanneer we thans onze blikken vestigen op wat er in ons eigen land in de vrije natuur of op stadspleinen op toneelgebied is gepresteerd, dan moeten we in de eerste plaats de pogingen in herinnering brengen van mevr. Amy Grothe-Twiss, die eerst in Loosdrecht en toen Hilversum, de eerste openluchtvoeringen in ons land heeft tot stand gebracht. Het was nog wel wankel werk, en de stukken die zijzelf voor haar openluchttheater schreef, waren geen meesterwerken, maar haar verdienste is het toch zeker, de eerste stoor tot de beoefening van ons Nederlandse openluchtspel te hebben gegeven.

VII. OPENLUCHT-OPVOERINGEN DOOR BEROEPSACTEURS IN ONS LAND.

Nu een goede vijftig jaar geleden werden in ons land de eerste pogingen door beroepsacteurs ondernomen om de zomertijd productief te maken door in de open lucht te spelen.

In den beginne waren de resultaten van deze zomertroepjes niet bijster belangrijk, men had nog vrijwel alles van het spelen in de open lucht te leren en wat er werd gebracht was in veel gevallen geen openluchtspel maar „bühnen-toneel“ in de open lucht met al den aankeve van schmink, kapwerk, toneel-costumering e. d.

Toch waren er al dadelijk enkele opvallend goede uitzonderingen op deze regel. En het mag geen verwondering baren dat het de grote Dr. Willem Rooyaards is geweest, die ook op dit gebied vrijwel onmiddellijk de juiste wegen wist te vinden. Zijn eerste poging in 1911 met de opvoering van Vondels Adam in Ballingschap in Bergen onderscheidde zich al dadelijk door de fijne toon in spel en aankleding, waarin hij nieuwe accenten wist te leggen. Hij slaagde er in een geheel eigen sfeer aan de vertoning te geven die in goede harmonie was met de omgeving.

Twee jaar later verrukte hij toneelminnend Nederland door een grootse opvoering van Sophocles „Oedipus“ in het openluchttheater te Arnhem.

Evenals in z'n gewone regie volgde hij ook hierin het Duitse toneel in het bijzonder Max Reinhardt, die in de voorafgaande jaren furore had gemaakt met groots opgezette openlucht-opvoeringen van Volmüller's Das Mirakel — een moderne bewerking van de Beatrijs-legende, met muziek van Humperdinck — en van Oedipus. In het bijzonder boeiden deze voorstellingen evenals die van Rooyaards door de prachtige massa-regie. De Thebaanse volksmassa's, die in Oedipus aan de handeling deelnemen en op het toneel steeds door enkele personen worden verbeeld, waren hier werkelijk massa's, die op een geniale wijze geleid door hun natuurlijk-gestyleerde beweging en plastiek een grote beking aan het geheel gaven.

Het zou natuurlijk ondoenlijk zijn een ook maar bij benadering volledig overzicht te geven van de tientallen openluchtvoorstellingen die er in de afgelopen vijf-en-twintig jaar door de diverse zomertroepen gegeven werden. We moeten volstaan met het memoreren van enige opvoeringen, die meer dan andere de aandacht getrokken hebben.

Dan herinneren we allereerst aan de opvoeringen van Vondels Joseph in Dorhan in 1917 te Bergen, door een gezelschap waarvan Gilhuis, Louis van Gasteren en Albert van Dalsum met Mevr. Marie Sasbach de meest op de voorgrond tredende figuren waren.

In de jaren om 1920 waren de voorstellingen van het gezelschap van Verkade in het Openluchttheater te Valkenburg de toneelgebeurtenissen van het zomerseizoen.

Het voerde er Shakespeare's Macbath en Hamlet op en de middeleeuwse moraliteit: „De spiegel der Salicheyt van Elckerlyc“. Vooral

het laatste stuk leende zich bij uitstek voor vertoning in de open lucht en werd op uitstekende wijze gegeven. Verkade zelf speelde Elckerlijc, terwijl Albert van Dalsum, die in het zoëven genoemde treurspel van Vondel een uitmuntende uitbeelding van Ruben had gegeven en zich van den aanvang van z'n toneelloopbaan een enthousiast beoefenaar van het openluchtspel heeft getoond, een zeer opvallende creatie van De Dood gaf.

Een nieuwigheid bij deze voorstellingen was het gebruik van elektrische verlichting, waardoor men ook des avonds kon spelen. Door de fijne stemming die het prachtige Zuid-Limburgse berglandschap aan dit karakteristieke openluchttheater verleende, waren deze spelen lange tijd een grote attractie. Toen Verkade van Valkenburg afscheid nam, werd het theater enige jaren achtereen bespeeld door het gezelschap van de Vlaamse Schouwburg te Antwerpen onder leiding van den bekenden toneelkunstenaar Dr. O. J. de Gruyter, die door z'n opvoeringen tijdens de oorlog aan het Westelijk front, uit de aard der zaak natuurlijk veel in de openlucht, zich een grote naam had verworven.

In de jaren 1925—27 heeft Eduard Verkade met steun van het Amsterdamse Gemeentebestuur een poging gedaan om in de nabijheid van Amsterdam een vast zomertoneel te stichten. Op het landgoed Frankendaal in de Watergraafsmeer, werd een zeer mooi, naar de eisen des tijds ingericht en door een uitmuntende lichtinstallatie ook voor avondvoorstelling goed geoutilleerde openluchttheater ingericht. Van de daar gespeelde stukken noemen we „Don Quichot op de Bruiloft van Kamacho”, de alleraardigste klucht van de voortreffelijke 18e eeuwse toneelschrijver Pieter Langendijk. Dit spel bleek wel heel geschikt voor opvoering in de openlucht en door de gelukkige wijze waarop Verkade van het mooie natuurtoneel wist te profiteren bij zijn encensering, werd de vertoning een artistiek uiterst belangrijke arbeid. De belangstelling van het Amsterdamse publiek, vooral toen er een paar minder mooie zomers kwamen, bleek echter onvoldoende en de met zoveel enthousiasme ondernomen pogingen moesten al spoedig gestaakt worden.

Tenslotte vermelden we nog de zeer recente opvoering van Euripides „Medeia” door het Amsterdams Toneel onder regie van Defresne, met Charlotte Kohler in de titelrol, in het onlangs ingewijde, door werklozen gebouwde openluchttheater te Rotterdam.

VIII. SAMENWERKING VAN BEROEPSACTEURS EN LEKEN.

In enkele plaatsen heeft men spelen geënceneerd, waarin beroepsacteurs en leken samenwerkten. Een mooi voorbeeld daarvan levert ons de opvoering van Marike van Nymweghen te Nijmegen in 1933, onder leiding van Albert van Dalsum.

Dit Middeleeuwse mirakelspel, waarvan we de inhoud als bekend mogen veronderstellen, is in deze eeuw reeds verschillende malen opgevoerd. Eerst door de Rotterdamse Onderwijzerstoneelvereniging, een lekengezelschap dat een dertig jaar geleden grote bekendheid verwierf door de bijzonder geslaagde opvoering van oud-Nederlandse stukken, later door beroepsgezelschappen o.a. door „Het Schouwtoneel“ onder leiding van Adr. v. d. Horst en Jan Musch. Maar steeds in een zaal. Het spel levert de regisseurs veel moeilijkheden op door de eigenaardige opzet: telkens toch wordt de handeling onderbroken door een stuk verhaal. Soms heeft men deze stukken eenvoudig geëlimineerd (Het Schouwtoneel) en alleen het eigenlijke spel laten vertonen; men mocht dan echter in een gestyleerd decor spelen om niet te veel tijd te laten verloren gaan voor de verandering van toneel. Het Schouwtoneel bereikte een dergelijke regelmatige voortgang door een eenvoudige triptiek-indeling.

Al dergelijke insceneringen zijn echter slechts pogingen „to make the best of it.“ Het stuk toch is oorspronkelijk niet voor een toneelzaal geschreven, maar voor de open lucht. Het werd gespeeld op een marktplein, zonder enige onderbreking. „Voor de toeschouwers van die tijd was het geen bezwaar zich het verschil van plaats en tijd, zonder nadere aanduiding, in te denken.“ Aldus de schrijver van het interessante, mooi verlichte programmaboekje voor de voorstelling van Het Schouwtoneel, die ons blijkbaar wil suggereren, dat het hedendaagse publiek daartoe niet meer in staat is. We weten niet of hij de Nijmeegse openlucht-vertoning heeft bijgewoond. Zo ja, dan is hij zeker van z'n dwaling genezen.

Op zeer gelukkige wijze heeft Van Dalsum hier gebruik gemaakt van de vele mogelijkheden die het Nijmeegse Waagplein hem bood: van de prachtige Waag met z'n monumentale trap, van een paar oude huizen — in een waarvan Maryke's „moey“ heet te wonen, terwijl het andere als taverne werd ingericht — van de oude Poort, die naar het plein van de St. Stephanuskerk voert — van een pomp op het plein, waarachter Moenen, de duivel, zich telkens kan verschuilen e.d.

Het verkeer was tijdens de opvoering stilgelegd, een heel eenvoudige tribune sloot de schouwplaats af — er werd op de begane grond gespeeld, zonder enige verhoging — en zo werd daar in dat hoekje van de markt, in het overigens zomerdrukke Nijmegen der 20e eeuw, een middeleeuwse sfeer herschapen, die ook voor ons moderne toeschouwers de bekoring van een grote innigheid had. Ook wij niet-katholieken voelden ons opgenomen in de-gemeenschap-van-het-spel, dat natuurlijk wel het meest direct tot de katholieke ziel spreekt, maar toch ook ons

door z'n diepe menselijkheid heel veel biedt. En het werd ons hier sterker dan ooit duidelijk waardoor het huidige toneel van zo geringe maatschappelijke en culturele betekenis is. Eerst als er weer een gemeenschap in de ideeële zin van het woord is ontstaan, kan het toneel weer gaan betekenen wat het in de hoogtepunten van de toneelgeschiedenis voor de samenleving is geweest: middel tot levensverdieping.

Het zou ons te ver voeren, wanneer we de uitnemende kwaliteiten van deze opvoering alle in het licht stelden: tal van prachtige regievondsten — zo b.v. het carillon-spel van de St. Stephanustoren als inleiding voor verschillende tonelen, het betrekken van het Waaggebouw in het spel, door tijdens het toneel dat het volksfeest te Antwerpen verbeeldt, feestgangers de statige trap te laten op- en afgaan en vrolijke paren te laten dansen voor de verlichte vensters — ze verleenden er alle een bijzondere glans aan.

Zoals we reeds zeiden werkten in deze opvoering beroepsspelers en leken samen. Alle sprekende rollen werden door beroepsspelers gespeeld, maar voor de encenering van de omgeving waarin het gebeuren plaats vond, maakte Van Dalsum gebruik van Nijmeegse lekenspelers. Er komen in het stuk verschillende momenten voor die een regisseur als Van Dalsum a.h.w. uitnodigen tot het arrangeren van kleurrijke volkstaferelen: b.v. Marike op de markt te Nymwegen, het volksfeest te Antwerpen, waar Marike met Moenes verschijnt, het wagenspel-toneel, dat echt als een „wagen” spel werd gegeven en zeer grote indruk maakte. Deze delen die in het oorspronkelijke stuk ten dele door de verteller in enkele woorden beschreven, ten dele heel sober uitgewerkt zijn, zijn onder van Dalsum's handen tot een pracht van kleur en beweging geworden. Een zorgvuldige voorbereiding onder leiding van de Nijmeegse regisseur Henk Kramer naar aanwijzingen van Van Dalsum, had tot resultaat dat er een levende eenheid was tussen het spel der hoofdpersonen en dat van de leken. Het komt ons voor dat een dergelijke samenwerking meer moest worden gezocht voor de enceneringen — ook van zaalstukken — waarin grote groepen spelers moeten optreden. Een zeer gelukkig geslaagde poging in deze richting hebben enkele jaren geleden de Jonge Spelers met opvoeringen van Massa-Mens van Ernst Toller ondernomen, waarbij zij met de lekenspelers uit de A. J. C. in verschillende plaatsen samenwerkten.

Een ander spel vraagt in dit verband thans onze aandacht: dat van „Beatrijs” ter gelegenheid van de feesten ter ere van het 750-jarig bestaan der stad 's Hertogenbosch. Terwijl in het Nijmeegse spel het verband tussen stuk en stad een enkel uiterlijk is, n.l. dat Marike bij Nijmegen heet gewoond te hebben en de gebeurtenissen zich daardoor

voor een deel in deze stad afspelen, is de keuze van het Beatrijs-spel te 's Hertogenbosch van essentiële betekenis. In den Bosch toch bestaat een speciale Maria-cultus, zich telken jare op bijzondere wijze uitend door een negendaagse herdenking van haar hulp bij een pestepidemie. Dan gaat van 's avonds 7 tot 10 uur een stoet van biddenden de beëweg van St. Jan uitgaande en weer tot deze kerk terugkerende. En op de Zondag, vallende in die negen dagen, wordt al wat in Den Bosch bestaat aan erebogen, vanen, vlaggen, banieren enz. voor den dag gehaald en een schitterende processie gehouden.

Deze Maria-verering nu voerde de organisators van de Bosse feesten naar de bekende Maria-legende van Zuster Beatrijs, die reeds zo herhaalde malen verdramatiseerd is o.a. door Rutten, Teirlinck en door Landré ten onzent en door Max Reinhardt, Volmöller en Humperdinck in Duitsland tot een muziekdrama is bewerkt.

In Den Bosch koos men een zeer oorspronkelijke vorm, die der pantomime. In een pantomimisch spel, dat volkomen tekstloos was, werd door gebaar, beweging, zang, muziek en dans

„de bewogenheid tot uiting gebracht die het leven van de non Beatrijs en vooral Maria's middelaarschap wekten in het hart der boetvaardige zondares”

(Kees Spierings in „Katholiek Toneel”). Het is gegeven door gelegenheidsspelers. De hoofdrollen van Beatrijs en de speelman zijn vertolkt door Mary Musch—Smithuijzen en Jan Musch, alle andere voorname rollen door vooraanstaande dilettanten. Daar geen woord tekst steun gaf en alles neerkwam op gelaatsexpressie en plasticiteit, waren de moeilijkheden groter dan men wel had gedacht en van de vertolkers van deze rollen is dan ook heel veel studie gevergd. Daarnaast stonden de honderden naamlozen die in de grote groepen waren opgenomen om de handeling achtergrond en omgeving te schenken, en bepaalde accenten moesten versterken. Kees Spierings, die bij de voorbereiding nauw was betrokken, zegt hiervan:

„Hier was de figuratie van groot belang. Hier was niet de groep, de massa iets accedenteels, maar iets wezenlijks. Zij was niet het toevallig er bijgeroepene om de scène te vullen, of om de hoofdrol te doen schitteren; zij was niet geroepen om pompeuze tafereelen te bouwen, maar was er als noodwendig klankbord, noodwendige spiegel van klank en handeling.”

IX. STUDENTEN-OPENLUCHTSPELEN.

a. De symbolische spelen.

Een belangrijk hoofdstuk hebben verschillende studentenorganisaties aan de geschiedenis van het openluchtoneel toegevoegd, toen zij afstand deden van de traditionele optochten bij gelegenheid van hun lustra en daarvoor in de plaats een spel in de openlucht gaven.

Aan de Delftse studenten komt de eer toe in 1923 de rij van voortreffelijke opvoeringen in dit genre te hebben geopend. Zij hadden daartoe zich de medewerking verzekerd van Herman Teirlinck, de zeer vermaarde Vlaamse romanschrijver en van de leiding van Johan de Meester Jr. Hier werd een poging gedaan,

„om tot een grooſe gemeſchapskunſt te komen, medegeleefd door toechouwers, zowel als door ſpelers, gelijk de maſſa, die het voerbalspel volgt, met hart en ziel de kansen overziet en als het ware zelf medespeelt.“

„De betekenis van dit ſpel lag tevens in de bedoeling van de auteur — aldus de Delftſe Studentenalmanak van 1924 — de oude volksspelen te doen herleven. Ter gelegenheid van zijn XVe Luſtrum zou de D.S.C. een ſpel opvoeren dat alle feſtvierenden in gemeſchappelijke aandacht zou boeien en verenigen. Het ganſe Marktplein zou het toneel vormen; het gegeven zou zijn algemeen begripelijk en eenvoudig: het conflict tuiſſen Stof en Geest in den Mens.“

Het ſpel werd op het Delftſe Marktplein voor de toren van de Nieuwe Kerk opgevoerd. Het toneel was tegen de toren opgebouwd en er was gepoogd toneelbouw en toren tot één organisch geheel te vereenigen. Toen Teirlinck het plein met zijn majestueuze toren had gezien, dat Dirk Coster „een der ſchoonſte pleinen van Europa“ acht, heeft hij eenvoudig gezegd:

„Speel, nuanceer het gebaar dat deze toren uitdrukt, — en ge hebt het beſte ſpel dat ge U denken kunt: de menſelijke geest die zich in een zware worſteling aan de ſtof ontwingt en zich naar omhoog bevrijdt, vrijer en lichter naarmate hij hoger komt en verder van zijn moeizame oorsprong. Uit zijn geweldige baſementen ſtijgt deze toren op, ſneller en langer worden zijn lijnen naarmate hij hoger ſtijgt en zijn ſpits verliest zich in het nooit doorgroond geheim des hemels. Speel het ſpel van den toren! En omdat enkele menſengebaren tegen dit geweld verijlen, speel het zo maſſaal mogelijk en laat dus alle menſen medewerken aan de uitbeelding van een gedachte, die aan allen vertrouwd is en aan wier ſuggeſtie feitelijk geen mens ontkomen kan.“

„Het ſpel begint met wat men noemen kan: den wapenſchouw der ſtof. Op een mererhogen zwaren troon van grije blokken, dicht aaneengesloten bij den zwaren onderbouw der kerk, hurkt de zware vormloze koning der ſtof, in de kleuren van het verderf, de kleuren der meſtvhegen, vaalgeel en dofgoed. Achtereenvolgens komen uit twee grote ingangen naast deze tribunen en naast de kerk de ſtoeten zijner dienaren in den vorm van een Ooſters deſpoot omringd van oranje danſeressen en gedragen door bronſkleurige negerſlaven; de gierigheid in zijn geldzakken graalend en achtervolgd door een jammerlijken ſtoet van verarmden; de onkuisheid in rood-en-zwart met haar ganſe gevolg van dandy's, jongemannen, clowns, tot zelfs de oude welluſteling, die nog op de flakkerende luſten van zijn fantaſie aart, tot zelfs de afgrijſelijkſte leden van het gevolg, de correcte dood en de geſlachtsziekte. Dan de toorn in de geſtalte van een dubbele rij Japane zwaardvechters, de gulzigheid in de geſtalte van de optocht van koks, die een levenden verten edelman medeſlepen, welke zich onophoudelijk te verwerpen heeft tegen een zwerm van uitgehongerde oude bedelaars, — de nijd als een ſtekelige zwerm van gele meisjes met haar meterslange ſleep van pauwenogen, die de hoſvaardij voorſtellen. — Nadat deze ſtoeten over het marktplein uitgevloeid zijn en zich opgeſteld hebben, begint het eigenlijke ſpel van den mens. Dit ſpel van den mens begint feitelijk met het ogenblik der rijpere jeugd, waarin de natuurlijke

blijdschap en levensfeilloosheid der jonge ziel verloren gaat, en de eigenlijke levensstrijd begint, het ogenblik n.l. dat alle begeerten, alle nieuwsgierigheden naar het leven zich in de ziel van den mens naar boven dringen. Een eigenaardig gebaar leidt dien strijd in: drie doodkisten door gemaskerden gedragen, verschijnen en verdwijnen in de toren, zij bevatten de eigenschappen der liefde, der rucht en van het weten, die in den toren terust gelegd en opgesloten worden. — Zodra de mens verschijnt, op een platform midden op de markt — zetten de stoeten zich in beweging voor hun taak, onder de ogen van den Heerser Stof. De slavinnen der traagheid bekoren hem, de geldkisten omdansen het platform, de koks heffen hun vette last biddend omhoog, opdat erin gegrepen worde, — de onkusheid besluit het platform en voert de mens mede in haar vleiende, lasciedans, steeds sneller, steeds vergeteler, tot op het ogenblik der bedwelvende overgave hij ontwaakt met haar dunne en wurgende vingers op zijn keel — dan in zijn ontgoucheling, vrees en woede stort hij zich op de bekers, wier diepe verlokking hij bij de eerste verleiding der gulzigheid nog niet begrijpen kon, en de dronkenschap treedt in en het proces der zelfvernietiging versnelt zich."

Maar als dit bijna voltooid is en men het einde seconde-dicht nabijacht, grijpt een bovennatuurlijke kracht in. Deze vindt haar symbool in drie pelgrims, die van de tegenovergestelde kant van de zondentroon stil en onbemerkt aangeschreden zijn. Een tromperstoot in de veste heeft hun komst aangekondigd, — en dan zijn zij opens daar! Bij het platform gekomen, waar een door de zonden gekruisigde in zijn verdoving neerligt, werpen zij hun grauwe pijen af, geharnast door innerlijke kracht. Twee van hen drijven het onwillig fladderende nachtgebroed weg; de derde, de geest, richt zich naar de mens. Als dan deze lichtende figuur erbarment stilstaat bij den ontwakenden mens, en met een strak en groot gebaar naar boven wijst, waar redding is, en als dan hoog uit de zilveren hemel, die juist die dag zijn teersten glimlach had, de toren plotseling in zingen uitbreekt, plotseling van de hoogste trans het zacht zegenende zingen der bazuinen begint, dat dit gebaar beantwoordt, — dan wisten velen der toeschouwers dat hier een eigenaardige, bovenpsychologische schoonheid ontstaan was, — gelijk zij wellicht nog nimmer hadden ontmoet. Want dit werd werkelijk het woord dat sprak vanuit de hemel.... Wij vatten het einde van het spel in enkele woorden samen. Bij de roepstem uit de hemel ontdekt de mens zijn diepste nog niet ontgonnen kracht. Een staat van vrienden, dat zijn waarschijnlijk de behulpzame krachten die ieder mens in zijn leven omringen, en die in actie treden op het ogenblik dat de mens het zelf wil, dat de mens het hem vergunt, — omslingert het podium in rhythmische figuren die orde en zelfbehoersing uitdrukken. De geest bestormt de troon van Koning Stof, die terugwijkt bij zijn nadering: dan begint hij de gevaarvolle tocht tegen de toren. Bij het bereiken van iedere trans ontrollen zich de banieren der bevrijding, bij het bereiken van iedere trans bestormen de helpende machten het leger der zonden en jagen het in ordeloze vlucht overhoop. Het langst handhaaft zich de hovaardigheid, zich krommend van angst en woede en tegen de verwerde muur der kerk als vastgezogen; het wonderbaar groen-gouden insect! Tot ook haar de paniek wegwist. Bij het bereiken van de hoogste trans, als de klokken en de carljons en de zangers in ééne lofzang uitbreken, betreedt de mens wiens geest ver boven zijn lichaam de vrijheid en de ruimten heeft bereikt, langzaam de treden van de estrade en stelt zich op de nu lege troon van den verjaagden Stof."

Wij ondelen deze beschrijving van het spel aan Dirk Coster's uitvoerige en diepgaande beschouwing er van in „De Stem” jg. 1923 pp. 823 v.v.; hij bekent echter dat hij een enkele maal het spel in geïdealiseerden zin beschreven heeft, een enkele maal aanduidende, hoe het minstens had kunnen worden, meer dan hoe het werkelijk was.

Wij hebben bij dit eerste grootse openluchtspel in volkomen nieuwe trant wat langer stil gestaan, omdat het de rij heeft geopend van een reeks opvoeringen, die, hoewel niet alle van even grote waarde, toch ieder afzonderlijk zowel als gezamenlijk van bijzondere betekenis zijn en nog meer zullen blijken, voor de ontwikkeling van het lekenspel in de open lucht. Het is een terrein waar nog veel geëxperimenteerd wordt en moet worden, maar waar de grondslagen kunnen en zeker ook zullen gelegd worden voor een monumentale feestcultuur die wij dringend behoeven, ter vervanging van veel geesteloos, ziel-vergrovend volksvermaak. De grote verdienste van deze spelen is dat ze met een forse ruk het openluchtspel uit de sfeer der psychologische „klein-malerei“ hebben getrokken en doelbewust de grote lijn en het brede vlak der symboliek als de vorm voor het spel der gemeenschap hebben aangewezen. Een Heyermans moge en met veel succes, zich op een Jozef Israëls geïnspireerd hebben, de ontwerpers der „moderne mysterie-spielen“ grijpen terug naar de brede muurschildering van het quattrocento.

Het doet er in dit verband weinig toe, dat er veel in opzet en uitvoering van het Delftse spel te critiseren viel, evenmin dat men zich ook kon afvragen of er wel reeds van een gemeenschap van wier gezindheid dit spel de uitdrukking kon zijn, sprake mocht heren. Waar wij de ontwerpers dank voor moeten wezen is dat zij bewust in een nieuwe richting hebben gestuurd, die naar een nieuwe toneelcultuur heenwijst, naar een stijl, die uitdrukking kan zijn van onze tijd, van onze geest en onze cultuur.

Dat de nieuwe leus weerklank vond bleek reeds het volgend jaar in Groningen, waar de studenten ook een symbolisch spel vertoonden. Oorspronkelijk was de opdracht daartoe aan Herman Kloppers gegeven, die een spel had ontworpen, waarin de Groningse Martini-toren het centrale punt zou zijn. De Groningse initiatief-nemers wilden hiervan echter niet weten en wezen Kloppers er op dat hun het verwijt van plagiaar niet zou ontgaan. Waarop deze het merkwaardige antwoord moet gegeven hebben: „dat men in deze tijd nu eenmaal in het teken van het torenspel stond“. Wel een bewijs hoe 'n diepe indruk, ondanks de vele gebreken, het Delftse spel gemaakt had.

Mr. A. T. Vos, die de taak van Herman Kloppers overnam, sloeg een andere weg in. Wel volgde hij de symbolische lijn die Teirlinck hem voorgetrokken had, maar hij boog die om in een meer speelse wending; terwijl Delft de strenge tragische wending had gezocht, keerde Groningen zich naar het lichtere, het meer joyeuse spel in het blijde, „s'Levens Bruilofsfeest“, een „natuurspel op de bloemenweide, waar weliswaar het menselijk hart moet strijden en gevaar loopt zich

aan het joyeuse leven te verdansen, waar dus evenzeer conflict en climax van oplossing onvermijdelijk is, doch dit alles in lichtere en meer geleidelijke vormen, meer horizontaal dan verticaal, meer aards en minder hemelbestormend."

De centrale gedachte van dit stuk is: „het leven kiest de jeugd."

Het spel opent met de voorstelling van de ziel van den dichter aan de toeschouwers: in witte zijde verschijnt zij op een prachtig wit paard gezeten en vergezeld door de Fantasie. Dan komt het gouden meisje op, „het Leven", geboren uit Daad — de man en Vruchtbaarheid — de vrouw. Achtereenvolgens dingen Heerszucht, Genotzucht en Rijkdom naar haar hand. Ook de Dwaasheid waagt een kans, een wonderlijke verschijning, die zowel voor zichzelf als voor anderen een aanzoek waagt. Dan komt de Waarheid op, die het spel regelt, de goede en slechte gaven verschijnen en de zorgen als Dood, Ziekte, Geestelijke Armoede, die de bruidswervers verjagen. Aan Jeugd alleen blijkt het tenslotte veroorloofd de troon van het leven te beklimmen, door Liefde bij de hand geleid, zet hij zich innig naast het gouden meisje.

Men ziet het: de ontwerper van dit spel had zich geen geringe taak gesteld. Een dergelijke menigte van symbolische figuren tot een harmonisch bewegingsspel te groeieren eist al veel, nog zwaarder wordt de taak wanneer in een dergelijk spel, als hier, de diepste roerselen van het leven geraakt worden. Het mag dan ook niet verwonderen, dat de schrijver er niet in geslaagd is, deze hoge taak zonder fouten te volbrengen en hij zal ongetwijfeld zelf de eerste geweest zijn om te erkennen dat het spel niet is geworden wat hij er van verwacht had. Groteren dan hij zouden in deze opgave zijn blijven steken.

Het is de talentvolle regisseur Johan de Meester Jr. niet mogen gelukken, de onmiskenbare tekortkomingen in de tekst door zijn regie te overwinnen. In zijn spelleiding waren uitnemende vondsten te waarden, maar de opgave, waarvoor hij gesteld werd, tot een gaaf resultaat te brengen, ging boven zijn krachten.

Al is dus niet bereikt wat men zich had voorgesteld, de organisators van dit studentenfestival verdienen niettemin zowel als de ontwerper en de spel leider alle hulde voor hun dappere poging om iets nieuws te geven.

Een krachtiger greep deed in 1928 het Delftse studentencorps weer met de vertoning van „D 16 m.m." („Mensmachine") een allegorisch-symbolisch spel van de Delftse student Mannus Franken, met muziek van Leo Smit en onder leiding van Albert van Dalsum en Abraham van der Vies. Het motief was nu: de mens, gegrepen door de machine, die hem gaat beheersen, inplaats van hem te dienen. En de man die

de mens wil bevrijden uit de macht van deze zinloze slavernij van de nieuwe tijd, die zweert bij een steeds stijgende productie, wordt opnieuw gekruisigd omdat hij met de slavernij de slaven in hun hoogste verlangens aantast. Het is of de menigte gehypnotiseerd is en zonder morren laat ze zich ten oorlog voeren. Maar daaruit ontstaat onbewust ten slotte de drang naar verlossing.

Dirk Coster karakteriseert dit hoogst interessante spel in „De Strem“ van Dec. 1928 als volgt:

„Het werd opnieuw een verlossingsdrama, opnieuw trad de middelaar op, die met de massa contrasteert en met haar strijdt, opnieuw bewees de massa haar krachteloze onwaarde, opnieuw moest zij verlost worden. Maar het tragische en tevens ontroerende, ontroerend door eerlijkheid en hulpeloosheid beide, was dat deze verlossing zo aarzelend en schuchter bleef, zo links en verlegen bekend. Hier, per ongeluk bijna, onthulde zich de ziel van onze tijd volkomen, naakt, behoeftig, doch waar! Drang zonder uitzicht, kreert zonder antwoord! De middelaar sterft aan zijn medelijden en zijn opstand, er stroomt iets in de massa omhoog van schuldbesef en leven, en wat meer? Niets meer dan alle die omhoog geworpen armen, als de vluchtende massa de hoogste trans van de toren heeft bestegen, niet verder meer kan, niet hoger meer en allen in de straal van het licht dat op hen valt de armen opslaan naar de peilloze hemel, een franje van handen, die weerloos en bleek in de ruimte siddert bij het stervend verruisen van de muziek. Wij weten niets, wij kunnen niets, maar wij kunnen nog hopen, zolang er nog één in de wereld dwaas genoeg is, voor anderen te willen sterven.

Het is te betreuren dat men in deze pogingen is blijven steken, dat geen der andere studenten-organisaties de moed heeft gevonden om deze experimenten voort te zetten. Want wat hier — in Delft en Groningen — werd ondernomen, is fundamenteel anders dan wat men bij de andere studenten-lustra heeft vertoond in de afgelopen jaren. Het kan de grondslag worden voor een geheel nieuwe vorm van openluchtspeel, waardoor het tot zijn oorspronkelijk karakter terugkeert van uitdrukkingmiddel voor datgene wat speler en toeschouwer gelijkelijk bezielt. Men kan zich afvragen of men inderdaad van een gemeenschap kan spreken, bij de nog al heterogene massa die bij de studentenfeesten publiek en spelers vormen en in de gezochte twijfel hieraan de oorzaak der ontuchtiging zoeken die onmiskenbaar de organisators overviel, toen zij zagen dat hun grootse ondernemingen niet die weerklink vonden, die zij er van hadden verwacht. Maar dat neemt toch niet weg dat wij geloven dat de duizenden guldens die men aan deze studentenfeesten steeds pleegt ten koste te leggen, aan deze belangwekkende experimenten op uitnemende wijze besteed kunnen worden en dat zeker de culturele betekenis van zulke spelen als men in Delft en Groningen bestond te organiseren groter is ook dan die van de historische spelen, waardoor andere universiteiten zich sedert de oorlog hebben verdienstelijk gemaakt voor onze vaderlandse dramatische kunst.

b. *De historische spelen.*

De historische spelen, die men resp. in Leiden, Utrecht en Amsterdam heeft opgevoerd, sloren zich nauwer aan bij de vroegere maskarades bij de universiteitsfeesten dan de zoëven behandelde. Ze lieten de mogelijkheid open om desgewenst spel en maskerade te verenigen en zo zagen we bij sommige lustra de spelers zich in optocht naar of van het openluchtspel begeven, zodoende het contact bewarend dat de studentenorganisaties met hun optochten tussen universiteitsbevolking en burgerij wilden leggen.

Vertoningen als het Leidse A.Z.-spel in 1924, Ichnaton en Cortez te Utrecht, resp. in 1926 en 1931, het Lustrumspel S.P.Q.A. '32 in Amsterdam — onderscheiden zich hierin van de hierboven besprokene dat zij gebaseerd zijn op een concreet historisch gebeuren en de diepe, algemeen menselijke strekking van spelen als D. 16 m.m. missen, ook daar waar men de zin van het historische gegeven heeft verdiept, er de tijdelijke en ruimtelijke begrenzing aan heeft pogen te ontnemen en de symboliek ervan heeft trachten te accentueren.

Hoewel men bij al deze spelen heeft begrepen dat men van het realisme der maskerade-vertoningen afstand moest doen en zijn kracht moest zoeken in stylering der historische gegevens, is er toch b.v. een belangrijk verschil tussen b.v. het Utrechtse Cortez-spel en het Amsterdamse S.P.Q.A. '32. Een kort overzicht van de inhoud dier spelen moge dit duidelijk maken.

In het Utrechtse spel zagen wij Cortez in de avond de stad Mexico bereiken, vergezeld door soldaten en geestelijken.

Montezuma, de Mexicaanse keizer, daalt, voorafgegaan door de groten van zijn rijk, door prinsen en het volk van Mexico, mannen en vrouwen, de trappen van de tempel af ter begroeting van de vreemdelingen. De Spanjaarden verroeren zich echter niet, donker en dreigend staan ze, een zwijgende massa, als een blok tegenover de voortschrijdende Montezuma. Deze begint, wanneer de muziek een snel rythme inzet, een lichte, dansende beweging, die zich meedeelt aan 't volk, aan mannen en vrouwen. Cortez staat als geparalyseerd, vervoerd door het wonderlijk fascinerende schouwspel der dansende menigte. De Spanjaarden roepen zijn naam om hem tot de werkelijkheid terug te voeren, maar hij hoort hen niet, merkt niet hoe het ballet tot stilstand komt, blijft uren naar de massa, die weer gaat dansen, en terugwijkt tot in de poort, als weer de kreet „Cortez” wordt gehoord. De soldaten en padres dreigen Montezuma, die, alleen nog omringd door de prinsen, eenzaam staat voor de poort. Cortez plaatst zich tussen hem en de aandringende Spanjaarden, die goud eisen en Montezuma's en der

Mexicanen bekering tot het kruis. Maar in plaats van goud biedt hij hun de prinsen aan en als Cortez van hem verlangt „het offer aan het Lam“ te brengen, begrijpt hij niet dat men zijn bekering tot het Christendom wil, maar beantwoordt hij de roep met het zich doen offeren der prinsen. De laatste prins doodt echter niet zichzelf, maar Montezuma. Cortez, die de stad wil redden van de ondergang, beveelt soldaten en padres heen te gaan, maar zij weigeren. Dan wil hij door hun rijen heengaan, maar hij stuit tegen de lanspunten der soldaten, die hem de doortocht weigeren. Hij gaat dan op de Mexicanen toe, hen bezwerend hem te volgen. Maar zij verroeren zich niet. Een triomfgeschreeuw breekt los onder de Spanjaards. Cortez heeft het spel verloren. De soldaten dringen het Mexicaansche volk tegen de muur, de padres houden het de kruisen voor en eisen dat het neer knielt. Reeds brandt de stad, nogmaals bezweren de geestelijken het volk, tot het neerknielt. Dan valt de dusternis over de speelvlakken, het zwarte silhouet van tempel en stad steekt donker af tegen de brandende stad. Cortez, geslagen, gaat heen.

Onder Saalborn's regie is dit spel tot een feest van lijn en kleur, van schoon rythme in klank en beweging geworden en de duizenden, die enige malen op de ruime tribunes op de speelwei buiten Utrecht verzameld waren, werden sterk geboeid door het zich in de allengs aanduisterende avond ontwikkelende spel van woord en zang en dans. Maar van het wezenlijke van dit gegeven stond men toch wel heel ver af en een gemeenschap tusschen spelers en publiek kon tijdens en door deze opvoering moeilijk ontstaan. Het bleef toneel, zeer bijzonder ongewijfeld en met een geheel eigen cachet, maar zonder de symboliek die tot ziel en begrip van een gelijk gezinde massa spreekt.

Het Amsterdamse spel was minder concreet-historisch van opzet, had meer de bedoeling het algemene, innerlijke conflict van de periode die tot onderwerp was gekozen, te dramatiseren. Het tijdperk van de overgang van Amsterdam naar Oranje tot aan de stichting van de Universiteit werd als stof genomen: het werd in drie perioden ingedeeld. De eerste: de terugkeer der ballingen, gematigdheid op godsdienstig gebied, vrijheid voor andersdenkenden, hoewel het calvinisme de officiële godsdienst is. De tweede: de felle drijvers, de Praeciesen, krijgen na de dood van de Prins, meer invloed, vooral ook op de vroedschap, den Arminiaanse twisten breken uit, Prins Maurits bedwingt de onlusten en zuivert de vroedschap van „Rekkelijke“ elementen; de Praeciesen triomferen. De derde: 1618—1630, de nieuwe vroedschap blijkt toch gematigder dan men dacht en komt in conflict met de Praeciesen wier heerszucht zo hoog loopt dat zij het gezag der vroedschap bedreigen. Maar deze weet zich te handhaven en verbant de raddraaiers, Met hen is de Calvinische

Inquisitie-geest voorgoed uit Amsterdam verdreven. De vrijheid heeft het pleit gewonnen en men sticht nu het Athenaeum Illustré, in de opvatting van de ontwerpers van het spel, als symbool van de vrijheid.

Hoewel dus op de historie gebouwd bedoelt het spel geen historisch drama te zijn, althans niet in die zin dat hier gepoogd is een uiterlijke reconstructie te geven van gebeurtenissen die drie eeuwen geleden hebben plaats gehad. „Het gaat ten slotte — aldus de Inleiding tot het spel in het programma der opvoeringen — enkel om het innerlijk conflict dier tijden en deze ideeënstrijd komt — vooral in een openluchtspel — het beste naar boven als hij zoveel mogelijk van het bepaald-tijdelijke en individuele omhulsel wordt ontdaan.

Dus geen historische feiten, geen beroemde mannen, geen namen en individuen. Dat alles was slechts de belichaming van een geestelijke worsteling, een botsing van principes; en om die principes, om die botsing gaat het in laatste instantie uitsluitend en alleen.

We willen als 't ware de geschiedenis ontdoen van het oude kleed, de historie heffen uit de historie. Zo vindt men in dit spel geen bepaalde mensen, die geleefd hebben in het jaar zoveel, geen redevoeringen of sentensies, die in betrouwbare bronnen zijn geboekstaafd, doch uitsluitend groepen en koren, die de dragers zijn van de gedachten dier tijden en onder aanvoering hunner protagonisten het conflict moeten uitbeelden, dat ons door de historie is overgeleverd.

Dus nogmaals: geen bekende personen, geen helden, geen bepaalde rollen, al blijft het geheel op historische basis gefundeerd. En al zal de deskundige in de uitspraak van deze of gene protagonist wel de geest en de gedachtegang herkennen van de een of andere geschiedkundige figuur, hij blijft ten slotte protagonist, die hoogstens door een bepaalde nummering van de andere koorleiders onderscheiden is.”

Met alle respect voor het experiment — juist op het terrein van het openluchtspel verdient ieder ernstige poging om een nieuwe vorm gestalte te geven de volle belangstelling — geloven we toch dat in deze richting de oplossing niet gezocht moet worden. De opzet draagt o.i. de kiem der mistukking te duidelijk in zijn tweeslachtigheid; enerzijds een historisch gegeven, dus een heenwijzen naar historische personen: Oranje, Amsterdamsche burgemeesters als Hooft, Predikanten als Trigland, Smout, Koppen, Professoren als Vossius, Barlaeus, dichters als Hooft, Vondel enz. — anderzijds een negeren van alle historische concreetheid en een enkel accentueeren van de historische idee. Maar op deze wijze komt het dramatisch conflict, dat ook, neen dat juist in het openluchtspel volle aandacht eist, niet tot zijn recht, het op de voorgrond stellen van de ideeën door naamloze dragers bevredigt daarbij niet, men wil

in een historisch stuk figuren van vlees en bloed op het toneel, geen schimmige abstracties zonder een eigen leven. Immers, de strijd der ideeën in een vroegere tijd interesseert een publiek niet om zich zelfswille, maar omdat hij het leven beheerst van bepaalde, scherp omlinjende, concrete personen, hetzij ze werkelijk historisch, hetzij ze schepselen van des schrijvers fantasie zijn. Slechts in zoverre deze ideeën de stuwkracht zijn voor de handelingen van die personen boezemen ze ons belang in. Met ideeën, levensvragen uit onze eigen tijd, waarmee we dus te worstelen hebben om tot klaarheid in ons eigen leven te komen, is dat heel wat anders. Die interesseren ons om hun zelfswil, al zal ook dan naar een dramatisch conflict gezocht moeten worden. Om deze redenen is de berekenis van opvoeringen als S.P.Q.A. '32 bij lange na niet zo groot als van *Her Torenspeel* en D.M. 22.

X. HET KATHOLIEKE OPENLUCHTTONEEL.

a. De Stadionspelen.

Een kardinaal onderscheid tusschen deze en die van de vorige groepen is dat de Katholieke lekenspelers steeds optreden voor een gelijk gestemd gezelschap; spelers en publiek vormen hier werkelijk een geestelijke gemeenschap. En terwijl de organisatoren van de hiervoor besproken openluchtspelen de kans lopen dat noch de vorm noch de geestelijke inhoud van hun spel door het publiek geapprecieerd wordt, kunnen de leiders van Katholieke vertoningen als „Triomf der Levenden”. *Mysteriespel* van W. Nieuwersluis, onder regie van Paul Huf, op 2e Paasdag 1930, „*Het koninklijk Paaskruis*” op Pasen 1931 en „*Pinksterzegen*” op Pinksteren 1932 — tekst van Mia van der Kallen, muziek van Th. v. d. Bijl, regie van Mia van der Kallen — van te voren zeker zijn een begripend publiek te vinden, a priori bereid om de strekking van het spel te aanvaarden, zoodat zij enkel voor de moeijelijkheid staan om de nieuwe vorm waarin zij de gemeenschappelijke geest hebben gegoten, door het publiek te doen accepteren. Dat geldt niet alleen voor genoemde massale spelen, maar ook voor de pogingen door Katholieke lekenspelers ondernomen om op het gewone schouwburgtoneel spelen van nieuwe opzet ingang te doen vinden, wat echter slechts moeizaam gelukt, daar ook in deze kringen het publiek zeer gehecht blijkt aan de vertrouwde vormen van het oude realistische toneel.

Wie zowel de studentenspelen als de genoemde Graal-vertoningen in het Stadion heeft bijgewoond, zal door het verschil in mentaliteit van het publiek onmiddellijk getroffen zijn. Bij de studenten een heterogene menigte, zonder geestelijke structuur (als massa), voor het grootste deel uit louter op het uiterlijk gerichte belangstelling gekomen. Bij de

Katholieken een homogene massa, waarin men zich als niet-Katholiek enigszins als een vreemde eend in de bijt voelt, gekomen uit innerlijke drang, zoals de Middeleeuwers gingen naar de mysterie-spielen, in een feestelijke stemming ongetwijfeld en bereid tot het genieten ook van uiterlijk schoon, maar met het vertrouwde gevoel dat wat er aan inhoud geboden zou worden, niet te ver van hun dagelijkse geestelijke spijzen zou afwijken. Het feit dat bij al deze Katholieke vertoningen de tekst zeer zwak was, soms zelfs armhartig gerijmel, deed hieraan niets af — de toeschouwers c.q. hoorders — tastten onmiddellijk door de zwakke woordhuus heen naar de vertrouwde geestelijke kern.

Het eerste der drie Stadionspielen was zeer zwak van dramatische vorm, terwijl ook de regie — die, dit moge ter verontschuldiging dienen, nog alles te leren had in zulk een ontzaglijke ruimte als een modern Stadion is, — grote fouten maakte o.a. door het spel als een pantomime in een hoek van het stadion op een veel te klein toneel te laten opvoeren, terwijl de tekst door afzonderlijke sprekers voor de microfoon werd gezegd, met het gevolg dat het woord van een andere kant kwam dan waar de handeling plaats vond.

Mia van der Kallen ging van geheel andere principes uit bij haar regie en wist in het laatste spel „Pinksterzegen“ door een zeer oorspronkelijke spelleiding iets heel bijzonder te bereiken. Aan het spel namen 10.000 Graalmeisjes deel, als volgt ingedeeld:

De Graalster — in zeven kleuren	— 1050 meisjes.
De Bewaarengelen — geel	— 750 „
De Seraphs en Cherubs — rood en oranje met geel	— 750 „
De Kruiskinderen — verschillende lichte kleuren	— 1000 „
Petrus op de daken — rood, groen, geel, paars	— 250 „
De Graalkadetten — groen met terra en geel	— 400 „
De October en Komsomolkinderen (de aardse tegenkrachten van het geloof) — zwart-wit, zwart-lila, zwart-rood	— 500 „
De Helse machten (gedeeltelijk op fietsen, aangevoerd door een opperduivel op een motor — zwart met rood	— 500 „
De Bekeerlingen — bruin	— 4800 „

Een kort overzicht van de ontwikkeling van het bewegingsspel ontleend aan het tekstboekje moge een indruk geven van de opzet van de vertoning.

Uit zeven hoeken (der wereld) komen de Graalleden aansterven tot één sterregroep. Hun bewaarengelen, de blik ten hemel gericht, stellen plechtig zich op in de wijdeste ommekring. Dan zingen speelsters en

publiek tezamen het Veni Creator Spiritus. In het tweede en derde tafereel, dat der vernieuwing en de bededans, voeren de Bewaarengelen een dans uit, waartussen spreekkoor en zang wordt gehoord, terwijl in het vierde tafereel de wijde engelenkring zich in zeven kleinere ronden verdeelt, die elk over een der sterrepunten een gave van de Heilige Geest komen afbidden. Dan breekt de Pinkstermorgen aan en in de vorm van vlammeende Seraphs en Cherubs daalt de Heilige Geest neer. Nadat de Graal het Graallied heeft gezongen, gaan de zeven sterrepunten uiteen en slaan hun kampen op, voor welke een voor een de Seraphs en Cherubs komen bidden. Als de Kruiskinderen spelende op zijn gekomen in grote driehoekvormen, verschijnen de Helse krachten onder leiding van de „Vreemde rover" en beginnen met de Octoberkinderen hun verleiderswerk. Maar hun pogen stuit af op de trouw van het kruis en ontmoedigd deinzen de verleiders af; na een dankkoor gaan de Bewaarengelen de wereld voorbereiden op de Blijde Boodschap.

In vier carrees komen nu de Kadetten, in apostelovermoedigheid, frank en fier aangetreden, maar de Helse machten, nu ook vergezeld door de Komsomolmeisjes, doen een nieuwe poging tot verleiding en ondanks de voortdurende en machtige afwijzing winnen de verleiders door haar „rhythmisch getover" hoe langer hoe meer veld. Als echter de alarmprompetten worden geblazen en Maria wordt aangeroepen vluchten de helse machten in verwarring. Dan slaan ook de Kadetten in het midden rond de Graal hun kamp van tenten op. Allen vlijen zich nu onder en rond hun tenten in het groene gras. Ook de Seraphs en Cherubs zitten neer in stille contemplatie. In het volgende tafereel leggen deze zich plat ter aarde om van de H. Geest de genade der wereldbeking af te smeken. De Kruiskinderen sluiten zich bij de achterhoede der fronten aan. Nadat de Seraphs en Cherubs naar de hogere sferen zijn teruggekeerd, wordt de graal-offerande gebracht en de Hemelse Hymne aan de Dageraad gezongen, waarop Jezus' stem tot de Graalkinderen spreekt en hun opwekt hun ideaal hoog te houden. Met een Te Deum Laudamus, door publiek en spelers weer te zamen gezongen, sluit het spel.

Dit summiere overzicht kan niet meer dan een zeer oppervlakkige indruk geven van het kleurrijke bewegingsspel dat zich uren lang voor onze ogen voltrok en ondanks het gebrek aan dramatische handeling boeide door de voortdurende wisseling van kleur en lijn, waarvan de symboliek vooral tot de Katholieke ziel sterk sprak. Ook het spreekkoor maakte dikwijls een machtige indruk, al onkwam men niet aan een op den duur wat hinderlijke eentonigheid en de muziek ondersteunde woord en beweging op gelukkige wijze. Een uitmuntende regie-vondst, hoewel niet geheel oorspronkelijk — was het laten medezingen van het publiek

in de aanvang en aan het slot; daardoor werden de toeschouwers als het ware medespelenden en ontstond er een mystieke eenheid tussen alle aanwezigen in het stadion. Het spel kreeg daardoor het karakter van een modern liturgisch drama, volkomen anders van bouw dan dat waaruit het M.E.-se mysterie-spel is gegroeid, maar evenals dat een samenvloeiing van godsdienstbeleving en spel.

Voorreffelijk was de voorbereiding van dit spel, waarvoor van alle streken uit het land de speelsters naar Amsterdam waren gereisd; in hun woonplaatsen hadden ze onder toegewijde leiding hun precies omlijnd deel van de bewegingen met de grootste nauwgezetheid voorbereid, zo dat een enkel repetitie in het Stadion, de dag voor het spel, voldoende was om heel het ingewikkelde schema van spel en beweging, vrijwel feilloos te doen verlopen. Op originele wijze heeft de regisseuse, die zelf in een passend costuum in het centrum van het speelveld in een naar alle zijden open bouwsel had plaats genomen, met behulp van een aantal onmiddellijk op haar bewegingen reagerende onderleidsters, de ontzaggelijke menigte meisjes aangevoerd.

Het mag werkelijk — uit een oogpunt van toneel — zeer jammer genoemd worden, dat men deze openluchtspelen, om ons onbekende redenen, niet heeft kunnen of willen voortzetten.

b. Andere openluchtspelen.

De Katholieke openluchtspelen beperken zich echter niet tot de Stadionspelen. Integendeel, in verschillende delen van het land en bij zeer verschillende gelegenheden — we gaven er reeds een enkel voorbeeld van — worden openluchtvoeringen van zeer uiteenlopende aard georganiseerd. De meeste indruk hebben ongetwijfeld de Tegelse Passie-spielen gemaakt, waarover we in no. 7 van de 16e jg. reeds uitvoerig schreven. Andere pogingen om middeleeuwse mysteriespelen weer op te voeren, werden o.a. ondernomen in Oisterwijk, waar men het vorig jaar een der „Bliscappen van Maria“, een zeer bekende cyclus van mysteriespelen waarin de zeven hoofdvreugden uit het leven van de H. Maagd ten tonele werden gebracht, heeft gespeeld.

Van grote betekenis voor de ontwikkeling van een moderne openlucht-toneelkunst zijn echter voorstellingen als het vorig jaar in het Noord-Hollandse dorp Heer Hugowaard op touw werd gezet en waarover wij in het frisse toneelblad „Het Katholieke Tooneel“ (jammer genoeg moest de uitgave hiervoor wegens gebrek aan belangstelling gestaakt worden) lezen:

„De pastoor der parochie vierde zijn veertig-jarig priesterfeest en als geschenk werd hem dit spel aangeboden (n.l. „Gehelmen van de H. Mis“, een moderne bewerking van het bekende gelijknamige werk van Calderon). Nu — als we weten

wat ook nu nog hier en daar bij een priesterfeest ter opluistering middels spel wordt aangeboden, dan hebben we hier toch zeker met een voorbeeld te doen, dat niet genoeg nagevolgd kan worden. Hoewel — de eerlijkheid gebiedt ons te vermijden dat Katholiek Zaandam het vorig jaar Augustus reeds een voorbeeld had gegeven door ter gelegenheid van een pastoorfeest „De Geheimen van de H. Mis” van Calderon op te voeren, eveneens onder leiding van Anton Sweers. We zijn inmiddels echter al weer een jaartje verder en in zekere kringen der spel-avant-garde, waartoe we Sweers met een gerust hart kunnen rekenen, geeft men verre de voorkeur aan de bewerking van Gheon. Men stelt zich hierbij op het standpunt dat deze bewerking meer gelegenheid geeft om de gemeenschap te laten deelnemen, daar o.a. in de gedeelten waar de offergaven naar het altaar worden gebracht, mensen uit alle beroepen hun geschenken komen aanbieden, waardoor actieve deelname, we zouden haast zeggen, van het publiek, verzekerd is. Zowel de boerenvrouw als het fabrieksmeisje, zowel de landarbeider als de bankbediende offeren. Dit bevorderde dat men Gheon's spel de voorkeur gaf, aangezien Calderon in de eerste plaats toneel heeft geschreven en o.m. sterker is ingesteld op individuele uitbeelding.

De opvoering in de open lucht was werkelijk treffend, enige malen zelfs zuiver ontroerend. Hiertoe werkte alles mee. Het platform, waarop werd gespeeld, was monumentaal en tevens simpel van lijn, terwijl de donkere kleuren verrassend harmonieerden met het groen der velden, die zich links en rechts uitstrekken. De bovenbouw, waarop de spelontwikkeling als het ware praktisch werd toegelicht, aangezien het publiek daar de handelingen der H. Mis, zoals we die kennen in de kerk, kon volgen, was orgineel van gedachte.

Vier maanden hebben jongeren en volwassenen gerepeteerd — en ze zijn er in geslaagd een daad te stellen die voor het effenen der nieuwe banen welke het spel in de naaste toekomst zal volgen, van vóórrekkende betekenis moet zijn.

Deze lofrede wil nog niet zeggen dat wij het roerend met deze spelmatige gemeenschapsuiting eens zijn. Daarvoor was de vertolking van Gheon's bewerking nog te star — m.a.w. er zat geen vaart in — en die zal nooit komen ook. Hiertoe leent Gheon zich niet. Deze schrijver stelt zich zo uitsluitend in op het schone, op het verheven woord, dat hij vergeet voor wie hij schrijft. De mens, die middels dit spel God hulde wil brengen, bezit armen en benen, die hij gekregen heeft om ze te bewegen. En wanneer we dan bedenken, dat een vrij grote groep „Wijsheid” en „Onwetendheid” en een nóg veel grotere groep Gelovigen (mannen en vrouwen) twee uur lang zonder enige beweging aan het spel deelnemen, dan — ja dan? Schoon vinden we de, mogelijk als tegenwerping bedoelde, gedachte dat die mensen zó in de geest hebben meegeleefd dat hun aandacht was als een bidde, maar daar zijn we er niet mee. Er moet iets gebeuren in een spel, zonder dat daarbij direct tot toneel wordt overgegaan. Vandaar dat wij ons op het standpunt plaatsen: de onder de Katholieken meer en meer veld winnende gedachte van gemeenschappelijk optreden en gemeenschappelijk beleven, is voor onze tijd van onschatbare waarde, maar deze gedachte heeft in het spel nog lang niet haar juiste vorm gevonden. Hiermee veroordelen we het werk van Gheon niet — we kunnen het waarden als een poging in deze richting — maar dan ook niet meer dan een poging.... Tenslotte willen we tevens nog als onze overtuiging uitspreken dat dergelijke opvoeringen buitengewoon bijdragen tot een meer algemeen ver-langen naar gemeenschaps-spel.”

We hebben ons de weelde van dit lange citaat veroorloofd, omdat daaruit overtuigend blijkt wat er leeft in de kringen der jongere Katholieke toneelliefhebbers.

XI. DE PROTESTANTS-CHRISTELIJKE SPELEN.

Ook in Protestants-Christelijke kringen neemt de belangstelling voor het openluchtspel toe, in het bijzonder in die der vrijzinnig-christelijke jongeren organisaties, de V.C.J.B. en V.C.S.B., hoewel men daar nog niet tot opvoeringen is gekomen, die als de hiervoor besproken Katholieke massaspelen, de algemene aandacht trekken. De oorzaak zal hier wel liggen in de grotere mogelijkheden die de veel talrijker Katholieke gemeenschap met zijn uitmuntende, strenge organisatie voor het tot stand komen van dergelijke massale vertoningen biedt. Merkwaardig is het intussen dat de genoemde Katholieke openluchtspelen een reactie zijn op Vrijzinnig-christelijke lekenspelen, in het bijzonder op het in 1930/31 in verschillende plaatsen opgevoerde spel van Henriëtte Roland Holst „Kinderen van dezen Tijd”, dat allerwegen grote indruk maakte en de Katholieken tot een antwoord uitlokte. — Het is, naar onze mening, enigszins verwonderlijk dat men nimmer getracht heeft van dit spel een openluchtuurvoering te geven. Het komt ons voor dat het zich daar even goed toe leent als voor een zaal-opvoering en we zijn er van overtuigd dat een her-opvoering er van weer een toneelgebeurtenis van betekenis zou kunnen blijken.

Men hoort wel eens bezwaren opperen, dat het leken spel wordt gebruikt als middel tot verbreiding van bepaalde beginselen op religieus of politiek gebied en dan vooral tegen zulke spelen in de openlucht opponeren. Wij menen echter ten onrechte. En achten het een miskenning van de culturele betekenis van het toneel wanneer men het wil terugdringen op een strikt neutraal, vaag-algemeen-menselijk gebied en het zo tot een bloedeloosheid veroordelen, die het noodwendig naar de ondergang moet voeren. In alle bloeitijdperken van de dramatische kunst gaf het toneel uitdrukking aan wat er in een gemeenschap leefde. Welnu — een gemeenschap die allen omvat, kennen we helaas thans niet. Wat is dus natuurlijker dan dat in deze tijd nu men verschillende gemeenschappen ziet groeien en meer en meer ziet hoe de mens behoefte heeft tot gemeenschappelijke beleving van idealen op geestelijk of maatschappelijk gebied — het toneel uitingsmiddel wordt van die verschillende gemeenschappen. Wat kan er tegen zijn dat deze gemeenschappen trachten langs toneelmatige weg hun levensinzichten te versterken en te verdiepen. Dat men zich in zulke spelen soms ook direct tegen andersdenkenden, kan toch geen bezwaar zijn en behoeft allerminst tot verlaging van de toneelspeelkunst te leiden. Integendeel, juist doordat men speelt wat uit het hart gegroeid is, is de kans dat het toneel als toneel daar wel bij vaart, groot. En op de strijd der meningen kan het slechts een veredelende uitwerking hebben als men

zich daarbij bedient van het wapen van het toneel, in het bijzonder als dit openluchttoneel is. Immers dat vraagt sterke stylering, verdraagt geen realisme-van-de-kleine-kant, en zal dus juist zijn kracht moeten zoeken in de belichaming der ideeën meer dan in de voorstelling der vluchtige verschijnselen. We zouden haast zeggen: het ware te wensen dat veel meer dan tot nog toe de strijd der meningen gevoerd kon worden op de gestyleerde wijze van het toneel; het zou een bewijs zijn dat wij gegroeid waren in waardering van anderer inzichten.

Een der meest de aandacht vragende openluchtspelen van Protestantisch karakter is „Maar wij”, spel van jeugd en arbeid, door Anthonie Donker geschreven in opdracht van de V.C.J.C., die het, hier en daar bekort, in 1933 liet opvoeren onder regie van Abraham van der Vies, tijdens het Pinksterkamp te Soesterberg.

Het wijkt in bouw en opzet van de tot nog toe behandelde spelen nogal af, in het bijzonder door de inlassing van verscheiden „songs” op de wijze van bekende liedjes. Het is direct voor de openlucht gecomponeerd, wat al dadelijk blijkt uit de toneel-aanduiding. Het eerste toneel speelt zich af op bosgrond, voor een gordijn van diep, warm blauw: symbool van een blauwe onbewolkte toekomst. De volgende tonelen, die achtereenvolgens in gebruik komen, bestaan uit twee elkander opvolgende podiums, met afwisselend links en rechts en opgang. Achter het tweede podium bevindt zich, door een gordijn verhuld, opgaande natuurlijke bosruimte naar een hoog gelegen plek toe. Achtergrond van het eerste podium: kale, witte kalkmuur, daarvoor wordt in het tweede toneel een fabrieksruimte aangeduid met rails, waarin pedalen, handles, waarbij een rij werklieden, mannen en vrouwen op krukjes — het geheel een moderne fabriek suggererend. De achtergrond van het tweede podium is grijs: daarvoor een plein, trottoir, bank met werklozen, lezend, rokend, kaartend, luiierend, anderen spelen zandhappertje of een ander spelletje.

Als het spel begint zien we kinderen, meisjes en jongens, zingend en spelend voorbijgaan. Anderen beginnen te graven, zagen, ophijsen van een boomtrunk uit een kuil, slaan van piketpaaltjes, alles onder het zingen van vrolijke arbeidsliedjes. Daar komt Harald, de hoofdfiguur en helpt een paal inslaan. Diens vader, tijdens het zingen opgekomen, gaat op Harald toe en vertelt hem — jaloers op het blijde optimisme der jeugd — dat hij geen werk meer heeft en de wereld in gaat trekken om werk te zoeken. Harald benijdt hem, maar anderen, een jonge intellectueel, een landmeter, zijn helper, temperen zijn enthousiasme,

zij kennen het leven al en zijn teleurstelling — zij weten al dat daar is: dichte mist, hard werken, weinig loon, honger en twist. Maar Harald wil zijn moed niet laten breken, hij zal het wagen — al spotten ze met zijn illusies en noemen hem een dromer.

In het tweede toneel komt Harald voor de fabriek — de portier weigert hem in te laten — hij eist werk voor zich en zijn genoten — een bewogen toneel volgt, alleen Harald gelukt het binnen te komen. Tussen de werklieden staat dan Desiré op, een onevenwichtige, ontvlambare figuur, verward en pathetisch redenaar, in wien geestdrift en geloof afwisselen met cynisme en ontmoediging. Hij schildert de noden en slechte kansen van de arbeiders en wakkert de ontevredenheid aan. Harald, die ondanks alles naar werk haakt, is er getuige van hoe de fabriek wordt gesloten, de arbeiders op straat worden gestuurd: De directie zet de zaak hier voorlopig stop, zegt de portier, we kennen der niet meer tegen op. Desiré uit nu een lyrische ontboezeming over de herwonnen vrijheid, maar Harald vertrouwt die vrijheid niet, gelooft niet dat nu een beter tijd zal komen.

In het derde toneel zien we een groep werklozen op een plein hun tijd verdoen. Beurt om beurt klagen ze hun nood, hun leven is „een groot niets.“ Er trekt een werkloze voorbij met een harmonica, een groep communisten predikt het eenheidsfront van alle werklozen, een troep nationalisten gaat voorbij. Dan komen Duitse trekkers, Toppelbrüder, met belangstelling welkom geheten — ze vertellen hoe ze de wereld in trekken om hier of daar hun geluk te zoeken. Maar Harald ziet daarin geen uitkomst en houdt tegen de licht meegesleepte Desiré vol dat de oplossing anders moet zijn. Die hij ten slotte meent te kunnen aangeven in een grote rede, waarin hij betoogt dat de jeugd niet in geld en goed, niet in het jagen naar een goed bezoldigd baantje z'n geluk moet zoeken, maar arbeid moet trachten te winnen, onverschillig welke en tegen welk loon, want arbeid betekent mensenwaarde.

Als dan in het vierde toneel Haralds vader terug is gekeerd, die nergens in de wereld uitkomst heeft gevonden, staat Harald op en gaat, nadat het achterscherf is geopend, een smal pad langs naar een heuveltop waarover hij verdwijnt.

Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de ideële betekenis van dit spel, wel echter dienen we de vraag te beantwoorden of het aan de elsen van een goed openluchtspel voldoet. En dan moet ons in de eerste plaats de opmerking van het hart dat er veel te veel in geredeneerd wordt en dat niet door spreekkoren, die althans de bezwaren die een toespraak in de openlucht steeds bieden, door de kracht van het aantal overwinnen kunnen, maar door solostemmen van

welke in een enigszins uitgebreide ruimte het grootste deel verloren moet gaan, zeker als ze aan leken toebehoren, die uit de aard der zaak in het spreken maar matig geschoold zijn. Verder is er weinig dramatische handeling in het spel, het is alles wat vlak, wat episch van stijl. Tenslotte is er een door niets gemotiveerde overgang van poëzie — helaas ook al weer van geen grote kracht — naar proza, als Harald z'n rede houdt, welke rede op zichzelf zeker vijf keer te lang is. We hebben de opvoering niet bijgewoond, en weten dus niet hoeveel er bekort is. Maar het staat voor ons vast dat als niet heel sterk het snoeiems in de welige bloei van verzen is gezet, de aandacht der toeschouwers, zelfs van geestverwanten al spoedig verslapt moet zijn. — Een zeer waardeerbare vondst, we merkten het trouwens reeds op, is het inlassen van diverse „songs", waarvan intussen de tekst wel wat pittiger zou kunnen zijn.

Het stuk is onlangs weer — in sterk verkorte vorm — opgevoerd bij de opening van het nieuwe door werklozen gebouwde openluchttheater te Rotterdam; de werklozen zelf waren toen de spelers.

Aan dezn Rotterdamse vertoning wijdt „Het Handelsblad" de volgende merkwaardige beschouwing:

„Het was aanzienlijk bekort en had verder een zodanige bewerking ondergaan dat de tendenz een weinig was verdoezeld. (Wel eigenaardig in een stuk waar het juist op de strekking aankomt. v. W.) Zo was het geschikt gemaakt voor vertoning aan een politiek zeer gemengd publiek.

Behalve een groepje autoriteiten vormden werklozen en vrouwen van werklozen het publiek bij deze besloten voorstelling. . . . In het begin ging het nogal rumoerig toe. Voortdurend werd er commentaar gegeven op de handeling, waaraan in de aanvang de spanning ontbrak. Alrengs echter, naarmate het stuk meer inhoud kreeg, en de bedoeling duidelijker werd, nam de belangstelling toe. Na een kwartier was het doodstil en afgezien van een kort spontaan applausje dat als een onbedwingbare reactie op een rake opmerking niet achterwege kon blijven, bleef het doodstil, tot aan het einde.

Ondanks de koude avond bleef men stil en ontroerd zitten genieten van het eenvoudige spel der toneeldilettanten. Die stille aandacht is het sterkste bewijs voor het succes van de opvoering waarover wij weinig meer behoeven te zeggen. De handeling was eenvoudig maar boeiend en begrijpelijk. Zij sprak rechtstreeks tot de harten van de toehoorders en toeschouwers."

Voor zover ons bekend — dit artikel mag geen aanspraak maken op volledigheid — zijn er geen andere protestants-christelijke openluchtspelen geschreven van groter adem. Wel worden op landdagen e.d. bijeenkomsten meermalen lekenspielen opgevoerd, maar deze dragen meestal een intiemer karakter. Echter is onlangs door een Utrechtse troep lekenspelers onder leiding van den heer C. Schilp het initiatief genomen tot het regelmatig beoefenen van het openluchtspel. Als eerste resultaat van hun werken voerden zij in Driebergen ter gelegenheid van een openlucht-bijeenkomst op 2e Pinksterdag „Joseph in Dothan" van Vondel op, naar de verslagen te oordelen op zeer verdienselijke wijze.

XII. SOCIALISTISCHE OPENLUCHTSPELEN.

De moderne arbeidersbeweging in Duitsland en Oostenrijk heeft voor haar verdwijning, tengevolge van de „nieuwe orde” in deze landen, ijverig gebruik gemaakt van het openluchtspel voor haar propaganda. In ons land heeft men op dat terrein tot dusver nog maar aarzelende schreden gezet. Als we de A.J.C. uitzonderen, die op haar kampterrein „De Paasheuvel” een openluchttheater heeft, dat ruim 2000 personen plaats biedt, en daar regelmatig lekenspele opvoert, dan zien we slechts sporadisch pogingen om in de openlucht toneel te spelen. In de grote steden werd enkele malen op 1 Mei een spel geënceneerd, maar tot resultaten, die de vergelijking met de hiervoren behandelde grotere spelen ook maar enigermate kunnen doorstaan, kwam men niet. De grote kosten, die dergelijke spelen in grote stadions met zich brengen, wil de opvoering slagen en die in deze tijden van grote werkloosheid, welke uit de aard der zaak vooral de financiën der arbeidersorganisaties zeer ongunstig beïnvloeden, moeilijk gevonden kunnen worden, vormen een van de oorzaken van dit achterblijven. Een eerste enigszins beter geslaagde poging werd gedaan op 1 Mei 1934 door de opvoering van het massaspel „Naar de Nieuwe Tijd” in het Amsterdamse Stadion. Hier werkten voor het eerst grote groepen uit verschillende culturele organisaties der arbeidersbeweging op gelukkige wijze samen in massaal verband. Muziekverenigingen en zangverenigingen, bewegingskoor en dansgroepen. De spreker was organisch in het gehele programma opgenomen.

In zijn uitnemende handleiding voor het organiseren van feesten — Feestcultuur, uitgave van de Culturele Raad van N. V. V. en S.D.A.P. — wijdt de nieuwe voorzitter der S.D.A.P. Koos Vorrink ook bijzondere aandacht aan het openluchtspel. En terecht, want juist daarbij is een stijlvolle ordening nog moeilijker dan bij zaalfeesten, maar tevens van nog uitnemender opvoedende betekenis.

Dit jaar heeft genoemde Culturele Raad een eerste poging gedaan om stijl te brengen in de openluchtfeesten die er op 1 Mei allerwegen worden gehouden. Hij heeft daartoe een Plan-Meispel-1936 uitgegeven door Aar. v. d. Werfhorst en Hans Wispel gedicht, met muziek van Paul F. Sanders en choreografische aanwijzingen van Martin Gleisner. De kern van dit spel, het leidmotief, is het plan-lied, het lied van het Plan van de Arbeid. Dat bezingt de voornaamste eisen en onderdelen van het plan op een korte eenvoudige manier couplets-gewijze. Het spel heeft verder geen intrige. „Het wil alleen uiting geven aan ons geloof en onze moed en onze blijdschap; die telkens weer culminereren in het zingen van het lied.” Het gehele spel is gedacht als een „blijde intocht” van het plan.

Nadat door muziek, sirenen, claxons enz. de komst van het Plan is aangekondigd, wordt op het midden van het speelveld de planvlag gehesen. Groepen mensen komen, zien de vlag, kijken naar alle kanten, luisteren overal. De geluiden worden zwakker, de groepen mensen willen moedeloos het veld weer verlaten, maar dan klinken de eerste maten van het Plan-lied over het veld. Een stilte valt over de mensen die in dezelfde houding blijven staan. Weer het Plan-lied. De mensen bewegen in de richting vanwaar het geluid komt. Weer stilte. Dan weer muziek en zang. Het plan komt ten tonele: een stoet als op W. Crane's bekende plaat „Triomf van de arbeid". Er is vreugde en beweging in de optocht, arbeiders-symbolen worden meegedragen. De plan-optocht marcheert — terwijl de groepen het geval in een grote verbazing aanzien — naar het midden van het veld en groepeerd zich om de hoge vlaggemast. Dan valt weer een stilte, de vuisten gaan omhoog en dan klinkt een driewerf „Vrijheid".

De spreker begint nu zijn welkomstgroet te zeggen. Hij biedt het plan aan allen aan. Een koor herhaalt de slagzinnen. De groepen mensen, naar de vier hoeken van het veld teruggetrokken, nemen een afwachende houding aan, maar trekken al spoedig naar het midden en vallen het plan met korte vragen en tegenargumenten aan. De spreker dient ze van replek, geholpen door het koor. Zo worden de coupletten van het lied afgewerkt. Steeds dichterbij komen de groepen bij de plangroep in het midden. Onder het zingen van de laatste strofe worden zij één met de grote groep en het refrein zingen zij voor de laatste keer reeds mee. Het wordt een feest van zang en muziek en gezwaai met bloemen, kransen en vanen.

Dan richt de spreker zich tot de feestgenoten op de tribunes. Hij verzoekt eerst de werklozen (jonge en oude) op te staan en vraagt van hen trouw en geloof in het plan. Dan van de jongeren, de vrouwen, tot tenslotte allen staan. Nu vraagt hij trouw aan de beweging en haar idealen, trouw en geloof in de mensheid, aan het plan en de Internationale. Deze trouw wordt uitgedrukt in het gezamenlijk zingen van de Internationale.

Daarna weerklinkt de stem van Mei. Zij spreekt haar blijdschap uit voor wat zij hier zag en hoorde. Zij roemt de moed en het geloof van de arbeiders, trots crisis en verwarring. Zij spreekt haar geloof uit in de toekomst van de arbeid en aanschouwt de Plan-toekomst als in een visioen. Hierop volgt het Meispiel van bewegingskoren die in hun bewegingen de arbeid uitbeelden: schaven, hakken, graven, ploegen enz. Ten slotte wordt de lof van de jeugd gezegd, die zich losmaakt van de plan-groep en het plan-lied speelt.

Nu zegt de spreker het slotwoord of kondigt de redenaar aan die een korte feestrede uitspreekt. Met het zingen van het Plan-lied eindigt het feest.

Deze eerste poging om aan de Mei-feesten in het land stijl te geven heeft bij enkele verdiensten nog vele gebreken. De tekst is niet eenvoudig genoeg, dikwijls gewild-litterair, dikwijls rhetorisch-gewrongen. De handeling ontbreekt vrijwel geheel: de ontwerpers hebben dat wel bewust gedaan, maar zij hebben daarmee het spel een element onthouden dat het juist als spel karakter moest geven: de dramatische spanning. Dat is niet alleen een kwestie van toneel, maar zou ook aan de uitwerking van het spel als propaganda-middel ten goede zijn gekomen.

Intussen: de eerste stap is gedaan. Wij mogen ook van deze zijde ongetwijfeld op nog belangrijke bijdragen van de ontwikkeling van het openluchtspel rekenen.

We wezen reeds terloops op het openluchttheater van de A.J.C. op de Paasheuvel. Het hoogtepunt van het leven op dit kampterrein vormt het Pinksterfeest, wanneer van alle oorden uit ons land de A.J.C.-ers naar de Veluwe komen om er de Pinksterdagen in een feest van blijde kameraadschap door te brengen. En in deze dagen zijn er weer twee toppunten: de opvoering van het boeiende openluchtspel Goudvreugde's ontwaken, een symbolisch spel van Marie Vos en de Fakkeltochten op de avond van de eerste Pinksterdag. Beide zijn van een ontroerende kracht. Wie ze eens meegemaakt heeft vergeet ze nooit. Ze maken een diepe indruk en dat niet alleen op de geestverwanten, maar ook op de gasten van zeer diverse geestelijke pluimage die telken jare dit jeugdfeest meemaken.

In de kringen der Arbeiderstoneelverenigingen, zoals die georganiseerd zijn in de Bond van Arbeiderstoneelverenigingen, begint de belangstelling voor het openluchtspel ook te ontwaken. De zeer beperkte middelen van deze organisatie belet haar op dit gebied der dramatische kunst grotere dingen te doen, maar op haar landdagen heeft zij door opvoering van kleinere voor de openlucht geschikte stukjes, de eerste schreden op dit terrein gezet.

XIII. HET LANDSPEL.

Nog één terrein moeten we bezoeken, waar het openluchtspel een goede grond zal kunnen vinden en mogelijk ook in ons land tot bloei kan komen. We bedoelen dat van het historische landspel. In andere landen heeft dat zich al sedert lang ontwikkeld, wortelt daar soms al in oude tradities. We denken b.v. aan de jaarlijks weerkerende historische spelen in de Beierse stadjes Rothenburg, Dincelsbühl e.d.

Een mooi voorbeeld vinden we ook in Engeland in een voorstad van Londen, Hampstead. — Daar, zo vertelt ons Kerschenezew in „Das schöpferische Theater“, heerst onder de bevolking, die voornamelijk uit intellectuele middenstanders, ambtenaren, onderwijzers, artisten, journalisten, hoog-geschoolde arbeiders e.d., een krachtige gemeenschapszin. Het zijn allen leden van een paar woningbouwverenigingen en alle gebouwen zijn er gemeenschappelijk bezit.

Elk voorjaar nu wordt daar een openluchtspel opgevoerd, in den regel de bewerking van een of andere oud-Engelse legende, die met verende krachten door de bevolking van deze idyllische tuinvijk vertoond wordt. Aan de voorbereiding neemt een zo groot mogelijk aantal inwoners deel: de gehele opvoering, het in elkaar zetten van het stuk, de compositie van de muziek en de koren, het vervaardigen van de costuums, de regie, kortom alles moet door eigen krachten tot stand gebracht worden. De voornaamste acteurs, de dansers, de figuranten, de koristen en de leden van het orkest, worden allen uit de bevolking gekozen. Een fakkeloptocht besluit het feest, waaraan niet alleen de spelers maar ook een groot deel der bevolking deelneemt. „Men gevoelt zich,“ aldus Kerschenezew, „in een middeleeuwse stad op een of ander volksfeest van de XIIIe eeuw verplaatst.“

Tot nog toe zijn in ons land nog maar sporadisch pogingen in deze richting ondernomen. Zo herinneren we ons een dergelijk spel bij de herdenking van het 500-jarig bestaan van de gemeente Zwolle. Naar de dagbladen melden is men voornemens dit jaar in Tilburg ook een historisch spel met een plaatselijk cachet te geven ter gelegenheid van de z.g. paleis-raadhuisfeesten. Een Brabants schrijver, Jan Vuysters te Oisterwijk, heeft een stuk geschreven in Tilburgs dialect, dat onder leiding van Hans van Meerten door Tilburgse dilettanten zal worden opgevoerd. Het stuk zal enkele massa-taferelen bevatten en een groot aantal kleinere scènes en gespeeld worden aan de achterzijde van het gerestaureerde paleis.

Het meest de aandacht trekken in dit genre de openluchtvoorstellingen te St. Janssteen in Zeeuws-Vlaanderen. Ze worden in Augustus gehouden en mogen zich verheugen in de belangstelling van geheel Zeeuws-Vlaanderen en het aangrenzend België en trekken ook uit verder gelegen oorden toeschouwers. De auteur van deze spelen is de heer J. A. Everaard (een beroemde naam: was niet Cornelis Everaert in de 16e eeuw een der beste kluchtschrijvers?) Zijn drie-delig spel „Adriaan Vylain“ vestigde de aandacht op een historisch feit, n.l. op de aloude, in die streken in vroeger eeuwen wijdvermaarde bedevaartskapel, ter plaatse waar thans de buurtschap Kapellebrug ligt. Deze kapel

ter Eecken inspireerde de geschiedkundig uitnemend georiënteerde schrijver tot een tweede spel „Het Spel van de Cruken.” Deze spelen gaven de stoot tot de herbouw van genoemde kapel, die in Juli 1935 is ingewijd. Dit jaar wordt er weer een historisch streekspel vertoond: De Zwarte Dood¹⁾.

XIV. CONCLUSIES.

Uit bovenstaande feiten en beschouwingen mogen we ten slotte de volgende conclusies trekken:

1. Er is ook in ons land een sedert de wereldoorlog snel groeiende belangstelling waar te nemen voor het openluchtspel, blijkende uit het voortdurende toenemend aantal voorstellingen in allerlei kringen, in zeer verschillende aanleiding hun oorsprong vindend en met uiteenlopende bedoeling gegeven.

2. Het openluchtspel ontleent zijn betekenis vooral aan zijn geëigendheid om uitdrukking te geven aan wat bepaalde groepen van ons volk belangstelling inboezemt, hetzij in religieus, maatschappelijk of historisch opzicht.

3. Lekenspelers hebben voor de ontwikkeling van het openluchtoneel in de sub 2 genoemde richting groter betekenis dan beroepsauteurs, omdat de eersten, uit de bepaalde volksgroep voortgekomen, in de geest met het publiek één zijnde beter uitdrukking kunnen geven aan wat er in de toeschouwers leeft.

4. De toenemende neiging in vrijwel alle kringen der bevolking tot het organiseren van feesten in de openlucht doet de belangstelling voor het toneel in de openlucht krachtig toenemen, omdat men daarin een middel ziet om aan zulke feestelijke openluchtbijeenkomsten stijl en wijding te geven.

5. Het bezwaar dat men vaak hoort opperen, n.l. dat ons klimaat zich minder leent voor openluchtspelen, blijkt in de praktijk niet zo zwaar te wegen als men oppervlakkig geoordeeld wel zou verwachten. Het feit dat men in de latere middeleeuwen en in de 16e eeuw vrijwel uitsluitend in de openlucht speelde, bevestigt bovendien deze ervaring. Wij mogen verwachten dat in de toekomst het openluchtspel weer evenals in deze tijden tot een echt volksfeest zal worden.

¹⁾ Onze redactie houdt zich voor mededeling van de opvoering van dergelijke spelen, met vermelding van korte inhoud en verdere belangwekkende bijzonderheden; b.v. de aanleiding tot de opvoering, verband tussen spel en streek, mogelijke gevolgen van de opvoering — aanbevelen.

Daltonisering van Werklozencursussen

door C. SCHREUDER.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek der Redactie om een en ander mede te delen over de ervaringen, die ik heb opgedaan bij het Daltoniseren van Ontwikkelingscursussen voor Werklozen.

Na overleg met Prof. Kohnstamm heeft het Centraal Comité voor Jongere Werklozen te Amsterdam mij n.l. gedurende het vorige cursusjaar in staat gesteld een proef te nemen met een methode van onderricht, welke in beginsel zeer veel overeenkomt met het Daltonplan.

Hoewel dit experiment voorlopig geslaagd mag heten, daar nagenoeg alle cursussen waarvoor een nieuwe methodiek was ontworpen, er ook vruchtbaar gebruik van hebben gemaakt, zou ik toch met publicatie over deze leerwijze gewacht hebben, totdat na enige jaren praktijk onomstotelijk vast was komen te staan, dat ze werkelijk in een behoefte voorzag, indien ik niet de overtuiging had, dat uitwisseling van gedachten over ons werk in veel opzichten dringend noodzakelijk is.

Uit gesprekken met leiders of bestuurders van allerlei leergangen ook in andere gemeenten, is me toch wel duidelijk gebleken, dat er een algemene ontevredenheid heerst over de resultaten van veel ontwikkelingspogingen, ofschoon genoeg docenten hun tijd en werkkraft geven en het zeker niet ontbreekt aan enthousiasme en behoorlijke organisatie.

Waar juist uit de kringen der lezers van „Volksontwikkeling“ velen zich aan dit werk wijden, kan mijn artikel misschien aanleiding zijn tot het doorgeven van ervaringen, het stellen van een diagnose en tenslotte wellicht tot het vaststellen van de fouten, die we gemaakt hebben en welke we in de toekomst hopen te vermijden.

Als reden voor het mislukken van cursussen wordt heel dikwijls gewezen op de veronderstelde bijzondere werklozenmentaliteit, een arbeidsschuweid, die ook voor elke geestelijke inspanning zou terugschrikken. Het zou ons zeker niet behoeven te verwonderen, als onze Jongere Werklozen ontmoedigd door gedwongen niets-doen en vruchteloos solliciteren weinig geneigd zouden zijn tot overmatige inspanning, als hun werk geboden wordt, dat niet onmiddellijk materiële voordelen waarborgt.

Nadat ik echter een jaar lang met cursisten van allerlei voorontwikkeling en bestemd voor verschillende beroepen, heb kennis gemaakt en dikwijls de gelegenheid had met de docenten besprekingen te voeren, heb ik niet de indruk, dat de jongere werklozen in het algemeen reeds niet meer vatbaar zouden zijn voor een beroep op hun arbeidszin.

Evenals in iedere school ontmoet men natuurlijk gematigd onverschilligen, maar daartegenover zijn er ook, die bewondering afdwingen voor hun doorzettingsvermogen.

En het is zeker onjuist uit het verloop der cursussen conclusies te trekken omtrent de belangstelling en energie der deelnemers. In de eerste plaats brengen de omstandigheden (tijdelijke werkzaamheden, materiële belemmeringen) somtijds mee, dat er dikwijls verzuimd wordt, maar ook moeten we niet vergeten, dat het bezoek vrijwel geheel afhankelijk is van 't eigen initiatief der cursisten.

Hoeveel leerlingen van Middelbare- en Muloscholen zouden geregeld op 't appel komen, als de deelname geheel vrijwillig was en de ouders geen zorg droegen, dat hun kroost de dagelijkse portie wetenschap kwam aanhoren?

Het lijkt me daarom verstandiger en vruchtbaarder na te gaan of de leerstof en de manier van aanbidding ook verbeterd kunnen worden, dan berustend te constateren, dat er op dit gebied met de werklozen niets te beginnen valt.

En nu zal reeds een korte ervaring met deze cursussen voldoende zijn om ieder te doen beseffen, dat bij de gewone klassikale manier van lesgeven en de docent en de leerlingen voor onoverkomelijke moeilijkheden komen te staan, en er dus groot gevaar is, dat de cursus verloopt.

Deze moeilijkheden zijn vooral het gevolg van de hierboven reeds genoemde verplichte verzuimen, welke bij dit soort werk niet vermeden kunnen worden. Het komt maar heel zelden voor, dat men op een les precies dezelfde gezichten ziet als bij een vorige gelegenheid.

Indien de docent nu werkelijk wat met de lessen bereiken wil, dus bepaalde vorderingen op één of ander gebied beoogt, dan staat hij reeds na enige lessen machteloos, want het is hem onmogelijk een vier- of vijftal of nog meerdere groepen te bedienen, die alle op verschillend peil staan.

Komen er nieuw ingeschrevenen bij, die nog volledig ingelicht moeten worden, dan is de schitterendste leraar niet in staat voor allen aangepast onderwijs te geven.

Nu is het voor sommige lessen b.v. Aardrijkskunde, Geschiedenis, Nat. Historie e.d. wel mogelijk om eens een gezellige of mooie voor-dracht te houden voor mensen van verschillende ontwikkeling en dit is als stimulans of voor de afwisseling zelfs wel aan te bevelen, maar het bevredigt op de duur noch den leraar noch de goede leerlingen, omdat het oppervlakkig gepraat moet blijven.

Op alle lessen, waar systematisch en ernstig naar verdergaande ontwikkeling wordt gestreefd, ondervindt de docent dusdanige belemmeringen, dat zijn energie en uithoudingsvermogen wel zeer zwaar op de proef gesteld worden.

Maar de leerlingen ondergaan daarbij geen lichtere beproevingen. Als ze één keer verzuimd hebben, gelukt het misschien nog net met wat extra moeite van hun eigen kant of van de zijde van den lesgever de klas of althans een grote groep in te halen, maar na meerdere verzuimde lessen wordt de kans daarop al minder groot en het gevolg is meestal, dat de candidaat het opgeeft.

Ook degenen, die midden in een cursus invallen, zijn onvermijdelijk gedoemd tot afvallen, tenzij een gelukkig lot heeft beschikt, dat van hun vroegere vooropleiding hetzelfde is blijven hangen, als het tot die tijd afgewerkte cursusprogramma de geregelde bezoekers heeft geboden.

De enige oplossing voor deze moeilijkheden is individueel onderwijs, wat dus voor het allergrootste deel schriftelijk gegeven zal moeten worden.

We kunnen echter van de cursusleiders niet vergen, dat ze voor elke les zich dagenlang voorbereiden om voor alle leerlingen afzonderlijk opgaven samen te stellen, waaraan zij zich verder zouden kunnen ontwikkelen.

Nog minder mogen we veronderstellen, dat elke docent onvoorbereid de werkstukken maar uit zijn mouw schudt, zodat hij met een minimum tijdverlies alle leerlingen aan 't werk heeft en dan weder klaar staat om eventuele vragen te beantwoorden of inlichtingen te geven.

Dit is in de praktijk ook daarom onmogelijk, omdat hij dan in elk geval gebruik zou moeten maken van leerboeken, welke echter alle stilzwijgend veronderstellen, dat voorafgaande of gelijktijdige verklaring en uitlegging mogelijk is.

Wil men het lesgeven op deze cursussen mogelijk maken, dan moet voor elke opgave als doel gesteld worden, dat ze voldoende belangstelling wekt en bijna geheel zelfstandig verwerkt kan worden.

Om dit ideaal enigszins nabij te komen is het noodzakelijk, dat we ons didactisch geheel anders instellen, de leerstof op andere wijze indelen en aanbieden dan bij de gangbare methoden gebruikelijk is.

In Amsterdam hebben we daarom de leerstof, die een vlugge leerling in ongeveer een jaar kan verwerken, verdeeld over een vijftigtal lessen, afzonderlijk op losse vellen getikt, die zelfstandig gemaakt moeten worden en de naam Taken dragen.

Alle leerlingen moeten de serie in dezelfde volgorde doorwerken, daar elke taak voortbouwt op de kennis, die door voorafgaande Taken verkregen is.

Ieder mag echter zijn eigen tempo volgen, zodat het ook in verband met verzuimen kan voorkomen, dat een cursist maar een tiental Taken in een jaar maakt.

Wie een beginnerscursus van 50 Taken heeft doorgewerkt, begint aan een gevorderden-cursus van wederom 50 Taken.

Voor de drie moderne talen en Esperanto kan na de beginnerscursus ook een cursus Handelscorrespondentie gevolgd worden.

Om de zelfontwikkeling mogelijk te maken gaan we bij bovenstaande Taken evenals bij die voor Taal en Spelling, Rekenen, Aardrijkskunde, Geschiedenis, Plant- en Dierkunde, Land- en Tuinbouw, Boekhouden, Handelskennis, Handelsrekenen, Meetkunde, Algebra, Radio, Stenografie enz. van een geheel of totaliteit uit, dat al naar de aard der stof bestaan kan uit een verhaal, een beschrijving, een werkstuk, een probleem enz.

We kunnen ons hierbij beroepen op de resultaten der moderne denkpsychologie¹⁾, welke ons leert, dat ons waarnemen en denken met veel gecompliceerder materiaal aanvangt dan de vroegere elementenpsychologie onderstelde. De methode is trouwens van ouds toegepast door goede onderwijzers, die immers altijd hun leerlingen voor een stuk ervaring plaatsen of een reële moeilijkheid met kwalitatieve- of kwantitatieve middelen samen met hen te boven trachten te komen.

Het verhaal, probleem enz. biedt ons dan gelegenheid tot het plaatsen van enkele opmerkingen, welke wij als „Aantekeningen“ geven, terwijl wij er in de „Opgaven“ naar streven, onderdelen van het gedachtenverloop door grammaticale ordening of op andere wijze b.v. met getallen, letters, figuren, schetsen, grafieken, tabellen, doorsneden enz. beter of vlugger te doen functionneren. Iedere Taak eindigt ten slotte met een Test, welke weder bestaat uit een gebonden geheel, waarin een twintigtal woorden weggelaten zijn, welke behoorlijke invulling waarborgt, dat het gedachtenverloop gevolgd is en de vakkundige termen een zodanige vertrouwdheid verkregen hebben, dat ze in volgende Taken of in de praktijk van het leven hun diensten kunnen bewijzen.

Bij de heel- en half kwantitatieve vakken kan deze Test natuurlijk dikwijls vervangen worden door een berekening, welke afdoende bewijst, dat het probleem opgelost kan worden, terwijl bij de Talen de reproductie van de oorspronkelijke tekst in de vreemde Taal met de Hollandse zinnen als prikkelmiddelen aantoonst, dat de gedachte haar nieuwe uitdrukking heeft gevonden.

Het werken vanuit gebonden gehele of totaliteiten is in overeenstemming met de wijze, waarop wij ook in het leven tot ontwikkeling komen.

Ook daar staan wij b.v. in ons beroep voor de een of andere moeilijkheid: een opdracht, die uitgevoerd moet worden of een situatie, die wij moeten begrijpen. Het komt er nu maar op aan met onze beschik-

¹⁾ Prof. Kohnstamm was zo welwillend de concepttaken voor verschillende vakken nauwkeurig met mij na te gaan en ze op haar wetenschappelijke opzet te toetsen.

bare kennis of vaardigheid de nieuwe totaliteit meester te worden. Soms worden ons enkele inlichtingen gegeven of kunnen wij in boek of handleiding wat informatie krijgen, maar heel veel zal overigens uit het verband, waarin het voorkomt, begrepen moeten worden. Niet anders gaat het bij lectuur, conversatie, lezing enz. Deze natuurlijke manier van kennisvermeerdering is niet vervelend, wat wel het geval is met de meeste methodes, die synthetisch zijn opgebouwd en dus beginnen met grondbegrippen of wetenschappelijke ordening b.v. grondsoorten, verticale ligging, horizontale ligging enz. bij Aardrijkskunde of grammatica (bij vreemde talen).

De lesjes, welke samengesteld zijn om deze begrippen aan te brengen of een bepaald grammaticaal verschijnsel te behandelen, moeten noodwendig gekunsteld en zonder levend verband zijn.

Sommige leerboekenschrijvers nemen trouwens niet eens de moeite er nog wat leesbaars van te maken; ze geven eenvoudig een opsomming: „Utrecht met de Munt, Veeartsenijschool” of de volgende zinnen achter elkaar: „We have four very fine calves in our cow-house. Are there many flies in your room. These loaves are not very dear. Are these pretty girls yours?” etc. Wanneer men mensen van 20 jaar voor deze kost zet, wat b.v. bij de vreemde talen dikwijls gebeurt, dan moet men de grootste bewondering hebben voor de wetenschappelijke belangstelling, welke hen in staat stelt, zoiets te slikken.

Ze koesteren natuurlijk de naïeve hoop, dat het hun mogelijk zal zijn zich door deze rijstebrijberg heen te eten, maar dat kan alleen hoogbegaafden met ijzeren wilskracht gelukken, mis ze zo ongelukkig zijn om zonder onderbreking werkeloos te blijven.

Is één dezer voorwaarden niet vervuld, dan blijft slechts de teleurstelling om de mislukte poging tot meerdere ontwikkeling, want de z.g. fundamentele kennis, waarmee we de kandidaten op de vlucht gejaagd hebben, komt hun nog in geen enkel opzicht te pas, zodat ze na korte tijd weer verdwenen is.

Geven we echter totaliteiten: een samenhangend stukje tekst of een probleem, dat zich in het leven voor kan doen, dan wordt het lezen niet alleen aantrekkelijker, maar bovendien gebruiken we woorden en uitdrukkingen, en bij de zaakvakken ook vakkundige termen, welke onmiddellijk hun nut in de praktijk kunnen bewijzen.

Daardoor zullen de cursisten tot lezen en luisteren komen, want artikelen in krant en tijdschrift, gesprekken of lezingen bevatten dan tenminste reeds bekende elementen en dit prikkelt om ook de rest in 't geheel te kunnen begrijpen.

Zo blijft de kennis bewaard door 't gebruik en helpt weer mede om

nieuwe kennis te veroveren. Er is aansluiting gekomen met het leven en waar deze eenmaal bereikt is, kunnen we zeker zijn van verdere ontwikkeling. Als we dit tot stand kunnen brengen, hebben we de cursisten een onschatbare dienst bewezen, want in de levensschool zullen zij gemiddeld nog heel lang vertoeven, maar het is te hopen, dat zij van de werklozencursussen zo gauw mogelijk verdwijnen.

Misschien zullen aandachtige lezers de vraag bij zich op voelen komen, hoe het mogelijk is met de vreemde talen direct met een stukje tekst te beginnen, terwijl de leerlingen toch nog geen woord van de nieuwe taal kennen. Hier was het begin inderdaad zeer moeilijk en we hebben daar dan ook onze toevlucht moeten nemen tot beschrijvende, aardrijkskundige lesjes, waarbij kaartjes gevoegd waren, met namen in de vreemde taal en tekeningen om de tekst te verduidelijken.

De praktijk heeft echter uitgewezen, dat het op deze manier heel goed mogelijk is, ook voor zeer middelmatige leerlingen en voor degenen, wier vooropleiding soms niet eens tot de hoogste klas van de lagere school reikte. Het is treffend en leerzaam om de verrassing en blijdschap te zien van kandidaten, die b.v. nog nooit een woord Engels geleerd hebben en nu ineens tot de ontdekking komen, dat ze al een heel lesje Engels kunnen lezen. Deze mogelijkheid en ook het verder zelfstandig verwerken der Taken geeft een grote voldoening en prikkelt om weer een nieuwe Taak en zo veel mogelijk nieuwe Taken te verslaan.

Waar nog slechts een enkel vonkje van het heilige arbeidsvuur gloeit, zal het opnieuw voedsel krijgen en aanwakkeren.

Ook een flink en boeiend leraar kan stimuleren en tot arbeid opwekken; maar de kracht moet toch altijd van binnen uit komen en dit bereiken we alleen door aangepaste arbeid, die de persoonlijkheid verheft en intens nawerkt. Dan pas kan ook de persoonlijke invloed van den lesgever tot zijn recht komen, want het spreekt voor ieder man van de praktijk wel vanzelf, dat we met onze papieren lessen de volledige individuele ontwikkeling niet kunnen bereiken.

Juist de tekorten, welke de Taken nog vertonen, geven aan den leraar gelegenheid in contact te komen met zijn leerlingen. En dit betreft natuurlijk niet alleen algemene aanvullingen als b.v. de uitspraak bij de talen, maar ook het constateren en voorzien in individuele tekorten aan kennis of begripsvermogen.

De docent is volstrekt niet overbodig geworden, hij kan net zoveel nuttige aanwijzingen geven als hij maar verkiest, maar hij heeft niet langer het gevoel dat 't werk hem boven 't hoofd groeit en hij toch niets kan bereiken. Integendeel, juist de gedachte, dat hij door het werken met de Taken resultaten boekt, die voor zijn leerlingen werkelijk

waardevol zijn, zal ook hem de voldoening schenken, die hij bij de gewone manier van lesgeven niet mocht smaken.

Onze cursisten zijn slachtoffer van de werkloosheid en het ligt boven ons vermogen om aan de economische crisis, welke die werkloosheid teweeg brengt, een einde te maken, maar op ander gebied kunnen we wel ingrijpen.

Al zijn deze mensen voorlopig uitgesloten van medewerking aan het materiële productie- en distributieproces, op geestelijk terrein heerst er geen crisis, tenminste niet in die zin, dat het niet ieder zou kunnen gelukken in bescheiden mate aan eigen ontwikkeling mee te werken.

Bovendien zullen we er ons dunkt me vertrouwd mee hebben te maken, dat dit ontwikkelingswerk niet van tijdelijke aard mag zijn.

We hopen natuurlijk allen, dat de werkloosheid binnen afzienbare tijd tot het verleden zal behoren of in ieder geval tot bescheidener afmetingen teruggebracht zal zijn; we hopen, dat alle jongeren weer arbeid zullen krijgen en dit is ook voorshands 't belangrijkste.

Maar laten we daarnaast niet vergeten, dat er ook nog zoiets bestaat als een Probleem der Rijpere Jeugd en dat we dus ons ideaal nog niet bereikt hebben, als de bedrijven al die jongelui onmiddellijk na de lagere school weer opgenomen hebben.

Een tiental jaren geleden deden we alle moeite de autoriteiten ervan te overtuigen, dat er iets gedaan moest worden voor de verdere algemene ontwikkeling van de jonge mensen, die na de lagere school geen theoretisch onderricht meer genoten. Nu de huidige crisis wel zeer duidelijk heeft aangetoond, dat het onnodig en ongewensd is zes volle dagen beslag op hen te leggen voor zuivere beroepsarbeid, acht ik het niet onmogelijk, dat de tijdelijke Werklozencursussen uitgroeien tot permanente Ontwikkelingscursussen voor de rijpere jeugd, waar dan de jongere werkenden enige dagen per week zullen vertoeven.

Voor 't heden en de toekomst is het dus van 't grootste belang, dat we een arbeidsvorm vinden, die werkelijke resultaten waarborgt.

Indien bovenstaande uiteenzettingen hiertoe iets kunnen bijdragen, is het doel der publikatie bereikt.

Modellen van Taken, alsmede uitvoeriger inlichtingen kunnen verkregen worden bij het Daltoniserings-Instituut p/a, Amst. Centr. Comité voor Jongere Werklozen, Westeinde 13-15 te Amsterdam.

Middelbaar Montessorionderwijs

door M. H. DE HAAN.

Het schijnt mij toe dat de redactie van dit tijdschrift een bijzonder gunstig oogenblik heeft uitgezocht voor een artikel over het middelbaar Montessorionderwijs in Nederland. Op de Internationale Paedagogische Conferentie te Utrecht is gebleken, hoe groot allerwegen de belangstelling is voor een vernieuwing van het onderwijs. Juist nu vele onderwijzensmen en verenigingen de handen ineen slaan om de opvoeding van onze kinderen op een ruimer, menselijker basis te brengen, is het wel zaak, dat wij ons bezinnen op de mogelijkheden, die een toepassing van de Montessorimethode op het middelbaar onderwijs in zich sluit.

Er zijn op het oogenblik vier scholen met voortgezet Montessorionderwijs in ons land en wanneer in September van dit jaar het Lyceum voor Montessorileerlingen te Rotterdam geopend wordt, dan zullen er vijf zijn. Het Montessori Lyceum te Amsterdam, de Ivoschool te Bussum, de Middelbare Montessorischool te Amersfoort en de Afdeling voor Montessorileerlingen van het Kennemer Lyceum te Bloemendaal, welke respectievelijk zes, drie, twee en een jaar bestaan. Een stille maar gestadige toename dus van het aantal dezer scholen.

Het Amsterdamse Montessori Lyceum, dat de rij geopend heeft, bezit dus verreweg de meeste ervaring, de school heeft bijna haar zesde leerjaar beëindigd en deze zomer gaan voor het eerst haar leerlingen op voor het H.B.S.-staatsexamen voor extraneï. Wanneer van deze leerlingen een goed percentage slaagt, dan heeft zij dus in het oog der wereld bewezen, dat ook de leerlingen van zo'n moderne school „klaarkomen" zoals die van andere scholen. Ik zal in deze bespreking vooral het Amsterdamse Lyceum voor ogen hebben, omdat deze school mij het best bekend is en ook omdat men bij een beschouwing van dit onderwijs toch het best die school als maatstaf nemen kan, die volgroeid is en de meeste ondervinding heeft opgedaan. Niet dat men in Amsterdam daarom de wijsheid in pacht meent te hebben op dit gebied, men is zich zeer goed bewust van het feit dat het ideaal nog niet verwezenlijkt is en dat het ook niet verwezenlijkt kan worden, zolang men er, evenals op andere scholen, zucht onder de druk van een al te overladen en verouderd examenprogramma.

Er zijn natuurlijk tussen deze scholen wel verschillen in verband met hun milieu en de geschiedenis van hun ontstaan. Uiteraard kunnen de jongste en kleinste scholen zich de meeste vrijheid veroorloven, omdat de tijd voor hen nog niet gekomen is, dat zij een deel van hun idealen moeten prijsgeven terwille van het naderend examen. Ook legt misschien de ene school wat meer nadruk op het gemeenschapsleven, terwijl de ander zich toelegt op de perfectionering van het materiaal. Maar al mogen zij dan in sommige

opzichten verschillen, zij hebben toch alle deze ene factor gemeen, dat zij de grondbeginselen, die Mevr. Montessori voor de opvoeding van het jonge kind gegeven heeft, op het onderwijs aan oudere kinderen toepassen en, zoals ik al zeide, juist nu men zich zo voor moderne scholen interesseert en het verzet tegen het oude klassikale stelsel groter wordt, moest men zich nog eens afvragen of dat wat Mevr. Montessori als grondslag voor de opvoeding gaf, niet nog steeds het fundament kan vormen voor de opbouw van het nieuwe onderwijs. Want nieuwe grondslagen hebben wij nodig, anders wordt het inderdaad „Oude wijn in nieuwe zakken“, zoals Dr. Vorderhake gezegd heeft van de nieuwe scholen, die hier en daar verrijzen. Als er werkelijk verandering komen zal in het onderwijs, dan moet het ook een revolutie zijn, geen lap op het oude klassikale systeem. De Montessorischool geeft een wezenlijk totale omzetting; juist daarom heeft men er nooit aan gewild.

Het oude vooroordeel, dat de Montessorischool de kinderen onbepaalde, bandeloze vrijheid toestaat is altijd nog van kracht en daarnaast bestaat een ander vooroordeel, dat men de Montessorimethode niet voor het onderwijs aan oudere kinderen gebruiken kan.

Maar laten we eens nagaan wat Mevr. Montessori nu eigenlijk wil bereiken en wat de bezwaren zijn tegen de oude school.

Dat de resultaten slecht zijn allereerst, slechts een derde van de leerlingen komt er zonder kleerscheuren doorheen, de rest gaat moeizaam en met behulp van privaattlessen de lange lijdensweg. Tegenzin in het werk en overmatige inspanning en gebrek aan zelfvertrouwen zijn de gevolgen en de universiteiten klagen, dat de aankomende studenten niets kunnen, niet zelfstandig werken en niet denken ook. Niet alleen de overlading van het programma is van dit alles de oorzaak.

Wat stelde Mevr. Montessori als het doel der opvoeding, de vorming der persoonlijkheid, wat was de manier om daartoe te geraken, opvoeden tot zelfstandigheid, hoe kan men die zelfstandigheid bewerkstelligen, door het kind een zekere vrijheid te laten, waarin het zijn innerlijke krachten gelegenheid geeft, zich te ontplooiën en het de middelen te verschaffen, die voor de ontwikkeling nodig zijn. En voor alles zorgen dat de liefde voor het werk behouden blijft. Eenvoudige principes, waarom zouden ze niet ook gelden voor het middelbaar onderwijs?

Om nu deze principes op ons onderwijs toe te passen is de school zo ingericht, dat het zwaartepunt ligt in het min of meer zelfstandige, individuele werk der kinderen. Het aantal klassikale lessen is veel geringer dan op een gewone school, in de jongste groepen ongeveer 10 op een totale wekelijkse werktijd van 28 uren.

Als regel werken enige groepen samen, want Mevr. Montessori oordeelt het nuttig, dat verschillende leeftijden bij elkaar werken. Zo bevat het centrale werklokaal van de beide jongste groepen in Amsterdam pl.m. 40 kinderen, die onder een klasseleidster werken. Deze geeft hulp en raad bij het individuele werk voor zover mogelijk ook in andere vakken dan zij zelf doceert. Zij vormt in haar persoon een goede overgang van het systeem van den klasseonderwijzer van de lagere school en dat der vakdocenten op de middelbare. De moeilijkheid, dat de kinderen aan zoveel verschillende personen moeten wennen nadat zij jaren lang altijd alle onderricht van een persoon ontvangen hebben, is hierdoor ondervangen. Voor de algemene gang van zaken zijn in onze school de vakdocenten van veel minder belang dan de klasseleidster, zij zijn meer als gasten te beschouwen, als de experts, die zo nu en dan komen om door de leerlingen geraadpleegd te worden en speciale vakkennis mee te delen.

Het domein van de klasseleidster, het centrale werklokaal kan op verschillende tijden een zeer verschillende aanblik bieden, het kan er druk zijn als in een nijvere bijenkorf en soms is het verlaten of dun bevolkt omdat de kinderen zich over de vaklokalen hebben verspreid. Dat hangt af van de aanwezigheid der docenten en van het vak dat in het middelpunt der belangstelling staat.

Wij doen ons best, hier zo min mogelijk te influenceren en ieder kind zoveel mogelijk volgens zijn eigen animo en tempo te laten werken. Dit laatste vooral is ook bijzonder belangrijk en in lijnrechte tegenstelling met de gewoonten van de oude school, waar alle kinderen aan eenzelfde norm moeten beantwoorden.

Naarmate echter het examen nadert, moeten wij veel van ons vrijheids-ideaal prijsgeven en de vrije tijd der kinderen indelen en het aantal lessen vermeerderen. Wij moeten immers onderwerpen bestuderen die wij zelf nooit zouden kiezen, wij moeten het tempo opvoeren, hetgeen wij schadelijk achten, wij moeten de kinderen africhten op het bespottelijk grote aantal vakken, dat bij de wet is voorgeschreven. In de hogere groepen van onze school is er dan ook van de oorspronkelijk vrije werkkeuze niet veel meer over en uiterlijk is er daar, behalve dan dat de methode en de grondslagen geheel anders zijn, weinig verschil met iedere andere school voor individueel onderwijs. Ook in de jongere groepen is het niet mogelijk ons ideaal van het vrije werken geheel te verwezenlijken, wij zijn gebonden aan de vaste uren van onze vakdocenten. Op die uren moet natuurlijk een bepaald vak beoefend worden. Hier moeten wij om praktische redenen wat water in onze wijn doen. De ideale toestand zou zijn, dat iedere vakdocent altijd in zijn vaklokaal aanwezig was en ter beschikking van de leerlingen, maar die ideaaltoestand is onbetaalbaar en dus niet te verkrijgen en het heeft ook

wel speciale voordelen wanneer er op bepaalde tijden een bepaald vak aan de orde is. Als het maar niet komt tot die versnippering van de gewone middelbare school, die ieder uur een ander vak voorschrijft, zodat de kinderen, juist als ze ergens in verdiept zijn, gedwongen worden, zich opnieuw in te stellen op een ander vak en een andere persoon.

Hoofdzaak is, dat de kinderen zoveel mogelijk bezig kunnen blijven met het werk dat hen interesseert.

Men heeft in vroeger jaren bij de samenstelling van de lesroosters der scholen te goeder trouw gemeend, dat men de lessen zoveel mogelijk moest afwisselen en onderbreken. Omdat men van de verkeerde veronderstelling uitging, dat werken per se vervelend en vermoeiend zijn moest voor een kind, bracht men zoveel mogelijk variatie in dit vervelende en vermoeiende. In werkelijkheid echter doet men de menselijke geest geweld aan wanneer men de schooltijd in lessen van 50 minuten versnipperd. Mevr. Montessori heeft bij het observeren der kinderen niet alleen ontdekt dat zij van werken houden, wanneer dit werk in overeenstemming is met de behoeften van hun wezen, maar ook dat zij graag uren achtereen hetzelfde doen, dat zij er bevrediging in vinden, dezelfde oefeningen nog eens en nog eens te herhalen. Zij oefenen zich uit eigen beweging en gaan door, wanneer wij menen dat zij al lang verzadigd moesten zijn; zij oefenen zich zelf en zijn gelukkig daarbij. Men wordt niet moe, datgene te doen, waarvan men houdt, maar men kan niet houden van dingen waartoe men gedwongen wordt en waarin men bovendien voortdurend wordt gestoord. Dwang werkt verzet en tegenzin, maar de vrije keuze van het werk, de tijd en de rust om er mee door te gaan zolang de belangstelling aanwezig is, houden de liefde voor het werk levend en leiden tot grote concentratie. Om deze kostbare dingen is het ons begonnen, zij worden door de school zoals zij nu is, vernietigd en daarom meent men, dat kinderen geen belangstelling hebben en krachtens de aard van hun wezen niet tot concentratie in staat zijn. Maar dat is niet waar. De kinderen hebben belangstelling en ze houden van het werk, wanneer dat werk hun behoeften voldoet en wanneer zij hun gang mogen gaan. Ja, dat laatste alleen schijnt soms al voldoende te zijn. Ik zag eens twee meisjes uit eigen beweging lange tijd bezig met een stuk Franse grammaire, hoewel de docente dit in het geheel niet aanmoedigde, zelfs op dat tijdstip niet wenselijk vond. Een hele middag meetkunde was schering en inslag bij de eerste groep van het Amsterdamse Lyceum, hoewel de kinderen na de eerste drie kwartier vrij waren om een ander vak te kiezen. Een kleine jongen besteedde al zijn vrije werktijden voor het lezen van Duitse boekjes, weken achtereen koos hij zonder aarzelen dit werk als zijn geliefkoosde bezigheid. En het betekent iets voor de vorming der persoonlijkheid, wanneer een kind uit zich zelf tot zulk een besliste keuze, tot zoveel concentratie en volharding komt.

Eigenlijk komt het betrekkelijk zelden voor dat een kind „geen zin“ heeft om een bepaald vak te doen, wanneer het tijd en gelegenheid gekregen heeft om eerst het werk te doen, waar zijn belangstelling naar uit gaat, dan is het op een kleine wenk gewoonlijk alleszins bereid om nu ook het minder prettige te ondernemen. Gerespecteerd en vrijgelaten in het werk van hun voorkeur, blijken de kinderen redelijk en gewillig genoeg om te doen wat nodig is. Die speciale afkeer van een bepaald vak, die op de gewone school zo sterk kan zijn, komt bij ons veel minder voor, al is er natuurlijk wel een duidelijk onderscheid tussen kinderen die aanleg hebben voor de exacte vakken en de meer litterair begaafden. Er is in deze dingen ook altijd een geheime invloed van de groep waar te nemen, de kinderen willen dikwijls niet achter blijven wanneer zij anderen geïnteresseerd bezig zien met dingen, die hun minder liggen. Wanneer zij niet gedwongen worden, komen zij dikwijls uit pure nabootsing tot werk, dat zij zelf nooit gekozen zouden hebben. Het hoort bij de dingen die men moet overlaten en die van zelf terecht komen.

Er zijn natuurlijk inzinkingen, tijden dat de kinderen hun aandacht verliezen en ongedurig worden, het kan een teken van vermoeidheid zijn, of dat het materiaal niet goed is of dat de docent de stof niet boeiend genoeg heeft ingeleid. Wij zoeken in deze gevallen gewoonlijk de fout eerst bij ons zelf. Maar er zijn inzinkingen, tijden van slapte die uit andere oorzaken voortkomen, uit de moeilijkheden van de puberteitsleeftijd. Wij hebben te maken met het verschijnsel, dat het kind in de puberteitsjaren het concentratievermogen verliest, dat het op de lagere Montessorischool aan den dag kon leggen, wanneer de gunstige voorwaarden aanwezig waren. Er treedt vroeg of laat een periode in van rusteloosheid, waarin het zich niet of nauwelijks tot intellectueel werk kan bepalen en met buitengewone omzichtigheid behandeld moet worden. In vele gevallen is dan de enige oplossing, dat men het hoofdwerk tijdelijk opschort en door bezigheden van praktische aard vervangt. Want daaraan hebben sommige kinderen dan behoefte, daarin vinden zij de arbeidslust en de concentratie, die nodig is voor de ontwikkeling van hun innerlijk en die wij daarom voor alles willen behouden. Wanneer wij de moed hebben om het kind in deze periode wat meer los te laten, dan zien wij gewoonlijk dat het verstoorde evenwicht zich weer herstelt en dat de belangstelling voor intellectuele dingen in verhoogde mate terugkeert, zodat de schade weer wordt ingehaald. Wij geloven dat het verkeerd is, het kind in deze uiterst moeilijke en gevaarlijke periode tot intellectuele inspanning te dwingen en ruimen zeer bewust een plaats in voor praktische werkzaamheden.

Zo kan het dus gebeuren, dat iemand, die eens een kijkje komt nemen in onze school, een paar jongens in de tuin aantreft in plaats van in het

centrale werklokaal over hun leerboeken gebogen. Zij maken er met grote ernst en ijver een straatje. Dat werk is nodig voor onze kleine gemeenschap, want de tuin is een weg van het ene huis naar het andere en dikwijls een al te modderige aangelegenheid. Dezelfde kinderen, die met geen geweld tot de nodige aandacht voor het intellectuele werk te krijgen waren, wijden zich met zoveel ernst en vakmanschap aan deze arbeid, dat zij er op Zaterdagmiddag om half 7 nog mee bezig zijn en dan maar node naar huis gaan om te eten. Zij vinden hierin de concentratie en de bevrediging, die wij hen op geen andere wijze konden verschaffen. Dit werk voldoet aan een innerlijke behoefte, omdat het nuttig en reëel is en omdat het hen een sterk gevoel van kunnen geeft.

„Ja maar”, zal men tegenwerpen, „zo willen wij allemaal wel. Wij allen zouden liever de hele dag tuinieren en straatjes maken dan op ons duf kantoor zitten schrijven. Wij leven niet voor ons genoeg.”

Natuurlijk geldt dat voor een volwassen mens, die genoeg zelfbeheersing en redelijk inzicht heeft om te weten dat hij niet maar kan doen, waar hij lust in heeft. Maar het geldt niet altijd voor een opgroeiend kind, omdat er dikwijls grote dingen op het spel staan. Wij weten, dat kinderen in de puberteitsjaren zich zo losgeslagen en verloren kunnen voelen, dat ze soms zelfs tot zelfmoord overgaan. Al doen zich zulke uiterste gevallen in ons land nauwelijks voor, abnormale zenuwuitingen zijn er te over. De bureaux voor moeilijke kinderen rijzen als paddestoelen uit de grond en zeker is de school er mede schuld aan, dat de kinderen moeilijker zijn dan nodig is. Een systeem van dwang en angst leidt onvermijdelijk tot minderwaardigheidsgevoelens, tot gebrek aan zelfvertrouwen en levensmoed. De schade, die op deze wijze in de ziel van jonge mensen wordt aangericht, kan dikwijls in een heel leven niet weer worden goed gemaakt. Liefde voor het werk en het vermogen om zelfstandig te kunnen werken met belangstelling en overgave, zijn zoveel belangrijker dan met moeite en tegenzin vergaarde kennis.

Dit alles stelt hoge eisen aan de persoon die het individuele werk leidt, want altijd is ieder geval weer anders, moet men voor ieder kind opnieuw de diagnose stellen. Terwijl de een het nodig heeft om wat meer vrij gelaten te worden, moet de ander juist wat stevig worden aangepakt. En de onrust is een deel van het bedrijf. Wij zouden natuurlijk ook liefst altijd het werklokaal vervuld zien van die intense werksfeer, die er zijn kan, met alleen een zacht gegons van stemmen en het rustig beweeg der kinderen, die hun werk halen, zich iets laten overhoren of uitleggen. Maar het kan niet altijd zo zijn, er zijn stormen en stiltes en als wij het werk levend willen houden, als wij willen dat er iets ontstaat en tot uiting komt, dan moet dit werk onderworpen zijn aan een voortdurende beweging en wisseling, variërend

als het leven zelf. Het is onze taak, ons aan te passen bij deze schommelingen, te volgen, te observeren en te leiden. De positie van den docent is in dit onderwijs een heel andere, hij heeft een dienende functie. Niet het uitdelen van wetenschap is zijn voornaamste taak, maar het leiden der werkzaamheden. Actief wordt hij slechts wanneer een nieuwe impuls gegeven moet worden in het werk, maar dat geschiedt niet voortdurend van uur tot uur, zoals in het klassikale onderwijs, want wanneer er het materiaal op ingericht is, dan kan er heel lang doorgewerkt worden op een enkele les. Daarom kan in dit systeem het aantal lessen veel geringer zijn. Maar de individuele hulp is groter, ieder kind kan ieder ogenblik raad en uitleg komen vragen. Dat heeft het voordeel, dat men ieder kind met zijn eigen speciale moeilijkheden helpen kan, dat het persoonlijk contact tussen leraar en leerling oneindig groter is dan in de oude school. En daardoor wordt een veel menswaardiger verhouding geschapen tussen het kind en de volwassene, het is niet doceren en gebieden aan de ene kant, luisteren en gehoorzamen en opnemen aan de andere, maar een voortdurende uitwisseling van gedachten over het werk. En men moet maar eens nalezen bij Charlotte Bühler, hoe groot de invloed is op de ontwikkeling van een kind om de grote vormende waarde hiervan te beseffen.

Ons onderwijs berust op vertrouwen in de goede eigenschappen van het kind, het oude onderwijs berust op wantrouwen. Wij willen aanpassen bij dat wat het kind van nature vraagt als middelen om zich te ontwikkelen, maar in de oude school gaat men uit van datgene wat bereikt moet worden, het koste wat het wil. Een vals ideaal van „algemene ontwikkeling” heeft de mensen daarbij voorgezweefd. Ook wij willen het kind in staat stellen, deel te nemen aan de cultuur van onze tijd, maar wij zoeken het te doen op de manier van het kind. Wij komen van de andere zijde.

En ons doel is een ander. Wij willen maken dat zij iets kunnen, omdat wij dat belangrijker achten dan al die oppervlakkige encyclopedische kennis, die men nodig acht voor verdere studie en voor een plaats in de maatschappij. Het vermogen om zelfstandig iets te onderzoeken, kan leiden tot het verzamelen van een grote hoeveelheid parate kennis, maar de parate kennis zonder het vermogen zelf verder te werken is bijna waardeloos. Daarom achten wij de opvoeding tot zelfstandigheid van zoveel belang en nemen wij speciale maatregelen om de kinderen te leren, zelf hun weg te vinden. Het middel daartoe is het materiaal, dat er op ingericht moet zijn, dat de kinderen er zelf mee voort kunnen. Daarvoor moet het in de aller-eerste plaats aantrekkelijk zijn, uitnodigen tot werken. Dat doet het wanneer het ingesteld is op de behoeften van het kind. Deze bestaan altijd voor een deel in activiteit, in bezigheid, niet alleen met het hoofd, ook met het lichaam. Vooral de jongere kinderen zijn graag met hun handen bezig. Het

is een van de grote dingen die Mevr. Montessori heeft ontdekt, dat het kind — en misschien de volwassene ook wel — zich zoveel gemakkelijker concentreert, wanneer het al denkend voorwerpen in de hand kan nemen. Voor de ontwikkeling der zintuigen bedacht zij zeer speciaal concreet materiaal. Dergelijk materiaal is natuurlijk op de middelbare school, waar het vooral om de ontwikkeling van het denken gaat, minder goed mogelijk. Maar de gedachte dat de concentratie bevordert wordt wanneer een of andere beweging het denkproces begeleidt, kunnen wij als richtsnoer nemen. Het heeft altijd goede resultaten, wanneer wij de kinderen door middel van concrete dingen laten leren. Het lijkt misschien wonderlijk, maar het is on-cindig veel gemakkelijker voor de kinderen om woordjes te leren van een pakje kaartjes, waarvan elk exemplaar een woord bevat met aan de achterkant de vertaling erop, dan uit een gedrukt woordenlijstje. Zij hebben er zoveel plezier in, zich op deze wijze een grote woordvoorraad eigen te maken, dat het werkelijk de moeite loont om honderden woordjes op kaartjes uit te schrijven.

Het zal ook de moeite lonen, wanneer wij de hele leerstof op kaart-systemen weten over te brengen, die door hun losbladigheid veel geschikter zijn voor individueel onderwijs. Het leerboek bindt te veel aan vaste volgorde, men kan het niet aanpassen aan de speciale behoeften van een speciale groep kinderen, men kan het niet voortdurend herzien en aanvullen en wijzigen zoals de praktijk uitwijst dat het gewijzigd worden moet. Zulk een systeem moet zodanig zijn ingericht, dat het kind er zelfstandig met zo min mogelijk hulp van den leraar mee voort kan, dat het zich zelf kan controleren, dat het de proef kan nemen of het geleerde verwerkt is en dat het het vorige kan repeteren. Want op deze wijze wordt het kind onafhankelijk van de volwassene, tot wie hij zich slechts bij moeilijkheden wendt om hulp. De leerling, die zo wordt opgeleid, zal later aan de academie of in het praktische leven zijn eigen weg weten te vinden en niet verloren zijn in een zee van wetenswaardigheden of hulpeloos staan tegenover de eisen van het leven.

Het vereist veel overleg en zorg om de leerstof op die manier voor de kinderen klaar te maken en er komen allerlei methodische kwesties aan te pas. De opgaven moeten duidelijk en eenvoudig zijn en de gegevens moeten gemakkelijk zijn te vinden. Voor de jongere kinderen moeten ze aanleiding geven tot allerlei werkjes, voor de ouderen aanwijzingen bevatten op literatuur die in de school aanwezig is. De moeilijkheden moeten geïsoleerd worden, niet de uitzondering tegelijk met de regel, en pas later met andere moeilijkheden gecombineerd. Ongemerkt moet het kind door middel van een reeks oefeningen aan het denken worden gezet.

Er zullen nog jaren voor nodig zijn eer deze methode over de gehele

linie uitgewerkt kan zijn. Nauwkeurige observatie van de kinderen, die met het materiaal werken, is nodig om het meer en meer te perfectioneren. Samenwerking met andere scholen, die dergelijk onderwijs geven, kan vruchtbaar zijn. Onze werkwijze raakt hier die van de Daltonscholen. Met dit verschil, dat wij de opdrachten nooit als taken willen geven. Wij achten de taak strijdig met het beginsel van de vrije keuze en schadelijk voor de arbeidslust, omdat hij wordt opgelegd. Dit is een zeer essentieel verschil met het Daltononderwijs, dat lang niet zo ver gaat als de Montessori-methode, dat eigenlijk alleen in de werkwijze, in de organisatie van de oude school verschilt, niet in het wezen zelf.

Het is natuurlijk moeilijk te bewijzen, dat dit onderwijs een goede invloed heeft op de kinderen, omdat het resultaat juist schuilt in de afwezigheid van het abnormale. Onze kinderen zijn volstrekt geen engelen of modellen, ze zijn wat zelfstandiger dan andere, ze zijn eenvoudig en gewoon en ze gaan met plezier naar school. Omdat ze zich normaal mogen ontwikkelen, omdat hun activiteit en hun belangstelling behouden zijn gebleven. De school is geen verschrikking en het huiswerk geen plaag, die hele huisgezinnen teistert. Wij doen het zonder cijfers, zonder die funeste voortdurende vergelijking van de prestaties, wij doen het nagenoeg zonder het zitten blijven en wat zeer belangrijk is, zonder de eeuwige privaattlessen. Zonder de angst, maar met orde en discipline.

Dat is allemaal mogelijk omdat ons onderwijs economischer is ingericht, omdat wij elk kind individueel helpen, kan het veel vlugger vooruitkomen dan wanneer het altijd moet wachten tot de hele klasse zover is. Natuurlijk verliezen wij ook wel eens wat tijd, het zou dwaasheid zijn het te ontkennen, het komt voor, dat een kind eens een halve middag verdoet. Maar wie weet of het zich daarbij niet ontspant van het werk om later met groter lust en energie verder te gaan, en wie zal de gedachtenvlucht bepalen van al die kinderen, die op de klassikale school zo geduldig zitten op te letten? De leraar verbaast en ergert zich slechts telkens weer, dat het met zoveel zorg en helderheid uitgelegde toch weer niet begrepen schijnt te zijn. De mens is nu eenmaal voor de vrijheid geschapen en kan zich niet alle dingen door de wil van een ander laten opleggen.

Dit zijn dus de dingen, waarom het in ons onderwijs gaat, de grondbeginselen, die Mevr. Montessori voor de opvoeding van kinderen gegeven heeft:

Een zekere mate van vrijheid, nodig voor de leiders om de spontane uitingen van het kind te kunnen bestuderen en zo te weten te komen, waaraan het op een bepaald moment behoefte heeft, nodig voor het kind, opdat het de liefde voor het werk behoudt en het concentratievermogen verwerft, dat in het leven zo belangrijk is.

Een hoge mate van zelfstandigheid, omdat zonder haar de ontwikkeling der persoonlijkheid ondenkbaar is, omdat men eerst volledig mens is wanneer men, onafhankelijk van anderen, zijn eigen weg kan gaan en ook alleen dan tot een goed gemeenschapsleven komen kan, wanneer men vrij over zich zelf en zijn vermogens kan beschikken.

Theoretisch aannemelijk als grondslag voor een vernieuwing van het onderwijs en praktisch uitvoerbaar.

Boekaankondiging.

Nazareno Padellaro, *Fascistische Schule und Erziehung in Italien*. Verlag Hermann Böhlaus Nachf. Weimar 1934.

Toen na de befaamde opmars naar Rome in October 1922 Mussolini zich aan het hoofd van Fascistisch Italië stelde, riep bij de bekende Hegeliaanse filosoof-paedagoog Gentile om de zetel van Minister van Onderw. en Opvoeding in te nemen en aldaar zijn denkbeelden in praktijk te brengen. Voor het reusachtige hervormingswerk, waarmede Gentile aanving, verzekerde hij zich de medewerking van zijn Siciliaanse landgenoot Padellaro, die — aanhanger van zijn theoriën — een groot aandeel heeft gehad in de theoretische en praktische opbouw van een fascistische schoolorganisatie. Na het beëindigen van dit hervormingswerk werd Padellaro inspecteur van het onderwijs in Zuid-Italië en in 1926 leider van het schoolwezen in Rome. Bekendheid verwierf Padellaro nog door zijn schoolboeken en zijn liedercomposities.

Deze opsomming laat voldoende uitkomen, welk een belangrijke positie Padellaro in Italië inneemt en dat het hier aangekondigd werk — door Padellaro uitgekozen achtsen uit zijn verzamelde werken — wel representatief zal zijn voor wat er in Italië van heden aan idealen en wensen op onderwijsgebied leeft.

De (titel) zou doen denken aan een verhandeling over het onderwijs in Italië.

In plaats daarvan bevat het losse gedachten over onderwijspolitic en opvoeding, waardoor een — zij het ook vage — lijn in het werk ontbreekt. De hoofdstukken maken op ons de indruk van stukken avondlijk vuurwerk, brillant voorwaar en knetterend maar met een valse gloed en een zwavelachtige prikkelende walm nalatend.

Daar is b.v. de parlementaire democratie, voor een fascist klaarblijkelijk het corruptieve en huichelachtige systeem bij uitstek. Wij noteren o.a.: die Regierungen aller Länder sind infolge ihres parlamentarischen systemes erziehungsfeindlich.... Das einzige mittel der Regierung (ist) die Heuchelei und ihre einzige Waffe die List.

Met het Italiaanse systeem is de schrijver vanzelfsprekend meer ingenomen en daarom spreekt hij dan waarschijnlijk ook de wens uit: Italien möchte heute nicht nur Erzieher seines eigenen, sondern auch der anderen Völker sein. Onder wie leiding? De schrijver meent „dass die Jugend, die ihres Namens würdig ist, die Jugend der ganzen Welt nur einen Führer haben könne: und der heisst Mussolini“. Dat zal overigens een zegen kunnen zijn, want Padellaro is er o.m. van overtuigd, dat de Italiaanse school na de Gentile-hervorming de eerste school ter wereld is geworden!

Ziehier enkele voorbeelden, die een indruk kunnen geven van de geest, die in deze opstellen tot uiting komt.

v. d. M.

Mag. Dr. S. Stokman O.F.M.

De religieuzen en de onderwijs-politiek der regering in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814—1830). R. K. Centr. Bur. v. Onderwijs en Opvoeding. 's Gravenhage — 1935.

Naast de bekende Franciscaanse geschiedschrijver Dr. C. Hentzen, heeft nu ook een zijner ordegenoten, n.l. Mag. Siegfried Stokman, een deel der serie „De politieke geschiedenis van het lager onderwijs in Nederland“ voor zijn rekening genomen en het in de titel aangeduide onderwerp behandeld.

Pater Stokman schetst ons, in zijn op uitvoerig bronnenmateriaal steunend werk, hoe de regering van Willem I in haar politiek tegenover de religieuzen in de aanvang de Franse wettten — zij het gematigd — handhaafde. Deze politiek werd vooral in de Katholieke Zuidelijke Nederlanden als een voortzetting gevoeld van de ondragelijke politiek van Joseph II en Napoleon. De contentplatieve verenigingen werden niet uiteengejaagd, doch het voortbestaan bleef steeds onzeker. Dikwijls was het verboden novicen aan te nemen, terwijl ook het afleggen van geloften beperkt werd. De erkenning der congregaties, die zich met onderwijs en ziekenverpleging bezighielden, trachtte de regering steeds op de lange baan te schuiven. Men verwachtte n.l. dat bij het op te bouwen onderwijssysteem het monopolistisch openbaar onderwijs de diensten dezer organisaties overbodig zou maken. Tot zo lang kon men dan nog wel bij gebrek aan scholen en onderwijzend personeel van hun diensten gebruik maken.

Het schijnt vooral de vrees voor de afhankelijkheid van Rome geweest te zijn en de mening, dat het kloosterleven een maatschappelijk zo nutteloos bestaan is, in strijd ook met de ideën der Franse revolutie, die de houding der regering tegenover de religieuze organisaties bepaalde. Zelfs een in jaren van groeiend verzet meer tegemoetkomende houding

was meestal uit opportunistische overwegingen geboren.

Ook deze grieven van Katholieke zijde tegen de regering van Willem I hebben zwaar gewogen bij de staatkundige scheiding van 1830. Zeer zeker heeft het Noorden, dat op onderwijsgebied ver vooruit was, er met de invoering van de befaamde wet van 1806 grote verbeteringen gebracht, maar klaarblijkelijk zijn daarbij te weinig katholieke gevoeligheden ontzien. Zo groeide in de zuidelijke Nederlanden de overtuiging, dat met de onafhankelijkheid ook de onderwijsvrijheid te verkrijgen was.

v. d. M.

The Year Book of Education, 1936.
Evan Brothers Ltd. Londen.

Omlangs meldde zich weer een oude en immer welkome gast n.l. The Year Book of Education. Evenals voorafgaande edities bevat ook dit werk een aantal interessante studies. Wij wijzen b.v. op de uitgebreide bijdrage van Dr. N. Hans, welke tot titel draagt „Comparative study of European Education“. De schrijver geeft daarin in een betrekkelijk klein bestek een overzicht van de ontwikkeling van de denkbeelden over onderwijs en opvoeding en de uitwerking daarvan in de voornaamste Europese landen. Het viel ons bij het doorlezen op, hoe belangrijk ook deze schrijver de betekenis van ons land voor de ontwikkeling der geesteswetenschappen in de laatste eeuwen ziet.

In het overzicht van ons land vindt o.a. de honderdjarige schoolstrijd een summier behandeling. Wanneer de schrijver de strijd der Arminianen en Gomariëten behandelt, plaats hij „William the Silent“ bij de Arminianen; hier zal wel de koning-stadhouder Willem III bedoeld zijn.

Een overzicht van de Humanistische beweging geeft de schrijver tevens de gelegenheid aandacht te schenken aan de machtige invloed der loge op het onderwijs. ter illustratie geeft hij een opsomming van maçonnieke onderwijshervormers, ministers e.d. in de onderscheidene landen. De volgende uittaling

vonden wij daarbij te merkwaardig om hier niet te vermelden n.l.: „In Holland the State system was advocated by the masonic ¹⁾ Society of General Welfare (Maatschappij tot Nut van 't Algemeen) since 1784 and was realised by its leader ¹⁾ van der Palm, who was Minister of Public Instruction in 1799.”

Behalve de gebruikelijke artikelen over onderwijsproblemen in het Britse Rijk

valt nog te vermelden een opstel van Dr. Schairer, waarin o.a. behandeld wordt de poging van de Saksische regering om door selectie te komen tot regulering en vermindering van de wassende stroom studenten.

*. d. M.

¹⁾ Deze beide onjuiste kwalificaties menen tot enige voorzichtigheid bij de lectuur (J.H.G.).

Inhoudsopgave van de zeventiende Jaargang.

VERHANDELINGEN EN BESCHOUWINGEN.

	Bladz.
H. A. Benes. Volkstoneel en dilettantisme	1, 45
A. H. Gerhard. Het onderwijs in het jaar 1933.	14
A. H. Gerhard. Statistieken Onderwijzersopleiding 1933/'34.	21
Prof. Dr. Ph. Kohnstamm. Paedagogiek als wetenschap	33
L. D. E. J. Kramer. De betekenis van het wedstrijdwezen in de sport	57
J. P. Kruyt. Sociologie en Paedagogiek	69
A. H. Gerhard. Het onderwijs in 1934.	80
W. C. Bijl. Werk voor jeugdige werklozen	87
Mr. J. Huijts. Het Russische toneel in de spiegel van de Moskoufeesten.	101
E. C. Knappert. Tooneel op het platteland in Engeland.	113
Dr. A. J. van Pesch. Over de statistiek van het Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs 1931/'32, 1933/'34.	120
Mr. A. T. Vos. Notities over „Volkstoneel en Dilettantisme”	137
Jos. de Groot. Kanttekeningen over twee nieuwe musea	154
G. van Veen. Onderwijs in bijbelkennis op de openbare lagere school.	163
E. C. Knappert. De betekenis van Jane Addams van Chicago	177, 229 266, 292
Dr. Ph. J. Idenburg. De toekomst der Academisch gegradueerden	187
P. Kuin. Sociologie en Paedagogiek	207
Prof. Dr. Ph. Kohnstamm. De plaats van sociologie en paedagogiek in ons universitaire stelsel	210
Suze M. C. van Veen. Het werk der consultatiebureaux voor zuigelingen en kleuters	217
A. J. Lievegoed. Taak en rol van de pers in onzen tijd.	237
J. P. Kruijt. Een belangwekkend intelligentie-onderzoek	249
G. J. Visser. Een en ander over de werkkampen van de „Centrale voor Werkloozenzorg”	259
Herman Ritters. Onze zieke volkszang	275
C. Schreuder. De aansluiting tussen het Lager- en Voortgezet- en Middelbaar Onderwijs in Indië	281
J. R. Janssen. Verslag van de Internationale paedagogische conferentie te Utrecht, 14—20 April 1936	302
J. M. Bolkestein—Kraft. Vijf jaren werklozenontwikkeling in de Utrechtse Volksuniversiteit 1931—1936	313

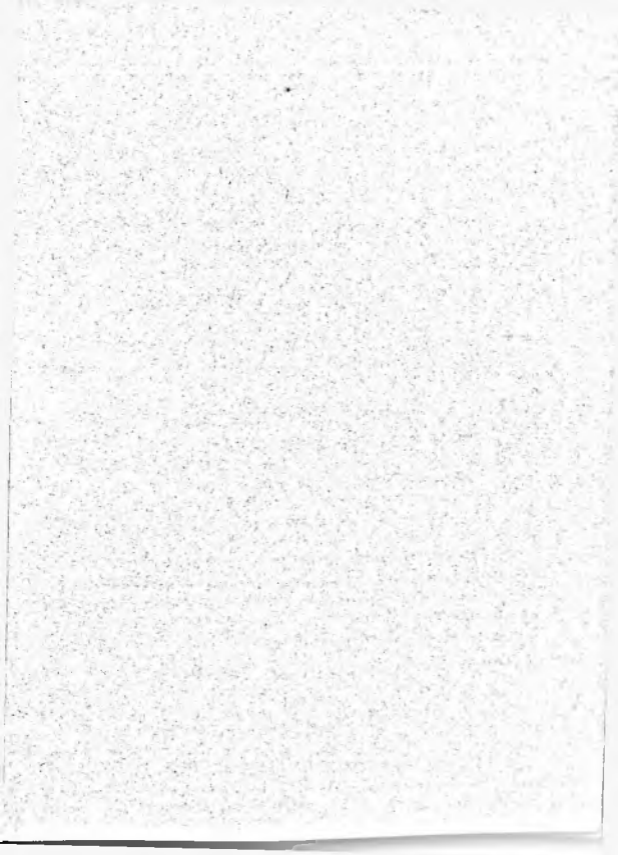
Aug. Reitsma. De jonge onderwijzers en aanstaande onderwijzers en de werkloosheid	328
L. Kaiser. Het zilveren spreken	334
Dr. I. M. Graftdijk. De Middelbare School voor Meisjes	338
H. J. van Wielink. Openluchtoneel in Nederland	345
C. Schreuder. Daltonisering van Werklozencursussen	380
M. H. de Haan. Middelbaar Montessori-onderwijs	387

BOEKAANKONDIGINGEN.

F. Bordewijk. Bint, Roman van een Zender, door A. H. G.	66
Leonard V. Koos c.s. Summary. National Survey of secondary education, door v. d. M.	99
Walter Gehrig. Die Ausgaben der Schweizerischen Eidgenossenschaft für das Bildungswesen, door v. d. M.	100
Ambrose Caliver. Secondary Education for Negroes. National survey of secondary education, door v. d. M.	100
Annuaire International de l' Education et de l'Enseignement, door v. d. M.	216
Hendrik van Tichelen. Vóór 100 jaar, door v. d. M.	247
Les conseils de l'instruction publique. Publications du Bureau International d'Education door v. d. M.	248
G. van Veen. Opvoeding tot persoonlijkheid, door Bt.	279
Nazareno Padellaro. Fascistische Schule und Erziehung in Italien, door v. d. M.	396
Mag. Dr. S. Stokman O.F.M. De religieuzen en de onderwijs-politiek der regeering in het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814—1830) door v. d. M.	397
The Year Book of Education, 1936, door v. d. M.	397

FEITEN EN POGINGEN.

De sociale betekenis van de radio, door Ph. J. I.	28
Onze onderwijzersopleiding en die in andere landen, door Ph. J. I.	29
Huishoudonderwijs op de lagere school, door v. d. M.	31
Organisatie van ons Onderwijs	99
Organisatie van ons onderwijs, door Red.	134
Practische leraarsopleiding, door A. N.	215
Het referendum van de Groene, door v. d. M.	310
Het Dopolavoro	311
Rectificatie Redactie	216

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakter-
istische landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

